Національна академія наук України
Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ ТЕРИТОРІЙ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ:

методологія ідентифікації та інструментарій стимулювання розвитку

МОНОГРАФІЯ

Львів – 2022

УДК 332.146.2:338.242(477)
Ф – 94

Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методологія ідентифікації та інструментарій стимулювання розвитку: монографія; наук. ред. Сторонянська І. З. / ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І.Долішнього НАН України». Львів, 2022. 494 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

Метою досліджень, представлених у монографії, було розроблення методичних підходів до виокремлення проблемних територій різних типів та обґрунтування інструментарію стимулювання їх економічної активності на основі диференційованого підходу. В цьому контексті у фокусі досліджень були питання: вироблення методичних підходів до ідентифікації функціональних типів територій; ідентифікації конкретних регіонів, районів, територіальних громад, які включатимуться у певні класифікаційні групи; детермінації проблем розвитку, з якими стикаються території кожної групи; оцінки проблемності розвитку окремих територій в межах кожної групи; конкретизації механізмів стимулювання розвитку для кожної групи. Розроблено методологічні засади ідентифікації функціональних типів територій, які враховують методичні підходи європейської регіональної політики та спрямовані на максимальну гармонізацію національної статистичної системи з європейськими нормами та стандартами. Здійснено обґрунтування інструментарію стимулювання економічної активності проблемних територій на основі диференційованого підходу та розробці прикладних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання соціально-економічного потенціалу територій різних функціональних типів та посилення їх економічної спроможності. Практична реалізація моделі диференційованого регулювання економічного розвитку проблемних територій Україні дозволить якісно змінити підхід до регулювання регіонального розвитку – відійти від субсидування проблемних територій та акцентувати ресурси на стимулюванні економічної активності на таких територіях -, а це, своєю чергою, сприятиме активізації підприємницького середовища, трансферу технологій, поширенню підприємницької культури, зростанню зайнятості, підвищенню професійно-освітньої кваліфікації виробничого та управлінського персоналу, а відтак збільшенню рівня оплати праці і соціальних стандартів життя на проблемних територіях

Для представників органів влади та місцевого самоврядування, науковців, дослідників проблем регіонального розвитку на основі стимулювання функціональних типів територій.

Рецензенти:
Борщевський В. В., доктор економічних наук, доцент,
Комеліна О. В., доктор економічних наук, професор
Павліха Н. В., доктор економічних наук, професор,

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)
ISBN 978-966-02-9820-0

Рекомендовано до друку Вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» (протокол № 10 від 13.12.2021 р.)
© ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2022

ЗМІСТ

Передмова **6**

Розділ 1. МІСЬКІ ТЕРИТОРІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ **15**

1.1. Світовий досвід типологізації міських та сільських територій 15

1.2. Проблемні аспекти ідентифікації та розвитку міських агломерацій в контексті забезпечення реалізації цілей державної регіональної політики 28

1.3. Монофункціональні старопромислові міста: критерії визначення 48

1.4. Оцінювання проблемності розвитку монофункціональних старопромислових міст України 73

1.5. Центри розвитку територій – пошук точок ендогенного зростання в Україні 113

Розділ 2. СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ: ПРАКТИКА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ **130**

2.1. Методологічно-правові аспекти визначення сільських територій в Україні 130

2.2. Європейські інституційні засади виокремлення та ідентифікації сільських територій 135

2.3. Особливості застосування європейського інструментарію ідентифікації сільських територій в Україні 141

2.4. Сільські території як об’єкт Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки 149

2.5. Методичний підхід до комплексної класифікації сільських територій України 161

2.6. Напрямки удосконалення інституційного забезпечення розвитку сільських територій в Україні 177

2.7. Практика фінансового стимулювання економічної активності в межах сільських територій ЄС 181

Розділ 3. ВИОКРЕМЛЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ 202

3.1. Гірські території як об'єкт спеціальної політики соціально-економічного розвитку 202

3.2. Світовий досвід стимулювання розвитку утизму у гірських регіонах 213

3.3. Вдосконалення механізмів підтримки й стимулювання розвитку гірських проблемних територій України 220

Розділ 4. ПРАГМАТИКА РОЗВИТКУ ПРИМОРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ 230

4.1. Питання ідентифікації суб'єктів макрорегіону «Азов – Чорне море» 230

4.2. Проблеми розвитку прибережних територій та інструментарій їх подолання 241

Розділ 5. ЗОНИ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ 264

5.1. Ідентифікація зон впливу міжнародних транспортних коридорів 264

5.2. Аналіз функціонування та перспективи розвитку зони впливу міжнародних транспортних коридорів 285

Розділ 6. ПРИКОРДОННІ РЕГІОНИ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ 313

6.1. Проблеми ідентифікації прикордонних територій 313

6.2. Розвиток прикордонних територій України в координатах транскордонного співробітництва 323

Розділ 7. ПРИКОРДОННІ ТЕРИТОРІЇ У НЕСПРИЯТЛИВИХ УМОВАХ 335

7.1. Питання ідентифікації прикордонних територій у несприятливих умовах 335

7.2. Прикордонні території у несприятливих умовах: оцінювання проблемності 342

7.3. Стимулювання розвитку прикордонних територій у несприятливих умовах 353

Розділ 8. ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ ЯК КОМПОНЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ 363

8.1. Природоохоронні території: вітчизняна та європейська практика ідентифікації 363

8.2. Стан і загрози збереження природно-заповідних об'єктів в умовах децентралізації та механізми підтримки розвитку природоохоронних територій 384

ДОДАТКИ 405

Передмова

Сучасний етап розвитку державної регіональної політики в Україні характеризується зміною її концептуальних засад, зокрема відмови від компенсаційного підходу тотального вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів та територій та імплементації принципів селективного розвитку на основі виокремлення окремих функціональних типів територій, ідентифікації проблем їх розвитку та підбору механізмів стимулювання економічного зростання таких територій з метою посилення їх конкурентоспроможності. Європейська практика засвідчила ефективність реалізації регіональної політики на основі функціональних типів територій, оскільки він спрямований на виявлення активів територій та включення їх ендогенного потенціалу в процеси розвитку на відміну від практики патерналізму і простого перерозподілу фінансових ресурсів між багатшими та біднішими територіями.

Пріоритетами затвердженої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (далі ДСРР-2027) визначено ефективне державне управління, економічний розвиток на новій територіальній основі, посилення міжрегіонального співробітництва, концентрація на вирішенні комплексних проектів з урахуванням особливостей функціональних груп територій. Такі завдання ДСРР-2027 обумовлені необхідністю подальшої імплементації достатньо успішних реформ децентралізації влади та адміністративно-територіального устрою держави, яка спрямована на формування самодостатніх та спроможних до забезпечення ендогенного розвитку територіальних громад. Водночас зростання територіальної диспропорційності та ризик місцевої автаркізації вимагають вироблення сучасних механізмів державної регіональної політики, спрямованих на нівелювання означених проблем.

Реалізація задекларованих завдань вимагає узгодження заходів секторальних політик національного рівня із цілями ДСРР – 2027. Спільним об’єктом державної регіональної політики та секторальних політик мають стати функціональні типи територій: гірські території, прикордонні регіони та території у несприятливих умовах, зони впливу міжнародних транспортних коридорів, макрорегіон «Азов-Чорне море», полюси зростання у зв’язці з навколишніми територіями, міста як центри креативної, інноваційної та конкурентної економічної діяльності, сільські території тощо. Особливої актуальності при цьому набувають питання: 1) вироблення методичних підходів до ідентифікації функціональних типів територій, 2) ідентифікації

конкретних регіонів, районів, територіальних громад, які включатимуться у певні класифікаційні групи, 3) детермінації проблем розвитку, з якими стикаються території кожної групи, 4) оцінки потенціалу розвитку окремих територій в межах кожної групи, 5) конкретизації механізмів стимулювання зростання для територій різних функціональних типів.

У додатку до ДСРР-2027 представлено картосхеми, які відображають території, які включені в окремі класифікаційні групи. Водночас у документі не відображено методики ідентифікації територій за кожним функціональним типом, критеріїв визначення проблемності / непроблемності територій, чіткого переліку територій, які можуть бути віднесені до певної групи. Окрім цього, виокремлення територій в межах певних функціональних типів суперечить іншим діючим нормативним актам. Зазначене стримує процес практичної імплементації нових підходів до стимулювання регіонального розвитку.

Метою дослідження було розроблення методичних підходів до виокремлення проблемних територій різних типів та обґрунтування інструментарію стимулювання їх економічної активності на основі диференційованого підходу.

В ході виконання першого етапу дослідження розроблено методичні підходи до ідентифікації функціональних типів територій. При цьому взято до уваги, що реальною правовою основою формування національних інституційних рамок для виокремлення та ідентифікації функціональних типів територій в Україні необхідно розглядати ратифіковану Законом України від 16 вересня 2014 року №1678 Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, яка дійсно є невід'ємною частиною національного законодавства України [1]. Главою 5 розділу V цієї Угоди визначено, що національна статистична система має ґрунтуватися на фундаментальних принципах ООН щодо офіційної статистики з урахуванням *acquis* ЄС у сфері статистики, зокрема Кодексу норм європейської статистики з метою гармонізації національної статистичної системи з європейськими нормами та стандартами. Крім цього, в ході дослідження детально проаналізовано досвід стратегування регіонального розвитку в країнах ЄС, який взято за основу при розробленні методичних засад ідентифікації територій.

На другому етапі здійснено обґрунтування інструментарію стимулювання економічної активності проблемних територій на основі диференційованого підходу та розробці прикладних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання соціально-економічного потенціалу

[1] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2

територій різних функціональних типів та посилення їх економічної спроможності. Практична реалізація моделі диференційованого регулювання економічного розвитку проблемних територій Україні дозволить якісно змінити підхід до регулювання регіонального розвитку – відійти від субсидування проблемних територій та акцентувати ресурси на стимулюванні економічної активності на таких територіях -, а це, своєю чергою, сприятиме активізації підприємницького середовища, трансферу технологій, поширенню підприємницької культури, зростанню зайнятості, підвищенню професійно-освітньої кваліфікації виробничого та управлінського персоналу, а відтак, збільшенню рівня оплати праці і соціальних стандартів життя на проблемних територіях.

Монографія включає вісім розділів, кожен з яких присвячений питанням вироблення методичних підходів до ідентифікації, аналізування соціально-економічного стану та проблем розвитку, детермінації інструментарію стимулювання розвитку територій різних функціональних типів.

У першому розділі монографії висвітлено результати дослідження особливостей та потенціалу розвитку міських територій в системі державної регіональної політики. Зокрема, здійснено оцінювання рівня розвиненості/сформованості міських агломерацій України (500 тис. осіб) на основі темпів приросту чисельності населення та обсягів введення в експлуатацію житла, визначено основні проблеми перспективного розвитку агломерацій як центрів дифузії інновацій, імпульсів економічного зростання та конкурентоспроможності. Авторами обґрунтовано доцільність включення до переліку міських агломерацій динамічних міських агломерацій другого рівня – Івано-Франківську та Вінницьку. На основі зарубіжного досвіду запропоновано ефективні інструменти розвитку міських агломерацій. Особливу увагу приділено виявленню проблем розвитку монофункціональних старопромислових міст та запропоновано напрями удосконалення інструментів державної та регіональної підтримки розвитку монофункціональних старопромислових міст з чіткою координацією інструментів розроблених заходів реалізації низки стратегічних документів різного ієрархічного рівня та синергетичного поєднання інструментів розвитку кількох типів функціональних територій.

Зважаючи на необхідність пошуку точок ендогенного зростання в Україні, акцентовано увагу на формуванні методичного інструментарію ідентифікації центрів зростання в регіоні шляхом урахування поширення ефектів впливу центрів зростання для розвитку прилеглих територій, наявності пропульсивної галузі та їх фінансової спроможності. Зазначене дозволило виявити відмінні характеристики центрів зростання, ідентифікованих у ДСРР-

2027, з детермінацію первинних та вторинних центрів зростання та засвідчило потребу їх реконфігурації з огляду на завершення першого етапу реформи адміністративно-фінансової децентралізації. Авторами запропоновано класифікацію центрів зростання через виокремлення *первинних центрів зростання* (регіональні полюси зростання) - територіальні громади, створені переважно навколо обласного центру (освітні, медичні, інноваційні, фінансові центри) та *вторинних центрів зростання*, що характеризуються генеруванням позитивних імпульсів для розвитку прилеглої території, з детермінацією серед останніх *центрів соціального розвитку* (міських територіальних громад, що концентрують соціальну інфраструктуру, а саме: заклади охорони здоров'я вторинного рівня, професійно-технічні заклади та вищі навчальні заклади, більшу кількість освітніх закладів з вищим рівнем якості освітніх послуг, фінансові установи тощо) та *центрів економічного розвитку* (міських територіальних громад, в яких концентруються основні інвестиції, локалізується значна кількість підприємств та працівників з високим рівнем заробітної плати, здійснюється інтенсивна господарська діяльність) та водночас позитивно впливають на розвиток прилеглих територій.

У другому розділі монографії «Сільські території: практика ідентифікації та інструментарій стимулювання розвитку» виявлено виклики та проблеми ідентифікації сільських територій у несприятливих умовах в Україні, доведено неефективність пріоритизації демографічних та просторових характеристик в умовах визначення сільських територій, які перебувають у несприятливих умовах та потребують державної підтримки, та аргументовано доцільність: 1) комплексної діагностики розвитку територій та врахування, поруч із демографічними та просторовими, економічного чинника для охоплення ширшого кола проблем, з якими стикаються територіальні громади в процесі свого розвитку; 2) узгодження адміністративно-територіального рівня, на якому така ідентифікація за певними критеріями повинна здійснюватися, з метою врахування внутрішньорегіональних відмінностей та особливостей розвитку територій. В ході дослідження розроблено та апробовано методичний підхід щодо національної класифікації переважно сільських територій на основі критеріїв демографічного та економічного характеру (густота наявного населення, осіб/км^2; зміни чисельності наявного населення за останні три роки; зміни кількості юридичних осіб за останні три роки; обсяг податкових надходжень на одну особу, грн.). Для якісного оцінювання зміни чисельності наявного населення запропоновано новий показник – лаг знелюднення переважно сільської території, що забезпечило висвітлення демографічних трендів переважно сільських територій з негативною динамікою зміни чисельності наявного населення.

ПЕРЕДМОВА

Сформована типологія переважно сільських територій України включає: більш розвинені переважно сільські території, або інтегровані переважно сільські території; перехідні переважно сільські території, або дискретні переважно сільські території; проблемні переважно сільські території, або неблагополучні переважно сільські території. В межах типу неблагополучні переважно сільські території ідентифіковано окремий підтип – занепадаючі переважно сільські території.

В монографії представлено організаційно-економічні та інституційні інструменти сприяння розвитку сільських територій, як комплекс законодавчих змін Закону України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних», Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», а також організаційно-економічні підходи до розвитку сільських територій в контексті формування пріоритетів політики регіонального розвитку з урахуванням практики комплексної системної постійної підтримки розвитку сільських регіонів у ЄС. Обґрунтовано потребу дуального підходу до розвитку сільських територій на державному рівні – по-перше, як національного багатства та джерела історико-культурної самобутності держави, по-друге, як рушійної сили у контексті забезпечення економічного зростання територій та екологічно орієнтованого підприємництва. Доведено, що розвиток сільських регіонів повинен спрямовуватися на досягнення цілей відносно економічного, соціального та екологічного напрямів як у контексті стимулювання сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки держави, так і ендогенного розвитку села на основі диференціації економічної діяльності, підтримки малого та середнього підприємництва, соціальної інклюзії та збереження людських ресурсів.

У третьому розділі запропоновано методичні підходи до визначення типів проблемних гірських територій Українських Карпат, детерміновано критерії, показники та їх параметри для групування гірських територій за рівнями соціально-економічного розвитку; на основі здійснених розрахунків власної економічної спроможності гірських територіальних громад регіону Українських Карпат виділено три групи (типи) громад: I - достатньо розвинуті, з середнім та вище середнього рівнем соціально-економічного розвитку (власні надходження до бюджету громади у розрахунку на одну особу не нижче 90% середнього значення по Україні); II - проблемні, з нижчим середнього рівнем соціально-економічного розвитку (50-90%); III - кризові, з обмеженими економічними можливостями (менше половини від середнього значення по Україні). На основі здійсненого аналізу обґрунтовано диференційовані стосовно кожного з типів гірських територій економічні інструменти політики їх розвитку: застосування загальних підходів стосовно розвитку гірських територій типу I; посилення діючих інструментів

горизонтального бюджетного вирівнювання та збільшення участі Державного фонду регіонального розвитку й інструментів міжнародної технічної допомоги тощо у інфраструктурному розвитку громад типу II; запровадження преференційного інвестиційного режиму як ефективної форми державно-приватного партнерства, спрямованої на залучення позабюджетних інвестицій у вирішення завдань господарського й соціального розвитку, створення нових робочих місць для мешканців гірських населених пунктів у пріоритетних видах економічної діяльності, сумісних зі специфікою гір - стосовно громад типу III.

Четвертий розділ висвітлює питання проблем та перспектив розвитку приморських території України. На основі дослідження світового досвіту та української практики запропоновано напрями державної підтримки прибережних територій через популяризацію прибережного туризму та рекреації, проекти розвитку марикультури та створення морських вітрових електростанцій, покращенні інфраструктури (в тому числі транспортної). Вказано на особливе значення такої державної підтримки для активізації територіальних громад, розташованих на прибережних територіях, які не використовують або слабо використовують потенціал моря.

У п’ятому розділі монографії обґрунтовано основні напрями впливу міжнародних транспортних коридорів (МТК) на розвиток прилеглих територій. Зокрема, визначено інфраструктурний, економічний, демографічний та туристично-рекреаційний напрями позитивного впливу, в рамках кожного з яких подано характеристику впливу на територію та характеристику змін на території. Для кожного з напрямів негативного впливу (адміністративно-територіальний, містобудівний та екологічний) ідентифіковано загрози, ризики та запропоновано шляхи нівелювання ризиків. Авторами виокремлено основні типи проходження МТК відносно адміністративного центру об’єднаної територіальної громади (ОТГ). Здійснено аналіз проходження МТК «Балтійське море – Чорне море» територією ОТГ Волинської області. Обґрунтовано, що найкращим варіантом є, коли МТК проходить по межі ОТГ. Досліджено вплив МТК на основних його стейкхолдерів (центральні та місцеві органи влади, транспортні оператори, промисловість, сектор послуг, пасажири/користувачі). Обґрунтовано використання диференційованого підходу при оцінці зони впливу міжнародного транспортного коридору.

Заслуговують на увагу запропоновані напрями удосконалення та розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів на основі аналізу інституційно-правового забезпечення їх створення та функціонування в Україні, існуючої системи транспортних коридорів у країні. Наголошено на важливості чіткого визначення переліку міжнародних

транспортних коридорів та їх маршрутів, інтегрованих у національну мережу транспортних коридорів, та приведення у відповідність з цим всіх чинних документів, які регулюють процеси формування та функціонування міжнародних транспортних коридорів;

Шостий розділ присвячено проблемам ідентифікації та стимулюванню розвитку прикордонних територій. Зокрема виявлено характерні особливості соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів України, зокрема: значимий обсяг прийнятого в експлуатацію житла в прикордонних регіонах, що межують з країнами – членами ЄС, що вказує на привабливість території для проживання, вищий рівень фінансової інклюзії та фінансової спроможності домогосподарств; більша частка осіб молодше працездатного віку в територіальних громад в прикордонних регіонах на кордоні Україна – ЄС, що важливо зважаючи на проблеми зайнятості жителів прикордоння та відтоку людського капіталу; більші обсяги надходження акцизного податку до місцевих бюджетів біля пунктів пропуску на кордоні України з країнами - членами ЄС серед інших територіальних громадах розташованих вздовж кордону тощо. Визначено напрями удосконалення забезпечення (інституційного, інфраструктурного, кадрового, інформаційного, фінансового) активізації транскордонного співробітництва в контексті стимулювання розвитку прикордонних територій з урахуванням сильних і слабких сторін, можливостей та загроз розвитку прикордонних територій України підтримки програми транскордонного співробітництва ЄС, що дасть змогу максимально ефективно використати можливості транскордонного співробітництва для розвитку прикордонних територій та підвищення рівня життя населення.

Зважаючи на важливість для соціально-економічного розвитку України загалом питання забезпечення життєдіяльності та спроможності територій, які межують з Росією та Білоруссю, та прийняття до уваги низької дієвості традиційних інструментів регіональної політики на цих територіях з огляду на геополітичну та безпекову ситуацію, особливу увагу автори монографії присвятили питанню детермінації напрямків підтримки та стимулювання розвитку прикордонних територій у несприятливих умовах. Зокрема запропоновано додаткові критерії визначення проблемних прикордонних територій у несприятливих умовах та проведено групування районів прикордонних територій у несприятливих умовах за обраними критеріями: демографічний, фінансово-економічний, воєнно-політичний, що дозволило виділити райони проблемні, райони критичного стану та райони із значенням індикаторів вище середньорегіонального рівня. Наявність різних за ступенем проблемності регіонів потребує індивідуального підходу при побудові до кожного з виділених типів районів.

Запропонована класифікація заходів підтримки та стимулювання розвитку прикордонних регіонів у несприятливих умовах. В залежності від типу району (райони проблемні, райони критичного стану та райони із значенням індикаторів вище середньо регіонального рівня) пропонується робити акцент на заходах забезпечуючого чи стимулюючого впливу. Для районів з високим воєнно-політичним рівнем ризику слід перевагу надавати заходам забезпечуючого характеру а саме: прямих публічних інвестицій, субвенцій державного бюджету у розвиток виробничої, транспортної, енергетичної, фінансової, соціальної інфраструктури; страхуванням політичних, військових ризиків інвестицій державою та міжнародними фондами; зміні моделі розщеплення податків (ПДФО, екологічного податку).

У восьмому розділі «Природоохоронні території як компонент сталого розвитку регіонів України» розроблено науково-методичний підхід до оцінки трансформації природно-заповідної сфери до моделі сталості і збалансованого використання природоохоронних територій, який полягає у визначенні впливу часткових показників, які характеризують порядок організації заповідних природних територій, масштаби заповідності та рівень інвестування у досліджувану сферу. Набув розвитку науково-методологічний підхід до формування на системних засадах механізму підтримки розвитку природоохоронних територій, який включає набір важелів та інструментів й дозволить покращити стан природно-заповідних об’єктів, активізувати діяльність у сфері збереження біорізноманіття і середовища існування, вирішити соціально-економічні проблеми локальних територій регіону.

Авторами також визначено проблеми реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки в частині запровадження функціональної типології територій, зокрема щодо ідентифікації територій за кожним функціональним типом, критеріїв визначення проблемності територій, чіткого переліку територій, які можуть бути віднесені до певної групи. Розроблено методологічні засади ідентифікації функціональних типів територій, які враховують методичні підходи європейської регіональної політики та спрямовані на максимальну гармонізацію національної статистичної системи з європейськими нормами та стандартами. Це уможливить практичну імплементацію принципів та інструментарію селективного стимулювання розвитку територій різних функціональних типів.

Монографію підготовлено в рамках виконання науково-дослідної роботи «Виокремлення проблемних територій та інструментарій стимулювання їх економічної активності» за напрямом «Підтримка пріоритетних для держави наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок» бюджетної програми КПКВК 6541230.

ПЕРЕДМОВА

Монографію підготував авторський колектив під науковим керівництвом д.е.н., проф. Сторонянської І. З.

Авторський колектив:

Беновська Л. Я., к.е.н., с.н.с. (розділ 7),

Гринчишин І. М., д.ен, с.н.с. (підрозділ 1.5),

Дуб А. Р., к.е.н., доц. (розділ 4, підрозділ 3.2),

Жук П.В., к.е.н., пров.н.с. (розділ 3),

Залуцький І. Р., к.е.н., доц. (розділ 2),

Калат Я. Я., м.н.с. (розділ 5);

Колодійчук І. А., д.е.н., с.н.с. (розділ 8),

Мельник М.І., д.е.н., проф. (підрозділи 1.3, 1.4),

Патицька Х. О., к.е.н., н.с. (підрозділ 1.1, розділ 2),

Притула Х. М., д.е.н., с.н.с. (розділ 5),

Сторонянська І. З., д.е.н., проф. (наукова редакція, передмова, розділи 2, 7, підрозділи 1.5, 3.2),

Тимечко І. Р., к.е.н., с.н.с. (розділ 6),

Щеглюк С. Д., к.е.н., с.н.с. (підрозділи 1.3, 1.4).

Розділ 1. МІСЬКІ ТЕРИТОРІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

1.1. Світовий досвід типологізації міських та сільських територій

В умовах глобалізації та зміни технологічних укладів відбувається зміщення позицій і ролі міських та сільських регіонів у розвитку економіки. Якщо раніше віднесення території до типу міської апріорі обумовлювало її сильніші позиції розвитку, то сьогодні не все так однозначно. Сільські території набувають конкурентних переваг зокрема, в контексті розробки відтворювальних джерел електроенергії, запровадження нових підходів до виробництва продовольчих товарів та використання природних ресурсів, заснованих на інноваціях. Окремі сільські регіони активно включилися у процес економічного розвитку на таких умовах, випереджаючи за низкою показників навіть сусідні міські райони, проте інші не мають можливостей та потенціалу для адаптації до нових вимог.

Проблема вироблення підходів до типологізації територій та формування ефективної методики ідентифікації територій окремих типів особливо актуальна для України в контексті реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки.

Зважаючи на відсутність суттєвих напрацювань у цій сфері в Україні, доцільним є вивчення успішного досвіду розвинених країн для його адаптації до вітчизняних умов та практичної реалізації. Сьогодні розробка методики ідентифікації міських та сільських територій у світі здійснюється не тільки державами, а й на наднаціональному рівні. Найбільшими досягненнями в цій сфері характеризуються ЄС та ОЕСР. Ними розроблено декілька методик ідентифікації територій, які різняться за двома критеріями:

за показниками, в результаті аналізу яких територію відносять до сільської або міської;

за рівнем територіальних одиниць, які здебільшого визначаються згідно затвердженого стандарту територіального поділу країн для статистичних цілей NUTS. Номенклатура NUTS включає п’ять рівнів територіальних одиниць: три регіональні (NUTS 1 (суб’єкти федерації, автономні утворення, великі регіони), NUTS 2 (провінції, департаменти,

урядові округи), NUTS 3 (графства, префектури)) та два місцеві рівні (LAU 1 і LAU 2)[2].

Основою регіональної типологізації ОЕСР є розроблений методичний підхід до визначення функціонального типу адміністративно-територіальних одиниць рівня LAU 2, до якого в різних країнах віднесено населені пункти та муніципалітети. Згідно запропонованої методики, типізація проводиться за показником густоти населення, тобто територіальна одиниця класифікується як сільська, якщо густота населення на її території складає менше 150 осіб на км². Попри простоту застосування, такий підхід має суттєвий недолік – неврахування нерівномірності заселення територій країн. Наприклад, столиця Чорногорії Підгориця, де проживає майже 1/3 населення країни, характеризується щільністю населення менше 150 осіб на км², тому класифікується як сільська територія[3].

Утім проведення типізації міських та сільських території в розрізі територіальних одиниць рівнів LAU 1 та LAU 2 загалом не можна вважати доцільним через значну подрібненість території, постійні та динамічні зміни на цьому рівні, а також вплив процесів субурбанізації, який результується певним «розмиванням» кордонів між містом та селом[4]. Окрім цього, аналіз на цьому рівні не дозволить забезпечити врахування впливу зовнішніх чинників, оскільки результуватиметься значним ускладненням процесу дослідження.

Тому на основі типології території рівня LAU 2 ОЕСР проведено також *регіональну типологію територій країн на рівні TL 3* (територіальна класифікація ОЕСР, яка відповідає рівню NUTS 3 у класифікації ЄС). Цей підхід ґрунтується на аналізі двох показників:

1) частки населення, яке проживає у містах та сільській місцевості – в результаті регіони класифіковано на: переважно міські – регіони, де більше 75% населення проживає у містах; проміжні – регіони, де у містах проживає 51-75% населення; переважно сільські – регіони, де більше 50% населення проживає на сільській території [5];

2) наявності важливих міських центрів у регіоні – в результаті врахування показника переважно сільський регіон, який містить міський центр з населенням більше 200 000 жителів, що становить щонайменше 25%

---

[2] Eurostat. An official EU website. NUTS. URL: https://ec.europa.eu/comm/eurostat/ramon/nuts/home_regions_en.html.

[3] Goss S. Annex 2: Defining and measuring rurality. June 2013. 9 p.

[4] Bengs C, Schmidt-Thomé K. eds. Urban-rural relations in Europe. ESPON 1.1.2 Final report. ESPON Monitoring Committee: Brussels. 2006; Champion T. Defining «urban»: the disappearing urban-rural divide. In International Handbook of Urban Policy, vol. 1: Continuous global issues, H.S. Geyer (ed.) . Edward Elgar: Cheltenham, 2007; 22-37 p.

[5] Regional typology: Updated statistics. OECD, 2009, URL: www.oecd.org/gov/regional/statisticsindicators; Regions at a Glance. OECD, 2009. URL: www.oecd.org/regional/regionsataglance.

населення регіону, стає проміжним; а проміжний регіон, який містить міський центр з більше 500 000 жителів, що становить щонайменше 25% населення регіону, стає переважно міським. Таким чином, в методиці зроблено спробу врахувати роль великих міст як «стимуляторів» економічного розвитку навколишніх територій.

Загалом, запропонована методика характеризується суттєвими перевагами, оскільки, ґрунтуючись на визначенні питомої ваги населення у міських чи сільських громадах, вона дозволяє обґрунтувати відмінності у веденні економічної діяльності в різних регіонах та врахувати особливості розвитку ринку праці на різних територіях.

Натомість її недоліком є неврахування впливу великих міст у сусідніх адміністративно-територіальних формуваннях на розвиток регіону. Враховуючи те, що об'єктом аналізу є адміністративно-територіальні одиниці типу NUTS 3, яким в Україні відповідають райони, слід говорити про доцільність аналізу такого показника, адже регіони цього типу є невеликими за розмірами адміністративними одиницями з чисельністю жителів 150-800 тис. осіб, тому наявність навіть у сусідньому регіоні великого міста або навіть міської агломерації матиме суттєвий вплив на розвиток навколишніх територій.

Щоб оптимізувати існуючу методику та врахувати показник доступу до великих міських центрів, регіональну типологію ОЕСР було розширено шляхом додавання ще одного критерію – часу руху автомобіля, необхідного 50% населення регіону для досягнення міста[6] з чисельністю жителів понад 50 тис. осіб (до уваги, в Україні міста з понад 50 тис. мешканців віднесено до міст обласного значення) (рис. 1.1).

Як видно, додатковий критерій не впливає на типи регіонів, передбачені регіональною типологією ОЕСР для територій рівня NUTS 3. За допомогою *розширеної типології* відбувається лише додаткова диференціація проміжних та сільських регіонів на віддалені або близькі до міста. В результаті розширеної регіональної типізації виділено п'ять типів регіонів: переважно міський, проміжний близький до міста, проміжний віддалений, переважно сільський близький до міста, переважно сільський віддалений.

Врахування відстані адміністративно-територіальних формувань до великих міст дозволяє виявити так звану «групу ризику» – віддалені сільські регіони. Відповідно до регіональної типології ОЕСР, у Північній Америці сільськими визнано 74% регіонів рівня NUTS 3, з них віддаленими сільськими

[6] Dijkstra, L., H. Poelman Remote Rural Regions: How the proximity to a city influences the performances of rural regions. Regional Focus, 2008, No 1. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/focus/2009_01_metropolitan.pdf.

регіонами є більше ½ (зокрема, у Каналі 74% сільських територій є віддаленими, що пов'язано з природно-географічними характеристиками території країни), у ЄС сільськими є 35% регіонів країн, з них 14% - віддалені (у цих регіонах проживає 5% населення ЄС) (рис. 1.2).

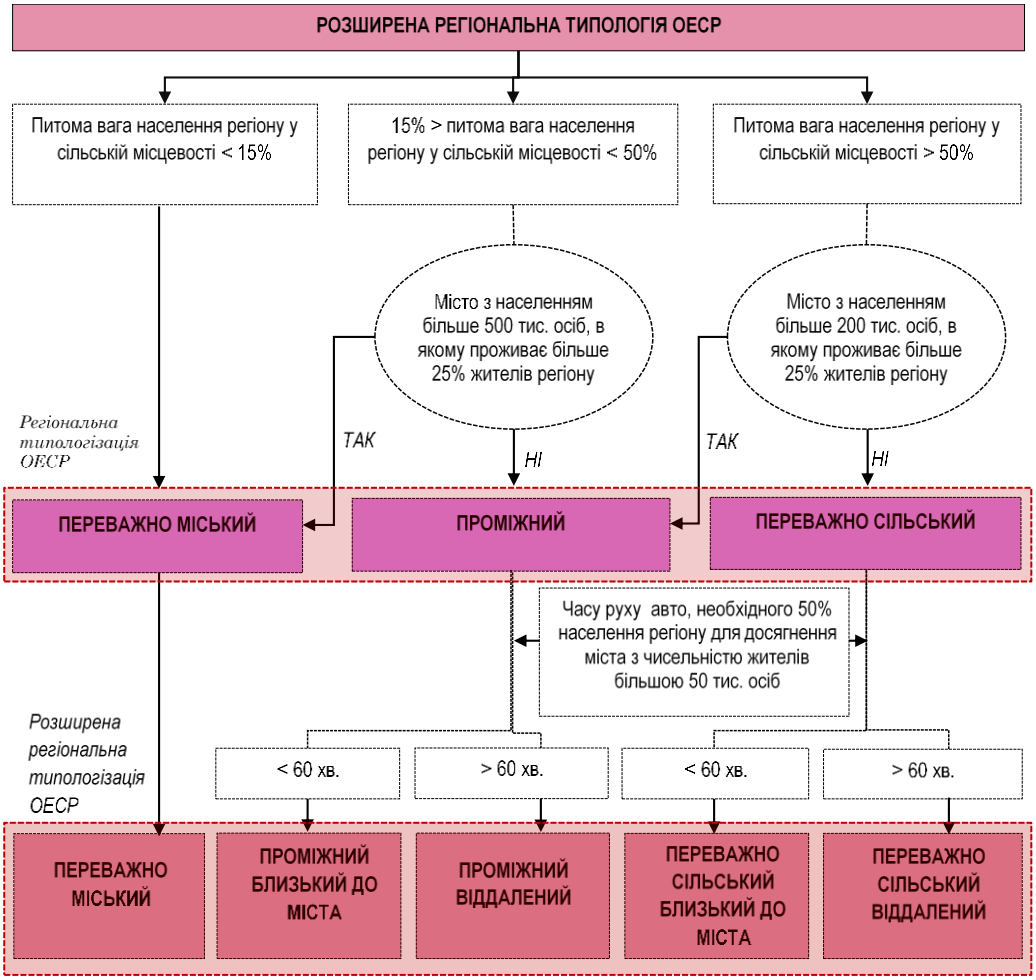

Рис. 1.1. Алгоритм розширеної типологізації регіонів за методикою ОЕСР

*Складено на основі [7]

[7] Brezzi, M., L. Dijkstra and V. Ruiz. OECD Extended Regional Typology: The Economic Performance of Remote Rural Regions. OECD Regional Development Working Papers, 2011/06, OECD Publishing. URL: http://dx.doi.org/10.1787/5kg6z83tw7f4-en; Dijkstra L., Ruiz V. Refinement of the OECD regional typology: Economic Performance of Remote Rural Regions. European Commission. Organization for the Economic Cooperation and Development, April 2010. 18 p.

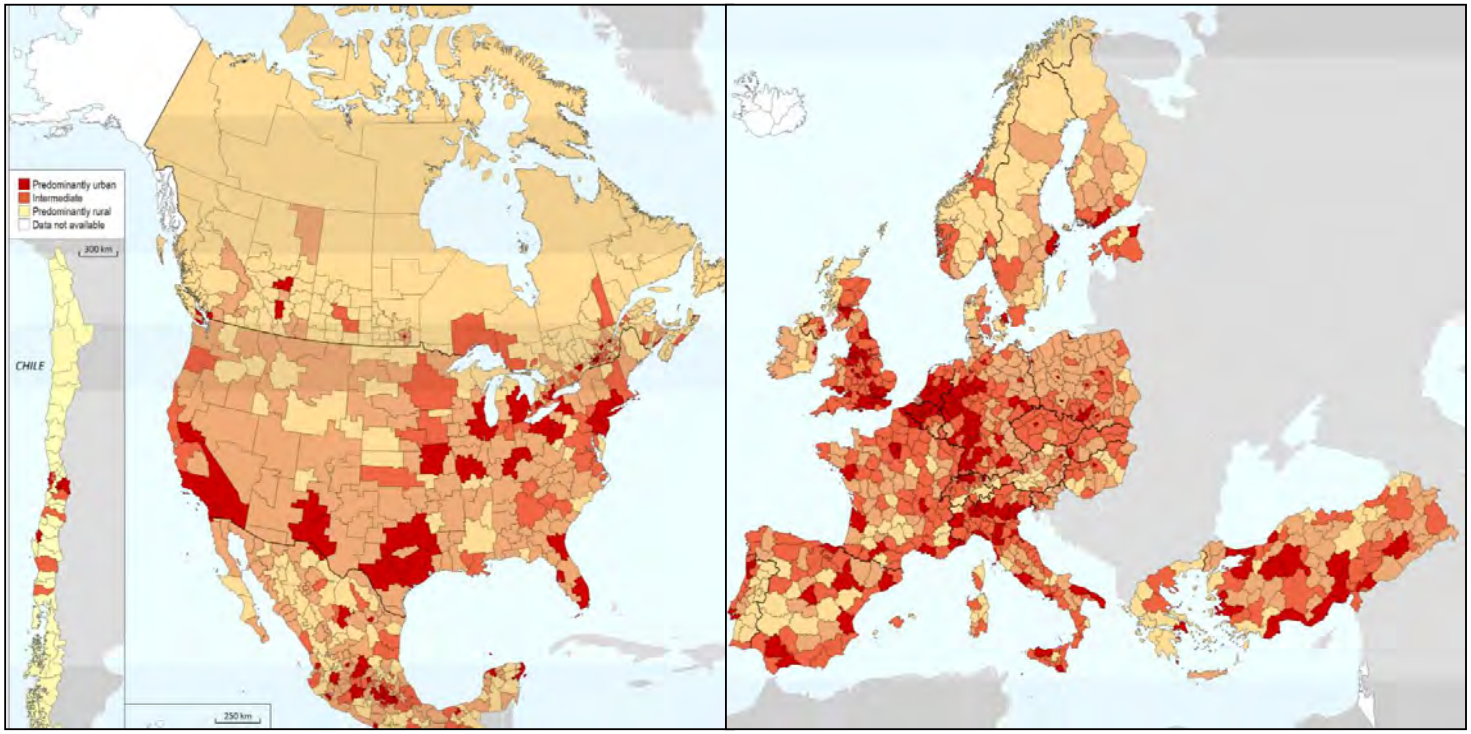

- переважно міський; - проміжний близький до міста; - переважно сільський близький до міста;
- переважно сільський віддалений

Рис. 1.2. Типологізація регіонів NUTS 3 окремих країн за розширеною методикою ОЕСР
Джерело: [1]

[1] Brezzi, M., L. Dijkstra and V. Ruiz. OECD Extended Regional Typology: The Economic Performance of Remote Rural Regions. OECD Regional Development Working Papers, 2011/06, OECD Publishing. URL: http://dx.doi.org/10.1787/5kg6z83tw7f4-en.

Результати порівнянь соціально-економічного розвитку віддалених сільських регіонів та таких, які знаходяться близько до розвинених міських центів, проведених науковцям країн Заходу[8] свідчать про суттєве зростання ризику депопуляції, старіння населення, вищого рівня безробіття та зниження обсягів виробництва з віддаленістю від міст. Це пов'язано з відсутністю доступу до розвинених ринків послуг, якісної освіти та медицини, а також переваг міст як логістичних центів для суб'єктів господарювання. Крім того, саме сільські віддалені регіони є більш вразливими до зовнішніх шоків, що доведено, зокрема, впливом світової фінансової кризи 2008-2009 рр.: частка віддалених сільських регіонів у складі найпродуктивніших регіонів країн ОЕСР знизилася з 21% до 9% за період до та після кризи, а середньорічне падіння ВВП на одну особу склало 2,5%, що більше ніж по переважно сільських регіонах близьких до міст на 2,0 в.п.

Щодо аналізу соціально-економічного розвитку сільських регіонів в розрізі близьких до міст та віддалених (табл. 1.1), помітною є різниця у частці ВДВ у торговельному секторі у регіонів з найвищими та найнижчими показниками розвитку: якщо у першому випадку 40% продукції виробляється у торгівлі, то у другому – лише 29%. Це підтверджує перспективність розвитку торговельної діяльності для зростання продуктивності сільських регіонів, особливо зважаючи на відсутність на їх території розвинутого внутрішнього ринку та порівняно низьку продуктивність у сфері послуг.

Географічна відстань, низька щільність та проблема старіння населення у віддалених сільських регіонах призводять до їх ізольованості та зростання ризику соціальної відчуженості населення. Як зауважують економісти міжнародної мережі Volonteurope, підтримувані в межах виконання програми Європейської Комісії «Europe for Citizens Programme», віддаленість і низька щільність населення деяких сільських районів призводить до малих обсягів інвестицій, що результується зниженням запасів економічного та людського капіталу і призводить до погіршення економічних показників та зниження рівня зайнятості і доходів. «Таким чином, географічна відстань сильно впливає на доступ до можливостей»[9].

---

[8] Brezzi, M., L. Dijkstra and V. Ruiz. OECD Extended Regional Typology: The Economic Performance of Remote Rural Regions. OECD Regional Development Working Papers, 2011/06, OECD Publishing. URL: http://dx.doi.org/10.1787/5kg6z83tw7f4-en; Dijkstra L., Ruiz V. Refinement of the OECD regional typology: Economic Performance of Remote Rural Regions. European Commission. Organization for the Economic Cooperation and Development, April 2010. 18 p.; Bertolini P. Overview of income and nonincome rural poverty in developed countries. Department of Economics Marco Biagi. Center for the analysis of Public Policy. University of Modena and Reggio Emilia. 54 p.; Quality of life in Urban and Rural Europe. Eurofound. Cornell University ILR School. 2014. Dublin; 30 p. Rural responses to challenges in Europe. EU rural review. № 21. European Union, 2016. 52 p.

[9] Rural isolation of citizen Europe. Policy Brief. Volonteurope. European Commission. December, 2014. 36 p.

Таблиця 1.1

Порівняння окремих показників соціально-економічного розвитку сільських регіонів у країнах ОЕСР

Показник	Переважно сільські регіони близькі до міст		Переважно сільські віддалені регіони	
	40% регіонів з найнижчими показниками розвитку	40% регіонів з найвищими показниками розвитку	40% регіонів з найнижчими показниками розвитку	40% регіонів з найвищими показниками розвитку
Рівень зайнятості, %	55	50	53	55
Рівень безробіття,%	7	7	7	6
Частка ВДВ у виробництві, %	24	16	20	11
Частка ВДВ у торговельній сфері, %	40	29	36	31
Густота населення, осіб на кв. км.	74	60	42	27
Коефіцієнт залежності літніх людей, %	23	30	27	30

*Складено на основі [10]

Водночас, аналіз розвитку сільських та міських регіонів за методикою ОЕСР дозволив встановити, що рівень добробуту (згідно методики ОЕСР розраховується шляхом аналізу дев'яти коефіцієнтів) у міських регіонах не завжди вищий (рис. 1.3). У міських регіонах вищий рівень доступу до послуг, доступна якісна медицина та освіта, суттєво вищий показник безпеки громадян (якщо у сільських районах він складає 6 балів з 10-ти, то у міських – більше 8 балів). Натомість перевагою мешканців сільських регіонів є значно кращі екологічні умови та доступне житло, а рівень доступу до робочих місць та обсяги доходів громадян відповідають регіонам, де більшість людей проживає у великих містах.

Аналіз показників добробуту дозволяє зауважити високий рівень якості життєдіяльності у сільських регіонах в розвинених країнах, що часто сприймається їх жителями як суттєва перевага та супроводжується по окремих регіонах навіть процесами контрурбанізації. Домогосподарства у віддалених регіонах готові приймати факт нижчої заробітної плати та вищих видатків на доїзд до робочих місць через високу якість життя у сільському середовищі. Такі результати досліджень свідчать про відсутність деградації сільських територій, яка впродовж останнього десятиріччя спостерігається в Україні, та про

[10] Rural 3.0. A framework for rural development. Policy Note. OECD, 2018. 27 p.

ефективність політики підтримки розвитку сільських територій в ЄС та інших розвинених країнах.

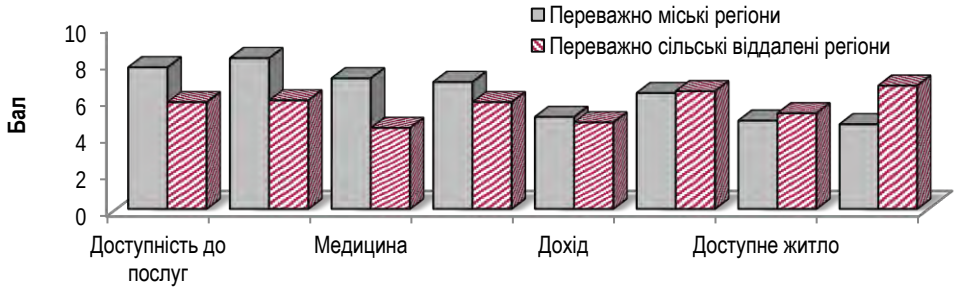

Рис. 1.3. Динаміка показників добробуту населення переважно міських та переважно сільських віддалених регіонів країн ОЕСР, 2017 р., %

*Розраховано на основі [11]

Таким чином, можна стверджувати про ефективність розширеної методики ОЕСР щодо визначення міських та сільських територій та їх типологізації, оскільки ця методики дозволяє врахувати системні показники, аналіз яких призводить до виділення груп територій, які різняться за демографічними, соціально-економічними та просторовими характеристиками. Слід наголосити на доцільності застосування розширеної методики для типологізації територій України в розрізі районів (оскільки саме цей адміністративний рівень відповідає рівням NUTS 3 та TL 3) та визначення віддалених сільських територій в нашій країні.

Як і ОЕСР, Євростатом також розроблено *методику типології регіонів ЄС на рівні територій NUTS 3*. Обрання цього рівня адміністративно-територіальних одиниць пов'язано з його оптимальністю. Якщо рівні LAU є недоцільними для аналізу через їх подрібненість, що не дозволяє провести комплексний аналіз впливу зовнішніх чинників, то рівень NUTS 2 також визнано неоптимальним, оскільки проведення місько-сільської типології в такому контексті призведе до неврахування відмінностей на нижчих рівнях, що результується «викривленням» результатів дослідження.

Так, згідно досліджень Євростату, застосування методу на рівні NUTS 2 призведе до значно меншої частки населення, яке проживає в сільських регіонах, оскільки є порівняно мало регіонів NUTS 2, де більше половини населення мешкає в сільській місцевості[12].

Отож, методика типологізації регіонів рівня NUTS 3 ЄС передбачає виділення трьох типів регіонів на основі визначення частки населення, яке

[11] Rural 3.0. A framework for rural development. Policy Note. OECD, 2018. 27 p.
[12] Beer J., Gaag N., Erf R. New classification of urban and rural NUTS 2 regions in Europe. Working Paper no.: 2014/3. Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute (NIDI). 24 p.

проживає у сільській/міській місцевості, а саме: переважно сільських регіонів, проміжних та переважно міських регіонів (рис. 1.4).

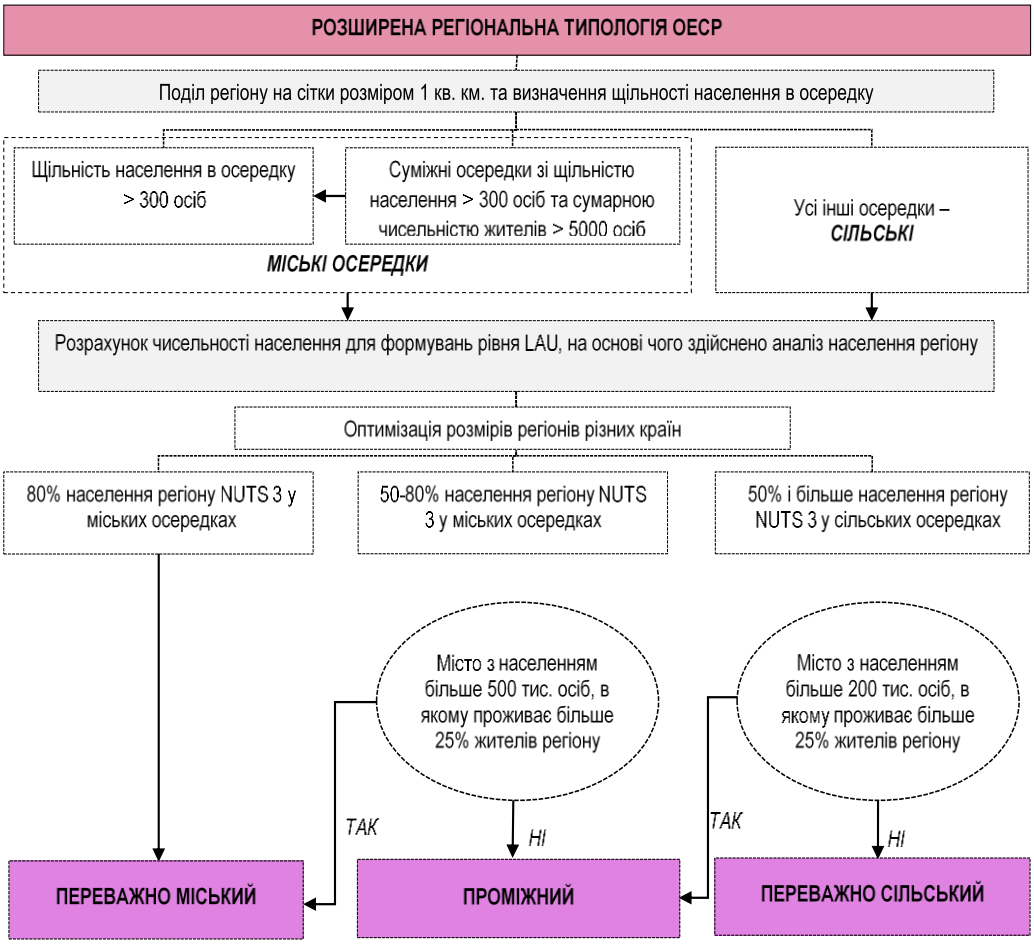

Рис. 1.4. Алгоритм розширеної типологізації регіонів за методикою ОЕСР
*Складено на основі[13].

Фундаментальною основою типологізації є реалізація першого етапу аналізу, який передбачає поділ регіону NUTS 3 на так звані сітки розміром 1 км² та визначення щільності населення в такому осередку. Перевагою цього способу є використання відносно рівномірних невеликих осередків сітки, що дозволяє уникнути суттєвих перекосів та отримати достовірну інформацію. В результаті аналізу сітка зі щільністю населення 300 осіб і більше визначається

[13]Methodological manual on territorial typologies. 2018 editions. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. 132 p.

як потенційно міська. Суміжні потенційно міському осередку квадрати сітки, за умови наявності в них щонайменше 5000 осіб «об'єднаного» населення, вважаються міськими. Усі інші квадрати сітки, які не визначені як міські, вважаються сільськими.

Наступним кроком є «накладання» результатів першого етапу на регіони NUTS 3, в результаті чого виділяють переважно міські регіони (більше 80% населення яких проживають у містах), проміжні (50-80% - у містах) та переважно сільські (більше 50% населення проживає у сільській місцевості).

Окремо слід звернути увагу на спробу Євростатом «вирівняти» розміри аналізованих регіонів. Щоб уникнути спотворень класифікації внаслідок суттєвих відмінностей у площі регіонів на території ЄС, райони з площею менше 500 км² поєднують з сусідніми і ще раз визначають їх тип (в умовах практичного застосування методики таких регіонів виявилося 145). При цьому, таке коригування застосовують лише для сусідніх регіонів однієї країни-члена ЄС, тоді як регіони з різних країн не враховуються.

Останній етап практичної реалізації методики передбачає коригування результатів типологізації через врахування впливу великих міст на розвиток регіону (механізм врахування аналогічний, як і у методиці ОЕСР).

В контексті практичного застосування розробленої методики у ЄС-28 31,7% регіонів визначено як переважно сільські (рис. 1.5).

Загалом практична складність цього підходу пов'язана з несформованістю вихідних даних для аналізу та неготовністю деяких країн до його реалізації. Водночас, варто зауважити і суттєві переваги методики, оскільки квадратна сітка на 1 км² є значно меншою, ніж самі адміністративні одиниці, і тому запропонований підхід дозволяє отримати в результаті детальнішу та точнішу типологізацію територій, наблизивши його до ідеї «класифікації поселень», проте, що важливо, з урахуванням впливу зовнішніх чинників (оскільки попри те, що сітка формується на рівні меншому ніж розміри LAU, аналіз регіонів здійснюється на рівні NUTS 3).

Попри переваги системного аналізу територій за принципом «знизу-вверх», недоліком цієї методики у порівнянні з розширеною методикою ОЕСР є неврахування показника віддаленості сільського регіону від міста, що дозволяє виділити саме території з високим рівнем ризику соціальної відчуженості та економічної ізоляції.

Загалом існує чимала кількість і національних методик типологізації територій в контексті їх поділу на сільські та міські, які розраховуються на основі врахування різних показників (табл. 1.2).

Методики країн суттєво відрізняються і за показниками, які взято для аналізу, і за рівнем адміністративно-територіального устрою, на якому проводиться класифікація.

Найчастіше застосовуваним критерієм є показник чисельності населення. Зрозуміло, що в результаті суттєвих відмінностей у чисельності та густоті населення у країнах фактичні пороги чисельності населення, які використовуються у методиках, сильно різняться. Для прикладу, у Великій Британії в межах Шотландії поселення з населенням менше 3000 осіб вважаються сільськими, в Англії та Уельсі поселення з населенням менше 10 000 є сільськими, а у Північній Ірландії – це населені пункти з мешканцями менше 5000 осіб. Набагато нижчий поріг (200 осіб) використовується для визначення міського статусу в Ісландії, Норвегії, Швеції та Данії, які є великими і переважно малонаселеними країнами північної Європи[14].

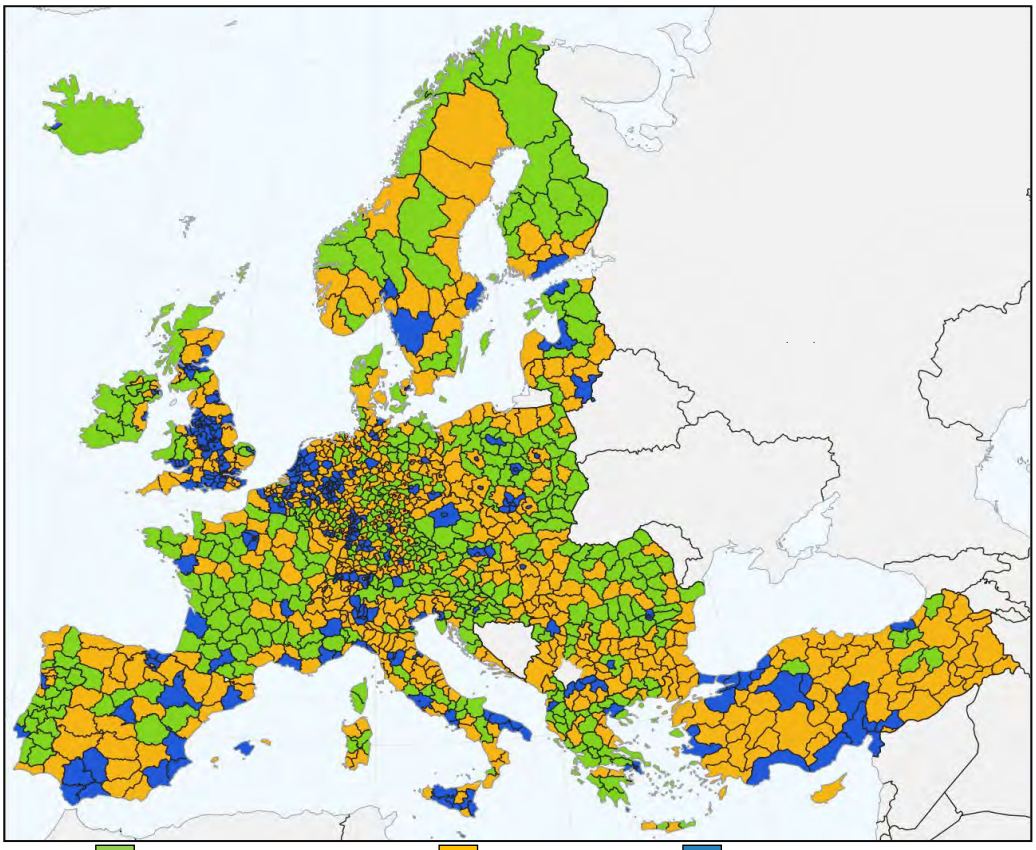

- переважно міський; - проміжний; - переважно сільський

Рис. 1.5. Типологізація регіонів NUTS 3 країн ЄС за методикою Євростату

Джерело: [15].

[14] Там само.

[15] Eurostat reginal yearbook. 2019 edition. Statistical books. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. 226 p.

Таблиця 1.2

Показники, які використовуються для типології територій країн в контексті їх поділу на міські та сільські

	Загальна чисельність населення	Частка населення в певному типі району	Густота населення	Щільність проживання	Критерії, пов'язані із землекорис-туванням / інфрастру-ктурою	Критерії, пов'язані з економікою (наприклад, зайнятість)
Австралія	x	x	x		x	
Австрія	x		x		x	x
Бельгія						x
Бразилія						
Канада	x		x		x	x
Чилі	x				x	x
Китай	x				x	
Чеська Республіка	x					
Данія	x				x	
Естонія						
Фінляндія	x	x				
Франція					x	x
Німеччина	x					
Греція	x					
Угорщина						
Ісландія	x				x	
Ірландія	x					
Індія	x		x		x	x
Індонезія			x		x	x
Ізраїль	x					
Італія		x	x		x	
Японія	x		x		x	
Корея	x	x				
Латвія	x					
Люксембург						
Мексика	x		x		x	x
Нідерланди				x		
Нова Зеландія	x		x			
Норвегія	x			x		
Польща					x	
Португалія	x	x	x		x	
Словацька Республіка	x				x	
Словенія	x				x	x
Південна Африка					x	x
Іспанія	x					
Швеція	x				x	
Швейцарія	x		x			x
Туреччина	x					
Велика Британія	x	x	x	x		
США	x		x		x	
Типологія ОЕСР	**x**	**x**	**x**			
Методика ЄС	**x**	**x**	**x**			

*Складено на основі [16]

[16] Hopkins J., Copus A. Definitions, measurement approaches and typologies of rural areas and small towns: a review. The Social, Economic and Geographical Sciences Group The James Hutton Institute, Craigiebuckler, Aberdeen. August 2018. 42 p.

1.1. Світовий досвід типологізації міських та сільських територій

Поширеним критерієм у національних та міжнародних методиках типологізації територій є показник густоти населення або аналогічний до нього показник щільності проживання. Для прикладу, у Великій Британії в Англії аналіз муніципалітету здійснюється з урахуванням щільності житлових будинків на території 100 м², у Шотландії – поштових індексів на 1 га.

Серед інших критеріїв, які заслуговують на увагу, - показники використання земель та інфраструктури, економічних характеристик території. Зокрема, Національна служба статистики Китаю класифікує так звані «пов'язані села», тобто сільські території навколо міст, за допомогою аналізу показника інфраструктури: села включаються до складу міської території у випадку користування жителями інфраструктурою міста та їх обслуговування міськими службами. Аналогічно це відбувається і в Японії.

В Індонезії врахування приміських сільських населених пунктів до складу міської території відбувається в контексті визначення доступності населення сіл до закладів освіти, роздрібної торгівлі, розваг та охорони здоров'я у містах, а також через визначення частки домогосподарств, які мають телефони та електрику.

Багато методик сформовані на врахуванні рівня зайнятості, припускаючи, що високий рівень «первинного сектору» або сільськогосподарської діяльності є свідченням наявності сільського адміністративного формування. Яскравим прикладом застосування такої методики є Індонезія. Класифікація територій в країні здійснюється на основі врахування щільності населення, наявності інфраструктурних об'єктів та питомої ваги сільськогосподарських домогосподарств. Зокрема, регіон визнається міським, якщо у ньому менше 5% домогосподарств є сільськогосподарськими, натомість сільськими є регіони з 70% і більше сільськогосподарських домогосподарств.

В ЄС класифікація території на рівні LAU у Бельгії формується в контексті визначення рівня зайнятості населення у сільськогосподарському секторі. У Франції класифікація міських районів здійснюється шляхом виділення «великих міських», «середніх» та «малих» районів на основі визначення чисельності робочих місць: 10 000, 5000 і 1500 робочих місць використовуються як порогові значення. А визначення прилеглої території до міста розраховується на основі зайнятості: якщо 40% зайнятих працюють у місті, територія вважається прилеглою.

Отже, проведений аналіз типологізації територій дозволив встановити, що різниця у підходах до формування методик свідчить про потребу їх створення відповідно до умов розвитку, географічних та територіальних особливостей країни. Водночас варто засвідчити певну універсальність та можливість застосування методик ОЕСР і ЄС до потреб

визначення міських та сільських територій в Україні. Попри це, навіть використання міжнародних методик вимагає їх адаптації, оскільки в Україні нижча середнього по ЄС густота населення, а також доволі нерівномірне розташування міст обласного значення (які відповідають містам з чисельністю жителів більше 50 000 осіб).

1.2. Проблемні аспекти ідентифікації та розвитку міських агломерацій в контексті забезпечення реалізації цілей державної регіональної політики

В Україні за різними оцінками вчених де-факто сформовано від 18 до 50 міських агломерацій[17] (далі – МА)[18], з яких лише близько 20 є великими, однак за демографічним потенціалом (понад 500 тис. мешканців) саме сім з них належать до дуже великих міських агломерацій. Вони формують потужну зону впливу на прилеглу територію, яка характеризується інтенсивністю трудових, освітніх, культурних, оздоровчо-рекреаційних та інших зв'язків, різною протяжністю поширення такої взаємодії тощо. З огляду на зображення МА на картографічному Додатку 1 до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. (далі – ДСРР на 2021-2027 рр. і геоінформаційного порталу функціональних типів територій, встановлено, що межі МА проходять не за зовнішніми межами територіальних громад (станом на 2021 р.), а визначені довільно, перетинають їхні площі. Наявні конфігурації проектованих МА не відображають їхню протяжність вздовж транспортних магістралей, що притаманно еволюційному шляху розвитку агломерацій. Тому виникає потреба в чіткій делімітації меж МА у зв'язку з тим, що вони є новими об'єктами державної регіональної політики, законодавчого унормування поняття «міська агломерація», «склад та межі міської агломерації» для усунення можливостей неточного і довільного їх трактування. За різноманітними науковими підходами межі МА встановлюються за просторовим поширенням інтенсивних соціально-економічних зв'язків між населенням міста-ядра (головного міста або міст агломерації), а також визначаються за транспортною доступністю (на автомобілі) за ізохроною від 60 до 90 хв від зовнішньої межі МА до зовнішньої межі міста-ядра. Попри

[17] Колесніченко О. Мегаполіси поглинуть сателіти: як влада планує об'єднувати українські міста. 13.05.2021. *Українська правда*: сайт. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2021/05/13/673803/

[18] Кучабський О. Великі міста та агломерації в системі адміністративно-територіального устрою України. Державне управління та місцеве самоврядування. 2010. № 1. URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01(4)/10kogtuu.pdf

різноманітні наукові підходи та критерії делімітації меж МА, їх не наведено ні в положеннях ДСРР на 2021-2027 рр., ні в легенді до картографічного додатку. А тому наявні конфігурації проектованих МА потребуватимуть додаткової аргументації та уточнення під час здійснення заходів державної політики.

Вочевидь така неточність зумовлена відсутністю закріплення на законодавчому рівні поняття «міська агломерація», критеріїв її визначення, меж делімітації, особливостей управління таким утворенням тощо. З огляду на те, що впродовж реформи децентралізації у період 2015-2020 рр. було зареєстровано два законопроєкти («Про міську агломерацію»[19] як окрему форму співробітництва територіальних громад, відкликано 29.08.2019 р. у зв'язку із черговою зміною Парламенту; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення правових підстав для утворення агломерації як однієї з форм співробітництва територіальних громад»[20] - знято з розгляду 07.09.2021 р.), які стосувалися впровадження МА як форми співробітництва між громадами, причому саме поняття, межі та склад агломерацій не були чітко визначені.

На нашу думку, межі МА повинні проходити по зовнішніх межах територіальних громад, з якими укладається договір про співробітництво, щоб розподілити повноваження та відповідальність сторін під час реалізації проектів розвитку. До того ж, Планом заходів реалізації ДСРР на 2021-2027 рр. було передбачено врегулювання на законодавчому рівні організаційно-правових засад формування агломерацій сільськими, селищними та міськими територіальними громадами, принципів і механізмів взаємодії територіальних громад у межах агломерацій, гарантій і відповідальності їхніх учасників, а також форм державної підтримки агломерацій до грудня 2021 р[21]. На середину грудня 2021 р. такого законопроекту не прийнято, а передбачено розроблення нового законопроекту, який повинен врегулювати особливості функціювання МА, для цього депутати профільного Комітету Верховної Ради рекомендували провести широкі громадські обговорення в містах, які визначені центрами агломерацій (такі соціологічні опитування[22] здійснено

---

[19] Про міські агломерації : проект Закону № 6743 від 17.07.2017 р. *Законодавство України:* сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62318

[20] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення правових підстав для утворення агломерації як однієї з форм співробітництва територіальних громад : проект Закону № 2637 від 19.12.2019 р. *Законодавство України:* сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67710

[21] План заходів на 2021-2023 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 497-р від 12 травня 2021 р. *Законодавство України*: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D1%80#Text

[22] Думки і погляди населення Київської агломерації: результати соціологічного дослідження. Аналітичний звіт. Центр «Соціальні індикатори». 2020. 84 с. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/AReport_KA_Sep2020_ukr_FINAL.pdf; Думки і погляди мешканців/-ок потенційної Львівської агломерації щодо децентралізації і міжмуніципальної співпраці. Соціологічне дослідження. Київський

для мешканців Київської та Львівської МА у 2020-2021 рр.). Відповідно існує висока ймовірність недотримання термінів виконання наступних заходів щодо розвитку МА, які заплановані на 2022-2023 рр. (розроблення методичного забезпечення визначення меж агломерацій та їх переліку і складу на основі світових та європейських критеріїв формування і документації просторового планування (містобудівної документації) територіальних громад, ураховуючи ризик виникнення надзвичайних ситуацій, та додержання вимог інженерно-технічних заходів цивільного захисту). Тому за відсутності чітких критеріїв у визначенні поняття міської агломерації, складу та її меж, послуговуватимемося наявними науковими розробками, проектованими МА, що представлені на геопорталі функціональних типів територій[23], а також за авторським підходом, який базується на поєднанні міста-ядра з містами обласного значення та районів-сусідів першого порядку (Додаток А, табл. А.1-А.3), які його оточують.

Планом заходів на 2021-2023 роки з реалізації ДСРР на 2021-2027 роки[24] передбачено низку заходів для розвитку міських агломерацій. У рамках першої стратегічної цілі «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах», реалізацію оперативної цілі 1. «Стимулювання центрів економічного розвитку (агломерації, міста)» заплановано виконання на першому етапі реалізації стратегії трьох із дванадцяти завдань. Окрім законодавчого забезпечення розвитку МА за напрямом «Посилення інтегруючої ролі агломерацій та великих міст» передбачено виконання завдань:

- здійснення методичного забезпечення визначення меж агломерацій та їх переліку і складу на основі світових та європейських критеріїв формування (до 1 червня 2022 р.);
- розроблення документації просторового розвитку (містобудівної документації) територіальних громад з урахуванням ризику виникнення надзвичайних ситуацій та додержання вимог інженерно-технічних заходів цивільного захисту (до 1 грудня 2023 р.).

Переосмислення європейського досвіду політики згуртованості, яка довела свою успішність в подоланні нерівностей шляхом «впровадження гармонійного, збалансованого, ефективного, сталого територіального

міжнародний інститут соціології. 2021. 126 с. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Sociology_LA_2021_Ukr.pdf

[23]Гепортал: Функціональні типи територій. URL: https://www.arcgis.com

[24] План заходів на 2021-2023 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 497-р. URL:

розвитку в рамках інклюзивного зростання»[25] стало основою для впровадження у вітчизняну державну регіональну політику підходів визначення функціональних типів територій. Вони базуються на виділенні спільних за проблематикою локальних та ареалів мезорівня у регіонах України. Вітчизняний підхід характеризується урбанізованою специфікою, яка полягає у врахуванні ролі міських агломерацій, великих, середніх, малих міст та монофункціональних старопромислових міст у реалізації державної регіональної політики. Отже, зміна фокусу державної регіональної політики від вирівнювання до стимулювання полюсів зростання потребуватиме нових ефективних інструментів її забезпечення.

На основі картографічних даних геопорталу нами здійснено огляд та визначено сучасний склад МА у межах адміністративних районів та міст обласного значення за наведеним ареалом МА. Ознайомлення з картографічним забезпеченням функціональних типів територій показало, що наявні конфігурації МА (які проведені частково по території міських та сільських територіальних громад) не сприяють здійсненню цілісного просторового планування агломерації та реалізації управлінських рішень (наприклад, проектований склад Київської та Львівської міської агломерації наведено у Додатку А). Чисельність населення МА розраховано нами у складі міст обласного значення та адміністративних районів адміністративно-територіального устрою до змін у 2020 р. та за новими укрупненими районами. До змін у 2020 р. населення семи МА становило 11 085 тис. осіб, а за новим районним поділом – 11 846 тис. осіб (табл. 1.3).

Водночас ці дані потребуватимуть уточнення після затвердження складу МА, їхніх зовнішніх меж за зовнішніми межами територіальних громад, які входять до агломерацій. Для аналізу соціально-економічного розвитку МА послуговуватимемося авторським підходом до їх складу, що включає місто-ядро, міста обласного значення та адміністративні районами станом до змін 2020 р. На основі можливостей інструментів геопорталу нами обчислено площі проектованих МА, а також середні та максимальні радіуси їхньої протяжності.

Зазначимо, що до картографічного зображення МА не потрапили міста і селища, які традиційно входили до складу наявної де-факто МА та саме в такому складі фігурували у окремих стратегіях розвитку міст-ядер агломерації (мм. Дніпро і Київ), регіональних стратегіях розвитку, що, на нашу думку, є невиправданим упущенням, потребує уточнення і додаткової аргументації розробників функціональних типів територій.

---

[25] Territorial Agenda of the European Union 2020. URL: https://www.nweurope.eu/media/1216/territorial_agenda_2020.pdf$ Territorial Agenda of the European Union 2030. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/brochure/territorial_agenda_2030_en.pdf

Таблиця 1.3

Площа проектованих міських агломерацій у ДСРР на 2021-2027 рр.

МА (невключені населені пункти)	Площа, км²	Радіус, км
Одеська (м. Біляївка)	3267	Середній – 44 Максимальний – 47,5
Криворізька (мм. П'ятихатки, Петрове, Високопілля, Архангельське, Зеленодольськ)	7035	Середній – 51 Максимальний – 63,5
Львівська (мм. Жовква, Івано-Франкове)	1910	Середній – 30 Максимальний – 34
Дніпро-Кам'янська (мм. Вільногірськ, Павлоград)	7097	Середній – 51 Максимальний – 67
Запорізька (м. Томаківка)	2673	Середній – 30 Максимальний – 32
Київська (с. Макарів, Бородянка)	6767	Середній – 54 Максимальний – 59
Харківська (мм. Печеніги, Старий Мерчик, Старий Салтів)	4292	Середній – 39 Максимальний – 43

*Розраховано на основі[26]

Отже, серед проектованих МА найбільшою за площею є Дніпро-Кам'янська (7097 км²), а найменшою – Львівська (1910 км²). За просторовою конфігурацією найбільший радіус зафіксовано у Дніпро-Кам'янській МА (67 км), що удвічі перевищує середній радіус Львівської МА. Зазначимо, що просторова конфігурація МА залежить від площі міста-ядра, чисельності його населення, сформованої довкола нього приміської зони, рівня концентрації ресурсів, наявності транспортних шляхів, що забезпечують зв'язність території завдяки постійним потокам населення, товарів та послуг. Сумарно на такі проектовані МА припадає 33 041 км², що становить 5,5% площі України (включаючи тимчасово окуповані території). Площі міських агломерацій є важливими з огляду на визначення складу МА, щільності населення (бажано без площ водних об'єктів та природоохоронної території), щільності економічного потенціалу, особливо за відсутності у вітчизняній практиці використання картографічної сітки площею комірки у 1 км², якою послуговуються розробники Євростату [27] під час визначення щільності населення міського центру для локальної типології за рівнем урбанізації (щільність населення понад 1500 осіб на 1 км²). Також такий критерій щільності населення для делімітації міст застосовують за методологією Євростату у кількох типологіях на трьох рівнях: типологія кластерів (кластерний рівень) – визначення міського кластеру; типологія за рівнем урбанізації (локальний рівень для локальних адміністративних одиниць (LAU)) – визначення міст, типологія функціональних міських ареалів

[26]Гепортал: Функціональні типи територій. URL: https://www.arcgis.com/

[27] Methodological manual on territorial typologies. 2018 editions. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. 132 p. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/9507230/KS-GQ-18-008-EN-N.pdf

(локальний рівень (TL3) – визначення міського центру функціонального міського ареалу (Functional Urban Area – FUA); типологія місько-сільських регіонів (регіональний (або районний) рівень на рівні NUTS 3) – визначення міського кластеру, міст та міських районів, типологія метрополійних регіонів (регіональний (або районний) рівень) – визначення міського центру, FUA, метрополійного регіону. Існує прямий зв'язок між локальною типологією функціональних міських територій та регіональною типологією для метрополійних регіонів, причому перша використовується як основа для побудови типології останнього. Взаємозв'язок між типологією метрополійних регіонів та типологією «місто-село», адже переважно міські регіони також є метрополійними і навпаки, а проміжні регіони поділені між метрополійними та неметрополійними регіонами. Також тісні зв'язки пов'язують різні поняттями, що використовуються для означення міст, функціональних міських районів і метрополійних регіонів[28]. За змістом окреслених понять зазначимо, що вітчизняним МА за трактуванням ДСРР на 2021-2017 рр. відповідають функціональні міські ареали та метрополійні регіони (особливо це стосується столичної Київської МА).

Співвідношення площі міської територіальної громади (МТГ) до МА доводить про значне перевищення площ МА над ними (рис. 1.6). Таке переважання площі МА над МТГ (конфігурація сучасної МТГ подібна до тієї, яка розглядалася як «велике місто» у генеральних планах на зразок Великого Києва, Великого Львова, Великої Одеси, межі якого виходили за адміністративні межі міста) вказує на те, що внаслідок активізації мобільності населення, покращення транспортної доступності, реалізації інвестиційних проектів зростає привабливість міста для мешканців, інвесторів та збільшується зона його впливу й зона інтересу міської влади у реалізації низки інфраструктурних проєктів.

Розрахувати чисельність населення у межах проектованих МА, визначених на геопорталі, неможливо, оскільки їхні межі з розривом цілісності території територіальних громад. У 2023 р. передбачено впровадження статистичного обліку за територіальними громадами, тому доцільно е перспективу місто-ядро МА розглядати у складі міської територіальної громади, відтак чисельність населення міської громади може стати новим демографічним цензом для визначення нових МА (для прикладу Миколаївської, Вінницької, Івано-Франківської). Також на 2023 р. заплановано проведення перепису населення України, яке дасть змогу кількісно і якісно оцінити демографічну ситуацію.

[28] Там само.

Київська агломерація

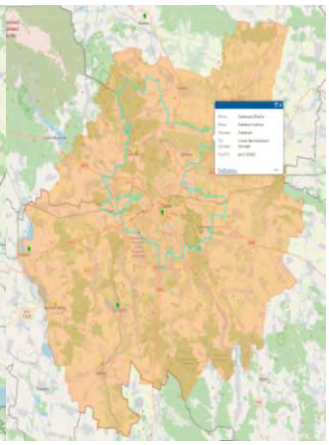

Львівська агломерація та Львівська ТГ

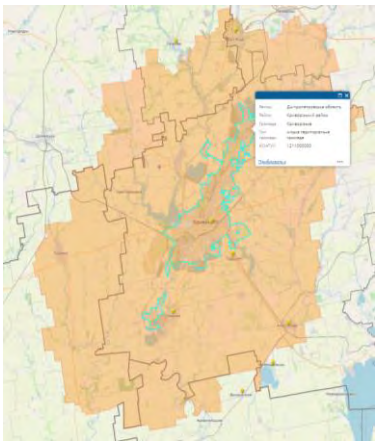

Криворізька агломерація та Криворізька ТГ

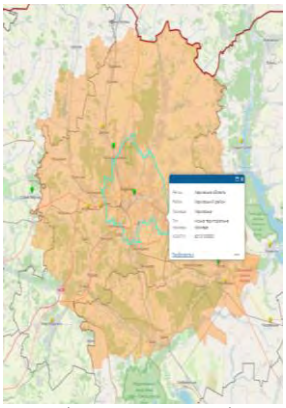

Харківська агломерація та Харківська ТГ

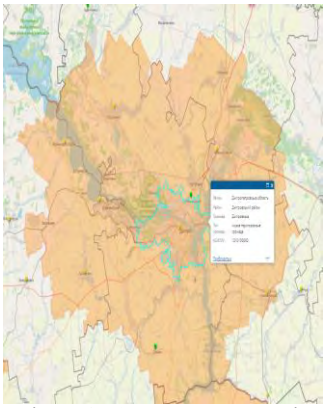

Дніпро-Кам'янська агломерація та Дніпровська ТГ

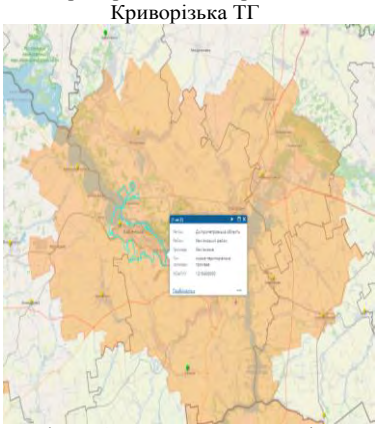

Дніпро-Кам'янська агломерація та Кам'янська ТГ

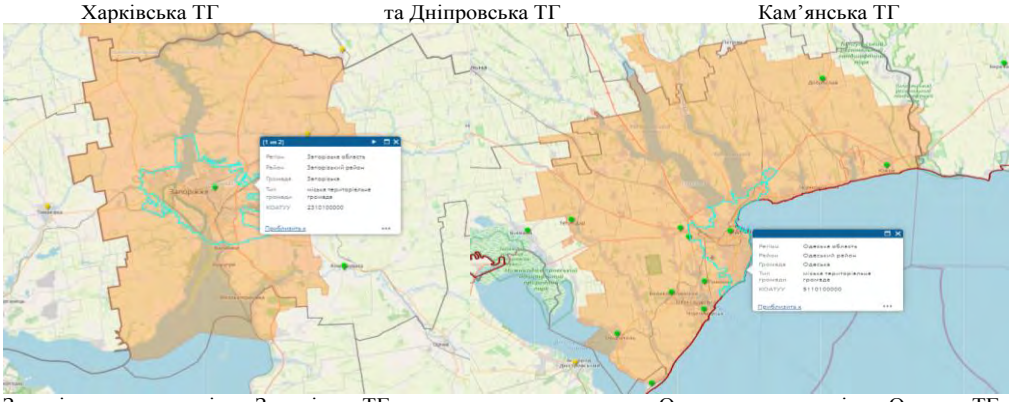

Запорізька агломерація та Запорізька ТГ

Одеська агломерація та Одеська ТГ

Рис. 1.6 Співвідношення площ проектованих міських агломерацій до площ міських територіальних громад

Систематизовано за: Гепортал: Функціональні типи територій. URL: https://www.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=3cb1d5b652d24f2cb7d35cb9e5761ddd

Окрім того, у плані заходів ДСРР на 2021-2027 рр. передбачено реалізацію до 1 січня 2022 р. заходів зі створення необхідних організаційних та правових передумов для запровадження на державному, регіональному та місцевому рівнях регулярних досліджень з актуальних питань реалізації Державної стратегії регіонального розвитку з метою збору та аналізу необхідної для прийняття обґрунтованих управлінських рішень інформації, зокрема щодо стану та проблем розвитку визначених функціональних територій[29]. Станом на грудень 2021 р. такого заходу не було реалізовано, що не сприятиме подальшому вчасному забезпеченню даними щодо розвитку функціональних територій серед яких і міські агломерації. Тому оцінювання результативності здійснення державної регіональної політики, реалізації цілей ДСРР, які базуються на моніторингових показниках офіційних статистичних даних та інформації центральних органів виконавчої влади згідно з п.3 ст. 23 Закону України «Про засади державної регіональної політики»[30], буде утрудненим.

Оскільки у змісті ДСРР на 2021-2027 рр. не визначено, окрім демографічного цензу міст-ядер МА, важливих критеріїв формування МА (наявність тісних зв'язків, єдиний ринок праці), делімітації їхніх меж (за транспортною доступністю), то без належного уточнення таких критеріїв МА не зможуть забезпечити реалізацію оперативної цілі 1. «Стимулювання центрів економічного розвитку (агломерації, міста)» ДСРР на 2021-2027 рр., яка передбачає виконання двох напрямів: посилення інтегруючої ролі агломерацій та великих міст і посилення використання потенціалу розвитку середніх та малих міст, які слід розглядати в єдності.

До складу МА за авторським підходом (за адміністративно-територіальним устроєм до змін у липні 2020 р., Додаток А) входять як середні (мм. Кам'янське, Новомосковськ, Бориспіль, Бровари, Ірпінь, Чорноморськ), так і малі міста (мм. Вільногірськ, Буча, Васильків, Обухів, Біляївка), які потребуватимуть розроблення й впровадження нових інструментів та форм державної підтримки агломерацій та підприємництва в контексті посилення інтегрованості економічного простору МА.

Нагадаємо, що раніше в історії України (у 1960-1970 рр.) щодо розвитку МА застосовувалися інструменти стримування зростання великих міст, зокрема провадження інституту прописки проживання особи, яка обмежувала міграцію до міст мешканців села. Водночас проводилася

[29] План заходів на 2021-2023 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 497-р від 12.05.2021 р. *Законодавство України*: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D1%80#Text

[30] Про засади державної регіональної політики : Закон України № 156 від 05.05.2015 р. *Законодавство України*: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text

політика заохочення розвитку малих міст та розростання сіл до рівня селищ і набуття ними статусу селищ міського типу. Після скасування прописки в 1974 р. спостерігалося зростання населення великих міст за рахунок мешканців сільських територій, які масово працевлаштовувалися на заводи та фабрики.

На сьогодні стратегічна ціль І ДСРР на 2021-2027 рр. «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» передбачає активізацію МА як центрів економічного розвитку та забезпечення інтегруючої функції на їхніх територіях. На нашу думку, саме завдяки гармонізації та зниженню соціально-економічних диспропорцій на рівні МА, усуненню дихотомії місто-село, налагодженню горизонтальних зв'язків між територіальними громадами через стимулювання міжмуніципального співробітництва та впровадження механізму державно-приватного партнерства такої цілі можна досягнути.

Погоджуємося з думкою аналітиків, що на сьогодні актуальним є питання не так створення МА, як їхнє законодавче та нормативно-правове закріплення, вибір системи управління для збалансування інтересів всіх учасників, причому балансування наявних значних нерівностей між регіонами має здійснюватися допомогою компенсаторних інструментів вирівнювання для збереження згуртованості [31]. Потужним потенціалом посилення територіальної згуртованості володіє виважена координація та узгодженість секторальних реформ, цілей та заходів секторальних, територіальних стратегічних, прогнозних та містобудівних документів на всіх рівнях управління.

Водночас не слід забувати, що надмірна концентрація різноманітних ресурсів в межах МА з одного боку сприяє отриманню агломераційного ефекту для виробництва та населення, а з іншого – загострює економічні диспропорції як всередині МА, так і на рівні всього регіону. Неконтрольована концентрація та відсутність компенсаторного механізму стійкості міста (urban resilience) посилює внутрішні проблеми розвитку міста-ядра МА, що полягають у: незаконній та хаотичній забудові з низкою порушень; наслідках щоденної маятникової міграції, зростанні неформальної зайнятості; підвищенні навантаження на транспортну та соціальну інфраструктуру; низькій доступності житла через високі ціни в містах; скороченні громадських просторів внаслідок підвищення вартості землі в межах міста та пріоритеті інтересів забудовників над бажаннями мешканців тощо.

[31] Федорів П., Назаренко Ю. Державна регіональна політика: децентралізація нерівностей? Аналітична записка. 2021. *CEDOS*: сайт. URL: https://cedos.org.ua/researches/derzhavna-regionalna-polityka-deczentralizacziya-nerivnostej/

1.2. Проблемні аспекти ідентифікації та розвитку міських агломерацій в контексті забезпечення реалізації цілей державної регіональної політики

Вища конкурентоспроможність агломераційної економіки може забезпечити в короткостроковій перспективі стимули для розвитку інших населених пунктів та громад, що входять до МА, а для довготермінового розвитку слід підтримувати розвиток інших міських територіальних громад шляхом налагодження горизонтального партнерства та забезпечення дієвості механізму передачі позитивних екстерналій від великих міст на прилеглу територію, дієвості міжрегіонального та міжмуніципального співробітництва. Як зазначено у ДСРР на 2021-2027 рр. основою зростання є «стимулювання використання власного потенціалу територій» та «підтримка потенційних центрів економічного зростання – полюсів зростання» [32]. Потужними полюсами зростання національного рівня є МА, або великі МА. Для них властива певна функціональна спеціалізація, яка робить їх унікальними: Київська МА – столиця держави, політичний, адміністративний, освітньо-науковий, культурно-духовний, транспортний, інфраструктурний, інноваційний, фінансовий, туристичний, виробничий та сервісний (ІТ) центр. Львівська МА – культурний, освітньо-науковий, транспортний, туристичний та сервісний (ІТ) центр. Одеська МА – культурний, освітньо-науковий, туристично-рекреаційний, транспортний та сервісний (ІТ) центр. Харків – освітньо-науковий, транспортний, туристичний, виробничий та сервісний (ІТ) центр. Дніпро-Кам'янська МА – освітньо-науковий, транспортний, промисловий та сервісний (ІТ) центр. Запорізька МА – освітньо-науковий, транспортний, промисловий, енергетичний центр. Криворізька МА – транспортний, промисловий, інфраструктурний центр. Київська агломерація серед них є особливою з точки зору акумулювання низки провідних функцій столичного міста. Київ є одночасно столицею держави, адміністративним центром Київської області, Київського району (після змін 2020 р.), містом-ядром МА, має окремий адміністративний статус регіону, характеризується іншою величиною, аніж у міських територіальних громадах, розподілу ПДФО (40%, а не 60% як для інших територіальних громад), який залишається в місцевому бюджеті) та іншими особливостями.

Важливими показниками розвитку МА є реалізація демографічного та соціально-економічного потенціалу, поширення впливу позитивного економічного зростання та забезпечення високої якості життя населення на прилеглій території. В умовах демографічної кризи в Україні, яка загострилася протягом періоду незалежності України, для великих міст-ядер МА та самих МА спостерігалося зростання чисельності населення. Однак не всі МА за період 2016-2021 рр. зберегли темпи зростання населення (рис. 1.7).

[32] Там само.

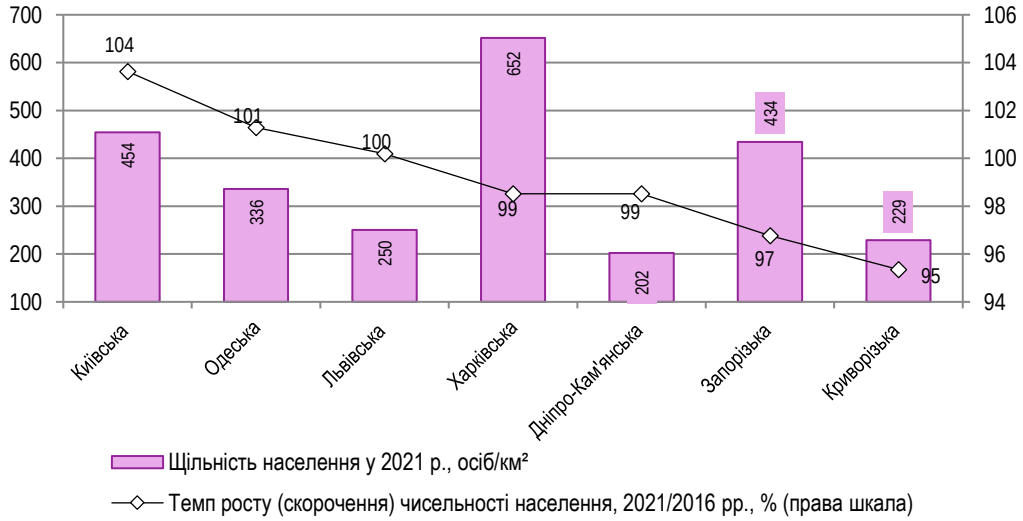

Рис. 1.7. Щільність населення міських агломерацій та динаміка темпу росту / скорочення чисельності населення за період 2016-2021 рр.

*Розраховано за даними Державної служби статистики України

За наведеним складом МА (Додаток А), зростання чисельності населення за шестирічний період зафіксовано в трьох з семи агломераціях: Київській, Одеській, Львівській. Найшвидшими темпами скорочується населення Криворізької та Запорізької МА (5 та 3% відповідно за період, рис. 2.2). За умов збереження такої тенденції чисельність міста Кривого Рогу за 20 років (станом на 2041 р.) скоротиться до 500 тис. осіб, що призведе до втрати ним статусу великої МА (за підходом у ДСРР на 2021-2027 рр.), до завершення цього семирічного стратегічного періоду на кінець 2027 р. його населення становитиме 575,2 тис. осіб. Тому з огляду на тенденції росту або скорочення чисельності населення слід розробити заходи державної підтримки, що сприятимуть подальшому зростанню або стабілізації людності МА, будуть спрямовані на зниження її кількісних та якісних втрат шляхом активізації внутрішньої мобільності населення, забезпечення їм належних умов життя, надання можливостей для відтворення людського капіталу. Зазначимо, що у кожному конкретному випадку слід розглядати джерела приросту населення (природний чи міграційний рух) та їхній напрям (за рахунок яких населених пунктів зростає чисельність населення міста-ядра) у контексті регіональної демографічної ситуації. Щільність населення в МА свідчить про привабливість цієї просторової форми розселення, розвинений ринок праці, вищу продуктивність праці, а також про ймовірні наслідки такої концентрації: екологічні, житлові, медичні (під час пандемій зростає швидкість поширення інфекцій особливо на територіях з високою щільністю населення, як

спостерігалося під час COVID-19 у великих містах України) тощо.

Розподіл МА за чисельністю населення показав, що найчисельнішою агломерацією в Україні станом на 1.01. 2021 р. була Київська МА (3860 тис. осіб), найменшою – Криворізька МА (615, 5 тис. осіб) з протилежними тенденціями щодо росту (скорочення) населення майже на однакову величину (0,8%) (рис. 1.8).

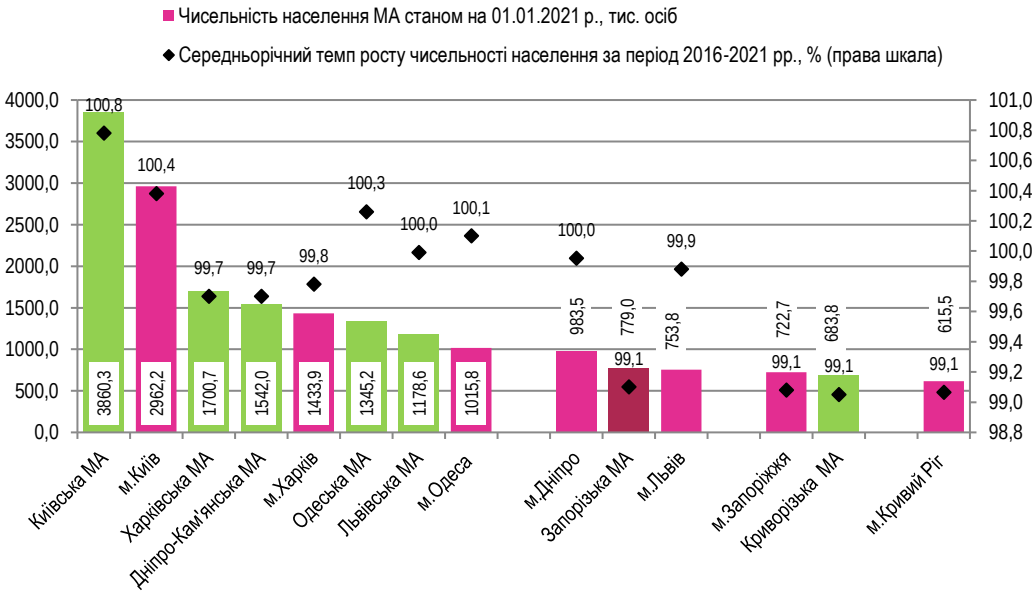

Рис. 1.8. Розподіл чисельності населення міських агломерацій та темпів росту (скорочення) чисельності населення за період 2016-2021 рр.

*Розраховано за даними Державної служби статистики України

При цьому темпи росту населення Київської МА є вищими за темпи росту чисельності населення міста Києва, тобто приріст забезпечується в основному за рахунок міст-сателітів та суміжних районів до столиці. Аналогічні тенденції були властиві Одеській та Львівській МА, приблизно в одному темпі змінювалася чисельність населення в м. Запоріжжя та Запорізькій МА, м .Кривий Ріг та Криворізькій МА (це пояснюється низькою чисельністю населення суміжних районів та міст-сателітів, а також залежить від складу МА). Натомість у м. Дніпро темпи зростання населення були вищими на 0,3 в.п., ніж для всієї Дніпро-Кам'янської МА. Незначні перевищення темпів зміни чисельності населення фіксувалося у м. Харкові над Харківською МА.

Водночас саме щільність населення в місті-ядрі МА є показовим критерієм, який визначає наявність міського центру та, відповідно, функціональний урбанізований ареал (статистичні дані за якими збираються

й аналізуються Євростатом, відображаються у звітах з регіонального та міського розвитку країн-членів ЄС і ОЕСР)[33]. Функціональні урбанізовані ареали є за змістом наближеними до міських агломерацій у вітчизняному варіанті з деякими відмінностями за індикаторами виокремлення. Методологію визначення функціональних міських ареалів (ФУА) наведено на рис. І.9.

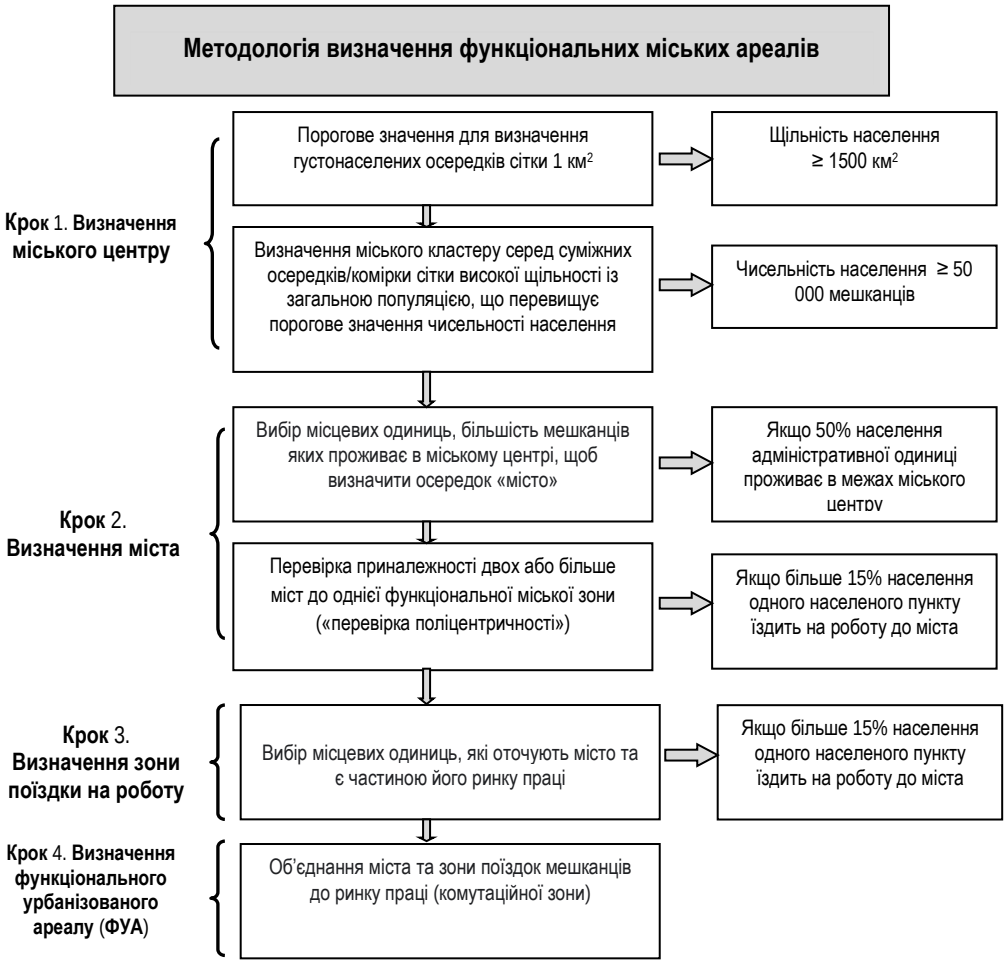

Рис. І.9. Схема покрокового визначення функціонального урбанізованого ареалу

*Складено за[34]

[33] Methodological manual on territorial typologies. Eurostat. Statistical books. 2018. DOI: 10.2785/930137

[34] Applying the Degree of Urbanisation. A methodological manual to define cities, towns and rural areas for international comparisons. 2021 edition. p. 55. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/12519999/KS-02-20-499-EN-N.pdf/0d412b58-046f-750b-0f48-7134f1a3a4c2?t=1615477801160

1.2. Проблемні аспекти ідентифікації та розвитку міських агломерацій в контексті забезпечення реалізації цілей державної регіональної політики

Зазначимо, що між типологіями місько-сільських регіонів (переважно міський регіон) та метрополійних регіонів існують морфологічні (чисельність та щільність населення) і функціональні розбіжності (міський центр та функціональні зв'язки між ним і прилеглою територією), а також диференціація за пороговим значенням чисельності населення міста-ядра (метрополійні регіони пов'язані з містами та їхніми зонами переміщення з населенням від 250 тис. осіб, тоді як переважно міські регіони – з міськими центрами з населенням від 50 тис. і більше мешканців (визначення міст) та/або міськими кластерами з чисельністю не менше 5 тис. мешканців (визначення для міст і передмість). Ще виділяють різну кількість класів/категорій — місько-сільська типологія визначає три різні типи регіонів, тоді як метрополійна типологія має лише дві. Як зазначають дослідники, через ці відмінності деякі переважно міські регіони можуть бути віднесені до неметрополійних регіонів, коли місто та його функціональна міська зона є надто малими. Подібним чином деякі переважно сільські регіони можуть стати частиною метрополійного регіону за умови близькості та міцного сполучення з містом. Для наших цілей найбільш підходить поєднання типології функціональних урбанізованих ареалів та метрополійних регіонів. Тому вітчизняний підхід до визначення МА слід доповнити індикаторами функціонального характеру (чисельність зайнятих в місті, які приїжджають з приміської зони, віддаленість від міста-ядра функціональної зони за різними видами зв'язків, транспортна доступність тощо).

Результати оцінювання відповідності щільності населення в містах-ядрах МА показали відповідність вітчизняних міст щільності понад 1500 осіб/км² для шести з семи МА. Щільність населення Криворізької МА дещо не сягає зазначеного порогового значення (рис. 1.10) за вищенаведеною методологією Євростату. Однак за умов застосування покрокових етапів цієї методології до вітчизняних реалій, усунення похибок, які властиві розрахунку щільності населення за загальною площею населеного пункту (враховуючи площі виробництв, природоохоронних об'єктів тощо), а також отримання точної, а не розрахункової інформації щодо чисельності населення міст, отримані значення щільності населення можуть суттєво змінитися.

Одним з економічних показників, який відображає функціональну зв'язаність міста-ядра та його прилеглої зони є активність житлової забудови. На рис. 1.11 наведено загальний обсяг площ житлових будівель у 2020 р. та їхню частку в регіональному обсязі. Незважаючи на наслідки пандемії COVID-19 для економіки регіонів України, найбільше введеного житла поміж агломерацій припадало на Київську МА (близько 2484 тис. м²), найменше – на Криворізьку (10 тис. м²).

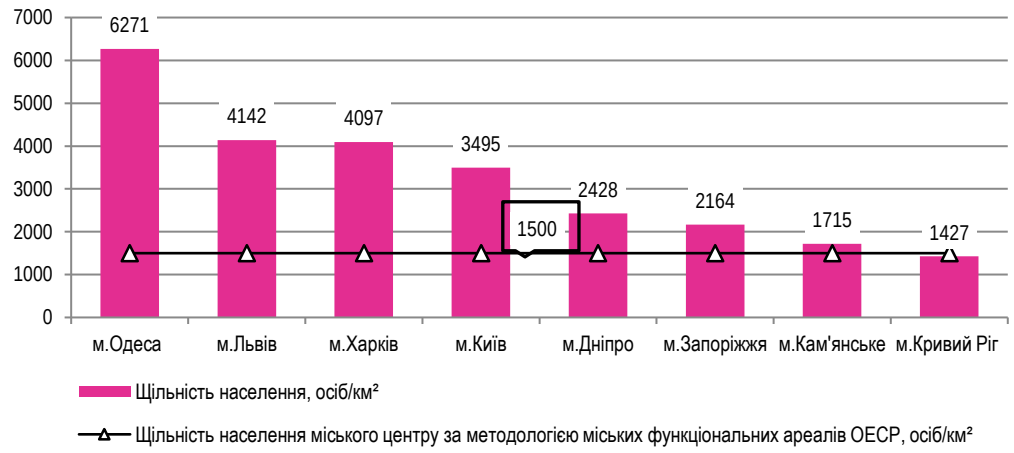

Рис. І.10. Щільність населення міст-ядер міських агломерацій у 2020 р. та відповідність їх критерію щільності населення для функціонального урбанізованого ареалу

*Розраховано за даними Державної служби статистики України

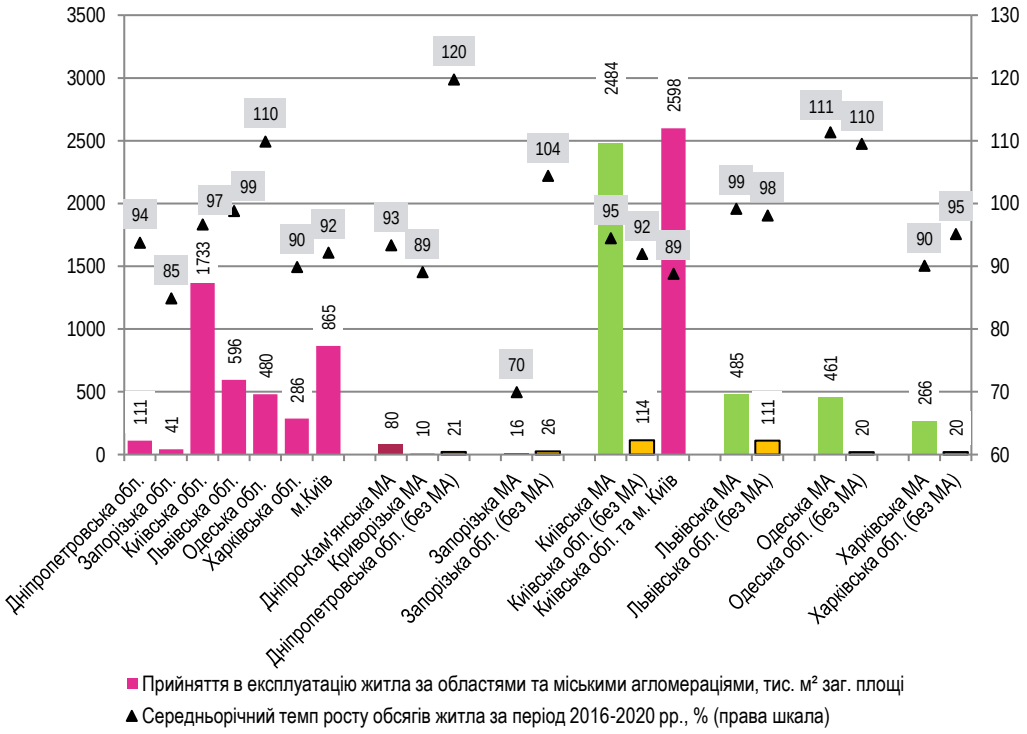

Рис. І.11. Розподіл обсягів введеного житла за міськими агломераціями, містами-ядрами, областями у 2020 р. та темпів їх росту (скорочення) за період 2016-2020 рр.

*Розраховано за даними Державної служби статистики України

Найвищими темпами росту обсягів житла за період 2016-2020 рр. серед МА характеризувалася Одеська (111%), найнижчі темпи скорочення житла спостерігалися у Запорізькій МА. Вищими темпами росту серед аналізованих регіонів відзначився Дніпропетровський регіон без двох агломерацій через підвищення темпів обсягів введеного житла у Верхньодніпровському та Криничанському районах (120%), що пов'язано з низькою базою порівняння у 2016 р. Про активні субурбанізаційні процеси в Київській агломерації засвідчують вищі темпи росту обсягів введеного житла у функціональній зоні агломерації без м. Києва – 97% (95% – у Київській МА) та введення понад половини(65%) житлової площі у 2020 р. загального обсягу житла Київської МА у суміжних до міста-ядра містах та районах. Це пояснюється дорожнечею вартості землі в столиці та попит на житло в приміській зоні та містах-сателітах, окрім того пандемія прискорила попит на друге заміське житло для забезпечених покупців, які можуть працювати дистанційно. За власними розрахунками темпів росту (скорочення) чисельності населення здійснено групування МА за тенденціями концентрації населення у місті-ядрі, чи в суміжних субурбіях (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Групування МА темпами росту населення за період 2016-2021 рр.

МА	Темпи росту населення за складовими МА		Характеристика	
	Ядро	Приміська територія (зона переміщення)	концентрація в ядрі	концентрація в приміській території (субурбанізація)
Дніпро-Кам'янська	вищі	нижчі	так	-
Запорізька	нижчі	вищі	-	так
Київська	нижчі	вищі	-	так
Львівська	нижчі	вищі	-	так
Одеська	нижчі	вищі	-	так
Харківська	вищі	нижчі	так	-
Криворізька	вищі	нижчі	так	-

*Розраховано за даними Державної служби статистики України

Окрім формування потужної зони субурбанізації Київської МА, аналогічне явище властиве також Львівській, Одеській та Запорізькій агломераціям. Натомість у містах-ядрах швидше концентрується населення Харківської, Дніпро-Кам'янської, Криворізької агломерацій. Наскільки корелюють ці значення з темпами концентрації обсягів введеного в експлуатацію житла, можна оцінити з даних рис 1.12. та табл. 1.5.

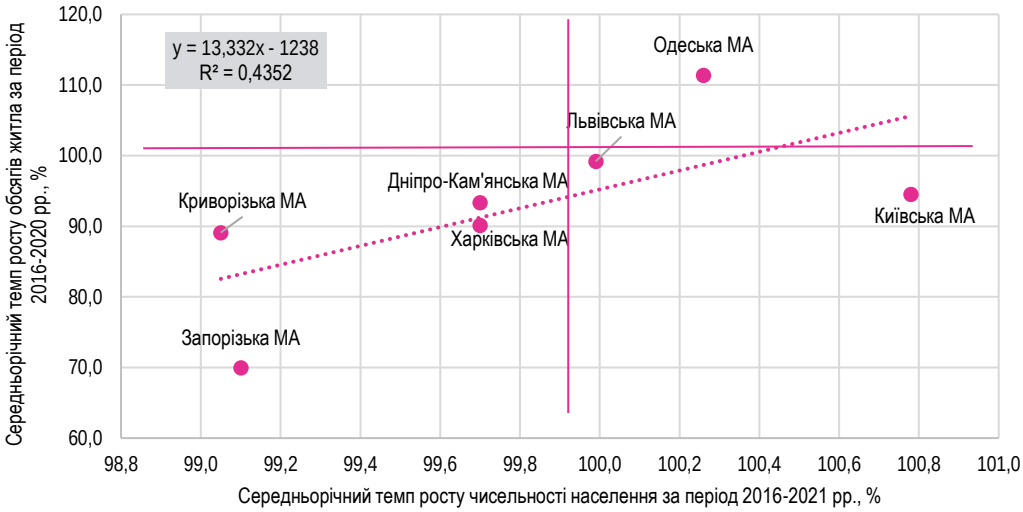

Рис. 1.12. Залежність темпів росту чисельності населення та темпів обсягів житла за період 2016-2020 рр.

*Розраховано за даними Державної служби статистики України

Таблиця 1.5.

Динаміка часток введеного в експлуатацію житла в міських агломераціях до регіональних та національних показників

Міські агломерації	2016	2017	2018	2019	2020	Абсолютний приріст у 2020-2016 рр., в.п.
Частка міських агломерацій за загальними обсягами введеного в експлуатацію житла у обласному значенні, %						
Дніпро-Кам'янська МА	82,0	87,5	84,3	82,0	72,2	-9,9
Криворізька МА	11,7	3,6	4,8	5,7	8,9	-2,8
Запорізька МА	64,2	56,4	46,5	26,3	38,3	-25,9
Київська МА	70,7	66,1	67,8	71,4	95,6	25,0
Львівська МА	75,4	73,9	75,5	73,9	81,4	6,0
Одеська МА	91,3	96,7	92,5	92,7	95,9	4,6
Харківська МА	92,8	91,0	92,7	87,8	93,0	0,2
Частка міських агломерацій за загальними обсягами введеного в експлуатацію житла у загальноукраїнському значенні, %						
Дніпро-Кам'янська МА	2,6	3,1	2,8	3,1	1,4	-1,2
Криворізька МА	0,4	0,1	0,2	0,2	0,2	-0,2
Запорізька МА	0,7	0,6	0,4	0,2	0,3	-0,5
Київська МА	34,3	33,1	30,5	25,2	43,2	8,9
Львівська МА	6,9	6,9	7,8	8,7	8,4	1,5
Одеська МА	5,6	6,8	6,0	9,1	8,0	2,4
Харківська МА	4,7	4,2	5,6	3,0	4,6	0,0
Всього	55,1	54,9	53,2	49,6	66,1	11,0

*Розраховано за даними Державної служби статистики України

Із даних на рис. 1.12 видно, що пряма залежність між темпами росту/скорочення населення МА і темпами введеного житла є помірною за шкалою Чеддока (R^2=0,453), що засвідчує стимулювання росту ринку житла значним попитом серед населення з метою інвестування та збереження заощаджень. За приблизними підрахунками експертів (за відсутності офіційних даних), купуючи житло як засіб заощадження, значна частка квартир залишається незаселеними, не здаються в оренду (хоча за значної тінізації ринку оренди не всі вони залишаються без мешканців)[35].

Максимальне збільшення серед усіх міських агломерацій частки житла в регіональному значенні за період 2016-2020 рр. було зафіксовано для Київської МА (+25 в.п.), скорочення частки за цим показником спостерігалося у Дніпро-Кам'янській МА.

Найбільшої концентрації житла в регіоні у 2020 р. досягла Одеська МА (95,9%), найнижчого – Криворізька МА (8,9%). Сумарно на всі українські МА припадало у 2020 р. 66,1% всього введеного у експлуатацію житла в Україні, з яких 43,2% припадало на Київську МА.

Зазначимо, що впродовж останніх шести років, значення міських агломерацій як у розвитку регіонів, так і в розвитку держави зросло. Причинами є тривалий збройний конфлікт на Сході України, який спричинив активні міграційні процеси серед населення, бізнесу, освітніх закладів до великих міст. Привабливість міст зросла внаслідок збільшення державних інвестицій та акумулювання додаткових бюджетних ресурсів передусім у столиці України та містах обласного значення (такими були до змін у 2020 р. всі міста-обласні центри) як результат реформи децентралізації (рис. 1.13), а також завдяки розвиненому ринку праці та доступу до низки послуг.

Для шести міст-ядер агломерацій властиве формування реверсної дотації, значення якої у розрахунку на одну особу має тенденцію до зростання впродовж аналізованого трирічного періоду, навіть у кризовий пандемійний 2020 р. Лідерами за обсягами реверсної дотації на одного мешканця є мм. Дніпро, Львів, Запоріжжя та Кривий Ріг. Натомість мм. Одеса та Харків продемонстрували надто скромні показники обсягів реверсної дотації порівняно з іншими містами-центрами агломерацій (рис. 1.14).

[35] Економічний вплив змін, створюваних законопроєктом 5600, на ринок нерухомості та національну економіку. 6.09.2021 р. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/09/KSE-5600.pdf

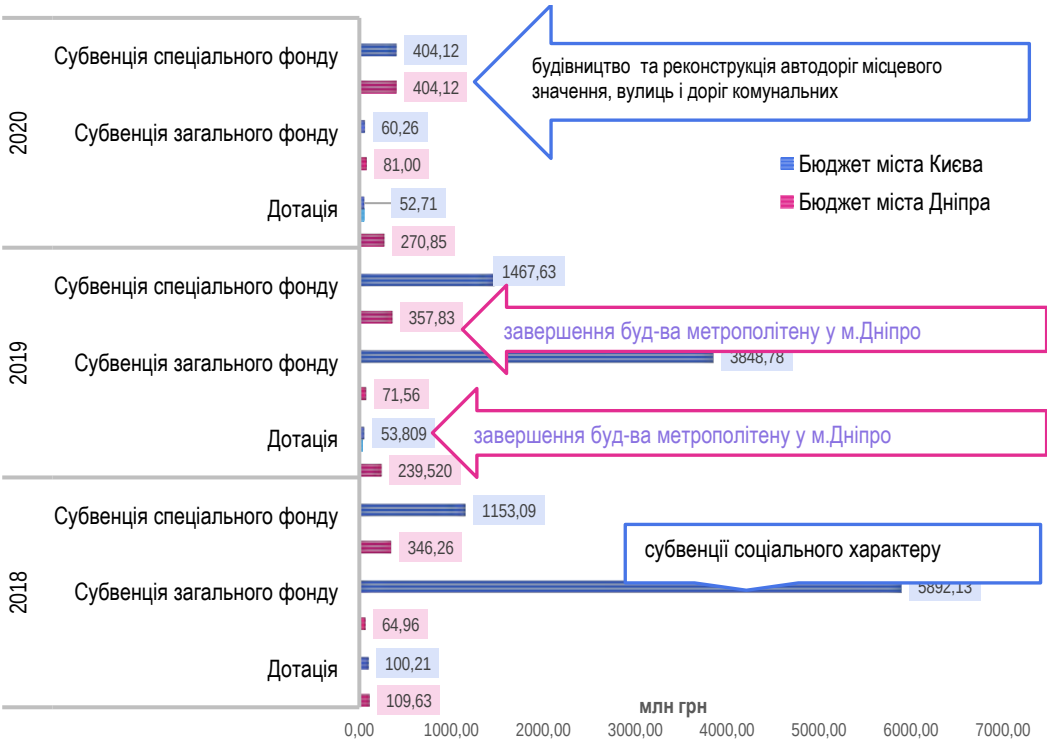

Рис. 1.13. Розподіл міжбюджетних трансфертів з державного бюджету на фінансування інфраструктурних проєктів окремих міських агломерацій у 2018-2020 рр.

*Розраховано за даними Державної казначейської служби України

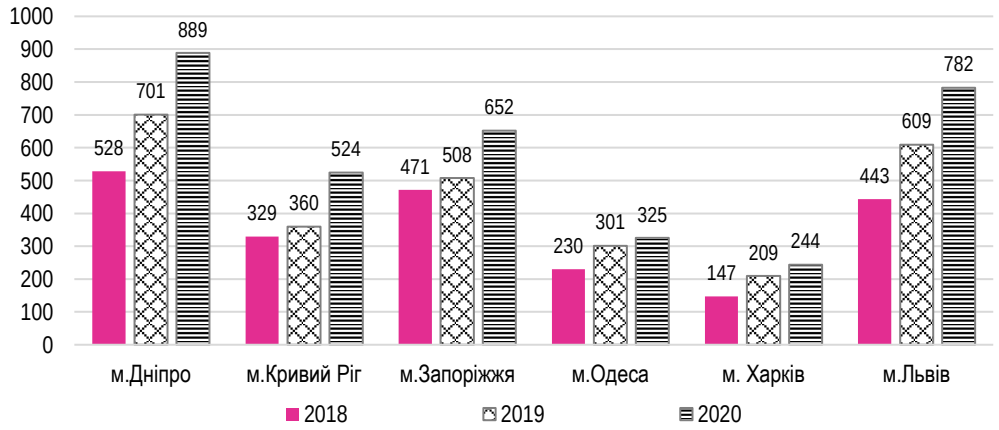

Рис. 1.14. Розподіл реверсної дотації на одну особу у міста-ядрах агломерацій у 2018-2020 рр.

*Розраховано за даними Державної казначейської служби України

1.2. Проблемні аспекти ідентифікації та розвитку міських агломерацій в контексті забезпечення реалізації цілей державної регіональної політики

Посилення агломераційного ефекту в міських агломераціях впродовж періоду 2016-2020 р. відбулося завдяки акумулюванню різноманітних ресурсів та отримання адміністративної ренти в столиці, а також через повільний розвиток інших центрів економічного зростання. Ступінь концентрації різноманітних ресурсів у МА наведено в табл. 1.6.

Таблиця 1.6.

Розподіл часток основних соціально-економічних показників міських агломерацій до загальноукраїнського показника за 2019-2020 рр.

МА	Чисельність населення, станом на 01.01.2021 р., %	Площа, %	ВДВ у 2019 р., %	Обсяги введеного в експлуатацію житла у 2020 р., %	Обсяги роздрібної торгівлі у 2019 р.*, %	Частка ІТ-фахівців (ФОПів) у 2020 р., %
Дніпро-Кам'янська	4	1,27	4,7	1,39	4,9	8,2
Запорізька	2	0,30	1,7	0,28	1,5	3,4
Київська	9	1,41	31,9	49,53	22,7	30,3
Львівська	3	0,78	2,5	8,43	3,5	10,4
Одеська	3	0,66	2,8	8,01	3,7	4,9
Харківська	4	0,43	4,0	4,62	3,4	13,7
Криворізька	2	0,50	2,1	0,17	1,4	-
Всього МА	27	5,34	49,8	72,44	41,2	71
Україна	100	100	100	100	100	100

*Розраховано за даними Державної служби статистики України

Отже, міські агломерації України сформовані де-факто як цілісні просторові утворення, потребують адміністративного й правового уточнення й затвердження для реалізації цілей державної регіональної політики. Сім великих МА окрім демографічного порогу у 500 тис. осіб не мають інших кількісних критеріїв їхньої делімітації. Тому на законодавчому рівні слід чітко визначити поняття МА, їхнього складу та основних соціально-економічних індикаторів, що будуть використовуватися для розроблення й оцінювання державних програм регіонального розвитку цих функціональних типів територій. З огляду на відсутність впродовж 2015-2020 рр. договорів про співробітництво між міською територіальною громадою – містом-ядром МА та суміжними територіями, слід законодавчо затвердити сфери спільного розподілу повноважень та відповідальності за реалізацію інфраструктурних проектів. На сьогодні головні інструменти реалізації державної регіональної політики щодо МА працюють частково, більшою мірою охоплюють складові МА, аніж всю її територію. Йдеться про стратегічне планування (на рівні міської територіальної громади), просторове планування (концепція інтегрованого розвитку територіальної громади і комплексний план просторового розвитку території громади), договори про співробітництво (відсутні між міськими територіальними громадами та суміжними

територіями), бюджетне планування (в межах територіальної громади). Отже, дієвих інструментів для вирішення проблем розвитку МА (транспортних, соціально-економічних) і забезпечення імпульсів розвитку на суміжні громади поки немає. Відсутнє єдине розуміння щодо управлінської моделі функціонування МА для реалізації цілей державної регіональної політики. Зволікання з вирішенням зазначених проблем законодавчого затвердження делімітації МА, просторового та стратегічного планування, відсутності горизонтальної координації між органами місцевої влади призведе до подальшої хаотичної та незаконної забудови, транспортних колапсів, надмірної концентрації населення без підвищення продуктивності, загострення соціально-економічної диференціації між громадами в межах МА та втрату їхнього потенціалу для активізації економічного розвитку прилеглих територій.

1.3. Монофункціональні старопромислові міста: критерії визначення

Актуальність дослідження стану та перспектив розвитку монофункціональних старопромислових міст зумовлена сучасними викликами сталого розвитку, загостренням екологічного стану довкілля, скороченням обсягів виробництва підприємств основної містоутворюючої бази, зростанням безробіття, звуженням можливостей прикладання праці через низьку диверсифікованість як економіки міста, так і прилеглих територій, високою мобільністю людського капіталу тощо. Увага державної регіональної політики протягом стратегічного періоду 2014-2020 рр. фокусувалася на проблематиці розвитку міст як центрів економічного зростання. У цей час розпочата реформа децентралізації державної влади змінила не лише міжбюджетні відносини між громадою, районом, регіоном та центром, а й сприяла формуванню нових територіальних громад, які повинні самостійно забезпечувати низку розвиткових проєктів, базованих на стратегічному та просторовому плануванні.

Затверджена у серпні 2020 р. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [36] (ДСРР на 2021-2027 рр.) вперше

[36] Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України №695 від 5 серпня 2020 року. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820.

здійснюватиметься за новими об'єктами: функціональними територіями (у цьому полягає новизна відходу розробників від традиційної прив'язки до меж певних адміністративно-територіальних одиниць (області, райони, села, міста)[37]. Виділені серед таких територій монофункціональні старопромислові міста є різними за розмірами, географічним розташуванням, об'єднані спільними проблемами розвитку та необхідністю державного регулювання для вирішення системних завдань[38].

Визначення монофункціональних міст як самостійних об'єктів державної регіональної політики не перший погляд дещо суперечать положенням ст. 4 Закону України «Про засади державної регіональної політики»[39]: «1. Об'єктами державної регіональної політики є територія регіонів, макрорегіонів, мікрорегіонів. 2. Об'єктами державної регіональної політики можуть бути групи регіонів (або їх частин), міст, сіл, селищ, об'єднані за критеріями та в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України». Однак з огляду на їх зміст монофункціональні старопромислові міста можна трактувати як групи монофункціональних міст за певною функцією. З іншого боку, Державна стратегія регіонального розвитку (ДСРР) на підставі появі нових потреб та проблем може розширювати перелік об'єктів державної регіональної політики, які саме зараз потребують заходів впливу[40].

Так, серед функціональних територій особливе місце у ДСРР на 2021-2027 рр. відведено містам: міським агломераціям, середнім і малим містам-центрам економічного зростання та монофункціональним старопромисловим містам. Такі види міських територій теж слід трактувати як групи міст за певною ознакою (чисельністю населення, функціями та просторовою конфігурацією).

Виділені у ДСРР на 2021-2027 рр. 25 монофункціональних старопромислових міст зосереджені на заході, центрі та сході країни характеризуються зниженням дотримання принципу континуальності, як для інших регіонів, їх розгляд здійснюється в межах населеного пункту, що за сучасних умов функціонування об'єднаних територіальних громад дещо обмежує дослідження як через статистичне забезпечення, так і організаційне. Об'єднавчою ознакою у групи монофункціональних міст є економічна

---

37 Кабмін затвердив стратегію регіонального розвитку до 2027 року 05.08.2020. Укрінформ. https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3076205-kabmin-zatverdiv-strategiu-regionalnogo-rozvitku.html

38 ДСРР на 2021-2027 рр. виконувалася згідно Указу Президента України від 20 вересня 2019 р. № 713 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення економічного зростання, стимулювання розвитку регіонів та запобігання корупції».

39 Про засади державної регіональної політики : Закон України №156-VIII від 05.02.2015 р. Відомості Верховної Ради. 2015, № 13, ст.90. *Сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text

40 Тертишна Л. С. Об'єкти державної регіональної політики: господарсько-правовий аспект. *Теорія і практика правознавства..* 2017. Вип. 1 (11). С.1-15, С.2.

спеціалізація на старопромислових видах діяльності.

Функціональна типологія міст базується на актуальних функціях, які є причиною і наслідком соціально-економічного рівня розвитку міста. Однак окрім окреслення підходів до визначення критеріїв делімітації монофункціональних старопромислових міст за домінуючими функціями, вважаємо за доцільне розглядати їх у ширшому контексті з врахуванням: ролі у просторовій організації економіки – як центрів міських територіальних громад; центральності чи периферійності розміщення відносно зон впливу великих міст та міських агломерацій, близькості до місць проведення бойових дій на сході України, розташування поблизу державних кордонів та логістичних транспортних маршрутів [41], історичного періоду розвитку промислового виробництва, геополітичних стратегій тощо.

Для означення критеріїв виділення монофункціональних старопромислових міст застосуємо ретроспективний аналіз та теоретичний дискурс щодо базових термінів і категорій.

Функціональна типологія міст виконує завдання кращого розуміння стану розвитку міст, трансформації їх економічної та просторової структур, економічного результату діяльності та мобільності трудових ресурсів. Сучасна типологія міст базується на попередніх наукових класифікаціях, які в основному виділяли міста за географічною, демографічною, економічною ознаками та міською формою чи просторовою конфігурацією[42].

Однією з перших типологій міст за розвиненістю міського господарства є емпіричний підхід Ч. Гарріса який виділяв економічні функції американських міст: виробництво, диверсифікацію, транспорт, туризм, гуртову та роздрібну торгівлю, освіту та видобування корисних копалин.

Монофункціональність економічної структури економіки міста передбачає її спеціалізацію на одному-двох видах економічної діяльності, які сумарно перевищують внесок всіх інших видів діяльності у виробництві. Таке явище монофункціональності міської економіки притаманне не лише пострадянським промисловим містам, які були засновані у часи форсованої індустріалізації для обслуговування промислових гігантів важкої індустрії, а є поширеною практикою у різний період розвитку міст розвинених зарубіжних економік (м. Детройт, США; м. Пітсбург, США; м. Емшер Парк, Німеччина тощо).

Існує низка споріднених визначень, які стосуються

---

[41] Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи: монографія / НАН України. Інститут регіональних досліджень; За ред. д.е.н., проф. Шевчук Л.Т. Львів, 2011. С.31.

[42] Oke J. B., Aboutaleb Y. M., Akkinepally A., Lima Azevedo C. M., Han Y., Zegras P. C., Ferreira J., Ben-Akiva M. E. (2019). A novel global urban typology framework for sustainable mobility futures. Environmental Research Letters, 14(9), [095006]. https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab22c7. URL: https://orbit.dtu.dk/en/publications/a-novel-global-urban-typology-framework-for-sustainable-mobility.

монофункціонального економічного профілю міста: мономісто, місто-фабрика, ресурсне місто, монопрофільне місто, університетське місто тощо[43]. Зміст наведених визначень майже однаковий, відмінним є формування критеріїв віднесення міста до тих, чи інших категорій. Серед поширених наукових підходів до монофункціонального міста відносять населений пункт, де один вид економічної діяльності є основним джерелом доходів його мешканців; або ж такий населений пункт, в якому не менш як 50% валової продукції створює один вид економічної діяльності (переважаючий); до монофункціонального міста належить також населений пункт, у якому понад 30% місцевої робочої сили безпосередньо залучено до роботи в одному секторі промисловості або в одній місцевій компанії[44].

Тобто за наведеним означенням, домінуючими *критеріями монофункціональності міст є:*

- *обсяги виробництва економіки міста у одному виді діяльності* (переважання, понад 50%) виробництва товарів чи послуг у одному виді економічної діяльності: промисловості або сфері послуг);
- *єдине джерело доходів мешканців;*
- *частка зайнятості у промисловому або сервісному виробництві* (понад 30%).

Проблемність розвитку таких міст полягає у надмірній залежності від діяльності одного-двох провідних видів економічної діяльності, високій вразливості перед економічними кризами, які призводять до депресивності таких міст.

Зазначимо, що відсутність єдиних підходів до тлумачення монофункціональності міст дає змогу розробити універсальні критерії її визначення: переважання одної-двох видів діяльності над іншими. Однак, міста динамічно розвиваються, а тому таке переважання змінюється як стихійно, так і цілеспрямовано, керовано. Існування у вітчизняній та зарубіжній науці різних підходів до визначення зводяться до спільного висновку про значну вразливість та економічну залежність економіки таких міст, незважаючи та чинники її формування, а тому запропоновані інструменти стимулювання та диверсифікації є більш універсальними, хоча містять специфіку впровадження відносно переважаючого виду промислової чи сервісної діяльності. На нашу думку, іноземний досвід слід максимально адаптувати до вітчизняних реалій та чинників розвитку міст на сучасному етапі, коли маємо одночасне панування концепцій постіндустріального розвитку (розвиток сервісної та креативної економік) та неоіндустріалізації

[43] Треллер Т., Кокоть В. Трансформація економіки монопрофільних міст: міжнародний і український досвід Посібник для фахівців з МЕР. 2014, С. 7.
[44] Там само, С. 7.

(Індустрії 4.0), які є різновекторними та описуються різними показниками[45].

Для монофукціональних міст України на сучасному етапі притаманні такі проблеми розвитку:

- приналежність містоутворюючих підприємств великим вертикально-інтегрованим компаніям, для яких територія населеного пункту виступає виключно виробничою базою заради досягнення корпоративних цілей; відсутній пріоритет соціального розвитку території;
- висока ступінь залежності доходної частини бюджету від результатів фінансово-економічної діяльності містоутворюючих підприємств;
- низька мобільність робочої сили і відсутність альтернативних сфер прикладання праці;
- високий ступінь кадрової залежності від містоутворюючого підприємства;
- однорідна професійна спеціалізація населення і, як наслідок, відсутність навичок роботи в інших сферах діяльності;
- залежність стратегії розвитку мономіст від стратегії провідної корпорації;
- залежність розвитку економіки мономіст від життєвого циклу основного продукту провідної корпорації та від змін довкілля;
- відсутність диверсифікації економіки;
- відсутність кореляції між реальними показниками економічного розвитку і якістю життя населення[46].

Щоб вирішувати проблеми монофункціональності у контексті регіональної політики необхідна типологія, яка містить актуальні підходи та статистичні дані для оцінювання ефективності розвитку міст. Зазначимо, що у вітчизняній законодавчій базі монофункціональність закріплена за малими містами. Функціональний профіль може бути правильно визначений тільки на підставі аналізу повної економічної структури міст, який повинен спиратися на систему кількісних показників. На підтримку розвитку малих монофункціональних міст за період 2000-2020 рр. були розроблені відповідні документи, які містили офіційні чіткі критерії, ознаки визначення монофункціональних міст та інструменти державної політики, адже більшість монофункціональних міст характеризувалася проблемністю та депресивністю функціонування:

---

[45] Структурна трансформація економіки міст Західного регіону України: передумови , чинники та особливості: наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»; наук. ред.: М.І. Мельник. Львів. 2020. 163 с. URL: URL: http://ird.gov.ua/irdp/p20200033.pdf. С.7-23, С.14.

[46] Радіонова Л. О. Мале місто України : імплементація європейського креативного досвіду. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва: Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 30 листопада 2018 року). Х.: ХНАДУ, 2018. С.260-262.

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст» №521 від 17 березня 2000 р. (втратила чинність у 2012 р.). Положення цієї постанови визначало *мале монофункціональне місто як «місто, спеціалізацію праці економічно активного населення в якому визначають підприємства здебільшого однієї-двох профілюючих галузей економіки, що формують дохідну частину бюджету міста, забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення населення»*[47]. У 2000 р. *малими монофункціональними містами* вважалися 122 з 345 малих міст України.

Існування таких міст обумовлене історичними, геополітичними, економічними чинниками. Така модель на початку індустріалізації України була успішною і популярною, сталість їй забезпечували постійні державні замовлення на продукцію за командно-адміністративної економіки.

Критеріями віднесення малих міст до *монофункціональних* визнано *питому вагу зайнятого населення* (без фіксованого показника) у одній зі сфер економічної діяльності, за якою місто характеризується виробничою спеціалізацією: «міста з переважно промисловими функціями, транспортні вузли, рекреаційні центри, районні адміністративні центри, історико-архітектурні, культурні, туристичні, санаторно-курортні центри, господарські центри місцевого значення, центри низових локальних систем розселення, які здійснюють функції з надання соціально-культурних та комунально-побутових послуг населенню» [48]. Всього визначено 10 видів економічної спеціалізації малих монофункціональних міст за функціональною або за структурно-діяльнісною ознакою.

Головним критерієм віднесення малого міста до групи міст з переважно промисловими функціями було *перевищення зайнятості над середнім рівнем зайнятості населення у промисловості України*. Як правило, це такі монофункціональні міста, галузями спеціалізації яких були гірничодобувна промисловість, енергетика, переробка сільськогосподарської сировини. До монофункціональних міст з переважно промисловими функціями віднесено 9 груп: індустріальні центри (вугледобування, видобутку рудної і нерудної сировини, енергетичні, обробної промисловості, хімічної і нафтопереробної промисловості); аграрно-індустріальні, транспортні, санаторно-курортні центри, центри художніх промислів. Не вважаємо віднесення всіх малих монофункціональних міст до міст з переважанням

[47] Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст : Постанова Кабміну від 17.03.2000 р. №521-VI. (Постанова втратила чинність 18.07.2012 р.). Веб-портал Верховної Ради України. URL: http://www.uazakon.com/- document/spart46/inx46296.htm

[48] Там само.

промислових функцій правильним, адже міста з цієї групи з транспортними, санаторно-курортними, культурними функціями належать до сфери послуг.

Через нечіткість критеріїв визначення монофункціональності малих міст у наведеній Постанові і фокусування на: зайнятості у одному-двох видах економічної діяльності, формуванні ними дохідної частини бюджету й підтримки функціонування соціальної інфраструктури без зазначення порогових (граничних відхилень) показників та динаміки їх розвитку за певний період радше характеризує структуру економіки за видами економічної спеціалізації міста, яка може змінитися протягом певного часу, аніж описує їх розвиток.

Встановлення критерію для віднесення малого міста до певної групи монофункціональних міст з промисловими функціями – перевищення середнього рівня зайнятості у промисловості України, а не серед зайнятості у малих містах, вважаємо таким, що не відповідає масштабності оцінювання. Отже, критерій віднесення до групи монофункціональних міст – переважання частки зайнятого населення у певному виді економічної діяльності над середнім рівнем зайнятості по країні вважаємо недостатнім та таким, що потребує доповнення динамічними даними за певний період розвитку.

2. Генеральна схема планування території України (затверджена у 2002 р., діяла до кінця 2020 р.) визначала завдання перспективного розвитку населених пунктів різного типу, зокрема й малих монофункціональних міст, для яких передбачалася стабілізація соціально-економічного розвитку з урізноманітненням виробничої бази, створення умов для самостійної зайнятості населення[49]. Критерії віднесення міста до монофункціональності економіки не уточнено, очевидно до уваги бралася вищенаведена Постанова кабміну та її термінологія.

На даний час (2020 р.) розробляється нова Генеральна схема планування території України на довгостроковий період. Вважаємо за доцільне на етапі розробки нової редакції Генсхеми до ст. 4 «Вдосконалення систем розселення та забезпечення сталого розвитку населених пунктів» та ст. 5 «Визначення територій, розвиток яких потребує державної підтримки» Розділу III «Основні напрями використання території України» додати категорію «монофункціональні старопромислові міські території»[50], які до того ж відповідають критеріям монофункціональності: переважна чисельність зайнятих у промисловому виробництві, внесок у валову додану вартість міста переважаючого виду промислової діяльності.

---

[49] Про Генеральну схему планування території України : Закон України. Відомості Верховної Ради України, № 3059-III від 18.11.2012 р. 2002, N 30, ст.204. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14.
[50] Там само.

Незважаючи на те, що у ДСРР на 2021-2027 рр. пріоритетними для державної підтримки визнано старопромислові монофункціональні міста, то у Генеральній схемі планування території України на період до 2038 р. не слід обмежуватися лише цією групою монофункціональних міст (міських територіальних громад), а включити весь перелік видів монофункціональних міст («монофункціональні міські території інших типів»), визначених у Законі України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст»[51], *які є центрами територіальних громад,* адже сама категорія монофункціональності є ризиковою для економіки міста. Таке комплексне представлення монофункціональних міст за групами (типами) забезпечить диференційний підхід їх стратегічного розвитку, сприятиме охопленню всіх видів проблемності функціонування різних монофункціональних міст, розробці механізмів з державної підтримки на довготривалий період.

3. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» (2004 р.)[52] (далі Програма) закріпив пріоритети розвитку малих міст до 2010 р. У другому розділі Програми «Сучасний стан соціально-економічного розвитку малих міст» наведено характеристики категорій малих міст за економічною спеціалізацією або домінуючою функцією (міста з переважно промисловими функціями; транспортні вузли; санаторно-курортні та рекреаційні центри; історичні, історико-архітектурні, культурні та туристичні центри; адміністративні центри районів; господарські центри місцевого значення; центри низових локальних систем розселення, що виконують функції з надання соціально-культурних, комунально-побутових та інших послуг населенню), які містилися у постанові кабміну «Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст» (2000 р.) та класифікації типів малих міст за Генеральною схемою планування території України (2002 р.) за роллю у міській системі розселення та функціями розвитку: міста, що прилягають до центрів систем розселення; міста, що мають значні рекреаційний та оздоровчий потенціали; міста, що мають значні природний та історико-культурний потенціали; міста-центри сільськогосподарських районів; монофункціональні міста. Такі класифікації міст дещо повторюються, оскільки є спільна класифікаційна ознака – функції міста.

Ознаками виділення монофункціональності міста визнано перевищення середнього по Україні рівня зайнятості населення в галузях матеріального виробництва (галузями спеціалізації визначено

[51] Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст: Закон України № 1580-IV від 10.06.2012 р. Відомості Верховної Ради України, 2004, № 24, ст.332, 2012 р. – зміни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1580-15#Text/

[52] Там само.

гірничодобувну промисловість, енергетику, перероблення сільськогосподарської сировини тощо). Надано перелік та кількість малих монофункціональних міст за функціями (категоріями) та динаміку демографічних показників та частки матеріального виробництва у економіці міст, які коливаються від 50 до 96,6%.

Тож критерієм визначення *групи монофункціональності* за результатами статистичних даних, наведених у Додатку 4 цієї Програми є переважання питомої ваги матеріального виробництва понад 50% у економічній структурі певного міста, а не лише переважання середнього рівня зайнятості населення.

Серед монофункціональних міст станом на 2003 р. значну частину становили міста з переважно промисловими функціями – 111 міст. Серед монофункціональних міст було виділено такі групи (або типи):

- індустріальні центри: вугледобування – 32 міста, видобутку рудної і нерудної сировини – 7, енергетики – 9, обробної промисловості – 27, хімічної і нафтопереробної промисловості – 6 міст;
- аграрно-індустріальні центри – 8 міст;
- транспортні центри – 9 міст;
- лікувально-оздоровчі центри – 2 міста;
- центр художніх промислів – 1 місто[53].

Як бачимо, у тексті закону № 1580-IV крім уточнення кількості міст, які належать до певної групи економічної спеціалізації не виправили помилку віднесення сервісних функцій міст до категорії «міст з переважно промисловими функціями», для яких характерне домінування матеріального виробництва, натомість додали у Додатку 4 до цієї Програми показники часток такого виробництва у структурі міста.

Для кожного типу малих монофункціональних міст було розроблено пріоритети розвитку. Пріоритетними напрямами перспективного розвитку монофункціональних міст для індустріальних центрів було визначено: стабілізацію соціально-економічного розвитку, структурну перебудову виробничої бази, пошук альтернативних виробництв, вирішення екологічних проблем, пов'язаних з нераціональною господарською діяльністю, покращення виробничої і соціальної інфраструктури міст для забезпечення їх інвестиційної привабливості та розміщення високотехнологічних виробництв, кооперування з підприємствами великих міст, використання місцевих природних і матеріальних ресурсів, розвиток малого підприємництва, створення умов для самостійної зайнятості населення.

---

[53] Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст: Закон України № 1580-IV від 10.06.2012 р. Відомості Верховної Ради України, 2004, № 24, ст.332, 2012 р. – зміни. Розділ II. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1580-15#Text/

Особливу увагу було приділено соціально-економічному розвитку малих монофункціональних міст, які найбільше потерпіли від кризових явищ в економіці держави та поставили під загрозу можливість подальшого їх існування. Державне стимулювання розвитку малих монофункціональних міст передбачало застосування диференційованого підходу до міст різного типу (за домінуючим видом діяльності): для малих міст-центрів вугледобування та енергетики – визначення загальної стратегії розвитку; розроблення механізмів подолання кризової ситуації у вугільній промисловості, зокрема в малих містах-центрах вугледобування, виходячи з альтернативних можливостей вугледобування та напрямів розвитку економіки малих міст; для міст гірничо-хімічного профілю досягнення сталого розвитку планувалося шляхом реалізації альтернативних напрямів розв'язання екологічних проблем, що виникли внаслідок нераціональної господарської діяльності[54]. Також забезпечення розвитку житлово-комунального комплексу та соціальна сфера монофункціональних міст передбачалося реалізовувати у розрізі конкретного типу економічної спеціалізації (за функціональною типологією). Суттєвою перевагою положень аналізованої Програми була селективна підтримка, а відповідно й заходів регіональної політики та формування пріоритетних напрямів перспективного розвитку міст різного типу.

Державна підтримка полягала також у впровадженні програм із залучення інвестицій для відродження або переорієнтації виробництва профільних підприємств малих монофункціональних міст, а також визначалася секторальна підтримка таким економічним видам як видобування вугілля, виробництво електроенергетики, зв'язку тощо. В цій програмі[55] було визначено пріоритети цільового фінансування та пільг на основі стану соціально-економічного розвитку або *депресивності* як його ознаки, що оцінювався за такими *14 показниками*: частка зайнятості населення; середня заробітна плата на одного мешканця; забезпеченість житлом (у м² на одного мешканця); роздрібний товарооборот на одну особу; чисельність лікарів на 10 тис. мешканців; чисельність середнього медичного персоналу на 10 тис. мешканців; кількість лікарняних ліжок на 10 тис. мешканців; кількість відвідувань поліклінік за зміну на 10 тис. осіб; забезпеченість населення телефонами на 100 сімей; виробництво промислової продукції; продуктивність праці (у тис. гривень на одну особу); інвестиції в основний капітал (у тис. гривень); бюджетна забезпеченість (у тис. гривень на одну особу); відрахування до держбюджету (у відсотках). Недоліком наведених показників була відсутність їх порогових меж (граничних відхилень) та часового горизонту аналізування. Водночас така

[54] Там само.
[55] Там само.

деталізація критеріїв передбачалася у розробці та затвердження їх у Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів».

Наведені у Програмі критерії не відповідають сучасним умовам як визначення монофункціональності міст, так і їх особливостей розвитку (так, неактуальними є показники щодо забезпечення населення телефонами у період цифрової трансформації, домінування смартфонів, ноутбуків, планшетів тощо).

Окрім того, Програмою було передбачено запровадження організаційно-правових і економічних форм державного регулювання розвитку малих міст, включення заходів з розвитку малих міст до Основних напрямів державної стратегії регіонального розвитку до 2010 року (чого не було виконано у такому контексті, як передбачала Програма).

На жаль, більшість показників та результатів наведеної Програми, прогнозованих на кінець 2010 р., так і не було досягнуто[56], а низька її ефективність не сприяла вирішенню головних проблем монофункціональних міст. Тому було прийнято рішення про удосконалення критеріїв оцінки депресивності й запровадження Постановою Кабінету Міністрів України № 235 від 2 березня 2010 р. «Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними»[57] (далі Моніторинг), розроблений на виконання ст.9-10 Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2012 р.) №5463-VI, де власне й містилися критерії визначення депресивності міст обласного значення, промислових районів, на території яких перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства, населених пунктів, на території яких з 1996 року були ліквідовані вугледобувні та вуглепереробні підприємства, але не були здійснені в повному обсязі заходи щодо вирішення соціально-економічних та екологічних питань, передбачені проектами ліквідації зазначених підприємств (рівень безробіття, частка зайнятих у промисловості, обсяги реалізованої продукції на особу, середньомісячна заробітна плата у динаміці за три роки), а термін «монофункціональності економіки міст» перестали вживати у наступних документах, фокусуючись лише на характеристиці депресивності розвитку міст.

---

[56] Малі міста. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. Львів, 2013. Том 5. Малі міста / відп. ред. Л.Т. Шевчук. 2013. 284 с., с.112. URL : http://ird.gov.ua/irdp/p20130005.pdf

[57] Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними: Постанова Кабінету Міністрів України № 235 від 2 березня 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-2010-%D0%BF.

Результативність Моніторингу була також вкрай низькою через низку об'єктивних причин, а також через саботаж органів місцевого самоврядування тих міст, яким за результатами моніторингу було визначено статус «депресивності».

Водночас окремі міста такі як м. Токмак підтримували визнання «штучної депресивності» з 2011 р. і до сьогодні, про що засвідчує відповідна Постанова кабміну 2017 р.[58]. Сподівання мешканців Токмака на державні дотації не виправдались, навпаки депресивність стала ще одним бар'єром для залучення інвесторів. Зазначимо, що протягом 2017-2020 рр. можливості фінансування заходів регіонального розвитку розширились за рахунок коштів ДФРР, коштів ЄС, виділених в межах Програми підтримки секторальної політики – Підтримка регіональної політики України, використовувалися на різні програми, окрім програми регіонального розвитку «Підтримка розвитку депресивних територій», за якою у 2017-2018 рр. відбір проектів не здійснювався[59]. Зазначимо, що у вимогах до проєктів подання на другий конкурс за цією програмою не було чітких критеріїв визначення депресивної території та наявності офіційного статусу депресивної території, затвердженого рішенням Уряду. Тож до депресивних територій могли належати: гірські території, вугільні регіони, прикордонні райони, сільські території, малі та середні містечка, які перебувають у несприятливих географічних умовах[60]. А до критеріїв обґрунтування депресивної території відносили міграцію населення, дотаційність місцевого бюджету, безробіття, зменшення народжуваності тощо. У 2020 р. було зареєстровано 106 проєктів регіонального розвитку за напрямом «Підтримка розвитку депресивних територій», з яких обрано 7 проєктів на суму 77,47 млн грн (64 млн грн за кошти державного бюджету)[61] для фінансування у 2021 р.

Вважаємо, що до нової редакції Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» слід додати критерії, які обґрунтовують необхідність й

---

[58] Про надання статусу депресивної території м. Токмаку Запорізької області у 2017 році : Постанова кабінету міністрів України №732 від 27 вересня 2017 р. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/250311022

[59] Звіт про результати моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики у 2019 році. Міністерство розвитку громад та територій. 2020. 63 с., С. 16. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/zvit-za-rezultatamy-realizacziyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-polityky-v-ukrayini-u-2019.pdf

[60] Підтримка розвитку депресивних територій. Міністерство розвитку громад та територій України. Офіційний веб-сайт. URL:https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/sektoralna-byudzhetna-pidtrimka-yes/rejtyngovi-spysky-proektiv-yaki-projshly-oczinyuvannya-u-ramkah-konkursnogo-vidboru-proektiv-regionalnogo-rozvytku-yaki-mozhut-realizovuvatysya-za-rahunok-koshtiv-derzhavnogo-byudzhetu-otrymanyh-vi/attachment/6-pidtrymka-rozvytku-depresyvnyh-terytorij/

[61] Перелік проектів-переможців конкурсного відбору проектів регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від ЄС. 31.12.2020. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/sektoralna-byudzhetna-pidtrimka-yes/perelik-proektiv-peremozhcziv-konkursnogo-vidboru-proektiv-regionalnogo-rozvytku-yaki-mozhut-realizovuvatysya-za-rahunok-koshtiv-derzhavnogo-byudzhetu-otrymanyh-vid-yes.

доцільність державної підтримки монофункціональних старопромислових міст, особливо тих, які визнано проблемними (чи депресивними): скорочення населення, погіршення екологічного стану міста, зниження доходів від основного виду економічної діяльності, зростання рівня безробіття, скорочення податкової бази міста, зростання міських боргів, зниження рівня економічної спроможності міської територіальної громади, центром якої є монофункціональне місто.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки»[62] (втратила чинність 25.07.2015 р.). Для підтримки малих міст було розроблено Концепцію Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки[63] (далі ДЦП), зі змісту якої вилучили поняття «монофункціональні малі міста» та «депресивність міст обласного значення та промислових і сільських районів, населених пунктів, на території яких з 1996 р. ліквідовані вугледобувні та вуглепереробні підприємства, але не були здійснені в повному обсязі заходи щодо вирішення соціально-економічних та екологічних питань, передбачені проектами ліквідації зазначених підприємств» [64] (депресивність визначалася за показниками рівня зареєстрованого, зокрема довготривалого, безробіття та рівня середньомісячної заробітної плати одного найманого працівника, які дорівнюють або є нижчими встановленого граничного рівня відповідного показника протягом трьох останніх років[65]). Натомість увага була звернена на розвиток всіх малих міст. Критерії депресивності територій були уточнені із введенням граничного рівня показника рівня середньомісячної плати на одного найманого працівника[66].

---

[62] Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 1090 від 29 листопада 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15

[63] Про схвалення Концепції Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2010 р. N 1695-р. Сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1695-2010-%D1%80#Text.

[64] Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 51, ст.548. Сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text.

[65] Порядок здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2010 р. № 235. Сайт Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/243301776.

[66] Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними: Постанова Кабінету Міністрів України № 235 від 2 березня 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-2010-%D0%BF

Проблеми соціально-економічного розвитку малих міст у наведеній ДЦП було передбачено розв'язати шляхом: удосконалення нормативно-правової бази з питань стимулювання соціально-економічного розвитку; запровадження ефективного механізму надання державної фінансової підтримки соціально-економічного розвитку малих міст за такими напрямами: розроблення містобудівної та землевпорядної документації; реалізації інвестиційних проектів у сфері житлово-комунального господарства, зокрема впровадження енергозберігаючих технологій у сфері тепло- та водопостачання; забезпечення сучасною технікою для вивозу твердих побутових відходів; будівництва та реконструкції автомобільних доріг; впровадження енергозберігаючих технологій вуличного освітлення тощо. Тобто, у фокусі державної підтримки були фінансова, інфраструктурна та благоустроєва складові. Однак неточність критеріїв визначення депресивності міст, у тому числі й монофункціональних (які не були визначені прямо), використання нечітких характеристик «значно нижче», «значно вище» призводило до корупційної складової використання державної підтримки та формування можливостей до маніпулювання фактами при віднесенні міст до категорій депресивних.

Продовження ДЦП державної підтримки розвитку малих міст на наступний період не відбулося через об'єктивні кризові події 2013-2014 рр.

5. Державна стратегія регіонального розвитку (періоди стратегічного планування: 2006-2015; 2014-2020; 2021-2027 рр.)

Монофункціональні міста не знайшли свого прямого відображення у пріоритетах Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. (стратегічний період 2006-2015 рр.), вони враховувалися лише опосередковано через «монофункціональні регіони», для яких було передбачено реструктуризацію вугільної промисловості, диверсифікацію ринків та збільшення експорту продукції металургійної та хімічної галузей тощо[67]. Однак через появу зовнішніх та внутрішніх умов для розвитку регіонів зумовлених світовою економічною кризою, а також через нові виклики з боку окупаційних та військових дій Російської Федерації стосовно Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та східних регіонів України, було розроблено та затверджено нову редакцію Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р., де з метою запобігання зростанню диспропорцій, що гальмують розвиток регіонів, було передбачено виконання завдань, які спрямовані на узгодження політики стимулювання розвитку «точок зростання» та підтримки економічно менш розвинутих і депресивних

[67] Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. №1001. Сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF#Text.

територій: забезпечення здійснення заходів щодо соціальної підтримки населення гірської місцевості та малонаселених територій, працівників підприємств вугільної галузі та населення територій, на яких розміщуються вугледобувні та вуглепереробні підприємства, що перебувають у стадії ліквідації (консервації)[68].

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 рр. (далі ДСРР на 2021-2027 рр.) обрала об'єктом державної регіональної політики групу монофункціональних старопромислових міст. Саме поняття монофункціональних міст визначено як «міста, розвиток яких пов'язаний з реалізацією однієї виробничої функції, та які віднесені до центрів вугледобування, видобування рудної і нерудної сировини, хімічної і нафтопереробної промисловості. Внаслідок занепаду профільних галузей спеціалізації в цих містах спостерігаються активні депопуляційні процеси, погіршуються умови навколишнього природного середовища, зростає безробіття»[69]. Водночас ці міста віднесено до категорії «*територій з особливими проблемами розвитку»* (Додаток 2 ДСРР на 2021-2027 рр.) без зазначення чітких показників соціально-економічного розвитку; а також визнано як *«слаборозвинені території»,* яким властиво нерівномірність доступу до якісних послуг, суттєве відставання рівня життя більшої частини населення від рівня життя міського населення аналогічно без чіткого переліку показників. У Додатку 2 ДСРР на 2021-2027 рр. передбачено внесення змін до законодавства у сфері стимулювання розвитку регіонів у чистині визначення типів проблемних територій, порядку та критеріїв визначення таких територій, розширення переліку інструментів та механізмів стимулювання їх розвитку. Тож затвердження критеріїв визначення характеристик монофункціональних міст потребує наукового обґрунтування й залучення до їх визначення як науковців так і управлінців-практиків.

Узагальнюючи підходи до визначення критеріїв у вищенаведених документах, надамо власну оцінку щодо їх достатності та обґрунтованості (табл. 1.7).

[68]Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. Сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text

[69] Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України №695 від 5 серпня 2020 року. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820.

Таблиця І.7

Критерії виділення монофункціональних міст*

Документ	Критерії	Примітка, пропозиції
Постанова Кабінету Міністрів України «Про основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст», 2000 р. (втратила чинність 2012 р.)	1. Спеціалізація за зайнятістю населення у одній зі сфер економічної діяльності профілюючих галузей економіки (без фіксованого показника). 2.Доходи бюджету від однієї з профілюючих галузей економіки. 3.Утримання функціювання соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення населення за кошти бюджетних надходжень від однієї з профілюючих галузей.	Одного критерію – частки зайнятого населення у певному виді економічної діяльності навіть у динаміці для виділення монофункціональності економіки є недостатньо. Слід доповнити питомою вагою власних доходів до місцевого бюджету від профільного підприємства; питомою вагою реалізованих товарів та послуг профільним видом діяльності.
Закон України «Про генеральну схему планування території України» (2002 р.)	Критеріїв не наведено. Застосовується термінологія монофункціональних міст з вищенаведеної Постанови.	Слід включити до нової редакції Генеральної схеми планування території України категорію «монофункціональні старопромислові міські території» та «монофункціональні міські території інших типів» до ст. 4 «Вдосконалення систем розселення та забезпечення сталого розвитку населених пунктів» та ст. 5 «Визначення територій, розвиток яких потребує державної підтримки» Розділу ІІІ «Основні напрями використання території України».
Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» (2004 р.)	*Монофункціональні малі міста з переважно промисловими функціями:* 1.Частка зайнятого населення в галузях матеріального виробництва > за середню частку зайнятості в галузях матеріального виробництва Україні (галузями спеціалізації яких є гірничодобувна промисловість, енергетика, перероблення сільськогосподарської сировини тощо). Монофункціональні міста за переважною економічною спеціалізацією: міста з переважно промисловими функціями: центри вугледобування, центри видобутку рудної і нерудної сировини, центри енергетики, центри обробної промисловості; хімічної і нафтопереробної промисловості; транспортні вузли; аграрно-індустріальні центри; санаторно-курортні та рекреаційні центри; історичні, історико-архітектурні, культурні та туристичні центри, центри художніх промислів. Ознаки депресивності розвитку малого міста: частка зайнятості населення; середня заробітна плата на одну особу; забезпеченість житлом (у м² на одну особу); роздрібний товарооборот на одну особу; чисельність лікарів на 10 тис. осіб; чисельність середнього медичного персоналу на 10 тис. осіб; кількість лікарняних ліжок на 10 тис. осіб; кількість відвідувань поліклінік за зміну на 10 тис. осіб; забезпеченість населення телефонами на 100 сімей; виробництво промислової продукції; продуктивність праці (у тис. гривень на одну особу); інвестиції в основний капітал (у тис. грн); бюджетна забезпеченість (у тис. грн на одну особу); відрахування до держбюджету (у %).	Віднесення малого міста до певної групи монофункціональних міст за перевищенням середнього рівня зайнятості у промисловості України, а не серед відповідної зайнятості у малих містах не відповідає масштабності оцінювання, а також потребує доповнення динамічними даними за певний період розвитку. Виділений перелік монофункціональних міст окрім *міст з промисловими функціями* не містить критеріїв щодо їх визначення, тому історичні, історико-архітектурні, культурні та туристичні центри окрім частки зайнятих за профільним видом економічної діяльності слід доповнити показниками: часткою рекреантів та туристів (екскурсантів) у місті; часткою туристичного збору у доходах місцевого бюджету тощо. Доцільним є об'єднання їх у групу туристичних міст Наведені критерії депресивності не відповідають сучасним умовам як визначення монофункціональності міст, так і особливостей їх розвитку, не містять граничних відхилень та часового періоду їх оцінювання. Показники депресивності були уточнені відповідно до Порядку здійснення Моніторингу розвитку малих міст та відповідно узгоджені із критеріями депресивності для міст Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів».

Документ	Критерії	Примітка, пропозиції
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки» [70] (втратила чинність 25.07.2015 р.)	Немає критеріїв монофункціональності міст. Передбачалася підтримка всіх малих міст у частині: забезпечення стимулювання соціально-економічного розвитку депресивних малих міст; сприяння соціально-економічному розвитку малих міст як центрів економічної активності. Критерії визначення депресивності на рівні регіону, промислового району, сільського району та міста обласного значення визначалися динамічністю показників протягом останніх трьох років у межах групи регіонів: 1.Рівень зареєстрованого, безробіття є значно вищим за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи. 2.Рівень середньомісячної заробітної плати є значно нижчим за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи	Критерії не мають кількісного вираження, носять описовий характер. Зазначений термін у три роки є недостатньо обґрунтованим, оскільки щоб виявити трансформацію структури потрібна оцінка показників за період 7 або 10 років. А період у три роки може характеризуватися випадковими ситуативними чинниками. Перевагою є порівняння в межах однакових за характеристикою груп (промислові райони, міста обласного значення тощо).
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» (2020 р.)	Монофункціональні старопромислові міста: 1.Єдина функціональна ознака, виробнича функція – промисловість давнього етапу освоєння – три групи міст: центри вугледобування, центри видобування рудної і нерудної сировини, центри хімічної і нафтопереробної промисловості. 2.Занепад профільних галузей описується: - активними депопуляційними процесами, - погіршенням стану довкілля, - зростанням безробіття. Переліку критеріїв проблемності не наведено.	Ігнорується значення питомої ваги зайнятості населення, обсягів доходів населення та бюджету міста, часток вироблених товарів та послуг за профільним видом діяльності. Згідно з означення монофункціональних міст слід доповнити демографічними та екологічними показниками протягом останніх 7 років: темпи депопуляції – понад 2 %, скорочення чисельності населення, або коефіцієнт природного приросту (убутку) понад 5‰ щороку); рівень безробіття (за методологією МОП) понад 9 % або зі стійною негативною тенденцією протягом визначеного періоду. Показники, які характеризують погіршення стану довкілля: Темпи росту обсягів утворених відходів від профільної економічної діяльності на одиницю ВВП у постійних цінах 2011 року за ПКС; Темпи росту обсягів викидів забруднюючих речовин в повітря міст.

*Складено за даними[71].

[70] Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України. № 1090 від 29 листопада 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15

[71] Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст : Постанова Кабміну від 17.03.2000 р. №521-VI. (Постанова втратила чинність 18.07.2012 р.). Веб-портал Верховної Ради України. URL: http://www.uazakon.com/-document/spart46/inx46296.htm; Про Генеральну схему планування території України : Закон України. Відомості Верховної Ради України, № 3059-III від 18.11.2012 р. 2012, N 30, ст.204. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14; Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст: Закон України № 1580-IV від 10.06.2012 р. Відомості Верховної Ради України, 2004, № 24, ст.332, 2012 р. – зміни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1580-15#Text; Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 1090 від 29 листопада 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15; Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України №695 від 5 серпня 2020 року. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820.

Можна зробити висновки, що офіційні критерії визначення монофункціональних міст, які були задекларовані у вітчизняних законодавчих та нормативно-правових актах документах протягом 20 років зазнали суттєвих кількісних та якісних змін. По-перше, якщо у 2000 р. домінуючим мірилом була переважна частка зайнятого населення у одній-двох галузях (видах) діяльності, то у 2020 р. фокус уваги державної регіональної політики звужується до старопромислових видів економічної діяльності, міст-індустріальних центрів, виділяючи лише три групи монофункціональних міст, ігноруючи існування інших типів міст, які були визначені як міста з переважно промисловими функціями, до яких належали і міста із сервісними функціями.

По-друге, окрім критерію переважної частки зайнятого населення у певній сфері економічної діяльності (зазвичай у промисловості, без числового значення) застосовувалися оцінки джерела наповнюваності місцевого бюджету за видом діяльності, утримання соціальної інфраструктури на балансі профільних підприємств, які перестали використовувати під час визначення монофункціональності міста у ДСРР на 2021-2027 рр. Натомість критерії були доповнені демографічними, економічними та екологічними показниками описового характеру без числового значення.

Більш детальні критерії були розроблені для визначення депресивності розвитку малих міст, із залученням динаміки розгляду оцінювання їх діяльності, здійснення моніторингу для статистичного забезпечення процесу визначення депресивності міст.

Отже, критерії визначення монофункціональності міста за офіційними документами за 20 років звузилися з кількох домінуючих видів економічної діяльності до старопромислових видів, переважна частка зайнятості населення у промисловості міста змінилася на показники депопуляції, зростання рівня безробіття, погіршення стану довкілля, як комплексних ознак проблемності розвитку.

Реалізуючи реформи Уряду, в Розпорядженні від 1 квітня 2014 р. №333-р схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, що призвело до втрати чинності окремих вищезазначених законодавчих актів. З огляду на зміни територіальної організації влади, реалізацію медичної та освітньої реформ, переформатування адміністративно-територіального устрою, модернізацію та цифровізацію економіки вищенаведені показники, які стосуються монофункціональності та депресивності міського розвитку потребують суттєвого коригування та уточнення.

Нової уваги набувають монофункціональні міста в контексті розвитку європейського підходу до регіональної політики у визначенні функціональних територій, а також у імплементації монофункціональності у ДСРР на 2021-

2027 рр.[72] Виділення у ній монофункціональних старопромислових міських поселень, до яких віднесено «міста, які зародились та (або) отримали інтенсивний розвиток в епоху першої промислової революції на основі пріоритетних та доповнюючих виробництв цього періоду: видобуток вугілля, чорну металургію, текстильну промисловість є дещо обмеженим підходом, який виправдовується лише гостротою проблемності їх розвитку. Під впливом технологічно-організаційних інновацій та структурно-галузевих пріоритетів наступних періодів старопромислові міста зазнавали змін. Однак, багато із цих міст, особливо малих та середніх, що зберегли монофункціональну спеціалізацію не зазнали істотної реструктуризації та модернізації. Значною мірою це і зумовило їх сучасний депресивний стан»[73].

На нашу думку, обмеження у реалізації державної регіональної політики лише підтримкою монофункціональних старопромислових міст трьох груп дещо суперечить принципу повсюдності реалізації регіональної політики та місцевого самоврядування, у той час, коли інші монофункціональні міста перебувають теж у стані економічного занепаду та депопуляції.

Вважаємо також, що ДСРР на 2021-2027 рр. повинна містити чіткий перелік показників визначення всіх монофункціональних міст, а не лише групи старопромислових, адже спільні ризики залежності від єдиного джерела доходів та зайнятості показало згубність такої моделі навіть для монофункціональних міст із сервісною спеціалізацією (курорти, туризм, оздоровлення тощо) у кризовий період пандемії 2020 р. Критерії депресивності монофункціональних міст повинні бути узгоджені із особливостями розвитку міських територіальних громад та лягти в основу нової редакції закону України «Про стимулювання розвитку регіонів».

Пріоритетної державної підтримки потребують передусім ті монофункціональні міста, у яких негативні процеси особливо гострі й становлять загрозу для територіальної єдності та соціального, економічного, екологічного, безпекового рівнів розвитку держави.

У ДСРР на 2021-2027 рр. обрано 25 монофунціональних старопромислових міст, перелік показників розвитку яких наведено у табл. 1.8.

---

[72] Структурна трансформація економіки міст Західного регіону України: передумови , чинники та особливості: наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»; наук. ред.: М.І. Мельник. Львів. 2020. 163 с. URL: URL: http://ird.gov.ua/irdp/p20200033.pdf, С.7-23, С.17.

[73] Розвиток та єдність, орієнтовані на людину. Стратегія розвитку. *Регіонет. Часопис Всеукраїнської мережі фахівців і практиків з регіонального та місцевого розвитку*. 2019. №14. С.7-14. С. 12. URL: https://drive.google.com/file/d/1c28FOQsCgwwAHeejtTsMpvxSDgthV9zy/view

Таблиця І.8

Основні соціально-економічні показники розвитку монофункціональних старопромислових міст, визначених у ДСРР на 2021-2027 рр.*

Функціональний тип	№	Назва міста	Територіальна міська громада (ТМГ)	Область	Чисельність населення міста, станом на 1.01.2019 р., осіб	Частка населення міста у міській громаді, %	Площа міста, км², 2019 р.	Місто обласного значення, станом на 2020 р.	Чисельність населення ТМГ станом на 06.2020 р., осіб	Місто центр ТМГ, 2020 р.	Місто центр адмін. району, 2020 р.	Щільність населення міста, осіб на 1 км²	ЕГП, близькість до великого або середнього міста, км
1.Міста-центри вуглевидобування	1	Соснівка	Червоноградська	Львівська	11 588	13	1,98	Ні	90 243	Ні	Ні	5853	Червоноград 15 км
	2	Тернівка	Тернівська	Дніпропетров-ська	27 635	99,9	18	Так	27 650	Так	Ні	1535	Павлоград 23 км
	3	Першотравенськ	Першотравенська	Дніпропетров-ська	27 892	100	3,9	Так	27 892	Так	Ні	7152	Павлоград 51 км
	4	Білозерське	Білозерська	Донецька	15 220	96	2,48	Ні	15 919	Так	Ні	6137	Покровськ 39 км
	5	Добропілля	Добропільська	Донецька	29 384	66	20	Так	44 499	Так	Ні	1469	Покровськ 29 км
	6	Білицьке	Добропільська	Донецька	8 125	18	2,7	Ні	44 499	Ні	Ні	3009	Покровськ 18 км
	7	Родинське	Покровська	Донецька	10 114	12	3,19	Ні	83 314	Ні	Ні	3171	Покровськ 10 км
	8	Торецьк	Торецька	Донецька	32 373	48	62,0	Так	67 394	Так	Ні	522	Бахмут 34 км
	9	Залізне	Торецька	Донецька	5 174	8	11,8	Ні	67 394	Ні	Ні	438	Торецьк 7 км
	10	Новогродівка	Новогродівська	Донецька	14 600	74	5,0	Так	19 674	Так	Ні	2920	Покровськ 14 км, Селидово 14 км
	11	Українськ	Селидівська	Донецька	11 209	32	4,2	Ні	35 348	Ні	Ні	2669	Селидово 10 км
	12	Гірник	Курахівська	Донецька	10 866	28	5,1	Ні	39 362	Ні	Ні	2131	Курахово 16 км, Покровськ 33 км
	13	Вугледар	Вугледарська	Донецька	14 822	56	5,0	Так	26 338	Так	Ні	2964	Волноваха 40 км Курахово 44 км
	14	Привілля	Лисичанска	Луганська	6 970	6	6,05	Ні	115 273	Ні	Ні	1152	Лисичанськ 19 км, Сєвєродонецьк 22 км

Функціональний тип	№	Назва міста	Територіальна міська громада (ТМГ)	Область	Чисельність населення міста, станом на 1.01.2019 р., осіб	Частка населення міста у міській громаді, %	Площа міста, км², 2019 р.	Місто обласного значення, станом на 2020 р.	Чисельність населення ТМГ станом на 06.2020 р., осіб	Місто центр ТМГ, 2020 р.	Місто центр адмін. району, 2020 р.	Щільність населення міста, осіб на 1 км²	ЕГП, близькість до великого або середнього міста, км
	15	Новодружеськ	Лисичанска	Луганська	7 049	6	13,56	Ні	115 273	Ні	Ні	520	Лисичанськ 12 км, Сєвєродонецьк 16 км
	16	Гірське	Гірська	Луганська	9 550	29	13,24	Ні	32 842	Так	Ні	721	Сєвєродонецьк 38 км
	17	Золоте	Гірська	Луганська	13 549	41	24,91	Ні	32 842	Ні	Ні	544	Сєвєродонецьк 41 км
	19	Покров	Покровська	Дніпропетров-ська	40 700	94	26	Так	43 402	Так	Ні	1565	Нікополь 29 км
	20	Вільногірськ	Вільногірська	Дніпропетров-ська	23 000	96	10	Так	24 008	Так	Ні	2300	Кам'янське 67 км
	21	Соледар	Бахмутська	Донецька	11 898	59	12,31	Ні	20 091	Так	Ні	967	Бахмут 15 км
3. Міста- центри хімічної та нафтохімічної промисловості	22	Стебник	Дрогобицька	Львівська	20 645	17	8,9	Ні	122 905	Ні	Ні	2320	Дрогобич 8 км
	23	Новий Розділ	Новороздільська	Львівська	28 500	77	23,6	Так	37 215	Так	Ні	1208	Стрий 42 км
	24	Сокаль	Сокальська	Львівська	20 986	40	8,47	Ні	52 574	Так	Ні	2478	Червоноград 15 км
	25	Новояворівськ	Новояворівськ	Львівська	31 110	60	2,03	Ні	51605	Так	Ні	15325	Львів 39 км
Всього					435 387 (35% від населення МТГ)		302	**9 МОЗ** (36% від 25 міст)	1 256 227	15 міст	-	-	

*Складено за даними[74]

[74] Державна служба статистики України. Веб-сайт http://www.ukrstat.gov.ua/; Нові райони. Веб-сайт. Децентралізація дає можливості. URL: https://decentralization.gov.ua/; Відстані між містами. URL: https://www.google.com/maps/; Геопортал Діпромісто. Веб-сайт. URL: https://mrbu.maps.arcgis.com/

1.4. **Монофункціональні старопромислові міста: критерії визначення**

Серед 25 монофункціональних міст 17 належать до міст-центрів вугледобування, визначених у ДСРР на 2021-2027 рр. (68 % монофункціональних міст з переліку ДСРР), 4 міста – до центрів видобування рудної і нерудної сировини, також 4 міста – центрів хімічної та нафтохімічної промисловості. З 25 монофункціональних міст 9 були містами обласного значення[75], які у 2015 р. перейшли на прямі взаємовідносини з державним бюджетом; 14 міст є центрами міських територіальних громад, причому до чотирьох міських територіальних громад (МТГ), дві з яких у Луганській, а інші дві у Донецькій областях, входять по двоє монофункціональних міст (Добропільська МТГ: Добропілля, Білицьке; Торецька МТГ: Торецьк, Залізне; Лисичанська МТГ: Привілля, Новодружеськ; Гірська МТГ: Гірське, Золоте). Передача повноважень на рівень територіальних громад та номінальне функціювання міста як населеного пункту, концентрація монофункціональних міст у одній МТГ переконують у доцільності розгляду їх діяльності у контексті цілісної МТГ. Незважаючи на те, що частка населення монофункціональних міст у МТГ коливається від 8 до 100%, значення монофункціонального міста для розвитку всієї територіальної громади є вагомим. Окрім того, різне економіко-географічне положення зазначених монофункціональних міст є вагомим чинником, що визначає перспективи їх розвитку та можливості щодо диверсифікації економіки, є додатковим аргументом щодо селективного підходу до розробки механізмів його трансформації.

Доцільним є залучення додаткових соціально-економічних показників для комплексного оцінювання стану розвитку монофункціональних старопромислових міст, для визначення серед них міст-лідерів, помірно-розвинених та міст з ознаками депресивності[76].

Представлені у листопаді 2020 р. Міністерством розвитку громад та територій України пріоритетні напрями проєктів на 2021 рік[77] містять заходи із реалізації заходів Концепції Державної програми трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року, вони прямо стосуються 17 монофункціональних міст-центрів вугледобування, визначених у ДСРР на 2021-2027 рр., а це 68 % міст з переліку ДСРР (або 53% з 32 малих міст-центрів

---

[75] Інформація за містами обласного значення та районами наведена відповідно до адміністративно-територіального устрою, який діяв до набрання чинності постановою Верховної Ради України від 17 липня 2020 року № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів».

[76] Треллер Т., Кокоть В. Трансформація економіки монопрофільних міст: між-народний і український досвід» Посібник для фахівців з МЕР. Проект міжнародної технічної допомоги «Місцевий економічний розвиток міст України». Київ 2014. 42 с, С.17.

[77] Іван Лукеря: Україна зможе імплементувати успішний досвід Німеччини та трансформувати вугільні території. Міністерство розвитку громад та територій України. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ivan-lukerya-ukrayina-zmozhe-implementuvati-uspishnij-dosvid-nimechchini-ta-transformuvati-vugilni-teritoriyi. (дата звернення 16 жовтня 2020 р.).

вугледобування[78]). Водночас інші старопромислові монофункціональні міста, не кажучи про ті монофункціональні міста, які не потрапили до уваги розробників ДСРР на 2021-2027 рр., не матимуть належної державної уваги, а тому за відсутності відповідних механізмів реструктуризації економіки та її диверсифікації, ризикують набути статусу депресивності, а тому теж потребують дієвих заходів з підтримки розвитку міських територій з монофункціональним центром. Вважаємо за доцільне додати до програми трансформацій вугільних регіонів також і монофункціональні міста, які безпосередньо стосуються металургійного комплексу, виробництво яких залежне від постачання вугільної сировини з міст-центрів вуглевидобування. А для інших монофункціональних міст доцільно розробити селективну державну підтримку, спрямовану на активізацію внутрішнього потенціалу розвитку, активізацію людського креативного капіталу, залучення інвестицій, диверсифікацію економіки та створення нових робочих місць.

Монофункціональність економічного розвитку переважно малих міст призвела до економічної кризи, відтоку населення та культурного занепаду, подолання якої можливе лише при структурній трансформації та дотримання пріоритетів Нового урбанізму (2016 р.), які спрямовані на підвищення якості життя мешканців, **створення комфортних і людиноцентричних міст.**

Позитивно оцінюючи увагу до монофункціональних старопромислових міст, які потребують державної підтримки у стратегічному періоді 2021-2027 рр. та за відсутності затвердженого плану заходів з реалізації ДСРР на період 2021-2023 рр. слід зазначити, що підходи до визначення критеріїв виділення й оцінювання подальшої динаміки протягом семи років потребують уніфікації, уточнення й актуалізації, оскільки на сьогодні вони не є достатніми.

З метою досягнення стратегічних та оперативних цілей ДСРР на 2021-2027 рр. слід розробити відповідні механізми реалізації низки заходів:

законодавчо затвердити поняття «монофункціональне місто», його види й групи за домінуючою спеціалізацією (з огляду на те, що у ДСРР на 2021-2027 рр. передбачена підтримка лише монофункціональних старопромислових міст),

встановити чіткі критерії щодо визначення монофункціональності міста та ознаки його проблемності розвитку, яку ми розуміємо як низькі соціально-економічні показники функціонування економіки міста та низький трансформаційний потенціал для диверсифікації діяльності (частка зайнятості населення становить понад 50% у одному-двох видах економічної спеціалізації міста, має тенденцію до зростання протягом семи років (на час

[78] Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст: Закон України № 1580-IV від 10.06.2012 р. Відомості Верховної Ради України, 2004, № 24, ст.332, 2012 р. – зміни. Розділ II. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1580-15#Text/

дії ДСРР); частка реалізованих товарів та послуг профільних видів діяльності перевищує 50% всього обсягу виробництва в міській громаді, має тенденцію до зростання протягом семи років; частка доходів населення від профільних підприємств складають понад 50 % загальних доходів населення, має негативну тенденцію до скорочення протягом семи років).

Цей перелік можна доповнити іншими економічними та соціальними показниками розвитку міської громади (частка власних доходів місцевих бюджетів, частка рекреантів та туристів (екскурсантів) у місті, частка туристичного збору у доходах місцевого бюджету, динаміка безробіття, міграційних процесів, вікової структури населення тощо). Або ж замість переважання понад 50% запропонованих показників доцільно обрати перевищення середнього значення показників серед аналогічних монофункціональних міст (міських територіальних громад) за певною групою.

Окрім того, слід визначити законодавчо термін «проблемні території» як особливий вид депресивності території з їх чітким переліком. Необхідно оперативно внести зміни до закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» щодо розширення груп територій, яким властива ознака проблемності (депресивності); актуалізувати положення Закону України «Про засади державної регіональної політики», внести відповідні зміни до статті 24-1 Бюджетного кодексу України (щодо підвищення ефективності використання коштів Державного фонду регіонального розвитку»; також до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України[79].

Необхідно для проведення моніторингу та оцінювання реалізації заходів стратегії забезпечити належною статистичною інформацією за міськими територіальними громадами на період дії ДСРР на 2021-2027 рр., а також зробити доступною можливість статистичного порівняння з 2019-2020 рр. протягом перехідного періоду на нові статистичні одиниці.

Лише комплексний підхід дасть можливість реалізувати заходи ДСРР на 2021-2027 рр., наблизити рівень розвитку монофункціональних міст до середніх показників серед їхніх груп, а ефективна державна підтримка і новітні інвестиційні проєкти із залученням креативних індустрій та Індустрії 4.0. забезпечать перспективи розвитку таких міст.

Проведене дослідження дало підстави зробити такі висновки щодо критеріїв виділення монофункціональних міст, а серед них групи монофункціональних старопромислових міст:

– виявлено термінологічну редукцію (спрощення) тлумачення монофункціональних міст від «малих монофункціональних міст»

[79] Звіт про результати моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики у 2019 році. Міністерство розвитку громад та територій. 2020. 63 с., С. 14. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/zvit-za-rezultatamy-realizacziyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-polityky-v-ukrayini-u-2019.pdf.

(2004 р.) до «монофункціональних старопромислових міст», яке є видовим поняттям відносно малих монофункціональних міст. Хоча за чисельністю населення всі монофункціональні старопромислові міста, визначені у ДСРР на 2021-2027 рр. є малими (до 50 тис. осіб), у змісті ДСРР цього не відображено. А тому слід законодавчо затвердити поняття «монофункціональне місто», «монофункціональне старопромислове місто»;

- встановлено, що якісним критерієм віднесення монофункціональних старопромислових міст за означенням, яке наведено у ДСРР на 2021-2027 рр. є профільний вид економічної діяльності з ознаками занепаду його діяльності (депопуляція, безробіття, погіршення стану довкілля) без наведення числового значення та граничних відхилень, а також періоду, за який оцінюється розвиток міста;
- виявлено ігнорування попередньо застосовуваних кількісних критеріїв визначення монофункціональності економічної структури міст за показниками переважної частки зайнятого населення у профільному виді діяльності, забезпечення підприємствами цієї сфери доходів місцевого бюджету тощо у критеріях визначення монофункціональних старопромислових міст у ДСРР на 2021-2027 рр.
- встановлено на основі вивчення змісту низки законодавчих та підзаконних актів збільшення переліку критеріїв для уточнення депресивності розвитку монофункціональних міст, забезпечення діяльності моніторингу соціально-економічного розвитку малих міст для отримання статистичних даних, який припинив свою роботу у 2015 р.;
- доведено необхідність доповнення критеріїв монофункціональних старопромислових міст кількісними економіко-демографічними, екологічними та часовими параметрами з пороговими значеннями, а також обов'язковим забезпеченням статистичного супроводу, бо для міст, які не належали до міст обласного значення у 2020 р., а таких у переліку є 16 статистичні дані не оприлюднювалися, агрегувалися на районному рівні до 2020 р., а після затвердження нових адміністративних районів у 2021 р. суттєвою проблемою буде забезпечення релевантними статистичними даними на рівні районів, міських територіальних громад та міст, а також здійснення порівняння та збереження рядів динаміки;
- обґрунтовано доцільність під час розробки затвердження Плану заходів з реалізації ДСРР на 2021-2023 рр. внести затвердження переліку критеріїв проблемності розвитку монофункціональних старопромислових міст до заходів, які передбачають розроблення нової редакції Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» та нової Генеральної схеми планування території України із внесенням у ст.4-5 Закону України «Про Генеральну схему планування території України»

переліку всіх монофункціональних міських територій з огляду на довгостроковість планування Генеральної схеми.

1.4. Оцінювання проблемності розвитку монофункціональних старопромислових міст України

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. (далі – ДСРР на 2021-2027 рр.) визначені функціональні типи територій, які потребують державної підтримки для забезпечення стимулювання їх розвитку. Серед окреслених типів територій вагоме місце займають старопромислові монофункціональні міста, які є центрами вугледобування, видобування рудної та нерудної сировини, а також осередками хімічної та нафтохімічної промисловості. Внаслідок занепаду профільних галузей спеціалізації в цих містах спостерігаються активні депопуляційні процеси, погіршуються умови довкілля, зростає безробіття [80]. Підвищення уваги урядовців та науковців до розвитку монофункціональних міст зумовлено періодичними економічними кризами, що суттєво підвищують ризики функціонування їхньої економіки, яка залежна від умов та перспектив розвитку переважно одного виду промислової діяльності на вітчизняному та зарубіжних ринках. Протягом останніх років в Україні відбулася низка реформ та соціально-економічних трансформацій, які позначилися на соціально-економічному стані регіонів та міст, що зумовлює перегляд та пошук нових інструментів розвитку старопромислових монофункціональних міст. Особливо важливо слід розглядати інструменти державної підтримки диверсифікації економіки монофукціональних міст у контексті переходу до Зеленого курсу економіки ЄС та України згідно взятих зобов'язань з підписанням Угоди про асоціацію та Паризької угоди щодо глобальних кліматичних дій. Окрім того, реалізація операційних цілей ДСРР на 2021-2027 рр. на основі Плану заходів на 2021-2023 рр. передбачає розроблення й реалізацію відповідних програм регіонального розвитку за пріоритетними напрямами, до яких віднесено такі: «Розвиток сільських територій «Нове українське село», «Цифрова трансформація регіонів», «Макрорегіон Азов – Чорне море», «Прикордонні території у несприятливих умовах», «Центри економічного розвитку та міські

[80] Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2021 роки : затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. №695. *Законодавство України*: сайт. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

агломерації», «Розвиток гірських територій»[81]. Водночас у Плані заходів на 2021-2023 роки з реалізації ДСРР на 2021-2027 роки[82] в напрямі «Протидія кризам на територіях з особливими проблемами розвитку (сільські території у несприятливих умовах, малі монофункціональні міста, прикордонні території у несприятливих умовах)» передбачено реалізацію завдання з розроблення та забезпечення виконання державних програм комплексного розвитку проблемних територій, надання підтримки з розроблення та виконання регіональних програм підтримки розвитку проблемних територій в межах регіону до червня 2022 р. Тож на цьому етапі реалізації заходів ДСРР на 2021-2027 рр. виникає потреба в оцінюванні сучасного розвитку монофункціональних старопромислових міст з огляду на динаміку демографічних процесів (депопуляції населення), екологічної ситуації та локального ринку праці в умовах його адаптації до скорочення чисельності зайнятих на містоформуючих підприємствах. На основі триманих результатів подальше розроблення інструментів стимулювання диверсифікації чи обрання інших інструментів державної підтримки буде більш обґрунтованим та ефективним/достовірним.

У ДСРР 2021-2027 рр. у Додатку І «Функціональні типи територій» наведено та подано картосхему розміщення 25 монофункціональних старопромислових міст, розташованих у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській та Львівській областях. У легенді до картосхеми наведено приналежність міст до центрів вугледобування, видобування рудної та нерудної сировини, хімічної та нафтохімічної промисловості.

У тексті ДСРР 2021-2027 рр. не згадано про критерії визначення саме таких (старопромислових) монофункціональних міст. Наведені монофункціональні міста [83] відповідають типології міст з переважно промисловими функціями на основі критерію перевищення середнього по Україні рівня зайнятості населення в «галузях матеріального виробництва» та належать до індустріальних центрів: вугледобування, видобутку рудної і нерудної сировини, енергетики, обробної промисловості, хімічної та

[81] Деякі питання реалізації у 2021-2023 роках Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. 12.05.2021 р. Міністерство розвитку громад та територій України: сайт. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/deyaki_pytannya_realizaczii%CC%88_u_2021_2023_rokah_derzhavnoi%CC%88_strategii%CC%88.pdf

[82] План заходів на 2021-2023 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 497-р. «Деякі питання реалізації у 2021-2023 роках Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». *Законодавство України:* сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D1%80#Text

[83] Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року : проект постанови Кабінету Міністрів України від 03.02.2020 р. *Міністерство розвитку громад та територій України*: сайт. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/Proekt-Derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-period-do-2027-roku.pdf

нафтохімічної промисловості на основі класифікації, запропонованої в розділі 2 Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» (2004 р.)[84]. Вже з цих індустріальних центрів обрано в ДСРР 2021-2027 рр. старопромислові монофункціональні міста за ознакою приналежності промислової спеціалізації до раніше сформованих, переважно видобувних, видів промислової діяльності, які є застарілими за технологічним укладом та характером розвитку: міста-центри вугледобування, видобування рудної та нерудної сировини, хімічної та нафтохімічної промисловості.

У положеннях ДСРР 2021-2027 рр. під «монофункціональними містами» розуміють міста, розвиток яких пов'язаний з реалізацією однієї виробничої функції та які віднесені до центрів вугледобування, видобування рудної і нерудної сировини, хімічної і нафтопереробної промисловості. Внаслідок занепаду профільних галузей спеціалізації в цих містах спостерігаються активні депопуляційні процеси, погіршуються умови навколишнього природного середовища, зростає безробіття[85].

Протидія кризовим ситуаціям (демографічним, техногенним, виробничим, екологічним) у розвитку монофункціональних міст базувалася на розробленні відповідної програми трансформації економічної структури шляхом пошуку нових інвестиційних проектів та залучення іноземних інвестицій на засадах державно-приватного партнерства[86].

Зазвичай у монофункціональних містах трансформація економічної структури здійснюється на основі диверсифікації діяльності, тобто, збільшенням різноманітності видів економічної діяльності для зайнятості населення, розширенням бази оподаткування місцевого бюджету, враховуючи діяльність інших суб'єктів господарювання, відмінних від містоутворюючих підприємств, зниженням залежності міської економіки від діяльності профільних підприємств тощо. Водночас світовою практикою підтверджено й інші стратегічні напрями подолання проблемності монофункціональних міст: від ревіталізації й диверсифікації економіки – до закриття й переселення населення, залежно від стану й рівня проблемності розвитку.

---

[84] Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст : Закон України №24. 2004 р. (із змінами, внесеними згідно із Законом № 4731-VI від 17.05.2012 р.). *Законодавство України*: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1580-15#Text

[85] Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2021 роки : затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. №695. *Законодавство України*: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

[86] Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року : проект постанови Кабінету Міністрів України від 03.02.2020 р. *Міністерство розвитку громад та територій України*: сайт. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/Proekt-Derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-period-do-2027-roku.pdf

Всі три групи монофункціональних старопромислових міст потребують селективного підходу до трансформації їхньої економічної структури залежно від рівня діяльності профільних підприємств та їхніх перспектив, а також від заходів державної підтримки їх розвитку. У Додатку 2 до ДСРР 2021-2027 рр. «Оперативні цілі та основні завдання, що забезпечують досягнення стратегічних цілей» у завданні за напрямом «Соціально-економічна трансформація територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства» передбачено виконання таких заходів: розроблення проекту «Державної програми соціально-економічної трансформації територій» на довгостроковий період та забезпечення її виконання; запровадження програм підвищення кваліфікації, перекваліфікації працівників вугледобувних та вуглепереробних підприємств та членів їх сімей, створення умов для отримання другої освіти тощо; сприяння розширенню соціальних програм та заходів підтримки вивільнених працівників на випадок безробіття протягом трьох років після втрати роботи; сприяння створенню нових робочих місць для працевлаштування працівників, які вивільняються з вугледобувних, вуглепереробних підприємств; спрощення умов та стимулювання започаткування і ведення малого і середнього бізнесу, розроблення та запровадження програми пільгового кредитування на відкриття власної справи для вивільнених працівників вугільної галузі та членів їх сімей; створення умов для переїзду вивільнених працівників та членів їх сімей до інших регіонів з метою працевлаштування (шляхом забезпечення доступності до соціальних, медичних, освітніх послуг на інших територіях, поліпшення житлових умов); сприяння розбудові інфраструктури (інженерної, цифрової, логістичної) територій для залучення інвестицій; запровадження механізму часткового покриття втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок закриття вугледобувних та вуглепереробних підприємств; запровадження механізмів активізації діяльності індустріальних парків на територіях, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства; залучення інших підприємств вугільної галузі до реалізації соціальних ініціатив та соціальних проектів на територіях, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства.

Запропоновані заходи для монофункціональних міст-центрів вугледобування загалом відповідають вектору диверсифікації економічної діяльності міста, однак не визначено чіткого вектору трансформації окрім розбудови індустріальних парків на територіях міст (промисловий вектор), недостатньо оцінюються можливості в диверсифікації економіки міста сфери послуг та креативної економіки зокрема.

Водночас комплексними завданнями, які стосуються і монофункціональних міст характеризується напрям «Протидія кризам на

територіях з особливими проблемами розвитку (сільські території у несприятливих умовах, малі монофункціональні міста, прикордонні території у несприятливих умовах)», які спрямовані на такі заходи: внесення змін до законодавства у сфері стимулювання розвитку регіонів у частині визначення типів проблемних територій, порядку та критеріїв визначення таких територій, розширення переліку інструментів та механізмів стимулювання їх розвитку; розроблення і забезпечення виконання державних програм комплексного розвитку проблемних територій, надання підтримки з розроблення та виконання регіональних програм підтримки розвитку проблемних територій у межах регіону; спрямування державних капітальних вкладень у розвиток інженерної комунікаційної, транспортної та соціальної інфраструктури проблемних територій відповідно до програм розвитку таких територій; забезпечення державної підтримки розвитку малого та середнього підприємництва, компенсації відсотків за кредитами для малих та середніх підприємств, що створюють робочі місця на проблемних територіях, сприяння формуванню таких об'єктів інфраструктури розвитку підприємництва, як бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні та консалтингові центри, венчурні фонди; забезпечення цільового фінансування програм перекваліфікації та професійного розвитку трудових ресурсів, стимулювання міграції до таких територій, у тому числі виконання програм молодіжного житлового будівництва, надання житла відповідним спеціалістам, що переїжджають чи проживають на таких територіях; підтримка проектів відновлення та розвитку традиційних місцевих ремесел, створення унікальних регіональних продуктів, сприяння їх захисту та просуванню на вітчизняний і міжнародний ринки; запровадження державної підтримки переселення сімей на території з низькою щільністю населення.

Вже ці заходи є більш конкретизовані та спрямовані на вирішення певних економічних і соціальних проблем розвитку монофункціональних міст. Водночас у Плані заходів за напрямом «Протидія кризам на територіях з особливими проблемами розвитку (сільські території у несприятливих умовах, малі монофункціональні міста, прикордонні території у несприятливих умовах)» зазначено розроблення і забезпечення виконання державних програм комплексного розвитку проблемних територій, надання підтримки з розроблення та виконання регіональних програм підтримки розвитку проблемних територій у межах регіону у 2022 р.

Отже, з огляду змісту операційних цілей та завдань стає зрозуміло, що головна увага державної підтримки відводиться містам-центрам вугледобування, для них передбачено виконання низки спеціальних заходів. А двом іншим групам старопромислових міст належать комплексні інструменти державної підтримки, які пропонуються для вирішення проблем

розвитку інших типів функціональних територій, що є цілком допустимим з огляду на те, що монофункціональні старопромислові міста Сходу України розташовані поблизу прикордонних територій у несприятливих умовах та більша частка цих міст є центрами вугледобування.

Фахівцями ДП «Діпромісто» розроблено геопортал[87] з картографічним забезпеченням візуалізації функціональних типів територій України, що дозволяє аналізувати їхнє розміщення, оцінювати можливі взаємовпливи економіко-географічного положення певних функціональних типів територій, передбачати наслідки застосування інструментів державної підтримки та стимулювання.

Водночас розробники ДСРР 2021-2027 рр. і геопорталу допустилися помилки, коли два монофункціональні міста – Покров та Сокаль визначені одночасно і центрами, що мають ознаки ядер розвитку, і монофункціональними старопромисловими містами. Це ставить під сумнів запропоновані розробниками ДСРР 2021-2027 рр. критеріїв виділення монофункціональних старопромислових міст.

З огляду на недостатню обґрунтованість у ДСРР 2021-2027 рр. критеріїв визначення певних функціональних типів територій, старопромислових монофункціональних міст, зокрема, слід здійснити аналіз стану та перспектив розвитку монофункціональних міст. Згідно з означенням монофункціонального старопромислового міста основою його виокремлення є частка зайнятого населення в матеріальному виробництві (яка є вищою за середньоукраїнський показник), а ознаками проблемності соціально-економічного розвитку – стрімка депопуляція населення, деградація екологічного стану довкілля, зростання рівня безробіття (без чітких числових параметрів та діапазону значень).

У монофункціональних старопромислових містах станом на 1 січня 2020 р. проживало 1% населення України, зосереджені стратегічні види промислової діяльності (кам’яне вугілля, калійно-магнієва сіль, кухонна сіль, марганцева руда тощо). Розраховані нами темпи скорочення чисельності населення монофункціональних старопромислових міст за період 1990-2003 рр. (рис. 2.12) показують, що швидше скорочувалося населення в містах-центрах вугледобування із часткою зайнятого населення в профільному промисловому виробництві понад 80%: мм. Золоте (-23%), Родинське (-23%), Привілля (-21%), Новодружеськ (-21%), Українськ (-18%). Повільніші темпи скорочення населення були властиві містам-центрам хімічної та нафтохімічної промисловості. У двох містах – Соледарі та Новояворівську фіксувався незначний приріст населення. Середноукраїнський темп скорочення чисельності населення за цей період становив -7,4%. Темпи скорочення

[87] Функціональні типи територій, які потребують державної підтримки. Геопортал. Сайт. URL: https://mrbu.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=3cb1d5b652d24f2cb7d35cb9e5761ddd

населення монофункціональних міст окрім мм. Покров, Вільногірськ, Соледар, Стебник, Новий Розділ, Сокаль та Новояворівськ були значно стрімкішими за середньоукраїнський показник. Для порівняння темпів приросту (скорочення) чисельності населення міст доцільно брати середньообласні показники темпів приросту (скорочення) (рис. 1.5), або ж показники для певної групи монофункціональних міст (міст-центрів вугледобування тощо). З рис. 1.16 видно, що депопулювали швидшими темпами за середньообласний рівень (-12,5%) всі монофункціональні старопромислові міста Донецької обл. Максимальні темпи скорочення за період 2003-2020 рр. зафіксовані в місті Торецьк (-24%), Гірник (-22%), Залізне (-21%). Порівнюючи показники цих міст з темпами скорочення населення за період 1990-2003 рр., можна зробити висновок про тривалий стагнаційний процес, активізований після здобуття Україною незалежності. Натомість скорочення населення в місті Соледар (-16%) вже є наслідком військового конфлікту та розміщення його поблизу лінії розмежування. Окрім того пояснюється як наслідками світової кризи 2008-2009 рр. для вугільної галузі так і загостренням конфлікту на Сході України з 2014 р. і дотепер.

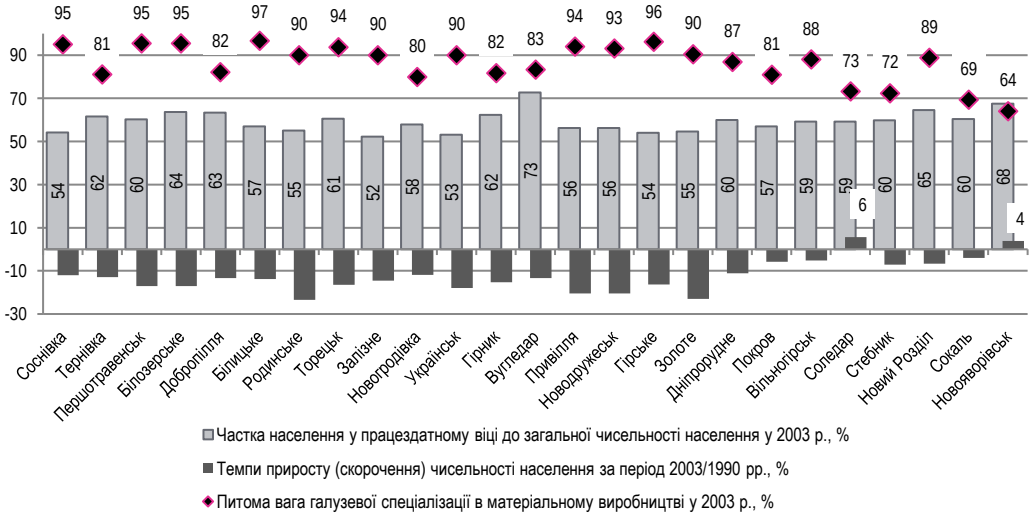

Рис. 1.15. Розподіл питомої ваги зайнятості населення в матеріальному виробництві, частки зайнятого населення в працездатному віці до загальної чисельності населення та темпів приросту (скорочення) чисельності населення за монофункціональними старопромисловими містами за період 1990-2003 рр.

*Складено за даними Додатку 4 до Загальнодержавної програми розвитку малих міст «Функціональна типологія малих міст України в структурі матеріального виробництва»[88]

[88] Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст : Закон України №24. 2004 р. (із змінами, внесеними згідно із Законом № 4731-VI від 17.05.2012 р.). *Законодавство України*: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1580-15#Text

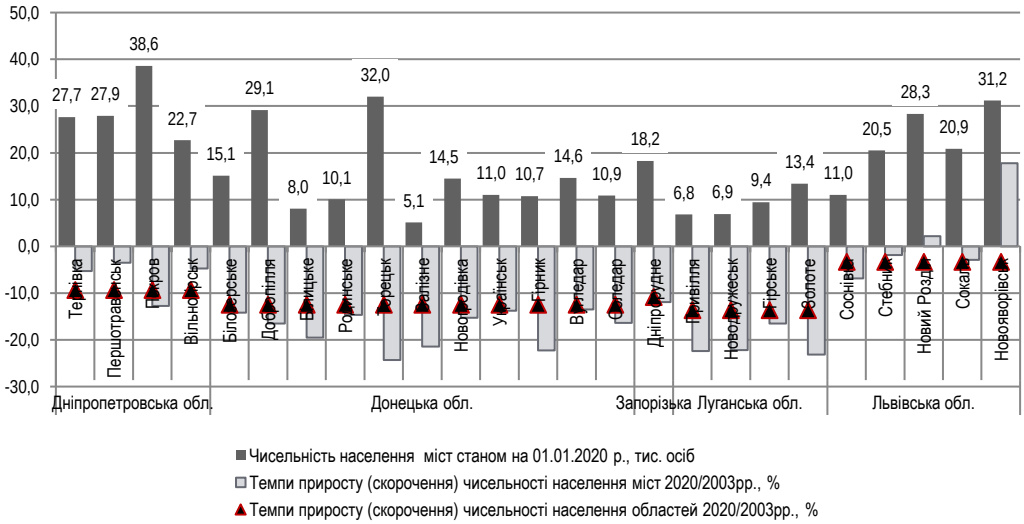

Рис. 1.16. Розподіл темпів приросту (скорочення) чисельності населення монофункціональних старопромислових міст та областей за період 2003-2020 рр., чисельності населення міст станом на 01.01.2020 р.

*Складено за даними[89]

Окрім того, значна частина населення міст з початком конфлікту покинула свої домівки та мігрувала до інших областей. Аналогічно перевищують середньообласний показник (-14%) за темпами скорочення населення монофункціональні старопромислові міста Луганської обл. «Лідерами» за цим показником були міста Золоте (-23%), Привілля (-22%). Для монофункціональних старопромислових міст Луганської обл. також характерна тривала стагнація та депопуляція впродовж 1990-2020 рр.

Місто Дніпрорудне (-12%) в Запорізькій обл. також перевищило середньообласний показник темпу скорочення населення (-11%) за аналізований період. За період 1990-2003 р. воно також мало негативний приріст населення (-11%), що свідчить про тривалу стагнацію в демографічній ситуації міста й відсутність позитивних ефектів від заходів попередніх програм з розвитку малих міст в Україні (вони всі були недофінансовані [90]). Повільнішими темпами, ніж регіон (-9%) депопулювали монофункціональні старопромислові міста Дніпропетровської обл.: Першотравенськ (-4%), Тернівка (-5%), Вільногірськ (-5%). Лише місто Покров (-13%) перевищило темпи скорочення чисельності населення області. Найкращі показники

[89] Державна служба статистики України: сайт. URL: ukrstat.gov.ua

[90] Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах / Інститут регіональних досліджень НАН України; наук. ред. В. С. Кравців. Том 5. Малі міста / відп. ред. Л. Т. Шевчук. – Львів, 2013. – 284 с.

приросту населення було зафіксовано в містах Новояворівську (18%) та Новому Роздолі (2%) за незначної депопуляції у Львівській обл. (-3%). Водночас місто Соснівка[91] мало вдвічі вищі темпи скорочення населення порівняно з регіоном (-6%), натомість в м. Сокалі зафіксовано скорочення населення на 2% упродовж аналізованого періоду.

Отже, найвищі темпи депопуляції протягом 2003-2020 рр. спостерігалися в монофункціональних старопромислових містах вугледобувної спеціалізації Донецької та Луганської областей (всі вони перевищували середньообласні показники за аналізований період), а також вугледобувне місто Соснівка Львівської обл. Повільніші темпи депопуляції порівняно з середньообласним показником спостерігалися в містах Тернівка, Першотравенськ (центри вугледобування), Вільногірськ (видобування рудної та нерудної сировини) Дніпропетровської обл., Стебник, Сокаль, Новий Розділ, Новояворівськ (центри хімічної та нафтохімічної промисловості) Львівської обл. За показником темпу приросту (скорочення) всі міста залежно від переважання їхнього показника над середньообласним можна поділити на групи: вище та нижче середньообласного рівня депопуляції населення (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

Групування монофункціональних старопромислових міст за темпами депопуляції населення за період 2003-2020 рр.

Середньообласний показник темпу приросту (скорочення) чисельності населення, %	Показники вище середньообласного рівня (повільніші темпи)	Показники нижче середньообласного рівня (стрімкіші темпи)
Дніпропетровська обл. (-9,3%)	Тернівка, Першотравенськ, Вільногірськ	Покров
Донецька обл. (-12,5%)		Білозерське, Добропілля, Білицьке, Залізне, Родинське, Торецьк, Новогродівка, Українськ, Гірник, Вугледар, Соледар
Запорізька обл. (-11%)		Дніпрорудне
Луганська обл. (-14%)		Гірське, Привілля, Новодружеськ, Золоте
Львівська обл. (-3%)	Стебник, Новий Розділ, Сокаль, Новояворівськ	Соснівка
Разом	7	18

Отже, серед 25 монофункціональних старопромислових міст лише у 18 спостерігалися активні процеси депопуляції населення, причому в містах Донецької та Луганської областей не лише через закриття містоформуючого

[91] Населення враховано у складі Сокальського району (відповідно до Постанови Верховної Ради України від 06.06.2019 № 2749-VIII змінено межі Сокальського району Львівської області, збільшивши його територію на 198,0 га земель, що знаходяться у віданні Соснівської міської ради Червоноградської міської ради Львівської області (територію м. Соснівка) (Відомості Верховної Ради України від 05.07.2019 № 27, ст.115).

підприємства, а внаслідок воєнних дій на Сході України та особливостей статево-вікової структури населення, яка визначає тренд народжуваності та смертності, напрямів міграційних процесів тощо. У двох містах Львівської обл. – Новояворівську, Новому Роздолі спостерігався стабільний приріст чисельності населення, що пояснюється активним економічним ростом, близькістю до Львівської міської агломерації та західного кордону України з Польщею. Тобто, за динамікою зміни чисельності населення в монофункціональних старопромислових містах не всі міста, обрані в ДСРР 2021-2027 рр., є проблемними з огляду на демографічну ситуацію.

Екологічний стан міст-центрів вугледобування Донецької області.

Аналізування стану довкілля здійснювалося нами в розрізі певних монофункціональних старопромислових міст порівняно із середньообласними показниками для визначення трендів та векторів їх розвитку. Криза виробництва в монофункціональних містах, як це стверджено у визначенні та підтверджено низкою наукових досліджень, супроводжується загостренням стану довкілля. Зазначимо, що поряд з розумінням шкоди довкіллю промисловості загалом, слід окремо розглядати її з боку спеціалізації промислового виробництва кожного міста. Тому, додаткові факти щодо функціонування виду промислової діяльності дадуть змогу уніфікувати інструменти щодо подолання наслідків екологічної кризи.

Найбільшу частку за кількістю та приналежністю до виду промислової діяльності – вугледобування становлять за переліком ДСРР 2021-2027 рр. монофункціональні міста Донецької області. Тут сконцентровано 10 міст-центрів вугледобування (40% всіх монофункціональних міст та 59% всіх вугледобувних міст), які компактно розташовані та наближені до лінії розмежування, що створює додаткові загрози, в тому числі й екологічного характеру. У табл. 1.10 наведено основні дані щодо стану розвитку довкілля – стану забруднення атмосферного повітря зокрема.

За період 2010-2018 рр. в аналізованих монофункціональних містах спостерігалося скорочення обсягів викидів в атмосферне повітря окрім міст Гірник та Українськ (що входять до Покровської міської ради), де обсяги викидів зросли удвічі. Також збільшення обсягів викидів у місті Соледар (що належить до Бахмутського району) пов’язане з активізацією економічної діяльності в населених пунктах Бахмутського району (за винятком міста обласного значення Бахмута, показники якого обліковуються окремо від однойменного району), а також – близькістю до зони проведення воєнних дій. Тут спостерігалося значне збільшення обсягів викидів у атмосферне повітря – в 537 разів за аналізований період. Швидшими темпами скорочувалися обсяги викидів у атмосферне повітря порівняно із темпами скорочення в Донецькій обл. у містах Гірник та Українськ (-77%), де обсяги

викидів знизилися учетверо внаслідок припинення діяльності однієї з вугледобувних шахт (шахта «Гірник»)[92].

Таблиця 1.10

Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення по містах та районах Донецької обл., тис. т

Монофункціональні старопромислові міста, які входять до складу міських рад, адміністративних районів	Монофункціональні старопромислові міста, міськради, район	2010	2015	2016	2017	2018	Темп приросту (скоро-чення), 2018/ 2010 рр., %
	Донецька обл.	1378	917,6	981,4	784,8	790,2	-43
	м. Вугледар	25,9	28,4	25,9	24,1	23,8	-8
мм. Білицьке, Білозерське	м. Добропілля (міськрада)	39,5	48	35,8	31	34,9	-12
	м. Новогродівка	7,6	8,5	7,5	5,9	5,7	-25
м. Родинське	м. Покровськ (міськрада)	33,3	82,5	68,1	90,8	66,8	101
мм. Гірник, Українськ	м. Селидове (міськрада)	5,6	1,9	2	1,8	1,3	-77
м. Залізне	м. Торецьк (міськрада)	10,8	7,6	8,9	6,7	7	-35
м. Соледар	Бахмутський р-н	0,2	111,7	150,5	110,8	107,5	53650

*Складено за [93]

Примітка. Інформація наведена відповідно до адміністративно-територіального устрою, який діяв до набрання чинності постановою Верховної Ради України від 17 липня 2020 року № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів». Інформація наведена без урахування частини тимчасово окупованої території у Донецькій області. Монофункціональні старопромислові міста районного значення входили до складу міських рад міст обласного значення.

Щодо інших міст, то в них спостерігалося незначне зменшення обсягів викидів із сталим трендом на їх зниження. Окрім того, скорочення обсягів викидів у атмосферне повітря Донецької обл. (-43%) пов'язане також із падінням обсягів промислового і сільськогосподарського виробництва за вказаний період. У 2020 р. було завершено ліквідацію шахти № 2 «Новогродівська». Щільність викидів шкідливих речовин від стаціонарних джерел у розрахунку на квадратний кілометр Донецької обл. у 2018 р. склала 29,8 т проти 29,6 т за 2017 р., а на одну особу – 188,9 кг проти 185,9 кг[94]. Порівнюючи обсяги викидів у атмосферне повітря від стаціонарних

[92] Перелік вуглевидобувних підприємств, розташованих на підконтрольній українській владі території. *Донецька обласна державна адміністрація*. Сайт. URL: https://dn.gov.ua/ekonomika/promislovij-kompleks-ta-transport/vugilna-promislovist/perelik-vuglevidobuvnih-pidpriyemstv-roztashovanih-na-pidkontrolnij-ukrayinskij-vladi-teritoriyi

[93] Статистичний щорічний Донецької області за 2019 р. Бахмут. 2019. Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Донецькій області. 405с.

[94] Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2018 році. Донецька обласна державна адміністрація. Департамент екології та природних ресурсів. Краматорськ. 2019. 200 с. (С.12-13). URL: http://ecology.donoda.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/%D0%A0%D0%95%D0%93%D0%86%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%90-%D0%94%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%AC-2018.pdf

забруднювачів у розрахунку на квадратний кілометр у Донецькій обл. та в монофункціональних старопромислових містах станом на 2018 р. та 2020 р, стає зрозуміло, що щільність викидів шкідливих речовин від стаціонарних джерел в окремих містах суттєво перевищує середньообласний показник з тенденцією до зростання (мм. Вугледар, Покровськ, Новогродівка), який становив 30 та 28 т на км² відповідно.

Щодо діяльності вугільних шахт на території Донецької обл., підконтрольній українській владі, за інформацією [95] Донецької обласної державної адміністрації станом на 2021 р. із 30 вугледобувних шахт працювали 22, 8 знаходилися в стані ліквідації. На території монофункціональних старопромислових міст налічувалося 18 вугледобувних, з них працюючих – 12, 6 – у стані ліквідації. Найбільше шахт у стані ліквідації було в м. Торецьк – 3.

Вагомою проблемою сучасних шахт, на яких було припинено видобуток вугілля є підтоплення довколишніх територій, недбалість щодо належного рівня їх ліквідації та загроза з боку затоплених шахт на непідконтрольній частині території України. Водночас діючі шахти в Донецькій та Луганській обл. перебувають під загрозою руйнування внаслідок обстрілів та відсутності достатніх інвестицій у модернізацію шахт та покращення рівня безпеки шахтарів. На тимчасово окупованій території Донбасу (частина Донецької та Луганської обл.) залишилось 50% загального видобутку вугілля в Україні і 100% видобутку антрациту. В Україні на сьогодні працює 12 ТЕС, з них 5 використовують антрацит: Луганська, Криворізька, Трипільська, Зміївська і Слов'янська. Інші оперативно були переведені на роботу з використанням газового вугілля, яке видобувається на шахтах Західного Донбасу та мазут[96].

Екологічний стан монофункціональних старопромислових міст Луганської обл. також з початком воєнних дій на Сході України зазнав суттєвих змін. Водночас, як стверджують експерти, з 2013 р. кількість підприємств як суб'єктів господарювання Донецької та Луганської областей, що звітують Державній службі статистики України, зменшилась з 40 тис. до 14 тис. (у тому числі великих – з 131 до 37)[97]. Тому складно робити комплексне оцінювання стану довкілля лише на підставі часткових даних (табл. 1.11).

---

[95] Перелік вуглевидобувних підприємств, розташованих на підконтрольній українській владі території. *Донецька обласна державна адміністрація*. Сайт. URL: https://dn.gov.ua/ekonomika/promislovij-kompleks-ta-transport/vugilna-promislovist/perelik-vuglevidobuvnih-pidpriyemstv-roztashovanih-na-pidkontrolnij-ukrayinskij-vladi-teritoriyi

[96] Малова М. Викрадені надра. Частина 2: окупований Донбас. 12.03.2021 р. Національна асоціація добувної промисловості України. URL: http://neiau.org/vykradeni-nadra-chastyna-2-okupovanyj-donbas/

[97] Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України. Звіт. Організація з безпеки та співробітництва в Європі, 2017. 92 с. URL: https://menr.gov.ua/files/images/news/24012018/DonbasEnvironmentUaWebsite.pdf

Таблиця 1.11

Динаміка розподілу викидів у атмосферне повітря стаціонарними джерелами за містами та районами Луганської області, тис. т

Монофункціональні старопромислові міста	Міськрада, район	2010	2015	2017	2018	2019	2020	Темп приросту (скорочення) 2020/2017 рр., %
Привілля, Новодружеськ	Лисичанськ (міськрада)	31,1	н.д.	16,4	13,4	13,1	12,2	-25,8
Гірське, Золоте	Попаснянський р-н	н.д.	н.д.	2,2	2,4	2,2	2,1	-3,4
Луганська обл.		511,7	115,2	75,1	46,7	37,4	35,5	-52,7

*Складено за даними [98]

Результати аналізу динаміки обсягів викидів у атмосферне повітря в містах Луганської області показали стабільне їх скорочення, хоча повільнішими темпами, ніж в області загалом за період 2017-2020 рр. Це пояснюється тим, що на території, підконтрольній українській владі, працюють лише 4 шахти ПАТ «Лисичанськвугілля» та 4 із 7 шахт ДП «Первомайськвугілля». Основними напрямами зменшення надходження забруднюючих речовин в атмосферне повітря є, насамперед, виконання природоохоронних заходів та впровадження сучасних технологій очищення промислових викидів[99]. Водночас зменшення обсягів викидів у атмосферне повітря пояснюється також зниженням обсягів видобутку вугілля, спаленням у котельнях меншої його кількості. За щільністю викидів у атмосферне повітря в містах та районах Луганської обл. переважають обсяги викидів у Лисичанській міськраді, які за незначної тенденції зниження, перевищували в 2020 р. у 96 разів обласні показники.

Вугілля, яке видобувають на шахтах монофункціональних міст Лисичанського геологопромислового району відноситься до марок Д, ДГ, Г, тому основний напрям його використання – енергетичний[100]. На шахті «Золоте» ДП «Первомайськвугілля» існувала загроза виникнення техногенної катастрофи внаслідок підтоплення діючих вугледобувних підприємств і території навколо шахт та міст шахтними водами. У зв'язку з цим нагайною потребою було термінове будівництво водовідливного комплексу потужністю на 1366-1500 м³/год[101]. Належне фінансування було надано в 2018 р. Кабінетом Міністрів України для вирішення проблеми в збільшенні обсягів відкачування вод через затоплення низки шахт в окупованій території Луганської області. Однак внаслідок нерентабельності видобутку вугілля на

[98] Головне управління статистики у Луганській області. Сайт. URL: http://lg.ukrstat.gov.ua

[99] Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Луганській області у 2018 році. 254 с. (С.24). 2019. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*: сайт. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/%D0%9B%D0%A3%D0%93%D0%90%D0%9D%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%90%20%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%90%D0%A1%D0%A2%D0%AC.pdf

[100] Там само.

[101] Там само.

шахті, періодичних аварій та неякісного водовідливу ще з початку 2014 р., браку фінансування на водовідлив шахти (припинено з 2018 р.), розкрадання значної суми коштів, призначених на запобігання надзвичайній ситуації техногенного характеру[102], підтоплення шахти та забруднення річки шахтними водами, її готують до закриття (ліквідації)[103]. На цей час «Шахта «Золоте» є гідрозахистом для всього Первомайсько-Стаханівського регіону, що дає змогу стабільно працювати іншим вугледобувним підрозділам ДП «Первомайськвугілля».

Отже, незадовільний екологічний стан монофункціональних старопромислових міст-центрів вугледобування Луганської обл. потребує розробки комплексних рішень на державному та регіональному рівнях для вирішення проблеми забруднення атмосферного повітря викидами діяльності вуглевидобувної галузі шляхом:

- розроблення заходів щодо зменшення негативного впливу об'єктів зберігання відходів добування і збагачення вугілля на стан довкілля, цільового скерування державою коштів на екологічну реабілітацію вугільних регіонів області в межах програми з трансформації вугільних регіонів;
- впровадження процесів видобутку вугілля без видачі відпрацьованої породи на поверхню;
- розроблення інвестиційних проектів для зниження шкідливих викидів підприємствами;
- впровадження технологій вторинного використання відходів вуглевидобування.

Екологічний стан монофункціональних старопромислових міст Дніпропетровської області.

Серед головних проблем, що погіршують екологічний стан монофункціональних старопромислових міст Дніпропетровської обл. є наслідки промислової діяльності їхніх містоформуючих підприємств, що належать до гірничодобувної (Покров та Вільногірськ) та вугільної промисловості (Першотравенськ, Тернівка). На території м. Вільногірськ розташоване одне з крупніших у світі родовищ цирконію. Основними забруднювачами довкілля у 2019 р. були і залишаються підприємства металургійної, добувної промисловості та виробники електроенергії. Найбільш екологічно небезпечними видами економічної діяльності є видобування металевих руд, виробництво електроенергії, чавуну, сталі та феросплавів.

---

[102] На роботах із запобігання затопленню шахти "Золоте" розкрали понад 14 млн грн. 19.10.2020. Інформаційне агентство Interfax-Україна: сайт. URL: https://ua.interfax.com.ua/news/general/696202.html

[103] Шахту "Золоте" планують закрити через збитковість. Суспільне. Новини. Сайт. 2021. URL: https://suspilne.media/115987-sahtu-zolote-planuut-zakriti-cerez-zbitkovist/

1.4. Оцінювання проблемності розвитку монофункціональних старопромислових міст України

За темпами скорочення обсягів викидів у атмосферне повітря за період 2010-2020 рр. в монофункціональних містах значних результатів було досягнуто містом Вільногірськ, яке в 4,5 рази (-77,6%) зменшило викиди, перевищивши темпи скорочення обсягів у Дніпропетровській області (табл. 1.12).

Таблиця 1.12

Динаміка викидів забруднюючих речовин атмосферне повітря від стаціонарних джерел у містах обласного значення Дніпропетровської обл., тис. т

Монофункціональні старопромислові міста	2010	2011	2015	2017	2018	2020	Темп приросту (скорочення) 2020/2015 рр., %
Вільногірськ	1,85	0,98	1,28	1,24	1,09	0,41	-77,6
Першотравенськ	1,30	1,27	0,85	0,91	0,96	0,78	-40,4
Покров (міськрада)	9,21	10,65	10,43	8,064	8,27	7,42	-19,5
Тернівка (міськрада)	39,41	33,72	42,23	43,696	33,43	29,13	-26,1
Дніпропетровська обл.	933,11	950,37	723,90	69,73	614,33	534,66	-42,7

*Складено за даними[104]

Міста Першотравенськ, Покров та Тернівка також скоротили обсяги викидів у атмосферне повітря, дещо повільнішими темпами, ніж середньообласні. Їм слід докладати зусиль щодо модернізації підприємств найбільших забруднювачів повітря, особливо це стосується міста Покров, де знаходиться один з екологічно небезпечних об'єктів області – АТ «Покровський гірничозбагачувальний комбінат» (далі – Покровський ГЗК). Причому на ньому регулярно здійснюються природоохоронні заходи: реконструкція пилогазоочисних установок агломераційної машини Богданівської збагачувально-агломераційної фабрики з введенням рукавних фільтрів для зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в 10 разів[105].

Динаміка щільності викидів у населених пунктах Дніпропетровської обл. у 2018 р. та 2020 р. показує повсюдний тренд скорочення обсягів викидів на одиницю площі, переважання серед монофункціональних міст за щільністю викидів у атмосферу підприємств міста Тернівки, Покрова, Першотравенська. Усі монофункціональні міста області перевищували середньообласні показники щільності викидів у атмосферне повітря.

Вагомою проблемою, що впливає на довкілля внаслідок промислової діяльності монофункціональних містах є суттєве порушення природного

---

[104] Головне управління статистики у Дніпропетровській області. Сайт. URL: http://www.dneprstat.gov.ua

[105] Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Дніпропетровській області за 2015 рік. Департамент екології та природних ресурсів Дніпропетровської облдержадміністрації. м. Дніпропетровськ 2016. 255 с. (168). *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*: сайт. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/%d0%94%d0%9d%d0%86%d0%9f%d0%a0%d0%9e%d0%9f%d0%95%d0%a2%d0%a0%d0%9e%d0%92%d0%a1%d0%ac%d0%9a%d0%90%20%d0%9e%d0%91%d0%9b%d0%90%d0%a1%d0%a2%d0%ac.pdf

геологічного середовища гірничопромислових районів області (Західний Донбас, Покровський ГЗК тощо). Основними причинами зміни гідрогеологічних умов продовжують залишатися інтенсивний водовідлив на площах родовищ корисних копалин, що розроблюються, а також існуюча технологія скиду, акумуляції забруднених промислових стічних і мінералізованих шахтних вод, стічних вод промислових підприємств і відходи великих тваринницьких комплексів. На площі гірничих відводів шахт Західного Донбасу, за результатами спостережень за відомчою мережею спостережних свердловин ПАТ ДТЕК Павлоградвугілля (шахти м. Тернівки), з 2015 р. спостерігалося зниження рівня 134 підземних вод у водоносних горизонтах мезокайнозойського кам'яновугільного віку. Після закриття шахти Першотравневої фіксувався подальший підйом рівня міжпластових підземних вод[106]. Основний осередок виснаження підземних вод залишається в районі східної групи шахт Західного Донбасу на площі близько 220 км^2, у зоні впливу гірничих робіт Покровського ГЗКу.

Серед переліку екологічно небезпечних об'єктів є підприємства монофункціональних міст Дніпропетровської обл., які перебувають у ньому протягом 2015-2019 рр. – АТ «Покровський ГЗК» та ПрАТ «ДТЕК Павлоградвугілля». Водночас на АТ «Марганецький ГЗК», АТ «Покровський ГЗК» добувається 100% марганцевої руди країни[107]. Тому слід ретельно підходити до здійснення природоохоронних заходів з метою зниження небезпечних викидів та забезпечення кращих умов для населення. Слід підтримувати конкурентоспроможність вітчизняної промисловості в умовах підвищення екологічних стандартів продукції для виходу на іноземні ринки збуту.

Зважаючи на специфіку промислового виробництва монофункціональних старопромислових міст області та стан довкілля в Дніпропетровській обл. загалом, основні напрями покращення екологічної ситуації знаходяться в площині комплексного раціонального поєднання заходів державного, регіонального та локального рівнів (прийняття екологічних програм та належне їх фінансування).

Екологічний стан монофункціонального старопромислового міста Дніпрорудне Запорізької області. У Запорізькій обл. знаходиться монофункціональне старопромислове місто-центр видобування рудної сировини – місто Дніпрорудне. Місто Дніпрорудне розташоване на відстані 30 км на захід від Запорізької атомної електростанції. В ньому знаходиться промислова зона виробництва металевих та залізобетонних конструкцій. Окрім того, за 25 км від Дніпрорудного знаходиться ПрАТ «Запорізький

[106] Там само.
[107] Там само. С.225.

залізорудний комбінат». Дніпрорудне – єдине міст гірників у області, а тому екологічний стан міста тісно пов'язаний з розвитком видобутку руди, визначається технологіями, які застосовують під час видобутку.

Темпи скорочення обсягів викидів у атмосферне повітря населеними пунктами (у тому числі Дніпрорудним) (табл. 1.13) були інтенсивніші за середньообласний рівень. Зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря вищезазначеними підприємствами обумовлене, головним чином, скороченням обсягів виробництва і впровадженням на підприємствах природоохоронних заходів, встановлених умовами дозволів на викиди та регіональними природоохоронними програмами, а збільшення – зі зростанням обсягів виробництва[108].

Таблиця 1.13

Динаміка викидів забруднюючих речовин атмосферне повітря від стаціонарних джерел у монофункціональному старопромисловому місті Дніпрорудне Василівського району Запорізької обл., тис. т

Монофункціональне старопромислове місто	Район	2015	2016	2017	2018	2019	Темп приросту (скорочення) у 2019/2015 рр., %
	Запорізька обл.	193,7	167	180,9	174,7	173,4	-20
м. Дніпрорудне	Василівський р-н	0,5	0,7	0,7	0,6	0,3	-63

*Складено за[109]

За обсягами щільності викидів у атмосферне повітря за 2018 р. та 2020 р. переважає Запорізька обл. з трендом на їх зниження, у місті Дніпрорудне щільність викидів у 32 рази нижча за обласний показник 2020 р. Водночас покращення екологічних умов діяльності на підприємствах міста Дніпрорудне та зниження виробництва через падіння попиту на сировину сприяє оздоровленню стану атмосферного повітря для мешканців міста. Однак екологічні проблеми довколишніх територій суттєво впливають на стан довкілля в місті, а тому потребують комплексного вирішення.

Внаслідок промислової діяльності ПрАТ «Запорізький залізорудний комбінат» відбувається забруднення поверхневих вод через скидання забруднених та недостатньо очищених зворотних вод, неефективну роботу очисних споруд або взагалі їхню відсутність, особливо в житлово-комунальному господарстві (м. Дніпрорудне та ін.). Видобування залізної руди ПрАТ «Запорізький залізорудний комбінат» пов'язане з необхідністю

[108] Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Запорізькій області у 2019 році. Департамент агропромислового розвитку та захисту довкілля. Запорізька обласна державна адміністрація. Запоріжжя. 2020 р. 284 с. (31) Запорізька державна адміністрація: сайт. URL: https://www.zoda.gov.ua/news/52082/regionalna-dopovid--pro-stan-navkolishnogo--prirodnogo-seredovisha-u-zaporizkiy-oblasti-u-2019-rotsi.html

[109] Запорізька область у цифрах. 2019 р. Короткий статистичний збірник. Головне управління статистики у Запорізькій області. Запоріжжя. 2020 р. 162 с.

відкачування підземних вод з шахтних виробок. За даними моніторингу цього підприємства після припинення поверхневого водовідливу рівні бучакського та верхньокрейдового водоносних горизонтів відновились, депресійна воронка в межах зони впливу залишається стабільною, розширення гірничих виробок на глибоких горизонтах не відображається на їхньому рівневому режимі. Зона впливу шахтного водовідливу підприємства розповсюджується на території Василівського, Веселівського, Мелітопольського та Михайлівського районів області[110]. Мінералізовані шахтні води частково використовуються для потреб виробництва (0,45 млн. м^3), а решта відкачується в ізольований ставок-випаровувач, розташований в Утлюцькому лимані[111]. На комбінаті видобувається агломераційна, мартенівська, доменна руда, що відрізняється своєю високою якістю і мінімальною кількістю шкідливих домішок. На ПрАТ «Запорізький залізорудний комбінат» постійно впроваджуються заходи з підвищення енергоефективності основних технологічних процесів виробництва та експлуатаційної надійності устаткування[112].

Основними проблемами стану довкілля області та м. Дніпрорудне залишаються:

- застарілі технології та устаткування, на базі яких функціонують підприємства, і які вже не в змозі забезпечити дотримання встановлених законодавством нормативів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря;
- значна частка обладнання, яке експлуатується на підприємствах є морально і фізично застарілими;
- великі обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від неорганізованих і нестаціонарних джерел, які сприяють значній загазованості житлових районів міста та області;
- неякісна очистка зворотних вод через застарілі технології, фізичну та моральну зношеність обладнання, несвоєчасне проведення поточних та капітальних ремонтів, відсутність дієвих економічних стимулів для будівництва нових очисних споруд в промисловому секторі;
- забруднення підземних вод;

[110] Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Запорізькій області у 2019 році. Департамент агропромислового розвитку та захисту довкілля. Запорізька обласна державна адміністрація. Запоріжжя. 2020 р. 284 с. (С. 122). Запорізька державна адміністрація: сайт. URL: https://www.zoda.gov.ua/news/52082/regionalna-dopovid--pro-stan-navkolishnogo--prirodnogo-seredovisha-u-zaporizkiy-oblasti-u-2019-rotsi.html

[111] Там само. С.127.

[112] Там само. С.216.

– недостатні заходи щодо поводження з побутовими та промисловими відходами через великі обсяги їх утворення, розміщення та накопичення впродовж тривалого часу;
– реконструкція магістрального водоводу для забезпечення питною водою мешканців м. Дніпрорудне.

Екологічний стан монофункціональних старопромислових міст Львівської області. У Львівській області розташовано 5 монофункціональних старопромислових міст, з них одне місто-центр вугледобування – м. Соснівка, а інші міста належать до групи міст хімічної та нафтохімічної промисловості. Слід зазначити, що за часом розроблення промислових розвідок та експлуатації окремих родовищ корисних копалин (нафта, газ, озокерит, сіль) монофункціональні старопромислові міста Львівської обл. є найбільш давніми на території сучасної України. До відносно молодих промислових розробок належать родовища сірки (м. Новояворівськ, 1970 р.). Вугільна промисловість м. Соснівки (населення міста до 2019 р. входило адміністративно до Червоноградської міської ради, а з 06.06.2019 р. враховано в складі Сокальського району)[113] представлена шахтою ПрАТ «Надія». Окрім цієї шахти поблизу працюють шахти ДП «Львіввугілля». Видобуте вугілля використовується, головним чином, як енергетичне паливо. За період 2004-2020 рр. з діючих шахт у державній власності ДП «Львівугілля» залишилося 7 шахт: ВП «Шахта «Великомостівська», ВП «Шахта «Межирічанська», ВП «Шахта «Відродження», ВП «Шахта «Лісова», ВП «Шахта «Степова», ВП «Шахта «Червоноградська». Непрацюючі шахти: Візейська (завершено ліквідацію в 2020 р.), шахта Любельська №1-2, закриті шахти №1-Червоноградська (1995 р.) та №5-Великомостівська (2000 р.), у стадії ліквідації перебуває шахта Бендюзька. Шахти ДП «Львіввугілля» зареєстровані в місті Сокалі, а провадять господарську діяльність у м. Червоноград та довколишніх селах Глухів, Межиріччя, Сілець (Червоноградська промислова зона). Натомість шахта «Надія» розташована поблизу Соснівки (с. Сілець) та перебуває в стані підготовки до ліквідації (з 2021 р.), доробка підготовлених гірничими роботами запасів вугілля передбачена до 28 лютого 2022 року[114]. Колишній Сокальський завод хімічного волокна (1970 р.) ліквідовано у 2008 р. А тому місто Сокаль не має провідної хімічної спеціалізації та не належить до монофункціональних старопромислових міст, навіть за переважанням у структурі промисловості Сокальського району видобування вугілля, адже

[113] Населення враховано у складі Сокальського району (відповідно до Постанови Верховної Ради України від 06.06.2019 р. № 2749-VIII змінено межі Сокальського району Львівської області, збільшивши його територію на 198,0 га земель, що знаходяться у віданні Соснівської міської ради Червоноградської міської ради Львівської області (територію м. Соснівка) (Відомості Верховної Ради України від 05.07.2019 № 27, ст. 115).
[114] У Міненерго планують за рік ліквідувати шахту "Надія" на Львівщині. 19 березня 2021. Українська правда: сайт. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/19/672104/

шахти розташовані в інших населених пунктах. Окрім того, місто Сокаль на геопорталі, розробленому для візуалізації функціональних типів територій України, належить одночасно до функціонального типу території – «центри, які мають ознаки ядер розвитку», і до монофункціональних старопромислових міст хімічної спеціалізації. З огляду на суперечність положень та відсутність додаткових аргументів щодо віднесення міста Сокаля до монофункціональних старопромислових міст, пропонуємо його таким не вважати, адже місто втратило свою монофункціональність. Розглядатимемо м. Сокаль в контексті аналізу стану розвитку стану довкілля інших монофункціональних міст та рівня безробіття як потенційного міста, куди можуть згодом працевлаштуватися працівники закритої шахти «Надія».

Міста Новий Розділ, Стебник та Новояворівськ належать до промислових центрів хімічної та нафтопереробної промисловості. Причому місто Новояворівськ за структурою економіки (домінуванням одного виду промисловості в зайнятості населення) вже не належить до монофункціональних через закриття підприємств з розробки сірки ще в 1999 р. та їхньої реструктуризації та ліквідації у 2006 р.[115].

Гірничо-хімічна промисловість м Стебника представлена комплексним Стебницьким родовищем калійно-магнієвих солей. Балансові експлуатаційні запаси калійних солей – 1789,8 млн. т (76,16% від загальних запасів в Україні), магнієвих солей – 698,9 млн. т (61,23% від загальних запасів в Україні)[116]. Експлуатується Стебницька шахта з 1843 р.

Водночас всі міста зазнають негативного впливу внаслідок минулої та сучасної промислової діяльності. Основні забруднювачі атмосферного повітря монофункціональних міст є вугільні шахти ДП «Львіввугілля» («Степова», «Лісова», «Межирічанська», «Великомостівська», «Червоноградська», «Відродження»), шахта «Надія» ТЕЦ та інші підприємства (табл. 1.14).

Вищі темпи скорочення обсягів викидів у атмосферне повітря за середньообласний (-24%) спостерігалися за період 2015-2020 рр. у Сокальському районі (-37%), що пояснюється зменшенням потужності видобутку вугілля шахтами ДП «Львіввугілля». Водночас і шахта в м. Соснівка в 2019-2020 рр. знизила обсяги викидів. Натомість м. Червоноград, до складу якого входила Соснівка, збільшував до 2019 р. обсяги викидів у атмосферу. Найбільш суттєвими були скорочення обсягів викидів у м. Новому Роздолі, де фіксувалося їх зниження майже в 300 разів. Збільшили обсяги викидів

[115] Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Львівській області у 2015 р. Департамент екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації. Львів. 2016. 299 с. (С.233). URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/%D0%9B%D0%AC%D0%92%D0%86%D0%92%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%90%20%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%90%D0%A1%D0%A2%D0%AC.pdf

[116] Там само. (С.197).

Дрогобицька міська рада (разом із Стебником 16%). Місто Новояворівськ Яворівського району мало нижчі темпи скорочення викидів (-20%) за середньообласні.

Таблиця 1.14

Динаміка викидів забруднюючих речовин атмосферне повітря від стаціонарних джерел у монофункціональних старопромислових містах та районі Львівської обл., т

Монофункціональні старопромислові міста	Міськради, райони	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Темп приросту (скорочення), 2020/2015 рр., %
м. Стебник	м. Дрогобич (міськрада)	735	804	909,9	897,9	912,3	852	16
	м. Новий Розділ	1012	997	995	644,1	9,7	3,5	-100
м. Сокаль	Сокальський р-н	26355	23476	24004,5	24011,9	23159,5	16628	-37
м. Соснівка	м. Червоноград (до 2019 р.)	12407	11849	13326,2	13957,7			
м.Новояворівськ	Яворівський район	1716	1255	1355,2	1199,2	727,2	1377,8	-20
м. Соснівка	Сокальський р-н (з 2019 р.)					23159,5	16628	
	Львівська обл.	100297	103106	109107,4	106742,4	88865,1	76012,6	-24

*Складено за даними[117].

За щільністю викидів на одиницю площі в 2018 р. переважала Червоноградська міська рада (з м. Соснівка до 2019 р.) – 222 т на км², Дрогобицька міська рада – 20,2 т на км², Сокальський район (м. Сокаль) – 15,3 т на км². Зазначимо, що 15,3% загальних викидів у атмосферне повітря області припадало в 2020 р. на м. Червоноград, майже 40% з яких спричинені діяльністю шахт. Причинами надмірних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря є повільне впровадження пилогазоочисного обладнання на підприємствах енергетики, на яких використовується в якості палива кам'яне вугілля.

У 2018 р. лише місто Новояворівськ мало найнижчу щільність викидів серед мономіст, а також нижче значення за середньообласний показник у 4,9 т на км². У 2020 р. спостерігалося зниження цільності викидів у атмосферне повітря промисловими підприємствами монофункціональних міст, статистично населення міста Соснівка з 2019 р. зараховано до Сокальського району, відповідно всі інші показники теж, тому відстежити динаміку щільності викидів без додаткових статистичних даних неможливо. Найбільше скорочення щільності викидів було зафіксовано за цей період у Сокальському районі -5 т на км².

[117] Головне управління статистики у Львівській області. Сайт. URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/thematics_22_17.php?cod=22

14 серпня 2019 р. було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від № 827 «Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря», на забезпечення виконання цієї постанови для покращення якості атмосферного повітря та зменшення викидів департаментом екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації було розроблено проект Програми державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря на 2021-2025 роки, який слід затвердити найближчим часом.

Окрім забруднення повітря важливими проблемами залишаються наслідки від промислової діяльності підприємств у монофункціональних містах. У Червоноградському гірничопромисловому районі низка проблем екологічного характеру виникла в результаті проведення робіт без закладки виробленого простору з повним обрушенням покрівлі виробок. Просідання денної поверхні глибиною до 5 м на площі до 90 км^2 супроводжується процесами затоплення, підтоплення та заболочення ґрунтів. Просідання ґрунтів відбувається під накопичувачами відходів, трубопроводами шахтних вод, по трасах комунальних водозаборів, що призводить до постійних аварій. Просідання ґрунту в Сокальському районі, внаслідок відробки вугільних пластів спричинило заболочення земель, яке розвивалося в межах шахтних полів. У м. Соснівка спостерігається просідання ґрунтів, внаслідок змін земної поверхні гірничими вугледобувними виробками шахт «Надія» прямо під містом, що призвело до порушення цілісності комунікацій і багатоповерхових будинків.

Значною екологічною проблемою залишається шахтний водовідлив, обсяг якого становив за період 2015-2020 рр. від 2 до 6,5 млн м^3/рік. Хоча притоки шахтних вод зменшилися, за окремими шахтами фіксувалося зростання їх мінералізації (середня мінералізація на даний час становить 5-7 г/л). У зоні впливу шахт ДП «Львіввугілля» наявна низка населених пунктів, де вода криниць непридатна для господарсько-побутового водопостачання. Вирішенням проблеми було б використання опріснених з допомогою демінералізаційних установок шахтних вод як для власних технологічних та господарських потреб ДП «Львіввугілля», так і для забезпечення питною водою населення[118].

Гірничо-видобувні підприємства розташовані в басейнах транскордонних з ЄС річок: Західного Бугу (ДП «Львіввугілля»), Сяну (територія Яворівського ДГХП «Сірка», нафтогазопромисли). У басейні Дністра

[118] Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Львівській області у 2020 р. Департамент екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації. Львів. 2021. 323 с. (С.227-229). URL: https://deplv.gov.ua/2021/09/06/pidgotovano-regionalnu-dopovid-pro-stan-navkolyshnogo-pryrodnogo-seredovyshha-lvivskoyi-oblasti-v-2020-roczi/

розташовані ПАТ Стебницьке ГХП «Полімінерал», Роздільське ДГХП «Сірка». На балансі цих підприємств знаходяться хвостосховища, накопичувачі технологічних вод, розташовані на високопроникних алювіальних або флювіогляціальних відкладах[119]. Тому питання очищення басейнів цих річок набуває вагомого значення в частині транскордонного співробітництва та екологічної безпеки. На якість підземних вод та перспективну рекреаційну й господарську діяльність впливає діяльність шахт.

Небезпечна техногенно-екологічна ситуація склалась в зоні діяльності ПАТ Стебницьке ГХП «Полімінерал», приватизованого в 2013 р. компанією «Райс». Внаслідок видобутку без закладки відпрацьованих камер утворилося близько 30 млн м^3 порожнин, внаслідок прориву поверхневих вод через покривні породи – близько 0,5 млн. карстових пустот. У зоні впливу відроблених територій розташовані річки Вишниця і Вольєрний басейн Дністра, санітарні зони курортополісу Трускавець. Небезпечним є і хвостосховище Стебницького ГХП. Підприємством не в повному обсязі здійснювалися роботи з реалізації «Комплексного проекту консервації рудника № 2 і рекультивації порушених гірничими роботами земель у зоні його діяльності»[120].

У межах Стебницького родовища калійних руд максимальні площі підтоплення, викликані просіданням земної поверхні, спостерігалися в долині р. Вишниця. У результаті затоплення Язівського кар'єру в долині ріки Шкло спостерігався ріст кількості ділянок підтоплень ґрунтовими водами[121].

Отже, екологічний стан територій монофункціональних міст, які мають різну промислову спеціалізацію, внаслідок недостатньої модернізації виробництва з видобутку корисних копалин, систематичних порушень експлуатації, відсутністю коштів на природоохоронні заходи та належного моніторингу, визнано критичним. Екологічна реабілітація територій в зоні діяльності гірничо-хімічних і гірничо-видобувних підприємств є першочерговим завданням сталого регіонального розвитку та перспективою ревіталізації міських земель.

Групування всіх міст за середньообласними показниками та викидами в атмосферне повітря – темпами (2020/2018 рр.) та щільністю викидів наведено в табл. 1.15.

Отже, відносно екологічно здоровішими за аналізованим показником є міста Львівської області – Новий Розділ, Новояворівськ, місто Дніпрорудне Запорізької області, міста Селидівської міської ради (мм. Гірник, Українськ) Донецької області. Серед них місто Новий Розділ мало найнижчу щільність

[119] Там само. С.200.
[120] Там само. С.203.
[121] Там само. С.216.

викидів у атмосферне повітря – 0,2 т. Двадцять монофункціональних старопромислових міст (а це всі аналізовані міста Дніпропетровської обл., Луганської та Донецької областей, хоча достовірність даних останніх є доволі низькою) мають показники щільності викидів значно більші на відповідні середньообласні показники.

Таблиця 1.15

Групування міст за щільністю викидів у атмосферне повітря стаціонарними джерелами в розрахунку на 1 км² станом на 2020 р., тон

Нижче середньообласних показників (	Вище середньообласних показників
м. Селидове (міськрада), Василівський район (м. Дніпрорудне), м. Новий Розділ, Яворівський район (м. Новояворівськ)	м. Вільногірськ, м. Першотравенськ, м. Покров (міськрада), м. Тернівка, Лисичанськ (міськрада, мм. Привілля, Новодружеськ), Попаснянський район (мм. Гірське, Золоте), м. Покровськ (м. Родинське), м. Новогродівка, м. Добропілля, м. Вугледар, Бахмутський район (м.Соледар), м.Торецьк (м.Залізне) Дрогобич (м. Стебник), Сокальський район (м. Сокаль, м. Соснівка)

Оцінювання стану безробіття населення як ознаки проблемності розвитку монофункціональних міст. Окрім екологічних проблем розвитку монофункціональних старопромислових міст вагомими є проблеми зайнятості та безробіття населення. Водночас пояснити причини безробіття може структура економіки за зайнятістю в різних видах діяльності. Показники зайнятості населення в містах за видами економічної діяльності Державною службою статистики України не оприлюднюються. З 25 монофункціональних старопромислових міст лише 9 міст до 2020 р. були містами обласного значення, для яких здійснювався статистичний облік даних за певними соціально-економічними показниками без їхнього розподілу за видами економічної діяльності. Тому отримати достовірні статистичні дані щодо структури зайнятості населення за видами діяльності (а саме цей показник є вагомим критерієм віднесення міста до монофункціонального) досить складно. Розрізнені дані щодо зайнятості населення містяться в звітах щодо зайнятості населення Державного центру зайнятості (районних та міських центрів).

Як зазначають експерти, через збройну агресію Російської Федерації і розірвання торговельних зв'язків більшість підприємств були змушені згорнути діяльність, що призвело до падіння попиту на робочу силу. У 2019 р., згідно з даними Держстату, в Донецькій та Луганській областях було 7% усієї робочої сили України. Рівень безробіття в цих областях значно зріс від 2013 р. до 2019 р. — з 8,2 до 13,6% у Донецькій області та з 6,7 до 13,7% в Луганській[122]. Більшість населення зайняте в найбільшому секторі регіону —

[122] Аналіз проблем економічного розвитку Донецької та Луганської областей. Діагностичний звіт. Проєкт: UA2002 – Економічна трансформація Донбасу / Donbas Economic Transformation Strategy Support. Лютий 2021. 120 с. (С.

промисловості (25% зайнятих у Донецькій та 19% у Луганській області) (рис. 1.17). Причому Дніпропетровська та Запорізька області мали також більшу частку зайнятого населення в промисловості за середньоукраїнський рівень – 15%.

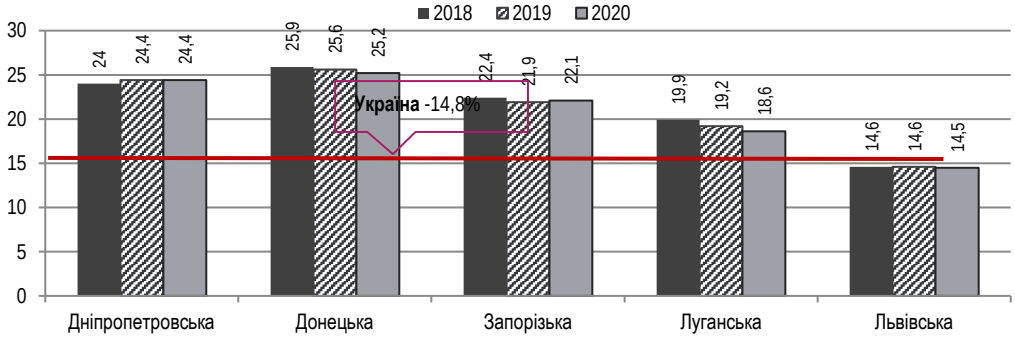

Рис. 1.17. Динаміка частки промисловості в економічний структурі областей України за зайнятістю населення, %

*Побудовано за даними:[123]

Така промислова спеціалізація областей створює певні вимоги на ринку праці та зумовлює розроблення нових інструментів диверсифікації економіки старопромислових міст на сучасному етапі розвитку промисловості.

Результати аналізу стану безробіття в областях локалізації монофункціональних старопромислових міст (рис. 1.18) показали, що Донецька та Луганська області посідають перші місця в Україні за рівнем безробіття. Частина безробітних — працівники великих державних підприємств, що скоротили або припинили виробництво через збройну агресію РФ. Перенавчання кадрів непопулярне явище: люди віддають перевагу важкій роботі за велику зарплату та не схильні шукати себе в інших сферах чи в підприємництві. Наявні вакансії в інших районах областей можуть залишатися незаповненими, бо навіть безробітні з відповідною кваліфікацією не хочуть переїжджати через небезпеку з боку зони конфлікту, невирішене житлове питання і брак адекватної соціальної інфраструктури, при тому, що заклади освіти в цих областях залишаються незаповненими, а витрати на їхнє утримання є вищими за середні показники в Україні[124].

---

22). *Центр економічної стратегії*: сайт. URL: https://ces.org.a/wp-content/uploads/2021/04/UA2002-Diagnostic-report-on-the-current-state-of-Donbas-February-2021.pdf

[123] Державна служба статистики України. Сайт. URl: http://www.ukrstat.gov.ua/

[124] Аналіз проблем економічного розвитку Донецької та Луганської областей. Діагностичний звіт. Проєкт: UA2002 – Економічна трансформація Донбасу / Donbas Economic Transformation Strategy Support. Лютий 2021. 120 с. (С.102). *Центр економічної стратегії*: сайт. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/UA2002-Diagnostic-report-on-the-current-state-of-Donbas-February-2021.pdf

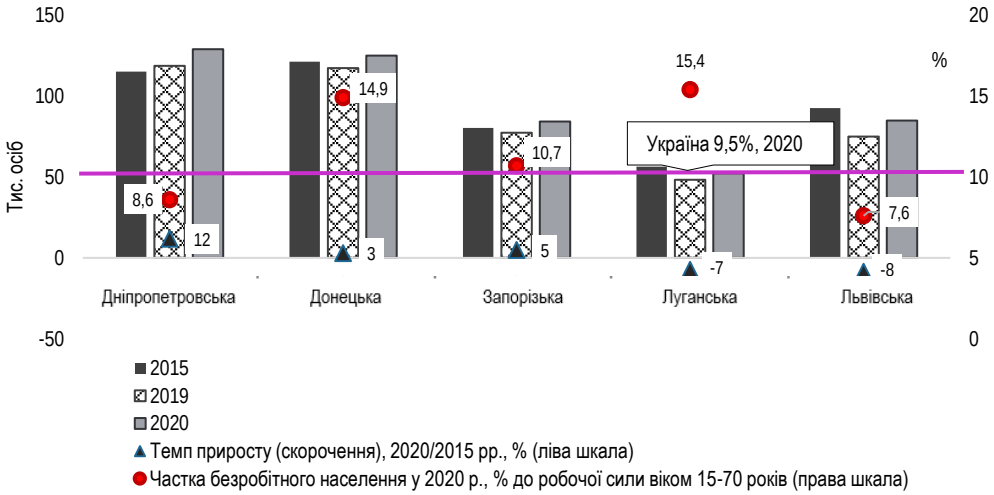

Рис. 1.18. Динаміка кількості безробітного населення (за методологією МОП) за регіонами України, де розташовані монофункціональні старопромислові міста, за 2015 р., 2019-2020 рр., тис. осіб

*Складено за даними[125]

Усе це створює додаткові проблеми для перспектив виживання населення та розвитку економіки. За даними Державної служби статистики України, в 2019 р. робоча сила віком 15-70 років на підконтрольних територіях Луганської та Донецької області становила 352,0 тис. осіб (з них 174,0 тис. — жінки) та 864,7 тис. осіб (з них 400,7 тис. — жінки) відповідно. Це майже 7% усієї робочої сили України. Рівень участі населення в робочій силі у Донецькій обл. становить 50,9%, у Луганській — 59,7%, середнє значення в Україні — 56,3%. Понад половину робочої сили в регіоні проведення воєнних дій становило населення віком від 30 до 50 років. Частка безробітного населення (за методологією МОП) серед робочої сили віком 15-70 років у 2019 р. була на 6,5 в. п. вища за середньоукраїнський рівень: 13,6-13,7% порівняно з 8,2%[126]. Водночас суттєво позначилася на стані зайнятості населення всіх областей, де зосереджені монофункціональні старопромислові міста, коронавірусна криза. У 2020 р. спостерігалося зростання кількості безробітного населення за всіма аналізованими областями, а також – збільшення частки безробітного населення (за методологією МОП).

[125] Державна служба статистики України: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

[126] Аналіз проблем економічного розвитку Донецької та Луганської областей. Діагностичний звіт. Проєкт: UA2002 – Економічна трансформація Донбасу / Donbas Economic Transformation Strategy Support. Лютий 2021. 120 с. (С.102). *Центр економічної стратегії*: сайт. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/UA2002-Diagnostic-report-on-the-current-state-of-Donbas-February-2021.pdf

1.4. Оцінювання проблемності розвитку монофункціональних старопромислових міст України

За показниками кількості безробітного населення з тенденцією до зростання за аналізований період Дніпропетровська обл. суттєво виділялася серед інших областей. Це частково пояснюється збільшенням у ній кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які зазвичай довший час витрачають на пошуки роботи. Найменші абсолютні обсяги безробітних фіксувалися в Луганській області, яка водночас мала найвищий рівень безробіття (15,6%). Таке явище пояснюється тим, що найбільші центри ділової активності знаходяться на непідконтрольній Україні частині, а відтак і зайняте населення сконцентроване там. Темпи приросту (скорочення) чисельності безробітних за період 2015-2020 рр. показали значне зниження на 8% у Львівській, на 7% в Луганській обл. із значним темпом приросту в Дніпропетровській (12%), Запорізькій (5%) та Донецькій (3%) областях. Хоча порівняно з 2019 р. у 2020 р. у всіх аналізованих областях зросла кількість безробітного населення, в Донецькій, Луганській та Запорізькій обл. у 2020 р спостерігався. вищий за загальноукраїнський рівень безробіття (9,5%). Високий темп приросту за аналізований період у Дніпропетровській обл. можна пояснити збільшенням кількості ВПО із сусідніх Донецької та Луганської областей, які перебувають у пошуку роботи та реєструються в центрах зайнятості для отримання відповідних виплат.

Зростання кількості безробітних у 2020 р. було загальноукраїнським трендом, пов'язане також із ситуацією невизначеності в тіньовій зайнятості, сподіваннями людей на одноразові виплати з безробіття. У добувній промисловості за перше півріччя 2020 р. приріст безробітних у Україні становив 37,4%. Зазначимо, що показник рівня зареєстрованого безробіття є недостатньо достовірним, адже не всі звільнені працівники стають на облік у центрах зайнятості, а переходять у неформальну зайнятість, трудову міграцію в Україні або поза її межами. Рівень зареєстрованого безробіття в областях є нижчим за рівнем безробіття за методологією МОП через особливості обліку. Для міст обласного значення та районів розрахунок рівня безробіття за методологією МОП не здійснювався. У Донецькій та Луганській обл. мало місце зростання тіньової зайнятості, недостатньо достовірне статистичне забезпечення обліку працюючих та скорочення обсягів промислової діяльності на підприємствах. Одиницею виміру неформальної зайнятості в Україні є особа за основним статусом зайнятості. Це означає, що відповідні дані щодо неформальної зайнятості не дають можливість виокремити обсяги вторинної неформальної зайнятості, обсяги тінізації трудових відносин під виглядом фізичної особи-підприємця або фрилансера, а також оцінити тіньову заробітну плату, яка сплачується зайнятим у формальному секторі економіки. Аналіз динаміки регіонального розподілу неформально зайнятого населення дав змогу зробити такі висновки: чисельність неформально

зайнятого населення областей перевищує майже удвічі чисельність безробітного населення; зростання кількості неформально зайнятого населення спостерігалося за період 2017-2020 рр. лише в Запорізькій (10%) та Дніпропетровській (4%) областях, тоді, як у інших відбувалося його зниження (Львівська обл. -48%, Луганська -26%, Донецька -12%); найбільша питома вага неформально зайнятого населення з перевищенням середньоукраїнського показника (20,3% у 2020 р.) була в Луганській (26,2%), Донецькій (23,2%) областях. Найнижча питома вага неформально зайнятого населення спостерігалася у Львівській області (10,2%).

Якщо ж розглядати неформально зайнятих як потенційно безробітних, то реальна кількість прихованого безробіття буде значно вищою, ніж фіксується головними управліннями статистики областей. Так, у Дніпропетровській обл., як зазначають експерти, рівень безробіття був у 6 разів вищим за офіційно реєстрований державними центрами зайнятості[127].

У розрізі окремих монофункціональних старопромислових міст в 2018 р. за даними діяльності міських центрів зайнятості спостерігалася значна диференціація навантаження безробітних на одну вакансію. Так, у Василівському районі (м. Дніпрорудне) спостерігалося удвічі нижче навантаження (12 осіб на вакансію), аніж у Запорізькій обл. (26 осіб). Нижче навантаження на вакансію за середньообласне значення Донецької (14 осіб) та Луганської обл. (17 осіб) спостерігалося в їхніх монофункціональних старопромислових містах.

Водночас у Львівській обл., яка в 2018 р. мала найнижче навантаження на вакансію серед аналізованих областей (2 особи), в мм. Стебник, Новий Розділ, Сокаль, навантаження на одну вакансію були вищими за середньообласний показник. Найбільше навантаження на вакансію серед монофункціональних старопромислових міст було зафіксовано в Покровській міській раді Дніпропетровської обл. (м. Родинське) – 138 осіб на вакансію. Середньоукраїнський показник навантаження на одну вакансію в 2018 р. становив 6 осіб. За 2020 р. Держстат України інформацію щодо діяльності міських центрів зайнятості (розподілу вакансій на одного зареєстрованого безробітного) не оприлюднював.

Перспективи розвитку міських ринків праці залежать від статево-вікової структури населення міста та рівня їхньої освіти. Брак молодих фахівців є проблемою для регіональних бізнесів. Поглиблює ситуацію тривала демографічна криза, що є загальноукраїнською проблемою. Результатом є

[127] Стан і нові можливості соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області : монографія / за заг. ред. О. Ю. Бобровської. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. 276 с. (С. 208). URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/monografii/monografiya_EREP_2019.pdf

високе демографічне навантаження в Донецькій та Луганській областях[128]. Водночас у Донецькій обл. найбільш вразливими категоріями населення щодо безробіття були чоловіки (рівень безробіття в 2019 р. був 14,4% порівняно з 12,5% серед жінок), мешканці сільської місцевості (16,7% порівняно з 13% серед мешканців міської місцевості), молодь віком 25-29 років (20,8%) та особи з базовою середньою або нижчим рівнем освіти (22,8%) та з повною загальною середньою освітою (20,8%).

Згідно з даними Держстату, найбільший рівень безробіття в Луганській обл. у розрізі соціально-демографічних груп фіксувався серед жінок (16% порівняно з 11,5% серед чоловіків), мешканців міської місцевості (14,8% порівняно з 11,4% серед селян), молоді віком 15-24 роки (понад 19%) та осіб з повною загальною середньою освітою (21,9% порівняно з 5,7% серед осіб з нижчим рівнем освіти).

У Донецькій обл. переважна частина звільнених працівників та інших безробітних самостійно шукала роботу, використовуючи особисті зв'язки, інтернет та оголошення в пресі, і лише 20% безробітних у 2019 р. скористалися допомогою Державної служби зайнятості (міські центри). Натомість у Луганській обл. майже 65% усіх безробітних у 2019 р. зверталися в Державну службу зайнятості. Експерти засвідчують високий ризик безробіття серед ВПО порівняно з іншими громадянами. Основні проблеми, з якими стикалися ВПО, шукаючи роботу, є низька заробітна плата за запропонованими вакансіями (понад 60% усіх респондентів у вересні 2019 р.) та нестача можливостей працевлаштування (48%). Крім того, щонайменше кожен п'ятий з опитаних безробітних ВПО вказував на відсутність вакансій, що відповідають кваліфікації, незручний графік роботи, потребу довго добиратися до місця праці, відсутність знань та навичок, труднощі в поєднанні фахових та сімейних обов'язків. Протягом 2019 р. у Донецькій обл. було зареєстровано 39 931 безробітних, у Луганській — 22 901. Майже така сама кількість вакансій була доступна шукачам (40 577 та 21 188 відповідно). Через пандемію та обмежувальні карантинні заходи, спад економічної активності кількість зареєстрованих безробітних упродовж 2020 р. зросла (до 49 680 осіб у Донецькій області та 25 338 осіб у Луганській), а кількість вакансій скоротилася (до 27 766 та 19 633 відповідно). Загалом у 2019 р. були працевлаштовані 17 823 осіб у Донецькій обл. та 9 024 осіб у Луганській обл., зокрема деякі з них стали самозайнятими за допомогою програми одноразової виплати допомоги з безробіття або були працевлаштовані на новостворені робочі місця з

[128] Аналіз проблем економічного розвитку Донецької та Луганської областей. Діагностичний звіт. Проєкт: UA2002 – Економічна трансформація Донбасу / Donbas Economic Transformation Strategy Support. Лютий 2021. 120 с. (С.105). *Центр економічної стратегії*: сайт. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/UA2002-Diagnostic-report-on-the-current-state-of-Donbas-February-2021.pdf

компенсацією витрат роботодавцю єдиного соціального внеску. У 2020 р. кількість працевлаштованих скоротилася до 17 079 осіб у Донецькій обл., але дещо зросла в Луганській (до 9 411 осіб)[129].

Вагомими причинами високого і тривалого безробіття є фахово-кваліфікаційний та географічний дисбаланс на регіональних і локальних ринках праці. Знання та навички, які мають безробітні, часто не відповідають потребам роботодавців[130]. Альтернативою переїзду робітників у інші населені пункти є маятникова міграція. Для цього в Донецькій та Луганській областях повинна бути добре розвинена транспортна інфраструктура: від приміських поїздів до рейсових автобусів міжрайонного сполучення. Деякі підприємства організовують власну систему логістики працівників або кооперуються із муніципалітетами для налагодження системи громадського транспорту, але ця практика не є постійною. Особливо актуальними є проблеми пошуку роботи для мешканців шахтарських міст Донецької обл. У монофункціональних старопромислових містах Вугледар, Добропілля та Новогродівка понад 20% населення працювало в 2019 р. на місцевих шахтах. На території Луганської обл. на 8 шахтах було зайнято майже 7 тис. осіб[131].

Коронавірусна криза суттєво вплинула на ситуацію щодо зареєстрованого безробіття у всіх монофункціональних старопромислових містах. Порівняно з 2018 р. суттєво змінилася кількість зареєстрованих безробітних та навантаження на одну вакансію за областями та містами. За абсолютними показниками зареєстрованого безробіття за період січень-вересень 2020-2021 рр. переважали міста Донецької обл. (Бахмутський р-н (м. Соледар) – 3 213, 3 088 осіб, м. Покровськ (м. Родинське) – 1498, 1683 особи, м. Добропілля – 1354, 1449 осіб відповідно), місто Покров Дніпропетровської обл., та м. Дніпрорудне Василівського р-ну Запорізької області. Водночас за навантаженням на 1 вакансію в 2020 р. найвищі показники мали міста Львівської обл. – м. Стебник (16 осіб), м. Новий Розділ (17 осіб), а вже в 2021 р. ця величина суттєво знизилася – до 4 та 5 осіб відповідно. Таким чином у 2021 р. дещо стабілізувалася ситуація із зареєстрованим безробіттям та навантаженням на одну вакансію. У 2021 р. досить багато міст перевищували (або дорівнювали) загальнорегіональні показники за навантаженням на 1 вакансію: м. Соледар, м. Покровськ, м. Селидове, м. Гірське, м. Золоте, м. Покров, м. Тернівка, м. Дніпрорудне, м. Стебник, м. Новий Розділ, м. Новояворівськ. Зазначимо, що і вугільні центри, і рудні, і нафтохімічні (хімічні) перебували в однаковому становищі, зумовленому браком вільних робочих місць порівняно з обласними показниками.

---

[129] Там само. С.106.
[130] Там само. С.107.
[131] Там само. С.107.

1.4. Оцінювання проблемності розвитку монофункціональних старопромислових міст України

Зауважимо, що ситуація із зайнятістю за цей короткий період суттєво не покращилася, проте для працівників повернулася можливість працевлаштування за кордоном, у тіньовій економіці. Тому єдині показники щодо ситуації із безробіттям у містах та районах за даними територіальних центрів зайнятості потребують доповнення даними щодо кількості звільнених працівників за період містотвірними підприємствами аналізованих міст, або даними вибіркового опитування домогосподарств. Слід наголосити, що за існування великого тіньового сектору економіки, достовірні дані щодо реального безробіття буде складно отримати, особливо за певний період. Тому, монофункціональні старопромислові міста, що претендують на державну підтримку повинні подбати про належне забезпечення даними щодо безробіття в містах, а також щодо приналежності безробітних до певного виду економічної діяльності (або профільного підприємства будь-якого типу власності), або ж професії.

Зазначимо, що за існуючими статистичними даними складно визначити до якого саме виду економічної діяльності належать зареєстровані безробітні, адже наводяться агреговані дані кількості безробітних на рівні населеного пункту, а центри зайнятості фіксують розподіл безробітних за професійними групами, видами економічної діяльності на рівні області. Щодо перспектив поповнення робочої сили на локальному ринку праці слід додатково оцінювати й статево-вікову структуру населення монофункціональних міст (рис. 119-1.20).

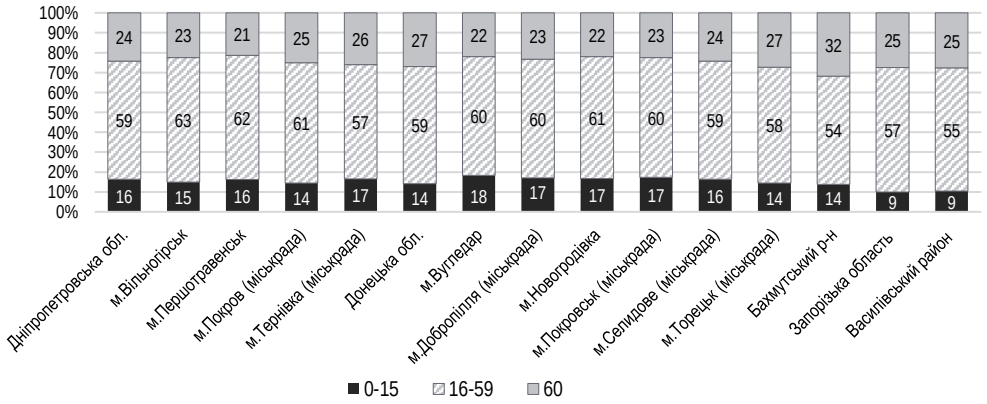

Рис. 1.19. Розподіл населення монофункціональних старопромислових міст Дніпропетровської, Донецької та Запорізької обл. за віком, станом на 01.01.2019 р., % до загальної чисельності населення

*Складено за даними[132]

[132] Державна служба статистики України: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

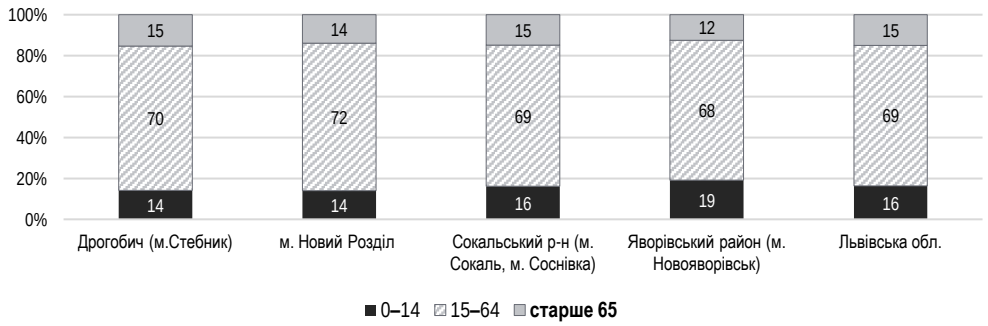

Рис. 1.20. Розподіл населення монофункціональних старопромислових міст Львівської та Луганської обл. за віком, станом на 01.01.2020 р., % до загальної чисельності населення

*Складено за даними[133]

У віковій структурі населення аналізованих монофункціональних старопромислових містах Донецької, Луганської, Запорізької, Дніпропетровської областей спостерігалася вища частка населення віком старше 65 років, аніж у середньому по Україні (17% станом на 01.01.2020 р.). Водночас у мономістах Львівської області їхня частка була нижчою за середньоукраїнський показник. За часткою дітей у віковій структурі населення вищі значення за всеукраїнський показник (15,3% у 2020 р.) були зафіксовані в Яворівському (м. Новояворівськ), Сокальському (мм. Сокаль, Соснівка) районах Львівської області, монофункціональних містах Першотравенськ, Тернівка Дніпропетровської області, містах Вугледар, Добропілля, Новогродівка, Покровськ, Селидове Донецької області. Зазначимо, що частка економічно активного населення віком 15-64 р. окремих мономіст Донецької, Дніпропетровської, Запорізької областей (мм. Тернівка, Торецьк, Соледар, Дніпрорудне) була значно нижчою за відповідні регіональні й загальноукраїнські значення.

Окреслена вікова структура населення в містах є підставою для розробки перспективних програм з підготовки фахівців для локальних ринків праці, програм інклюзивної зайнятості для цих міст у контексті оптимальної реалізації людського капіталу для здійснення диверсифікації економіки та ревіталізації територій.

Отже, ситуація із зростання зареєстрованого безробіття міського населення є критичною лише в старопромислових мономістах Луганської, Донецької та Запорізької областей. Нами згруповано монофункціональні

[133] Там само.

старопромислові міста за рівнем навантаження на 1 вакансію порівняно із загальнообласним показником (табл. 1.6).

Таблиця 1.16

Розподіл монофункціональних старопромислових міст за навантаженням на одну вакансію порівняно із обласними показниками, станом на січень-вересень 2021 р.

Навантаження на одну вакансію нижче обласного показника	Навантаження на одну вакансію вище (рівне) обласного показника
м. Торецьк (м. Залізне), м. Добропілля (мм. Білицьке, Білозерське), м. Вугледар, м. Новогродівка, м. Лисичанськ (м. Привілля, м. Новодружеськ)	м. Соледар, м. Покровськ (м. Родинське), м. Селидове (мм. Гірник, Українськ), м. Покров, м. Першотравенськ, м. Тернівка, м. Вільногірськ, м. Стебник, м. Новий Розділ, м. Новояворівськ Попаснянський район (м. Гірське, м. Золоте), Василівський район (м. Дніпрорудне), Сокальський район (м. Сокаль, м. Соснівка)

Зазначимо, що для адекватної оцінки рівня зареєстрованого безробіття міст слід покращити якість та доступність статистичного забезпечення (доцільно здійснювати розрахунок рівня безробіття за МОП). Адже, як зазначено в ст. 7 п.1 абзацу 1 проєкту Закону України «Про особливості стимулювання регіонального розвитку»: «територія, що підлягає економічній реструктуризації, — мікрорегіони чи територіальні громади, в яких протягом останніх п'яти років скорочуються обсяги виробництва та кількість працівників, зайнятих у виробництві, що веде до безробіття, рівень якого значно вищий від середнього по регіону; розвиток яких пов'язаний з реалізацією однієї виробничої функції чи які віднесені до центрів вугледобування, видобування рудної і нерудної сировини, хімічної і нафтопереробної промисловості, внаслідок занепаду яких відбуваються активні депопуляційні процеси, погіршується стан навколишнього природного середовища, зростає рівень безробіття», рівень безробіття в містах (зареєстрованого, чи розрахованого за методологією МОП) слід буде порівнювати із обласним показником, що потребує уточнення. Виходячи із сучасної ситуації доступності даних щодо зареєстрованого безробіття в монофункціональних старопромислових містах та області, слід визнати, що наявні показники не будуть відображати достовірну ситуацію з безробіття. Тому, до показників моніторингу розвитку територій для надання статусу території з обмеженими можливостями для розвитку (на державному чи регіональному рівні), як визначено в ст. 8 проєкту Закону України «Про особливості стимулювання регіонального розвитку» слід віднести такий перелік демографічних, екологічних та соціальних (рівень безробіття), за якими передбачено статистичне обстеження в динаміці за останні 5 років. А статистичні дані за містами і колишніми адміністративними районами та містами обласного значення (до яких належать окремі з аналізованих міст) у 2021 р. ще збиралися, але такий збір не передбачено на 2022 р. За планом

державних статистичних спостережень на 2022 р. інформація буде надана за регіонами і новими адміністративно-територіальними районами. Статистичні дані за територіальними громадами очкуються не раніше 2023 р. Тому питання статистичного забезпечення на рівні населених пунктів для вирішення завдання обґрунтованого аналізу для визнання за територіями відповідного функціонального типу статусу з обмеженими можливостями для розвитку має бути належним чином оперативно врегульоване Кабінетом Міністрів України.

Отже, за аналізованими демографічними, екологічними, соціальними (зареєстроване безробіття) показниками, монофункціональні старопромислові міста відрізняються між собою за станом розвитку порівняно з обласними показниками (табл. 1.17).

Таблиця 1.17

Розподіл монофункціональних старопромислових міст за результатами оцінювання рівня проблемності за демографічними, екологічними і соціальними показниками

Демографічні Темп приросту (скорочення) населення, 2020/2003рр., %		**Екологічні** Щільність викидів на 1 км², 2020/2018 рр.		**Соціальні** Навантаження на 1 вакансію, осіб 2018 р. – січень-вересень 2021 рр.	
Вище (рівне) обласних (+)	Нижче обласних (-)	Нижче обласних (+)	Вище (рівне) обласних (-)	Нижче обласних (+)	Вище (рівне) обласних (-)
м. Тернівка, м. Першотравенськ, м. Вільногірськ, м. Стебник, **м. Новий Розділ**, м. Сокаль, **м. Новояворівськ**	м. Покров, м. Білозерське, м. Добропілля, м. Білицьке, м. Залізне, м. Родинське, м. Торецьк, м. Новогродівка, м. Українськ, м. Гірник, м. Вугледар, м. Соледар, м. Дніпрорудне, м. Гірське, м. Привілля, м. Новодружеськ, м. Золоте, м. Соснівка	м. Селидове (мм. Українськ, Гірник) Василівський район (м. Дніпрорудне), **м. Новий Розділ**, Яворівський район (**м. Новояворівськ**)	м. Вільногірськ, м. Першотравенськ, м. Покров, м. Тернівка м. Лисичанськ (мм. Привілля, Новодружеськ), Попаснянський район (мм. Гірське, Золоте) м. Покровськ (м. Родинське), м. Новогродівка, м. Добропілля (мм. Білицьке, Білозерське), м. Вугледар, Бахмутський район (м. Соледар), м. Торецьк (м. Залізне), м. Дрогобич (м. Стебник), Сокальський район (м. Сокаль, м. Соснівка)	м. Торецьк (м. Залізне), м. Добропілля (мм. Білицьке, Білозерське), м. Вугледар, м. Новогродівка, м. Лисичанськ (м. Привілля, м. Новодружеськ)	м. Соледар, м. Покровськ (м. Родинське), м. Селидове (мм. Гірник, Українськ Попаснянський райо (м. Гірське, м. Золоте м. Покров, м. Першотравенськ, м. Тернівка, м. Вільногірськ, м. Стебник, м. Новий Розділ, м. Новояворівськ Василівський район (м. Дніпрорудне), Сокальський район (м. Сокаль, м. Соснівка)
7	18	5	20	9	16

Водночас монофункціональні старопромислові міста Львівської області: Новий Розділ, Сокаль, Новояворівськ не відповідають критеріям монофункціональності структури економіки, мають позитивні показники соціально-економічного розвитку, історична промислова спадщина яких

потребує значних заходів ревіталізації території, що можуть реалізуватися через регіональні цільові програми, завдяки залученню інвесторів до індустріальних парків, також в рамках проектів транскордонного співробітництва.

Згідно із затвердженою Урядом 2021 р. Концепцією Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року, передбачено впровадження таких заходів: розробка планів трансформації для кожної громади; створення точок економічного зростання; соціальна підтримка шахтарів та їх сімей; створення економічних кластерів; підтримка розвитку відповідної інженерної інфраструктури для залучення інвестицій; запровадження на законодавчому рівні нових інструментів підтримки інвесторів, які створюють робочі місця на вугледобувних територіях; диверсифікація місцевої економіки[134].

Такі амбітні плани урядовців обов'язково повинні ґрунтуватися на прогнозуванні розвитку локальних та регіональних ринків праці, інклюзивному підході до створення нових робочих місць, впровадження соціального підприємництва та підготовки населення до цифрових компетентностей, недопускання прекаризації (ризиків) працюючого населення в контексті переходу до нової економіки і промисловості 4.0. Реалізація Державної цільової програми трансформації вугільних регіонів передбачена на 2022-2030 рр., планами диверсифікації очікується охоплення 20 територіальних вугільних громад, загальною чисельністю населення 850 тис. осіб; удосконалення інфраструктури – у понад 60 населених пунктах, створення 3 центрів креативної економіки і п'яти індустріальних парків, перекваліфікацію населення для зайнятості в інших видах економічної діяльності, зниження залежності місцевих бюджетів від вугільних підприємств. У державному бюджеті на 2022 р. передбачено на підтримку проектів регіонального розвитку 11,2 млрд грн, трансформацію вугільних регіонів – 118 млн грн; на державну підтримка вугільної галузі – 4,5 млрд грн (на заходи часткового покриття оплати праці шахтарів, ліквідацію неперспективних шахт, гірничо-рятувальні заходи), а також грантові кошти від Уряду Німеччини на підтримку трансформацій вугільних регіонів для надання нових імпульсів розвитку 1,1 млрд грн.

У той час як для монофункціональних старопромислових міст групи рудних і нерудних центрів видобування та хімічної і нафтохімічної промисловості не передбачено окремої Державної цільової програми підтримки, то слід визначити інструменти державної підтримки таких

[134] Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року. 22.09.2021. URL: http://donbassrada.gov.ua/?lang=ru&sec=04.01&iface=Public&cmd=shownews&args=id:5648

монофункціональних міст. Водночас для монофункціональних старопромислових міст передбачено розробку програми регіонального розвитку в межах Плану заходів реалізації ДСРР на 2021-2027 рр. Із набуттям чинності законопроєкту «Про особливості стимулювання регіонального розвитку»[135] очікується активізація інструментів державного та регіонального стимулювання розвитку мікрорегіонів і територіальних громад (до них належать монофункціональні старопромислові міста), які відповідають характеристикам «території з обмеженими можливостями для розвитку». До таких інструментів належать: угода щодо регіонального розвитку, договори міжрегіонального співробітництва, інтегрований проект розвитку, програми регіонального розвитку територій з обмеженими можливостями для розвитку (з наданням території статусу державного рівня), регіональні програми розвитку територій з обмеженими можливостями для розвитку (з наданням території статусу регіонального рівня). Передбачено також реалізацію заходів державного та регіонального стимулювання розвитку монофункціональних старопромислових міст (Додаток А).

Серед аналізованих заходів як державного, так і регіонального рівнів стимулювання переважають економічні, спрямовані на підтримку МСП, заходи екологічного характеру передбачено реалізовувати лише на державному рівні, заходи соціальної спрямованості розподілені на обох рівнях.

Локальний рівень не представлений взагалі, що для міст, або міських територіальних громад є упущенням, оскільки всі громади переходять до стратегічного планування та нового просторового планування на місцевому рівні (***комплексний план просторового розвитку території територіальної громади), що є основою їх перспективного розвитку.***

Слід зазначити, що порівняння заходів Концепції Державної цільової програми трансформації вугільних регіонів та заходів з проекту Закону України «Про особливості стимулювання регіонального розвитку» дозволяє дійти висновку про схожість напрямів за сферами (навчання та перекваліфікація кадрів, розвиток інфраструктури) та відмінність їх за деталізацією (напрями зниження залежності місцевих бюджетів від вугільних підприємств) реалізації заходів. А тому, для усунення дублювання державного фінансування заходів, що стосуються покращення умов розвитку монофункціональних старопромислових міст слід забезпечити координацію використання інструментів та заходів різних дотичних стратегічних документів

[135] Про особливості стимулювання регіонального розвитку : проект Закону України № 5649 від 10.06.2021. Законодавство України: сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72199

розвитку територій (синхронізація в часі тематичних заходів, забезпечення фінансування пріоритетних заходів тощо).

Результати контекст-аналізу змісту стратегічних та оперативних цілей, завдань і заходів державної підтримки розвитку монофункціональних старопромислових міст (Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, Стратегія економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року, регіональні стратегі розвитку Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської та Львівської областей до 2027 року) показали схожість тематики економічних, соціальних та екологічних заходів для цих міст, різний період реалізації заходів, різні інструменти фінансування, різні рівні управління, залучення специфічних інструментів (територій пріоритетного розвитку для Донецької та Луганської областей, що ставить у нерівні умови впровадження й фінансування заходів для інших мономіст (Додаток А). Водночас брак заходів у деяких стратегіях регіонального розвитку (Запорізька та Львівська обл.) для розв'язання проблем розвитку монофункціональних старопромислових міст пояснюється попереднім терміном їхньої розробки ще до затвердження ДСРР на 2021-2027 рр., або ж відсутністю таких міст у регіоні (для прикладу м. Сокаль, м. Новий Розділ та м. Новояворівськ, які протягом періоду незалежності вже суттєво диверсифікували економічну базу).

Стратегія економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року та Державна цільова програма трансформації вугільних регіонів містять деталізовані заходи, які прямо стосуються монофункціональних старопромислових міст центрів вугледобування та центрів видобутку рудної і нерудної промисловості. Навіть враховуючи те, що вугільна генерація відіграватиме важливу роль в енергетичному балансі України ще багато років (повне заміщення очікується до 2050 року), немає сумнівів, що її частка знижуватиметься через заміщення маневрових потужностей газом і зростання частки енергії з відновлювальних джерел, що призведе до зниження попиту на вугілля. Тому проблеми міст-центрів вугледобування слід вирішувати комплексно, враховуючи стратегічні цілі розвитку галузі, цілі регіональних стратегій розвитку областей (Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Львівської) та пріоритетних напрямів Концепції Державної цільової програми трансформації вугільних регіонів[136] Згідно з Енергетичною стратегією до 2035 року, заходи із закриття збиткових шахт повинні завершитися до 2025 р., а для кожного об'єкта має бути ухвалений план з мінімізації економічних, соціальних та екологічних

[136] Концепція Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 1024 від 22 вересня 2021 р. *Законодавство України*: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2021-%D0%BF#Text

наслідків. Проте перші етапи плану (до 2020 р.) так і не були виконані повною мірою [137]. Слід також комплексно розглядати питання закриття шахт і забезпечення вугіллям вітчизняну теплову й електричну генерацію, адже в умовах високої собівартості та браку вугілля на державних шахтах, імпортування антрациту, підвищення цін на енергоносії та політизацію енергетичного питання стратегічні рішення мають бути дуже виваженими.

Водночас для інших груп монофункціональних старопромислових міст видобутку рудної та нерудної сировини, центрів хімічної та нафтохімічної промисловості мають бути узгоджені заходи ДСРР на 2021-2027 рр. із стратегічними цілями регіонів, прогнозами щодо розвитку видів промислової діяльності з огляду на загальний курс на Зелену економіку, декарбонізацію і переходу до низькоемісійних виробництв.

Отже, оцінювання рівня проблемності розвитку монофункціональних старопромислових міст показало наявність низки проблем і дозволило запропонувати їхнє вирішення:

- недостатня забезпеченість показників динаміки населення за населеними пунктами, водночас наявна потреба в групуванні за пороговими значеннями процесів депопуляції (визначити який темп скорочення чисельності населення вважати «стрімким», як це означено в документах);
- невизначеність певного єдиного екологічного показника, який би був індикатором стану довкілля, брак даних щодо забруднення поверхневих та підземних вод за містами та адміністративними районами; потреба в розробленні й затвердженні відносних кількісних показників стану довкілля міст та області;
- низька достовірність таких показників як зареєстроване безробіття за містами і регіонами територіальними центрами зайнятості, утруднений доступ до даних за певний період часу; потреба в розробці відносного кількісного показника стану (чи рівня) безробіття і належного статистичне забезпечення й оприлюднення даних;
- значна диференціація міських та регіональних показників за різними областями, групування яких порівняно із середньообласними даними (навіть відносних показників) призводить до віднесення міст з гіршими показниками, і міст з кращими результатами до однієї групи під час такого порівняння; для усунення такого стану слід розробити алгоритм визначення критеріїв другого рівня (порівнювати міста одного регіону між собою, або здійснювати таке порівняння в групі старопромислових

[137] Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 605-р від 18 серпня 2017 р. *Законодавство України*: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text

міст) або ж ввести додаткові якісні показники для усунення неточностей та викривлень ситуації;

- відсутність рекомендацій з впровадження такого важливого інструменту як просторове планування (містобудівне планування), яке сприяє залученню інвесторів розробкою якісного забезпечення проектних пропозицій щодо вільних земель, їхнього стану та можливостей використання. А тому першочергово слід забезпечити міські територіальні громади, до яких входять монофункціональні старопромислові міста доступом до субвенцій на розроблення комплексних планів просторового розвитку [138] із забезпеченням фахівців, які спроможні розробити такі плани в містах Донецької та Луганської областей (за можливості укладення договорів про співробітництво для розроблення містобудівної документації);
- невизначеність критеріїв монофункціональних старопромислових міст (переважна частка зайнятих у виді промислової діяльності, залежність бюджету міста від містоформуючого підприємства, обсяги виробництва продукції) та їхня незабезпеченість статистичними доступними даними. Адже кількість зайнятих за видами економічної діяльності або за підприємством не оприлюднюється на рівні населеного пункту, як і обсяги виробництва, такі дані наводилися за містами обласного значення і адміністративними районами до 2020 р. агреговано, без розподілу на види економічної діяльності; дані щодо доходів місцевих бюджетів наводяться також за певними міськими територіальними громадами без розподілу на джерела надходження, причому в 2021 р. більшість міст стали центрами або частинами територіальних громад, відповідно дані для порівняння динаміки розвитку стосуються періоду 2015-2020 р., а наступний період буде формуватися після 2021 р. на новій адміністративно-правовій основі. Причому в 2015-2020 рр. лише 9 з 25 монофункціональних старопромислових міст були містами обласного значення, за якими наводилися статистичні дані, а також формувалися прямі бюджетні відносини з центром, що унеможливлює адекватне порівняння всієї вибірки мономіст та формування правильних висновків. Водночас додатковим показником, який дає змогу виявити вплив діяльності містоформуючого підприємства на місцевий бюджет є аналіз власних доходів місцевих бюджетів на одну особу. Тому доцільно доповнити демографічні, екологічні, соціальні показники визначення проблемності мономіст фінансовими (власні доходи на одну особу за останні 5 років);

[138] Субвенція на розроблення комплексних планів просторового розвитку: громади вже можуть звертатися до ОДА. 10.09.2021. *Децентралізація дає можливості*: сайт. URL: https://decentralization.gov.ua/news/13994

- користування застарілими даними під час визначення в ДСРР на 2021-2027 рр. призвело до появи в переліку монофункціональних старопромислових міст колишніх міст, які успішно диверсифікували свою економічну базу за допомогою як державної підтримки, так і приватних ініціатив місцевих підприємців – м. Сокаль, м. Новий Розділ, м. Новояворівськ. Водночас низка монофункціональних старопромислових міст Волинської обл. взагалі не потрапила до зазначеного переліку функціональних типів територій, як і окремі міста Донецької та Луганської обл. (бо за Загальнодержавною програмою розвитку малих міст 2004 р. вони мали чисельність населення більшу за 50 тис. осіб, а станом на 2021 р. м. Мирноград налічував 48, 5 тис. осіб) Тому є нагальна потреба в перегляді доцільності перебування цих міст у згаданому переліку функціональних типів територій (картографічне представлення), обґрунтування критеріїв їх визначення з актуалізацією до сьогоднішнього стану, а також включенням до переліку монофункціональних старопромислових міст тих, які є центрами вугледобування, а також характеризуються погіршенням соціально-економічної та екологічної ситуації (в т.ч. і місто Жовті Води);
- слабка орієнтація запропонованих заходів у проекті закону «Про особливості стимулювання регіонального розвитку» на внутрішнього та зарубіжного інвестора, які спроможні надати нові робочі місця на території в обмін на державні гарантії. Недостатньо обґрунтовані пропозиції щодо напрямів ревіталізації територій, залучення креативних індустрій у мономіста (особливо Донецької та Луганської областей) за відсутності забезпеченого платоспроможного попиту в населення в умовах невизначеності, викликаної коронакризою та втратою талантів на територіях областей збройного конфлікту, особливо складній екологічній ситуації тощо.

Для комплексного вирішення проблем розвитку мономіст слід враховувати їхнє економіко-географічне положення для формування раціональних пропозицій, впровадження обґрунтованих та дієвих інструментів (Додаток А).

1.5. Центри розвитку територій – пошук точок ендогенного зростання в Україні

Пріоритетність ендогенних ресурсів у забезпеченні місцевого розвитку, що відповідає неоліберальній логіці регіональної політики, підтверджує потребу стимулювання центрів економічного зростання. Такі центри характеризуються наявністю високопродуктивного населення, високою та сталою динамікою соціально-економічного розвитку, активною інвестиційною політикою та належним рівнем бюджетної спроможності, що в цілому дозволяє реалізовувати проєкти місцевого розвитку. Важливим аспектом створення центрів економічного зростання є їхня здатність поширювати позитивні ефекти та здійснювати стимулюючий вплив на соціально-економічний розвиток суміжних територій.

Вітчизняні експерти виокремлюють регіональні полюси економічного зростання як «території (мікрорегіон, територіальна громада), що характеризуються значно кращими демографічними, соціально-економічними показниками розвитку в порівнянні з іншими подібними територіями регіону, зростання яких позитивно впливає на суміжні території та регіон в цілому». Вони зазначають, що такими полюсами зростання насамперед є агломерації (Львівська, Київська та ін.), а також великі і середні міста. Зауважимо, що до центрів зростання експерти відносять обласні центри та міста із населенням близько 100 тисяч, які на їх думку є найбільш динамічними перехоплювачами міграційних потоків із сільських територій, на території яких розміщуються українські та іноземні інвестиції в реальну економіку – реальні підприємства з новими технологічними виробництвами.[139] Водночас в Україні лише невелика частка міст із населенням понад 100 тис., і це переважно обласні центри (територіальні громади, створені з таким адміністративним центром).

Апелюючи до ідеї «міст-садів» Е. Говарда, керівник групи радників ініціативи «Сприяння реалізації регіональних інвестиційних проєктів» проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) Третяк Ю. та незалежний експерт Кошелюк М., вважають, що оптимальний розмір центрів економічного зростання за чисельністю населення – 30 тисяч, відповідно, близько 200 громад відповідають цьому критерію.

Водночас вони пропонують відштовхуватися від нинішнього укрупненого районного поділу, і стверджують, що центрами економічного зростання є населені пункти, які стали новими райцентрами (близько 136

[139] Про функціональні типи територій і не тільки. Інститут громадянського суспільства URL: https://www.csi.org.ua/publications/pro-funkczionalni-typy-terytorij-i-ne-tilky/

громад, включно з тими, котрі створені навколо обласного центру). Експерти також вказують, що до них, можливо, слід додати ще кілька десятків міст із вищим рівнем соціально-економічного розвитку, проте які не є адміністративними центрами районів. *Зважаючи на це, потенційними полюсами зростання, на їх думку є близько 150 громад (в середньому, 5–7 на кожну область).*[140] *Зауважимо, що вказані міркування потребують наукового обґрунтування, в першу чергу з огляду на соціально-економічне становище центрів та можливості поширення позитивних ефектів на прилеглу територію.*

У європейській практиці для ідентифікації центрів зростання використовують такі соціально-економічні характеристики:

- чисельність населення міських структур (масштаби та зміни);
- економічний розвиток (загальний розмір ВРП);
- загальна продуктивність (ВРП на душу населення та його зміна);
- зайнятість (зміна зайнятості та ВРП на одну зайняту особу);
- безробіття (показники безробіття та його зміна);
- економічні рушії: інновації, навички, провідні сектори зайнятості та наявність взаємодій[141].

Державною стратегією регіонального розвитку до 2027 року визначено, що заходи щодо реалізації державної регіональної політики спрямовуватимуться на підтримку потенційних центрів економічного зростання[142], водночас серед типів територій виокремлено:

- агломерації – територіальні скупчення населених пунктів (насамперед міст), що формують цілісні суспільно-територіальні утворення з чисельністю населення понад 500 тис. осіб. Агломерації є територіями концентрації населення, капіталу та бізнесу і мають інтенсивні господарські, трудові, культурно-побутові зв'язки з навколишніми територіями, характеризуються високим рівнем розвитку інфраструктури, економіки, надання послуг населенню;
- великі міста – міста з чисельністю населення від 100 тис. осіб і більше;
- середні міста – міста з чисельністю населення від 50 до 100 тис. осіб;
- малі міста – міста з чисельністю населення до 50 тис. осіб;

---

[140] Третяк Ю., Кошелюк М. Полюси зростання. Наступний крок децентралізації URL: https://zn.ua/ukr/internal/poljusi-zrostannja-nastupnij-krok-detsentralizatsiji.html?fbclid=IwAR1Bs_82V8p9cEnlh998GqeSJQdT2wt9B3DuIO7yh3IhxpVDs9HWTzb9YLQ

[141] SGPTD - Secondary Growth Poles and Territorial Development in Europe; Performance, Policies and Prospects URL: https://www.espon.eu/programme/projects/espon-2013/applied-research/sgptd-secondary-growth-poles-and-territorial

[142] Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки. Постанова КМУ від 5.08.2020 р. № 695. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820

1.5. Центри розвитку територій – пошук точок ендогенного зростання в Україні

Таким чином Державною стратегією регіонального розвитку визначено понад 150 центрів економічного зростання[143]. Серед критеріїв ідентифікації було обрано динаміку чисельності населення, рівень бюджетних надходжень власних джерел, рівень інвестиційної активності[144], на основі кластерного аналізу території поділено на 4 групи: центри, що мають ознаки ядер, центри, що потребують підтримки, центри, що потребують допомоги, центри, що гостро потребують допомоги.

Водночас зазначені критерії доволі побіжно пояснюють природу центрів економічного розвитку, оскільки вони не враховують:

по-перше, концентрацію та склад населення, його участь на ринку праці,

по-друге, економічну активність, що розглядається лише через призму інвестицій, не враховуючи внутрішньо-економічні відносини центрів з прилеглою територією, а також інфраструктурне забезпечення для можливості реалізації масштабних проєктів економічного стимулювання;

по-третє, бюджетні надходження з власних джерел мають різну природу, зважаючи на це слід враховувати більш індикативні показники, наприклад місцеві податки і збори, а також домінуючі галузі, що забезпечують найбільший обсяг податкових надходжень.

Зазначене підтверджує необхідність ґрунтовного аналітичного дослідження в частині детермінації центрів економічного зростання, їх класифікації, а також можливості участі у проєктах стимулювання/підтримки економічного розвитку.

Зважаючи на вищевикладене до таких критеріїв слід віднести:

- локалізація та динаміка зміни чисельності населення;
- рівень та динаміка соціально-економічного розвитку, взаємодія з навколишніми територіальними громадами;
- пропульсивна (домінуюча) галузь, що приносить дохід та сприяє супутній діяльності в регіоні;
- фінансова спроможність реалізовувати проєкти регіонального розвитку за рахунок власних джерел (ПДФО, податку на нерухомість та єдиного податку тощо)
- транспортна інфраструктура, наявність локальних коридорів.

Найбільшу кількість точок зростання визначено у Львівській області, а саме 76 центрів зростання/підтримки, з них – 17, що мають ознаки ядер розвитку. У Івано-Франківській області Державною стратегією регіонального розвитку визначено 9 центрів, що мають ознаки ядер, 13 центрів, що

---

[143] Там само

[144] Доповідь Кабінету міністрів України про стан реалізації генеральної схеми планування території України за 2019 рік. Київ, 2020. 130 с.

потребують підтримки, 16 центрів, що потребують допомоги, 1 центр, що гостро потребує допомоги. Натомість у Чернівецькій та Волинській областях їх кількість становить 28 та 32 відповідно, при цьому у Чернівецькій області ідентифіковано лише 4 центри економічного зростання, що є найнижчим значенням серед областей Західного регіону (рис. 1.21).

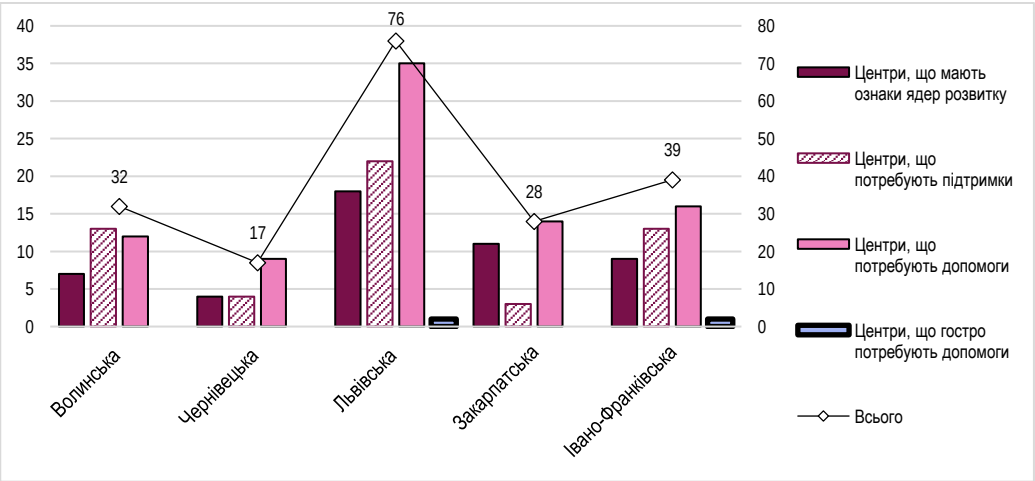

Рис. 1.21. Центри зростання/підтримки, ідентифіковані у ДСРР-2027

Джерело: побудовано на основі [145]

Характеристика територіальних громад. Центри зростання, які переважно створюються навколо міст, а в українських реаліях і навколо селищ міського типу, потребують реконфігурації з огляду на створення громад на новій територіальній основі. У підтвердження цьому у Львівській області Краковець та Яворів увійшли до складу однієї Яворівської територіальної громади, окрім того Краковець, що визначений центром зростання, не став адміністративним центром громади, адміністративні важелі в іншому місті. Варто звернути увагу, що переважна більшість територіальних громад об'єднала у своєму складі частину сільського населення, а також громади варіюють і за кількістю рад, що об'єднали у своєму складі та площею.

Зважаючи на комплексність розвитку території України (у європейській практиці визначаються сільсько-міські території), зауважимо, що окремі територіальні громади, які не стали центрами зростання, за діючими параметрами не відповідають й характеристиці сільських у несприятливих умовах, що суттєво обмежує їхню учать у програмах та проєктах регіонального

[145] Функціональні типи територій. ГІС ДП "ДІПРОМІСТО" URL: https://mrbu.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=3cb1d5b652d24f2cb7d35cb9e5761ddd

розвитку. На противагу, частина сільських територій, що увійшли до складу територіальних громад можуть скористатися такою підтримкою.

Урбанізація та зміна чисельності населення центрів. Варто зауважити, що серед п'яти західних областей України, в усіх спостерігаємо початок процесів рурурбанізації населення обласних центрів та деяких великих міст. Отож, доволі дискусійною виглядає практика створення великої кількості територіальних громад навколо цих центрів в умовах адміністративно-фінансової децентралізації, адже ці населені пункти мають тісні економічні зв'язки, спільні проблеми екологічного та соціального характеру. Водночас зазначене вказує на важливість формування проєктів, які можуть бути реалізовані не тільки територіальною громадою, що ідентифікована як центр зростання й суміжними з нею територіальними громадами, які такими не визначені.

У *Івано-Франківській області* серед 9 визначених Мінрегіоном центрів впродовж останніх 10 років лише у Івано-Франківській, Яремчанській та Верховинській територіальних громадах спостерігається приріст населення. При цьому у Івано-Франківській громаді ці процеси відбуваються на тлі зменшення населення в адміністративному центрі м. Івано-Франківськ (рис. 1.22). Натомість у Долинській та Яблунівській громадах спостерігаються чітко виражені процеси урбанізації, зростає населення адміністративних центрів громади м. Долина та смт. Яблунів при зменшенні приросту населення на навколишніх територіях. Приріст населення як в адміністративному центрі, так і в населених пунктах, що ввійшли до складу громади відзначаємо лише у Верховинській та Яремчанській територіальних громадах, натомість привертає увагу зменшення населення – у Калуській, Бурштинській та Тлумацькій територіальних громадах.

За численністю населення територіальні громади Івано-Франківської області доволі диференційовані, при цьому населення Яремчанської, Верховинської та Яблунівської територіальних громад складає менше 20 тис. осіб. Водночас на основі даних світлового забруднення світу можна визначити вищу щільність населення навколо найбільших міст, а саме: Івано-Франківськ та прилегла територія, м. Калуш, м. Коломия та м. Яремче, дещо менш інтенсивніше світловий слід у Буковель, Городок.

У *Закарпатській області* відбуваються схожі процеси, а саме спостерігаються території, на яких відбулося: зменшення чисельності населення впродовж 2010-2021 рр. (Ужгородська, Хустська, Перечинська територіальні громади), або ж приріст населення (Мукачівська, Виноградівська, Великоберезнянська територіальні громади). У Свалявській та Іршавській територіальних громадах населення зменшувалось на тлі зростання населення адміністративних центрів. Цікаво, що процеси

рурурбанізації у Закарпатській області проявляються не навколо адміністративного центру, а навколо міст Тячів та Чоп (Тячівська та Чопська територіальні громади).

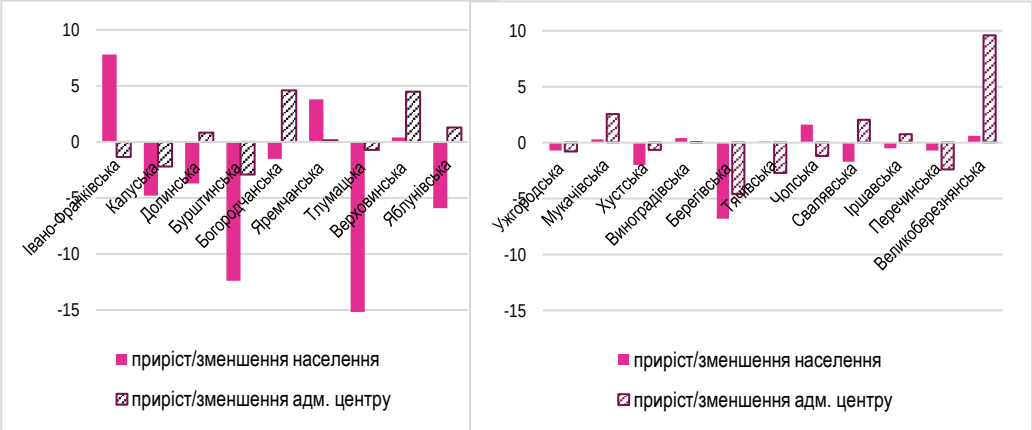

а) Івано-Франківська область б) Закарпатська область

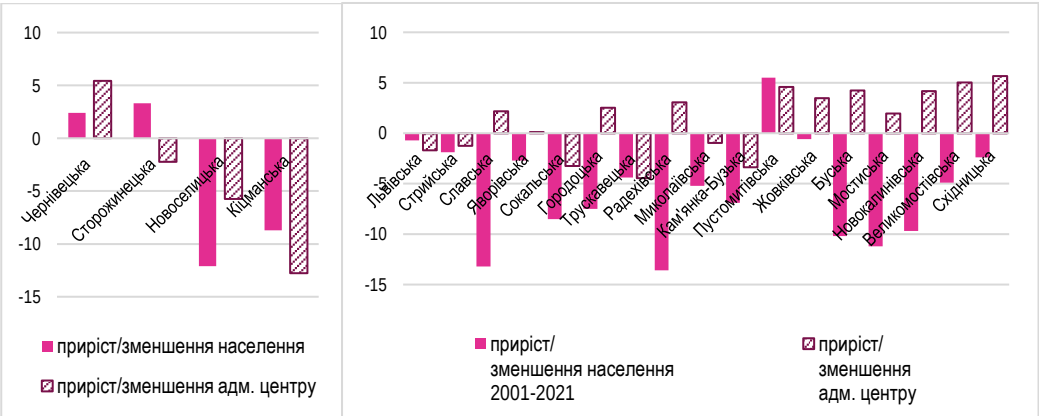

в) Чернівецька область д) Львівська область

Рис. 1.22. Демографічні характеристики регіонів: локалізація, приріст/зменшення, 2010-2020 рр.

Львівська область характеризується приростом населення майже усіх адміністративних центрів територіальних громад, які визначені точками зростання, окрім Львівської, Стрийської, Миколаївської та Кам'янка-Бузької громади, що становить менше четвертини таких громад. Водночас усі інші громади мають чітке вираження приросту населення центру громади за рахунок їхніх прилеглих територій.

Зауважимо, що і у Волинській і у Закарпатській областях спостерігається зростання чисельності населення обласних центрів та їхніх

прилеглих територій. Водночас, як і у інших областях ці процеси супроводжуються зменшенням населення у таких громадах як Кіцманська, Новоселицька громади Закарпатської області, Устилузька, Колківська, Нововолинська громади Волинської області.

Таким чином, приріст/зменшення чисельності населення потрібно розглядати через призму факторів, що визначають характер цих процесів, оскільки вони можуть бути зумовлені як міграцією населення, в першу чергу між сусідніми територіями, а також зростанням народжуваності з огляду на отримання соціальних виплат, чи навпаки, вищим рівнем смертності з огляду на відсутність превентивних заходів або ж низьку якість медичних послуг, чи несприятливу екологічну ситуацію.

Детальніше проаналізуємо *рівень соціально-економічного розвитку та композицію просторових взаємодій* на прикладі Івано-Франківської області. Рейтингування адміністративно-територіальних одиниць Івано-Франківської області за допомогою інтегрального індексу соціально-економічного розвитку (рис. 1.23) свідчить про лідируючу позицію обласного центру м. Івано-Франківськ, а м. Болехів, Калуський та Коломийський райони займають останні місця в рейтингу. В усіх містах обласного значення спостерігається перевищення індексу соціального розвитку над економічним, що свідчить про їхню роль як осередків соціального розвитку. Варто звернути увагу на Верховинський, Галицький Коломийський райони та м. Болехів, де, у порівнянні з іншими адміністративно-територіальними одиницями, практично не спостерігається інтенсивної економічної діяльності.

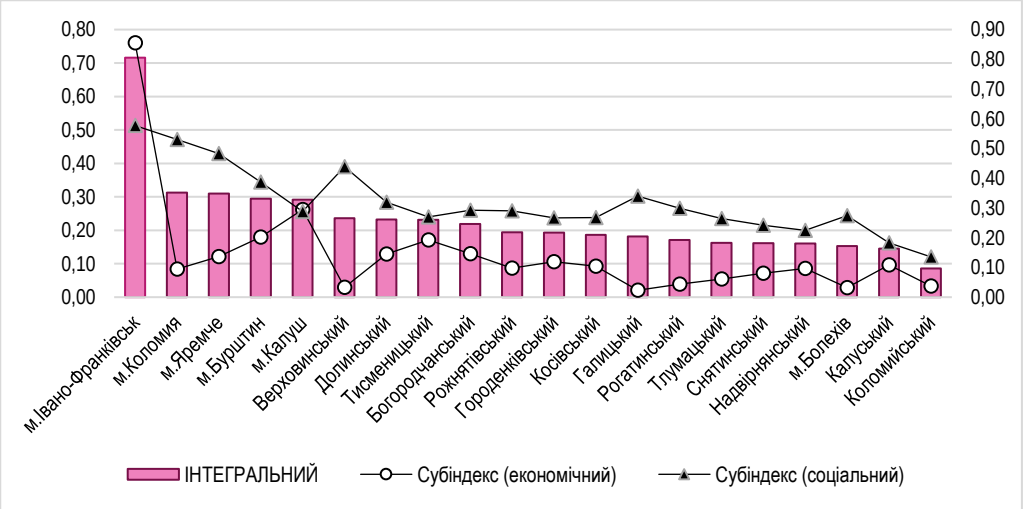

Рис. 1.23. Індекс соціально-економічного розвитку територій Івано-Франківської області, 2020 р.

*Розраховано за даними Головного управління статистики у Івано-Франківській області

Отримані результати просторових взаємодій відображено на рис. 1.24:

Економічний розвиток

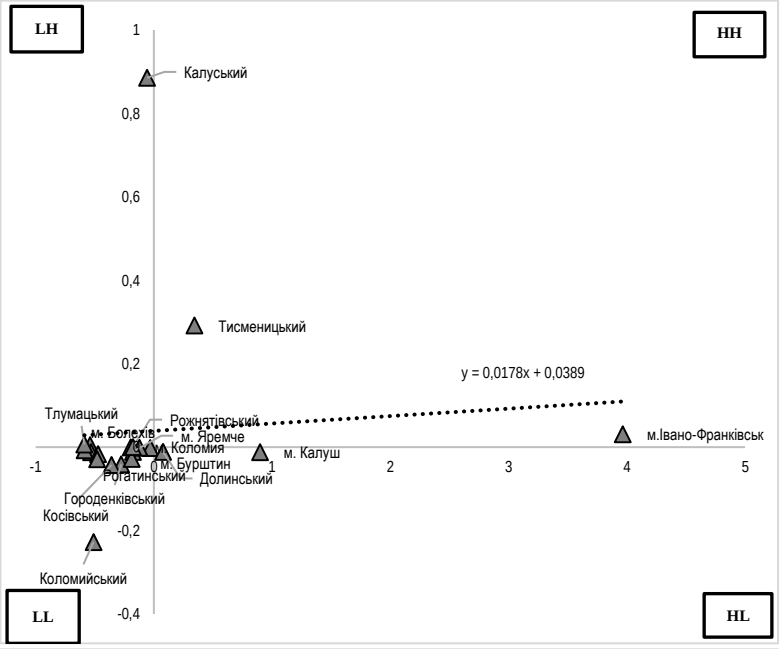

Соціальний розвиток

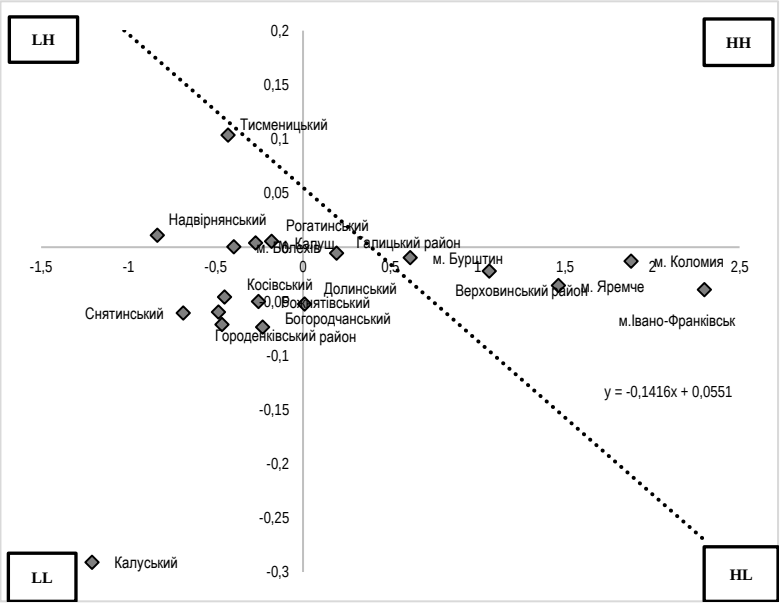

Рис. 1.24. Просторова діаграма розсіювання за значенням глобального індексу Морана для територій Івано-Франківської області (індекс економічного розвитку, дистанція – відстань, 2020 р.).

1) квадрант HH (high-high): *економічний розвиток* – м. Івано-Франківськ, Тисменицький та Калуський райони;

2) квадрант HL (high-low): *економічний розвиток* – м. Калуш, м. Яремче;

3) квадрант (low-high): *економічний розвиток* – м. Коломия та Коломийський, Рожнятівський та Тлумацький райони;

4) квадрант (low-low): *економічний розвиток* – м. Болехів, м. Бурштин, Богородчанський, Верховинський, Галицький район, Городенківський, Долинський, Косівський, Надвірнянський, Рогатинський та Снятинський райони (11 – більше половини адміністративно-територіальних одиниць); *соціальний розвиток* – райони.

Кластеризація територій за допомогою коефіцієнта загальної просторової автокореляції та діаграми розсіювання вказує, що значення досліджуваної змінної (соціального та економічного розвитку) просторово кластеризовані більшою мірою, ніж при випадковому розподілі. Особливості просторових взаємодій в регіоні на основі локальних індексів просторової асоціації (економічний та соціальний розвиток) у 2019 р. відображено на картограмах (рис. 1.25).

а) індекс економічного розвитку б) індекс соціального розвитку

Рис. 1.25. Картограми локальних індексів просторової асоціації для територій Івано-Франківської області, 2020 р.

*Побудовано на основі авторських розрахунків

Диференціюючи потенційні ареали та точки зростання на території Івано-Франківської області, слід звернути на увагу на міста Івано-Франківськ та Тисменицький район. Так, адміністративний центр Івано-Франківської області – *м. Івано-Франківськ* характеризується позитивною автокореляцію з прилеглою територією Тисменицького району. Водночас вони знаходяться в одному квадранті (high-high), їх вплив на решту території Івано-Франківської області є найсильнішим, проте він не спостерігається у всій області. Звернемо увагу, що сусідні з м. Івано-Франківськ та Тисменицьким районом – це території з низьким соціально-економічним розвитком, які є донорами для території Івано-Франківськ –Тисменицький район.

До виражених центрів, які виступають в якості противаги м. Івано-Франківську та Тисменицькому району відносимо м. Коломию, м. Калуш та м. Яремче, які попри достатньо високі власні значення економічного розвитку характеризуються відсутністю генерування позитивних ефектів для економічного розвитку прилеглих територій та абсорбують позитивні ефекти їхнього розвитку.

Нетиповим характером просторових взаємодій відзначаються м. Болехів та територія Долинського району, оскільки саме він характеризується вищим рівнем соціально-економічного розвитку, ніж м. Болехів.

Домінуючі види діяльності, що забезпечують найбільший обсяг надходжень до бюджету територіальної громади. Львівська область, що характеризуються найбільшою кількістю центрів, зростання, ідентифікованих у ДСРР-2027, відповідно має чи найбільше пропульсивних видів діяльності, які займають суттєву вагу в структурі економіки, забезпечують значний обсяг надходжень до бюджету територіальних громад та можуть створити розвиток супутніх видів діяльності (рис. 1.26). Серед них варто виокремити:

- ✓ комп’ютерне програмування, консультування та пов'язана з ними діяльність (Львівська та Пустомитівська територіальні громади);
- ✓ виробництво меблів (Сокальська та Радехівська територіальні громади);
- ✓ текстильне виробництво (Великомостівська, Сокальська та Кам’янка-Бузька територіальні громади);
- ✓ наземний і трубопровідний транспорт (Новокалинівська, Стрийська, Миколаївська, Славська та Кам’янка-Бузька територіальні громади)
- ✓ оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка (Буська та Кам’янка-Бузька територіальні громади);
- ✓ виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (Городоцька територіальна громада);
- ✓ виробництво готових металевих виробів (Жовківська територіальна громада);

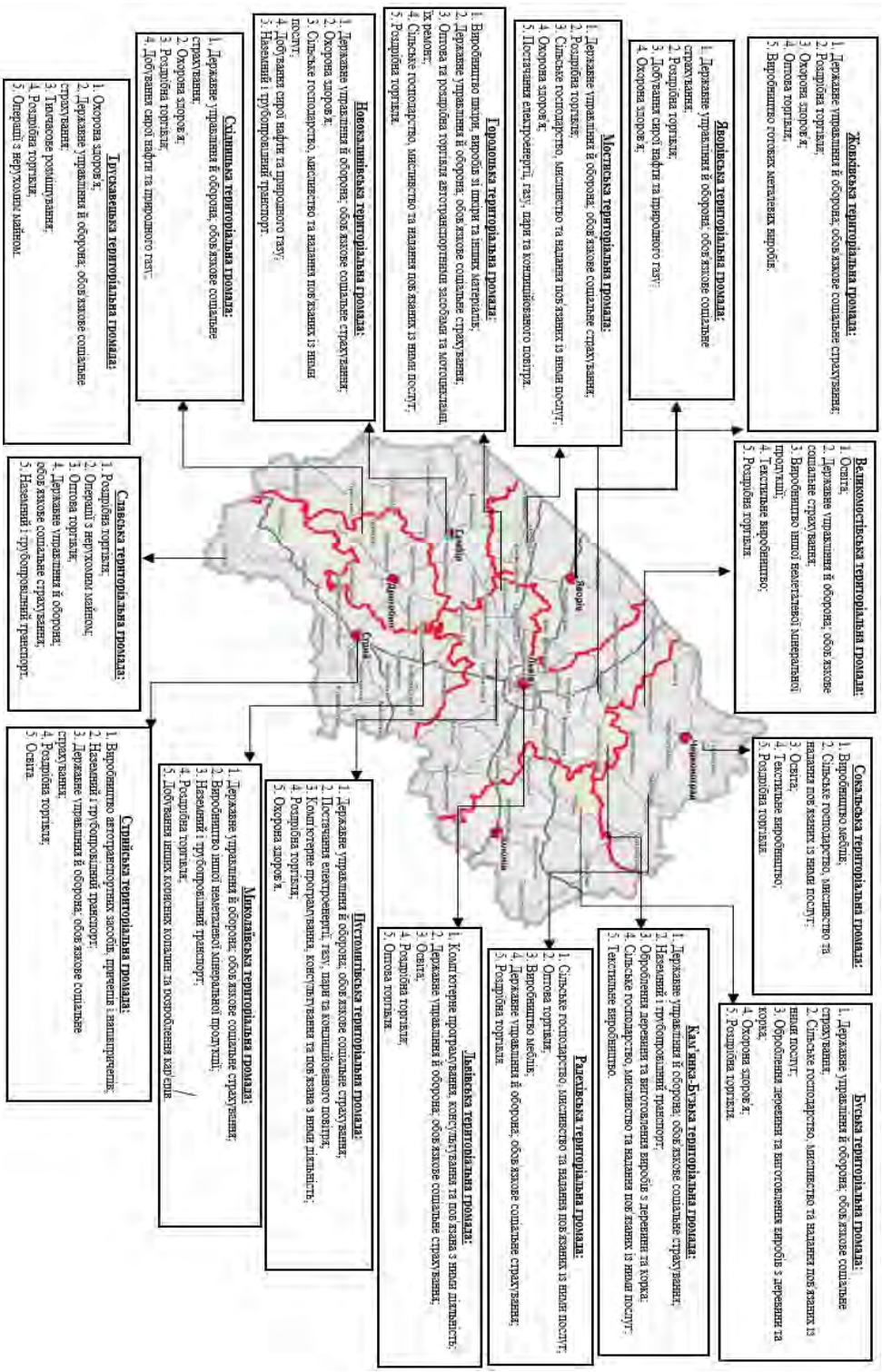

Рис. 1.26. Домінуючі види діяльності центрів зростання Львівської області

- ✓ виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції (Миколаївська територіальна громада);
- ✓ постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (Пустомитівська територіальна громада) та інші.

Домінуючими видами діяльності серед центрів зростання, окрім роздрібної та оптової торгівлі, є також охорона здоров'я та освіта, а також державне управління та оборона. Зазначене підтверджує, що окремі точки зростання, які є переважно осередками соціального розвитку можуть вибудовувати свої конкурентні позиції навколо вказаних видів діяльності, при цьому вони будуть більш конкурентоспроможними, ніж інші з огляду на локалізацію на їх території потужних медичних та освітніх закладів.

Варто звернути увагу й на територіальні громади, у яких значну вагу серед видів діяльності займає сільське господарство з огляду на об'єднання у своєму складі сільських територій (Городоцька, Мостиська, Сокальська, Новокалинівська, Радехівська, Кам'янка-Бузька та Буська територіальні громади). Водночас, пропульсивними видами діяльності у Львівській області можуть стати й інші види, представлені у територіальних громадах, які не визначені як центри зростання, проте забезпечують значну частку бюджетних надходжень в області, а саме: виробництво харчових продуктів (Новояворівська ТГ), виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів (Золочівська ТГ), виробництво паперу та паперових виробів (Жидачівська ТГ), лісове господарство та лісозаготівлі (Турківська ТГ), виробництво напоїв (Моршинська ТГ), виробництво харчових продуктів (Новояричівська ТГ) та інші.

- ✓ виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції (Миколаївська територіальна громада);
- ✓ постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (Пустомитівська територіальна громада) та інші.

Домінуючими видами діяльності серед центрів зростання, окрім роздрібної та оптової торгівлі, є також охорона здоров'я та освіта, а також державне управління та оборона. Зазначене підтверджує, що окремі точки зростання, які є переважно осередками соціального розвитку можуть вибудовувати свої конкурентні позиції навколо вказаних видів діяльності, при цьому вони будуть більш конкурентоспроможними, ніж інші з огляду на локалізацію на їх території потужних медичних та освітніх закладів.

Варто звернути увагу й на територіальні громади, у яких значну вагу серед видів діяльності займає сільське господарство з огляду на об'єднання у своєму складі сільських територій (Городоцька, Мостиська, Сокальська, Новокалинівська, Радехівська, Кам'янка-Бузька та Буська територіальні громади). Водночас, пропульсивними видами діяльності у Львівській області

можуть стати й інші види, представлені у територіальних громадах, які не визначені як центри зростання, проте забезпечують значну частку бюджетних надходжень в області, а саме: виробництво харчових продуктів (Новояворівська ТГ), виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів (Золочівська ТГ), виробництво паперу та паперових виробів (Жидачівська ТГ), лісове господарство та лісозаготівлі (Турківська ТГ), виробництво напоїв (Моршинська ТГ), виробництво харчових продуктів (Новояричівська ТГ) та інші.

Податкові надходження. У Львівській області станом на 1.10.2021 р. за доходними параметрами формування бюджету лише 8 з 17 територіальних громад (ідентифікованих у ДСРР-2027 як точки зростання) демонструють перевищення середньообласних значень (рис. 1.27).

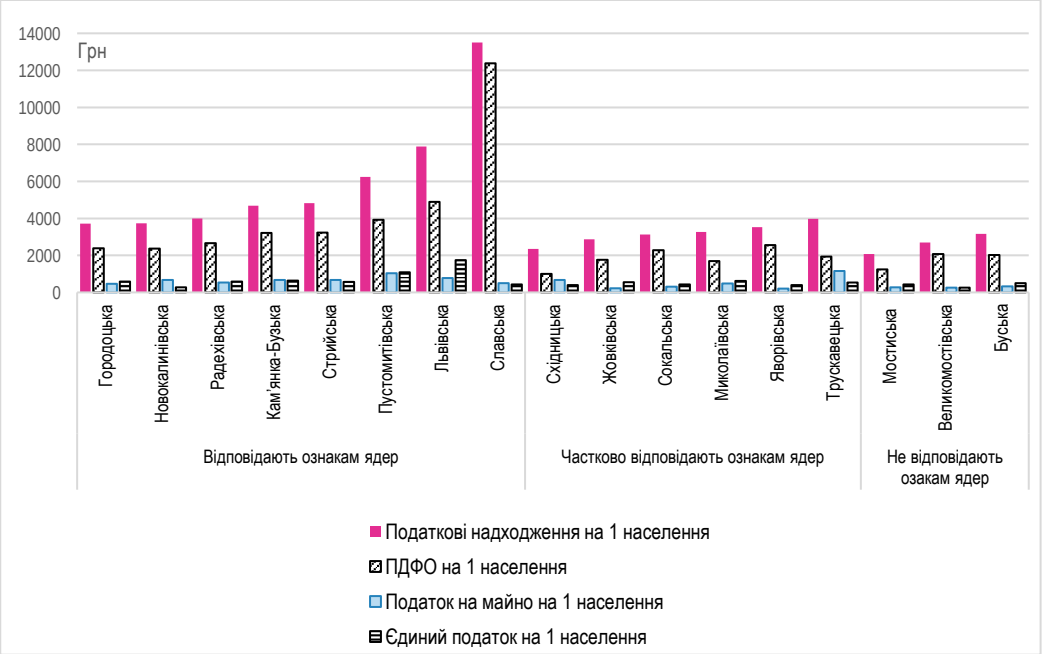

Рис. 1.27. Джерела податкових надходжень територіальних громад, які ідентифіковані у ДСРР-2027 як точки зростання у Львівській області, 1.10.2021 р.

У 6 територіальних громадах відзначаємо часткову відповідність ознакам ядер, для прикладу у Яворівській територіальній громаді податкові надходження є вищими за середнє значення по області, водночас джерелом їх формування є ПДФО зайнятих у військовій частині, розташованій на території громади. У Трускавецькій громаді вищі розміри податкових

надходжень забезпечуються за рахунок туристичного збору, попри це, ні за значенням ПДФО, ні єдиного податку, які є індикаторами активної господарської діяльності на її території, бюджет громади не досягає середнього рівня усіх громад Львівської області. Миколаївська та Жовківська територіальні громади лише за значенням єдиного податку демонструють лідерські позиції, однак наразі це не дозволяє забезпечити високий рівень податкових надходжень загалом.

Звернемо увагу на Мостиську, Великомостівську та Буську територіальні громади, які за жодним із аналізованих показників доходів бюджету не перевищують середнього рівня усіх територіальних громад Львівської області, що є свідченням відсутності стабільних джерел надходжень до їх бюджетів з огляду на низький рівень підприємницької активності в громадах та ставить під сумнів їхню фінансову спроможність виконувати масштабні проєкти регіонального розвитку.

Невідповідність територіальних громад, що мають ознаки ядер спостерігається і у Волинській області, зокрема 3 з 7 територіальних громад демонструють нижчий рівень за всіма параметрами податкових надходжень, ніж решта громад Волинської області (рис. 1.28).

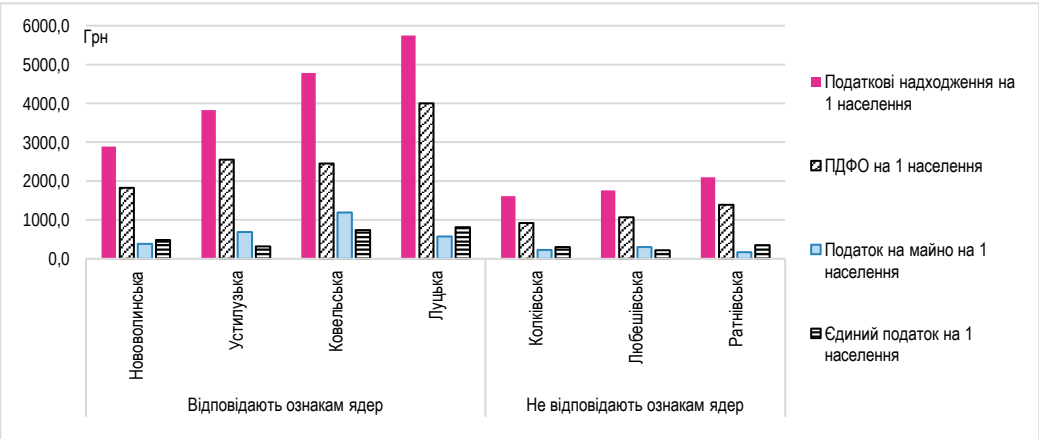

Рис. 1.28. Джерела податкових надходжень територіальних громад, які ідентифіковані у ДСРР-2027 як точки зростання у Волинській області, 1.10.2021 р.

Водночас 4 територіальні громади є фінансово спроможними на рівні вищому за середнє значення по області. Як і в інших областях Західного регіону серед лідерів за податковими надходженнями відзначаємо сільські, наприклад Боратинська та Вишнівська територіальні громади, а також селищні

– Турійська, Локачинська та Шацька громади. Звернемо увагу, що до центрів зростання не потрапили й міські територіальні громади, які за ознакою доходів відповідають характеристиці центрів зростання, наприклад, Володимир-Волинська, Рожищенська та інші міські територіальні громади.

У Івано-Франківській області третина територіальних громад не мають ознак ядер економічного зростання за доходними параметрами бюджету (Яблунівська, Тлумацька та Верховинська громади). Як і у Львівській області, у Івано-Франківській до ідентифікованих у ДСРР-2027 точок зростання потрапила громада, яка є фінансово спроможною, водночас основним джерелом формування податкових надходжень є ПДФО – Бурштинська територіальна громад, на території якої функціонує Бурштинська ТЕС. Зайнятість працівників на такого роду підприємстві та сплата ПДФО у значних розмірах не дозволяє віднести цю громаду до точки зростання в регіоні (рис. 1.29).

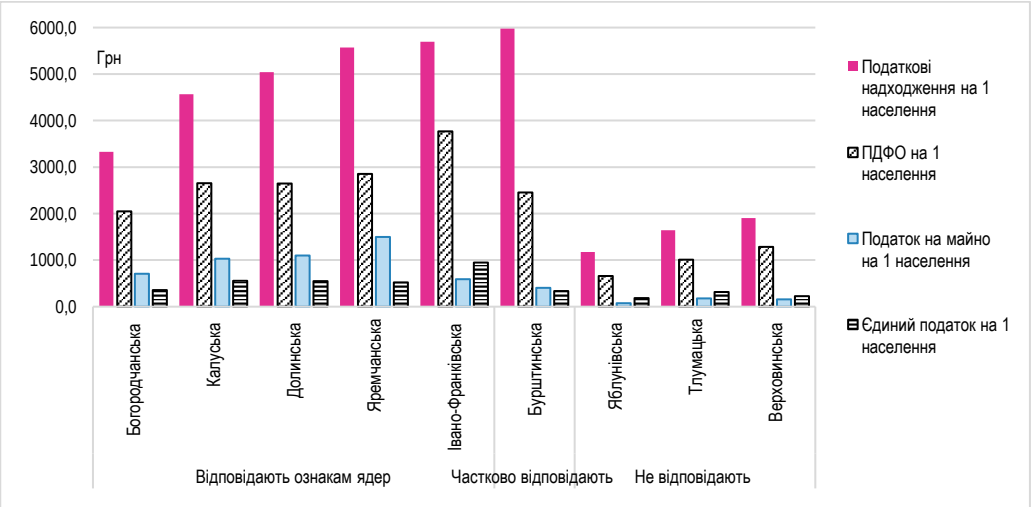

Рис. 1.29. Джерела податкових надходжень територіальних громад, які ідентифіковані у ДСРР-2027 як точки зростання у Івано-Франківській області, 1.10.2021 р.

Закарпатська область чи не єдина серед областей Західного регіону, яка характеризується найбільшою відповідністю ідентифікованих точок зростання у ДСРР-2027 та цими розрахунками (рис. 1.30). За виключенням Іршавської територіальної громади, яка демонструє відсутність значної ваги місцевих податків і зборів у податкових надходженнях, всі інші територіальні громади більшою мірою відповідають ознакам ядер в регіоні.

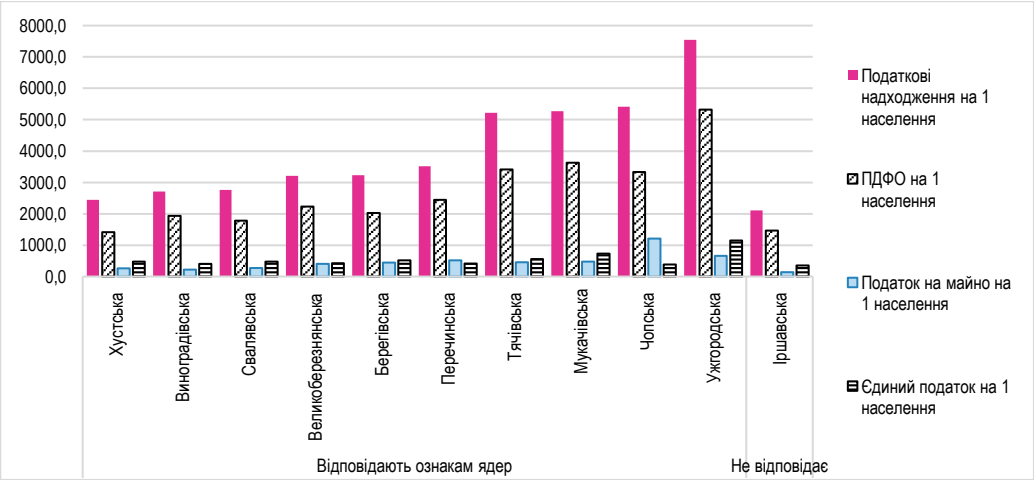

Рис. 1.30. Джерела податкових надходжень територіальних громад, які ідентифіковані у ДСРР-2027 як точки зростання у Закарпатській області, 1.10.2021 р.

У Чернівецькій області до точок зростання, ідентифікованих у ДСРР-2027 належать лише 4 територіальні громади, всі вони відповідають цим ознакам, проте у Сторожинецькій територіальній громади, проєкти повинні бути спрямовані на активізацію розвитку малого підприємництва, оскільки єдиний параметр, що є нижчим за середній по усіх громадах області – надходження єдиного податку (рис. 1.31). Звернемо увагу, що за фінансовими параметрами, до точок зростання у Чернівецькій області можна віднести Вижницьку, Мамаївську, Новодністровську, Сокирянську та Хотинську міські громади.

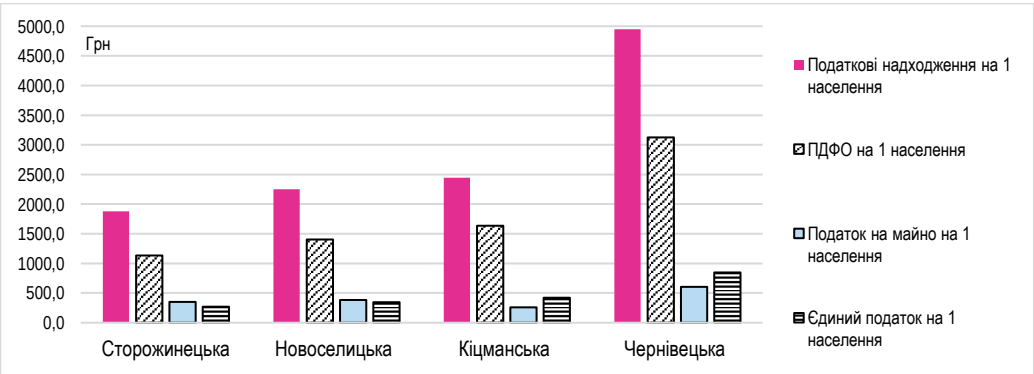

Рис. 1.31. Джерела податкових надходжень територіальних громад, які ідентифіковані у ДСРР-2027 як точки зростання у Чернівецькій області, 1.10.2021 р.

Результати проведеного аналізу дають підстави зробити такі висновки:

Зважаючи на різні характеристики соціально-економічного розвитку центрів економічного зростання окреслених у Стратегії, є потреба їх градації (типології, класифікації) на первинні центри економічного зростання (регіональні полюси зростання) - територіальні громади, створені навколо обласного центру (освітні, медичні інноваційні центри, центри соціального та інноваційного розвитку) та вторинні центри економічного зростання, що генерують ефекти впливу на прилеглу територію. Серед останніх варто виокремити територіальні громади - центри соціального розвитку (переважно створені навколо міст обласного значення, що концентрують соціальну інфраструктуру, а саме заклади охорони здоров'я вторинного рівня медичної допомоги, професійно-технічні заклади, більшу кількість освітніх закладів, що мають вищий рівень якості освітніх послуг) та територіальні громади-осередки економічного розвитку;

Існує необхідність реконфігурації центрів економічного зростання та центрів, що потребують допомоги/підтримки, зважаючи на завершення першого етапу реформи адміністративно-фінансової децентралізації, їх комплексну характеристику соціально-економічного розвитку та поширення/абсорбцію ефектів пливу на прилеглу територію (наприклад, у Івано-Франківській області усі ознаки центру економічного зростання має Коломийська територіальна громада).

Детермінація значної кількості центрів може призвести до розпорошення фінансових ресурсів, спрямованих на стимулювання/підтримку вказаних територій, потреба у концентрації інфраструктурних, інвестиційних та бюджетних ресурсів.

Пропульсивна (домінуюча) галузь має бути основою економічного зростання, водночас для центрів соціального розвитку, де серед видів економічної діяльності переважає публічне управління фінансові ресурси мають спрямовуватись у проєкти соціального розвитку;

Програмна компонента стимулювання центрів економічного зростання та центрів, що потребують (гостро потребують) допомоги/підтримки має враховувати нову конфігурацію міських територіальних громад як осередків економічної активності, передбачивши різні форми їх участі у таких програмах (для міських територіальних громад, які об'єднали у своєму складі значну кількість населених пунктів, для міських територіальних громад, які повинні співпрацювати з іншими територіальними громадами на засадах співробітництва тощо).

Розділ 2. СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ: ПРАКТИКА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ

2.1. Методологічно-правові аспекти визначення сільських територій в Україні

Сталий розвиток сільських територій значною мірою визначає сталість соціально-економічного розвитку України в цілому, сільське населення якої становить майже 31 % наявного населення, а сільськогосподарські угіддя – 70 % земельного фонду держави. Реалізація концептуальних положень сталого розвитку, збалансованого за соціальним, економічним та екологічним векторами, передбачає обґрунтування стратегічних напрямів розвитку і формування відповідного інституційного середовища.

Наявні зрушення в сільськогосподарському виробництві не змогли розв'язати проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій України. Перманентне поглиблення в сільській місцевості кризових явищ та занепад в економічній, демографічній, екологічній та духовній сферах є очевидною загрозою державним інтересам з огляду на незамінність визначальної ролі сільських територій щодо повноцінного забезпечення продовольчої безпеки народу України. Низка проблемних питань щодо забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні протягом десятиліть не зменшується, а лише структурується і захоплює все більше сфер суспільного життя, вельми значимих для комплексного формування реальної державної політики у сфері розвитку сільських територій.

В умовах поглиблення євроінтеграційних процесів відповідно Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII і фактично є частиною національного законодавства [146], посилюється необхідність модернізації державної політики розвитку сільських територій, її наближення до регіональної політики ЄС та

[146] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2

САП. Актуалізується потреба адекватного комплексного підходу до розвитку сільських територій на сталій основі, зважаючи на сучасні суспільно-політичні виклики та такі сфери європейської співпраці, як сприяння взаємному розумінню політик у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій; посилення адміністративних спроможностей на центральному та місцевому рівнях щодо планування, оцінки та реалізації політики тощо.

В сучасних умовах децентралізації влади та удосконалення державної регіональної політики від глибини і масштабності інформаційної бази щодо соціально-економічних явищ та трансформаційних змін в процесі формування інституційної самодостатності територіальних громад, як основних суб'єктів збалансованого розвитку сільських територій, залежать обґрунтованість та ефективність адміністративно-територіальної реформи загалом.

На думку Мармуль Л., за умови дотримання євроінтеграційного вектора розвитку економіки України підходи до управління, спосіб їх фактичного здійснення, громадський контроль за процесами розвитку сільських територій необхідно реформувати відповідно до європейських вимог. Це дасть можливість використовувати наявні конкурентні переваги України повною мірою, реструктуризувати економіку села та поліпшити соціальні умови життєдіяльності сільського населення. Науковець стверджує, що незважаючи на існуючу низку державних заходів і програм, функціонуюча система цілей та інструментів сучасної аграрної політики України, узгодження загальнодержавних і регіональних інтересів при формуванні й реалізації заходів розвитку сільських територій є недостатньо дієвими і потребують удосконалення [147].

Семенишин Х. відзначає, що останнім часом більшість науковців, що займаються проблемами сільського розвитку, використовують категорію "сільські території", причому часто інтерпретація цього терміна в їхніх працях суттєво відрізняється: починаючи від суто географічного аспекту до виробничо-господарського, соціально-економічного, самоврядного і навіть екологічного трактування, зауважуючи: "Визначення сільських територій подано в документах Організації по економічному співробітництву і розвитку (ОЕСР). Воно звучить так: сільські території або сільський регіон (район) охоплює людей, територію та інші ресурси суспільного ландшафту і маленьких населених пунктів за межами безпосередньої сфери економічної активності великих міських центрів. А критерієм віднесення поселення до міста чи села є густота населення понад 150 людей на 1км^2" [148]. На погляд дослідника,

[147] Мармуль Л. О. Методичні підходи до розвитку сільських територій на засадах децентралізації. Економіка АПК. 2016. № 7. С. 80-86.- Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_7_13

[148] Семенишин Х.М. Визначення поняття "сільські території": соціальноекономічний аспект. Наук. вісн. Нац. ун-ту державної податкової служби України (економіка, право).- 2012. № 4. С. 28-32.

можна обґрунтовано констатувати, що сільські території – це обжита місцевість поза територією міст з її природними ресурсами, основними засобами, соціально-культурно-побутовими умовами та населенням, що здійснює соціальні, виробничі та екологічні функції. З цього визначення випливає, що сільські території характеризуються економічною ефективністю, екологічною безпекою і соціальною справедливістю. При цьому саме соціальна сфера села виступає пріоритетним критерієм розвитку сільських територій, адже саме задоволення різноманітних потреб людини (селянина), на нашу думку, є основною метою такого розвитку[149].

Науковцями державної установи "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України" класифіковано, як сільські території в Україні, понад 90% її загальної площі, де проживають 52% жителів [150]. За критерієм віддаленості сільських територій від великих міст вирізняють економічно інтегровані, помірні (перехідні) і периферійні; за величиною рекреаційно-туристичного потенціалу та ефективністю його використання рекреаційно-туристичною сферою – перспективні, помірно перспективні й малоперспективні тощо [151].

Так, Хвесик М. А. та Ільїна М. В., з позиції обґрунтування методологічного підходу до комплексної класифікації сільських територій стверджують, що під сільськими територіями слід розуміти фізико-географічний та економічний простір, що виник унаслідок зміни людиною природного ландшафту на комплексне багатофункціональне утворення, головними складовими якого є просторово-ресурсний базис виробництва, природне середовище для рекреаційної діяльності й місце життєдіяльності людських спільнот як інфраструктурна основа для надання відпочинку населенню [152].

На переконання Прушківського В. та Колесникова В. найбільш конструктивними підходами до трактування сільських територій є системний та просторовий, згідно з якими сільська територія – це просторова біоеколого-соціально-економічна система, яка знаходиться поза урбанізованими центрами, зі специфічним природноекологічним, соціальним, економічним та інституціональним середовищами і населенням, які на ній функціонують та проявляють свій потенціал з метою задоволення індивідуальних і суспільних

---

[149] Там само.

[150] Соціоекологічні пріоритети сталого розвитку сільських територій : [монографія] / [В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук, М. В. Ільїна та ін.]. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. 351 с.

[151] Хвесик М. А., Ільїна М. В. Методологічні засади диференціації сільських територій. Економіка АПК. 2018. №4. С. 12-18.

[152] Там само

потреб [153].

Однак, доводиться констатувати, що незважаючи на широту та різноаспектність наукових варіантів терміну "сільська територія", жодний з них не імплементовано в законодавстві України в якості правової норми.

Необхідно зазначити, що у вітчизняній нормотворчій практиці поняття "сільські території" вперше застосовано, як компонент терміну "комплексний розвиток сільських територій", що одночасно розглядається в якості складової державної аграрної політики та напряму державної соціальної політики, у схвалених Указом Президента України 29 квітня 1998 року "Основних напрямах розвитку агропромислового комплексу України на 1998 - 2000 роки" [154].

Відтак, забезпечення комплексного розвитку сільських територій традиційно входило до переліку пріоритетних напрямів періодично оновлюваної аграрної політики держави на різних етапах її розвитку.

У вітчизняній практиці законотворення єдиною спробою правового врегулювання змісту поняття "сільська територія" був проєкт Закону "Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості", внесений народними депутатами України Сокирко М.В., Одайником М.М., відповідно до якого сільська територія – це територія, на якій частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 15-50 відсотків. Поділ сільської території пропонувався саме за ознакою заселеності на чітко виражену сільську місцевість – частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 50 відсотків; сільську місцевість – частка сільського населення складає 15-50 відсотків чисельності усіх жителів [155]. В рамках реалізації Програми економічних реформ на 2010–2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" за напрямом "Розвиток сільського господарства та земельна реформа" [156] було задекларовано прийняття окремого законопроєкту "Про засади сталого розвитку сільських територій".

Однак, сільські території, що еволюційно формувались як складні цілісні системи внаслідок природних, політичних, економічних, соціальних

---

[153] Прушківський В. Г., Колесников В. І. Теоретичні підходи до визначення сільських територій. Проблеми економіки. 2014. № 4. С. 127-132.

[154] Про основні напрями розвитку агропромислового комплексу України на 1998 - 2000 роки: указ Президента України 29 квітня 1998 року № 389/98 // . Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389/98?find=1&text=%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82#w1_1

[155] Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості: проєкт Закону України (реєстраційний номер 7334 від 07 квітня 2005 року). Верховна Рада України: сайт. URL: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=24247

[156] Програма економічних реформ на 2010–2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Комітет з економічних реформ при Президентові України, 2 червня 2010 року. Верховна Рада України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10

змін, дотепер в сучасній науці та управлінській практиці розглядаються переважно як абстрактний об'єкт різнорівневого державно-управлінського та самоврядного впливу; елемент територіальної організації національного господарства; об'єкт навколишнього природного середовища; компонент системи розселення; складова соціальної організації суспільства; і меншою мірою як елемент існуючої системи адміністративно-територіального устрою України, що слугує територіально-правовою основою визначення та реалізації пріоритетів розвитку соціально-економічного сільських територій.

Підкреслимо, що з позиції принципу юридичної визначеності, який є невід'ємною складовою принципу верховенства права, закріпленого статтею 8 Конституції України [157] та згідно з яким юридичні норми мають бути чіткими, ясними і недвозначними, оскільки інше не може забезпечити їх однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і на необхідності забезпечення якого неодноразово звертав увагу Конституційний Суд України.

Так, згідно з статтею 19 Конституції України [158] органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Рішенням Конституційного Суду від 13 липня 2001 року визначено, що просторовою основою для організації і діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування є адміністративно-територіальна одиниця, як компактна частина єдиної території України (область, район, місто, район у місті, селище, село), яку вони складають включно з містами Києвом та Севастополем [159].

Відтак, в законодавстві України досі не сформовано цілісного масиву правових норм, які б виокремлювали сільські території, як унікальний об'єкт владного впливу на державному, регіональному та місцевому рівнях; визначали конкретність, послідовність, передбачуваність і дієвість державної політики у цій сфері. Також не визначено методологічно-правових критеріїв щодо ідентифікації сільських територій на жодному з ієрархічних рівнів системи адміністративно-територіального устрою України.

---

[157] Конституція України (Прийнята 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР). Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

[158] Там само.

[159] Рішення Конституційного Суду України N 11-рп/2001 (v011p710-01) від 13 липня 2001 року: (справа про адміністративно-територіальний устрій) . Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-01#Text

2.2. Європейські інституційні засади виокремлення та ідентифікації сільських територій

З огляду на наявну зростаючу значимість проблем розвитку сільських територій, особливий науково-прикладний інтерес викликає специфіка регламентації європейських механізмів ідентифікації сільських територій та перспектива їх адаптації в Україні щодо виокремлення сільських територій на регіональному та місцевому рівнях на засадах гармонізації національної статистичної системи з європейськими нормами та стандартами.

Реальною правовою основою формування національних інституційних рамок для виокремлення та ідентифікації сільських територій в Україні необхідно розглядати ратифіковану Законом України від 16 вересня 2014 року №1678 Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, яка дійсно є невід'ємною частиною національного законодавства України [160]. Главою 5 розділу V цієї Угоди визначено, що національна статистична система має ґрунтуватися на фундаментальних принципах ООН щодо офіційної статистики з урахуванням *acquis* ЄС у сфері статистики, зокрема Кодексу норм європейської статистики з метою гармонізації національної статистичної системи з європейськими нормами та стандартами.

В цьому контексті важливого значення набуває парламентська підтримка програмних напрямків діяльності Кабінету Міністрів України щодо визначення:

- засад адміністративно-територіального устрою України, порядку створення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів відповідно до європейських стандартів;
- адміністративно-територіального устрою базового рівня для формування на новій територіальній основі спроможних територіальних громад;
- адміністративно-територіального устрою субрегіонального (районного) рівня як територіальної основи для діяльності органів державної влади.

Очікується, що внаслідок реалізації цих завдань 90 відсотків території України буде охоплено районами, які відповідають стандартам територіального поділу країн Європейського Союзу для статистичних цілей

[160] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2

рівня NUTS-3 [161].

Зауважимо, що відповідно до європейських інституційних традицій, які станом на даний час мають чітке правове регламентування, для забезпечення можливості збирання, складання та поширення європейської статистики на різних територіальних рівнях ЄС у кожній країні-члені створені територіальні одиниці, що відповідають загальній класифікації територіальних одиниць для статистики (NUTS – Nomenclature of Territorial Units for Statistical Purposes), затвердженій Регламентом Європейського Парламенту і Ради № 1059/2003 від 26 травня 2003 року (із змінами) [162].

Класифікація NUTS ієрархічно підрозділяє економічну територію кожної держави-члена ЄС, на територіальні одиниці рівня NUTS 1, кожна з яких поділяється на територіальні одиниці рівня NUTS 2, які, у свою чергу, поділяються на територіальні одиниці рівня NUTS 3 з присвоєнням кожній такій одиниці певного коду та назви. Існуючі адміністративні одиниці в межах держав-членів становлять перший критерій, що використовується для визначення територіальних одиниць. З цією метою "адміністративна одиниця" означає географічну область з адміністративним органом, який має повноваження приймати адміністративні чи політичні рішення для цієї області в межах законодавчих та інституційних рамок в держави-члена. Розмір адміністративних одиниць для конкретного рівня NUTS у державі-члені повинен знаходитись в межах порогів чисельності населення, зазначених у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Відповідність рівню NUTS у державі-члені ЄС порогових значень середнього розміру адміністративних одиниць за чисельністю населення

№ п/п	Рівень	Порогові значення чисельності населення		Співвідношення, Макс./мін.
		Мінімум	Максимум	
1.	NUTS 1	3 мільйони	7 мільйони	2,33/1
2.	NUTS 2	800 000	3 мільйони	3,75/1
3.	NUTS 3	150 000	800 000	5,33/1

*Складено за даними [163]

[161] Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 471. Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-%D0%BF#Text

[162] Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS). Access current version (13/11/2019) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02003R1059-20180118

[163] Там само.

Регламентом визначено, що якщо кількість населення всієї держави-члена нижче мінімальної межі для даного рівня NUTS, ціла держава-член є однією територіальною одиницею NUTS для цього рівня. Якщо для даного рівня NUTS в державі-члені не існує адміністративних одиниць відповідного масштабу, відповідно до критеріїв, зазначених у таблиці 1, цей рівень NUTS складається шляхом об'єднання відповідної кількості існуючих менших суміжних адміністративних одиниць.

Регламентом визначено, що якщо кількість населення всієї держави-члена нижче мінімальної межі для даного рівня NUTS, ціла держава-член є однією територіальною одиницею NUTS для цього рівня. Якщо для даного рівня NUTS в державі-члені не існує адміністративних одиниць відповідного масштабу, відповідно до критеріїв, зазначених у таблиці 1, цей рівень NUTS складається шляхом об'єднання відповідної кількості існуючих менших суміжних адміністративних одиниць. Ця агрегація враховує такі відповідні критерії, як географічні, соціально-економічні, історичні, культурні чи екологічні обставини. Отримані узагальнені одиниці далі називатимуться "не адміністративними одиницями". Розмір адміністративних одиниць у державі-члені для даного рівня NUTS також повинен лежати в межах порогів чисельності населення, зазначених у таблиці 1. У кожній державі-члені місцеві адміністративні одиниці (LAU) поділяють рівень NUTS 3 на один або два наступні рівні територіальних одиниць. Принаймні один з рівнів LAU є адміністративною одиницею. Якщо в державі-члені існує більше одного адміністративного рівня LAU, Комісія (Євростат) консультується з цією державою-членом для визначення адміністративного рівня LAU, який використовується для формування типологій та публікує список LAU у спеціальному розділі свого веб-сайту до 31 грудня кожного року [164].

Акцентуємо, що Європейська Комісія у співпраці з Організацією економічного співробітництва та розвитку визначила низку основних та найбільш відповідних територіальних типологій для класифікації статистичних одиниць, створених Регламентом (ЄС) № 1059/2003. За останні кілька років Євростат розширив спектр статистичних даних, опублікованих щодо ряду територіальних типологій, щоб вирішити зростаючу потребу в таких даних у контексті політики згуртованості та територіального розвитку. Щоб забезпечити гармонізоване застосування типологій та дозволити перехресне посилання з інших актів та програм, Євростат послідовно реалізовує законодавчу ініціативу під назвою "Tercet", яка спрямована на інтеграцію територіальних типологій до Регламенту (ЄС) № 1059/2003.

[164] Там само.

Так, згідно Регламенту (ЄС) 2017/2391 Європейського Парламенту та Ради "Про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1059/2003 щодо територіальних типологій (Tercet)" від 12 грудня 2017 року [165], Регламент (ЄС) № 1059/2003 істотно оновлено в контексті однозначності визначень та узгодженого, прозорого застосування територіальних типів. забезпечуючи стабільність типологій для складання та поширення європейської статистики на засадах застосування та підтримки системи статистичних сіток на рівні Європейського Союзу роздільною здатність 1 км^2. Нововведеною статтею 4b Регламенту (ЄС) № 1059/2003 [166] обумовлено, що Комісія (Євростат) на своєму веб-сайті у спеціальному розділі публікує та підтримує типологію Союзу, що складається з територіальних одиниць на рівнях NUTS, LAU та осередків статистичної сітки, акцентуючи на наступному.

1. Типологія на основі сітки встановлюється на рівні роздільної здатності сітки 1 км^2 таким чином: - "міські центри"; "міські кластери"; "сільські осередки сітки".

2. На рівні LAU встановлюються такі типології:

а) ступінь урбанізації (DEGURBA):

- "міські райони":
  - "міста" або "густонаселені райони",
  - "міста та передмістя" або "зони середньої щільності",
- "сільські райони" або "слабонаселені райони (території)";

б) функціональні міські райони:

- "міста" плюс їхні "зони сполучення (впливу)";

в) прибережні райони:

- "прибережні райони",
- "неприбережні райони".

3. На рівні NUTS 3 встановлюються наступні типології:

а) міська-сільська типологія:

- "переважно міські регіони",
- "проміжні регіони",
- "переважно сільські регіони";

б) метрополійна типологія:

- "метрополійні регіони",
- "неметрополійні регіони";

---

[165] Regulation (EU) 2017/2391 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2017 amending Regulation (EC) No 1059/2003 as regards the territorial typologies (Tercet) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32017R2391

[166] Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS). Access current version (13/11/2019) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02003R1059-20180118

в) прибережна типологія:

- "прибережні регіони",
- "неприбережні регіони".

Таким чином, законодавство ЄС не містить конкретного тлумачення категорії "сільські території", а їх виокремлення та ідентифікацію передбачено в рамках декількох типологій, що на даний час систематично підтримуються Євростатом, зокрема, як:

- "сільські осередки сітки" ("rural grid cells") в рамках типології статистичних сіток;
- "сільські райони" або "слабонаселені райони (території)" ("rural areas" or "thinly populated areas") на рівні LAU відповідно типології за ступенем урбанізації (DEGURBA);
- "переважно сільські регіони" ("predominantly rural regions") на рівні NUTS 3 відповідно міської-сільської типології.

Як зазначено в пункті 5 статті 4b Регламенту (ЄС) № 1059/2003, єдині умови для гармонізованого застосування типологій на рівні Союзу встановлює Комісія, за допомогою актів виконання. В сучасних умовах таким офіційним актом виконання є оприлюднений в 2019 році Управлінням публікацій Європейського Союзу Методичний посібник з територіальних типологій 2018 року видання[167] (надалі - Методика), що методологічно акумулює та консолідує європейський інструментарій типологізації територій на основі регламентованих критеріїв поетапної ідентифікації конкретних територіальних кластерів.

Відтак, специфіка виокремлення та ідентифікації сільських територій за цією Методикою, на наш погляд, полягає в наступному.

1. Відповідно типології на основі сітки (сіткової типології) сільські території виокремлюються, як територіальні кластери "сільські осередки сітки", що не ідентифіковані за критерієм щільності населення як:

- "міський центр" – територіальний кластер з високою щільністю населення не менше 1 500 жителів на км2 та щонайменше 50 000 жителів поселення в загальних межах сітки (з урахуванням проміжків);
- "міські кластери" або кластери з середньою щільністю населення не менше 300 мешканців на км2 та мінімальною кількістю 5 000 жителів.

Методикою відзначено, що густота популяції менше 300 жителів на км^2 мають мати більшість сільських сітчастих клітинок, хоча деякі клітини сільської сітки можуть мати більшу кількість жителів, якщо вони не входять до складу

[167] Methodological manual on territorial typologies 2018 edition. https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/9507230/KS-GQ-18-008-EN-.pdf/a275fd66-b56b-4ace-8666-f39754ede66b

кластера, що відповідає критеріям для "міського центру" або "міського кластеру"[168].

Таким чином, основою алгоритму повноцінної ідентифікації сільських територій на основі сіткової типології є превентивне здійснення ідентифікації "міських центрів" або "міських кластерів".

2. Алгоритм типології ступеня урбанізації методологічно базується на сітковій типології, забезпечуючи можливість подальшої класифікації місцевих адміністративних одиниць (LAU) за ступенем урбанізації, в результаті чого кожен LAU повинен бути віднесений до одного із зазначених класу / категорії:

- "міста" (густонаселені райони) - де принаймні 50% населення проживає в одному або декількох міських центрах;
- "міста та передмістя" (райони середньої щільності) - де менше 50% населення проживає в міському центрі, але принаймні 50% населення проживає у міському кластері;
- "сільські райони" (слабонаселені райони) - де більше понад 50% населення проживає в сільських осередках сітки.

Однак, необхідно враховувати, що всі місцеві адміністративні одиниці (LAU), щонайменше 15% мешканців яких працевлаштовані у місті (або двох і більше містах), класифікуються відповідно максимального порогового відсотка цієї категорії зайнятих у конкретному місті, як зона сполучення (впливу) цього міста. Згідно з гармонізованим Європейською Комісією та ОЕСР визначенням: "місто - це місцева адміністративна одиниця (LAU), де більшість населення проживає в міському центрі не менше 50 000 жителів" [169]. Тобто, в рамках типологізації на рівні LAU, означені місцеві адміністративні одиниці (LAU) є елементом "міських районів", "функціональних міських районів", а тому не можуть бути ідентифіковані як сільські території ("сільські райони") навіть у випадку наявності більше 50% сільського населення.

3. В рамках імплементації типології за поняттям "міській-сільський" ідентифікація сільських територій ("переважно сільські регіони" - "predominantly rural regions") ґрунтується на таких методологічних засадах:

- застосування типології до регіонів 3 рівня NUTS, включно малих регіонів 3 рівня NUTS – площею менше 500 км^2;
- оцінка території за квадратами сітки 1×1 км для визначенням сільських кластерів клітин цієї сітки з щільністю населення, яка (зазвичай) менша ніж 300 мешканців на 1 км^2 і/або населенням до 5 000 осіб, а також часткою сільського населення в такому кластері щонайменше 50%;

[168] Там само

[169] Methodological manual on territorial typologies 2018 edition. https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/9507230/KS-GQ-18-008-EN-.pdf/a275fd66-b56b-4ace-8666-f39754ede66b

– будь-який регіон рівня NUTS, який класифікується за описаними вище критеріями як переважно сільський є "проміжним регіоном" ("intermediate regions"), якщо містить місто понад 200 000 жителів, що становлять щонайменше 25% від загального населення регіону.

Зазначимо, що згідно міської-сільської типології регіони 3 рівня NUTS, де понад 50% і до 80% населення проживають у міських кластерах є проміжними, а переважно міськими ("переважно міські регіони" - "predominantly urban regions") є регіони 3 рівня NUTS, де проживає понад 80% населення у міських кластерах. Очевидно, що з позиції європейської методології будь-яка інтерпретація "проміжних регіонів" ("intermediate regions") як складової сільських територій апріорі не є коректною.

2.3. Особливості застосування європейського інструментарію ідентифікації сільських територій в Україні

В Україні доцільно гармонізувати імплементацію сучасного європейського інструментарію виокремлення сільських територій на рівні регіону 3го рівня NUTS та місцевої адміністративної одиниці (LAU) за методологічними критеріями, які необхідно зафіксувати нормами закону України в такій редакції терміну "сільська територія – це адміністративно-територіальне утворення на базовому/субрегіональному (районному) рівні з унікальним алфавітно-цифровим кодом об’єкта державної регіональної політики, що ідентифікується за такими критеріями:

- ✓ на рівні місцевої адміністративної одиниці (LAU):
  - густота населення, як правило, менше 300 жителів на 1 км^2;
  - частка міського населення місцевої адміністративної одиниці не більше 50% (сільського населення понад 50%), за винятком місцевої адміністративної одиниці, що є зоною сполучення (впливу) міста з населенням не менше 50 000 жителів, в якому працевлаштовані щонайменше 15% жителів місцевої адміністративної одиниці;
- ✓ на субрегіональному (районному) рівні (NUTS 3):
  - густота населення, як правило, менше 300 жителів на 1 км^2;

– частка міського населення району менше 50% (щонайменше 50% сільського населення), якщо до складу району не входить місто з понад 200 000 жителями, що становлять щонайменше 25% від загальної чисельності населення району".

Доводиться констатувати, що на сучасному етапі істотними перешкодами методологічного застосування цього проєвропейського інструментарію є такі:

– станом на 1 січня 2020 року адміністративно-територіальний устрій України в якості підґрунтя системи державної та регіонально-територіальної статистики жодним чином не відповідає стандартам територіального поділу країн Європейського Союзу для статистичних цілей, зокрема рівня NUTS 3. Разом з тим, недосконалий адміністративно-територіальний устрій є територіальною основою новітніх регіональних стратегій розвитку на період до 2027 року;
– в новостворюваних об’єднаних районах параметри чисельності населення не повністю гармонізовано до порогових значень середнього розміру адміністративних одиниць за чисельністю населення рівня NUTS 3. Наприклад: чисельність населення в Львівському районі становитиме 1124,3 тис. осіб, що на 40,5% перевищує максимальний пороговий показник (800.0 тис. осіб) для рівня NUTS 3; у Донецькому районі – 1503,4 тис. осіб, що перевищує пороговий показник на 87,9%; в Одеському районі – 1413,0 тис. осіб, з перевищенням порогового показника на 76,6%; у Харківському районі – 1712,8 тис. осіб, що у 2.1 рази вище порогового значення для рівня NUTS 3. Водночас, найменшими визначено Щастинський та Сватівський райони Луганської області з чисельність населення в них відповідно 81,2 тис. осіб та 82,5 тис. осіб, тобто майже вдвоє менше мінімального порогового значення для рівня NUTS 3 [170];
– об’єднані територіальні громади, як прототип місцевих адміністративних одиниць (LAU) досі залишаються за межами конституційного поля системи адміністративно-територіального устрою України, а конституційні зміни 1996 року унеможливили статус адміністративно-територіальних одиниць територій сільських, селищних, міських рад, які дотепер значаться в Класифікаторі об'єктів адміністративно-територіального устрою України ДК 014-97 (КОАТУУ). З часу першочергових заходів здійснення земельної реформи, первинною ланкою національної системи обліку земельних ресурсів є базовий

[170] Мінрегіон оприлюднив проекти майбутніх районів в Україні. Ще можливі зміни: Міністерство розвитку громад та територій: сайт. 2020. URL: https://decentralization.gov.ua/news/12513

рівень адміністративно-територіального устрою України згідно затверджених проєктів формування територій і встановлення меж сільських і селищних рад (по суті сільських територій), а відомості про межі адміністративно-територіальних одиниць, які були встановлені в період земреформи, досі можуть вноситися до Державного земельного кадастру на підставі цих проєктів, як офіційно легітимних [171];

– відсутність адекватного національного-інформаційного і регіонально-статистичного забезпечення класифікації територій України за єдиною європейською кілометровою сіткою загалом, та щодо місцевих адміністративних одиниць України, включаючи тимчасово окуповані та анексовані території, зокрема.

Як стартовий етап ідентифікації сільських територій до усунення наявних перешкод, на наш погляд, коректним є їх виокремлення за регіонами України на рівні адміністративних районів, використовуючи означені вище критерії для субрегіонального (районного) рівня (NUTS 3), виходячи з таких міркувань:

– станом на 1 січня 2020 року адміністративні райони та міста обласного значення є по суті місцевими адміністративними одиницями, які разом з містами із спеціальним статусом реально формують цілісність території держави в її межах. З іншого боку, враховуючи географічні, соціально-економічні, історичні, культурні та екологічні обставини, європейською методологією обумовлюється наявність малих регіонів 3го рівня NUTS, навіть з площею менше 500 км^2, якими власне є низка адміністративних районів України, а також можливість наскрізної кодифікації окремої територіальної одиниці на ієрархічних рівнях NUTS, так і на рівні LAU одночасно. Примітно, що в процесі децентралізації в деяких адміністративних районах України утворено лише одну об'єднану територіальну громаду, що також підтверджує можливість ідентифікації адміністративного району як регіону 3 рівня NUTS та місцевої адміністративної одиниці LAU водночас;

– правовими нормами та статистичними даними конкретно не засвідчено статус наявних в Україні міст обласного значення, як офіційних суб'єктів розвитку сільської території, що апріорі можливо лише з часу затвердження у визначеному законом порядку проєктів землеустрою про встановлення меж територій створюваних в Україні об'єднаних територіальних громад та районів, як новітніх адміністративно-територіальних одиниць з включеними до їх складу територіями міст обласного значення;

[171] Про Державний земельний кадастр: закон України "від 7 липня 2011 року №3613–VI // . Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text

– згідно аналізу статистичних даних в межах адміністративних районів України немає жодного міста районного значення з чисельністю наявного населення більше 50 000 жителів, а відтак і міста з чисельністю наявного населення понад 200 000 жителів, що вказує на можливість тимчасової уніфікації означених вище європейських критеріїв ідентифікації сільських територій на субрегіональному та місцевому рівнях до часу завершення в Україні адміністративно-територіальної реформи.

З огляду на означені аргументи, нами здійснено класифікацію територій адміністративних районів України, як малих регіонів 3 рівня NUTS та аналогів місцевих адміністративних одиниць LAU за наявними статданими[172, 173, 174]; виокремлено переважно міські (ПМТ), проміжні (ПТ) та переважно сільські території (ПСТ), зокрема, переважно сільські території (надалі - ПСТ) за такими проєвропейськими критеріями:

– густота населення, як правило, менше 300 жителів на 1 км^2;
– частка міського населення адміністративного району менше 50% (щонайменше 50% сільського населення), а також узагальнено результати на рівні областей та держави, за винятком АР Крим (див. табл. 2.2 – 2.3; рис. 2.1, додаток Б).

Таким чином, відповідно отриманих станом на 1 січня 2020 року результатів ідентифікації сільських територій є підстави констатувати наступне: площа сільських територій, які класифіковано на рівні адміністративних районів як переважно сільські території (ПСТ), становить в межах областей України 489 274,7 км^2, що складає 85,0 відсотки їх сумарної площі. Найбільші площі ПСТ зосереджені в Одеській області (30 773,4 км^2) та Житомирській області (26 792,4 км^2), а найменшою є площа ПСТ Чернівецької області – 7 943,1 км^2; частка ПСТ у загальній площі регіону є найбільшою в західних областях: Закарпатській та Рівненській – 99,5 %, Волинській – 99,4 %, а найменшою в східних – Донецькій та Луганській областях відповідно 39,2 % та 60,9 %;

[172] Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру: сайт. 2019. URL: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/

[173] Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році: статистична інформація. Державна служба статистики України: сайт. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

[174] Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України: сайт. 2019. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf

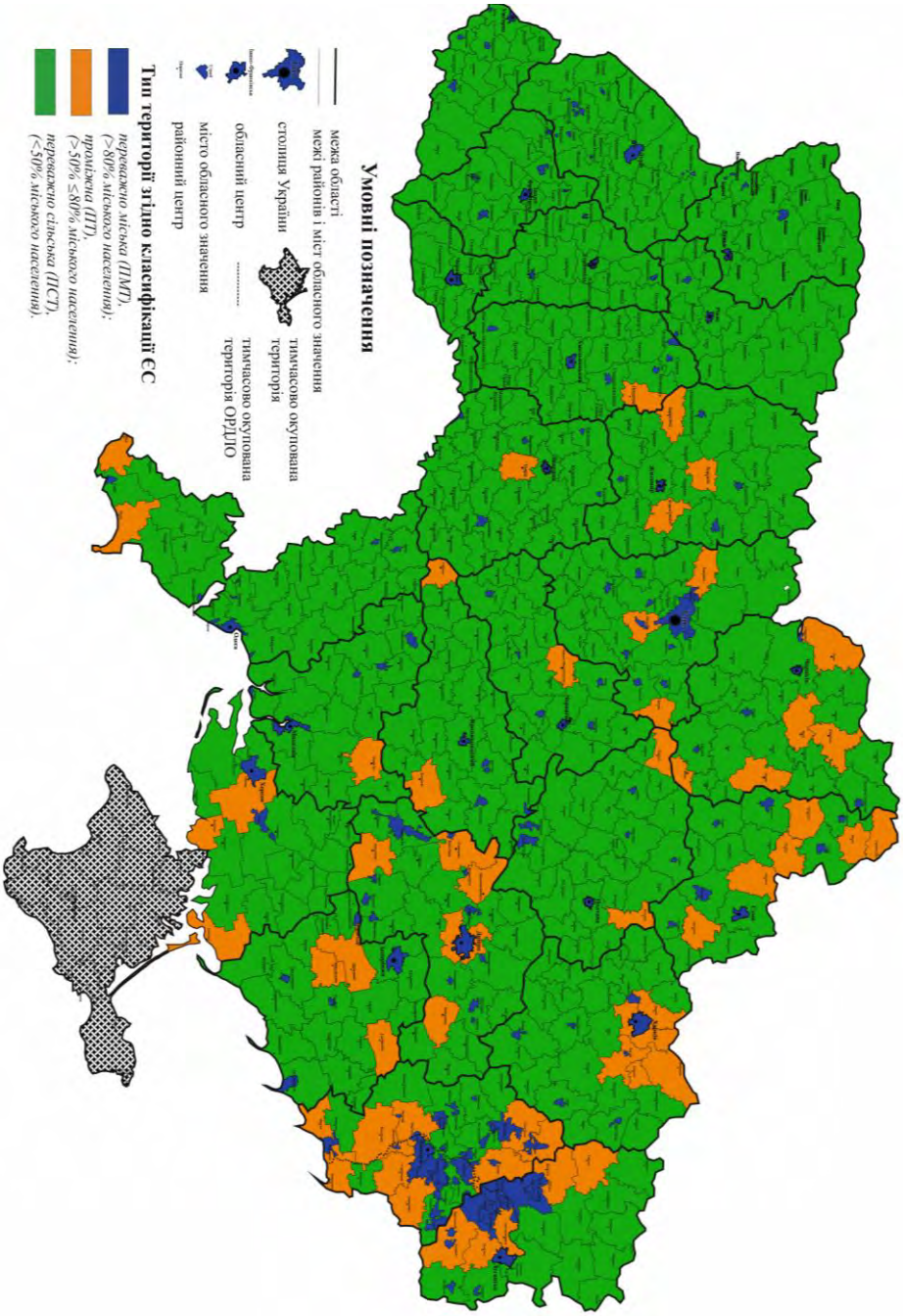

Рис. 2.1. Ідентифікація переважно міських, проміжних та переважно сільських територій (на рівні адміністративних районів)

Розроблено на основі розрахунків, представлених у додатку А.

Таблиця 2.2

Характеристики територій адміністративних районів за регіонами України та їх класифікація

№ п/п	Назва регіону	Кількість та площа адміністративних районів в регіоні, одиниць/км²	Середня густота наявного населення в адміністративних районах на 1.01.20 р., осіб/ км²	Частка наявного міського населення, станом на 1.01.19 р., %	Тип території згідно класифікації ЄС та її характеристики						Середня густота наявного населення в межах ПСТ регіону на 1.01.20 р., осіб\км²
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		Проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)		
					райони/ площа, од./км²	райони/ населення станом 1.01.20 р., од./осіб	райони/ площа, од./км²	райони/ населення станом 1.01.20 р., од./осіб	райони/ площа, од./км²	райони/ населення станом 1.01.20 р., од./осіб	
1	АР Крим	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в
2	Вінницька	27/26217,6	39,5	27,84	-	-	1/881,6	1/40873	26/25336,0	26/993835	39,2
3	Волинська	16/20021,7	32,6	24,48	-	-	-	-	16/20021,7	16/651850	32,6
4	Дніпропетровська	22/30703,1	26,0	36,76	-	-	5/7090,0	5/262419	17/23613,1	17/536313	22,7
5	Донецька	18/22996,8	31,1	42,80	-	-	9/12610,9	9/513147	9/10385,9	9/202206	19,4
6	Житомирська	23/29636,4	24,4	32,05			3/2844,0	3/111770	20/26792,4	20/612831	22,9
7	Закарпатська	13/12688,9	77,9	20,60	-	-	-	-	13/12688,9	13/988184	77,9
8	Запорізька	20/26684,0	22,8	37,72	-	-	3/3988,6	3/114161	17/22695,4	17/493259	21,7
9	Івано-Франківська	14/12781,7	71,8	22,11	-	-	-	-	14/12781,7	14/917637	71,8
10	Київська	25/27781,0	38,6	37,14	-	-	3/2487,0	3/123869	22/25294,0	22/947642	37,5
11	Кіровоградська	21/24350,8	21,9	36,14	-	-	2/1970,9	2/68681	19/22379,9	19/463704	20,7
12	Луганська	18/25346,8	25,4	58,88	2/2189,6	2/137082	5/6915,3	5/214235	11/16241,9	11/292047	18,0
13	Львівська	20/21526,0	65,0	30,04	-	-	-	-	20/21526,0	20/1398859	65,0
14	Миколаївська	19/24253,6	20,1	27,80	-	-	1/1242,8	1/29851	18/23010,8	18/457984	19,9
15	Одеська	26/32993,5	31,3	26,34	-	-	2/2220,1	2/86503	24/30773,4	24/946289	30,8
16	Полтавська	25/28312,2	25,4	28,10	-	-	2/1663,5	2/49145	23/26648,7	23/671492	25,2
17	Рівненська	16/19943,2	40,7	25,47	-	-	-	-	16/19943,2	16/811791	40,7
18	Сумська	18/23224,8	21,3	35,35	-	-	6/6943,8	6/182234	12/16281,0	12/312074	19,2
19	Тернопільська	17/13687,3	54,6	24,41	-	-	-	-	17/13687,3	17/746779	54,6
20	Харківська	27/30 901,5	31,2	48,60	-	-	6/5764,2	6/368442	21/25137,3	21/596730	23,7
21	Херсонська	18/27784,0	21,1	35,39	-	-	3/5683,0	3/149491	15/22101,0	15/438060	19,8
22	Хмельницька	20/20346,0	36,1	27,2	-	-	1/866,0	1/42648	19/19480,0	19/691751	35,5
23	Черкаська	20/20685,0	33,7	26,6	-	-	1/896,0	1/40625	19/19789,0	19/657230	33,2
24	Чернівецька	11/7943,1	78,5	18,1	-	-	-	-	11/7943,1	11/623950	78,5
25	Чернігівська	22/31686,0	18,0	39,76	-	-	5/6963,0	5/142365	17/24723,0	17/427766	17,3
	Всього по Україні	476/562495,0	33,0	30,46	2/2189,6	2/137082	58/71030,7	58/2540459	416/489274,7	416/15880263	32,4

Таблиця 2.3

Характеристики переважно сільських територій (ПСТ) за регіонами України станом на І січня 2020 року

№ п/п	Назва області	Частка площі ПСТ регіону в загальній площі регіону, %	Частка наявного населення ПСТ регіону до його загальної чисельності, %	Фактичні порогові значення показників переважно сільських територій (ПСТ)							
				Мінімальні				Максимальні			
				Площа ПСТ		наявне населення ПСТ		Площа ПСТ		наявне населення ПСТ	
				км^2	назва району	осіб	назва району	км^2	назва району	осіб	назва району
1	АР Крим	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в
2	Вінницька	95,6	64,3	591,6	Чернівецький	20021	Піщанський	1292,0	Немирівський	81278	Вінницький
3	Волинська	99,4	63,2	645,2	Іваничівський	16585	Шацький	2264,5	Маневицький	66875	Луцький
4	Дніпропетровська	74,0	16,9	902,0	Юр'ївський	12643	Юр'ївський	1991,0	Новомосковський	71613	Новомосковський
5	Донецька	39,2	4,9	809,0	Ясинуватський	13773	Бойківський	1901,0	Великоновосілківський	37145	Великоновосілківський
6	Житомирська	89,8	50,7	626,0	Брусилівський	9458	Народицький	3221,0	Овруцький	72213	Житомирський
7	Закарпатська	99,5	78,8	543,9	Воловецький	23709	Воловецький	1817,5	Тячівський	175048	Тячівський
8	Запорізька	83,5	29,2	469,3	Велико-білозерський	7644	Велико-білозерський	1947,2	Приазовський	56364	Запорізький
9	Івано-Франківська	91,8	67,1	602,0	Снятинський	30479	Верховинський	1302,8	Рожнятівський	114625	Надвірнянський
10	Київська	89,9	53,2	646,0	Володарський	5456	Поліський	3616,0	Іванківський	210123	Києво-Святошинський
11	Кіровоградська	91,0	49,7	645,1	Вільшанський	11397	Світловодський	1842,0	Олександрійський	41251	Маловисківський
12	Луганська	60,9	13,7	971,0	Міловський	11644	Довжанський	1900,0	Станично-Луганський	46672	Станично-Луганський
13	Львівська	98,6	55,7	698,4	Миколаївський	37740	Перемишлянський	1575,0	Сокальський	126115	Яворівський
14	Миколаївська	93,4	40,9	801,0	Врадіївський	14832	Очаківський	1706,2	Баштанський	49432	Вітовський
15	Одеська	92,4	39,8	617,5	Савранський	8164	Балтський	1873,6	Тарутинський	87551	Овідіопольський
16	Полтавська	92,7	48,4	595,0	Гребінківський	10568	Чорнухинський	2470,0	Глобинський	68174	Полтавський
17	Рівненська	99,5	70,4	377,4	Демидівський	14057	Демидівський	2350,3	Рокитнівський	104037	Сарненський
18	Сумська	68,3	29,2	830,6	Велико-писарівський	17482	Велико-писарівський	1858,6	Роменський	61836	Сумський
19	Тернопільська	99,0	71,9	496,4	Підгаєцький	17534	Підгаєцький	1130,0	Теребовлянський	67199	Тернопільський
20	Харківська	80,0	22,4	329,5	Коломацький	6677	Коломацький	1553,5	Ізюмський	69135	Зміївський
21	Херсонська	77,6	42,6	701,0	Високопільський	11217	Верхньо-рогачицький	2298,0	Новотроїцький	64790	Білозерський
22	Хмельницька	94,4	55,1	653,0	Віньковецький	19093	Старосинявський	1537,0	Кам'янець-Подільський	63302	Кам'янець-Подільський
23	Черкаська	94,6	55,1	632,0	Христинівський	18587	Канівський	1609,0	Черкаський	73883	Черкаський
24	Чернівецька	98,1	69,2	308,7	Герцаївський	26304	Путильський	1159,9	Сторожинецький	100918	Сторожинецький
25	Чернігівська	77,5	43,2	579,0	Срібнянський	10691	Срібнянський	2548,0	Чернігівський	51152	Чернігівський
	Всього по регіонах	85,0	40,8	308,7	Герцаївський	5456	Поліський	3616,0	Іванківський (Київська)	210123	Києво-Святошинський

– частка наявного населення, що проживає в межах ПСТ становить 40,8 % (15 880 263 осіб) його сумарнообласної чисельності, або 37,9 % наявного населення України. Серед областей України виділяються часткою наявного населення в межах ПСТ: найвищою – Закарпатська область (78,8 %), найнижчою – Донецька область (4,9 %). Максимальну кількість осіб, що проживає в межах ПСТ регіону зафіксовано у Львівській області 1 398 859 осіб, Вінницькій області – 993 835 осіб, Закарпатській області – 988 184 осіб;
– фактичні порогові значення показників ПСТ на рівні адміністративних районів України є такими:
  - за площею ПСТ: найменший – 308,7 км^2 у Герцаївському районі Чернівецької області, найбільший – 3 616,0 км^2 у Іванківському районі Київської області;
  - за чисельністю населення ПСТ: найменший – 5 436 осіб у Поліському районі Київської області, найбільший – 210 123 осіб у Києво-Святошинському районі Київської області;
– співвідношення між максимальним і мінімальним значенням показника чисельності ПСТ адміністративного району складає практично 39:1, що істотно перевищує аналогічне співвідношення для європейського регіону 3 рівня NUTS – 5:1 та засвідчує необхідність радикального скорочення в Україні кількості адміністративних районів шляхом їх об'єднання;
– середня густота населення в межах ПСТ України становить 32 осіб на 1 км^2, що у 9 раз менше порогового значення для сільських клітинок європейської статистичної сітки;
– у 42 адміністративних районах України з територією ПСТ 61084,7 км^2 (12,5 % загальної площі ПСТ України), густота населення не перевищує 15 осіб на 1 км^2, що може бути ознакою деградації цих ПСТ та потребує подальших досліджень.

Отже, зважаючи на те, що Державна стратегія регіонального розвитку України на 2021- 2027 роки передбачає застосування диференційованого інструментарію вирішення проблем у межах різних типів функціональних територій, їх чітка ідентифікація є необхідною передумовою реалізації зазначеної стратегії. До завершення в Україні адміністративно-територіальної реформи можливим компромісом є виокремлення сільських територій субрегіонального та місцевого рівнів на базі адміністративного району на засадах уніфікованого застосування європейського інструментарію типології територій за критеріями: (1) густота населення, як правило, менше 300

жителів на 1 км^2; (2) частка міського населення адміністративного району менше 50% (щонайменше 50% сільського населення).

Для повноцінної ідентифікації сільських територій в Україні за європейською методологією необхідно здійснити превентивну трансформацію чинного адміністративно-територіального устрою держави згідно стандартів територіального поділу країн Європейського Союзу для статистичних цілей рівня NUTS; імплементувати у законодавство України пропоновану дефініцію: "сільська територія – це адміністративно-територіальне утворення на базовому/субрегіональному (районному) рівні з унікальним алфавітно-цифровим кодом об'єкта державної регіональної політики, що ідентифікується за такими критеріями:

- ✓ на рівні місцевої адміністративної одиниці (LAU):
  - щільність населення, як правило, менше 300 жителів на 1 км^2;
  - частка міського населення місцевої адміністративної одиниці не більше 50% (сільського населення понад 50%), за винятком місцевої адміністративної одиниці, що є зоною сполучення (впливу) міста з населенням не менше 50 000 жителів, в якому працевлаштовані щонайменше 15% жителів місцевої адміністративної одиниці;
- ✓ на субрегіональному (районному) рівні (NUTS-3):
  - щільність населення, як правило, менше 300 жителів на 1 км^2;
  - частка міського населення району менше 50% (щонайменше 50% сільського населення), якщо до складу району не входить місто з понад 200 000 жителями, що становлять щонайменше 25% від загальної чисельності населення району".

Це сприятиме поетапному виділенню та ідентифікації сільської території, як реального об'єкту владного регулювання та моніторингу; формуванню та здійсненню конструктивної політики розвитку сільських територій на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях відповідно до європейської практики підтримки соціально-економічного розвитку територій.

2.4. Сільські території як об'єкт Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки

На фоні незначної ролі держави у підтримці розвитку сільських територій обезлюднення села і деградація його потенціалу набули загрозливих масштабів. Внаслідок істотного погіршення соціально-

економічного стану сільських територій скорочення чисельності сільського населення впродовж останніх 10 років склало 1,7 млн осіб, або на 11,9 відсотка, що засвідчує необхідність дійової державної політики, основою якої мають бути механізми сприяння реалізації інтересів територіальних громад, як основних суб'єктів комплексного розвитку сільських територій.

Нагальна потреба у чіткій державній політики щодо стимулювання соціально-економічного розвитку сільських територій обумовлена також необхідністю: наближення державної політики щодо сільських територій до відповідник політик ЄС, як це передбачено Угодою про асоціацію між Україною та ЄС; прогнозування та мінімізації впливу усіх можливих негативних наслідків, пов'язаних із запровадженням ринкового обігу сільськогосподарських земель; мінімізації наслідків кризової ситуації, в якій опинилася економіка України внаслідок поширення пандемії COVID-19, та пов'язаної з цим глобальної економічної депресії[175].

Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 рр. переміщено фокус сучасної державної регіональної політики власне на окремі типи територій, що характеризуються специфічними особливостями, а реалізацію пріоритетів регіонального розвитку передбачено здійснюватися на основі комплексного територіального підходу[176]. Згідно Додатку 2 цієї Стратегії в рамках протидії кризам на територіях з особливими проблемами розвитку передбачено внесення змін до законодавства у сфері стимулювання розвитку регіонів у частині визначення типів проблемних територій, порядку та критеріїв визначення таких територій, розширення переліку інструментів та механізмів стимулювання їх розвитку. Тим самим актуалізовано необхідність та значущість пошуку алгоритму виокремлення та ідентифікації проблемних сільських територій на локальному рівні, що потребують особливої уваги з боку держави.

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. (далі – Стратегія)[177] визначено, що до сільських територій у несприятливих умовах відносяться територіальні громади, які одночасно мають такі характеристики:

– густоту сільського населення нижчу 15 осіб на км²;

[175] Проект Постанови про невідкладну розробку та ухвалення комплексної державної програми підвищення рівня життя мешканців сільських територій: реєстраційний № 3549 від 27.05.2020 року // Верховна Рада України: законотворчість – сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=68955

[176] Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.06.2021).

[177] Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text (дата доступу: вересень 2021 р.).

– відстань до найближчих міст з населенням більше 50 тис. осіб понад 30 хвилин на автомобілі;
– більше ніж 30% скорочення чисельності населення впродовж десятиліття, у 2008-2018 рр.

Очевидно, що основний акцент у процесі ідентифікації сільських територій у несприятливих умовах зроблено на демографічних та просторових характеристиках. Як наголошено у Стратегії, демографічна криза в перспективі матиме негативний вплив на економічну сферу через зменшення обсягу внутрішнього ринку і чисельності робочої сили, а несприятливі демографічні зміни уже на сучасному етапі зумовлюють трансформації на ринку праці та зміни у структурі економіки[178].

Однак запропонований у Стратегії підхід не враховує: *по-перше, історично зумовленої нерівномірності розміщення населення по території України, по-друге, особливостей територіальної локалізації мережі поселень, по-третє, зворотного впливу соціально-економічної ситуації на процеси депопуляції та зміни територіального розподілу населення,* що не сприяє ефективному та цілісному визначенню сільських територій, які перебувають у несприятливих умовах та потребують державної підтримки.

Аналізуючи густоту населення на переважно сільських територіях (ПСТ) України, можна зауважити неоднорідність його розміщення (рис. 2.3) та нерівномірність зміни чисельності населення.

Середній показник густоти населення станом на 1 січня 2020 р. по ПСТ України становить 32,4 ос./км². У західних та центральних областях густота населення на ПСТ вища порівняно зі східними та південними регіонами, зокрема, виявлено такі тенденції:

– *найвищою* щільністю населення на ПСТ характеризуються Чернівецька (81,7 ос./ км²), Закарпатська (78,7 ос./ км²), Івано-Франківська (74,6 ос./ км²) та Львівська (66,5 ос./ км²) області;
– *найнижчою* густотою населення:
  - території Луганської (17,3 ос./ км²) і Донецької (19,6 ос./ км²) областей, на яких впродовж семи років, починаючи з 2014 р., тривають воєнні дії, що призвело до значних міграцій населення з регіону;
  - Чернігівська (17,6 ос./ км²) і Сумська (19,2 ос./ км²) області, де протягом усього періоду незалежності України спостерігалося значне скорочення чисельності населення (на 40% у Чернівецькій, на 32% у Сумській області за період 1990-2015 рр.) [179];

[178] Там само.
[179] Трансформація сільського розселення в Україні: колективна монографія / за ред. Т. А. Заяць. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. К., 2017. 298 с.

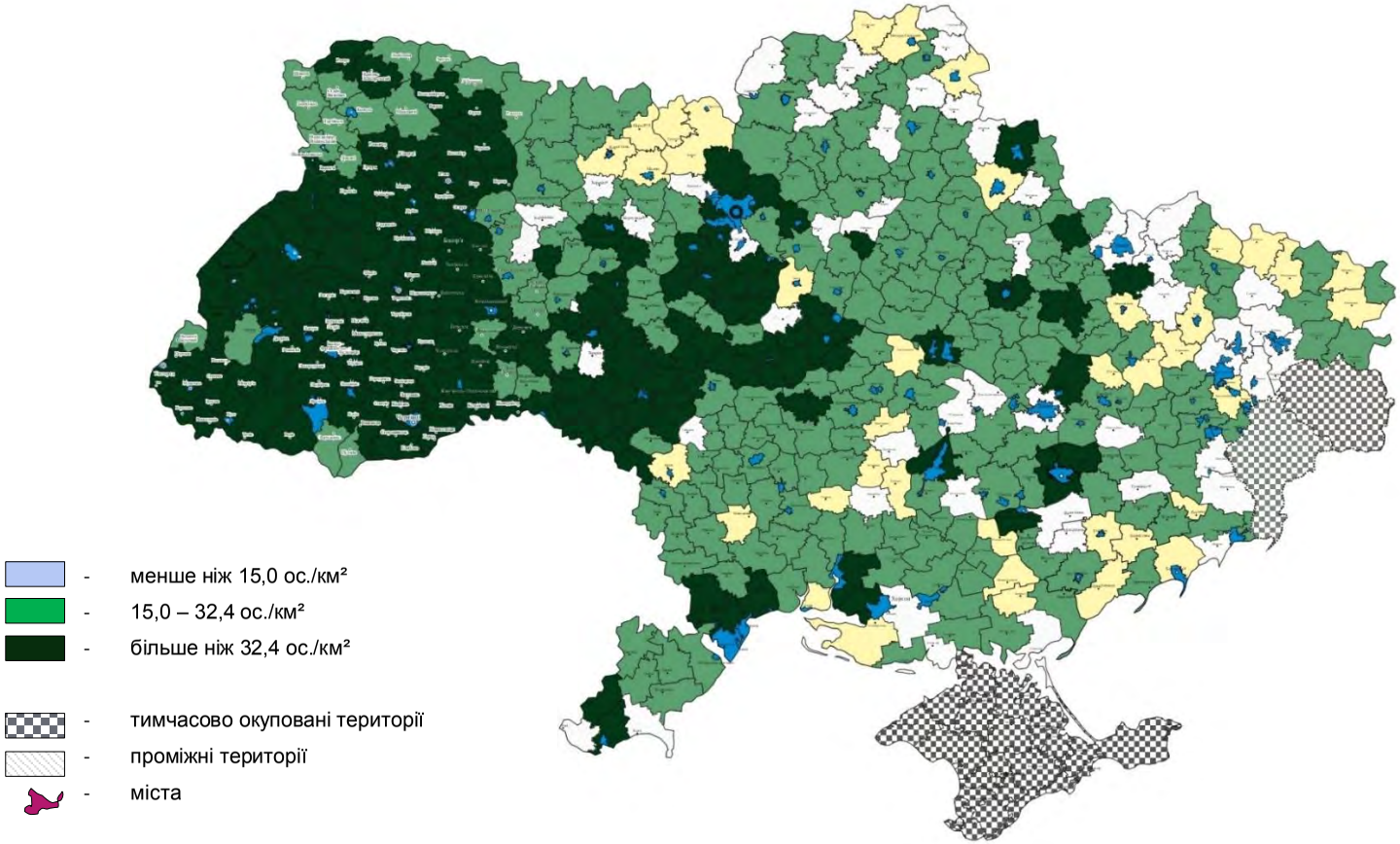

Рис. 2.3. Густота наявного населення переважно сільських територій України станом на 1.01.2020 р.

Складено на основі даних Державної служби статистики України

– порівняно низька густота населення у Миколаївській (20,0 ос./ км²), Херсонській (20,0 ос./ км²), Кіровоградській (20,7 ос./ км²) та Запорізькій (21,4 ос./ км²) областях.

Основними демографічними проблемами в Україні є депопуляція та старіння населення. За період 1991-2019 рр. чисельність наявного населення (за оцінками) скоротилася на понад 10 млн осіб[180]. Згідно з результатами досліджень науковців Інституту демографії та соціальних досліджень імені В. М. Птухи НАН України[181] та Світового банку[182], скорочення чисельності населення впродовж 1991-2015 рр. відбувалося стрімкіше у східних регіонах України, ніж у західних та центральних областях.

Утім, аналіз зміни середньорічної чисельності наявного населення на ПСТ України за останні роки, у короткостроковому періоді 2017-2019 рр. (рис. 2.4), не дозволив підтвердити такі тенденції. Натомість встановлено, що процеси депопуляції населення охопили усю територію країни: у середньому чисельність населення у районах України за рік зменшується на 305,1 особи.

Зменшення середньорічної чисельності наявного населення спостерігалося у 393 із 416 (94,5%) районів переважно сільського типу території. Причому у західних та центральних областях темпи скорочення населення вищі порівняно з рештою країни, адже 15 з 33 ПСТ субрегіонального рівня з показником зменшення середньорічної чисельності наявного населення, який вдвічі перевищує середньоукраїнський рівень (понад 610,2 ос.), знаходяться у Вінницькій, Тернопільській та Хмельницькій областях.

Збільшення середньорічної чисельності наявного населення характерне лише для 23 районів в Україні, переважна більшість яких межують з великими містами з потужними соціальним та економічним потенціалом, а відповідно є міграційно привабливими. Так, із 23 районів, у яких відбулося збільшення населення, 18 розташовані поряд із містами-обласними центрами, два – із містами обласного значення.

Що ж до іншого критерію ідентифікації сільських територій у несприятливих умовах – *відстані до найближчих міст з населенням більше 50 тис. осіб* (які, як правило, є центрами надання послуг), – то він також не дозволяє однозначно оцінити внутрішній потенціал території до розвитку. *По-перше, дослідження ролі міст обласного значення як центрів соціально-економічної активності в регіоні вказують на те, що не усі міста, попри*

---

[180] Населення України за 2019 рік. Демографічний щорічник. Державна служба статистики України. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/10/zb_nas_2019.pdf

[181] Там само.

[182] Україна. Огляд урбанізації. Міжнародний банк реконструкції та розвитку/ Світовий банк. Вашингтон, 2015. 218 с.

достатньо високі показники соціального розвитку, генерують позитивні імпульси на економічний розвиток прилеглих територій[183]*. По-друге, відсутність на заході країни, де сформувалася щільна поселенська мережа, територій із низькою густотою населення не свідчить про відсутність ризиків і загроз для їх розвитку, а є результатом історично обумовлених процесів.*

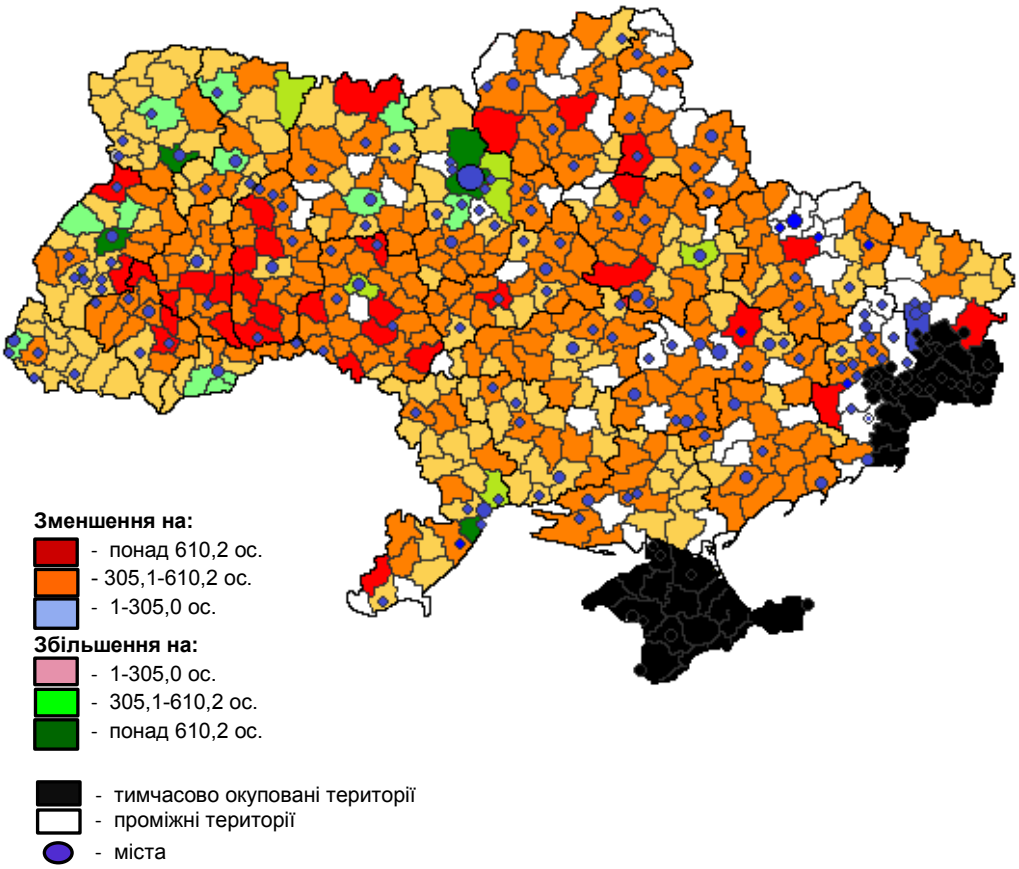

Рис. 2.4. Зміна середньорічної чисельності наявного населення України за 2017-2019 рр.

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України

[183] Патицька Х. О., Бас-Юрчишин М. А., Гринчишин І. М., Лещух І. В., Максименко А. О. Центро-периферійні взаємодії у регіоні в умовах децентралізації: ідентифікація та методичні підходи до оцінювання : науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2020. 85 с.

З метою врахування цих аспектів у контексті визначення ПСТ у несприятливих умовах виникає потреба аналізу економічних показників розвитку території. Вагомими показниками, які вказують на рівень економічної активності на певній території, є податкові надходження місцевих бюджетів на одну особу, кількість юридичних осіб та їх зміна у часовому вимірі (рис. 2.5).

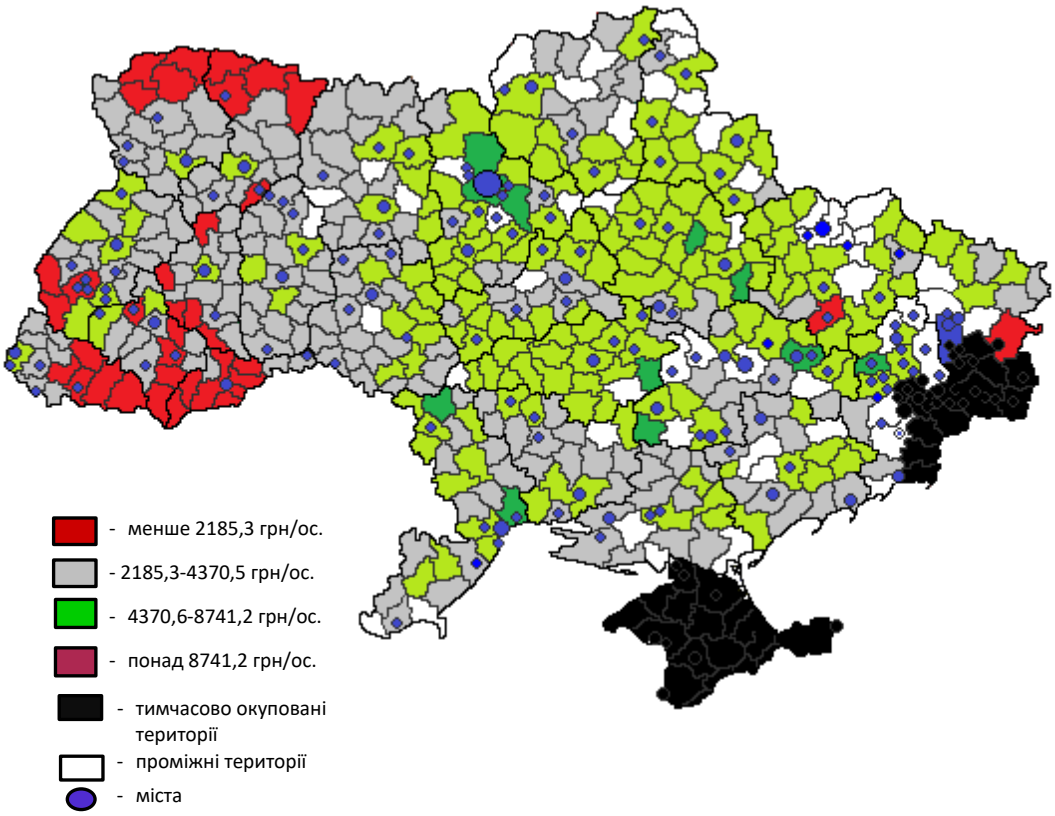

Рис. 2.5. Обсяг податкових надходжень зведених місцевих бюджетів районів України, які віднесено до категорії ПСТ, на одну особу, 2019 р.
Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України

Аналізуючи податкові надходження в розрізі районів, які віднесено до категорії ПСТ, можна зауважити, що середній обсяг цих доходів на одну особу у 1,5 рази менший ніж середнє значення цього показника по місцевих бюджетах України (6456,6 грн.) і становить 4370,6 грн.

Найвищими обсягами податкових надходжень на особу характеризуються ПСТ Київської (8053,0 грн.; понад 80% ПСТ субрегіонального рівня регіону мають податкові надходження на особу вищі ніж середнє по

Україні), Полтавської (6215,1 грн.; 91,3% районів, які віднесено до ПСТ), Дніпропетровської (5536,7 грн.; близько 65% районів) та Кіровоградської (5518,4 грн.; 94,7% ПСТ субрегіонального рівня) областей. Найнижчими – областей заходу України – Чернівецької (2005,4 грн.), Закарпатської (2343,7 грн.), Івано-Франківської (2509,0 грн.), Тернопільської (2807,1 грн.), Рівненської (2892,6 грн.) та Волинської (2908,9 грн.). Примітно, що до ПСТ з критичними показниками податкових надходжень на особу (більше ніж удвічі нижчими ніж середнє по ПСТ України – менше 2185,3 грн.) віднесено 36 районів, з яких 35 у західних регіонах (зокрема, понад 70% ПСТ Чернівецької області, понад 1/3 ПСТ Закарпатської, Івано-Франківської, Тернопільської та Рівненської областей, а також окремі райони Волинської і Львівської областей).

Графічна візуалізація результатів аналізу кількості юридичних осіб в розрізі ПСТ субрегіонального (районного) рівня (рис. 2.6) дозволила виявити такі тенденції:

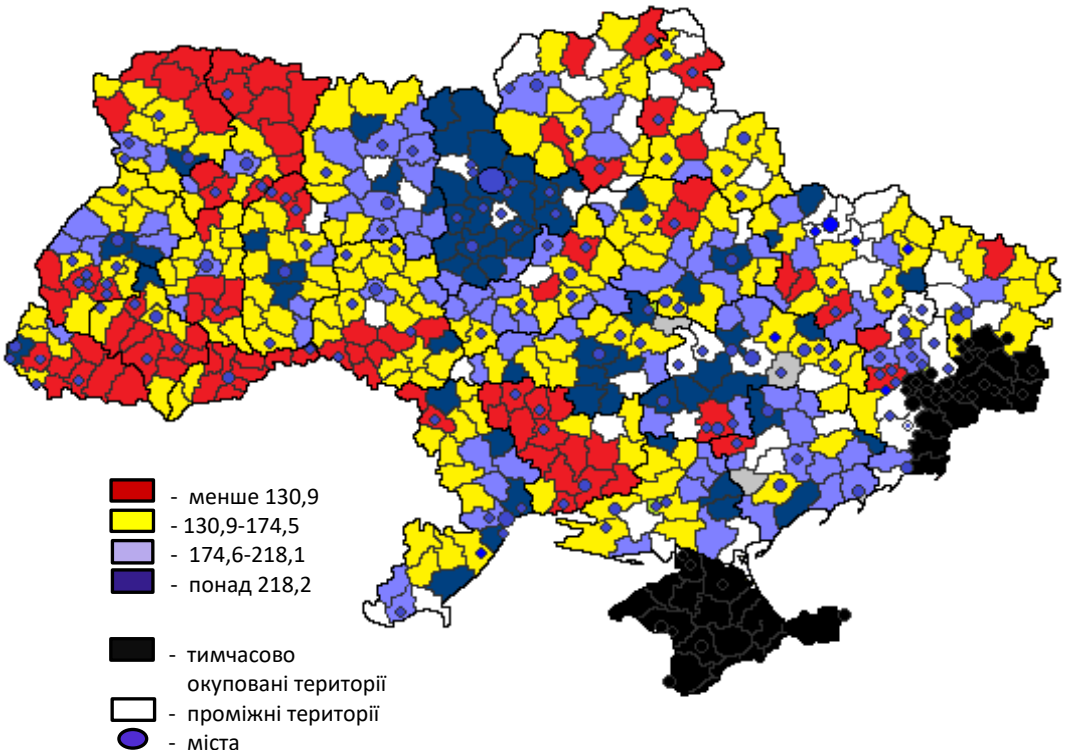

Рис. 2.6. Кількість юридичних осіб по районах України, які віднесено до категорії ПСТ, 2019 р., од. на 10 тис. населення

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України

1) концентрацію юридичних осіб у районах навколо міст-обласних центрів, які є потужними економічними центрами, зокрема навколо Києва та Житомира, Львова, Одеси, Полтави, у районах Дніпропетровської, Запорізької та Кіровоградської областей;

2) порівняно нижчу кількість юридичних осіб на 10 тис. населення у західних регіонах (Чернівецькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській та Волинській областях), а також Миколаївській і Чернігівській областях.

Водночас, аналізуючи зміну кількості юридичних осіб впродовж останніх років (2017-2019 рр.) (рис. 2.7), бачимо, що у більшості районів, які віднесено до ПСТ, відбувається їх збільшення (середнє зростання по країні становить 4,7%), причому найстрімкіше нові юридичні особи реєструються в Івано-Франківській (на 10,3% за три роки), Львівській (на 9,3%), Київській (на 8,5%) областях, а також у приморських районах на узбережжі Чорного моря, де розташовано потужні морські порти.

Зменшення кількості юридичних осіб спостерігається у 68 районах із 416 переважно сільських (16,3%). Найбільше – у Чернігівській області (у понад 50% районів, які віднесено до ПСТ).

Узагальнюючи, здійснивши оцінку фінансово-економічних критеріїв розвитку ПСТ в Україні, виявлено загрози економічного характеру у районах західних регіонів України та обґрунтовано такі тенденції:

по-перше, центрами концентрації економічного ресурсу в Україні є Київська, Дніпропетровська, Полтавська, Запорізька, Одеська, Харківська області. Натомість низькі показники надходжень податків на одну особу та порівняно невисоку кількість юридичних осіб на 10 тис. населення виявлено у ПСТ західних регіонів (Чернівецькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Тернопільській, Рівненській, Волинській областях) та у Чернігівській області. Це передбачувані результати аналізу, адже ці регіони суттєво відстають від середнього по Україні значення за показниками ВРП, середньомісячної заробітної плати, кількістю юридичних осіб тощо, а окремі з них відносяться до аутсайдерів за рівнем соціально-економічного розвитку. Така ситуація відображається і на становищі територіальних громад в цих областях, переважна більшість з яких характеризується вищим рівнем дотаційності у порівнянні з середнім по Україні значенням;

по-друге, спостерігається концентрацію фінансово-економічного потенціалу у ПСТ навколо міст обласного значення, які є потужними соціальними й економічними центрами, зокрема навколо Києва та Житомира, Львова, Одеси, Полтави, у районах Дніпропетровської, Запорізької та Кіровоградської областей.

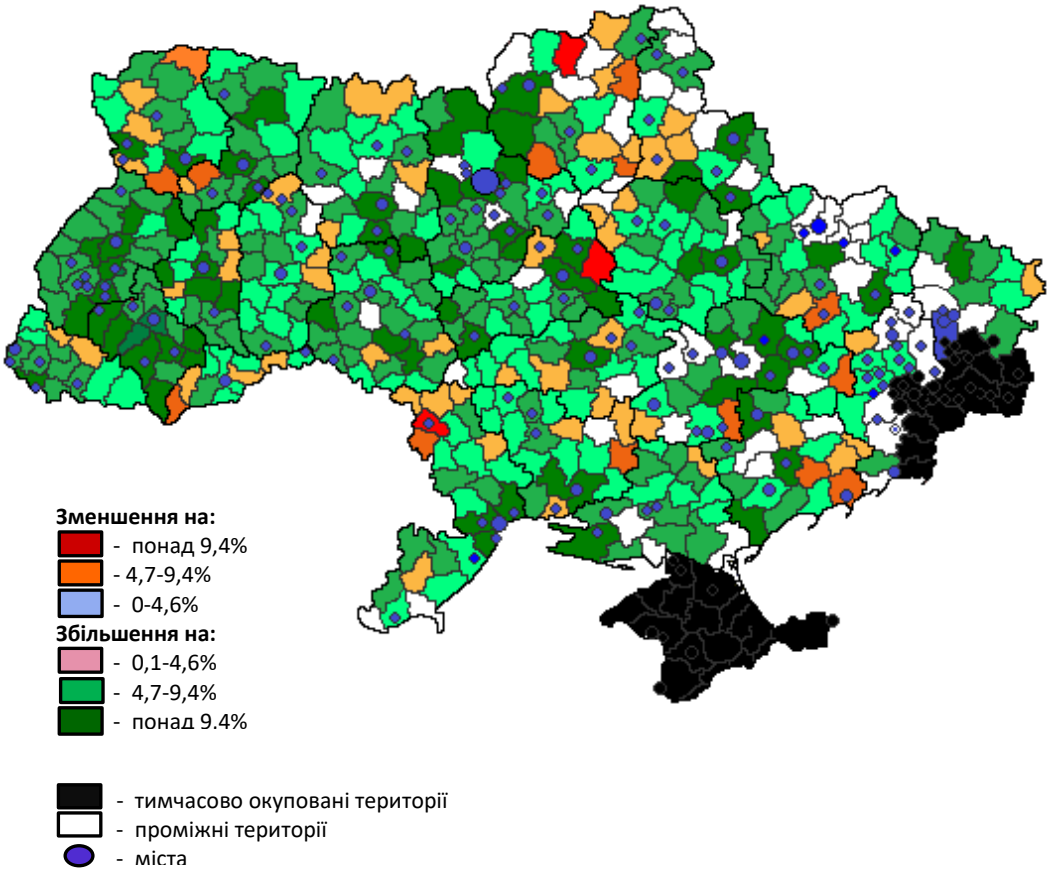

Рис. 2.7. Зміна кількості юридичних осіб у районах України, які віднесено до категорії ПСТ, у 2017-2019 рр., %

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України

З проведеного аналізу можна зробити висновок: якщо проблеми депопуляції стосуються передовсім сходу та північного сходу, то економічні ризики притаманні для територій заходу країни. Тому для здійснення ефективної ідентифікації ПСТ у несприятливих умовах врахування економічного чинника розвитку територій є доцільним поруч із демографічним та просторовим аспектами, адже дозволяє охопити більш широке коло критеріїв.

Ще одним вагомим чинником ефективної ідентифікації ПСТ у несприятливих умовах є рівень, на якому вона повинна здійснюватися. У результаті аналізу показників розвитку України на субрегіональному (районному) рівні, встановлено (рис. 2.8):

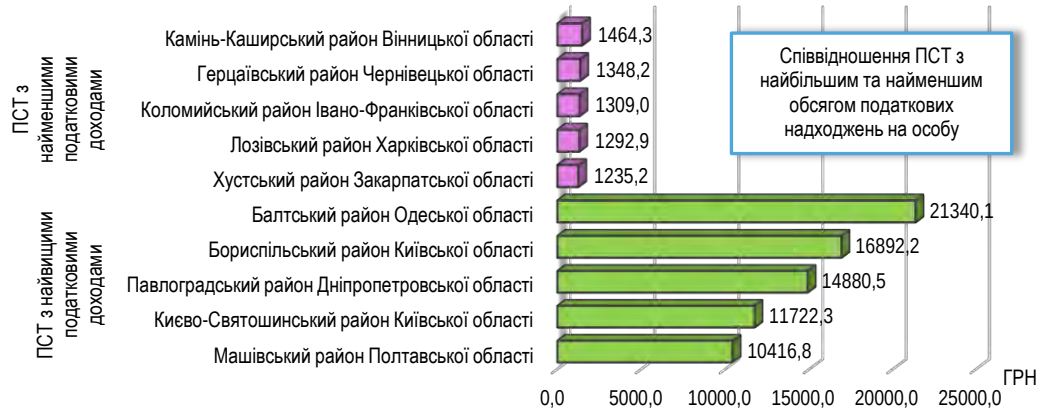

А) за обсягом податкових надходжень на одну особу

Б) за кількістю ЮО на 10 тис. населення

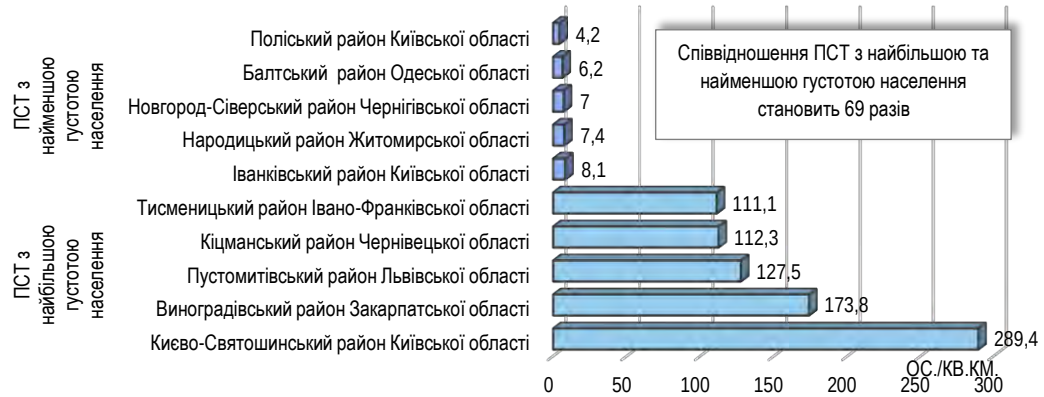

В) за густотою населення

Рис. 2.8. Порівняння районів України, які віднесено до категорії ПСТ, з найбільшими та найменшими значеннями окремих показників, 2019 р.

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України

1. співвідношення ПСТ з найбільшим (Балтський район Одеської області) та найменшим (Хустський район Закарпатської області) обсягом податкових надходжень на особу становить 17 разів;
2. співвідношення ПСТ з найбільшою (Вишгородський район Київської області) та найменшою (Врадіївський район Одеської області) кількістю ЮО на 10 тис. населення становить 10 разів;
3. співвідношення ПСТ з найбільшою (Києво-Святошинський район Київської області) та найменшою (Поліський район Київської області) густотою населення становить 69 разів

Натомість порівняння цих показників на внутрішньорегіональному рівні в Україні (рис. 2.9) дозволило визначити, що в середньому обсяг податкових надходжень у регіоні коливається в межах 3,1 разу між районом із найбільшим і найменшим значенням, кількістю юридичних осіб – 2,5 разу, густоти населення – 3,9 разу. Найбільшою різницею за показниками податкових доходів та кількості юридичних осіб характеризується Одеська (8,2 та 4,2 разів), за густотою населення (15,5 разів) – Київська область, що пов'язано із розміщенням на території області Чорнобильської зони відчуження.

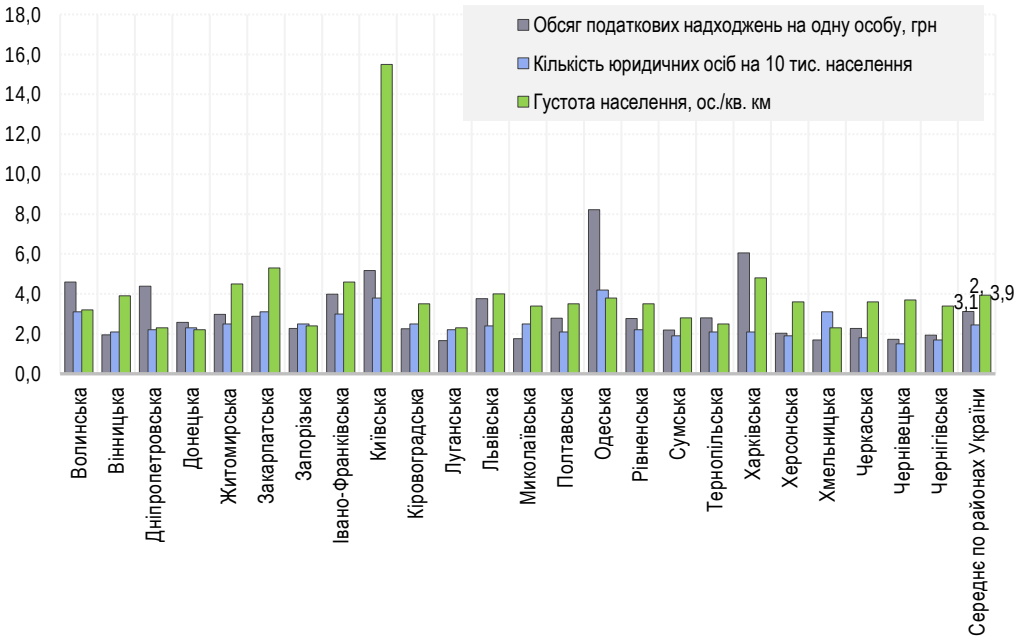

Рис. 2.9. Співвідношення показників соціально-економічного розвитку ПСТ України на внутрішньорегіональному рівні, 2019 рр., разів

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України

Таким чином, результати проведеного аналізу вказують на те, що пріоритизація демографічних та просторових характеристик в умовах визначення сільських територій, які перебувають у несприятливих умовах та потребують державної підтримки, не дозволяє забезпечити бажаного ефекту та веде до неврахування інших вагомих чинників.

З огляду на це, вважаємо, що забезпечення ефективної ідентифікації ПСТ у несприятливих умовах можливе за двох умов: 1) шляхом проведення комплексної діагностики розвитку територій та врахування, поруч із демографічними та просторовими, економічного чинника для охоплення ширшого кола проблем, з якими стикаються територіальні громади в процесі свого розвитку; 2) узгодження адміністративно-територіального рівня, на якому така ідентифікація за певними критеріями повинна здійснюватися, з метою врахування внутрішньорегіональних відмінностей та особливостей розвитку територій.

2.5. Методичний підхід до комплексної класифікації сільських територій України

В сучасних умовах формування та реалізація політики розвитку сільських територій на основі територіально-орієнтованого підходу є невід'ємною складовою вдосконалення державної регіональної політики України з урахуванням підходів Європейського союзу (ЄС) та країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Існуюча світова практика диференціації сільських територій забезпечує високу ефективність управлінських рішень у сфері регулювання процесів їх розвитку [184].

На дослідженні європейської типології сільських територій з використанням програм нейронної мережі акцентується увага англійських вчених Блудена Д., Драйєра П. та інших[185].

---

[184] Притула Х. М. Класифікація сільських територій у контексті формування пріоритетів їх розвитку: регіональні аспекти. Економіка АПК. 2019. № 9. С. 71—78; Rural Definitions: Data Documentation and Methods. URL: http://www.ers.usda.gov/data-products/rural-definitions.aspx; The reality of European rural areas: an overriding issue for EU competitiveness. URL: https://aer.eu/the-reality-of-european-rural-areas-an-overriding-issue-for-eu-competitiveness/ (дата звернення: 16.08.2021).

[185] Blunden J. R., Pryce W. T. R. and Dreyer P. (1998) The classification of rural areas in the European context: an exploration of a typology using neural network applications. Regional Studies: The Journal of the Regional Studies Association, Volume 32, Number 2, 1 April 1998, pp. 149-160(12) DOI: https://doi.org/10.1080/00343409850123035

Результати оціночного дослідження впливу Спільної сільськогосподарської політики (САП) на збалансований територіальний розвиток сільських територій у країнах ЄС-28 показують, що вплив САП через покращення соціально-економічних аспектів та соціальної інклюзії змінюється залежно від характеристик сільського регіону та застосованої політики[186].

Для протидії економічним наслідкам пандемії Європейська комісія у березні 2020 року ухвалила Комюніке "Тимчасовий устрій для заходів державної допомоги економіці в умовах поширення COVID-19", яке визначає умови надання державами-членами ЄС допомоги суб'єктам господарювання у вигляді прямих грандів, податкових пільг, гарантій за кредитами, субсидованих відсоткових ставок за кредитами, гарантій і кредитів, що надаються через фінансові інституції, страхування експортних кредитів[187]. У липні 2020 року в ЄС створено тимчасовий фонд NextGenttrationEU для відновлення країн-членів після коронакризи у розмірі 750 млрд. євро, причому щонайменше 37 % витрат мають припадати на кліматичні проєкти і щонайменше 20% - на проєкти цифрових трансформацій.

Очевидно, що періодичне декларування окремих соціально-економічних, інфраструктурних чи екологічних заходів державної підтримки, як засіб пом'якшення наслідків коронакризи в регіонах України, не може бути альтернативою радикальній політиці комплексного розвитку сільських територій на *сталій законодавчій основі*.

Доводиться констатувати, що законодавчими актами України сільські території дотепер не ідентифіковано як об'єкт державної регіональної політики. Відсутні критерії оцінки стану їх розвитку та класифікації за конкретними ознаками, зокрема виявлення проблемних сільських територій, до яких науковці і практики найчастіше відносять депресивні, відсталі, економічно найслабші регіони, що мають найнижчі показники економічного і соціального розвитку.

Чіткого розмежування понять "депресивна територія", "проблемний регіон", "відсталий регіон" у науковій літературі немає, що породжує неоднозначність трактувань цих дефініцій. Окремі науковці обґрунтовують визначення поняття "депресивна територія" виключно як промислового регіону, де відбувається стагнація базових галузей економіки щодо

---

[186] Evaluation support study on the impact of the CAP on territorial development of rural areas: socioeconomic aspects. Executive summary. Corporate author(s): ADE s.a , CCRI , Directorate-General for Agriculture and Rural Development (European Commission) , ÖIR GmbH EU publications. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. URL: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/51ea8c20-719a-11eb-9ac9-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF. DOI: 10.2762/38652

[187] Temporary Framework for State aid measures to support the economy in the COVID-19 outbreak. Communication from the Commission. (2020/C 91 I/01). EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2020_091_I_0001

забезпечення їх розвитку, зокрема: "депресивна територія - це промислово розвинена територія, кризовий стан якої є виявом структурної кризи економіки та нерівномірності розвитку промислового виробництва за галузями та регіонами України"[188].

Разом з тим, згідно пункту 3 частини другої статті 5 чинним Законом України "Про стимулювання розвитку регіонів"[189] депресивним може бути визнано сільський район, в якому протягом останніх трьох років щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, рівень середньомісячної заробітної плати та обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) на одну особу є значно нижчими, а частка зайнятих у сільському господарстві є значно вищою за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи.

Відповідно до частини третьої статті 10 цього Закону саме Кабінету Міністрів України на підставі моніторингу показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення належало забезпечити визначення:

- території, яким надається статус депресивних, встановлює їх межі;
- строк, на який території надається статус депресивної;
- заходи державного стимулювання розвитку території з метою подолання депресивного стану та форми й умови їх застосування;
- співвідношення державних, регіональних та інших фінансових ресурсів, що спрямовуються на виконання програми подолання стану депресивності території;
- строк внесення проєкту програми подолання стану депресивності території.

А згідно частини другої статті 11 згаданого Закону для подолання депресивності території центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, за участю інших центральних органів виконавчої влади, відповідних місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування належало розробляти відповідні програми подолання стану депресивності території, що підлягали затвердженню Кабінетом Міністрів України.

Регламентовано, що Програма подолання депресивності території повинна б передбачати, зокрема:

- коротку характеристику депресивної території, аналіз причин депресивного стану;

---

[188] Новикова А. М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України. Стратегічна панорама. 2000. № 3–4. 115–118 с.

[189] Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 8 вересня 2005 року № 2850-IV. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text

- заходи центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо подолання стану депресивності території, строк їх здійснення, обсяги фінансування з державного, місцевих бюджетів та інших джерел, передбачених законодавством;
- порядок здійснення моніторингу виконання програми, показники розвитку, за якими визначатимуться результати її виконання;
- загальну оцінку очікуваної соціально-економічної ефективності реалізації програми.

Однак, станом на сьогодні не функціонує жоден з механізмів стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності окремих територій, визначених чинним Законом України "Про стимулювання розвитку регіонів", не затверджено жодної програми подолання депресивності територій. На тлі перманентної відсутності затверджених програм подолання депресивності конкретних територій помітною є невизначеність Кабінетом Міністрів України граничних рівнів відхилення соціально-економічних показників розвитку територій, передбачених пунктами 2-4 частини другої статті 9 цього Закону, від середніх показників розвитку територій відповідних груп. Це блокує можливість об'єктивного, прозорого визначення умов та обсягів державного стимулювання розвитку проблемних територій.

Єдиною спробою правового врегулювання змісту поняття "проблемна територія" у вітчизняній практиці законотворення був проєкт Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів"[190], внесений Міністерством розвитку громад та територій на громадське обговорення 2.08.2020 року.

Так, згідно підпункту 4 пункту 1 статті 1 цього законопроєкту *проблемна територія – це територія, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови та на якій у визначеному цим Законом порядку та згідно з рішенням Кабінету Міністрів України або Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної ради здійснюються заходи відповідно державного або регіонального стимулювання розвитку*. Крім того, відповідно до підпункту 4 пункту 1 статті 4 згаданого законопроєкту, в якості соціально-економічних показників розвитку території, за якими сільський район планувалось визначати проблемною територією, були показники виключно демографічного характеру, зокрема: щільність населення є не менш як на 25 відсотків нижча від інших районів регіону; демографічне навантаження на особу працездатного віку на 25 відсотків вище від середнього показника по сільських районах у регіоні; темпи зниження чисельності населення району є вищим від середнього по районах регіону.

[190] Проєкт закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 2.08.2020 р. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: https://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/elektronni-konsultatsiyi-z-gromadskistyu/proekt-zakonu-ukrayini-pro-stimulyuvannya-rozvitku-regioniv/

На наш погляд, таке фокусування на конкретизації демографічних показників можна тлумачити як елемент виключно демографічного, а не комплексного підходу щодо класифікації сільських територій.

Варто також зауважити, що згідно пункту 3 частини другої статті 9 чинного Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" перелік соціально-економічних показників розвитку території, за якими сільський район, територія якого може бути визнана депресивною, тобто проблемною, є істотно ширшим, зокрема: протягом останніх трьох років щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, рівень середньомісячної заробітної плати та обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) на одну особу є значно нижчими, а частка зайнятих у сільському господарстві є значно вищою за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи [191].

Тому, за наявної правової невизначеності на рівні закону терміну "сільська територія", юридично некоректним є встановлення переліку функціональних типів територій Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 р.[192], затвердження якої супроводжувалось вимогою корегування у шестимісячний строк регіональних стратегії розвитку.

Так, цим документом визначено зміст терміну "*сільські території у несприятливих умовах*" – це територіальні громади, що одночасно мають такі характеристики, як щільність сільського населення нижча 15 осіб на кв. кілометр, відстань до найближчих міст з населенням більше 50 тис. осіб понад 30 хвилин на автомобілі (орієнтовно 40 кілометрів автомобільними дорогами з твердим покриттям), чисельність населення скоротилася у період 2008-2018 років більш як на 30 відсотків. Тобто сільська територія, як геопросторовий об’єкт, колізійно ототожнюється з терміном "територіальна громада", правовий зміст якого визначено абзацом другим статті 1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр"[193]. Необґрунтованим є акцент щодо періоду скорочення чисельності населення впродовж 2008-2018 років, а також конкретизації автомобільної доступності

[191] Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 8 вересня 2005 року № 2850-IV. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text

[192] Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text .

[193] Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні " від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/ed20220526#Text

до найближчих міст з населенням більше 50 тис. осіб зважаючи на різновіддаленість населених пунктів в об'єднаній територіальній громаді.

Крім того, анонсованими чинною Стратегією [194] критеріями не забезпечується чітке виокремлення як сільських територій, так і випадки їх можливої ідентифікації в якості інших функціональних типів територій, зокрема: прикордонних територій у несприятливих умовах; тимчасово окупованих територій України; гірських територій Українських Карпат; природоохоронних територій та об'єктів; зон впливу міжнародних транспортних коридорів тощо.

М.А. Хвесик і М.В. Ільїна з позиції обґрунтування методологічного підходу до комплексної класифікації сільських територій стверджують, що диференціювати сільські території можна за такими категоріями, як демографічний склад населення, адміністративний та політико-правовий статус, галузева спрямованість місцевої економіки, вид і режим використання території, динаміка розвитку, ступінь складності й ресурсозабезпеченості тощо[195].

Результати колективного дослідження, здійсненого в 2010 році щодо розробки комплексної типології сільських територій засвідчили[196], що істотні проблеми за умовами розвитку мають понад 64 % районів, а майже їх третина характеризується складною ситуацією у демографічно-поселенський сфері й низьким рівнем доступності до базових життєвих умов і споживчих послуг.

Разом з тим, як слушно зауважує І. Прокопа: "специфіка окремих територій найрельєфніше виявляється на рівні сільрад, але її практично неможливо відстежити в загальнонаціональному масштабі через відсутність необхідної інформації…Водночас рівень економічного розвитку сільських територій оцінити практично неможливо, оскільки ні його узагальнюючі показники (наприклад, обсяг ВДВ), ні показники роботи галузей економіки (в тому числі сільського господарства) у розрізі "міські поселення-сільська місцевість" не розраховуються"[197].

Підкреслимо, що організаційно-правові засади повноцінного забезпечення однозначності визначень, прозорого стабільного застосування територіальних типологій для складання та поширення європейської

---

[194] Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

[195] Хвесик М.А., Ільїна М.А. Методологічні засади диференціації сільських територій. Економіка АПК. 2018. № 4. С. 12—18.

[196] Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. О. М. Бородіної, І. В. Прокопи. К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2010. 376 с.

[197] Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. Економіка України. 2007. № 6 (547). С. 50-59.

статистики закладено Регламентом ЄС № 1059/2003 [198]. В ЄС регіони диференціюються з урахуванням їх ВВП на одну особу, вираженого у відсотках від середнього по ЄС: більш розвинені регіони – ВВП більше 90%, перехідні регіони – ВВП 75%-90%, менш розвинені регіони – ВВП менше 75%. Тобто згідно європейської практики детермінантою ідентифікації сільських територій є врахування демографічної складової, а основою їх класифікації є диференціація за рівнем економічного розвитку, який оцінюється за обсягом ВВП на одну особу.

Адміністративно-територіальна реформа, яка відбулася в Україні, значно розширила автономію органів місцевого самоврядування в прийнятті рішень щодо розвитку своїх територій. Водночас в умовах відсутності стратегічного бачення розвитку сільських територій, побудованого на реалізації існуючих конкурентних переваг та за участі бізнесу та громадськості, відбувається поширення хронічної дотаційності місцевих бюджетів, загострення економічних та соціальних проблем на цих територіях[199].

Разом з тим, в Україні не передбачено законодавче впровадження європейської класифікації NUTS та імплементації європейських територіальних типологій, не визначено критеріїв виокремлення та ідентифікації окремих типів територій, що загалом не сприяє повноцінному впровадження європейського інструментарію в сфері регіонального розвитку. Методологією державного статистичного спостереження не передбачено узагальнення показників ВВП за районами, територіальними громадами тощо.

Введеним з 1 січня 2021 року в дію Законом України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних»[200], що визначає організаційно-правові засади створення, функціонування та розвитку національної інфраструктури геопросторових даних, не віднесено функціональні типи територій, визначені в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 р.[201], до переліку геопросторових даних, що блокуватиме якісне створення єдиної геоінформаційної системи, як сучасного інструмента інтегрування даних з різних інформаційних джерел для проведення моніторингу і оцінки

[198] Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS). Access current version (13/11/2019) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02003R1059-20180118

[199] Химинець В. В., Нестеренко В. В. Щодо механізмів забезпечення конкурентоспроможності сільських територій. Національний інститут стратегічних досліджень: аналітична доповідь. 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-10/silski-terytorii.pdf

[200] Закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» від 13 квітня 2020 року № 554-IX // Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text

[201] Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

функціональних типів територій, зокрема сільських територій на рівні об'єднаних територіальних громад і районів.

Зважаючи на обмеженість інформаційно-статистичного забезпечення щодо чіткої ідентифікації ознак проблемності сільських територій, основою виокремлення критеріїв оцінки їх стану в межах даного дослідження слугувала адаптована до європейської методології класифікація територій адміністративних районів України як малих регіонів рівня NUTS-3 і аналогів місцевих адміністративних одиниць LAU з виокремленням переважно міських, проміжних і переважно сільських територій[202]. Станом на 1 січня 2020 р. переважно сільські території ідентифіковано на рівні 416 адміністративних районів за такими критеріями: густота населення, менше за 300 жителів на 1 км2; частка міського населення адміністративного району менше від 50% (щонайменше 50% сільського населення). Їх загальна площа за уточненими даними у межах областей України становить 487 288,2 км2, або 84,6 % їх сумарної площі (табл. 2.2).

Для ідентифікації на рівні адміністративних районів проблемних сільських територій шляхом системного виокремлення окремих типів переважно сільських територій використано доступні офіційні та статистичні дані демографічного та економічного характеру, що слугували виокремленню таких критеріїв, зокрема:

- густота наявного населення, осіб/км^2;
- зміни чисельності наявного населення за останні три роки;
- зміни кількості юридичних осіб за останні три роки;
- обсяг податкових надходжень на одну особу, грн.

Дослідження динаміки зміни чисельності наявного населення та кількості юридичних осіб фокусовано на трьохрічному періоді останніх років (2017-2019), з огляду на врахування анонсованої нормативними актами[203] етапності реалізації відповідних стратегій розвитку – формування трьохрічного плану заходів першого етапу дії відповідної стратегії та врахування відповідних змін при розробленні заходів на наступні чотири роки (другий етап).

---

[202] Сторонянська І.З., Залуцький І.Р. Методичні підходи до виокремлення та ідентифікації сільських територій (у контексті імплементації європейського досвіду). Економіка України. 2020. № 11. С. 41—59. https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.11.041

[203] Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів: постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 року №931. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-%D0%BF/ed20181117#Text; Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів: постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 року №932. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF/ed20190201#Text

Таблиця 2.2.

Наявність переважно сільських територій за регіонами України (станом на І січня 2020 року)

Області	Кількість і площа адміністра-тивних районів у регіоні, (од./км²)	Переважно сільські території (ПСТ)			Частка площі ПСТ регіону в його загальній площі, (%)	Частка наявного населення ПСТ регіону в його загальній чисель-ності, (%)
		райони, (од.)	площа (км²)	наявне населення (осіб)		
Всього по Україні	476/562495,0	416	487288,2	15801826	84,6	40,6
АР Крим	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в
Вінницька	27/26217,6	26	25336,0	993835	95,6	64,3
Волинська	16/20021,7	16	20021,7	651850	99,4	63,2
Дніпропетровська	22/30703,1	17	23613,1	536313	74,0	16,9
Донецька	18/22996,8	9	10385,9	202206	39,2	4,9
Житомирська	23/29636,4	20	26792,4	612831	89,8	50,7
Закарпатська	13/12688,9	13	12688,9	988184	99,5	78,8
Запорізька	20/26684,0	17	22695,4	493259	83,5	29,2
Івано-Франківська	14/12781,7	14	12781,7	917637	91,8	67,1
Київська	25/27781,0	22	25294,0	947642	89,9	53,2
Кіровоградська	21/24350,8	19	22379,9	463604	91,0	49,7
Луганська	18/25346,8	11	16241,9	292047	60,9	13,7
Львівська	20/21526,0	20	21526,0	1398859	98,6	55,7
Миколаївська	19/24253,6	18	23010,8	457984	93,4	40,9
Одеська	26/32993,5	24	30773,4	946289	92,4	39,8
Полтавська	25/28312,2	23	26648,7	671492	92,7	48,4
Рівненська	16/19943,2	16	19943,2	811791	99,5	70,4
Сумська	18/23224,8	12	16281,0	312074	68,3	29,2
Тернопільська	17/13687,3	17	13687,3	746779	99,0	71,9
Харківська	27/30 901,5	21	23150,8	518393	73,7	19,5
Херсонська	18/27784,0	15	22101,0	438060	77,6	42,6
Хмельницька	20/20346,0	19	19480,0	691751	94,4	55,1
Черкаська	20/20685,0	19	19789,0	657230	94,6	55,1
Чернівецька	11/7943,1	11	7943,1	623950	98,1	69,2
Чернігівська	22/31686,0	17	24723,0	427766	77,5	43,2

Джерело: складено авторами на основі[204]

На наш погляд, для репрезентативності висвітлення демографічних трендів переважно сільських територій з негативною динамікою зміни чисельності наявного населення доцільним є визначення розрахункового періоду повного їх знелюднення – Лагу знелюднення переважно сільської території ($ЛЗ_{пст}$), який в даному дослідженні визначається як відношення чисельності наявного населення станом на 01.01.2020 року до середньорічної

[204] Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»); Сторонянська І.З., Залуцький І.Р. Методичні підходи до виокремлення та ідентифікації сільських територій (у контексті імплементації європейського досвіду). Економіка України. 2020. № 11. С.41-59. https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.11.041

зміни чисельності наявного населення за трьохрічний період – 2017-2019 роки.

Перелік критеріїв та деталізацію їх параметрів, які є основою дієвості алгоритму ідентифікації окремих типів переважно сільських територій на рівні адміністративних районів регіону наведено в таблиці 2.3.

Відтак, пропонована нами класифікація переважно сільських територій включає такі їх типи:

- більш розвинені переважно сільські території, або інтегровані переважно сільські території (надалі - ІПСТ);
- перехідні переважно сільські території, або дискретні переважно сільські території – (надалі - ДПСТ);
- проблемні переважно сільські території, або неблагополучні переважно сільські території (надалі - НПСТ).

Таблиця 2.3

Критерії та параметри ідентифікації типів переважно сільських територій в адміністративних районах регіону

Типи переважно сільських територій	Критерії ідентифікації		Примітка
	Назва критерію	Параметри критерію	
Більш розвинені переважно сільські території (Інтегровані переважно сільські території - ІПСТ)	Густота наявного населення	**Перевищує** середньообласне значення показника густоти населення переважно сільських територій, осіб/км^2	ІПСТ ідентифікуються за умови відповідності означеним параметрам **усіх чотирьох критеріїв.**
	Зміна чисельності наявного населення за останні 3 роки	**Зростання** за останні три роки чисельності наявного населення переважно сільських територій, (+ осіб)	
	Зміна кількості юридичних осіб за останні Зроки	**Зростання** за останні три роки кількості юридичних осіб переважно сільських територій, (+ %)	
	Обсяг податкових надходжень на одну особу	**Перевищує** середньообласний обсяг податкових надходжень переважно сільських територій на одну особу, грн.	
Перехідні переважно сільські території (Дискретні переважно сільські території - ДПСТ)	Густота наявного населення	**Перевищує** середньообласне значення показника густоти населення переважно сільських територій, осіб/км^2	ДПСТ ідентифікуються за умови відповідності означеним параметрам **усіх чотирьох критеріїв**. Також до дискретних сільських територій (ДПСТ)

Типи переважно сільських територій	Критерії ідентифікації		Примітка
	Назва критерію	Параметри критерію	
	Зміна чисельності наявного населення за останні 3 роки	Розрахункове значення Лагу знелюднення переважно сільських територій ($ЛЗ_{пст}$) **перевищує** середньообласний показник щодо таких територій, які мають спадом чисельності наявного населення за останні 3 роки .	відноситься територія з густотою наявного населення **не менше 50%** її **середньо-обласного значення** для переважно сільських територій при умові зростання чисельності наявного населення за останні 3 роки.
Перехідні переважно сільські території (Дискретні переважно сільські території - ДПСТ)	Зміна кількості юридичних осіб за останні три роки	**Зростання** за останні три роки кількості юридичних осіб переважно сільських територій, + %	
	Обсяг податкових надходжень на одну особу	**Перевищує** 85 % середньообласного обсягу податкових надходжень переважно сільських територій на одну особу, грн.	
Проблемні переважно сільські території (Неблагополучні переважно сільські території -НПСТ)	Густота наявного населення	**Не перевищує** середньообласне значення показника густоти населення переважно сільських територій, осіб/км^2	НПСТ ідентифікуються за умови відповідності означеним параметрам **одного з чотирьох критеріїв**. НПСТ, що характеризуються відповідністю параметрам не менше трьох критеріїв, є занепадаючими (ЗПСТ). Також до занепадаючих переважно сільських територій (ЗПСТ) відносяться такі НПСТ, що характеризується **нижчим** 50% від середньообласного значення одного з показників - густоти населення, Лагу знелюднення ($ЛЗ_{пст}$), середньообласного обсягу податкових надходжень на особу
	Зміна чисельності наявного населення за останні три роки	Розрахункове значення Лагу знелюднення переважно сільських територій ($ЛЗ_{пст}$) **не перевищує** середньообласний показник щодо таких територій, які характеризуються спадом чисельності наявного населення за останні 3 роки, роки	
	Зміна кількості юридичних осіб за останні три роки	**Зменшення** кількості юридичних осіб переважно сільських територій за останні 3 роки, - %	
	Обсяг податкових надходжень на одну особу	**Не перевищує** 85 % середньообласного обсягу податкових надходжень переважно сільських територій на одну особу, грн.	

Авторська розробка

Так, проблемні (неблагополучні) переважно сільські території (НПСТ) ідентифікуються за умови відповідності параметрам одного з чотирьох критеріїв:

- густота населення не перевищує середньообласне значення показника густоти населення переважно сільських територій;
- розрахункове значення Лагу знелюднення переважно сільських територій ($ЛЗ_{пст}$) не перевищує середньообласний показник щодо таких територій, які характеризуються спадом чисельності наявного населення за останні три роки;
- наявністю зменшення кількості юридичних осіб переважно сільських територій за останні три роки;
- обсяг податкових надходжень на одну особу не перевищує 85 % середньообласного обсягу податкових надходжень переважно сільських територій на одну особу.

Крім того, враховуючи інтенсивність прояву показників та наявність їх критичних значень за критеріями відповідності типу неблагополучні переважно сільські території (НПСТ), в межах цього типу виділено окремий підтип – занепадаючі переважно сільські території (ЗПСТ).

Зокрема, для ідентифікації цього підтипу визначається відповідність параметрам не менше трьох критеріїв НПСТ, або наявність НПСТ, що характеризується нижчим 50% від середньообласного значення одного з показників - густоти населення, Лагу знелюднення ($ЛЗ_{пст}$), середньообласного обсягу податкових надходжень на особу.

Використовуючи наявні офіційні та статистичні дані [205] здійснено комплексну класифікацію переважно сільських територій України на рівні адміністративних районів з виокремленням ІПСТ, ДПСТ, НПСТ. В складі НПСТ ідентифіковано ЗПСТ, які є вкрай проблемними. Результати узагальнено на рівні областей та держави, за винятком АР Крим (див. табл. 2.4-2.5).

Згідно отриманих станом на І січня 2020 р. результатів ідентифікації типів переважно сільських територій включно з виокремленням переважно сільських територій як проблемних (Додаток В), є підстави констатувати таке:

[205] Форми 6-зем станом на 01.01.2010—2016 рр. / Інформація територіальних органів Державної служби України з питань геодезії, картографії і кадастру [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/; Чисельність населення (за оцінкою) на 01.01.2020 р. і середня чисельність у 2019 р.: стат. інформація / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/; Чисельність наявного населення України на 01.01.2019 р. : стат. збірник / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf; Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/; Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

Таблиця 2.4.

Ідентифікація типів (за рівнем розвитку) переважно сільських територій в регіонах України станом на 01.01. 2020 р.

Області	Густота наявного населення в межах переважно сільських територій (осіб/км²)	Лаг знелюднення переважно сільських територій $ЛЗ_{пст}$ (років)	Зміна кількості юридичних осіб за 2017-2019 роки (+/-%)	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн	Тип переважно сільської території та її характеристики							
					Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ)		Перехідні (Дискретні - ДПСТ)		Проблемні (Неблагополучні -НПСТ)			
									Всього		з них занепадаючі сільські території (ЗПСТ)	
					райони/ площа (од./км²)	райони/ населення (од./осіб)	райони/ площа (од./км²)	райони/ населення (од./осіб)	райони/ площа (од./км²)	райони/ населення (од./осіб)	райони/ площа (од./км²)	райони/ населення (од./осіб)
Всього по Україні *	32,4	106	+ 6,9	4185,6	16**/18901	16**/1323317	69**/84556	69**/3334363	331**/383831	331**/11144146	96**/104053	96**/2532676
АР Крим	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в
Вінницька	39,2	70	+7,1	3945,8	-	-	8/8812	8/428991	18/16524	18/564844	5/4174	5/123798
Волинська	32,6	175	+ 5,8	2908,9	1/973	1/66875	2/3137	2/103971	13/15912	13/481004	2/2572	2/64794
Дніпропетровська	22,7	79	+ 7,5	5536,7	-	-	2/3338	2/115420	15/20275	15/420893	4/5020	4/92676
Донецька	19,4	72	+ 3.0	4013,7	-	-	1/1316	1/29449	8/9070	8/172757	3/2816	3/58593
Житомирська	22,9	95	+4,6	4135,0	1/1441	1/72213	-	-	19/25351	19/540618	4/7611	4/110680
Закарпатська	77,9	454	+ 4.9	2343,7	1/866	1/71640	1/695	1/120795	11/11128	11/795749	5/4168	5/246843
Запорізька	21,7	78	+ 3,2	4145,1	-	-	3/4052	3/140621	14/18643	14/352638	3/3146	3/45344
Івано-Франківська	71,8	140	+10,1	2509,0	-	-	3/2829	3/265373	11/9953	11/652264	3/2753	3/114831
Київська	37,5	97	+ 14,8	8053,0	4/5129	4/412771	2/2225	2/84620	16/17940	16/450251	8/10196	8/183753
Кіровоградська	20,7	69	+ 4,2	5518,4	-	-	3/3886	3/96259	16/18494	16/367345	5/5024	5/70216
Луганська	18,0	76	+ 4,3	3779,0	-	-	1/1623	1/33173	10/14619	10/258874	1/971	1/14885
Львівська	65,0	180	+ 10,1	3645,1	3/3587	3/304376	4/3204	4/248083	13/14735	13/846400	5/6115	5/311207
Миколаївська	19,9	94	+ 3,9	4331,1	-	-	4/5731	4/154177	14/17280	14/303807	5/6703	5/95107
Одеська	30,8	152	+ 5,8	5128,2	3/3796	3/160156	4/7217	4/114486	17/19760	17/671647	6/6204	6/121900
Полтавська	25,2	69	+ 4,9	6215,1	1/1260	1/68174	4/3665	4/105563	18/21724	18|497755	4/3872	4/75411
Рівненська	40,7	180	+ 6,9	2892,6	1/1176	1/92981	3/4126	3/223618	12/14641	12/495192	5/5276	5/160021
Сумська	19,2	59	+ 5,7	5277,6	-	-	3/4020	3/104783	9/12261	9/207291	2/3070	2/50296
Тернопільська	54,6	92	+ 6,1	2807,1	-	-	2/1612	2/123043	15/12075	15/623736	5/3136	5/132954
Харківська	22,4	73	+ 5,3	5248,4	-	-	5/5513	5/200876	16/17638	16/317517	5/4977	5/91860
Херсонська	19,8	91	+ 8,7	3514,1	-	-	2/2990	2/110833	13/19111	13/327227	1/915	1/11217
Хмельницька	35,5	70	+ 3,8	3788,4	-	-	2/2757	2/116257	17/16723	17/575494	4/3182	4/98781
Черкаська	33,2	72	+ 6,2	4715,7	-	-	6/5707	6/232638	13/14082	13/424592	2/2029	2/40789
Чернівецька	78,5	208	+ 2,0	2005,4	1/673	1/74131	1/608	1/68027	9/6662	9/481792	3/2216	3/107147
Чернігівська	17,3	57	+ 3,7	4535,1	-	-	3/5493	3/113307	14/19230	14/314459	6/7907	6/109573

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця 2.5

Характеристики неблагополучних та занепадаючих переважно сільських територій за регіонами України станом на 01.01.2020 р.

Області	Характеристики неблагополучних переважно сільських територій (НПСТ)				Характеристики занепадаючих переважно сільських територій (ЗПСТ)					
	Частка площі НПСТ		Частка наявного населення НПСТ		Частка площі ЗПСТ			Частка наявного населення ЗПСТ		
	у загальній площі області (%)	у загальній площі ПСТ області (%)	у загальній чисельності населення області (%)	у чисельності населення ПСТ області (%)	у загальній площі області (%)	у загальній площі ПСТ області (%)	у загальній площі НПСТ області (%)	у загальній чисельності населення області (%)	у чисельності населення ПСТ області (%)	у чисельності населення НПСТ області (%)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Всього по Україні	66,7	78,8	28,6	70,5	18,1	21,4	27,1	6,5	16,0	22,7
Вінницька	61,4	65,2	36,5	56,8	15,8	16,5	25,7	8,0	12,4	21,9
Волинська	79,0	79,5	46,6	73,8	12,8	12,8	16,2	6,3	9,9	13,5
Дніпропетровська	63,5	85,9	13,2	78,5	16,4	21,3	24,8	2,9	17,3	22,0
Донецька	34,2	87,3	4,2	85,4	10,6	27,1	31,0	1,4	29,0	33,9
Житомирська	85,0	94,6	44,7	88,2	25,5	28,4	30,0	9,2	18,1	20,5
Закарпатська	87,2	87,7	63,5	80,5	32,7	32,8	37,4	19,7	25,0	31,0
Запорізька	68,6	82,1	20,9	71,5	4,9	13,9	16,9	2,7	9,2	12,9
Івано-Франківська	71,5	77,9	47,7	71,1	19,8	21,5	27,7	8,4	12,5	17,6
Київська	64,0	70,9	25,3	47,5	36,2	40,3	56,8	10,3	19,4	40,8
Кіровоградська	75,2	82,6	39,4	79,2	20,4	22,4	27,2	7,5	15,1	19,1
Луганська	54,8	90,0	12,1	88,6	3,6	6,0	6,6	0,7	5,1	5,7
Львівська	67,5	68,4	33,7	60,5	28,0	28,4	41,5	12,4	22,2	36,8
Миколаївська	70,3	75,1	27,1	66,3	27,3	29,1	38,8	8,5	20,8	31,3
Одеська	59,0	64,2	28,2	71,0	18,6	20,2	31,4	5,1	12.9	18,1
Полтавська	75,6	81,5	35,9	74,1	13,5	14,5	17,8	5,4	11.2	15,2
Рівненська	73,0	74,3	42,9	61,0	26.3	26,4	36,0	13,9	19,7	32,3
Сумська	51,4	75,3	19,4	66,4	12,9	18,9	25,0	4,7	16,1	24,3
Тернопільська	87,3	88,2	60,0	83,5	22,7	22,9	26,0	12,8	17,8	21,3
Харківська	56,1	76,2	11,9	*61,2*	15,8	21.5	28,2	3,4	17,7	28,9
Херсонська	67,1	86,5	31,8	74,7	3,2	4,1	4,8	1,1	2,6	3,4
Хмельницька	81,1	85,8	45,9	83,2	15,4	16,3	19,0	7,9	14,3	17,9
Черкаська	67,3	71,2	35,6	64,6	9,7	10,2	14,4	3,4	6,2	9,6
Чернівецька	82,3	83,4	53,4	77,2	27,4	27,9	33,3	11,9	17,2	22,2
Чернігівська	60,3	77,8	31,7	73,5	24.8	32,0	41,1	11,0	25,6	34,8

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

–переважно сільські території, площа яких у межах 416 адміністративних районів становить 487 288,2 км², або 84,6 % території областей України без урахування АР Крим, класифіковано за окремими типами, зокрема як: ІПСТ – на рівні 16 адміністративних районів (3,8 %); ДПСТ – на рівні 69 адміністративних районів (16,6 %); НПСТ – на рівні 331 адміністративних районів (79,6 %). 96 адміністративних районів ідентифіковано як ЗПСТ, що складає 29,0 % кількості районів типу НПСТ, або 23,1 % загальної кількості досліджених районів; площа ІПСТ становить 18 901 км², що складає 3,9 % площі переважно сільських територій України, де проживало 1 323 317 осіб, або 8,3 % наявного населення переважно сільських територій держави. ІПСТ відсутні у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській областях;

–ДПСТ займають площу 84 556 км², або 18,0 % площі переважно сільських територій України, з населення в кількості 3 334 363 осіб, що складає 21,1 % наявного населення переважно сільських територій країни. ДПСТ не виявлено лише у Житомирській області. В Донецькій, Закарпатській та Луганській областях ДПСТ зафіксовано на рівні лише одного адміністративного району;

–площа НПСТ сягає 383 831 км², що складає: 66,7 % загальної площі держави, де проживає 28,6 % її наявного населення (11 144 146 осіб); 78,8 % площі переважно сільських територій держави з часткою 70,5 % наявного населення таких територій. Найбільші площі НПСТ зосереджено у Львівській (846 400 км²), Закарпатській (795 749 км²) та Одеській (671 647 км²) областях, а найменшою є площа НПСТ у Донецькій (172 757 км²) та Луганській (258 874 км²) областях. Частка НПСТ у загальній площі області є найвищою в Тернопільській (87,3 %), Закарпатській (87,2 %), Житомирській (85,0) %) областях. Максимальною часткою площі НПСТ в межах переважно сільських територій області виділяються Житомирська (96,4 %), Луганська (90,0 %), Тернопільська (88,2 %) області при мінімальному значення цієї частки – 64,2 % в Одеській області.

–найвищою часткою наявного населення НПСТ характеризуються: Закарпатська (63,5 %), Тернопільська (60,0 %), Чернівецька (54,4 %) області – щодо загальної чисельності наявного населення області; Луганська (88,6 %), Житомирська (88,2%), Донецька (85,4 %), Тернопільська (83,5 %), Хмельницька (83,2 %) області – щодо чисельності наявного населення переважно сільських територій області;

–в межах НПСТ виокремлено ЗПСТ площею 104 053 км², де проживає 2 532 676 осіб. Частка площі ЗПСТ в межах України складає відповідно: 18,1 %

її загальної площі; 21,4 % – в межах переважно сільських територій; 27,1 % – в межах НПСТ. Частка наявного населення в межах ЗПСТ становить, зокрема; 6,5 % наявного населення країни; 16,0 % наявного населення переважно сільських територій держави; 22,7 % наявного населення НПСТ;

–максимальною часткою площі ЗПСТ виділяються: щодо загальної площі держави – Київська (36,2 %), Закарпатська (32,7 %), Львівська (28,0 %) області; щодо площі переважно сільських територій області – Київська (40,3 %), Закарпатська (32,8 %), Чернігівська (32,0 %) області; щодо площі НПСТ області – Київська (56,8 %), Львівська (41,5 %), Чернігівська (41,0 %) області;

–найбільші частки наявного населення в межах ЗПСТ зафіксовано у: Закарпатській (19,7 %), Рівненській (13,9 %), Тернопільській (12,8 %) областях – щодо чисельності наявного населення країни; Донецькій (29,0 %), Чернігівській (25,6 %), Закарпатській (25,0 %) областях – щодо чисельності наявного населення переважно сільських територій області; Київській (56,8 %), Львівській (41,5 %), Чернігівській (41,0 %) областях – щодо чисельності наявного населення в межах НПСТ області.

Таким чином, згідно результатів ідентифікації типів переважно сільських територій у межах 416 адміністративних районів без урахування АР Крим станом на 1 січня 2020 р.:

– неблагополучні переважно сільські території зафіксовано на рівні 331 адміністративних районів (79,6 %). Площа неблагополучних переважно сільських територій становить 383 831 км^2, що складає: 66,7 % загальної площі держави, де проживає 28,6 % її наявного населення (11 144 146 осіб); 78,8 % площі переважно сільських територій держави з часткою 70,5 % наявного населення таких територій. Найвищою часткою наявного населення неблагополучних переважно сільські територій щодо чисельності наявного населення переважно сільських територій області характеризуються: Луганська (88,6 %), Житомирська (88,2%), Донецька (85,4 %), Тернопільська (83,5 %), Хмельницька (83,2 %) області;

– занепадаючих переважно сільських територій виявлено на рівні 96 адміністративних районів, що складає 29,0 % кількості районів типу неблагополучні переважно сільські території, або 23,1 % загальної кількості досліджених районів. Частка площі занепадаючих переважно сільських територій в межах України складає відповідно: 18,1 % її загальної площі; 21,4 % – в межах переважно сільських територій; 27,1 % – в межах неблагополучних переважно сільських територій. Частка наявного населення в межах занепадаючих переважно сільських територій становить: 6,5 % наявного населення країни; 16,0 % наявного населення переважно сільських територій держави; 22,7 % наявного населення неблагополучних переважно сільських територій.

2.6. Напрямки удосконалення інституційного забезпечення розвитку сільських територій в Україні

Результати аналізу структури ідентифікованих типів переважно сільських територій, з врахуванням їх виокремлення за актуальними критеріями як проблемних, безальтернативно засвідчують потребу невідкладного формування та реалізації політики розвитку сільських територій на основі територіально-орієнтованого підходу з урахуванням стандартів ЄС та країн-членів ОЕСР у сфері державної регіональної політики.

Успішна реалізація лише окремих інфраструктурних проєктів на місцевому рівні сільських поселенських структур не забезпечить одержання очікуваного ефекту розвитку. Необхідно на державному рівні розробити відповідні програмні документи з фінансовим та організаційним механізмом їх реалізації, чітко орієнтовані на створення нових виробництв і продуктивних робочих місць на основі залучення необхідних інвестицій у ті сфери економічної діяльності територій, у розвитку яких заінтересовані постійні сільські мешканці з урахуванням набутого ними досвіду виробничої та невиробничої діяльності, зміни структури місцевої економіки та наявних ресурсів розвитку[206].

Разом з тим, головні пріоритети розвитку сільських територій визначено чинною Концепцією розвитку сільських територій від 23 вересня 2015 року[207], відповідно до якої затверджено План заходів з її реалізації на період до 2025 року[208] за такими напрямами: підвищення якості життя сільського населення; охорона та збереження природних ресурсів у сільській місцевості; диверсифікація та розвиток сільської економіки; удосконалення системи управління сільськими територіями; освіта та інформаційно-консультаційне забезпечення. Функцію моніторингу реалізації цих заходів покладено на Мінагрополітики, повноваження якого щодо розвитку сільських територій, згідно новітнього Положення про це міністерство[209], зведено

[206] Заяць Т. А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. Демографія та соціальна економіка, 2017, № 3 (31). С. 48-60.

[207] Про схвалення Концепції розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 року № 995-р // Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text (дата звернення:

[208] Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 року № 489-р. // Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80#Text

[209] Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 року № 124 // Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#Text

виключно до сфери агропромислового виробництва. Тим самим сільські території визначено виключно як об'єкт агрополітичного впливу.

Водночас, моніторинг стану забезпечення об'єктами соціальної інфраструктури сільських територій, загальну координацію розвитку сільських територій; розробку та забезпечення виконання за участю інших органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування програм розвитку сільських територій; розробку та здійснення заходів, спрямованих на комплексний розвиток сільських територій; внесення на розгляд Кабінету Міністрів України відповідних пропозицій покладено, зокрема, на Міністерство розвитку громад і територій України[210].

Проте на сьогодні в Україні відсутній системоутворюючий нормативно-правовий акт, який би визначав в чому полягає зміст "державної аграрної політики", "державної політики розвитку сільських територій", "державної політики сільського розвитку" чим вони відрізняються між собою, які правові механізми їх реалізації, адже в Закон «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» фактично перестав діяти.

Системність та ефективність державної політики залежить, передусім, від законодавчої основи для її впровадження. Тому чинна Концепція не може слугувати правовою основою для прямої практичної імплементації її положень, інтеграції різних секторальних політик та фокусування державних витрат, позаяк відповідно до статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особами зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Очевидною є відсутність цілісної програмно-цільової підтримки держави щодо послідовної імплементації затверджених Заходів [211], зокрема механізму гарантованого державою бюджетно-квотного забезпечення, що висвітлює декларативний характер цих Заходів та обумовлює малоймовірність їх реалізації на сталій основі, посилюючи загрози щодо комплексного розвитку сільських територій на тлі безпрецедентного об'єднання сільських та міських територій.

Зважаючи на потребу повноцінного законодавчого забезпечення ефективного функціонування механізмів стимулювання регіонального розвитку, наявність проблем інституційно-правового характеру у цій сфері, очевидною є необхідність виважених, аргументованих змін правових,

---

[210] Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України: постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 року № 197 // Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF#Text

[211] [211] Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 року № 489-р. // Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80#Text

організаційних, фінансових та інших складових системи стимулювання розвитку регіонів та окремих типів територій враховуючи європейську практику.

Реальною передумовою формування інструментарію реалізації політики розвитку сільських територій, зокрема проблемних, є прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення" № 552-IX[212], яким анонсовано розробку проєкту Закону України про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо створення у складі спеціальних фондів державного та місцевих бюджетів Фонду розвитку сільських територій, кошти з якого спрямовуються на видатки розвитку: інфраструктури, енергозбереження, освіти та медицини у сільській місцевості та реалізацію державних програм розвитку малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників. Затримка з прийняттям згаданого законопроєкту зумовлює зростання ризиків нерозв'язання найважливіших соціальних проблем в сільській місцевості, що призведе до подальшого занепаду сільських територій та їх деградації.

На законодавчому рівні доцільно встановити сталий принцип проблемно-квотного диференційованого залучення коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів щодо повноцінного вирішення цих проблем в рамках загальнонаціональних пріоритетів державної регіональної політики, зокрема щодо сільських територій проблемного типу. Детермінантою стимулювання розвитку таких типів територій має бути довгострокова орієнтація об'єднаних територіальних громад щодо нарощування їх фінансово-економічної бази та розумного використання потенціалу територій на основі інтегрованих, високоякісних стратегічних документів соціально-економічного розвитку.

Водночас, сучасна розбудова сільських територій має базуватися на принципах інклюзивного людиноцентричного розвитку сільських, селищних громад, що забезпечує:

- *комфортне проживання* людини, родини, важливою умовою якого є розвинена і сучасна соціальна, комунальна, транспортна, інженерна інфраструктура, адаптована до останніх технологічних досягнень та індивідуальних потреб мешканців;
- *розвиток людського потенціалу* через забезпечення потреб населення в освітньому, культурному, фізичному, духовному збагаченні,

[212] Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення" від 31березня 2020 року № 552-IX // Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text

поширення цифровізації, електронних послуг та сервісів в сільській місцевості;

- *реалізацію трудового потенціалу* членів громад через гідну працю належного фахового та кваліфікаційного рівнів, яка забезпечує добробут їх та членів їх сімей;
- *реалізацію підприємницької ініціативи* у галузях реального сектору економіки, сфері надання послуг та у спосіб індивідуальної самозайнятості;
- *сталий розвиток сільських населених пунктів* шляхом створення таких умов, за яких економічне зростання, матеріальне виробництво та задоволення потреб сучасного суспільства відбуваються в межах, що забезпечують відновлення екосистем і не ставлять під загрозу життєздатність теперішніх та майбутніх поколінь[213].

Тому доцільними є **регіональні ініціативи** щодо внесення змін до:

- Закону України "Про національну інфраструктуру геопросторових даних" щодо імплементації функціональних типів територій загалом та пропонованих типів переважно сільських територій зокрема, як об'єктів базових геопросторових даних з прив'язкою до трансформованої системи адміністративно-територіального устрою держави;
- Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" щодо встановлення критеріїв, параметрів їх показників та алгоритму ідентифікації функціональних типів територій включаючи імплементацію пропонованих типів переважно сільських територій; визначення правового режиму відповідних функціональних типів та підтипів територій; запровадження Державного реєстру проблемних (неблагополучних) сільських територій, а також встановлення порядків ведення їх моніторингу та стимулювання розвитку.

Реалізація означених пропозицій сприятиме імплементації інструментів подолання депресивності територій на засадах узгодження державних та регіональних стратегічних пріоритетів на довгостроковий період з інтересами об'єднаних територіальних громад, покращення соціально-економічного стану сільських територій та істотного підвищення рівня життя сільських мешканців.

[213] Щодо концептуальних підходів до стратегії розвитку села..Національний інститут стратегічних досліджень: аналітична доповідь. 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_18_2021.pdf

2.7. ПРАКТИКА ФІНАНСОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ В МЕЖАХ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЄС

Стимулювання економічної активності сільських територій є одним з основних напрямів економічного розвитку країн ЄС впродовж останніх 50-ти років. Хоча прийнято вважати, що країни ЄС характеризуються високим рівнем урбанізації та промислового розвитку, переважно сільські регіони становлять 51% території ЄС, на якій проживає 19% населення [214]. Це дозволяє стверджувати, що сільські території є не лише ареалом проживання і життєдіяльності населення, а й відіграють вагому роль у збереженні культурної спадщини та історичної самобутності країн ЄС, управлінні природоохоронними активами, стимулюванні економічного зростання і зайнятості населення та забезпеченні продовольчої безпеки громадян.

Утім сільські території ЄС, як і переважної більшості країн світу (у тому числі, України), впродовж тривалого періоду стикаються з проблемами, які ведуть до зростання соціальної та економічної нерівності у розвитку міських та сільських регіонів не на користь останніх. Це підтверджує аналіз статистичних даних, зокрема те, що у 2019 р. на сільські регіони, де проживало 45% населення світу, припадало 70% верств, які перебували за межею бідності; а рівень глобальної бідності у сільських регіонах світу становив 17% на противагу 7% у містах[215].

Щодо країн ЄС, впродовж 2-ї половини XX ст. чітко прослідковувалися тенденції депопуляції та маргіналізації сільських територій, а скорочення чисельності сільських жителів стало звичним трендом для більшості сільських регіонів. Згідно з прогнозами, до 2050 р. населення переважно міських регіонів у ЄС збільшиться на 24,1 млн осіб, натомість у переважно сільських регіонах скоротиться на 7,9 млн осіб.

Депопуляція сільських територій є наслідком впливу демографічних і економічних чинників та, як підсумовують європейські науковці, «свідченням ширшої структурної кризи, спаду економіки та ринку праці, периферизації та поглиблення розриву між містами та селами, що посприяло посиленню

[214] Rural Development. European Commission. An official EU website. URL: ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/rural-development/

[215] Steiner A., Fan S. A global rural crisis: Rural revitalization is the solution. International Food policy Research Institute. 2019. URL: https://www.ifpri.org/blog/global-rural-crisis-rural-revitalization-solution

властивих недоліків, притаманних сільським районам»[216]. На відміну від міських регіонів, сільські території «програють» за багатьма показниками, а дохід на одну особу тут значно нижчий (72% від середнього показника по ЄС), ніж у міських регіонах (121% від середнього по ЄС). Серед інших проблем – відсутність привабливих можливостей для працевлаштування, дефіцит висококваліфікованої робочої сили, низькі показники інвестицій у інфраструктурні проекти, неповсюдність підключення до високошвидкісного інтернету, нижчий рівень надання суспільних послуг, старіння населення та відтік молоді.

З метою подолання вказаних проблем та стимулювання економічного і соціального розвитку сільських регіонів у країнах ЄС на наднаціональному рівні з 1962 р. реалізується Спільна аграрна політика (САП), яка в умовах сьогодення є найбільшою системою субсидування (для прикладу, у 2017 р. на підтримку сільського господарства та розвитку сільських територій було спрямовано 38% видатків бюджету ЄС[217], що втричі переважає фінансові ресурси, які Євросоюз спрямовує на створення робочих місць та подолання безробіття[218]).

Зазнавши суттєвих змін за період функціонування, САП розвивалася відповідно до зміни розуміння сільських територій, яке у ЄС пройшло такі етапи: 1962-1988 рр. – у цей період розвиток сільських територій ототожнювали із сільським господарством, що вплинуло і на формування політики у цій сфері; 1988-1990-ті рр. – період переосмислення суті поняття «сільський» та його трактування з позиції місця розташування, що дозволило розширити розуміння розвитку сільських територій за рахунок врахування неоднорідності видів діяльності та різноманітності місцевих ендогенних ресурсів; 1990-ті рр.-сьогодення – оновлення підходу до визначення суті сільських територій та політики їх розвитку, яка ґрунтується на формуванні стратегії адаптації до зовнішніх умов, заснованої на колективній самоідентифікації суб'єктів економіки з цією територією та її культурно-історичними особливостями.

Як видно, САП пройшла тривалий процес змін та реформування. У 60-х рр. її було сформовано з метою забезпечення доступного продовольства для громадян ЄС та відповідних стандартів життєдіяльності для фермерів.

---

[216] Shrinking rural regions in Europe. Towards smart and innovative approaches to regional development challenges in depopulating rural regions. Policy Brief. ESPON. 2017. URL: https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON%20Policy%20Brief%20on%20Shrinking%20Rural%20Regions.pdf

[217] McEldowney J. Agriculture. EU policies – Delivering for citizens. European Parliament. 2019. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635524/EPRS_BRI(2019)635524_EN.pdf

[218] Parrock J., Huet N. Common Agricultural Policy: What is it? How does it work? How might it be about to change? EURONEWS. 2020. URL: euronews.com/2020/07/20/common-agricultural-policy-what-is-it-how-does-it-work-how-might-it-be-about-to-change

2.7. Практика фінансового стимулювання економічної активності в межах сільських територій ЄС

Натомість з 2003 р. метою САП ЄС є забезпечення інтегрованого розвитку сільських регіонів та формування моделі сільського господарства, в основі якої сімейне фермерство. При цьому, як зауважує Бородіна О. М., САП покладає на фермерів відповідальність не лише за виробництво продовольства, але й за розвиток сільської місцевості, збереження біорізноманіття та природних ресурсів. «Фермери реінвестують у середовище свого існування, забезпечуючи тим самим процвітання сільської місцевості», що убезпечує їх майбутнє на довгострокову перспективу[219].

Результативність САП за період її реалізації, попри постійну трансформацію та неспроможність подолати усі негативні тенденції у розвитку сільських територій, підтверджується двома фактами: по-перше, за останнє 50-тиріччя частка людей, які проживають у переважно сільських регіонах ЄС, не зменшилася, залишаючись сталою впродовж тривалого періоду (рис. 2.10); по-друге, у 1961-2011 рр. відбулося суттєве зниження частки переважно сільських регіонів, у яких спостерігалася депопуляція населення (рис. 2.11).

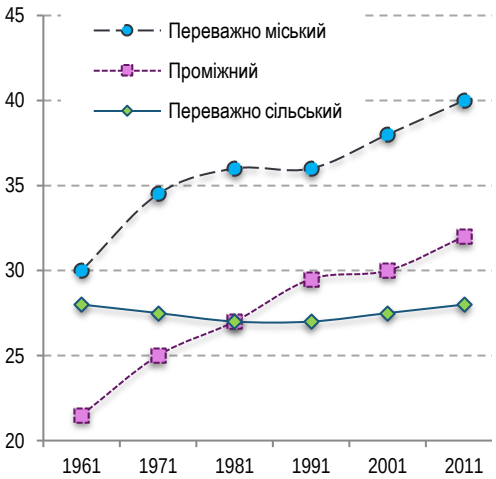

Рис. 2.10. Динаміка частки населення ЄС за типом регіону, % (кількість населення у 2011 р. =

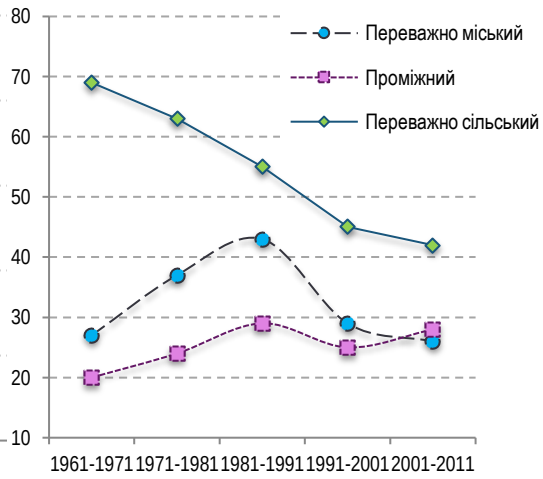

Рис. 2.11. Динаміка частки регіонів, у яких спостерігалося явище депопуляції населення, %

Джерело: складено на основі[220]

---

[219] Бородіна О. М. САП як динамічне сполучення галузевих потреб і суспільних інтересів. Економіка України, 11 (660). 2016. С. 58-70.

[220] Shrinking rural regions in Europe. Towards smart and innovative approaches to regional development challenges in depopulating rural regions. Policy Brief. ESPON. 2017. URL: https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON%20Policy%20Brief%20on%20Shrinking%20Rural%20Regions.pdf.

Пройшовши тривалий період реформування, на сучасному етапі (2014-2020, 2021-2027 рр.) САП спрямована на досягнення цілей у трьох напрямах[221]: *економічному* – забезпечення продовольчої безпеки та сприяння розвитку розумного, стійкого та диверсифікованого сільськогосподарського сектору; *екологічному* – забезпечення сталого використання природних ресурсів; боротьба зі зміною клімату; *територіальному* – зміцнення соціальної та економічної стійкості сільських територій.

Формування та реалізація САП відбувається за двома окремими «стовпами». Відповідно розділене і фінансування, яке здійснюється з окремих структурних фондів: за І стовпом – з **Європейського фонду гарантування сільського господарства (ЄФГСГ)**; за ІІ стовпом - на основі співфінансування державами-членами ЄС та **Європейським сільськогосподарським фондом розвитку сільських територій (ЄСФРСТ)** (механізм формування та реалізації САП ЄС у 2014-2020 рр. показано на рис. 2.12). При цьому, системою фінансування САП ЄС передбачена можливість перерахунку ресурсів між стовпами для фінансування більш вагомих цілей.

І СТОВП САП ЄС скерований на підтримку і розвиток сільського господарства у країнах ЄС і має два спрямування: забезпечення спільної організації ринків сільськогосподарської продукції, яке здійснюється через ринкові заходи, та фінансову підтримку фермерів, яка забезпечується шляхом надання фермерам прямих виплат.

Направлення значних фінансових ресурсів на підтримку та стимулювання сільськогосподарського сектору має на меті забезпечити продовольчу безпеку жителів країн ЄС та на 2014-2020 рр. передбачало досягнення п'яти цілей:

- підвищення продуктивності сільського господарства через застосування технологічних та інноваційних інструментів і оптимальне використання факторів виробництва та праці;
- забезпечення відповідного рівня життя фермерів;
- підтримку стабільності ринкового середовища;
- забезпечення оптимальних запасів сільськогосподарських товарів;
- стимулювання прийнятної для споживачів цінової політики на сільськогосподарську продукцію.

[221] Massot A. The common agricultural policy – instruments and reforms. Fact Sheets on the European Union. European Parliament. 2021. URL: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/107/the-common-agricultural-policy-instruments-and-reforms

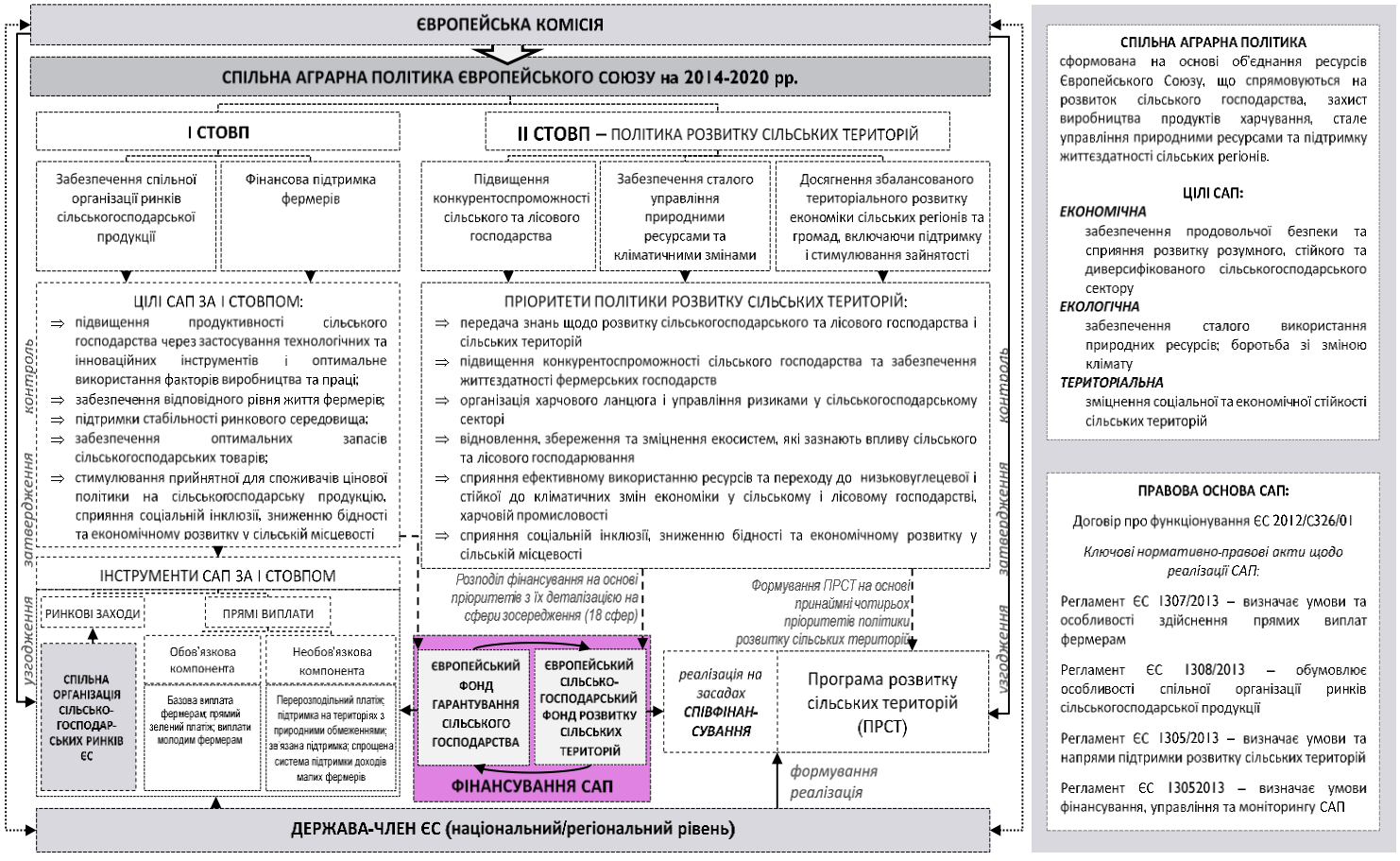

Рис. 2.12. Механім формування та реалізації САП ЄС на 2014-2020 рр.

Складено на основі European Parliament. Common Agricultural Policy at a glance An official EU website. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en#thecapinpractice

Заходи щодо втручання ЄС на сільськогосподарські ринки (ринкові заходи) здійснюються Спільною організацією сільськогосподарських ринків ЄС та спрямовуються на досягнення цілей у таких напрямах:

- *захист і стабілізація сільськогосподарських ринків, запобігання виникненню кризових ситуацій та адаптація суб'єктів сільськогосподарського виробництва до зміни ринкової кон'юнктури, здійснення надзвичайних заходів і надання допомоги певним секторам* – здійснюється завдяки використанню таких важелів:

1) *державне втручання* – передбачає придбання та зберігання урядами країн ЄС сільськогосподарських товарів для їх подальшої реалізації з метою стабілізації цін на ринку. Державне втручання у ЄС реалізується за допомогою двох основних механізмів: механізму фіксованої ціни (ЄС встановлює фіксовану ціну на товар та придбаває його певну кількість за цією ціною, що допомагає запобігти падінню ринкової ціни) і тендерного механізму. Зважаючи на різноманітність та специфіку сільського господарства, вигоду від державного втручання отримують окремі сектори, схильні до коливання цін, а саме: зернових, олійних культур, яловичини, молока та молочних продуктів;

2) *підтримка виробників щодо оплати вартості зберігання продукції* – спрямоване на зниження негативного впливу на виробників короткострокового надлишку пропозиції певного виду товару на ринку;

3) *надзвичайні заходи* – застосовуються в умовах кризи, виникнення суттєвих дисбалансів на ринках сільськогосподарської продукції, впливу на ринок заходів, які вжито для боротьби з поширенням хвороб тварин, рослин та ризику для здоров'я населення;

4) *спеціальні секторні схеми підтримки* – спрямовані на вирішення конкретних проблем в окремих галузях, забезпечення стійкості виробників та покращення їх конкурентоспроможності;

- заохочення співпраці сільськогосподарських виробників через розвиток *різних форм організацій та представництв груп виробників, стимулювання міжгалузевої взаємодії*;

- *встановлення та дотримання вимог до якості сільськогосподарської продукції, правил торгівлі та політики конкуренції*.

Фінансова підтримка фермерів як другий напрям реалізації САП за І стовпом здійснюється шляхом надання фермерам прямих виплат та спрямована на досягнення цілей, які виходять за межі підтримки фермерства, опосередковано включаючи розвиток сільських територій та досягнення самоідентифікації фермерами з територією, на якій проживають і працюють, а саме:

- ✓ розвиток фермерів як гарантів продовольчої безпеки у ЄС;

- ✓ стимулювання сільськогосподарського виробництва;
- ✓ заохочення фермерів до виробництва безпечних, якісних і доступних продуктів харчування;
- ✓ винагорода для фермерів за турботу про сільську місцевість і навколишнє середовище.

Система прямих виплат у ЄС сформована таких чином, що включає обов'язкову та необов'язкову компоненту, складаючись із семи прямих платежів (табл. 2.6), які надаються фермерським господарствам з метою підтримки господарювання та, в окремих випадках, за умови виконання визначених умов. Таким чином, фермери отримують фінансову допомогу в обмін на зобов'язання управління власною справою з акцентом на підтримці біорізноманіття, зменшенні ерозії ґрунтів, поглинанні вуглецю тощо. Як результат, за останнє десятиліття зобов'язання щодо агро-екологічного управління діяльністю мали фермерські господарства на ¼ сільськогосподарських територій у ЄС[222].

Таблиця 2.6

Система багатоцільових прямих платежів САП ЄС на 2014-2020 рр.

Прямий платіж	Умови та особливості надання	Мета надання	Примітка
Обов'язкова компонента			
Базова виплата фермерам	Надається в розрахунку за площу фермерського господарства («за гектар»)	Підвищення доходів фермерів	
Прямий зелений платіж	Надається фермерам за здійснення заходів зі збереження навколишнього природного середовища у трьох напрямах: 1) диверсифікації сільськогосподарських культур (різноманіття сільськогосподарських культур підвищує стійкість екосистеми та родючість ґрунтів) – передбачається, що основна культура, яку вирощує фермер, не може покривати більше 75% землі; при цьому, фермерські господарства, які мають більше 10 га орної землі, зобов'язуються вирощувати принаймні два види культур, а ті, які мають 30 га землі, - три види 2) утриманні постійних пасовищ (забезпечує високий рівень поглинання вуглецю та збереження біорізноманіття) 3) виділенні 5% ріллі на зони екологічної спрямованості – для фермерських господарств, у яких більше 15 га ріллі Правила екологізації не застосовуються до фермерів, які обрали схему дрібного фермера	Підтримка фермерів, які впроваджують заходи, спрямовані на екологічні та кліматичні цілі	Країни ЄС повинні виділяти 30% **фінансування САП за I стовпом на «екологізацію»**

[222] Matthews A. What developing countries can learn from Europe's experience with rural revitalization. IFPRI Blog: Issue Post. 2019. URL: https://www.ifpri.org/blog/what-developing-countries-can-learn-europes-experience-rural-revitalization (дата доступу: червень 2021 р.).

Прямий платіж	Умови та особливості надання	Мета надання	Примітка
Виплати молодим фермерам	Надається фермерам віком до 40 років упродовж перших п'яти років господарювання	Стимулювання оновлення поколінь – подолання проблеми старіння фермерів у ЄС та заохочення молоді до фермерства	Країни ЄС повинні виділяти 2% **фінансування САП за I стовпом на підтримку молодих фермерів**
Необов'язкова компонента			
Перерозподільний платіж	Надається малим фермерським господарствам шляхом додаткових платежів (до 65% середнього розміру базової виплати за 1 га) за визначену площу ріллі (30 га або середній розмір фермерського господарства у країні, якщо він перевищує 30 га)	Підтримка малих фермерських господарств	Країни ЄС можуть виділяти до 30% **фінансування САП за I стовпом на підтримку малих фермерських господарств**
Додаткова фінансова підтримка фермерів на територіях з природними або специфічними обмеженнями	Право на додаткову фінансову підтримку мають фермери, які ведуть господарство на певних територіях у складних умовах, а саме: 1) у гірських районах за таких умов: фермерське господарство розташоване на висоті над рівнем моря, де ведення господарства утруднене; наявні круті схили, що не дозволяє використовувати стандартне сільськогосподарське обладнання; фермерське господарство розташоване північніше 62-ї паралелі; 2) у районах, які характеризуються природними обмеженнями (низькою температурою, сухістю, надлишком вологи у грунті, кам'янистістю грунту тощо); 3) райони, у яких введено обмеження на державному рівні (10% площі ЄС)	Підтримка фермерів на територіях зі складними умовами ведення господарства	Країни ЄС можуть виділяти до 5% **фінансування САП за I стовпом на підтримку малих фермерських господарств**
Добровільна зв'язана підтримка	Здійснення виплат фермерам, що надається у певних сферах фермерського господарства з економічних та / або соціальних причин	Допомога сільськогосподарським секторам, які зазнають труднощів, на рівні окремих країн	Країни ЄС можуть виділяти до 8% **фінансування САП за I стовпом на таку підтримку (за певних умов – до** 15%)
Добровільна спрощена система підтримки доходів малих фермерських господарств	Спрощена схема підтримки доходів передбачає надання одноразової допомоги фермерам у розмірі до 1250 євро (сума виплати встановлюється на національному рівні) та замінює всі інші форми виплат на підтримку доходу	Зниження адміністративного тягаря на малі фермерські господарства	

Джерело: [223]

II СТОВП САП ЄС сформований для сприяння сталому розвитку сільських територій шляхом зміцнення їх соціальної, екологічної та економічної стійкості.

[223] Income support. European Commission. An official EU website. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/income-support_en (дата доступу: червень 2021 р.); Rules for direct EU payments to farmers. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:03010103_1 (дата доступу: червень 2021 р.)

2.7. Практика фінансового стимулювання економічної активності в межах сільських територій ЄС

Для цього Європейською Комісією визначено три довгострокові цілі політики розвитку сільських територій:

1) підвищення конкурентоспроможності сільського та лісового господарства;

2) забезпечення сталого управління природними ресурсами та кліматичними змінами;

3) досягнення збалансованого територіального розвитку економіки сільських регіонів та громад, включаючи підтримку і стимулювання зайнятості.

Ці цілі покладено в основу шести пріоритетів ЄС щодо політики розвитку сільських територій: передача знань щодо розвитку сільськогосподарського та лісового господарства і сільських територій; підвищення конкурентоспроможності сільського господарства та забезпечення життєздатності фермерських господарств; організація харчового ланцюга і управління ризиками у сільськогосподарському секторі; відновлення, збереження та зміцнення екосистем, які зазнають впливу сільського та лісового господарювання; сприяння ефективному використанню ресурсів та переходу до низьковуглецевої і стійкої до кліматичних змін економіки у сільському і лісовому господарстві, харчовій промисловості; сприяння соціальній інклюзії, зниженню бідності та економічному розвитку у сільській місцевості. Принаймні чотири із шести пріоритетів ЄС щодо політики розвитку сільських територій покладаються в основу формування програм розвитку сільських територій, які розробляються та реалізуються кожною державою-членом або її регіонами, а затверджуються і контролюються Європейською Комісією (рис. 2.13).

Очевидно, що за півстолітній період розвитку система фінансування САП ЄС зазнала суттєвих змін. Цілі, які були встановлені в умовах формування САП, по суті не змінилися, а розширилися, і сьогодні полягають у забезпеченні конкурентоспроможності суб'єктів економіки, екологічної стійкості та територіального балансу. Проте найсуттєвіші трансформації спостерігалися у системі фінансових інструментів, які використовувалися для реалізації політики.

Аналізуючи структуру витрат САП ЄС за 1990-2027 рр. (рис. 2.14), прослідковується зниження частки витрат на ринкові заходи з 90% до 5%, посилення ролі прямих виплат фермерам (які становлять близько ¾ витрат САП ЄС).

Рис. 2.13. Кількість програм розвитку сільських територій у країнах-членах ЄС у період 2014-2020 рр.

Складено на основі: [224]

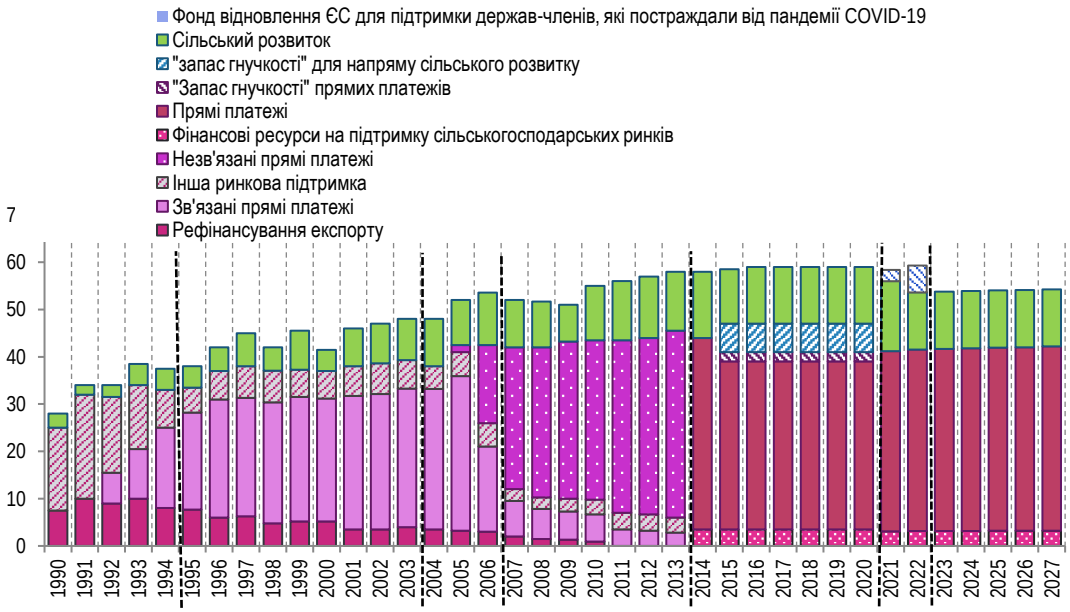

Рис. 2.14. Динаміка витрат САП ЄС за етапами реформування, млрд. євро

Джерело: складено на основі [225]

Впродовж аналізованого періоду спостерігається також стабільне направлення фінансових ресурсів на реалізацію політики розвитку сільських

[224] European Parliament. Rural development programmes per country. An official EU website. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/key_policies/documents/number-of-rdp-per-country-2014-20_en.pdf.

[225] European Parliament. Common Agricultural Policy – Pillar I. Briefing. 2016. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586622/EPRS_BRI(2016) 586622_EN.pdf; European Parliament. Common Agricultural Policy Funds. An official EU website. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-funds_en#eagf.

територій (близько 1/4), зокрема в напрямах підтримки конкурентоспроможності малого і середнього підприємництва (28,9% усіх коштів за II стовпом САП ЄС), захисту навколишнього середовища та забезпечення ефективного використання ресурсів (25,6%) і адаптації до кліматичних змін (21,3%) (рис. 2.15).

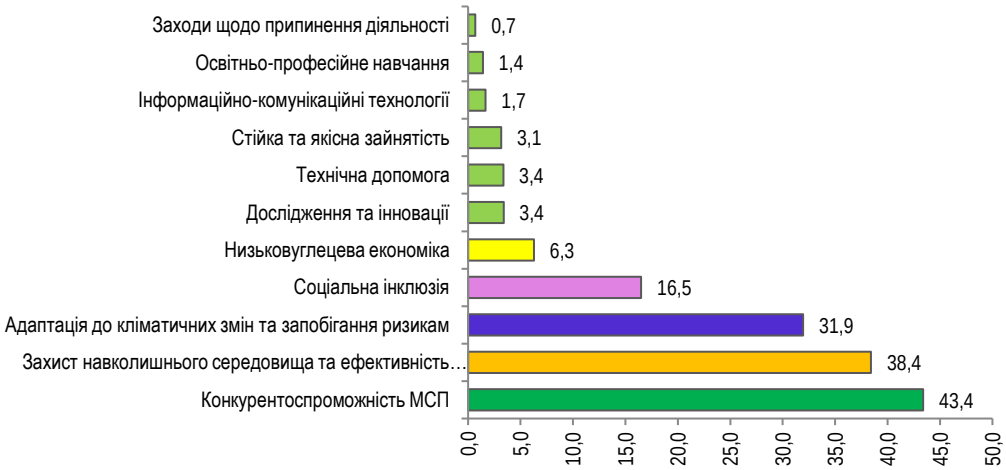

Рис. 2.15. Витрати САП ЄС за II стовпом в розрізі напрямів розвитку сільських територій у 2014-2020 рр., млн євро

Джерело: складено на основі [226]

Утім, попри тривалий період розвитку і трансформацій з метою подолання численних проблем та нівелювання негативних впливів, САП ЄС характеризується не лише позитивними аспектами, а й певними недоліками.

До основних *переваг* САП ЄС слід віднести: продовольчу безпеку країн ЄС; підтримку розвитку сільських територій; захист виробників сільськогосподарських продуктів; високу якість та різноманітність продуктів харчування; охорону навколишнього природного середовища тощо. Одним з ключових показників, який свідчить про ефективність САП ЄС, є загальна факторна продуктивність (TFP). Цей показник вказує на залишковий приріст загального обсягу виробництва у галузі, що не можна пояснити накопиченням традиційних ресурсів, таких як праця та капітал. У країнах ЄС за період 2005-2018 рр. цей показник зріс на 10 в.п. (рис. 2.16), що свідчить про зростання ефективності та впровадження нових технологій на сільськогосподарських підприємствах та у фермерських господарствах.

[226] European Parliament. Common Agricultural Policy Funds. An official EU website. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-funds_en#eagf.

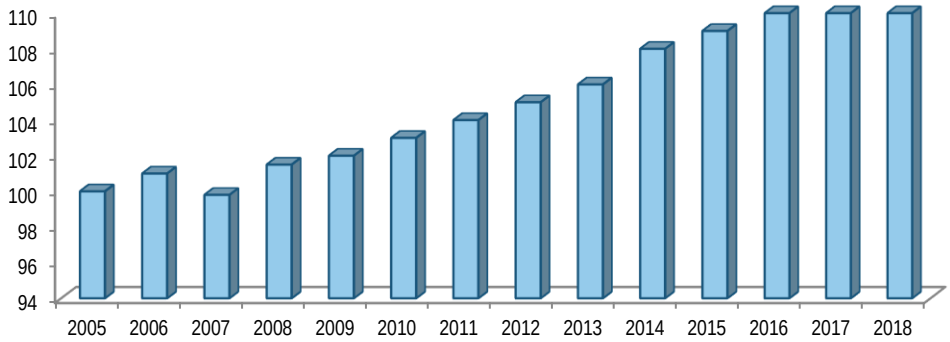

Рис. 2.16. Динаміка показника загальної факторної продуктивності галузі сільського господарства у країнах ЄС рр., % (показник 2005 р. = 100%)
Складено на основі[227]

З іншої сторони, досліджуючи ефективність САП, можна припустити, що фінансова підтримка сільського господарства за рахунок І стовпа САП у країнах ЄС мала б супроводжуватися відповідними показниками створеної у галузі валової доданої вартістості (ВДВ) на одну особу. Аналіз цих взаємозалежностей у країнах ЄС за період 2014-2020 рр. підтвердив висунуту нами гіпотезу та дозволив виявити кореляцію між ВДВ, створеною у сільськогосподарському секторі, та обсягах фінансування сфери за САП (коефіцієнт кореляції R=0,4294) (рис. 2.17).

Примітно, що високими показниками ВДВ на особу характеризувалися країни з незначними обсягами земель сільськогосподарського призначення, а відповідно і невеликими обсягами розподілених фінансових ресурсів за САП (Нідерланди, Греція, Ірландія, Данія, Литва, Румунія та ін.), що пов'язано із особливостями ведення сільського господарства. Водночас у результаті проведених розрахунків виділено групу країн-членів ЄС з високими обсягами фінансування (Франція, Іспанія, Німеччина, Італія та Польща), на які у 2014-2020 рр. припало 63,6% фінансових ресурсів за І стовпом САП ЄС. Ефективність аграрної політики ЄС у цих країнах підтверджують високі показники ВДВ на одну особу (Іспанія (4002,7 євро), Італія (3810,2 євро)), а також високий темп приросту ВДВ у Польщі у 2020 р. порівняно з 2014 р.– 134,9%. З іншої сторони, саме у країнах з найвищими обсягами фінансової підтримки САП відбулося суттєве збільшення площ органічних сільгоспугідь (Франція (+97,3%), Італія (+67,7%), Іспанія (+27,9%), Німеччина (+27,2%) (Agriculture, forestry and fishery

[227] European Union (2020). Statistical Factsheet. June 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/farming/documents/agri-statistical-factsheet-eu_en.pdf.

statistics, 2020)), що підтверджує ефективність САП у сфері «екологізації» сільського господарства.

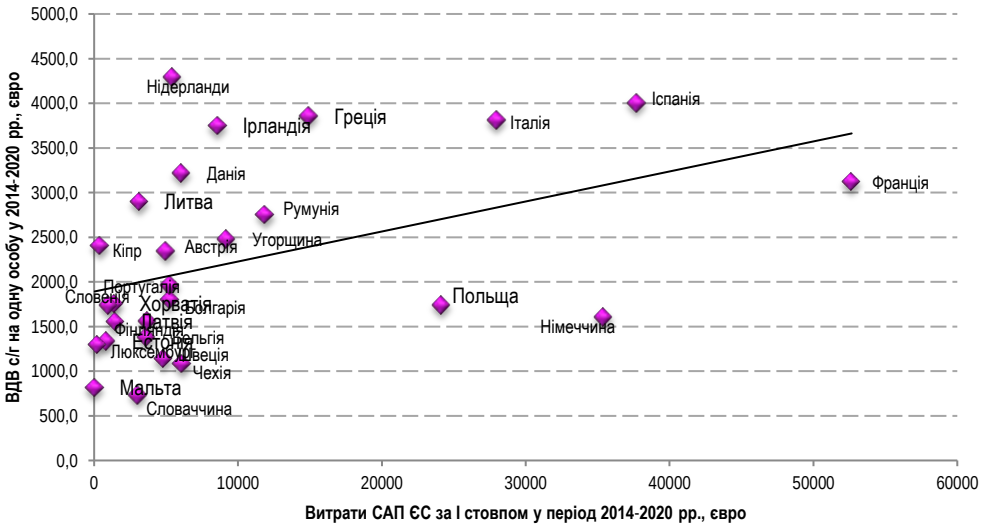

Рис. 2.17. Залежність між фінансовою підтримкою сільського господарства за І стовпом САП у країнах-членах ЄС та ВДВ у цій сфері в розрахунку на одну особу за період 2014-2020 рр.

Розраховано на основі [228]

Серед *недоліків САП ЄС* варто виділити такі: перевиробництво сільськогосподарської продукції; неефективний розподіл фінансових ресурсів (фермери становлять 3% населення ЄС та генерують близько 6% ВВП, натомість отримують через різні інструменти САП ЄС 30% видатків бюджету ЄС[229]); стримуючий вплив на розвиток сільського господарства через систему ринкових заходів та захисту сільського господарства від здорової конкуренції на аграрних ринках.

Одним з недоліків САП, який активно обговорюється у політичних дебатах і економічних дискусіях у різних країнах ЄС, є нерівномірність фінансової підтримки фермерських господарств через прямі виплати за І стовпом САП ЄС. Найбільш суттєвими у цьому контексті є такі проблеми.

[228] European Commission (2021) Income support. An official EU website. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/income-support_en.

[229] Arguments for and against the Common Agricultural Policy. Debating Europe. URL: https://www.debatingeurope.eu/focus/arguments-for-and-against-the-common-agricultural-policy/#.YNCAG6gzbIX

Нерівномірність фінансової підтримки малих та великих фермерських господарств. Згідно з даними Статистичного бюлетеня ЄС[230], у 2018 р. право на прямі виплати за І стовпом САП ЄС мали 6,5 млн фермерів. Загалом їм було виплачено 41 млрд. євро. Проте система фінансування САП сформована на основі площі сільськогосподарського угіддя (тобто виплати йдуть у розрахунку на 1 га). Відтак склалася ситуація, коли 20% найбільших фермерських господарств отримали 80% усіх виплат (рис. 2.18).

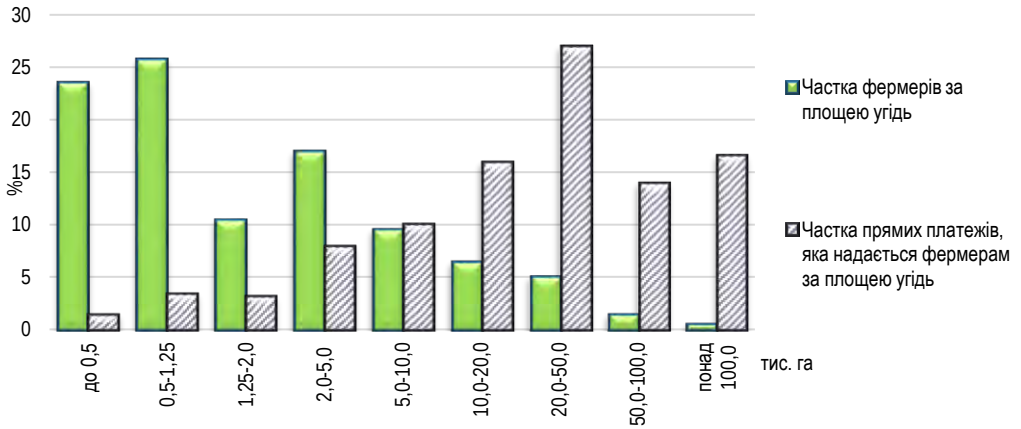

Рис. 2.18. Розподіл прямих виплат фермерам за І стовпом САП ЄС, 2018 р., %

Складено на основі: [231]

Отож, можна констатувати, що система прямих виплат фермерам побудована таким чином, що основна вага фінансової підтримки припадає великим фермерським господарствам, а не малим виробникам сільгосппродукції. І, хоча для малих фермерів у ЄС діє добровільна спрощена система підтримки доходів малих фермерських господарств, вона є неспівставною за спрямовуваними коштами.

Така ситуація спостерігається впродовж тривалого періоду і має негативний вплив на розвиток малих фермерських господарств. Порівнюючи структуру фермерських господарств окремих країн ЄС за площею господарства у 2013 та 2005 рр. (рис. 2.19), виявлено дві тенденції: зниження

[230] European Union. Statistical Factsheet. June 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/farming/documents/agri-statistical-factsheet-eu_en.pdf

[231] EU Agriculture in Numbers. Performance on the nine specific objectives of the CAP. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/facts-and-figures/performance-agricultural-policy/agriculture-country/cap-specific-objectives-country_en; True: “80 percent of the European Money for Agriculture goes to the 20 percent Largest Farmers”. EU.Factcheck.eu. Utrecht University of Applied Sciences, NL . URL: https://eufactcheck.eu/factcheck/true-80-percent-of-the-european-money-for-agriculture-goes-to-the-20-percent-largest-farmers/

кількості фермерських господарств площею менше 5 га більше ніж на 1/3 та збільшення кількості великих ферм площею понад 100 га на 12,8 в.п.

На період 2021-2027 рр. Європейською Комісією проводилися консультації щодо встановлення граничних сум субсидування одного фермерського господарства, але ці пропозиції зустріли значний спротив з боку окремих країн, сільське господарство яких зорганізоване навколо великих фермерських господарств (Чехії, Німеччини, Швеції).

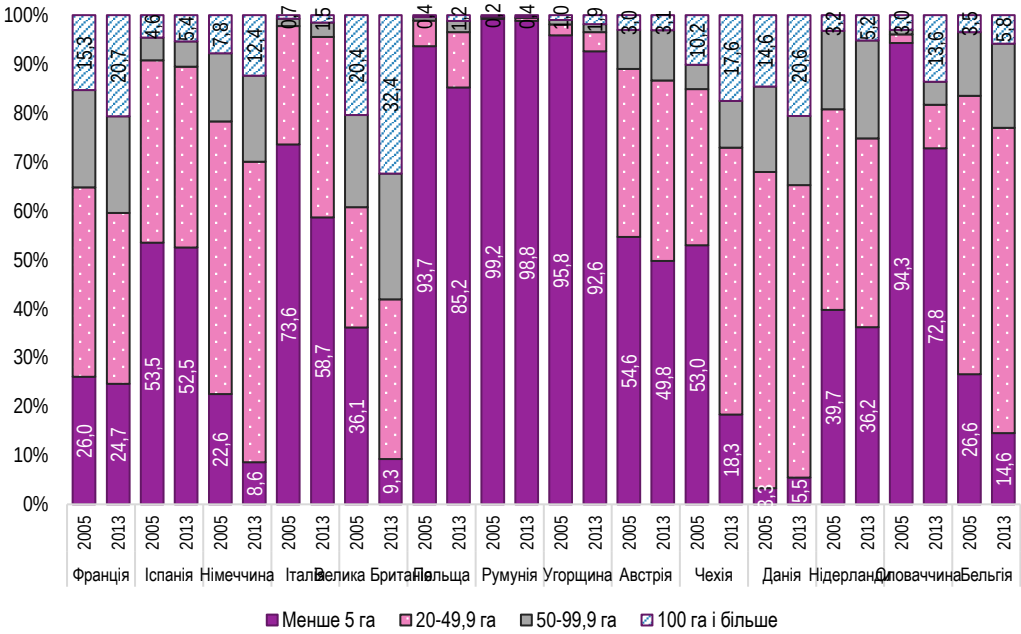

Рис. 2.19. Порівняння структури фермерських господарств окремих країн ЄС за площею господарства у 2005 та 2013 рр., %

Складено на основі: [232]

Диспропорції при розподілі прямих платежів між фермерськими господарствами у країнах ЄС. Нерівномірність розподілу прямих платежів пов'язана із різною практикою і традиціями ведення фермерського господарства у країнах ЄС. Тому, окрім суттєвих диспропорцій у розподілі коштів між великими і малими господарствами, спостерігається значна диференціація виплат між країнами (рис. 2.20).

[232] CAP 2021-2027 Study. CAP Reform Highlights. 2019. URL: https://www.cema-agri.org/images/publications/brochures/CAP_2021-2027_Study_2019_12.pdf

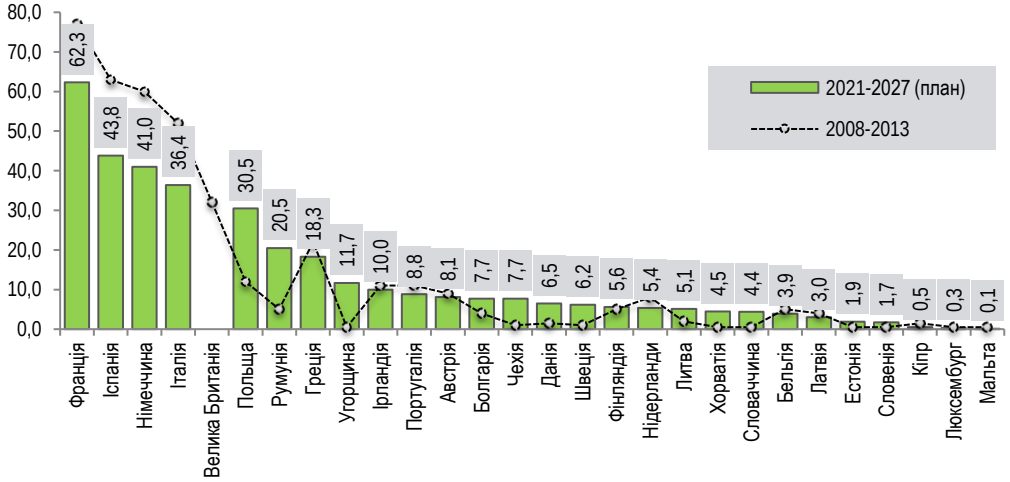

Рис. 2.20. Розподіл фінансування САП між країнами-членами ЄС, млрд. євро
Складено на основі: [233]

3. *Неспівставність ролі прямих платежів для фермерських господарств залежно від виду діяльності*. Прямі виплати надаються залежно від площі сільськогосподарського угіддя, проте при їх нарахуванні не враховується вид діяльності. Відповідно вищими є виплати для фермерських господарств у сфері орного землеробства і випасу худоби, і часто вони можуть суттєво перевищувати дохід, отриманий від сільськогосподарської діяльності. Натомість там, де площа господарства не є важливою (зокрема, у тваринництві), або де показник виробленої продукції з гектара є дуже високим (виноградарство, садівництво), прямі платежі відіграють обмежену роль у доходах господарства.

Узагальнюючи, варто відмітити, що сьогодні прямі виплати фермерам у ЄС обумовлюються трьома основними підставами: потребою підвищення низьких доходів фермерів, стабілізацією їх доходів в умовах ризику та як компенсація за високі стандарти, яким повинні відповідати самі фермерські господарства і їх продукція у ЄС. Проте жоден із цих чинників не враховується при формуванні механізму цих виплат: по-перше, як доведено вище, виплати здебільшого йдуть великим фермерським господарствам, по-друге, вони здійснюються незалежно від того, високі чи низькі доходи конкретного фермера, по-третє, алгоритм здійснення платежів не передбачає врахування додаткових витрат фермера на забезпечення високої якості продукції, яку він виробляє, чи належні умови праці для зайнятих у господарстві. Відтак систему

[233] CAP 2021-2027 Study. CAP Reform Highlights. 2019. URL: https://www.cema-agri.org/images/publications/brochures/CAP_2021-2027_Study_2019_12.pdf; Agriculture Atlas: Graphics and license terms. 2019. URL: https://eu.boell.org/en/agriculture-atlas-2019

прямих виплат фермерам у ЄС не можна вважати оптимальною та ефективною, адже вона побудована на основі врахування площі господарства, але не пов'язана із конкретними результатами діяльності та продуктивністю, і навіть дохідністю.

Вирішення цієї та інших проблем передбачене у контексті реформування САП ЄС на період 2021-2027 рр. Перш за все варто зазначити, що під впливом пандемії Covid-19 відповідно до Регламентів ЄС № 2020/531 [234] та № 2020/2220 [235] на період 2021-2022 рр., визначений як перехідний, продовжено застосування правил САП ЄС згідно з рамками 2014-2020 рр., що дозволяє забезпечити безперервність фінансової допомоги фермерам та передбачає додаткові кошти на їх підтримку в умовах кризи.

Проте загалом Європейська Комісія суттєво змінює модель управління САП ЄС на період 2021-2027 рр., акцентуючи на її спрощенні та підвищенні ефективності реалізації. У процесі формування пропозицій до модернізації САП основна увага приділяється вирішенню проблем у трьох напрямах: розвитку розумного, стійкого та диверсифікованого сільськогосподарського сектору, який забезпечує продовольчу безпеку у ЄС; посилення заходів щодо захисту навколишнього середовища та сповільнення зміни клімату, сприяння досягненню цілей ЄС щодо охорони навколишнього середовища і клімату; зміцнення соціально-економічної структури сільських районів. З метою реалізації поставлених завдань Європейська Комісія визначила дев'ять цілей САП ЄС на 2021-2027 рр., які мають лежати в основі розробки кожною державою стратегічного плану САП (табл. 2.7). Складання стратегічного плану державою має відбуватися у тісній співпраці з Європейською Комісією та іншими зацікавленими сторонами на основі проведення SWOT-аналізу, а його реалізація передбачатиме щорічне обов'язкове звітування про результати діяльності.

Таблиця 2.7

Цілі САП ЄС на 2021-2027 рр.

[234] COMMISSION IMPLEMENTING REGULATION (EU) 2020/531 of 16 April 2020 derogating in respect of the year 2020 from the third subparagraph of Article 75(1) of Regulation (EU) No 1306/2013 of the European Parliament and of the Council as regards the level of advance payments for direct payments and area-related and animal-related rural development measures and from the first subparagraph of Article 75(2) of that Regulation as regards direct payments. Official Journal of the European Union, 119/1. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32020R0531

[235] Regulation (EU) 2020/2220 of the European Parliament and of the Council of 23 December 2020 laying down certain transitional provisions for support from the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and from the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) in the years 2021 and 2022 and amending Regulations (EU) No 1305/2013, (EU) No 1306/2013 and (EU) No 1307/2013 as regards resources and application in the years 2021 and 2022 and Regulation (EU) No 1308/2013 as regards resources and the distribution of such support in respect of the years 2021 and 2022. Official Journal of the European Union, 437/1. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2020.437.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2020%3A437%3ATOC

	Ціль САП ЄС	Мета САП в межах цілі	Ключові напрями САП на 2021-2027 рр.
РОЗВИТОК РОЗУМНОГО, СТІЙКОГО ТА ДИВЕРСИФІКОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО СЕКТОРУ, ЯКИЙ ЗАБЕЗПЕЧУЄ ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ У ЄС			
1	**Забезпечення справедливого доходу фермерам**	Досягти вищого рівня доходу та стійкості фермерських господарств у ЄС для підвищення продовольчої безпеки	1) збільшення фінансової підтримки малих та середніх фермерських господарств; 2) досягнення справедливого розподілу фінансових ресурсів через встановлення обмежень суми прямих виплат на одне фермерське господарство; 3) посилення фінансової підтримки молодих фермерів; 4) посилення контролю за наданням прямих виплат фермерам
2	**Підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств**	Збільшити конкурентоспроможність та продуктивність сільського господарства для вирішення проблем попиту в умовах обмеженого ресурсами та клімату	
3	**Підвищення позицій сільського господарства у ланцюгу доданої вартості**	Покращити становище фермерів у ланцюжку створення доданої вартості	
ПОСИЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ЗМІНИ КЛІМАТУ, СПРИЯННЯ ДОСЯГНЕННЮ ЦІЛЕЙ ЄС ЩОДО ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА І СПОВІЛЬНЕННЯ ЗМІНИ КЛІМАТУ			
4	**Дії щодо пом'якшення наслідків зміни клімату**	Сприяти пом'якшенню зміни клімату та адаптації сільського господарства до цих змін, розвитку альтернативної енергетики	Приведення САП ЄС на 2021-2027 рр. до вимог Європейського зеленого курсу, зокрема в напрямах: 1) збереження ґрунтів шляхом встановлення вимог захисту багатих вуглецем водно-болотних угідь та практики сівозміни; 2) збільшення сільськогосподарських площ з високим різноманіттям ландшафту; 3) стимулювання фермерів до покращення якості води та зменшення використання шкідливих речовин у господарюванні; 4) посилення фінансової підтримки фермерів, які застосовують сільськогосподарські практики, корисні для клімату, біорізноманіття та навколишнього середовища
5	**Турбота про довкілля**	Сприяння сталому розвитку та ефективному управлінню природними ресурсами, такими як вода, ґрунт та повітря	
6	**Збереження біорізноманіття та ландшафтів**	Сприяти захисту біорізноманіття, ландшафтів, покращувати екосистемні послуги, зберігати місця існування різних видів рослин і тварин	
ЗМІЦНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ РАЙОНІВ			
7	**Підтримка оновлення поколінь**	Модернізувати аграрний сектор, залучаючи молодих людей та покращуючи розвиток їх бізнесу	1) допомога новим поколінням фермерів приєднатися до професії шляхом заохочення передачі знань від одного покоління до іншого і полегшення доступу молодих фермерів до землі; 2) надання постійної підтримки сільським громадам через ініціативу «розумних сіл» та місцеві розробки під керівництвом громад за програмою LEADER
8	**Зайнятість та економічне зростання у сільській місцевості**	Сприяти зайнятості, економічному зростанню, соціальній інтеграції та місцевому розвитку у сільській місцевості, включаючи біоекономіку та стале лісове господарство	
9	**Забезпечення високої якості продуктів харчування**	Забезпечити позитивну реакцію сільського господарства ЄС на суспільні вимоги до якості	

2.7. ПРАКТИКА ФІНАНСОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ В МЕЖАХ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЄС

	Ціль САП ЄС	Мета САП в межах цілі	Ключові напрями САП на 2021-2027 рр.
		продуктів харчування та збереження здоров'я населення, включаючи безпечну, поживну їжу, зменшення харчових відходів та досягнення добробуту тварин	

Джерело: складено на основі: [236]

Основною перевагою САП ЄС на 2021-2027 рр. є перехід від підходу, орієнтованого на дотримання вимог, до підходу, спрямованого на результат. Окрім цього, суттєво розширено цілі, які потрібно досягти у контексті впровадження САП: окрім традиційних завдань (забезпечення справедливого доходу, конкурентоспроможності фермерських господарств, адаптації до зміни клімату, оновлення поколінь), є і нові цілі (ланцюги створення доданої вартості, екосистемні послуги, зайнятість, біоекономіка, оцифрування, забезпечення високої якості продуктів харчування та здоров'я), які здебільшого стосуються екологічних, соціальних, просторових аспектів розвитку сільських регіонів та пов'язані із ширшою концепцією сільського господарства та його сталості.

Завершуючи дослідження досвіду економічного стимулювання сільських територій у ЄС, варто зауважити: хоча в основі розвитку сільських регіонів лежить САП ЄС, Європейська Комісія використовує і більш вузькоспеціалізовані програми для досягнення цього завдання.

LEADER/CLLD – програма місцевого розвитку, яка передбачає залучення місцевих стейкхолдерів до розробки та реалізації стратегій, прийняття рішень та розподілу ресурсів у контексті розвитку сільських територій. У 2018 р. охопила більше 2800 місцевих груп дій та 61% сільського населення ЄС. Програма LEADER реалізується в межах національних та регіональних програм розвитку сільських територій держав-членів ЄС. У програмному періоді 2014-2020 рр. підхід LEADER було змінено та визначено як «community-led local development» (CLLD), а джерела фінансування заходів, передбачених програмою, розширено до чотирьох фондів ЄС: Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських територій, Європейського фонду морського і рибного господарства, Європейського фонду регіонального розвитку та Європейського соціального фонду.

URBAN або Партнерство для сталого розвитку міст та сільських територій – інтегрований підхід, визначений в межах політики згуртованості ЄС, який ґрунтується на координації політики міського розвитку та традиційних сільських питань. Відповідно до підходу, перевагами посиленого співробітництва між містами та селами є ефективне використання земель та підвищення якості соціальних послуг (зокрема щодо

[236] Future of the common agricultural policy. European Commission. An official EU website. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/future-cap_en#a-new-way-of-working; Castro P., Miglietta P., Vecchio Y. he Common Agricultural Policy 2021-2027: a new history for European agriculture. Italian Review of Agricultural Economics 75(3): 5-12. 2020. DOI: 10.13128/rea-127

громадського транспорту, охорони здоров'я, освіти) та краще управління природними ресурсами.

В основі ідеї Партнерства для сталого розвитку міст та сільських територій – визначення напрямів позитивних взаємодій та взаємовпливів великих, середніх та малих міст і сільських територій навколо них. В цьому контексті виділено наступні категорії взаємодій: 1) у столичних регіонах сільські території розглядаються як постачальники послуг для міст, а міста натомість забезпечують сільське населення соціальними послугами високої якості; 2) сільські території навколо середніх міст діють як напівавтономні полюси зростання, але залежать від міських центрів при отриманні спеціалізованих послуг та доступі до більших ринків; 3) у малонаселених районах з невеликими містечками сільські території слід розглядати як «двигуни» економічного зростання, адже економіка регіону передовсім залежить від ресурсів, розташованих у сільській місцевості.

POSEI – програма підтримки найвіддаленіших регіонів ЄС, які стикаються із проблемами через своє географічне розташування (віддаленість, складні топографічні, кліматичні умови, острови). Фінансування програми здійснюється із Європейського фонду гарантування сільського господарства та передбачає реалізацію заходів у таких напрямах: 1) постачання у найвіддаленіші регіони сільськогосподарських продуктів для споживання та зменшення витрат, пов'язаних із надзвичайною віддаленістю; 2) розвиток і диверсифікація сільськогосподарської діяльності; 3) підтримка і посилення конкурентоспроможності місцевих виробників. Очевидно, що підтримка розвитку віддалених регіонів обумовлена і вигодами для ЄС, адже ці території характеризуються наявними водними територіями, ширшим спектром біорізноманіття та особливостями економіки порівняно із континентальними державами ЄС, що дозволяє постачати специфічну сільськогосподарську продукцію (банани, ром, тростинний цукор, екзотичні фрукти та овочі) для європейських споживачів.

Півстолітня практика комплексної системної постійної підтримки розвитку сільських регіонів у ЄС може бути корисною для України в контексті формування пріоритетів політики регіонального розвитку та визначення напрямів стимулювання економічного зростання сільських регіонів загалом та сільських поселень у несприятливих умовах зокрема. Очевидно, що підхід до розвитку сільських територій, сформований навколо аграрного сектору і нарощення сировинного експорту сільськогосподарської продукції, є застарілим та не відповідає вимогам сучасності і світовим тенденціям.

Державна політика повинна базуватися на дуальному підході до сільських територій – по-перше, як національного багатства та джерела історико-культурної самобутності держави, по-друге, як рушійної сили на

шляху переходу до «економіки турботи» та екологічно орієнтованого підприємництва. В цьому контексті розвиток сільських регіонів в Україні повинен спрямовуватися на досягнення цілей відносно економічного, соціального та екологічного напрямів як у контексті стимулювання сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки держави, так і ендогенного розвитку села на основі диференціації економічної діяльності, підтримки малого та середнього підприємництва, соціальної інклюзії та збереження місцевих людських ресурсів.

Розділ 3. ВИОКРЕМЛЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

3.1. Гірські території як об'єкт спеціальної політики соціально-економічного розвитку

Розв'язання соціально-економічних проблем життєдіяльності на гірських територіях є одним з важливих глобальних завдань, оскільки вони охоплюють близько 24% поверхні Землі й на них проживає майже 12% населення земної кулі[237].

Специфіці та складності вирішення питань розвитку гірських територій приурочена глава 13 «Раціональне використання вразливих екосистем: сталий розвиток гірських районів» стратегічного документу ООН «Порядок денний на XXI століття», ухваленого Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), де зазначено, що гори є важливим джерелом водного, енергетичного й ландшафтного розмаїття. Вони служать джерелом цінних природних ресурсів, відкривають широкі можливості для індустрії відпочинку. Також гори мають велике значення для життя глобальної екосистеми. Разом з тим гірські системи екологічно вразливі, а в соціальному плані для мешканців гірських районів характерна повсюдна бідність й втрата традиційних навичок. Тому інтереси належного управління ресурсами гір та соціально-економічного розвитку населення потребують вжиття негайних заходів[238].

У низці європейських країн стратегічні й програмні засади розвитку гірських територій було формалізовано у нормативно-правових актах, інституціалізувавши таким чином особливу політику стосовно гір.

Політику розвитку гірських територій (гірську політику) можна трактувати як вироблене на основі суспільного усвідомлення ролі гірських територій у життєдіяльності соціуму, інституціолізоване законами, нормативними актами, стратегічними й програмними документами ставлення суб'єктів гірської політики до сукупності соціально-економічних й екологічних проблем територіального розвитку гірських місцевостей, яке реалізується

---

[237] Musial W. Ekonomiczne i spoleczne problemy rozwoju obszarow wiejskich Karpat Polskich. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk. 2008. S. 145.

[238] United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janerio, Brazil, 3 to 14 June 1992. AGENDA 21. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf

через відповідні механізми та інструменти. Гірська політика є різновидом регіональної політики і фокусується на гірські території.

Базуючись на визначенні регіональної політики у Законі України «Про засади державної регіональної політики», гірську політику можна також розглядати як систему цілей, заходів, засобів та узгоджених дій органів влади усіх рівнів для забезпечення високого рівня якості життя людей на гірських територіях з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей таких територій, їх етнічної і культурної самобутності[239].

Всесвітній гірський форум, що відбувся у 2000 р. у Шамбері (Франція), всебічно розглянув економічні, екологічні, соціально-політичні питання розвитку гірських регіонів і прийняв «Хартію гірських народів», яка націлювала гірську політику на виконання трьох умов: 1) гірські території повинні знайти місце в суспільстві, зберігаючи свою унікальність; 2) гірські території повинні прийняти виклик відкритості та економічного змагання, а також зміни умов торгівлі на свою користь; 3) гірським територіям необхідно зберегти контроль за станом довкілля та управління природними ресурсами з урахуванням не лише необхідності, але й від імені національної і світової спільноти[240].

Реалізація положень Хартії потребує вироблення спеціальної політики розвитку гірських регіонів, інтегрованої у загальнодержавну політику розвитку. При цьому у процесі формування й реалізації такої політики важливо враховувати не тільки природні, соціально-економічні та інституційні особливості регіонів та країн, а й використовувати кращі світові практики. Зокрема, гірська політика України має враховувати як вітчизняні умови та реалії, так і євроінтеграційний курс держави, включати ефективні й перевірені європейською практикою заходи, механізми та інструменти. Принципи побудови, цілі та завдання сучасної гірської політики відображено на рис. 3.1.

Основні принципи гірської політики зумовлюються рівнем суспільного усвідомлення її мети та засобів досягнення. На сьогодні метою гірської політики узагальнено розглядається збереження унікальності гірських територій (природної, культурно-демографічної, соціально-економічної). При цьому виникає необхідність системного вирішення низки завдань, які б забезпечували благополуччя населення гірських територій, запобігали депопуляції гір, зберігали їх природну унікальність.

Реалізація принципів, досягнення цілей та виконання завдань гірської політики потребує адекватних інститутів, механізмів, інструментів та ресурсів.

---

[239] Кравців В. С. Жук П. В. Розвиток гірських територій України у парадигмі європейського досвіду. Економіка України. 2018. № 5. С. 62.

[240] Голубець М.А., Гнатів С.П., Козловський М.П. та ін. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону. Львів : Поллі, 2007. С. 42.

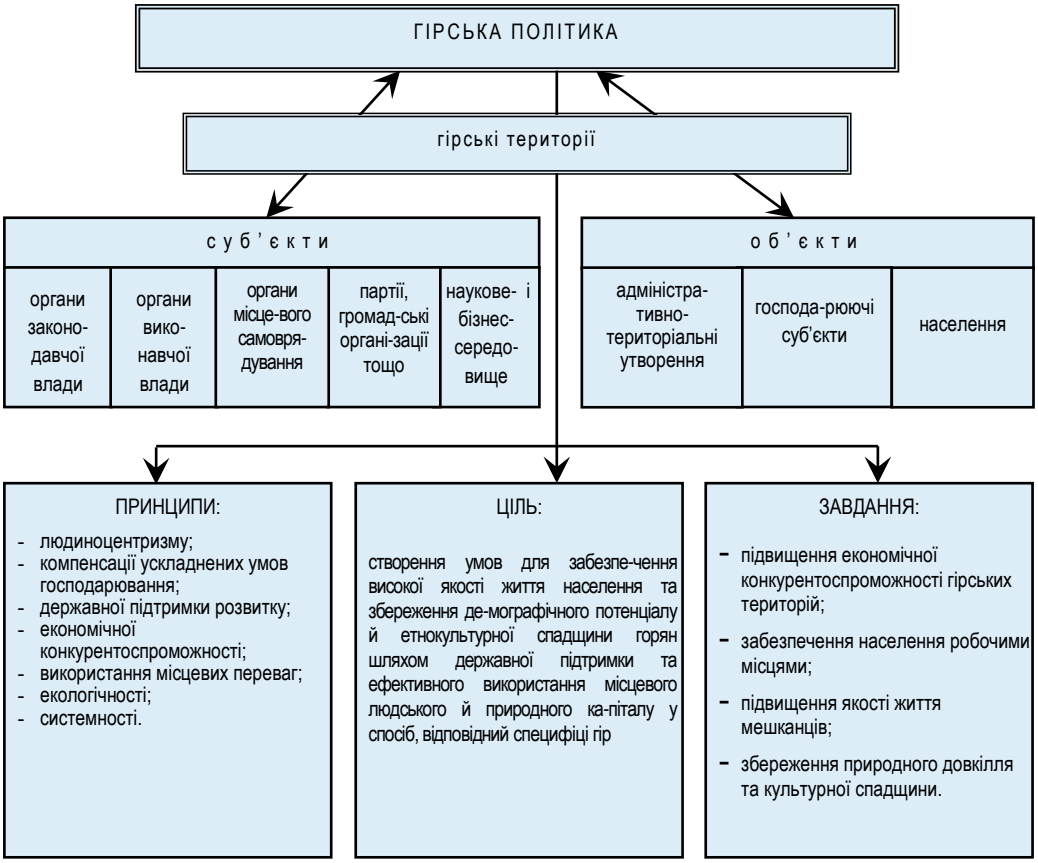

Рис. 3.1. Основні засади гірської політики

*Авторська розробка

У країнах Європи усвідомлення важливої ролі гірських територій трансформувалося в цілеспрямовані дії владних органів щодо підтримки їх економічного розвитку та вирішення таким чином проблем депопуляції гір. В центрі уваги постійно були також питання збереження екологічних функцій гір.

Стосовно гір Європи ключові проблеми полягають в:

- ускладненості умов господарювання й низькій економічній конкурентоспроможності гірських територій;
- зменшенні чисельності населення (депопуляції);
- етнокультурних втратах – культурної своєрідності горян, мов та діалектів;
- підвищеній вразливості гірських екосистем до ендогенних впливів.

3.1. ГІРСЬКІ ТЕРИТОРІЇ ЯК ОБ'ЄКТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Ведучи мову про гірську політику важливо визначитися з її територіальним об'єктом. Країнами застосовувалися різні критеріальні ознаки при виділенні гірських територій, але переважно до уваги бралася висота місцевості над рівнем моря та крутизна схилів. Мінімальний діапазон висот над рівнем моря при цьому коливався від 350 м у Польщі до 1000 м в Іспанії, а крутизна схилів, як правило, мала становити 15 % і більше (табл. 3.1). При цьому до гірських відносили субрегіони, адміністративно-територіальні одиниці чи окремі господарства, територія яких відповідала визначеним критеріям, а не населені пункти. На такі території чи господарства поширюється дія відповідних нормативних документів, директив щодо підтримки сільськогосподарських виробників тощо.

За діючою на даний час у ЄС територіальною типологією, ідентифікація регіонів як гірських здійснюється відносно територіальних одиниць рівня NUTS-3 – тобто субрегіональних адміністративно-територіальних утворень, до яких можна віднести вітчизняні адміністративні райони.

Таблиця 3.1

Критерії віднесення територій до гірських, які застосовувалися у країнах Європи

Країна	Критерії			Примітки
	Мінімальна висота, м н.р.м.	Крутизна схилів	Висота та крутизна схилів сукупно	
Австрія	700	20 і більше	500 м і 15%	600 м н.р.м. у Штирії та Зальцбургу
Бельгія	400	-	-	-
Фінляндія і Швеція	-	-	-	Території на північ від 62 паралелі
Франція	Від 600, в середньому - 700	20 і більше	500 м і 15%	1200 м н.р.м. – високогірні території
Греція	800	20 і більше	600м і 16%	-
Іспанія	1000	20 і більше	600 м і 15%	У передгір'ях - 12%
Німеччина	800	-	600 м і 18%	-
Португалія	700-800	20 і більше	600 м і 15%	-
Італія	700-800	20 і більше	-	600 м н.р.м. у центральній та північній частині
Болгарія	600	-	-	Вище 200 м н.р.м. з крутизною > 12%
Кіпр	800	-	-	Вище 500 м н.р.м. при крутизні > 15%
Чехія	700	-	-	-
Угорщина	600	20 і більше	-	Вище 400 м н.р.м. при крутизні > 10%;
Польща	350	-	-	Або якщо 50% площі ріллі гміни на схилах крутизною > 12%
Румунія	600	20 і більше	-	-
Словаччина	600	-	-	500 м н.р.м. при середній крутизні > 12%
Словенія	700	20 і більше	-	Понад 500 м н.р.м. якщо більше половини господарства розташована на схилах крутизною понад 15%

*Складено за[241]

[241] Musial W. Ekonomiczne i spoleczne problemy rozwoju obszarow wiejskich Karpat Polskich. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk. 2008. S. 184-187.

Виділяється 3 категорії гірських субрегіонів:

- де більше 50 % поверхні займають топографічні (фізико-географічні) гірські території;
- де більше 50 % населення проживає на гірських територіях;
- де більше 50 % поверхні займають гірські території і де більше 50 % населення проживає на гірських територіях.

Алгоритм їх виділення на першому етапі передбачає розмежування гірських територій. Таке розмежування здійснюється на основі цифрової моделі рельєфу (англійською digital elevation model (DEM)) з 3-D апроксимацією поверхні місцевості на основі даних про висоти. Модель пропонує сітку даних з інформацією, що фіксується кожні 30 арксекунд (що відповідає 1 кв. км поверхні).

Топографічні гірські території визначаються на основі таких критеріїв:

- ✓ території з висотами ≥ 2 500 м - всі вони відносяться до гірських;
- ✓ території з висотами 1 500 м - < 2 500 м – ареали в радіусі 3 км від точки відліку DEM моделі, з поверхнею, що має кут нахилу > 2 градусів, вважаються гірськими;
- ✓ території з висотами 1 000 м - < 1 500 м – відносяться до гірських у разі, якщо відповідають принаймні одному з двох критеріїв:
  - ареали в межах радіусу 3 км від точки відліку DEM моделі, що мають кут нахилу поверхні > 5 градусів;
  - ареали з меншим нахилом можуть вважатись гірськими, якщо в межах радіусу 7 км від точки відліку DEM моделі є перепад висот принаймні на 300 м;
- ✓ території з висотами 300 м - < 1 000 м – вважаються гірськими, якщо в межах радіусу 7 км від точки відліку DEM моделі є перепад висот принаймні на 300 м;
- ✓ території з висотами менше 300 м – для кожної точки відліку DEM моделі розраховується стандартне відхилення для висот щодо восьми кардинальних точок, що її оточують (північ, північний схід, схід, південний схід, південь, південний захід, захід і північний захід); якщо стандартне відхилення перевищує 50 м, то місцевість відповідає критеріям гірської (цей критерій стосується регіонів з великими топографічними контрастами, наприклад, шотландські чи норвезькі фіорди чи Середземноморські прибережні гірські райони Греції, незважаючи на низькі висоти).

Виходячи з цих критеріїв визначаються субрегіони (рівень NUTS 3), де більше 50 % поверхні займають гірські території.

Другий етап передбачає оцінку даних про чисельність населення на 1 км² за квадратами сітки DEM моделі. При цьому виявляються субрегіони рівня

NUTS 3, де більше 50 % населення проживає на гірських територіях. Варто зазначити, що статистичні дані щодо чисельності населення за квадратами сітки фіксуються відносно кожного квадратного кілометру. Таке поєднання інформації за двома показниками дозволяє виділяти субрегіони з переважно гірською поверхнею та субрегіони з переважанням населення, що проживає на гірських територіях[242].

В результаті 323 з 1 348 наявних в EU-28 регіонів рівня NUTS 3 у 2016 році було віднесено до гірських. У 170 з них більше половини населення проживає в гірській місцевості і більше половини поверхні займають гори; у 149 регіонах більше половини території займають гори (з часткою населення менше 50%); у 4 регіонах більше половини населення проживає на територіях, віднесених до гірських, при їх частці у площі регіону менше половини[243].

Використання методів європейської типології гірських територій в Україні на сьогодні ускладнене відсутністю необхідного картографічно-цифрового забезпечення. Тому до вирішення такого завдання недоцільно відходити від усталеної вітчизняної практики щодо віднесення населених пунктів до гірських. Стосовно ж гірських територій, то варто погодитися з віднесенням до них в Україні територій громад, які розташовані у гірській місцевості і до складу яких входить щонайменше один населений пункт, якому надано статус гірського відповідно до Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні»[244].

У свою чергу, стаття 1 Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні»[245] передбачено, що до гірських населених пунктів відносяться міста, селища міського типу, селища, сільські населені пункти, які розташовані у гірській місцевості, мають недостатньо розвинуті сферу застосування праці та систему соціально-побутового обслуговування, обмежену транспортну доступність.

Критеріями віднесення населених пунктів до категорії гірських визначено:

– розташування населеного пункту або частини його, на якій проживає більш як третина мешканців цього населеного пункту, на висоті 400 метрів і вище над рівнем моря на території, рельєф якої дуже розчленований байраками, водотоками тощо, та розміщення 50 і більше

---

242 Methodological manual on territorial typologies. 2018 edition. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/9507230/KS-GQ-18-008-EN-N.pdf/a275fd66-b56b-4ace-8666-f39754ede66b. P.109.

243 Там само. P. 110.

244 Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

245 Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80#Text

відсотків сільськогосподарських угідь у межах цього пункту на схилах крутизною 12 градусів і більше;

– якщо на одного жителя припадає менш як 0,25 гектара ріллі, або при її відсутності – менш як 0,60 гектара сільськогосподарських угідь;
– суворі кліматичні умови: холодна і довга зима (середня тривалість – не менше 115 днів, середньодобова температура повітря у січні не перевищує мінус 4 градуси за Цельсієм), прохолодне коротке літо (середня тривалість – не більше двох місяців, середньодобова температура у липні не перевищує 20 градусів за Цельсієм), велика кількість опадів (середньорічна сума опадів у рідкому і твердому стані – не менше 600 міліметрів), мають місце селеві явища, повені, вітровали, снігові намети, сейсмічність землі.

Передбачено також, що статусу гірських набувають населені пункти, які розташовані на висоті 400 метрів і вище над рівнем моря та відповідають двом критеріям та не менш як двом показникам третього критерію – "суворі кліматичні умови"[246].

Станом на 01.01.2018 р. статусом гірських в Україні було наділено 714 населених пунктів (Івано-Франківська область – 240, Закарпатська – 215, Львівська – 195, Чернівецька – 64), у яких проживало близько 890 тис. мешканців.

Більшість гірських населених пунктів розташовані на абсолютних висотах до 600 м над рівнем моря. На більших висотах налічується 245 населених пунктів у яких проживає понад 193 тис. осіб (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Розташування гірських населених пунктів України за висотною градацією

Висота розташування, м н.р.м.	Кількість населених пунктів	Чисельність мешканців, тис. осіб
Понад 1000	15	3,6
900 – 999	20	8,7
800 – 899	38	32,3
700 – 799	59	40,1
600 – 699	113	108,5
Всього на абсолютних висотах понад 600 м н.р.м.	245	193,2
500 – 599	164	182,9
400 – 499	175	288,2
300 – 399	110	196,7
менше 300	20	28,8
Всього на висотах до 600 м н.р.м.	469	696,6
Разом	714	889,8

Наведені дані щодо чисельності населення у певній мірі є оціночними, оскільки за відсутності актуальних офіційних даних щодо чисельності

[246] Там само

населення у сільських населених пунктах при розрахунках використано матеріали різних джерел й на різні дати.

Розташування гірських населених пунктів Українських Карпат в системі адміністративно-територіального устрою, яка діяла до 2021 р. відображено на рис. 3.2. та у табл. 3.3.

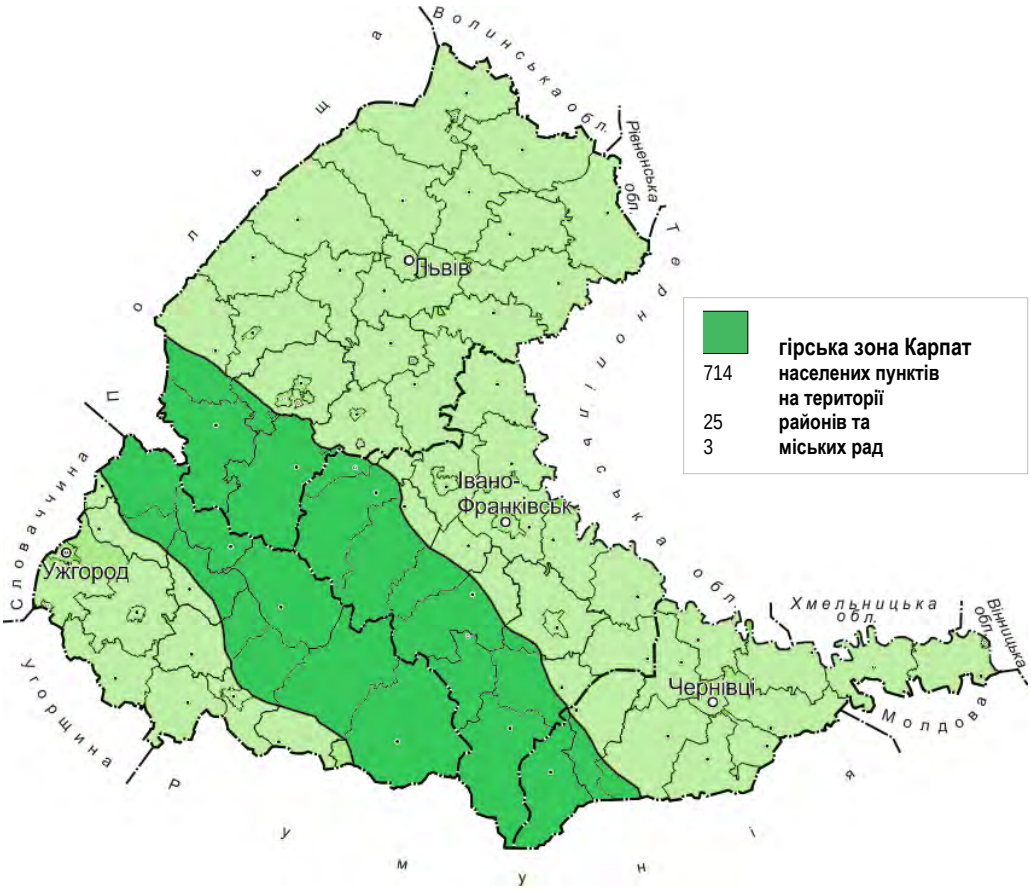

Рис. 3.2. Зона розташування гірських населених пунктів у Карпатському регіоні України

У процесі реформування адміністративно-територіального устрою України протягом 2015-2020 років відбулося об'єднання адміністративно-територіальних одиниць базового рівня – міських, селищних, сільських рад та укрупнення адміністративних районів. При цьому населені пункти, яким надано статус гірських, змінювали свою адміністративну приналежність.

Таблиця 3.3

Кількість населених пунктів, яким надано статус гірських, за регіонами України, 2018 р.

Регіони та райони	Кількість населених пунктів, яким надано статус гірських	Всього населених пунктів	Відсоток населених пунктів, яким надано статус гірських, %
Закарпатська обл.			
Великоберезнянський р-н	27	32	84,4
Воловецький р-н	26	26	100,0
Іршавський р-н	14	47	29,8
Міжгірський р-н	44	44	100,0
Мукачівський р-н	12	88	13,6
Перечинський р-н	8	25	32,0
Рахівський р-н	28	32	87,5
Свалявський р-н	5	29	17,2
Тячівський р-н	29	61	47,5
Хустський р-н	22	57	38,6
Всього по області	*215*	*441*	*48,8*
Івано-Франківська обл.			
Болехівська м.р.	8	12	66,7
Яремчанська м.р.	7	7	100,0
Богородчанський р-н	27	41	65,9
Верховинський р-н	43	43	100,0
Долинський р-н	39	44	88,6
Коломийський р-н	10	83	12,0
Косівський р-н	31	45	68,9
Надвірнянський р-н	32	47	68,1
Рожнятівський р-н	43	51	84,3
Всього по області	*240*	*804*	*29,9*
Львівська обл.			
Бориславська м.р.	1	2	50,0
Дрогобицький р-н	15	76	19,7
Сколівський р-н	55	55	100,0
Старосамбірський р-н	57	115	49,6
Стрийський р-н	1	71	1,4
Турківський р-н	67	67	100,0
Всього по області	*196*	*1928*	*10,2*
Чернівецька обл.			
Вижницький р-н	11	34	32,4
Путильський р-н	51	51	100,0
Сторожинецький р-н	2	39	5,1
Всього по області	*64*	*417*	*15,3*

Джерело: складено на основі [247] та даних головних управлінь статистики областей Карпатського регіону України

Аналіз показував, що відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України перспективних планів формування територій громад передбачалося входження гірських населених пунктів до 82 об'єднаних територіальних громад (ОТГ) у Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій

[247] Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-95-%D0%BF#Text

областях з 250 передбачених. У 61 ОТГ гірські населені пункти мали складати не менше половини їхньої загальної кількості (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Населені пункти, яким надано статус гірських, у перспективних планах формування територій громад

Назва ОТГ	Район/місто обласного значення	Кількість населених пунктів, яким надано статус гірських	Всього населених пунктів	Відсоток населених пунктів, яким надано статус гірських, %
Закарпатська область				
Великоберезнянська	Великоберезнянський р-н	6	8	75
Костринська	Великоберезнянський р-н	6	6	100
Ставненська	Великоберезнянський р-н	12	12	100
Воловецька	Воловецький р-н	4	4	100
Жденіївська	Воловецький р-н	11	11	100
Нижньоворітська	Воловецький р-н	11	11	100
Білківська	Іршавський р-н	2	6	33
Довжанська	Іршавський р-н	2	8	25
Іршавська	Іршавський р-н	9	20	45
Колочавська	Міжгірський р-н	5	5	100
Міжгірська	Міжгірський р-н	22	22	100
Пилипецька	Міжгірський р-н	11	11	100
Синєвирська	Міжгірський р-н	6	6	100
Кольчинська	Мукачівський р-н	5	12	42
Чинадіївська	Мукачівський р-н	7	14	50
Дубриницько-Малоберезнянська	Перечинський р-н	4	9	44
Тур'є-Реметівська	Перечинський р-н	7	17	41
Богданська	Рахівський р-н	6	6	100
Великобичківська	Рахівський р-н	8	9	89
Рахівська	Рахівський р-н	7	7	100
Ясінянська	Рахівський р-н	7	7	100
Керецьківська	Свалявський р-н	1	4	25
Неліпінська	Свалявський р-н	3	4	75
Полянська	Свалявський р-н	1	13	8
Свалявська	Свалявський р-н	1	1	10
Буштинська	Тячівський р-н	1	9	11
Вільховецька	Тячівський р-н	3	6	50
Дубівська	Тячівський р-н	5	5	100
Нересницька	Тячівський р-н	11	12	92
Солотвинська	Тячівський р-н	1	9	11
Углянська	Тячівський р-н	4	6	75
Усть-Чорнянська	Тячівський р-н	4	4	100
Горінчівська	Хустський р-н	10	16	63
Драгівська	Хустський р-н	5	7	71
Хустська	Хустський р-н	4	28	14
Івано-Франківська область				
Богородчанська	Богородчанський р-н	6	17	35
Дзвинячська	Богородчанський р-н	5	5	100
Солотвинська	Богородчанський р-н	14	15	93
Старобогородчанська	Богородчанський р-н	2	5	40
Білоберізька	Верховинський р-н	17	17	100
Верховинська	Верховинський р-н	20	20	100
Зеленська	Верховинський р-н	6	6	100
Вигодська	Долинський р-н	17	17	100
Витвицька	Долинський р-н	9	9	100
Долинська	Долинський р-н	16	22	73
Матеївецька	Коломийський р-н	1	17	6
Нижньовербізька	Коломийський р-н	1	6	17

Назва ОТГ	Район/місто обласного значення	Кількість населених пунктів, яким надано статус гірських	Всього населених пунктів	Відсоток населених пунктів, яким надано статус гірських, %
Печеніжинська	Коломийський р-н	8	11	73
Косівська	Косівський р-н	12	15	80
Космацька	Косівський р-н	3	3	100
Кутська	Косівський р-н	5	7	71
Яблунівська	Косівський р-н	10	11	91
Делятинська	Надвірнянський р-н	5	5	100
Ланчинська	Надвірнянський р-н	3	5	60
Надвірнянська	Надвірнянськийр-н	9	10	90
Пасічнянська	Надвірнянський р-н	11	11	100
Брошнів-Осадська	Рожнятівський р-н	2	5	40
Дубівська	Рожнятівський р-н	9	11	82
Перегінська	Рожнятівський р-н	15	16	94
Рожнятівська	Рожнятівський р-н	7	10	70
Спаська	Рожнятівський р-н	6	6	100
Болехівська	м. Болехів	8	11	73
Ворохтянська	м. Яремче	2	2	100
Поляницька	м. Яремче	7	7	100
Яремчанська	м. Яремче	2	2	100
Львівська область				
Козівська	Сколівський р-н	24	24	100
Сколівська	Сколівський р-н	17	17	100
Славська	Сколівський р-н	16	16	100
Добромильська	Старосамбірський р-н	7	37	19
Старосамбірська	Старосамбірський р-н	19	26	73
Стрілківська	Старосамбірський р-н	21	21	100
Хирівська	Старосамбірський р-н	11	28	39
Грабовецько-Дулібівська	Стрийський р-н	1	12	8
Боринська	Турківський р-н	33	33	100
Турківська	Турківський р-н	25	25	100
Східницька	м. Борислав	20	22	91
Чернівецька область				
Берегометська	Вижницький р-н	8	13	62
Вижницька	Вижницький р-н	3	10	30
Конятинська	Путильський р-н	10	10	100
Путильська	Путильський р-н	18	18	100
Селятинська	Путильський р-н	10	10	100
Усть-Путильська	Путильський р-н	13	13	100

Кабінет Міністрів України розпорядженнями від 12 червня 2020 р. остаточно затвердив території та визначив адміністративні центри громад 24 регіонів України. Всього було створено 1469 спроможних територіальних громад. Серед створених громад Карпатського регіону України налічувалося 86 територіальних громад, що включали населені пункти, яким надано статус гірських. У Закарпатській області було 35 гірських територіальних громад у 6 адміністративних районах, Івано-Франківській – 30 у 6 районах, Львівській – 13 у 3 районах, Чернівецькій – 8 у 2 районах. З внесенням за постановою Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2021 р. № 851[248] змін у Перелік

[248] Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 647». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2021-%D0%BF#n2

населених пунктів, яким відповідно до Закону України "Про статус гірських населених пунктів в Україні" надається статус гірських, кількість гірських територіальних громад зменшилася до 85 (вибула з їх переліку Дрогобицька міська територіальна громада Львівської області).

Порівняно з попередньо затвердженими перспективними планами формування територій громад після остаточного затвердження їх складу й територій та внесення змін у перелік населених пунктів, яким надано статус гірських, до гірських територіальних громад також увійшли Трускавецька міська територіальна громада Львівської області (2 населені пункти з 8) та Сторожинецька міська (1 населений пункт з 17) й Красноїльська селищна (1 населений пункт з 2) громади Чернівецької області.

Таким чином, об'єктами гірської політики в Україні слід розглядати 85 адміністративно-територіальних одиниць базового рівня – територіальних громад, які розташовані у 17 адміністративних районах 4 областей.

3.2. Світовий досвід стимулювання розвитку туризму в гірських регіонах

Важливою сферою соціально-економічного комплексу гірських територій є туризм, який тісно пов'язаний з використанням природних ресурсів і активно впливає на їхній стан.

Для успішного вирішення проблем соціально-економічного розвитку гірських територій України виключне значення має узагальнення досвіду державної гірської політики зарубіжних країн, насамперед країн Європейського Союзу, що визначається прагненням України стати в майбутньому членом ЄС. Це, відповідно, потребує гармонізації національної соціально-економічної політики, ураховуючи загальноєвропейські вимоги. Слід зазначити, що саме постійний системний вплив урядів країн Європейського Союзу на розвиток гірських територій є гарантією їх сталого економічного, соціально-орієнтованого розвитку. Державним регулюванням розвитку гірських територій в ЄС вважається цілеспрямований і систематичний вплив держави, спрямований на розвиток соціально-економічної інфраструктури гірських територій, дотримання екологічної і соціальної безпеки місцевого населення відповідно до міжнародних соціальноекономічних стандартів. Цей вплив органів публічного управління полягає у створенні нормативно-правової бази, інституційного та

інформаційного забезпечення з використанням програмно-цільових методів і відповідного фінансово-економічного інструментарію.

Зарубіжний досвід управління рекреаційним освоєнням гірських територій як провідної галузі їх соціально-економічного комплексу свідчить, що пріоритетні напрями розвитку цієї галузі визначаються з урахуванням даних соціологічних досліджень, які проводяться з метою виявлення уподобань різного контингенту рекреантів. Так, у Польщі поштовхом до розвитку рекреаційної галузі стала продумана державна політика, яка була зорієнтована на зовнішній попит. Держава надала колосальну підтримку малому і середньому бізнесу, долучивши їх до розбудови матеріальної та спеціалізованої транспортної інфраструктури цієї галузі[249]. Аналіз політики європейських країн у галузі стимулювання використання природних рекреаційних ресурсів вказує, що вона базується на традиціях природокористування зі сталим забезпеченням соціальної рекреації, а також туризму. Механізм реалізації рекреаційно-туристичної політики охоплює складання цільових програм з розвитку рекреаційно-туристичної сфери на рівні держави і регіонів; розробку конкретних заходів щодо досягнення поставленої стратегічної мети; державне регулювання розвитку рекреаційно-туристичної галузі.

Загалом відомо, що як вид економічної діяльності, дедалі важливіше місце в житті Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей посідає туризм. Гірські території цих областей володіють значним рекреаційним та культурним потенціалом для відпочинку та санаторно-курортного лікування, широкими можливостями організації відпочинку протягом вихідних і на більш тривалий час, або проведення різноманітних міжсезонних туристичних заходів. Розвиток туризму, у тому числі агротуризму, мав стати вагомим чинником зростання зайнятості населення, особливо в гірській місцевості. Однак у цілому туристична база є ще відносно слаборозвинутою і потребувала значного вдосконалення, підготовки відповідних спеціалістів та рекламної підтримки. Тому стратегія розвитку туризму вимагає від органів виконавчої влади відобразити в соціально-економічних програмах областей Карпатського регіону чітке визначення завдань розвитку гірського туризму на рівні районів та окремих сільських (селищних) громад.

Пріоритетними напрямами та завданнями у сфері гірського туризму є такі:

– дослідження наявних та визначення потенційних можливостей для розвитку гірського туризму;

---

[249] Максименко С. Розвиток гірських територій: концептуальні підходи ЄС. Режим доступу: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/293/Mountain-areas.pdf

– розроблення стратегії розвитку гірського туризму;

– сприяння розвиткові туристичних послуг у гірській місцевості;

– залучення фінансово-економічних ресурсів райдержадміністрацій, сільських та селищних рад, спеціалізованих фондів для реалізації пілотних проектів розвитку гірського туризму;

– стандартизація і сертифікація послуг суб'єктів туризму;

– ініціювання розвитку асоціацій агро- і гірського туризму, стимулювання проведення відповідних навчальних програм у сфері "зеленого" туризму тощо;

– створення інформаційно-консультаційного центру розвитку гірського туризму;

– кадрове забезпечення різних видів туризму на гірських територіях;

– лобіювання інтересів суб'єктів гірського туризму в органах влади усіх рівнів;

– маркетингова та рекламна діяльність у сфері гірського туризму та інше)[250].

Проведений аналіз дав змогу виявити головні причини негативних процесів, які сповільняли соціально-економічний розвиток гірських територій. На його підставі були визначені конкретні завдання та можливості їх усунення. Провідним та найбільш ефективним у стратегічному плані вважався розвиток рекреаційної сфери. Слід зазначити, що Карпатський регіон, який охоплює Івано-Франківську, Львівську, Чернівецьку і Закарпатську області, на екологічній карті Європи, темні місця – зони найбільш екологічно чисті, де збереглися природні екосистеми, опублікованій у м. Відень (Австрія) за редакцією Петера Йордана, є єдиною (екологічно чистою) плямою, де ще збереглись природні екосистеми, які значною мірою сприяють збереженню генетичного фонду населення Європи. Рекреація як специфічна сфера економіки гірських територій тісно пов'язана із суміжними та обслуговувальними її галузями, має безпосередній мультиплікуючий вплив на їх соціально-економічний розвиток, є фактором оптимізації структури соціально-економічного комплексу вказаних територій.

Рекреація повинна була поступово посісти вагоме місце в структурі соціально-економічного комплексу гірських територій. Проте одночасно слід було зважити на те, як зменшити вплив рекреаційної діяльності на стан природного середовища гірських територій. Рекреацію потрібно було розглядати в широкому контексті розвитку, високі орієнтири якої могли бути досягнуті не лише через різні форми стимулювання підприємницької активності сфері рекреаційного бізнесу, залучення зовнішніх та внутрішніх

[250]Кравців В. С. Жук П. В. Розвиток гірських територій України у парадигмі європейського досвіду. Економіка України. 2018. № 5. С. 66-68.

інвестицій, а й через забезпечення належного рівня розвитку соціальної інфраструктури, підготовки кадрів, екологічної безпеки.

Країни з гірськими територіями використовують стратегії, спрямовані на компенсацію впливу негативних умов гірських місцевостей через субсидіювання виробництва, інвестиційну допомогу, надання компенсацій виробникам.

З утворенням Європейського Союзу у країнах-членах ЄС обмежено здійснення підтримки й допомоги виробникам та регіонам. Разом з тим, стаття 87 Договору про заснування Європейської Спільноти дозволяє чинити певні форми допомоги:

- допомогу, що сприяє економічному розвиткові регіонів із надзвичайно низьким рівнем життя чи високим рівнем безробіття;
- допомогу, що сприяє здійсненню важливого проекту спільного європейського інтересу чи подоланню серйозного збурення економіки держави-члена;
- допомогу, що сприяє розвиткові певних видів економічної діяльності чи певних сфер економіки, якщо така допомога не чинить негативного впливу на умови торгівлі такою мірою, що це суперечить спільному інтересові;
- допомогу, що сприяє культурному розвиткові та збереженню культурної спадщини, якщо така допомога не впливає на умови торгівлі та конкуренцію в Спільноті такою мірою, що це суперечить спільному інтересові[251].

Допомога гірським районам регламентована і Директивою Європейської Комісії щодо підтримки територій з менш сприятливими умовами (1975 р.)[252]. Переважна більшість гірських районів Європи підпадає під ознаки «проблемних територій», на яких в силу географічних, економічних умов тощо проявляються істотні перешкоди у створенні порівняльної з іншими територіями бази господарювання й місцеве населення живе в диспаритетних умовах, зосереджуючись в основному на проблемах виживання. Проблемні території потребують сприяючої розвитку зовнішньої допомоги для уникнення периферизації й маргіналізації. Їх можна також трактувати як території підтримки, оскільки держава та влади регіонів застосовують щодо них інструменти активізації розвитку[253].

---

[251] Договір про заснування Європейської спільноти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text

[252] Максименко С. Розвиток гірських територій: концептуальні підходи ЄС. Режим доступу: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/293/Mountain-areas.pdf

[253] Musial W. Ekonomiczne i spoleczne problemy rozwoju obszarow wiejskich Karpat Polskich.. Instytut Rozwoju Wsi I Rolnictwa Polskej Akademii Nauk. Warszawa. 2008. S.158-159.

3.2. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПІДТРИМКИ Й СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Без зовнішньої підтримки проблемні території та громади потрапляють у спіраль негативного розвитку (negative Entwicklungsspirale) чи спіраль затухання, яка, за визначенням Г. Вебера (Gerlind Weber), веде до повної втрати критичної маси соціально-економічної життєспроможності громади.

Загалом у ЄС відсутня уніфікована й формалізована політика та стратегія щодо гірських територій. Частина з них достатньо економічно розвинута й не потребує допомоги, тому інструменти підтримки спрямовуються тільки на регіони й території з низьким рівнем економічного розвитку.

Зокрема, передбачене у ЄС використання структурних фондів націлене на регіони, що відстають у своєму розвитку: мають валовий регіональний продукт (ВРП) нижчий за 75 % від середнього рівня по країні; є віддаленими або малонаселеними[254].

Зі структурних фондів ЄС гірські території підтримуються:

Європейським фондом регіонального розвитку, з коштів якого фінансуються проєкти, спрямовані на зміцнення економічної та соціальної згуртованості в ЄС, коригування дисбалансів між її регіонами. Зокрема, Фонд здійснює інвестування компаній з метою створення постійних робочих місць, інвестування в екологічну інфраструктуру, енергетику, транспорт тощо;

Європейським фондом орієнтації і гарантування сільського господарства, який, серед іншого, опікується розвитком сільської місцевості та надає допомогу фермерам у менш розвинутих районах.

Європейськими групами територіального співробітництва – новим інструментом, покликаним просувати транскордонне (прикордонне), транснаціональне та міжрегіональне співробітництво.

Крім структурних фондів допомогу у вирішенні завдань розвитку гірські території країн ЄС можуть отримувати з *Фонду гуртування*. Створений у 1993 р. Фонд гуртування спрямований на допомогу країнам з валовим національним доходом на одиницю населення менше 90% від середнього по ЄС. Фонд фінансує діяльність з розбудови транс'європейських транспортних мереж, охорони навколишнього середовища (проєкти, пов'язані з раціональним використанням енергії, застосування відновлюваних джерел енергії, розвитку залізничного транспорту як більш екологічного тощо)[255].

Протягом тривалого часу напрацьовувалися механізми підтримки розвитку гірських територій через низку напрямів:

---

[254] Поліщук Л. С. Регіональні асиметрії в ЄС та нові інструменти політики вирівнювання. Actual problems of international relations. Release 126 (part II). 2015. С. 116-124

[255]Кравців В. С. Жук П. В. Розвиток гірських територій України у парадигмі європейського досвіду. Економіка України. 2018. № 5. С. 66-68.

спеціальну муніципальну політику з наділенням громад у гірських регіонах спеціальним статусом, за яким вони можуть розраховувати на надходження додаткових коштів у рамках фінансового вирівнювання, під час реалізації інфраструктурних програм тощо, прикладом використання якої є Швейцарія, Швеція, Італія, Франція;

просторове планування – диференційоване територіальне планування з різними підходами та особливостями державної політики стосовно різних регіонів або їх частин, у тому числі щодо гірських місцевостей (Німеччина);

фінансове вирівнювання між регіонами, муніципалітетами, що є дуже важливим для економічно слабких гірських регіонів з важкодоступними місцевостями та ускладненими умовами господарювання (здійснюється у всіх країнах ЄС);

спеціальні програми сприяння регіонального або галузевого спрямування, націлені на підвищення економічної конкурентоспроможності гірських територій, розвиток перспективних галузей, наприклад, сільського господарства (особливо Австрія, Іспанія), туризму, традиційних ремесел, відновлюваної енергетики, окремих видів промислового виробництва тощо та створення нових робочих місць, на соціальний розвиток гірських територій, а також на запобігання негативному антропогенному впливу на гірські екосистеми (насамперед Німеччина, де гірські території завдяки економічній інтегрованості з прилеглими рівнинними не мають гострих соціально-економічних проблем і стосовно них вирішуються переважно завдання збереження природного довкілля);

інфраструктурні програми, особливо програми дорожнього будівництва, розбудови об'єктів транспортної інфраструктури, розвитку комунальної та соціальної інфраструктури гірських населених пунктів, цифрових комунікацій (Швейцарія, Франція, Італія)[256].

Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує досвід Швеції, де режим спеціальної регіональної підтримки був запроваджений для гірських територій у 1965 р. Він включає загальну підтримку їх економіки (компенсація за невигідне географічне розташування у формі транспортної субсидії – 25-40% від витрат на транспортування сировини, матеріалів, товарів; зменшення на 10% нарахувань на фонди заробітної плати підприємств малого та середнього бізнесу), а також цільову підтримку окремих підприємств (пайова участь держави в інвестиційних проєктах, які передбачають створення робочих місць, яка може становити до 50% їх загальної вартості).

[256] Циммерманн Х. Державна політика для гірських регіонів – досвід деяких європейських країн та можливі варіанти для України: прєктний документ № 18. URL: https://www.ims-ukraine.org/sites/default/files/%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%20%E2%84%96%2018.pdf

3.2. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПІДТРИМКИ Й СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Зазначимо, що цільова підтримка гірських регіонів у Швеції доповнюється загальними механізмами територіального вирівнювання, які включають вирівнювання доходів (муніципалітети з доходами понад 115% від середнього показника по країні сплачують збір вирівнювання, а муніципалітети з низькими доходами отримують відповідні дотації вирівнювання) та витрат (перерозподіл коштів від органів місцевого самоврядування з низькими витратами на обов'язкові послуги в користь високовитратних)[257].

У значній мірі таке становище є наслідком фрагментарності й несистемності вітчизняної гірської політики, у якій не встановлені пріоритети й відповідні завдання, що призводить до неефективності застосовуваних у її рамках інструментів. Окрім цього, навіть запроваджені інструменти гірської політики, орієнтовані на використання бюджетних асигнувань, не діють, а встановлені пільги мешканцям гірських населених пунктів дестимулюють бізнес-активність на гірських територіях.

В Україні протягом останніх років зроблено певні кроки в напрямку розвитку інституційних засад й програмних інструментів підтримки гірських територій. Підготовлено й схвалено урядом Концепцію розвитку гірських територій Українських Карпат (розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 р. № 232-р), на основі якої було розроблено та Постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. № 880 затверджено Державну програму розвитку регіону Українських Карпат на 2020-2022 роки. Прикладом регіонального підходу до розв'язання проблем розвитку гірських територій також стала Стратегія розвитку гірських територій Львівської області на 2018-2022 роки, затверджена ухвалою Львівської обласної ради від 5 грудня 2017 року.

[257] Федюк В., Биченко А. Регіональний розвиток у Швеції та Україні. URL: http://old.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD105_ukr_11. pdf; Федюк В. Регіональний розвиток та підтримка гірських територій: шведський досвід для України. Можливості розвитку гірських територій в умовах реформи децентралізації:збірка матеріалів. С. 28-32. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/293/Mountain-areas.pdf

3.3. Вдосконалення механізмів підтримки й стимулювання розвитку гірських проблемних територій України

Загалом рівень соціально-економічного розвитку гірських територій в Україні характеризується низькими показниками, що й зумовило потребу у розробленні Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки. Однак гірські території різняться за соціально-економічним розвитком, природно-ресурсним й історико-культурним потенціалом, екологічним станом, демографічною ситуацією. Рівень економічного розвитку окремих гірських територіальних громад не поступається середнім значенням показників економічного розвитку й бюджетної спроможності територіальних громад країни. Разом з тим, переважна більшість гірських територіальних громад регіону Українських Карпат є економічно мало розвинутими, що не дозволяє вирішувати нагальні соціально-демографічні й інші проблеми. Пошук методичних підходів до виокремлення таких громад та розроблення заходів щодо зовнішньої підтримки й стимулювання їх розвитку є важливим науково-практичним завданням. Його вирішення сприятиме реалізації задекларованого у Державній стратегії регіонального розвитку переходу до територіально спрямованої політики розвитку гірських територій, диференційованої за її типами.

В умовах, коли інструменти соціально-економічної підтримки гірських територій насамперед полягали у забезпеченні гарантій соціального захисту громадян, що у них проживають, працюють або навчаються, територіальним об’єктом відповідної державної політики були населені пункти, яким надано статус гірських. При цьому у більшості випадків населені пункти можна було ототожнювати з відповідними одиницями адміністративно-територіального устрою, якими фактично розглядалися сільські, селищні, міські ради. Із запровадженням нової системи адміністративно-територіального поділу його базовим рівнем у якій стали об’єднані територіальні громади. Ті з них, що включають населені пункти, яким надано статус гірських, стають об’єктам гірської політики та її інструментів, передбачених Державною стратегією регіонального розвитку на 2021—2027 роки. Такий підхід дозволятиме ідентифікувати територіальні утворення, які відноситимуться до категорії проблемних гірських територій Українських Карпат, потребуючи особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів стимулювання розвитку.

3.3. Вдосконалення механізмів підтримки й стимулювання розвитку гірських проблемних територій України

На жаль, при формуванні й затвердженні адміністративного поділу на субрегіональному рівні гірські умови не розглядалися як чинник виділення адміністративних субрегіонів. Відповідно, наша пропозиція щодо створення районів, які охоплювали б гірські території, зокрема на Львівщині,[258], не реалізувалася. Виділення ж гірських територій на рівні адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального рівня (NUTS 3) вирішувало б питання статистичного забезпечення процесів аналізу й прийняття рішень стосовно гірської політики (на нижчих рівнях це є проблемним), значно посилювало управлінські можливості її реалізації.

За умов, що склалися, необхідно вносити зміни у систему державної статистичної звітності для забезпечення аналітичних потреб загальнодержавного й регіонального управління стосовно територіальних громад, відображення у ній основних демографічних, соціальних, економічних, фінансово-бюджетних показників громад, оскільки адміністративно-територіальні одиниці базового рівня – територіальні громади, стають важливою ланкою в системі організації публічної влади в Україні. Без відповідного інформаційно-статистичного забезпечення, зокрема, реалізація територіально спрямованої політики розвитку проблемних гірських територій буде неможливою через труднощі визначення серед них територій, які потребують особливої уваги.

Ідентифікація та групування гірських територій України за рівнями проблемності розвитку потребує вибору відповідних критеріїв та показників. До критеріїв, які розкривають економічну конкурентоспроможність та соціально-економічну сталість гірських територіальних громад, пропонуємо віднести наступні:

- власна економічна спроможність гірських територіальних громад – рівень надходжень до місцевих бюджетів територіальних громад (без трансфертів й інших видів зовнішніх надходжень, запозичень) у розрахунку на 1 особу у порівнянні з середніми значеннями по країні (універсальнішим показником оцінки економічної спроможності громад був би валовий регіональний продукт, за значеннями якого у ЄС ідентифікуються регіони, що потребують підтримки, однак в Україні підтримку слід націлювати на локальні (територіальні громади) та окремі субрегіональні (райони) об’єкти у гірських зонах, а стосовно них показники валового регіонального продукту не визначаються);
- рівень зайнятості та безробіття населення територіальних громад у порівнянні із середнім значенням по країні;

[258] Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації : наукова доповідь. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України; наук. ред. В.С.Кравців. Львів, 2017. С.28-29.

– динаміка чисельності наявного населення територіальних громад у порівнянні із загальнодержавним показником.

Пропоновані критерії та параметри й ознаки, за якими пропонується здійснювати диференціацію гірських територій в Україні, наведені у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Критерії та параметри виділення типів гірських територій України

Типи гірських територій	Критерії виділення		Примітки
	Назва критерію	Параметри, ознаки критерію	
1. **Достатньо розвинуті, з середнім та вище середнього рівнем соціально-економічного розвитку**	1.1. Власна економічна спроможність територіальних громад – надходження до місцевого бюджету громади (без трансфертів й інших видів зовнішніх надходжень, запозичень) у розрахунку на 1 особу	Рівний чи перевищує 90% середнього показника власних надходжень бюджетів територіальних громад України у розрахунку на 1 особу	Такий тип територій ідентифікується при умові відповідності встановленим параметрам. Ознакам не менше ніж за двома критеріями, у т.ч. критерієм 1.1.
	1.2. Рівень безробіття населення громади	Рівний чи нижчий середнього по країні	
	1.3. Динаміка чисельності наявного населення	Зростання чисельності наявного населення або зменшення темпами, нижчими ніж по країні в цілому	
2. **Проблемні, з нижчим середнього рівнем соціально-економічного розвитку**	2.1. Власна економічна спроможність територіальних громад – надходження до місцевого бюджету громади (без трансфертів й інших видів зовнішніх надходжень, запозичень) у розрахунку на 1 особу	Рівний чи перевищує 50%, але становить менше 90% середнього показника власних надходжень бюджетів територіальних громад України у розрахунку на 1 особу	Такий тип територій ідентифікується при умові відповідності встановленим параметрам, ознакам не менше ніж за двома критеріями, у т.ч. критерієм 2.1.
	2.2. Рівень безробіття населення громади	Перевищує середній по країні менше ніж удвічі	
	2.3. Динаміка чисельності населення	Зменшення чисельності наявного населення темпами, вищими ніж по країні	
3. **Кризові, з обмеженими економічними можливостями**	3.1. Власна економічна спроможність територіальних громад – надходження до місцевого бюджету громади (без трансфертів й інших видів зовнішніх	Менше половини середнього показника власних надходжень бюджетів територіальних громад України у розрахунку на 1 особу	Такий тип територій ідентифікується при умові відповідності встановленим параметрам, ознакам за усіма критеріями.

Типи гірських територій	Критерії виділення		Примітки
	Назва критерію	Параметри, ознаки критерію	
	надходжень, запозичень) у розрахунку на 1 особу		
	3.2. Рівень безробіття населення громади	Перевищує середній по країні більше ніж удвічі	
	3.3. Динаміка чисельності населення	Зменшення чисельності наявного населення темпами, вищими ніж по країні в цілому	

Джерело: складено авторами

Офіційна статистика на сьогодні не надає необхідних даних для оцінювання територіальних громад за обраними критеріями. Доступними на рівні офіційних є дані щодо показників бюджетів територіальних громад, які надає Державний веб-портал бюджету для громадян: Open Budget. З використанням даних порталу нами проведено розрахунки власних доходів бюджетів гірських територіальних громад регіону Українських Карпат. У зв'язку з тим, що формування бюджетів усіх територіальних громад за єдиним підходом здійснюється тільки з 2021 р. (бюджети сільських, селищних, міських рад до об'єднання формувалися на іншій нормативній базі), розрахунки проведено за показниками фактичних надходжень до бюджетів у першому півріччі 2021 року. Для порівняння також проведено аналіз даних про власні надходження до бюджетів територіальних громад у попередньому році. Стосовно громад, які отримали прямі бюджетні відносини з Державним бюджетом тільки з 2021 р., здійснено сумарні розрахунки власних надходжень до бюджетів місцевих рад, які у 2020 р. мали власні бюджети. Результати розрахунків представлені у табл. 3.5.

Розподіл громад на групи здійснено через порівняння їхніх показників із середнім значенням у 2021 р. власних надходжень до бюджетів територіальних громад України в розрахунку на одну особу – 509,11 грн./місяць, яке визначено на основі даних «Державного веб-порталу бюджету для громадян: Open Budget»[259] щодо власних надходжень до бюджетів територіальних громад України у першому півріччі 2021 р. (116450510,4 тис.грн.) та відомостей щодо чисельності населення у територіальних громадах (38122555 осіб), наведених на офіційному веб-сайті «Децентралізація»[260].

[259] Державний веб-портал бюджету для громадян: Open Budget»: сайт. 2021. URL: https://openbudget.gov.ua/

[260] Територіальні громади: перелік та основні дані. Децентралізація в Україні: сайт. 2020. URL: https://decentralization.gov.ua/newgromada

Таблиця 3.5

Групування гірських територіальних громад за критерієм власної економічної спроможності

Група	Територіальні громади	Район	Населені пункти, яким надано статус гірських, %	Чисельність населення	Надходження до бюджетів (без трансфертів), 2020 р.		Надходження до бюджетів (без трансфертів), 2021 р. (січень-червень)	
					*всього, тис. грн.***	*на од. населення, грн./місяць*	*всього, тис. грн.***	*на од. населення, грн./місяць*
Закарпатська область								
I	Усть-Чорнянська	Тячівський	100	6920	14308,6	172	19594,2	472
I	Воловецька	Мукачівський	100	8972	20210,0	188	24913,3	462
II	Неліпинська	Мукачівський	50	5328	7012,2	110	11783,1	369
II	Полянська***	Мукачівський	15	13922	36994,3	221	29603,2	354
II	Кольчинська	Мукачівський	42	9675	14225,5	123	19729,3	340
II	Рахівська	Рахівський	100	23648	32856,9	116	47616,6	336
II	Свалявська	Мукачівський	10	27757	43160,2	130	54971,6	330
II	Хустська	Хустський	18	81233	251666,6	258	153973,2	316
II	Богданська	Рахівський	100	10558	23804,6	187	19238,0	302
II	Ясінянська	Рахівський	100	18779	24525,8	109	31237,0	277
II	Міжгірська	Хустський	100	25039	26746,3	89	41253,2	275
II	Дубриницько-Малоберезнянська	Ужгородський	44	6780	10686,963	131	11110,2	273
II	Іршавська***	Хустський	45	36032	63210,6	146	56170,4	260
III	Чинадіївська	Мукачівський	50	14924	17109,1	96	21047,6	235
III	Жденіївська	Мукачівський	100	4747	4465,4	78	6160,8	216
III	Ставненська	Ужгородськ.	100	7113	6895,1	81	7984,3	187
III	Великобичківська	Рахівський	89	29623	21352,0	60	31241,5	176
III	Нижньоворітська	Мукачівський	100	10009	7031,1	59	9863,4	164
III	Тур'є-Реметівська	Ужгородськ.	41	16147	8414,8	43	15397,2	159
III	Костринська	Ужгородськ.	100	5208	3782,2	61	4944,9	158
III	Вільховецька***	Тячівський	50	12454	18007,2	121	11775,6	158
III	Дубівська	Тячівський	100	20440	11498,2	47	18877,0	154
III	Пилипецька	Хустський	100	7135	5687,8	66	6515,3	152
III	Углянська	Тячівський	67	10675	9195,9	72	9445,4	147
III	Великоберезнянська	Ужгородськ.	75	9958	13681,5	115	8413,4	141
III	Солотвинська	Тячівський	11	35301	28023,7	66	28898,6	136
III	Білківська	Хустський	50	20716	12068,9	49	16460,1	132
III	Нересницька	Тячівський	83	30622	19840,1	54	23957,6	130
III	Буштинська	Тячівський	11	25895	15680,9	51	19580,7	126
III	Горінчівська	Хустський	63	12832	6458,3	42	9627,3	125
III	Керецьківська	Хустський	25	15038	7219,5	40	10929,3	121
III	Колочавська	Хустський	100	8803	5795,0	55	6102,7	116
III	Синевирська	Хустський	100	7113	2853,0	33	4859,9	114
III	Довжанська	Хустський	38	16859	7676,6	38	11302,6	112
III	Драгівська	Хустський	71	13888	5627,0	34	8568,2	103
Івано-Франківська область								
I	Поляницька	Надвірнянськ.	100	4760	37210,4	651	48220,4	1688
I	Яремчанська	Надвірнянськ.	100	13674	115985,6	707	56131,9	684
I	Ворохтянська	Надвірнянськ.	100	6003	24723,3	343	21094,8	586
I	Долинська***	Калуський	73	48644	227574,8	390	167010,4	572
II	Надвірнянська	Надвірнянськ.	90	43065	65423,4	127	107141,1	415
II	Зеленська	Верховинськ.	100	1915	4897,2	213	4548,5	396
II	Богородчанська	Івано-Франк..	35	28358	66171,4	194	66171,4	389
II	Вигодська***	Калуський	100	18215	53150,1	243	40837,5	374
II	Брошнів-Осад.***	Калуський	40	11160	46618,0	348	24912,7	372

3.3. Вдосконалення механізмів підтримки й стимулювання розвитку гірських проблемних територій України

Група	Територіальні громади	Район	Населені пункти, яким надано статус гірських, %	Чисельність населення	Надходження до бюджетів (без трансфертів), 2020 р.		Надходження до бюджетів (без трансфертів), 2021 р. (січень-червень)	
					*всього, тис. грн.***	*на од. населення, грн./місяць*	*всього, тис. грн.***	*на од. населення, грн./місяць*
II	Дубівська	Калуський	82	6958	11749,7	141	14541,5	348
II	Пасічнянська	Надвірнянськ.	100	20848	26926,5	108	39364,9	315
II	Косівська	Коломийськ.	80	32600	28212,7	72	53043,0	271
II	Болехівська	Косівський	73	19666	56100,2	238	31236,3	265
III	Верховинська	Верховинськ.	100	19845	14226,3	60	27544,6	231
III	Делятинська***	Надвірнянськ.	100	21312	37749,2	148	25277,0	198
III	Білоберізька***	Верховинськ.	100	8639	5187,8	50	9933,8	192
III	Спаська	Калуський	100	5807	5064,1	73	6565,0	188
III	Перегінська	Калуський	94	23795	18127,4	63	26397,8	185
III	Матеївецька***	Калуський	6	8022	13548,8	141	8846,9	184
III	Рожнятівська	Калуський	70	20162	20801,0	86	28575,9	182
III	Старобогородч.***	Івано-Франк.	40	5926	10453,7	147	5771,2	162
III	Нижньовербізь.***	Коломийськ.	17	13182	14130,8	89	11940,0	151
III	Яблунівська***	Коломийськ.	91	15801	15117,6	80	13389,5	141
III	Дзвиняцька***	Івано-Франк.	100	8291	8347,5	84	6480,5	130
III	Печеніжинська***	Коломийськ.	73	17005	21557,8	106	12965,9	127
III	Космацька***	Коломийськ.	100	8125	12368,3	127	6149,6	126
III	Кутська	Коломийськ.	71	15917	7949,3	42	11935,3	125
III	Солотвинська	Івано-Франк.	93	26033	11721,1	38	18405,0	118
III	Ланчинська	Надвірнянськ.	60	11092	12307,6	92	7394,1	111
III	Витвицька***	Калуський	100	5748	7739,5	112	3700,8	107
Львівська область								
I	Славська***	Стрийський	100	14217	160575,2	922	129370,8	1517
II	Трускавецька	Дрогобицьк.	8	39375	178737,4	378	101175,7	428
II	Сколівська	Стрийський	94	20262	39211,0	161	47292,2	389
II	Турківська	Самбірський	100	22529	18561,4	69	49143,9	364
II	Грабовецько-Дулібівська	Стрийський	8	12201	37780,3	258	24985,2	341
II	Старосамбірська	Самбірський	73	21173	23965,1	94	43096,0	339
II	Дрогобицька	Дрогобицьк.	3	121778	401674,5	275	237634,3	325
II	Східницька	Дрогобицьк.	91	16360	31824,7	162	27404,6	279
III	Козівська	Стрийський	100	11471	13255,5	96	15878,7	231
III	Хирівська	Самбірський	39	15231	14148,8	77	15329,5	168
III	Добромильська	Самбірський	19	19868	44921,5	188	18928,6	159
III	Боринська	Самбірський	100	23371	7040,2	25	17752,4	127
III	Стрілківська	Самбірський	100	14349	8562,8	50	9736,8	113
Чернівецька область								
II	Вижницька***	Вижницький	30	16794	60691,3	301	33130,6	329
II	Селятинська***	Вижницький	100	4709	12455,8	220	8524,5	302
II	Путильська	Вижницький	100	11289	9603,4	71	18580,2	274
III	Берегометська	Вижницький	62	18387	20108,0	91	27790,9	254
III	Сторожинецька***	Чернівецький	6	42154	102411,5	202	58156,7	230
III	Усть-Путильська***	Вижницький	100	5451	5867,3	90	5718,7	175
III	Конятинська***	Вижницький	100	4792	7951,3	138	4674,6	163
III	Красноїльська	Чернівецький	50	11223	14126,8	105	7930,7	118

*Джерело: наведено за даними[261]

[261] Територіальні громади: перелік та основні дані. Децентралізація в Україні: сайт. 2020. URL: https://decentralization.gov.ua/newgromada

**Джерело: розраховано за даними[262]

***примітка: громади, які у 2020 р. діяли за самостійними бюджетами на засадах прямих бюджетних відносин з Державним бюджетом

Згідно з проведеними розрахунками з 86 гірських територіальних громад регіону тільки 7 (8,1% від їх загальної кількості) відповідали параметрам критерію власних надходжень до бюджетів, які дозволяють віднести їх до групи 1 – достатньо розвинуті, з середнім та вище середнього рівнем соціально-економічного розвитку. В Івано-Франківській області таких громад 4 (Поляницька, Яремчанська, Ворохтянська, Долинська); у Закарпатській – 2 (Усть-Чорнянська й Воловецька); у Львівській – 1 (Славська).

До групи 2 – проблемні, з нижчим середнього рівнем соціально-економічного розвитку – згідно з результатами розрахунків потрапляє 30 територіальних громад (34,5%): 11 громад Закарпатської області, 9 – Івано-Франківської, 7 – Львівської, 3 – Чернівецької.

Більшість гірських територіальних громад регіону Українських Карпат потрапляє до групи 3 – кризові, з обмеженими можливостями економічного розвитку. Таких громад 48 (55,8% загальної кількості): у Закарпатській області – 22 (62,9% від наявної в області кількості гірських територіальних громад; в Івано-Франківській області – 16 (55,2%); у Чернівецькій області – 5 (62,5%); у Львівській області – 5 (38,5%). До цієї групи входять громади з низькими економічними показниками. Серед них такі, на частині території яких запроваджені обмеження щодо господарського використання (об’єкти природно-заповідного фонду, всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, землі оборони тощо).

Наведені у табл. 5 дані щодо власних надходжень до місцевих бюджетів за попередній, 2020 рік (до об'єднання більшості гірських територіальних громад), засвідчують значну відмінність від показників 2021 р., коли усі територіальні громади діють уже за бюджетами, сформованими за єдиними принципами. Показники неповного року не можуть бути репрезентативними. Необхідний певний часовий період для об'єктивізації оцінки економічної спроможності територіальних громад – хоча б 3 роки. Виходячи з цього пропонується віднесення гірських територіальних громад до тих чи інших груп здійснити відповідно до середньорічних показників власних бюджетних надходжень територіальних громад за 2021-2023 роки, з переглядом за показниками періоду 2024-2027 років та з наступною періодичністю переглядів кожні сім років. Семирічний період перегляду категоризації гірських територіальних громад при цьому був би

[262] Державний веб-портал бюджету для громадян: Open Budget»: сайт. 2021. URL: https://openbudget.gov.ua/

синхронізований з періодизацією Державних стратегій регіонального розвитку.

За пропонованою періодизацією можна буде оцінювати динаміку показників чисельності населення та безробіття, вирішивши питання їх охоплення системою офіційної статистики. Через відсутність об'єктивних офіційних даних здійснити розрахунки приросту/зменшення населення та динаміки безробіття у розрізі територіальних громад на сьогодні неможливо.

Відповідно до виділених груп територій слід диференціювати інструменти стимулювання та підтримки їх розвитку. Об’єктами підтримки пропонується розглядати гірські територіальні громади, що будуть віднесені до групи 2. Стосовно них слід посилити дієвість діючих інструментів горизонтального бюджетного вирівнювання, запровадивши додатковий компенсаційний гірський коефіцієнт при розрахунку базової дотації бюджетам територіальних громад цієї групи, а також використовувати інструменти Державного фонду регіонального розвитку, міжнародної технічної допомоги тощо для інфраструктурного розвитку.

Кризові гірські територіальні громади, що відноситимуться до групи 3, потребують додаткових механізмів стимулювання економічного розвитку із залученням зовнішніх ресурсів недержавного сектору економіки. В умовах України вважаємо за доцільне запровадити механізми стимулювання, які використовувалися у Швеції відносно гірських й віддалених північних територій. Їх запровадження створює інституційну основу для конкурентного зі сприятливішими в природно-економічному аспекті районами саморозвитку гірських територій на базі ефективного використання можливостей державно-приватного партнерства.

Забезпечити прискорення економічного розвитку гірських територіальних громад в Україні без залучення для цього необхідних джерел інвестицій поза бюджетними не вбачається можливим. Шляхом до вирішення такого завдання є пошук ефективних напрямів розвитку партнерства держави і бізнесу, залучення інвестицій з недержавного сектору для створення нових робочих місць у гірських територіальних громадах.

З урахуванням зазначеного, а також беручи до уваги попередній вітчизняний досвід, пропонується запровадження на економічно мало розвинутих гірських територіях спеціального режиму інвестиційної діяльності. Підготовлений нами законопроєкт «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку у гірських зонах України» був доведений Верховній Раді України, центральним й регіональним органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування. З ініціативи групи Народних депутатів України законопроєкт з певними доповненнями був

зареєстрований Верховною Радою України за № 4102 від 18.02.2016 р., однак прийнятий не був.

В той же час, у Карпатському регіоні України використання спеціального режиму інвестиційної діяльності до 2005 р. давало позитивні результати. На Закарпатті преференційний інвестиційний режим був запроваджений згідно із Законом України від 24.12.1998 р. № 357 «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області» і діяв у період з 1998 р. по 2004 р. На територіях пріоритетного розвитку Закарпаття за цей час було затверджено 99 інвестиційних проєктів, з яких 75 реалізовувалися. Сума отриманих інвестицій склала 233,3 млн дол. США, з них 208,9 млн дол. США – іноземні. З 2005 року преференційна дія Закону, як і інших законів, що передбачали пільги інвесторам, була фактично зупинена, що призвело до згортання інвестиційної активності у регіоні. За наступні 5 років на Закарпатті не було зареєстровано жодного нового інвестиційного проєкту.

Позитивними прикладами діяльності територіальних утворень з преференційним інвестиційним режимом були і СЕЗ «Яворів», СЕЗ «Курортополіс Трускавець» на Львівщині (розробником відповідних законопроєктів був Інститут регіональних досліджень НАН України). В Україні з 2005 р. розвиток спеціальних економічних зон був фактично зупинений. Разом з тим у сусідній Польщі – країні-члені ЄС за період з 2005 по 2015 рр. спеціальні економічні зони активно розвивалися, що дозволило за 10 років збільшити кількість створених у них робочих місць з 74,6 тис. до 287,3 тис.[263].

Вважаємо запровадження преференційного інвестиційного режиму як ефективної форми державно-приватного партнерства, спрямованої на залучення позабюджетних інвестицій у вирішення завдань господарського й соціального розвитку гірських територій України, фактично безальтернативним шляхом підвищення їх економічної конкурентоспроможності. Пропонований нами рамковий законопроєкт націлений на поновлення дії та розвиток інституційної бази щодо залучення інвестицій з метою створення нових робочих місць для мешканців гірських населених пунктів у пріоритетних видах економічної діяльності, сумісних зі специфікою гір. Він визначає податкові та митні преференції інвесторам, які за рахунок своїх ресурсів створюватимуть додаткові робочі місця на гірських територіях, а також передбачає часткове відшкодування їх інвестиційних вкладень та бюджетні дотації з Державного бюджету (ДФРР) за створення робочих місць. Проєкт закону наведено у Додатку Г.

---

[263] Войцеховська Ю.В., Мавріна А.О., Войцеховська В.В. Спеціальні економічні зони: зарубіжний досвід та перспективи в Україні. URL: http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/2742/visnyk2016-42-48.pdf . С. 45.

3.3. Вдосконалення механізмів підтримки й стимулювання розвитку гірських проблемних територій України

Розділ 4. ПРАГМАТИКА РОЗВИТКУ ПРИМОРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

4.1. Питання ідентифікації суб'єктів макрорегіону «Азов – Чорне море»

Територіям узбережжя Чорного та Азовського морів, тобто, прибережним (приморським) територіям [264] України, притаманні певні соціально-економічні особливості, які в комплексі формують в них конкурентні переваги, у порівнянні з іншими територіями країни. Серед них[265]:

- ✓ вихід до моря, що обумовлює розвиток морегосподарського комплексу (зокрема, суб'єктів господарювання, розташованих у безпосередній близькості до моря і діяльність яких пов'язана з використання ресурсів моря), а також суміжних галузей, таких як складське господарство та транспортні перевезення (в тому числі залізничним та автомобільним транспортом);
- ✓ наявність потенціалу для розвитку сфери туризму та рекреації на морському узбережжі;
- ✓ особливі умови для розвитку агропромислового комплексу, яким сприяють кліматичні умови та ґрунти степової природної зони, в якій розташовані приморські території України;
- ✓ наявність енергетичних корисних копалин (нафти і природного газу) на шельфі Чорного моря в територіальних водах України, а також потенціалу для розвитку малої енергетики з відновлювальних джерел енергії тощо.

Характерними для прибережних територій України є й проблеми, які вимагають державного втручання та підтримки, задля їх вирішення та розвитку зазначених територій. Серед них: незадовільний екологічний стан у басейнах Чорного та Азовського морів; відсутність комплексного підходу до розвитку туристично-рекреаційної сфери; не врахування інклюзивності у

---

[264] Термін «приморська» є власною назвою однієї з територіальних громад Запорізької області, тому для уникнення плутанини пропонуємо використовувати термін «прибережна».

[265] Михайлюк О. Механізм активізації внутрішнього потенціалу розвитку приморських регіонів України. Науковий вісник. 2014. № 2. С. 142-155. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2014_2_14;
Шляхи підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України: аналітична доповідь, матер. «Круглого столу» (м. Одеса, 27 червня 2013 р.) / А.О.Филипенко, О.Л. Михайлюк, Ю.В.Сербіна; за ред. А. О. Филипенка; Регіон. філіал нац. ін-ту стратегічн. досліджень у м. Одесі. Одеса: Фенікс, 2013. 162 с.

функціонуванні сфери туризму та рекреації; недостатня впорядкованість забудови узбережжя та прилеглих територій; незадовільний стан розвитку марикультури на екологічно безпечних засадах тощо.

Реалізація завдань регіональної політики в частині підтримки прибережних територій в басейнах Чорного та Азовського морів обумовлює необхідність чіткого визначення, які саме території можна віднести до прибережних, тобто, тих, які будуть об'єктом реалізації державної регіональної політики.

Питання визначення дефініцій «прибережна (приморська) територія» та «приморський регіон» неодноразово піднімали у своїх працях українські науковці[266]. Наведемо основні з них. Так, М. Волосюк та Ю. Жигалкін стоять на позиції, що «приморська територія – це обмежена частина суші з притаманними їй природними та антропогенними ресурсами, географічним положенням та іншими економічними, політичними та військовими характеристиками, що є об'єктом конкретної діяльності та дослідження». При цьому, увага акцентується на морегосподарському комплексі, який визначає економічну особливість приморської території[267]. Дане трактування має економічне забарвлення, проте для цілей державного управління є доволі розмитим (відсутня конкретизація, яка саме територія належить до приморської, яка її протяжність і т.п.).

Трактування поняття «приморські регіони» наводять науковці Національного інституту стратегічних досліджень[268]. Під приморськими регіонами вони розуміють адміністративно-територіальні одиниці, які безпосередньо або опосередковано (через акваторії лиманів) прилягають до узбережжя Чорного та Азовського морів. До приморських регіонів України належать Автономна Республіка Крим та м. Севастополь, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька та Донецька області. Для цілей державного управління було запропоновано у межах приморських регіонів виділяти приморські мікрорегіони (тобто, райони, міста обласного значення

[266] Волосюк М. В., Жига Ю. О. Державна політика регіонального розвитку приморських територій. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Економіка. 2015. Т. 265, Вип. 253. С. 83-87. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduec_2015_265_253_16; Механізми формування регіональних пріоритетів розвитку. К.: НІСД, 2013. 88 с. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-01/reg_priorutetu.pdf; Фоменко В.А. Теоретико-концептуальні положення інтегрованого розвитку прибережних територій Азово-Чорноморського регіону. Економічні інновації: Зб. наук. пр. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2011. Вип. 44. С. 304-314. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/67026/34-Fomenko.pdf?sequence=1

[267] Волосюк М. В., Жига Ю. О. Державна політика регіонального розвитку приморських територій. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Економіка. 2015. Т. 265, Вип. 253. С. 83-87. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduec_2015_265_253_16

[268] Механізми формування регіональних пріоритетів розвитку. К.: НІСД, 2013. 88 с. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-01/reg_priorutetu.pdf

(а в сучасних умовах до них належатимуть ще й територіальні громади), які розташовані від морів щонайбільше на 50-60 км), в яких проживає 38,4% населення цих регіонів та 11 % населення України[269]. Даний підхід власне конкретизує межі приморських регіонів та мікрорегіонів, і частково враховує демографічні показники (в частині кількості населення). Однак реформа децентралізації, яка зумовила переформатування районів (в напрямі їх укрупнення), наштовхує на нові запитання, зокрема: чи відносити до приморських райони, які мають вихід до моря, але протяжність яких углиб країни сягає понад 50 км, чи приморськими вважати лише окремі адміністративно-територіальні одиниці в межах цих районів?

Виходячи з проєвропейського вектору України, та відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [270] національна статистична система повинна бути гармонізована з європейськими нормами та стандартами. Це обумовлює вивчення і врахування методології ЄС при визначенні функціональних територій (в тому числі прибережних територій) в Україні як для цілей статистики, так і для вироблення державної регіональної політики.

У Європейському Союзі, для отримання співставних та порівнюваних даних, та розповсюдження гармонізованої регіональної статистики в розрізі територій ЄС, які [дані] в подальшому використовують для розробки політики розвитку регіонів ЄС, Євростатом розроблено методологічний посібник з територіальної типологізації[271] на основі Регламенту (ЄС) №1059/2003 щодо територіальних типологій[272]. Відповідно до наведеної в ньому методології, типологізація території ЄС (в тому числі прибережних територій) здійснюється за двома основними підходами: локальним (для формування порівнюваних статистичних даних на місцевому рівні) та регіональним (для формування статистичної бази за рівнями територіального поділу NUTS[273]). В основі локальної типологізації є місцеві (локальні) адміністративні одиниці (гміни у

---

[269] Там само.

[270] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. – Офіційний вісник України, від 26.09.2014 – 2014 р., № 75, том 1, стор. 83, стаття 2125. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#top

[271] Methodological manual on territorial typologies. 2018 edition. https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/9507230/KS-GQ-18-008-EN-N.pdf

[272] Regulation (EU) 2017/2391 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2017 amending Regulation (EC) No 1059/2003 as regards the territorial typologies (Tercet). OJ L 350, 29.12.2017, p. 1–6 (BG, ES, CS, DA, DE, ET, EL, EN, FR, GA, HR, IT, LV, LT, HU, MT, NL, PL, PT, RO, SK, SL, FI, SV). URL: http://data.europa.eu/eli/reg/2017/2391/oj

[273] Номенклатура територіальних одиниць для статистики (NUTS) – це географічна класифікація, що поділяє територію ЄС на регіони на трьох різних рівнях – NUTS рівень 1, рівень 2 і рівень 3 (від більших (рівень 1), таких як країни, до менших територіальних одиниць (рівень 3), якими здебільшого є базові адміністративно-територіальні одиниці або їх частини).

Польщі, комуни у Франції і т. д.). Регіональна типологізація ґрунтується на регіональному поділі території країн-членів ЄС за географічними районами на субнаціональному рівні на основі номенклатури територіальних одиниць для статистики третього рівня (NUTS 3).

Згідно із зазначеною методологією прибережні території в ЄС поділяються на прибережні і неприбережні райони (за локальною типологізацією) та на прибережні і неприбережні регіони (за регіональною типологізацією).

Прибережними районами є локальні адміністративні одиниці, які безпосередньо межують з узбережжям (лінією, де вода і суша зустрічаються[274]), або наближені до узбережжя (щонайменше 50% території яких перебуває на відстані 10 км від узбережжя). Усі решта адміністративні одиниці країн-членів ЄС кваліфікуються як неприбережні райони.

До прибережних регіонів в Європейському Союзі відносять три групи регіонів: 1) ті, що межують з узбережжям; 2) ті, в яких понад 50% населення проживає в межах 50 км від узбережжя; 3) ті, які віддалені від моря, але мають сильний морський вплив (вплив морегосподарського комплексу) – регіон Гамбург, який має порт і легкий доступ для великих суден по ріці Ельба. Якщо регіони першої і третьої груп означити доволі легко, то для визначення частки населення, яке проживає на відстані 50 км від узбережжя для віднесення регіонів другої групи до приморських використовують співвідношення (визначене у відсотках) кількості мешканців, які проживають в осередках (клітинках) розміром 1 км² сітки населення[275], розташованих в межах 50 км від узбережжя, до кількості мешканців, які проживають у відповідному регіоні NUTS 3. Усі інші регіони, які не підпадають під жодну із трьох зазначених груп прибережних регіонів, кваліфікуються як неприбережні регіони.

Між локальною та регіональною типологізаціями існує тісний зв'язок: усі прибережні райони вважаються підгрупою прибережних регіонів, а будь-який регіон рівня NUTS 3, який класифікується як неприбережний регіон, не може (за визначенням) мати жодних прибережних районів[276].

Слід також відзначити, що типологізація прибережних територій ЄС за як за локальним, так і за регіональним підходами є законодавче

---

[274] Встановлено на основі прийнятого Європейською Комісією в 1999 році гармонізованого визначення середнього припливу.

[275] Сітка населення – це умовна решітка, яка складається з осередків (клітинок) сітки розміром 1 км², що покривають усю територію ЄС, для цілей збору інформації про кількість мешканців у кожному осередку. Сітка населення стабільна протягом часу, не залежить від змін адміністративних меж, і може використовуватися для просторового агрегування і співставлення даних різних територій.

[276] Methodological manual on territorial typologies. 2018 edition. https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/9507230/KS-GQ-18-008-EN-N.pdf

врегульованою, на відміну, наприклад, від прикордонних чи гірських територій в Європейському Союзі.

В українському законодавстві, на відміну від законодавства ЄС, відсутнє трактування поняття «прибережні (приморські) території», що спричиняє перешкоди для розробки ефективної державної політики їх розвитку. Однак, кілька дефініцій, напряму пов'язаних із прибережними територіями, у вітчизняній нормативно-правовій базі все ж присутні. Зокрема: прибережна смуга морів, прибережна захисна смуга, приморський регіон, макрорегіон «Азов-Чорне море».

Поняття «прибережна смуга морів» трактує Концепція охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів[277] та Загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів[278]. Відповідно до зазначених документів, прибережна смуга морів (смуга прибережна) – це зона контакту суші з морем, включаючи природні комплекси як берега, так і прилеглої морської акваторії. Дане трактування запозичене із визначення Світового банку за редакцією проекту Європейського кодексу поводження щодо прибережних смуг морів від 14 жовтня 1997 року[279]. У Концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів також зазначено, що межі прибережної смуги морів встановлюються країнами по-різному, виходячи із адміністративних міркувань та управлінських цілей. При цьому вони можуть не збігатися з межами адміністративно-територіальних одиниць. Однак у жодному із двох вищевказаних документів межі чи ширина прибережної смуги морів в Україні – чітко не визначені.

У Водному кодексі України закріплено поняття «прибережна захисна смуга», якою є частина водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони (природоохоронної території господарської діяльності)[280]. Для цілей управління розвитком територій Земельним кодексом України[281] встановлено

[277] Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 1998 р., №1057 «Про затвердження Концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів». – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-98-%D0%BF/conv#Text

[278] Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів», від 22 березня 2001 року, №2333-III. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2333-14/conv#Text

[279] Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 1998 р., №1057 «Про затвердження Концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів». – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-98-%D0%BF/conv#Text

[280] Водний кодекс України, від 6 червня 1995 року, №213/95-ВР. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80/conv#Text

[281] Земельний кодекс України, від 25 жовтня 2001 року, №2768-III. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#top

мінімальну ширину прибережної захисної смуги уздовж морів та навколо морських заток і лиманів. Вона не може бути меншою 2 кілометрів від урізу води (берегової лінії). Конкретні ж межі прибережної захисної смуги встановлюються за окремими проєктами землеустрою і зазначаються в документації з землеустрою, кадастрових планах земельних ділянок, а також у містобудівній документації [282]. Таким чином, вказані документи регламентують прибережну територію для цілей захисту довкілля та управління природоохоронною діяльністю. Проте мова йде лише про незначну частину прибережної території, яка максимально наближена до моря. Решта ж прибережних територій, які відчувають суттєвий вплив моря (в першу чергу, економічний), – не регламентовані.

У Морській доктрині України на період до 2035 року[283] зазначено, що метою державної морської політики з-поміж іншого є сталий розвиток приморських регіонів. Однак самої дефініції приморського чи прибережного регіону – не подано. Найімовірніше, говорячи про приморські регіони, урядовці мають на увазі територію областей, які безпосередньо дотичні до берегової лінії. Але доволі нелогічно вважати територію всієї області прибережною (приморською) територією, оскільки вони надто далеко простягаються від морського узбережжя вглиб країни і вплив морегосподарського комплексу, який здебільшого домінує на прибережних територіях, може бути знівельований, скажімо, агропромисловим комплексом.

Ще одним документом, в якому згадано «приморські регіони», «прибережні райони» та «приморські території» є Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки[284]. Однак визначення цих дефініцій у ньому не наведено. Натомість серед типів територій, які потребують державної підтримки їхнього розвитку, виокремлено макрорегіон «Азов-Чорне море». До макрорегіону «Азов-Чорне море» віднесено частину території України, яка прилягає до морського узбережжя або узбережжя морських заток і лиманів у межах 30-кілометрової доступності [285]. Тобто, Кабінет Міністрів України до макрорегіону «Азов-Чорне море» (де-факто до прибережних територій) відносить лише територію адміністративно-територіальних одиниць (районів та міст обласного значення), які безпосередньо прилягають до морського узбережжя, або узбережжя

[282] Там само.
[283] Постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 «Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року». – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF#Text
[284] Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text
[285] Там само.

морських заток і лиманів[286], на відміну від методології визначення прибережних територій, яку застосовують в Європейському Союзі, де прибережними вважають також і територію регіонів, які віддалені від морського узбережжя на певну відстань і не мають виходу до моря, але більшість мешканців в яких проживають в частині регіону, наближеній до морського узбережжя. Виокремлення прибережних територій, які віднесені до макрорегіону «Азов-Чорне море» відбувалось на основі матеріалів Схеми планування території узбережжя Чорного та Азовського морів, проекту виконаного ДП «ДІПРОМІСТО» у 2004-2006 рр. відповідно до угоди з Мінрегіоном[287]. У результаті, 30-ти кілометрова зона макрорегіону «Азов-Чорне море» співпадала зі старими районами, які існували до реформи децентралізації, і були значно менші, ніж нові, утворені в результаті проведення реформи. Останнє, у свою чергу, актуалізує проблему визначення поняття «прибережна територія», вимагає чіткої конкретизації, які саме території входять до макрорегіону «Азов-Чорне море» (тобто, є прибережними) і можуть у майбутньому розраховувати на державну підтримку свого розвитку за відповідною функціональною ознакою [прибережного регіону].

Таким чином, можна констатувати, що для визначення прибережних територій для цілей державної політики, скерованої на стимулювання їхнього розвитку, закладено критерії дотичності до берегової лінії та протяжності углиб країни на 30 км. При цьому, цілковито проігноровано критерії, пов'язані із розселенням населення, які використовують в ЄС. Серед ймовірних причин можна назвати дві: 1) відсутність в Україні розробленої і впровадженої сітки населення, яку застосовують в ЄС для визначення заселення території площею один квадратний кілометр; і 2) дані наукових досліджень[288], які вказують на те, що прибережним районам характерна підвищена густота населення особливо із наближенням до узбережжя (наприклад, в Одеській області понад 70% населення проживає в прибережній смузі). Саме останнє могло стати підґрунтям до закріплення урядовцями протяжності території макрорегіону «Азов-Чорне море» на 30 км углиб країни.

З огляду на викладене вище, вважаємо за доцільне конкретизувати і затвердити на офіційному рівні поняття «прибережна територія» та «прибережна територіальна громада».

---

[286] Проєкт Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року. Режим доступу: https://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/elektronni-konsultatsiyi-z-gromadskistyu/proekt-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-period-do-2027-roku/

[287] Там само.

[288] Карамушка В.І. Просторове планування розвитку прибережної смуги морів України / УкрНЦЕМ. Одеса: Типография "Принт Бистро", 2009. С. 38.

4.1. Питання ідентифікації суб'єктів макрорегіону «Азов – Чорне море»

Визначення дефініції «прибережна територія» для цілей державної регіональної політики, закладеної в затвердженій Кабінетом Міністрів України Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки[289] (далі – Стратегія), потребує розуміння кількох важливих моментів:

1) регіонами в Україні прийнято вважати територію Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя[290]. А макрорегіоном – частину території України у складі декількох регіонів чи їх частин, об'єднаних за спільними ознаками, яким притаманні спільні проблеми розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку[291]. Виходячи з цього, до макрорегіону «Азов-Чорне море» входять території прибережних районів, як частини приморських (прибережних) регіонів України (Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Донецької областей та АР Крим). Необхідно відзначити, що більшість території прибережних районів до 2020 року перебувала в межах 30-ти кілометрової доступності від морського узбережжя (узбережжя морських заток і лиманів), навіть незважаючи на протяжність території цих районів углиб країни на відстань понад 30 км. Тобто, територію прибережних районів та міст обласного значення для цілей державної політики регіонального розвитку можна було б визначати як прибережну територію. Однак,

2) в результаті реформи децентралізації райони було переформатовано, збільшилась їх територія та протяжність углиб країни (рис. 4.1). Ми проаналізували нові прибережні райони (райони, які межують з морським узбережжям чи узбережжям морських заток та лиманів), які б мали увійти до макрорегіону «Азов-Чорне море» на предмет їхньої протяжності вглиб країни (табл. 4.1) і побачили, що протяжність більшості з них перевищує не лише 30 км від морського узбережжя (як закладено в Стратегії), але й 50 км (як прийнято в ЄС). Виходячи з цього, ототожнювати територію прибережного району, яка простягається на 70 чи 100 км від узбережжя углиб країни, із прибереженою територією – не логічно (особливо, зважаючи на 30-ти кілометрову зону доступності до морського узбережжя, закладену у Стратегії);

---

[289] Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

[290] Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 року, № 156-VIII. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text

[291] Там само.

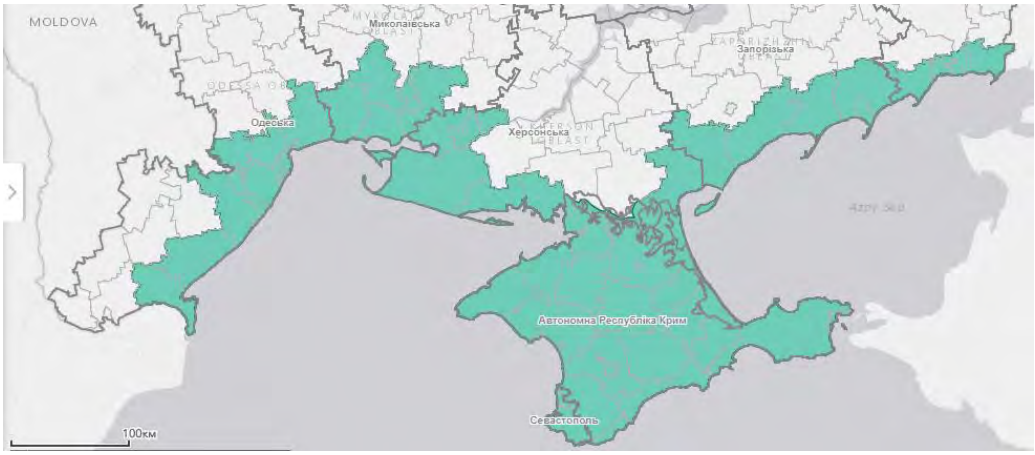

а) межі прибережних районів до реформи адміністративно-територіального устрою

б) межі прибережних районів після реформи адміністративно-територіального устрою (станом на 1.01.2021 р.)

Рис. 4.1. Прибережні райони до і після проведення реформи децентралізації

*Складено на основі [292]

[292] Функціональні типи територій, які потребують державної підтримки. – Режим доступу: https://mrbu.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=3cb1d5b652d24f2cb7d35cb9e5761ddd&fbclid=IwAR2-U9x93EXiCaut8nDrvHCzIP26EdEhLpvHxVqw0QCV1JLS9JA5qm1jPXU; Геопортал адміністративно-територіального устрою України. – Режим доступу: https://atu.gki.com.ua/ua/karta#map=8//46.09609080214316//33.41766357421876&&layer=8906587201596708-1,100//7376316114267884-0,100//8977813008084459-0,100//2368225271569450029-1,100//8912201193221416-0,100//1663268491475552078-0,100&&action=info-7376316114267884,50

3) оскільки всю територію нових прибережних районів не можна вважати прибережною територією і, відповідно, не можна відносити до макрорегіону «Азов-Чорне море», доцільно окреслити її частину, яка б підпадала під визначення прибережної території. З огляду на те, що територія старих прибережних районів, на основі яких розробляли Стратегію, сьогодні практично відповідає території одного-двох прошарків територіальних громад від морського узбережжя чи узбережжя морських заток і лиманів, доцільно буде саме цю територію вважати прибережною.

Таблиця 4.1

Адміністративно-територіальні одиниці субрегіонального рівня України, які мають вихід до моря (відповідно до Постанови ВРУ № 3650 «Про утворення та ліквідацію районів» від 17.07.2020 р.)

Область	Район	Кількість населення, тис. осіб (за даними Держстату, станом на01.01.2020 р.)	Протяжність в глиб країни (найдальша точка від узбережжя), км
Одеська	Ізмаїльський	206,2	109
Одеська	Білгород-Дністровський	201,4	36
Одеська	Одеський	1375,9	32
Миколаївська	Миколаївський	656,3	80
Херсонська	Херсонський	464,4	69
Херсонська	Скадовський	127	45
Херсонська	Генічеський	122,4	103
Запорізька	Мелітопольський	286,6	80
Запорізька	Бердянський	183,9	75
Донецька	Маріупольський	521,1	48
Донецька	Кальміуський	122,6	64

*Складено і розраховано на основі[293]

Вищевикладені міркування дозволяють окреслити прибережну територію, яка стане об'єктом реалізації державної регіональної політики та увійде до макрорегіону «Азов-Чорне море». Пропонуємо під поняттям «прибережна територія» розуміти територію першого від морського узбережжя та узбережжя морських заток і лиманів прошарку територіальних громад, а також територію другого від морського узбережжя та узбережжя морських заток і лиманів прошарку територіальних громад, якщо її частина перебуває в межах 30-ти кілометрової доступності до відповідного узбережжя. При цьому слід чітко усвідомлювати, що означена нами прибережна територія охоплює землі не лише комунальної, але й державної, та приватної власності, які фізично розміщені в межах територіальної громади.

Перший від морського узбережжя та узбережжя морських заток і лиманів прошарок територіальних громад пропонуємо означити, як

[293] Там само

прибережні територіальні громади. Тобто, прибережна територіальна громада – це територіальна громада, яка безпосередньо межує з морським узбережжям та узбережжям морських заток і лиманів. На відміну від локальної типологізації, яку використовують в Європейському Союзі для визначення прибережних місцевих адміністративних одиниць, в Україні до прибережних пропонуємо відносити лише ті територіальні громади, які межують з узбережжям, оскільки протяжність углиб країни практично усіх територіальних громад [294], які межують з морським узбережжям та узбережжям морських заток та лиманів, в Одеській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій та Донецькій областях[295], перевищує 10 км. Останнє нівелює потребу відносити до прибережних територіальні громади, які не мають виходу до моря, як це прийнято в ЄС.

Таким чином, враховуючи методологію територіальної типологізації Європейського Союзу, а також для вироблення політики стимулювання розвитку регіонів в Україні, зокрема тих, які розташовані у макрорегіоні «Азов-Чорне море», ми пропонуємо:

- окреслити та конкретизувати об'єкти державної регіональної політики шляхом визначення Кабінетом Міністрів України у нормативно-правових актах щодо механізмів реалізації державної стратегії регіонального розвитку «прибережної території» як території першого від морського узбережжя та узбережжя морських заток і лиманів прошарку територіальних громад, а також території другого від морського узбережжя та узбережжя морських заток і лиманів прошарку територіальних громад, якщо частина останньої перебуває в межах 30-ти кілометрової доступності до відповідного узбережжя;
- доповнити статтю 1 закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» [296] визначенням дефініції «прибережна територіальна громада», як територіальна громада, яка безпосередньо межує з морським узбережжям та узбережжям морських заток і лиманів.

---

[294] Геопортал адміністративно-територіального устрою України. Режим доступу: https://atu.gki.com.ua/ua/karta#map=7//45.16267407976458//33.27758789062501&&layer=8906587201596708-1,100//7376316114267884-1,100//8977813008084459-0,100//8912201193221416-0,100//1663268491475552078-1,100&&action=info-7376316114267884,52

[295] Російська окупація тимчасово унеможливлює об'єднання територіальних громад у АР Крим.

[296] Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 року, №2850-IV. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text

4.2. Проблеми розвитку прибережних територій та інструментарій їх подолання

Драйвери розвитку прибережних територій. Державна стратегія регіонального розвитку України до 2027 року передбачає територіально спрямовану політику розвитку на основі стимулювання використання власного потенціалу територій. Для визначення ареалів, що потребують застосування особливих механізмів та інструментів державної підтримки, було проведено типологізацію та ідентифікацію території України. Макрорегіон «Азов-Чорне море» – територія України, яка прилягає до морського узбережжя або узбережжя морських заток і лиманів у межах 30-кілометрової доступності (далі – прибережні території) – став одним з десяти типів територій, який є об'єктом державної політики регіонального розвитку до 2027 року.[297] На території макрорегіону «Азов-Чорне море» розташовані 83 територіальні громади п'яти областей України (табл. 4.2).

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки за напрямом «Реалізація морського потенціалу для розвитку приморських регіонів та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів» визначено 12 завдань[298], які умовно можна розподілити на три групи:

- підтримка розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу прибережних територій (зокрема через реалізацію проектів розвитку у сфері туризму та рекреації;
- використання креативних індустрій для створення нових туристичних локацій та заходів у межах туристичних дестинацій;
- розбудови нового курорту на березі Чорного моря;
- удосконалення транспортної логістики приморських регіонів для з'єднання населених пунктів курортного значення між собою та з обласними центрами; удосконалення правил забудови у приморських населених пунктах тощо);
- сприяння розвитку марикультури;
- забезпечення відтворення навколишнього природного середовища (зокрема шляхом підтримки раціонального використання та захисту територій Азово-Чорноморського узбережжя, морських заток і лиманів; створення належної системи управління та відновлення прибережних

[297] Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n187
[298] Там само.

та морських екосистем; збільшення кількості і розміру територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення у лиманах і на узбережжі; підтримки проектів міжрегіональної співпраці приморських областей та територіальних громад у сфері збереження навколишнього природного середовища і т. п.)[299].

Таблиця 4.2

Прибережні територіальні громади (ТГ) макрорегіону «Азов-Чорне море»

Область	Кількість	Назва громади
Одеська	36	Авангардівська селищна, Білгород-Дністровська міська, Біляївська міська, Великодальницька сільська, Великодолинська селищна, Вигодянська сільська, Визирська сільська, Вилківська міська, Дальницька сільська, Дивізійська сільська, Доброславська селищна, Кароліно-Бугазька сільська, Кілійська міська, Красносільська сільська (частина), Курісовська сільська, Лиманська сільська, Маразліївська сільська, Маяківська сільська, Мологівська сільська, Нерубайська сільська (частина), Овідіопольська селищна, Одеська міська, Сергіївська селищна, Старокозацька сільська, Суворовська селищна (частина), Таїровська селищна, Татарбунарська міська, Теплодарська міська, Тузлівська сільська, Усатівська сільська, Фонтанська сільська, Чорноморська міська, Чорноморська селищна, Шабівська сільська, Южненська міська, Яськівська сільська
Миколаївська	15	Березанська селищна, Веснянська сільська, Воскресенська селищна, Галицинівська сільська, Коблівська сільська, Куцурубська сільська, Миколаївська міська (частина), Мішково-Погорілівська сільська, Нечаянська сільська Очаківська міська, Первомайська селищн, Радсадівська сільська, Степівська сільська (частина), Чорноморська сільська, Шевченківська сільська (частина)
Херсонська	16	Бехтерська сільська, Білозерська селищна, Генічеська міська, Голопристанська міська, Дар'ївська сільська (частина), Долматівська сільська, Каланчацька селищна, Лазурненська селищна, Мирненська селищна, Музиківська сільська , Новомиколаївська сільська, Скадовська міська, Станіславська сільська, Херсонська міська, Чорнобаївська сільська, Чулаківська сільська
Запорізька	12	Андрівська сільська, Андріївська селищна, Бердянська міська, Берестівська сільська, Кирилівська селищна, Коралівська сільська, Нововасилівська селищна, Олександрівська сільська, Осипенківська сільська, Приазовська селищна, Приморська міська, Якимівська селищна
Донецька	4	Мангушська селищна, Маріупольська міська, Новоазовська міська, Сартанська селищна (частина)

Складено за картою «Функціональні типи територій, які потребують державної підтримки»[300]

До ключових особливостей (драйверів розвитку) прибережних територій – з огляду на наближення останніх до морського узбережжя, – що враховують при розробці політики просторового планування в Європейському Союзі, експерти відносять: прибережний туризм, морський вантажний транспорт, круїзний туризм, марикультуру та морську вітрову енергію[301]. Виходячи з ролі зазначених драйверів для функціонування і розвитку прибережних територій України, ми здійснили аналіз використання потенціалу

[299] Питання екології в даному дослідженні не розглядаються.

[300] Функціональні типи територій, які потребують державної підтримки. URL: https://mrbu.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=3cb1d5b652d24f2cb7d35cb9e5761ddd

[301] MSP-LSI – Maritime Spatial Planning and Land-Sea Interactions. Final Report. (2020). URL: https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/MSP-LSI%20Final%20Report.pdf

територій макрорегіону «Азов-Чорне море» та запропонували типологізацію прибережних територій України(на прикладі територіальних громад).

Прибережний туризм. Сфера туризму та рекреації вважають другою (після сільського господарства) сферою національної економіки здатною швидко генерувати необхідні для реалізації структурних реформ в інших сферах економіки кошти [302]. Головним чином, це зумовлено мультиплікативним ефектом сфери туризму і рекреації на суміжні галузі економіки: переробну промисловість (особливо виробництво продуктів харчування), фінансові, адміністративні та охоронні послуги тощо.

Вагомою складовою сфери туризму та рекреації є прибережний туризм. В ЄС на початок 2017 року у сегменті прибережного туризму безпосередньо було зайнято близько 2,127 млн осіб (або 60% зайнятих у блакитній економіці[303]), а частка його ВДВ становила 40% загального обсягу ВДВ згенерованої у блакитній економіці. Вкрай вагоме значення відіграє прибережний туризм і для прибережних територіальних громад. Наприклад, незважаючи на те, що під прибережними муніципалітетами в ЄС перебуває лише 15% площі земель Європейського Союзу, на них припадало 47% усіх проведених у платному житлі ночей.[304]

Прибережний туризм можна вважати одним з головних рушіїв соціально-економічного розвитку макрорегіону «Азов-Чорне море», особливо з огляду на територіальні громади, до складу яких входять популярні серед українських туристів та рекреантів туристичні дестинації [305]. Серед таких територіальних громад можна виділити:

- ✓ в Одеській області: Кароліно-Бугазька сільська громада (смт Затока, с. Кароліно-Бугаз), Одеська міська громада (м. Одеса), Дальницька сільська громада (с. Санжійка, с. Грибівка), Шабівська сільська громада (с. Шабо), Тузлівська сільська громада (с. Лебедівка), Сергіївська селищна громада (смт Сергіївка, с. Курортне), Таїровська селищна громада (смт Таїрове);
- ✓ у Миколаївській області: Коблівська сільська громада (с. Коблеве), Чорноморська сільська громада (с. Чорноморка), Очаківська міська громада (м. Очаків);
- ✓ у Запорізькій області: Кирилівська селищна громада (смт Кирилівка), Бердянська міська громада (м. Бердянськ), Приморська міська громада (м. Приморськ);

---

[302] Данилишин Б. О перспективах и специфике развития туризма в Украине. Режим доступу: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/340306_perspektivah_spetsifike_razvitiya.html

[303] Блакитна економіка – стале використання ресурсів океану для економічного зростання, покращення добробуту та зайнятості, а також збереження екосистеми океану. (The World Bank. What is the Blue Economy? URL: https://www.worldbank.org/en/news/infographic/2017/06/06/blue-economy)

[304] MSP-LSI – Maritime spatial planning and land-sea interactions. URL: https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/MSP-LSI%20Final%20Report.pdf

[305] Топ-10 морських курортів України. URL: https://www.meteoprog.ua/ua/news/583426-top-10-morskix-kurortiv-ukrayini.html

- ✓ у Херсонській області: Генічеська міська громада (м. Генічеськ, с. Генічеська Гірка, с. Щасливцеве, с. Стрілкове); Бехтерська сільська громада (с. Залізний Порт), Каланчацька селищна громада (с. Хорли), Лазурненська селищна громада (смт Лазурне), Скадовська міська громада (м. Скадовськ);
- ✓ у Донецькій області: Мангушська селищна громада (смт Ялта).

Виявити роль сфери туризму та рекреації для прибережних територій можна на основі надходжень туристичного збору до місцевих бюджетів територіальних громад, оскільки за своєю суттю туристичний збір вказує на перебування туриста в територіальній громаді строком понад одну ніч. Для окремих найбільш популярних територіальних громад присутність туристів є вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів, а відтак потенційним джерелом фінансування соціально-економічного розвитку (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Роль туристичного збору для окремих територіальних громад у 2021 році

Область	Назва територіальної громади	Частка туристичного збору загальному обсязі місцевих податків, %	Частка туристичного збору загальному обсязі податкових надходжень місцевого бюджету, %	Обсяг туристичного збору в розрахунку на одного жителя, грн на 1 особу
Одеська	Кароліно-Бугазька сільська	5,53	4,09	500,10
	Таїровська селищна	0,61	0,30	30,82
	Дальницька сільська	1,35	0,91	27,93
	Шабівська сільська	1,50	0,60	22,84
	Сергіївська селищна	0,05	0,03	15,03
	Тузлівська сільська	1,04	0,56	14,77
	Одеська міська	0,40	0,11	7,26
	Вилківська міська	0,50	0,23	5,89
	У середньому по області	*0,28*	*0,10*	*5,08*
Миколаївська	Коблівська сільська	2,68	1,52	119,39
	Чорноморська сільська	4,55	2,22	81,82
	Очаківська міська	1,67	0,27	15,35
	Миколаївська міська	0,30	0,08	4,33
	Первомайська селищна	0,36	0,17	4,27
	У середньому по області	*0,29*	*0,07*	*3,39*
Запорізька	Кирилівська селищна	3,16	2,30	237,90
	Приморська міська	1,58	0,55	18,91
	Бердянська міська	0,41	0,12	4,96
	Приазовська селищна	0,33	0,12	4,77
	У середньому по області	*0,16*	*0,04*	*2,69*
Херсонська	Бехтерська сільська	7,99	4,03	100,31
	Лазурненська селищна	1,97	1,19	35,55
	Генічеська міська	2,28	0,68	17,03
	Каланчацька селищна	0,80	0,28	8,16
	Скадовська міська	0,68	0,22	5,33
	У середньому по області	*0,38*	*0,10*	*3,21*
Донецька	Мангушська селищна	0,91	0,33	14,07
	У середньому по області	*0,12*	*0,02*	*0,56*

Розраховано і складено за даними: Державна податкова служба України. Податкова карта України. URL: https://map.tax.gov.ua/main (на 01.09.2021 р.)

Так, для Кароліно-Бугазької сільської громади Одеської області, Кирилівської селищної громади Запорізької області, Бехтерської сільської громади і Генічеської міської громади Херсонської області, Коблівської сільської громади Миколаївської області частка туристичного збору в загальному обсязі місцевих податків перевищує 2 відсотки, а сума туристичного збору в розрахунку на одного жителя перевищує 100 грн на одну особу.

Слід також зважити і на те, що окрім туристичного збору ефект від перебування туристів в територіальній громаді знаходить своє відображення в інших складових туристичної інфраструктури (зокрема, в діяльності суб'єктів розміщення і харчування, роздрібній і оптовій торгівлі, транспортних перевезеннях і т. д.). Однак через відсутність сателітних (допоміжних) рахунків в туризмі, які б дозволили відокремити внесок туристів в економіку територіальної громади від внеску місцевих жителів, обчислити його сьогодні не можливо. До того ускладнює виявлення ролі туристів для прибережних територій і тіньова складова функціонування суб'єктів господарювання у сфері туризму та рекреації: функціонування надавачів туристичних послуг без відповідних ліцензій; надання жителями територіальної громади власного житла для тимчасового проживання туристів без реєстрації своєї діяльності та без декларування отриманих від неї доходів; заниження фізичними особами – підприємцями належних до сплати сум податків; використання незадекларованої праці тощо.

Морський вантажний транспорт (морські порти). Вкрай вагомим для розвитку економіки та соціального добробуту прибережних територій є функціонування морського вантажного транспорту, а відтак морських портів, які його обслуговують. Європейська Комісія розглядає морський вантажний транспорт як елемент логістичної системи, до складу якої, окрім морського вантажного транспорту, входять сухопутний (автомобільний, залізничний) та внутрішній вантажний водний транспорт, а також супутні галузі послуг. В ЄС у 2016 році 74% усього обсягу і 50% усієї вартості експортно–імпортного обороту товарів ЄС забезпечувався морським шляхом. У секторі морського вантажного транспорту в ЄС безпосередньо було зайнято майже 235 тис. осіб, а отримана валова додана вартість склала трохи більше 27 млрд. євро[306]. Запорукою успішної роботи портів є розвиток їхньої інфраструктури та взаємодія з внутрішніми логістичними мережами (в т. ч. залізничним та автомобільним транспортом, складськими приміщеннями тощо).

В Україні після анексії Криму функціонує 13 морських портів, на яких задіяно майже 50 тис. працівників[307]. Обсяг наданих послуг в морських портах

[306] MSP-LSI – Maritime spatial planning and land-sea interactions. URL: https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/MSP-LSI%20Final%20Report.pdf

[307] Розпорядження КМУ від 11 липня 2013 р. № 548-р «Про затвердження Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-2013-%D1%80#Text

України у 2018 році становив близько 50 млрд. грн Одинадцять з тринадцяти українських морських портів, через які здійснювались морські вантажні перевезення, функціонують на прибережних територіях макрорегіону «Азов-Чорне море»[308].

У 2020 році стивідорними компаніями у цих одинадцяти портах було оброблено 155,1 млн т вантажів (на 0,4% більше, ніж у 2019 році) (табл. 4.4). Незначне зростання обсягів обробки вантажів, у порівнянні з попереднім роком, було зумовлено впливом пандемії та впроваджених для запобігання її поширенню заходів на економічну активність як в Україні, так і за кордоном. Загалом же в 11 морських портах, розташованих на прибережних територіях макрорегіону «Азов-Чорне море», у 2020 році було оброблено 97,6% усього обсягу вантажів, які перевозили через усі морські порти України.

Таблиця 4.4

Переробка вантажів стивідорними компаніями в морських портах України на прибережних територіях макрорегіону «Азов-Чорне море» у 2019-2020 роках

Територія розташування		Назва морського порту	Обсяг оброблення вантажів у 2019 р., тис. т	Обсяг оброблення вантажів у 2020 р., тис. т	Обсяг оброблення вантажів у 2020 р. у порівнянні з 2019 р., %	Номінальна пропускна спромож-ність порту, тис. т	Рівень заванта-женості порту у 2019 р., %	Рівень заванта-женості порту у 2020 р., %
Область	Назва територіальної громади							
Одеська	Вилківська міська	Усть-Дунайськ	70,8	24,4	34,5	250	28,3	9,8
Одеська	Южненська міська	Південний	53862,0	61665,0	114,5	53200	101,2	115,9
Одеська	Одеська міська	Одеса	25344,0	23370,0	92,2	47600	53,2	49,1
Одеська	Чорноморська міська	Чорно-морськ	26153,0	23887,0	91,3	53800	48,6	44,4
Одеська	Білгород-Дністровська міська	Білгород-Дністровсь-кий	117,0	75,0	64,3	1700	6,9	4,4
Миколаївська	Миколаївська міська (частина)	Ольвія	3097,0	3910,0	126,3	5000	61,9	78,2
Миколаївська	Миколаївська міська (частина)	Миколаїв	33433,0	30153,0	90,1	31100	107,5	97,0
Херсонська	Скадовська міська	Скадовськ	4,7	3,8	80,9	1300	0,4	0,3
Херсонська	Херсонська міська	Херсон	3802,0	2847,0	74,9	7950	47,8	35,8
Запорізька	Бердянська міська	Бердянськ	2074,0	2150,0	103,7	6200	33,5	34,7
Донецька	Маріупольська міська	Маріуполь	6484,0	7025,0	108,4	18300	35,4	38,4

Розраховано і складено за даними[309]

[308] Карта морських портів України. URL: http://investinports.com/

[309] ДП «Адміністрація морських портів України (АМПУ)». Загальні обсяги переробки вантажів стивідорними компаніями в морських портах за січень – грудень 2020 року (факт). URL: http://www.uspa.gov.ua/pokazniki-

Усі 11 морських портів України на прибережних територіях макрорегіону «Азов-Чорне море» мають добре налагоджену складську інфраструктуру (відкриті та/або криті склади), а дев'ять з одинадцяти (крім, портів Чорноморськ та Усть-Дністровськ) – інфраструктуру для обробки усіх видів транспорту (морського, автомобільного, залізничного). Однак дані АМПУ свідчать, що лише три з одинадцяти досліджуваних морських портів (Південний, Миколаїв, Ольвія) були завантажені більш, ніж на дві третини своєї номінальної потужності з оброблення вантажів. При цьому, стивідорні компанії у морському порту Південний обробили на 16% вантажів більше, ніж задекларована в реєстрі морських портів України номінальна пропускна спроможність порту. Рівень же завантаженості більшості морських портів на прибережних територіях макрорегіону «Азов-Чорне море» коливається в межах третини – половини їхньої номінальної пропускної спроможності. І лише у трьох з 11 досліджуваних портів (Білгород – Дністровський, Усть – Дунайськ та Скадовськ) у 2020 році рівень завантаженості не перевищував 10%. Частково це можна пояснити тим, що територія практично усіх портів України (крім, морському порту Південний) обмежена житловою забудовою. Натомість морський порт Південний має своєрідну «буферну зону» із територією житлової забудови, оскільки ще за часів Радянського Союзу проектувався для забезпечення морських перевезень небезпечних хімічних речовин. Тому сьогодні у нього найбільший потенціал для розвитку припортових виробничих потужностей, залізнодорожної інфраструктури, логістичних парків тощо[310].

Серед перешкод ефективної взаємодії морського порту та суміжних прибережних територій можна назвати[311]: відсутність системного підходу до координації розвитку та довгострокового планування діяльності всіх видів транспорту з урахуванням соціально-економічних потреб населення та бізнесу прибережних територій та діяльності портів; незадовільний стан доріг місцевого значення (в т. ч. під'їзних доріг до портів); недостатність глибини в окремих морських портах для заходу великих вантажних та круїзних суден; неузгодженість між собою стратегічних документів з розвитку портів, залізниці, аеропортів та автодорожнього господарства, а також з документами просторового розвитку відповідних територій; практична

---

roboti/pokazniki-roboti-2020; ДП «Адміністрація морських портів України (АМПУ)». Реєстр морських портів. URL: http://www.uspa.gov.ua/reestr-morskikh-portiv

[310] Deloitte. Портовые тренды до 2030 года в мире и Украине. URL: https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/expert/infrastructure-interview-port-trends.html

[311] Розпорядження Кабінет Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 548-р «Про затвердження Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-2013-%D1%80#Text

відсутність участі органів місцевого самоврядування у процесах планування розвитку морських портів.

Круїзний туризм. Складовою розвитку макрорегіону «Азов-Чорне море» може стати круїзний туризм. Для прибережних територій круїзний туризм є генератором робочих місць у сфері послуг, надходжень до місцевих бюджетів, залучення інвестицій у сферу туризму та рекреації тощо.

Досвід функціонування круїзного туризму в регіонах ЄС (особливо в регіонах Італії, Німеччини, Великобританії, Іспанії, Франції, Хорватії та ін.) вказує на його значний мультиплікативний ефект на економіку регіонів ЄС. Наприклад, у 2017 році прямі витрати круїзних ліній, їх пасажирів та екіпажу на території ЄС склали 19,7 млрд. євро, а мультиплікативний ефект круїзного туризму на економіку ЄС експерти оцінили в 47,9 млрд. євро. При цьому в круїзному туризмі та суміжних видах діяльності (харчуванні, транспорті і т. д.) було задіяно – в еквіваленті повної зайнятості – 403,6 тис. осіб. Один ж мільйон прямих витрат круїзної індустрії генерував обсяг виробництва (у сфері кораблебудування, торгівлі, харчування, транспорті, фінансових послугах тощо) на 2,43 млн євро та майже 21 робоче місце із середньою заробітною платою 31,6 тис. євро за рік[312].

Пандемія COVID-19 вкрай негативно вплинула на круїзний туризм. За очікуваннями, у 2021 році надходження прямі від світової індустрії круїзного туризму оцінюється в 5,6 млрд. євро, або лише чверть від перед пандемічного рівня 2019 року.[313] Однак за відсутності жорстких карантинних обмежень вона вже у 2024 році перевершить допандемічний рівень.

За даними ДП «Адміністрація морських портів України (АМПУ)»[314], у 2019 році водним транспортом через морські порти Одеса та Усть-Дунайськ було перевезено відповідно 532,0 тис. і 5,9 тис. пасажирів. При цьому, порт Усть-Дунайськ переважно забезпечував іноземні перевезення пасажирів, які становили 81% усіх перевезених у 2019 році пасажирів (4,3 тис. осіб). Частка ж іноземних перевезень пасажирів через морський порт Одеса склала лише 1% (або 5 тис. осіб). Пандемія COVID-19 спричинила до падіння внутрішніх пасажирських перевезень через українські морські порти на 41,1%, у порівнянні з 2019 роком, а іноземні – були призупинені цілковито[315].

---

[312] Contribution of Cruise Tourism to the Economies of Europe 2017 (2018). URL: https://cruising.org/-/media/research-updates/research/economic-impact-studies/contribution-of-cruise-tourism-to-the-economies-of-europe-2017.pdf

[313] Kranjec Ja. (2021). Cruise Industry to Generate $6.6B in Revenue in 2021, Almost Five Times Less than in 2019. URL: https://stockapps.com/blog/2021/06/01/cruise-industry-to-generate-6-6b-in-revenue-in-2021-almost-five-times-less-than-in-2019/

[314] ДП «Адміністрація морських портів України (АМПУ)». Оперативна інформація щодо перевезення пасажирів за грудень 2019 року. URL: http://www.uspa.gov.ua/pokazniki-roboti/pokazniki-roboti-2020/240-ukrainskij/verkhne-menyu

[315] Там само.

Однак на морському узбережжі України порт Одеса є де-факто єдиним українським портом, який приймає круїзні лайнери. Цьому сприяють глибоководні причали, які дозволяють швартувати круїзні лайнери довжиною до 300 м, наявна необхідна для буксирування, охорони, ремонту суден портова інфраструктура, а також розташовані у місті численні заклади розміщування і харчування, пам'ятки архітектури, розвинена індустрія розваг і т. п. Зазначене обумовило включення порту Одеси в програми круїзів провідними світовими круїзними компаніями (Royal Caribbean Cruises Ltd, Azamara Cruises, Silversea Cruises, Celebrity Cruises та ін.). Як результат, з 2010 року простежувалась позитивна динаміка зростання відвідування порту Одеси круїзними лайнерами, яка досягла свого піку в 2013 році (106 заходів круїзних лайнерів за рік). Проте, починаючи з 2014 року, внаслідок російської агресії на територію України, а також геополітикою Туреччини, круїзна індустрія в Чорноморському регіоні зазнала спаду. Це негативно відобразилось і на Одеському порті: у 2014 році кількість відвідування круїзними лайнерами порту Одеси склала 28 (в 3,8 рази менше, ніж у 2013 році), а у 2018 році – вона сягнула нуля (як і в 2020 році внаслідок пандемії).[316]

Варто відзначити, що адміністрація Одеського порту постійно провадить активну роботу (в т. ч. участь в міжнародних конференціях і виставках), скеровану на популяризацію порту Одеси серед круїзного туризму. Зокрема, вона є постійним членом асоціації круїзних портів Середземного та прилеглих морів «MedCruise», до складу якої входять порти, судноплавні компанії, туроператори та компанії, що працюють в індустрії круїзного туризму. У 2019 році адміністрація Одеського порту отримала міжнародну нагороду Mare Nostrum MedCruise Awards 2019 за значний внесок Одеського порту у розвиток круїзної індустрії в країнах Середземноморського басейну, як «найкращій порт Чорноморського регіону», а у 2020 році – міжнародну нагороду Mare Nostrum MedCruise Awards 2020 як «Порт чорноморського регіону, який демонструє активну і цілеспрямовану діяльність в період пандемії»[317]. Таким чином, порт Одеса залишається чи не єдиний з українських морських портів, який створює умови для розвитку круїзної індустрії в Україні.

З метою розвитку морського порту Усть-Дунайськ за напрямом перевезення пасажирів у середньостроковій перспективі абсолютно виправданим є розвиток сфери туризму з огляду на рекреаційну привабливість Вилківської міської громади.

---

[316] ДП «Адміністрація морських портів України (АМПУ)». Круїзний туризм. URL: http://www.uspa.gov.ua/diyalnist/krujiznij-turizm

[317] Там само.

Марикультура. Одним із завдань розвитку прибережних територій як в Європейському Союзі, так і в Україні є розвиток марикультури (діяльності з розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у внутрішніх морських водах, територіальному морі та виключній (морській) економічній зоні України із застосуванням плавучих садків, інших технологічних пристроїв з використанням морської води[318]).

В ЄС на сектор марикультури припадає майже 20% усього рибного виробництва ЄС, і задіяно в ньому 80 тис. осіб. У 2017 році марикультура була визнана ключовим сектором зростання «блакитної економіки» ЄС. Експерти вважають, що марикультура має потенціал для стимулювання зайнятості у прибережних та внутрішніх районах ЄС, а також може покращити їх конкурентоспроможність шляхом налагодження тісної співпраці марикультури з переробною промисловістю[319].

В Україні ж, за даними Державного агентства меліорації та рибного господарства України, упродовж 2017-2020 років марикультуру взагалі не культивували. Так, якщо у 2016 році вселення продукції аквакультури у море становило 10,8 млн штук загальною вартістю майже 3,0 млн грн, то у період 2017–2020 років такого вселення не відбувалося[320]. Згідно з інформацією Державного реєстру рибогосподарських водних об'єктів (далі – Реєстр) станом на 25.08.2021 року в Україні функціонувало 1153 суб'єкти господарювання аквакультури різних організаційно-правових форм, кожен шостий з яких – у приморських регіонах (в Одеській області – 28 суб'єктів, в Миколаївській області – 17, в Херсонській області – 60, в Запорізькій області – 41, в Донецькій області – 59)[321]. Проте практично усі суб'єкти аквакультури (за виключенням устричної ферми «Устриці Скіфії», якої нема у Реєстрі) займались вирощуванням прісноводних біоресурсів.

Слід наголосити, що в межах прибережних територій Азовського та Чорного морів функціонує 28 суб'єктів аквакультури, які б, зважаючи на наближеність до акваторії морів, потенційно могли розвивати марикультуру (табл. 4.5). Як приклад, можна навести устричну ферму «Устриці Скіфії», розташовану на території Березанського району Миколаївської області на узбережжі Тилігульського лиману. На фермі працює менше 10 осіб, які

---

[318] Закон України «Про аквакультуру» 18 вересня 2012 року № 5293-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17#top

[319] MSP-LSI – Maritime spatial planning and land-sea interactions. URL: https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/MSP-LSI%20Final%20Report.pdf

[320] Державне агентство меліорації та рибного господарства України. Виробництво продукції аквакультури за 2016 (2017, 2018, 2019, 2020) рік. URL: https://darg.gov.ua/_akvakuljtura_0_170_menu_0_1.html

[321] Державне агентство меліорації та рибного господарства України. Державний реєстр рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) станом на 25.08.2021 року. URL: https://darg.gov.ua/_derzhavnij_rejestr_0_0_0_8680_1.html

займаються вирощуванням і реалізацією устриць. Щороку на «Устрицях Скіфії» вирощують приблизно 20 тон устриць[322].

Таблиця 4.5

Суб'єкти аквакультури, які здійснюють діяльність в межах прибережних територій Азовського та Чорного морів, одиниць

Область	Назва територіальної громади	Кількість суб'єктів аквакультури
Одеська	Кілійська міська	2
	Старокозацька сільська	2
	Маяківська сільська	1
	Одеська міська	1
Миколаївська	Березанська селищна	1
	Радсадівська сільська	1
	Веснянська сільська	1
	Мішково-Погорілівська сільська	1
	Галицинівська сільська	1
	Миколаївська міська (частина)	1
Херсонська	Станіславська сільська	2
	Білозерська селищна	2
	Чулаківська сільська	1
	Голопристанська міська	1
	Бехтерська сільська	1
	Скадовська міська	1
	Каланчацька селищна	2
	Генічеська міська	2
Запорізька	Нововасилівська селищна	1
	Андріївська селищна	3

Розраховано і складено за даними інтерактивної карти аквакультурних підприємств України[323] станом на 08.09.2021 року

Ще один приклад – ТОВ «Акваферма «Тилігул» (в с. Ташине Миколаївської області), яке будує на березі Тилігульського лиману найбільше в Європі підприємство повного циклу з виробництва тихоокеанських білоногих креветок продуктивністю до 500 тон/рік готової продукції. Підприємство включатиме власний комбікормовий завод, матиме власне маточне стадо і інкубатор мальків креветок, а також реалізуватиме надлишки посадкових матеріалів для корму ракоподібних, комбікорми і проміжні продукти переробки іншим компаніям у галузі аквакультури[324]. Однак сьогодні це поодинокі приклади культивування марикультури в Україні.

Перспективність розвитку марикультури в Україні обумовлюється не лише економічними та соціальними, але й екологічними мотивами. Зокрема,

[322] Лебедь Р. Не лише сало: як українські устриці стали доступним делікатесом. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-56102167

[323] Державне агентство меліорації та рибного господарства України. Інтерактивна карта аквакультурних підприємств України. URL: https://darg.gov.ua/_interaktivna_karta_0_0_0_8580_1.html

[324] Акваферма «Тилігул» будує в Миколаївській області найбільшу в Європі ферму з вирощування креветок. URL: https://ua.interfax.com.ua/news/investments/754364.html

вирощування морських біоресурсів (мідій, устриць, морської риби тощо) дозволить підвищити частку морепродуктів вітчизняного виробництва на ринку України, створити нові робочі місця в прибережних територіальних громадах, а природні властивості деяких морських біоресурсів (наприклад, мідій) сприяють самоочистці моря від шкідливих бактерій та хімічних забруднювачів[325].

Повільний розвиток марикультури в Україні зумовлений як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. До перших можна віднести природно-кліматичні умови. В акваторії Чорного моря вони характеризуються як екстремальні для заняття марикультурою: яскраво виражена зміна погодних умов взимку і влітку, сильні шторми і низькі температурами води взимку, перепадами солоності морської води тощо. Перелік перешкод другого типу (суб'єктивних) включає: відсутність кадрів, які б мали практичний досвід з вирощування марикультури (проектантів, технологів, операторів рециркуляційних аквакультурних систем); чималі витрати на започаткування діяльності з марикультури за високих ризиків досягнення успіху внаслідок залежності від природо-кліматичних умов; військовий конфлікт на сході України та окупація Росією частини території України не сприяють розвитку марикультури в акваторії Азовського моря через безпекову складову (незважаючи не більш сприятливі природні умови для розвитку марикультури у порівнянні з акваторією Чорного моря); відсутність якісних кормів вітчизняного виробництва для марикультури та високе мито на імпортні корми у порівнянні з митом на готову продукцію марикультури; відсутність станом на початок вересня 2021 року нормативно-правового базису для створення ферм марикультури, тобто, офіційної та гарантованої оренди ділянок морських акваторій для розміщення садків, інших біотехнологічних пристроїв для вирощування молюсків, водоростей тощо[326]. Однак, по-при всі перешкоди, Україна має природний потенціал для розвитку марикультури (особливо в акваторії Азовського моря).

Для сприяння розвитку марикультури Державне агентство меліорації та рибного господарства України спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України було розроблено проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про надання в користування на умовах оренди акваторії (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України для цілей аквакультури

[325] Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Дбаємо про чистоту Чорного моря та розвиваємо марикультуру в Україні. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/dbayemo-pro-chistotu-chornogo-morya-ta-rozvivayemo-marikulturu-v-ukrayini

[326] Українська шаланда. Щоб їсти власну морську рибу – треба будувати рифи. URL: https://agravery.com/uk/posts/show/ukrainska-salanda-sob-isti-vlasnu-morsku-ribu-treba-buduvati-rifi

(марикультури)»[327]. Даний документ дозволить суб'єктам господарювання взяти в оренду строком на 15 років акваторію внутрішніх морських вод Чорного моря для вирощування мідій. За попередніми розрахунками, продуктивність ферми з вирощування мідій після впровадження її на повний цикл функціонування становитиме 300-350 тон мідій на рік[328]. Однак на момент проведення дослідження вказаний правовий акт – не виданий.

Морська вітрова енергія. Морська вітрова енергія – остання з п'яти основних драйверів розвитку прибережних територій – разом з іншими формами генерування блакитної енергії (включаючи енергію океану, отриману від потужності течій, припливів і хвиль і в меншій мірі від теплових та сольових градієнтів у деяких місцях) з року в рік стає ключовим елементом блакитної економіки Європи. Загальноєвропейські ланцюжки постачання, пов'язані з «блакитною енергією», розвиваються у міру розширення галузі за участю як інноваційних МСП, так і великих виробничих компаній з відповідними можливостями, наприклад, у суднобудуванні, механічному, електричному та морському машинобудуванні, а також в оцінці впливу на навколишнє середовище, охорону здоров'я та безпеку. Сьогодні морська вітрова енергетика є сектором «блакитної економіки», який найшвидше зростає і сприяє підвищенню зайнятості в Європі. У 2018 році кількість робочих місць в даному секторі перевищував 160 тисяч (більше, ніж було зайнято в європейському рибальському флоті). ЄС є світовим лідером у галузі морської вітрової енергії. Лише Північне море може зіграти важливу роль у декарбонізації постачання енергії в Європі. За оцінками, до 2030 року його потенціал здатних буде забезпечити 12% необхідного ЄС обсягу електроенергії. До того ж, зміни клімату, енергетики та морської політики сприяють прагненню європейських країн виробляти електроенергію без шкоди довкіллю.[329]

В Україні на разі відсутні проекти з будівництва морських вітрових парків. Однак передпроєктні роботи вже ведуться[330]. Потенційними майданчиками для їх розміщення є морська територія поблизу Очаківської міської громади Миколаївської області та Чорноморської міської громади

[327] На момент проведення дослідження документ перебуває на погодженні у центральних органів виконавчої влади.

[328] Державне агентство меліорації та рибного господарства України. Держрибагентство спільно з Мінагрополітики розробили пілотний проект про надання в оренду акваторії Чорного моря для цілей марикультури. URL: https://darg.gov.ua/_derzhribagentstvo_spiljno_z_0_1_0_8694_1.html?search=%B3%20%F0%EE%E7%E2%E8%F2%EA%F3%20%EC%E0%F0%E8%EA%F3%EB%FC%F2%F3%F0%E8%20%E2

[329] MSP-LSI – Maritime Spatial Planning and Land-Sea Interactions. Final Report. (2020). URL: https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/MSP-LSI%20Final%20Report.pdf

[330] Без «зеленого» тарифу: генерація з ВДЕ шукає нові бізнес-моделі. URL: https://ua-energy.org/uk/posts/bez-zelenoho-taryfu-iak-heneratsiia-z-vde-shukaie-novi-biznes-modeli

Одеської області. Глибина (мілководдя з глибинами до 20 м) та швидкість вітру (висока середня швидкість вітру – близько 8 м/с на висоті 150 метрів) у вказаних акваторіях достатні для спорудження і функціонування морських вітрових енергогенеруючих парків. Для виробництва таких вітрових парків рекомендують використовувати як внутрішні ресурси (наприклад, потужності суднобудівної галузі Миколаївської області для вироблення фундаментів для встановлення морських вітрових турбін), так і залучати – спільно з Туреччиною, Румунією та Болгарією (для розподілу витрат) – спеціалізовані іноземні компанії з досвідом спорудження морських вітрових парків.

Типологізація прибережних територій України. Результати аналізу драйверів розвитку прибережних територій, виходячи з їх наближення до морського узбережжя, дозволили здійснити умовний поділ територіальних громад макрорегіону «Азов-Чорне море» (табл. 4.6, рис. 4.2) на ті, що:

Таблиця 4.6

Типологізація ареалу макрорегіону «Азов-Чорне море» за основними драйверами функціонування та розвитку прибережних територій

Область	Податкові надходження в розрахунку на 1 жителя (на 01.09.2021р.), тис. грн/особу	Прямий вплив туризму	Опосередкований вплив туризму	Вплив вантажного морського транспорту (морського порту)	Не відчувають чітко вираженого впливу моря
Одеська	до 2,5		Лиманська сільська		Великодальницька сільська, Дивізійська сільська, Доброславська селищна, Кілійська міська, Курісовська сільська, Маразліївська сільська, Маяківська сільська, Мологівська сільська, Суворовська селищна (част.), Яськівська сільська, Старокозацька сільська
	2,51-5,0	Шабівська сільська, Дальницька сільська, Тузлівська сільська			Усатівська сільська, Біляївська міська, Вигодянська сільська, Дальницька сільська, Теплодарська міська
			Вилківська міська		
		Сергіївська селищна	Білгород-Дністровська міська		Татарбунарська міська
	5,1-7,5			Великодолинська селищна, Красносільська сільська (част.),	Нерубайська сільська (част.), Овідіопольська селищна
			Фонтанська сільська, Чорноморська міська		
		Одеська міська			
	7,51-10,0			Авангардівська селищна	
	10,1 і більше	Кароліно-Бугазька		Южненська міська, Визирська сільська	Чорноморська селищна

Область	Податкові надходження в розрахунку на 1 жителя (на 01.09.2021р.), тис. грн/особу	Прямий вплив туризму	Опосередкова-ний вплив туризму	Вплив вантажного морського транспорту (морського порту)	Не відчувають чітко вираженого впливу моря
		сільська, Таїровська селищна			
Миколаївська	до 2,5				Воскресенська селищна
	2,51-5,0	Чорноморська сільська			Первомайська селищна, Березанська селищна, Куцурубська сільська, Веснянська сільська, Радсадівська сільська, Шевченківська сільська (част.), Степівська сільська (част.)
	5,1-7,5	Очаківська міська			Мішково-Погорілівська сільська
			Миколаївська міська(част)		
	7,51-10,0	Коблівська сільська			
	10,1 і більше				Галицинівська сільська
Херсонська	до 2,5	Бехтерська сільська, Генічеська міська		Голопристанська міська	Білозерська селищна, Долматівська сільська, Новомиколаївська сільська, Станіславська сільська, Чулаківська сільська
			Скадовська міська		
	2,51-5,0	Лазурненська селищна, Каланчацька селищна			Музиківська сільська, Мирненська селищна, Чорнобаївська сільська
			Херсонська міська		
	5,1-7,5				Дар'ївська сільська (част)
	7,51-10,0				
	10,1 і більше				
Запорізька	до 2,5				
	2,51-5,0	Приморська міська	Приазовська селищна		Андрівська сільська, Якимівська селищна, Берестівська сільська, Коралівська сільська, Нововасилівська селищна, Андріївська селищна, Осипенківська сільська
			Бердянська міська		
	5,1-7,5				Олександрівська сільська
	7,51-10,0				
	10,1 і більше	Кирилівська селищна			
Донецька	до 2,5				Новоазовська міська
	2,51-5,0	Мангушська селищна			Сартанська селищна (част.)
	5,1-7,5				
	7,51-10,0			Маріупольська міська	
	10,1 і більше				

- ✓ відчувають прямий вплив туризму (територіальні громади, в яких розташовані найпопулярніші туристичні дестинації (наприклад, смт Затока, с. Залізний Порт, смт Кирилівка та ін.), які є своєрідним ядром функціонування територіальної громади). До таких територіальних громад увійшли ті, в яких обсяг туристичного збору в розрахунку на одного жителя перевищував відповідний середньообласний показник у два і більше рази, а також м. Одеса, як один з найбільших центрів туризму в Україні;
- ✓ відчувають опосередкований вплив туризму (територіальні громади, на території яких є туристичні дестинації, проте не настільки популярні серед туристів і рекреантів, як у першій групі, а також окремі територіальні громади, які межують з територіальними громадами, до складу яких входять популярні туристичні дестинації, і відчувають мультиплікативний ефект від функціонування сфери туризму і рекреації у сусідніх територіальних громадах). До складу територіальних громад даної групи ми віднесли ті, в яких обсяг туристичного збору в розрахунку на одного жителя перебуває у діапазоні «удвічі більший – удвічі менший», у порівнянні з відповідним середньообласним показником;
- ✓ відчувають вплив морського вантажного транспорту (морського порту) (територіальні громади, в яких розташований морський порт, або сусідні з ними територіальні громади, на економіку яких чинить вплив функціонування морського вантажного транспорту (морського порту)). Ця група включає територіальні громади, в яких головними платниками податків до місцевого бюджету виступають підприємства установи та організації, які пов'язані з функціонуванням морського порту, тобто провадять діяльність у сфері транспорту та складського господарства, оптової і роздрібної торгівлі, адміністративного управління, нерухомості, фінансів і т. п.;
- ✓ не відчувають чітко вираженого впливу моря (територіальні громади, які не мають виходу до моря, або мають вихід до моря, але орієнтуються на види діяльності не пов'язані/дуже слабо пов'язані з сферою туризму чи наявністю морського порту (у переважній більшості – це сільське господарство)).
- ✓ Розподіл здійснювався експертним методом шляхом аналізу місця розташування територіальних громад (щодо морського узбережжя та до інших територіальних громад) та даних Державної податкової служби України[331] про чисельність активних платників податків (в розрізі КВЕД та кодом бюджетних надходжень), обсягу надходжень у розрізі бюджетних кодів, а також обсягу сплачених податків за видами економічної діяльності.

[331] Державна податкова служба України. Податкова карта України. URL: https://map.tax.gov.ua/main (станом на 01.09.2021 р.)

4.2. Проблеми розвитку прибережних територій та інструментарій їх подолання

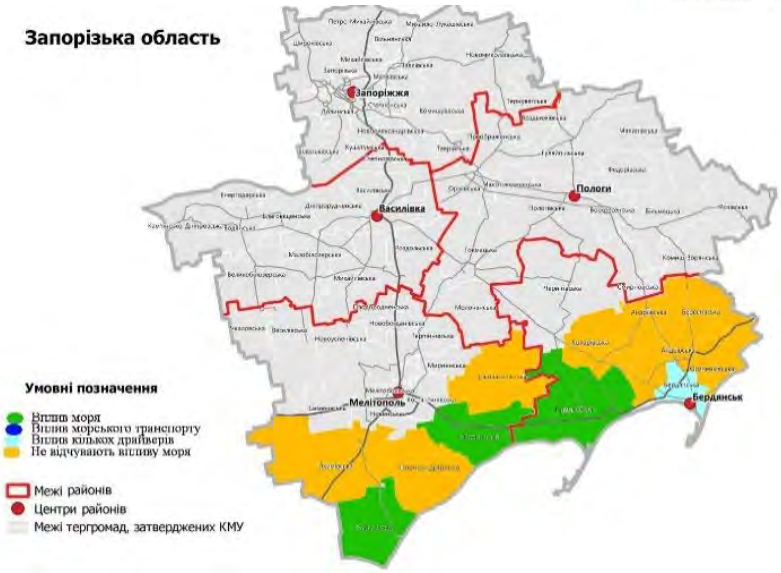

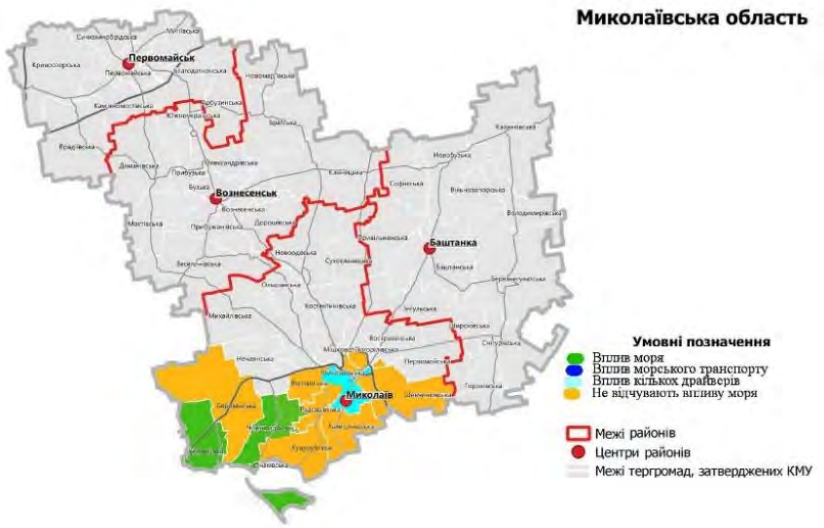

Рис. 4.2. Типологізація ареалу макрорегіону «Азов-Чорне море» за основними драйверами функціонування та розвитку прибережних територій

Результати аналізу вказують на те, що сфера туризму і рекреації є важливою складовою формування доходів місцевих бюджетів практично кожної четвертої територіальної громади макрорегіону «Азов-Чорне море», а для окремих територіальних громад туризм та рекреація забезпечують значну частину податкових надходжень до місцевого бюджету. Наприклад, до місцевого бюджету Кароліно-Бугазької сільської громади Одеської області за 8 місяців 2021 року надійшло 2,4 млн грн, що склало 4,7% усіх податкових надходжень до місцевого бюджету. А суб'єкти господарювання за видом економічної діяльності «Тимчасове розміщення» забезпечили 17,5% усіх податкових надходжень до місцевого бюджету. Подібна ситуація для Кирилівської селищної громади Запорізької області. Туристичний збір за 8 місяців 2021 року склав 1,6 млн грн (2,3% усіх податкових надходжень місцевого бюджету), а на суб'єктів господарювання, що забезпечували тимчасове розміщення туристів, припадала кожна четверта гривня податкових надходжень місцевого бюджету.

Наявність морського порту в межах територіальної громади сприяє розвитку в громаді та/або сусідніх територіальних громадах таких видів економічної діяльності, як наземний та водний транспорт, складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту, оптова і роздрібна торгівля, операцій з нерухомим майном та інших. Найбільш яскравими прикладами впливу функціонування морського порту на бюджетні надходження до місцевого бюджету є сусідні громади: Южненська міська громада Одеської області (в межах якої розташований найбільший за обсягами опрацювання вантажів морський порт України – «Південний») та сусідня з нею Визирська сільська громада Одеської області. Обсяг податкових надходжень в розрахунку на одного жителя територіальної громади за 8 місяців 2021 року становив 12 тис. грн і 22 тис. грн відповідно. При цьому 37,5% усіх податкових надходжень до місцевого бюджету Южненської міської громади та 59,4% усіх податкових надходжень до місцевого бюджету Визирської сільської громади забезпечували суб'єкти господарювання у сфері складського господарства та допоміжної діяльності у сфері транспорту. Натомість у Вилківській міській громаді Одеської області, в межах якої розташовано морський порт Усть-Дунайськ, та Скадовській міській громаді Херсонської області (морський порт Скадовськ) вплив морського порту на економіку цих територіальних громад практично не відчутний. Найімовірніше головною причиною є розташування цих портів дещо обабіч міжнародних транспортних коридорів, незадовільний стан доріг, що ведуть до вказаних морських портів. В кінцевому результаті це спричиняє до низького рівня опрацювання вантажів, а відтак, до незадовільного рівня завантаженості

морських портів Усть-Дунайськ і Скадовськ (нижче 10% від їх номінальної пропускної спроможності).

В окремих територіальних громадах, окрім туризму та діяльності морських портів, вплив наближення до моря може знайти відображення у функціонуванні рибного господарства. Про це свідчать дані про обсяги податкових надходжень від суб'єктів рибного господарства до місцевих бюджетів територіальних громад. Так, за 8 місяців 2021 року податкові надходження від рибного господарства у Вилківській міській громаді Одеської області складали 5,3% усіх податкових надходжень місцевого бюджету, а у Білозерській селищній громаді Херсонської області – 2,8%. Однак, слід відзначити, що забезпечили ці надходження суб'єкти господарювання, які займалися вирощуванням ставкової аквакультури. Натомість марикультура в Україні сьогодні не розвинута, незважаючи на наявний потенціал для її розвитку (ареал Чорного та Азовського морів).

Серед прибережних територіальних громад можна виділити і ті, на функціонування яких мають вплив відразу кілька драйверів розвитку територіальних громад, пов'язаних з їх наближенням до морського узбережжя. Наприклад, Вилківська міська громада Одеської області, на відміну від Кароліно-Бугазької сільської громади, яка орієнтується, головним чином, на літній відпочинок туристів, використовує – хоч і не в повній мірі – потенціал розташування на своїй території морського порту («Усть-Дунайськ»), рекреаційних ресурсів (т. зв., «Українська Венеція» завдяки численним проритим вздовж вулиць каналам) для залучення туристів та рекреантів, сприятливі умови для розвитку аквакультури (хоча марикультура на разі не розвивається). Аналогічні вектори розвитку і функціонування властиві і для інших територіальних громад: Білгород-Дністровської міської, Чорноморської міської громад Одеської області; Скадовської міської, Херсонської міської громад Херсонської області; Миколаївської міської громади Миколаївської області; Бердянської міської громади Запорізької області.

Важливим нюансом, який слід враховувати при розробці політики підтримки прибережних територій макрорегіону «Азов-Чорне море», є те, що три з п'яти розташованих в його ареалі (30 кілометровій зоні від узбережжя морів та лиманів) територіальних громад не використовують або використовують дуже слабо потенціал, пов'язаний з близькістю до моря. Головним джерелом наповнення місцевих бюджетів у більшості таких територіальних громад виступають суб'єкти господарювання задіяні у сільському господарстві та пов'язаних із ним послуг. Їхній внесок до місцевого бюджету здебільшого коливається в межах від чверті до третини загального обсягу податкових надходжень до місцевого бюджету. А окремих

територіальних громадах, наприклад, Маразліївській сільській громаді Одеської області, він перевищує половину загального обсягу податкових надходжень до місцевого бюджету. В Сартанській селищній громаді Донецької області головними платниками податків виступають суб'єкти металургійного виробництва, на яких припадає майже три чверті усіх сплачених податків.

Напрями та інструменти розвитку прибережних територій. Виходячи із диференціації прибережних територій України, можна виділити напрями їх подальшого розвитку із використанням потенціалу, зумовленого розташуванням в ареалі макрорегіону «Азов-Чорне море». Зокрема для підвищення ролі сфери туризму і рекреації для соціально-економічного розвитку прибережних територій доцільно розробити на рівні територіальних громад стратегії та програми розвитку туризму, які поруч із державними та регіональними стратегіями та програмами сприятимуть поширенню мультиплікативного впливу туризму на суміжні галузі економіки. Особливої актуальності це набуває для територіальних громад, на розвиток яких туризм чинить прямий вплив, а також для суміжних з ними територіальних громад.

Потенційними напрямами розвитку сфери туризму та рекреації на прибережних територіях, які доцільно закласти стратегії та програми розвитку розташованих на них територіальних громадах, виступають: з одного боку, популяризація і просування територіальної громади як туристичної дестинації через мережу «Інтернет», участь в туристичних організаціях та асоціаціях (наприклад, Національній туристичній організації України, Українські асоціації активного та екологічного туризму, Туристичній асоціації України та інших), формування туристичного продукту, своєрідної родзинки, територіальної громади, його брендування та рекламування, а з другого боку, варто зосередити увагу на покращені і розвиткові туристичної та житлово-комунальної інфраструктури територіальної громади, а також поліпшенні якості послуг, підвищенні фаховості працівників сфери туризму та рекреації тощо. Вагомим кроком в напрямі розвитку туристичної інфраструктури в територіальних громадах може стати реалізація проєктів на засадах державно-приватного партнерства. Зокрема вони можуть бути реалізовані щодо розвитку кемпінгових містечок, окультурення пляжів та парків, обслуговування туристичних маршрутів, організації спортивних заходів, фестивалів, ярмарків і т. д.

Розвиток сфери туризму та рекреації має вагоме значення і для прибережних територій, на яких розташовані порти, через які здійснюють пасажирські перевезення (наприклад, для Вилківської громади Одеської області, у межах якої розташований морський порт Усть-Дунайськ). Це дозволить збільшити обсяги круїзного туризму. Для цього доцільно поліпшити

якість надання послуг з обслуговування пасажирських суден та туристів, популяризувати яхтовий туризм і т. п.

Однією з домінант розширення мультиплікативного ефекту функціонування морських портів на соціально-економічну сферу прилеглих територій мало б стати врахування інтересів територіальних громад, в межах яких розміщені морські порти, та сусідніх з ними територіальних громад. Це, з-поміж іншого, дозволить узгодити плани розвитку морських портів та інфраструктури прилеглих до них територій. Особливо важливою така взаємодія є для формування якісної транспортної та складської інфраструктури (під'їзних шляхів, місць паркування та стоянки вантажного транспорту, місць складування вантажів тощо). Практичне втілення даного напряму розвитку прибережних територій можливе шляхом залучення представників органів місцевого самоврядування наближених до морських портів територіальних громад до процесів планування розвитку відповідних морських портів.

У межах прибережних територій, на яких розташовані територіальні громади з потенціалом культивування марикультури, вважаємо за доцільне розробити локальні програми підтримки (фінансової і технічної) суб'єктів господарювання, які готові започаткувати / переорієнтувати свою діяльність на марикультуру. Особливо важливими такі кроки є для територіальних громад з виходом до морського узбережжя (узбережжя заток і лиманів), на території яких функціонують суб'єкти прісноводної аквакультури. Поруч з тим, потребує усунення на державному рівні перешкод розвитку марикультури: встановлення урядом правового підґрунтя для надання в користування на умовах оренди акваторії Азовського та Чорного морів для цілей марикультури.

Для втілення в життя проектів з використання морської вітрової енергії, з огляду на високу вартість та складність їх реалізації, варто розробити відповідну державну програму фінансової та технічної підтримки прибережних територій (територіальних громад), які готові реалізувати брати участь у реалізації таких проектів. Вказаний напрям диверсифікації виробництва електроенергії набуває особливої актуальності в ключі підвищення національної енергетичної безпеки.

Розвиток території макрорегіону «Азов – Чорне море», які не використовують або дуже слабо використовують потенціал, пов'язаний з близькістю до моря, окрім традиційних для них сфер економіки (сільського господарства, металургії тощо), вбачаємо – якщо це можливо з огляду на місце їх розташування щодо морського узбережжя – у започаткуванні видів діяльності притаманних власне прибережним територіям (прибережного туризму, марикультури, використання морської вітрової енергії), а також у

формуванні якісної інфраструктури (зокрема транспортної) для забезпечення перевезень туристів та вантажів до морського узбережжя.

Таким чином, результати аналізу драйверів розвитку прибережних територій вказують на те, що в Україні прибережний туризм (в т. ч. в незначній мірі і круїзний туризм) та функціонування морського вантажного транспорту (діяльність морських портів, які його обслуговують) сьогодні є єдиними напрямами використання потенціалу, які території макрорегіону «Азов-Чорне море» отримують від наближення до морського узбережжя. Натомість марикультура та морська вітрова енергії, як потенціал прибережних територій Україні, не використовується. Для перетворення їх на драйвери соціально-економічного розвитку прибережних територій доцільно на державному рівні розробити відповідні програми фінансової і технічної підтримки територіальних громад, в межах яких реалізуватимуться проекти з розвитку марикультури та започаткування морських вітрових парків, а також інфраструктури (зокрема транспортної). Особливої ваги дані питання набувають для активізації територіальних громад розташованих на прибережних територіях, які не використовують або слабо використовують потенціал моря.

Розділ 5. ЗОНИ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

5.1. Ідентифікація зон впливу міжнародних транспортних коридорів

Відповідно до ***Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки***, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695, об'єктами державної регіональної політики стали певні типи територій, які характеризуються «специфічним набором соціальних, просторових, екологічних та економічних особливостей». Такими є регіон і функціональні території, які розвиватимуться «шляхом залучення усіх суб'єктів розвитку та використання потенціалу ключових активів регіону/території як умови надання фінансової підтримки з державного бюджету». В основу реалізації Стратегії покладено комплексний територіальний підхід, який передбачає «застосування особливих механізмів та інструментів державної підтримки» залежно від типу функціональної території.

У Стратегії визначено типи територій, що потребують особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку: агломерації; великі міста; середні міста; малі міста; монофункціональні міста; сільські території у несприятливих умовах; гірські території Українських Карпат; макрорегіон "Азов-Чорне море"; ***зони впливу міжнародних транспортних коридорів***; прикордонні регіони; прикордонні території у несприятливих умовах; тимчасово окуповані території України; природоохоронні території та об'єкти.

У документі зазначено, що зони впливу міжнародних транспортних коридорів (МТК) – це частина території України ***в межах 15-кілометрової доступності до міжнародних автомобільних доріг загального користування державного значення***. Відповідно одним із з*авдань за напрямом "Розвиток транспортної інфраструктури"* є «сприяння розбудові та модернізації транспортної інфраструктури в зонах впливу міжнародних автомобільних доріг».

У Стратегії наголошено, що «потужний транзитний потенціал» є однією з конкурентних переваг України та її регіонів, оскільки «…Україна розташована на перехресті основних транспортних шляхів, майже через всі регіони проходять міжнародні транспортні коридори - території, що потрапляють в їх

зони впливу, отримують додатковий імпульс економічного зростання. Інфраструктура України включає 170 тис. кілометрів автомобільних доріг, 22 тис. кілометрів залізничних шляхів, 13 морських і 16 річкових портів, спроможних забезпечувати швидке переміщення усіх видів вантажів як в межах України, так і за кордон».

З метою формування та здійснення єдиної транзитної політики як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях 7 лютого 2002 р. було прийнято Закон України «Про Комплексну програму утвердження України як транзитної держави у 2002-2010 роках» [332] № 3022-III, спрямований на забезпечення інтеграції України в європейську та світову економічні системи. На часі є підготовка та прийняття нового закону щодо формування та реалізації стратегії розвитку України як транзитної держави.

Основними очікуваними результатами реалізації зазначеної Програми були:

- зміцнення геоекономічного потенціалу України;
- гармонізація національного законодавства з міжнародними нормами та стандартами;
- сприяння прискоренню інтеграції України у Європейське Співтовариство;
- відновлення і зміцнення потенціалу розвитку експорту послуг у зонах економічного тяжіння до міжнародних транспортних коридорів;
- сприяння ефективному використанню провізної спроможності транспортних систем, стимулювання її відтворення та вдосконалення на основі впровадження нових технологій, зв'язку та інформатизації;
- поліпшення екологічного стану завдяки розвитку контрейлерних (комбінованих) перевезень;
- стимулювання розвитку широкого спектру супутніх транзиту послуг, зокрема щодо різних видів страхування, розвитку міжнародного туризму, заправки транспортних засобів пальним, організації торгівлі та харчування, ремонту транспортних засобів та їх сервісного обслуговування, створення нових робочих місць у сфері виробництва та обслуговування.

Закладені у Програмі цільові орієнтири залишаються актуальними і на сьогодні. Зокрема, досі не прийнятий Закон України «Про мультимодальні перевезення», його законопроєкт перебуває на розгляді комітету Верховної Ради. Водночас його прийняття є особливо на часі з огляду на важливість розвитку контрейлерних (комбінованих) перевезень.

[332] Закон України «Про Комплексну програму утвердження України як транзитної держави у 2002-2010 роках». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-14#Text

Розділ 5. ЗОНИ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

Одним з елементів державної регіональної політики в рамках реалізації Державної стратегії регіонального розвитку є просторове планування з обов'язковим врахуванням «вимог містобудівної документації (Генеральної схеми планування території України, схем планування території на регіональному рівні, генеральних планів населених пунктів) під час здійснення державних інвестиційних програм/заходів».

Про необхідність та важливість реалізації транзитного потенціалу України, та зокрема розвитку мережі МТК зазначено у Законі України «Про Генеральну схему планування території України»[333] (№3059-III від 7 лютого 2002 року). У Розділі III. Основні напрями використання території України, п. 7. Розвиток інженерно-транспортної інфраструктури зазначено «З метою задоволення потреб населення та економіки в пасажиро- і вантажоперевезеннях, у водних та енергетичних ресурсах забезпечити:

- ефективне використання потужного транзитного потенціалу країни з інтеграцією її транспортного комплексу до європейської та світової транспортно-комунікаційної системи;
- створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів, що забезпечуватиме зв'язок головних науково-виробничих соціально-культурних центрів України з іншими країнами та стимулюватиме розвиток територій, прилеглих до цих транспортних коридорів;
- будівництво нових та реконструкцію існуючих магістральних і регіональних транспортних комунікацій для поліпшення зв'язків центрів систем розселення з населеними пунктами в зоні їх впливу, основних промислових районів - з узбережжям Чорного та Азовського морів;
- будівництво транспортних обходів міст з населенням понад 500 тис. мешканців;
- продовження робіт з реконструкції та розширення Державного міжнародного аеропорту "Бориспіль", а також регіональних міжнародних аеропортів "Харків", "Дніпропетровськ", "Донецьк", "Одеса", "Львів", "Сімферополь";
- інтенсивний розвиток швидкісних видів електротранспорту, організацію швидкісного руху пасажирських поїздів з інтеграцією мережі залізниць і автомобільних доріг України до європейської системи швидкісних магістралей…».

Розвиток національного законодавства у сфері створення та функціонування МТК тісно пов'язаний із формуванням та реалізацією Пан'європейської транспортної політики.

---

[333] Закон України «Про Генеральну схему планування території України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14#Text

5.1. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗОН ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

Концепція транспортних коридорів[334] була сформована і закладена у 1990-их роках. Вона є частиною Пан'європейської концепції транспортної інфраструктури, започаткованої під час трьох Пан'європейських транспортних конференцій, які відбулися у 1991 р. у Празі, у 1994 р. на о.Криті та у 1997 р. у Гельсінкі.

У «Празькій декларації»[335], прийнятій на першій Пан'європейській транспортній конференції 29-31 жовтня 1991 р., визнано необхідність формування та розвитку Пан'європейської транспортної політики.

У 1993 р. Європейська рада прийняла рішення[336] про створення Транс'європейської автомобільної мережі (TEN-T), яка містила схему автошляхів дванадцятьох країн-членів Європейського Союзу (ЄС).

Рішенням № 1692/96/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 1996 року «Про керівні принципи для Транс'європейської транспортної мережі» TEN-T було поширено на інші види транспорту, включаючи залізничний транспорт, внутрішні водні шляхи та порти, морські порти, аеропорти та комбінований транспорт у 15 країнах-членах ЄС[337]. Окрім наведення загальних принципів вибору маршруту, було наголошено на важливості сумісності та доступу до інших мереж, у тому числі, країн Центральної та Східної Європи.

TEN-T – є важливою складовою політики Європейської Комісії, спрямованої на впровадження та розвиток загальноєвропейської мережі доріг, залізничних ліній, внутрішніх водних шляхів, морських судноплавних шляхів, портів, аеропортів та залізничних терміналів. Транс'європейська транспортна мережа складається з двох рівнів планування:

Комплексної мережі: охоплює всі європейські регіони; і

Основної (опорної) мережі: включає найважливіші зв'язки у комплексній мережі, які поєднують основні вузли.

Метою розвитку TEN-T було усунення прогалин, вузьких місць та технічних бар'єрів, що існують між транспортними мережами країн-членів ЄС, посилення соціальної, економічної та територіальної згуртованості та сприяння створенню єдиного європейського транспортного простору.

У 2013 році було визначено дев'ять коридорів опорної мережі для впорядкування та сприяння скоординованому розвитку TEN-T. Вони

---

[334] Status of the Pan-European Transport Corridors and Transport Areas. EUROPEAN COMMISSION DIRECTORATE GENERAL VII. TINA Office Vienna, December 1998 Website. URL: http://aei.pitt.edu/39350/1/A4030.pdf

[335] Resolution on the pan-European transport policy. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:51996IP0334(01)&from=FI

[336] European Council Decision No (93/629/EEC).

[337] Developing Coordination and Institutional Arrangements for the Management of Intermodal Transport Corridors in the ESCAP Region. United Nations. URL: https://www.unescap.org/sites/default/files/Finalized%20study%20report%20on%20intermodal%20corridors%20December%202019%20%20.pdf

доповнюються двома Горизонтальними пріоритетами: Європейською системою управління залізничним рухом (ERTMS) та Морськими водними магістралями, діяльність яких зорієнтована на досягнення стратегічних цілей розвитку опорної мережі відповідно до програмного періоду 2014-2020.

За результатами Брюссельського Саміту Східного Партнерства 24 листопада 2017 року міністром закордонних справ України Павлом Клімкіном і високим представником ЄС Федерікою Могеріні було підписано Взаєморозуміння високого рівня між Україною і ЄС про поширення індикативних карт Європейської транспортної мережі TEN-T на Україну.

9 листопада 2018 р. Європейська Комісія прийняла рішення [338] затвердити карти Транс'європейської транспортної мережі (основна мережа TEN-T) у країнах Східного партнерства, серед яких - Україна.

У «Критській декларації» наголошено на важливості подальшого розвитку Пан'європейської транспортної політики та під час другої Пан'європейської транспортної конференції (14-16 березня 1994 р. на о. Крит) Європейська комісія, Європейська конференція міністрів транспорту та Європейська комісія об'єднаних націй погодили дев'ять пріоритетних транспортних коридорів як продовження транс'європейських мереж до центрально- та східноєвропейських регіонів. Таким чином було визначено 10 Пан'європейських транспортних коридорів[339], які знаходились поза межами TEN-T 15-ти країн-членів ЄС, але були пов'язані з ними. Коридори були визначені з метою стимулювання розвитку торговельних та соціальних зв'язків між ЄС та країнами Центральної та Східної Європи. Крім того, вони поширювались на Російську Федерацію (зв'язок з Москвою та Нижнім Новгородом), Білорусь, Україну та Молдову.

Чотири з десяти коридорів проходять територією України (III, V, VII та IX коридори).

Коридор III є мультимодальним транспортним сполученням Схід - Захід, що проходить від Дрездена (Німеччина) через Вроцлав та Катовіце (Польща), таким чином пов'язуючи важливі промислові райони Німеччини та Польщі, до Києва через Львів (Україна). Додаткова гілка для автомобілів починається в Берліні і з'єднується з коридором у Кшиві (Польща)[340].

Коридор V - це мультимодальне транспортне сполучення, що курсує з південного заходу в Словенії на північний схід в Україні. Головна лінія коридору V сполучає Венецію та Трієст (Італія) через Любляну (Словенія) та

---

[338] New Trans-European Network maps to improve connectivity with Eastern Partnership countries. URL: https://ec.europa.eu/transport/themes/infrastructure/news/2018-11-09-ten-t-maps-eastern-partnership_en?fbclid=IwAR0QO3EGz17WpGkgpFzh4i4yLtrb3FiaipBmFpuSBA7nZ89G54yCcGpPsq8

[339] Resolution on the pan-European transport policy. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:51996IP0334(01)&from=FI

[340] Меморандум про взаєморозуміння був підписаний міністрами транспорту цих країн 3 жовтня 1996 року.

Будапешт (Угорщина) зі Львовом (Україна). Додатково до цієї лінії є ще три гілки до портів на Адріатичному морі, і одна гілка, що з'єднує коридор V з коридором IV у Братиславі[341].

Дунай є однією з найдовших річок в Європі і є основним транспортним коридором внутрішнього водного шляху, що з'єднує Західну та Східну Європу через Рейн, Головний та Головний-Дунайський канал. Він з'єднує Північне море з Чорним морем, проходить територією Німеччини, Австрії, Словаччини, Угорщини, Хорватії, Сербії, Румунії, Болгарії, Молдови та України. Коридор VII також суміщається з відповідною портовою інфраструктурою та Чорноморсько-Дунайським каналом.

Коридор IX - найдовший із десяти загальноєвропейських мультимодальних транспортних коридорів. Коридор починається в Гельсінкі (Фінляндія), курсує до Санкт-Петербурга (Росія), де він розділяється на дві гілки, одна веде до Москви (Росія), друга - до Пскова (Росія). Обидва розгалуження знову сходяться у Києві (Україна). У Любашівка / Роздільна (Україна) коридор знову розгалужується. Одна гілка спускається до Одеси (Україна) на Чорному морі, тоді як основна лінія прямує на південь до Кишинева (Молдова), далі до Бухареста (Румунія), Димитровграда (Болгарія) і закінчується біля Егейського моря у грецькому порту Александруполіс.

Окрім згаданих гілок є ще два додаткових напрями. Обидва починаються від Балтійського моря: в Калінінграді (Росія) та в Клайпеді (Литва). У Каунасі (Литва) обидві гілки суміщаються та прямують через Вільнюс (Литва) до Мінська (Білорусь), де гілка поєднується з Коридором II у напрямі до Києва (Україна)[342].

На третій Пан'європейській транспортній конференції у Гельсінкі, 23-25 червня 1997 р., схвалено концепцію Пан'європейського партнерства щодо інвестицій у транспортну інфраструктуру. Як зазначено у Повідомленні Комісії щодо підключення TEN до своїх сусідів (COM (97) 172 заключний), TEN повинні мати можливість підключатися до мереж сусідніх країн та сприяти сумісності та доступу до цих мереж.

З часом стало очевидним, що Концепція коридорів, визначена на Критській конференції у 1994 р., не враховує потреби розвитку транспортної інфраструктури окремих географічних районів, таких як Арктика, Чорне море та Середземноморський басейн. Тому на третій Пан'європейській транспортній конференції було домовлено, що чотири морські території слід

---

[341] Меморандум про взаєморозуміння був підписаний 16 грудня 1996 р. усіма сторонами, крім Хорватії, оскільки жодної згоди щодо зв'язку Рієка - Трієст не було досягнуто. Однак Європейська Комісія підписала Меморандум про взаєморозуміння у червні 1997 року. Італійські залізниці (FS) та Словенські залізниці (SZ) підписали угоду про координацію діяльності щодо коридору V.

[342] Меморандум про взаєморозуміння та Додаток, який передбачає включення Греції до Меморандуму про взаєморозуміння, було підписано всіма сторонами коридору у березні 1995 року.

визначити як доповнення до загальноєвропейських транспортних коридорів. Ними стали: Баренцева Євро-Арктика, Чорноморський басейн, Адріатичне / Іонічне моря і Середземноморський басейн. Усі вони безпосередньо примикають до Європи.

Відповідно компонентами Пан'європейської мережі транспортної інфраструктури є:

- Транс'європейська транспортна мережа на території Союзу (TEN);
- десять Пан'європейських транспортних коридорів у Центральній та Східній Європі;
- чотири Пан'європейські транспортні зони (PETrA);
- кілька євро-азіатських напрямків, зокрема TRACECA.

Чинне національне законодавство у сфері розвитку МТК є важливою складовою реалізації ефективної державної регіональної політики в контексті виділення зони впливу МТК як об'єкту державної регіональної політики України на період до 2027 року. Основні нормативно-правові документи були прийняті після другої та третьої Пан'європейських транспортних конференцій задля імплементації основних положень декларацій, прийнятих на Пан'європейських конференціях.

У Постанові КМУ від 30 жовтня 1996 р. N 1324 «Про створення в Україні транспортних коридорів та входження їх до міжнародної транспортної системи» наголошено, що створення транспортних коридорів та входження їх до міжнародної транспортної системи є пріоритетним загальнодержавним напрямом розвитку транспортно-дорожнього комплексу та передбачено розробку першочергових заходів щодо створення транспортних коридорів із визначенням джерел фінансування, а також входження України до міжнародної транспортної системи та перелік залізничних, автомобільних, змішаних (залізнично-автомобільно-водних) транспортних коридорів України, які повинні ввійти складовою частиною до мереж міжнародних транспортних коридорів.

16 грудня 1996 р. прийнято Постанову КМУ № 1512 «Про першочергові заходи щодо створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів». Документом затверджено перелік транспортних коридорів України, які згідно з рішенням другої Пан'європейської конференції міністрів транспорту європейських країн включено як складову частину до мережі МТК. У табл. 5.1 наведено перелік транспортних коридорів України, включених як складову частину до мережі МТК.

Таблиця 5.1

Перелік транспортних коридорів України, включених як складову частину до мережі міжнародних транспортних коридорів

Назва коридору	Маршрут по Україні	
	Залізничний транспорт	Автомобільний транспорт
N 3 (Крітський) Берлін/Дрезден- Вроцлав-Львів-Київ	Державний кордон з Польщею-Мостиська II - Львів - Красне - Тернопіль -Хмельницький - Жмеринка - Козятин -Фастів - Київ	Краковець - Львів -Рівне - Житомир -Київ
N 5 (Крітський) Трієст - Любляна - Братислава - Ужгород - Львів	Державний кордон з Угорщиною, Словаччиною - Чоп - Львів	Косини - Чоп - Стрий - Львів
Відгалуження 5а		Сторожниця - Ужгород - Мукачеве
N 9 (Крітський) Гельсінкі - Київ/Москва - Одеса/Кишинів/Бухарест - Александрополіс	Державний кордон з Білоруссю - Горностаївка - Чернігів Ніжин - Київ - Козятин - Жмеринка - Роздільна - Кучурган – державний кордон з Молдовою	Нові Яриловичі - Чернігів - Копті - Київ - Любашівка - Платонове
відгалуження 9а	Роздільна - Одеса - Ізмаїл, з перспективною лінією Ізмаїл - Рені, далі на Румунію	Любашівка - Одеса
відгалуження 9с	Ніжин - Конотоп - Хутір Михайлівський- Зернове - державний кордон з Росією, далі на Москву	Копті - Бачівськ
N 7 (Крітський) - по р. Дунай	-	-

Документ передбачав необхідність узгодження з компетентними органами сусідніх держав та внесення на розгляд третьої Пан'європейської конференції міністрів транспорту європейських країн перелік транспортних коридорів України як доповнення до мережі МТК.

Також у документі зазначалась необхідність розробки проекту концепції створення та функціонування національної мережі МТК в Україні, проекту державної програми створення та функціонування національної мережі МТК.

Постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 1997 р. № 821 затверджена ***Концепція створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні***. Ця Концепція визначає основні принципи створення та функціонування національної мережі МТК в Україні ***на період до 2015 року*** і входження їх у міжнародну транспортну систему. Основними транспортними зв'язками, що проходять через Україну, визначено:

країни Центральної Європи - країни СНД;

країни Південної Європи, Ближнього Сходу, Африки – країни СНД;

Індія, країни Центральної Азії, Далекого Сходу – країни Балтики, Скандинавії;

Китай, країни Закавказзя, Середньої Азії, Далекого Сходу - країни Західної Європи, Балтики, Скандинавії.

Відповідно до цих напрямків створюються транспортні коридори, які визначені Європейським Співтовариством і за рішенням другої Пан'європейської конференції міністрів транспорту європейських країн включені як складові частини до мережі МТК:

- -коридор N 3 - Берлін (Дрезден) - Вроцлав - Львів - Київ;
- -коридор N 5 - Трієст - Любляна - Будапешт (Братислава) - Львів;
- -коридор N 7 Дунайський (водний);
- -коридор N 9 - Гельсінкі - Санкт-Петербург - Мінськ (Москва) - Київ - Кишинів (Одеса) - Димитров град (ЄС дана попередня згода на продовження коридору до Александрополіса).

Подальша інтеграція України у міжнародну транспортну систему передбачає: приєднання до існуючих міжнародних транспортних коридорів; доповнення нових напрямків міжнародних транспортних коридорів: продовження коридору N 5 Львів - Рівне - Сарни – Мінськ; Балтійське море - Чорне море: Гданськ - Варшава - Ковель – Одеса; Європа – Азія: Франкфурт - Краків - Львів - Дніпропетровськ - Алма-Ата (продовження коридорів N 3 і 5); ЧЕС: Анкара - Єреван - Тбілісі (Баку) - Ростов-на-Дону - Донецьк – Одеса (Кишинів) - Бухарест (Тірана) - Димитровград (Афіни) – Стамбул; Євроазіатський: Одеса - Тбілісі (Єреван) - Баку – Ашгабат Північ - Південь Харків - Полтава - Кіровоград – Одеса.

До системи транспортних коридорів в Україні належать:

автомобільні транспортні коридори, що реконструюються, з таким маршрутом проходження в Україні:

Крітський N 3 - Краковець - Львів - Рівне - Житомир - Київ;

Крітський N 5 - Косини - Чоп - Стрий - Львів - Рівне - з відгалуженням Сарни - Мінськ, Сторожниця - Ужгород - Мукачеве;

Крітський N 9 - Нові Яриловичі - Чернігів - Копті - Київ - з відгалуженнями Любашівка - Платонове, Любашівка - Одеса, Копті - Бачівськ;

ЧЕС - Рені - Ізмаїл - Одеса - Миколаїв - Херсон - Мелітополь - Бердянськ - Маріуполь - Новоазовськ;

Європа - Азія - Краковець - Львів - Рівне - Житомир - Київ - Полтава - Харків - Дебальцеве - Ізварине;

Балтійське море - Ягодин - Ковель - Луцьк - Тернопіль - Чорне море з Хмельницький - Вінниця - Умань – порти відгалуженням Чорного моря, Тернопіль - Чернівці - Порубне/Мамалига;

Євроазіатський - Одеса - Миколаїв - Херсон - Джанкой - Керч;

автомобільні транспортні коридори, намічені для будівництва:

Крітський N 3 - Краковець - Львів - Тернопіль – Хмельницький - Вінниця - Київ;

Крітський N 5 - Косини - Івано-Франківськ - Тернопіль - Підгайці;

Європа - Азія - Косини - Івано-Франківськ - Тернопіль - Вінниця - Кіровоград - Дніпропетровськ - Донецьк - Ізварине;

Балтійське море - Ягодин - Ковель - Луцьк - Хмельницький - Чорне море Балта - Одеса;

Європа - Азія Одеса - Миколаїв - Херсон - Джанкой - Керч;

Північ - Південь - Харків - Полтава - Кременчук - Кіровоград - Одеса;

У Концепції зазначено, що «Створення транспортних коридорів поряд з поліпшенням транспортного обслуговування відіграє значну роль у соціально-економічному розвитку прилеглих територій. ***Безпосередньому впливу підлягають смуги територій завширшки 150 - 200 кілометрів***».

У ***Національній транспортній стратегії України на період до 2030 року***, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р зазначено, що «Через територію України проходить ряд міжнародних транспортних коридорів: ***Пан'європейські транспортні коридори № 3, 5, 7, 9; коридори Організації співробітництва залізниць (ОСЗ) № 3, 4, 5, 7, 8, 10; Транс'європейська транспортна мережа (TEN-T), коридор Європа - Кавказ - Азія (ТРАСЕКА)»***. Водночас у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки відповідно до рішень Генеральної схеми планування території України виділяють наступні МТК: Крітський №3: Брюссель – Аахен – Кельн – Дрезден – Вроцлав – Катовіце – Краків – Львів – Київ; Крітський №5: Венеція – Трієст/Копер – Любляна – Будапешт – Ужгород – Львів – Київ; Крітський №9: Гельсінкі – Санкт – Петербург – Москва – Чернігів – Київ – Одеса – Кишинів – Бухарест – Димитровград – Александруполіс; Європа – Азія; Євразійський; Балтика – Чорне море (Луцьк – Тернопіль – Хмельницький – Вінниця – Одеса - Херсон; Північ-Південь (Харків – Кременчук – Одеса); ЧЕС: Ізмаїл – Одеса – Миколаїв – Херсон – Мелітополь – Бердянськ – Маріуполь. Тому при визначенні та дослідженні об'єкту державної регіональної політики «зони впливу міжнародних транспортних коридорів» ***у першу чергу потрібно чітко визначити перелік МТК, інтегрованих у національну мережу транспортних коридорів, та привести у відповідність з цим всі чинні документи, які регулюють процеси формування та функціонування МТК.***

Крім того уточнення потребують і маршрути МТК. Оскільки на карті, представленій на ресурсі *http://mrbu.maps.arcgis.com,* ***зображено не всі маршрути, визначені на схемах просторового планування регіонів*** (див. табл. 5.3).

Згідно визначення, поданому у Митній енциклопедії [343] міжнародний транспортний коридор – комплекс наземних та водних транспортних магістралей з відповідною інфраструктурою на визначеному напрямку, включаючи допоміжні споруди, під'їзні шляхи, прикордонні переходи, сервісні пункти, вантажні та пасажирські термінали, устаткування для управління рухом, організаційно-технічних заходів, законодавчих та нормативних актів, які забезпечують перевезення вантажів та пасажирів на рівні, що відповідає вимогам Європейського Співтовариства.

У дослідженні, підготовленому за підтримки Міжнародного банку реконструкції та розвитку[344], зазначається, що транспортні коридори мають як фізичний, так і функціональний вимір. Що стосується фізичного виміру, транспортні коридори складаються з одного або кількох маршрутів-напрямків, що з'єднують економічні центри як в межах однієї країни, так і між країнами. Ці маршрути складаються із транспортних сполучень, якими надаються транспортні послуги та вузлів, які їх взаємопов'язують.

Що стосується функціональної складової, коридори з'єднують одну або декілька суміжних країн; з'єднують країни, розділені однією або декількома транзитними країнами, або забезпечують вихід до моря для країн, що не мають виходу до моря (наприклад, коридори, що з'єднують Болівію, що не має виходу до моря, з Тихоокеанським регіоном через Чилі та Перу та коридор, що з'єднує Непал з Бенгальською затокою та Аравійським морем). Хоча деякі коридори мають один режим або маршрут (наприклад, коридори Can-Mex або Транскалахарі), більшість із них мають декілька режимів і маршрутів. Деякі коридори мають відносно невелику довжину і визначаються основними вузлами (наприклад, коридор Мапуто, що з'єднує порт Мапуто з промисловими районами навколо Вітбанку у Східній Південній Африці). Інші коридори визначаються регіоном, який вони обслуговують (наприклад, коридор Західної Бенгалії, що з'єднує порти Колката та Халдія зі Східною Індією, Бангладеш, Бутаном та Непалом). Треті - частина низки коридорів, що обслуговують більший регіон (наприклад, Транс'європейські мережі (TEN) в ЄС).

Більшість коридорів призначені в першу чергу для сприяння регіональному економічному зростанню шляхом надання транспортних та логістичних послуг містам та країнам уздовж коридору. Розрізняють чотири

---

[343] Митна енциклопедія: У двох томах. Т.2/: Редкол.: І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2013. 536 с.

[344] John Arnold. Best Practices in Management of International Trade Corridors. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. URL: http://documents1.worldbank.org/curated/en/441171468315291413/pdf/384590Internat1e0corridors01PUBLIC1.pdf

типи коридорів: національний, двосторонній, багатосторонній, мультимодальний та інтермодальний.

Функціональний вимір транспортних коридорів визначає і формування особливих зон впливу коридорів, які необхідно враховувати при здійсненні містобудівної діяльності.

Відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» № 3038-VI від 17 лютого 2011 року, ст. 4. Об'єкти та суб'єкти містобудування «1. Об'єктами містобудування ***на державному та регіональному рівнях*** є планувальна організація території, система розселення, ***система взаємопов'язаного комплексного розміщення основних об'єктів промисловості, транспорту, інженерної та соціальної інфраструктури, функціональне зонування території України, її частин (груп областей), території Автономної Республіки Крим, областей, адміністративних районів***.

Об'єктами містобудування ***на місцевому рівні*** є планувальна організація території населеного пункту, його частини (групи земельних ділянок) зі спільною планувальною структурою, об'ємно-просторовим рішенням, інженерно-транспортною інфраструктурою, комплексом об'єктів будівництва, що визначаються відповідно до:

у населених пунктах - меж населених пунктів, ***їх функціональних зон*** (сельбищної, промислової тощо), житлових районів, мікрорайонів (кварталів), приміських зон відповідно до містобудівної документації на місцевому рівні;

за межами населених пунктів - меж приміських зон, а також ***функціональних зон відповідно до містобудівної документації на регіональному рівні***.

У статті 18 зазначено, що «План зонування території розробляється на основі генерального плану населеного пункту (у його складі або як окремий документ) з метою визначення умов та обмежень використання території для містобудівних потреб у межах визначених зон».

2. План зонування території встановлює функціональне призначення, вимоги до забудови окремих територій (функціональних зон) населеного пункту, їх ландшафтної організації.

3. Зонування території здійснюється з дотриманням таких вимог:

1) урахування попередніх рішень щодо планування і забудови території;

2) виділення зон обмеженої містобудівної діяльності;

3) відображення існуючої забудови територій, інженерно-транспортної інфраструктури, а також основних елементів планувальної структури територій;

4) ***урахування місцевих умов під час визначення функціональних зон***;

5) установлення для кожної зони дозволених і допустимих видів використання територій для містобудівних потреб, умов та обмежень щодо їх забудови;

6) узгодження меж зон з межами територій природних комплексів, смугами санітарно-захисних, санітарних, охоронних та інших зон обмеженого використання земель, червоними лініями.

Відповідно до переліку МТК, які є частиною національної мережі транспортних коридорів, наведених у Концепції створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні, територією всіх регіонів України проходять МТК. Водночас регіони різняться за кількістю транспортних коридорів, їх протяжністю, інтенсивністю руху по них тощо. На рис. 5.1 регіони України згруповані відповідно до кількості транспортних коридорів, які проходять їх територією.

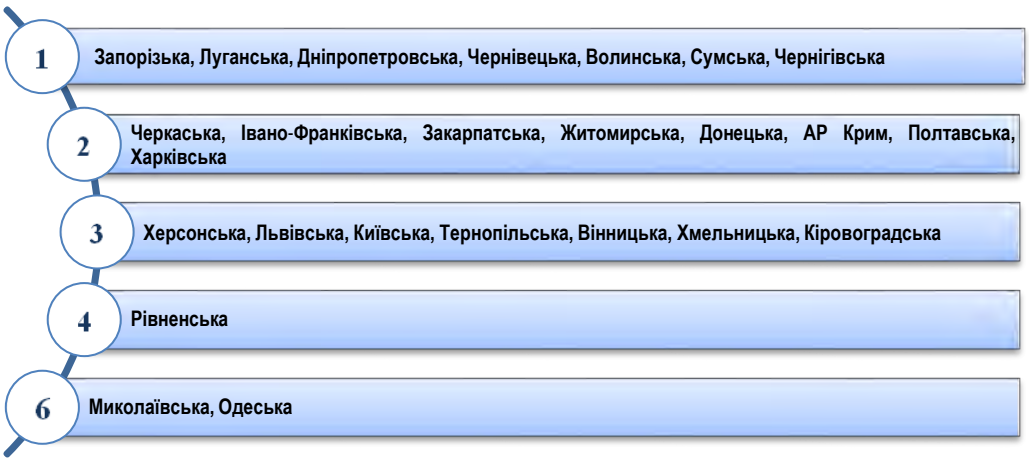

Рис. 5.1. Групування регіонів України відповідно до кількості міжнародних автомобільних коридорів, які проходять їх територією*

*число позначає кількість транспортних коридорів, які проходять територією відповідних регіонів

Згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки зони впливу МТК – це частина території України в межах 15-кілометрової доступності до міжнародних автомобільних доріг загального користування державного значення. У табл. 5.2 наведено перелік ОТГ Закарпатської області, через територію яких проходить одна з гілок Пан'європейського транспортного коридору № 5, або територія яких знаходиться у зоні його впливу.

5.1. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗОН ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

У межах Закарпатської області окрема ділянка Пан'європейського транспортного коридору № 5 довжиною ± 135 км обумовлює віднесення території 21 –єї ОТГ до зони впливу МТК.

Таблиця 5.2

Характеристика об'єднаних територіальних громад у Закарпатській області, які перебувають у зоні впливу Пан'європейського транспортного коридору № 5[345]

№ п/п	Назва ОТГ	Площа, км²	Населення, осіб
ОТГ, територією яких проходить Панєвропейський транспортний коридор № 5			
1	Косоньська	98,4	7772
2	Великобийгайська	98,7	7645
3	Берегівська	259	44381
4	Мукачівська	270,1	110511
5	Верхньокоропецька	83,3	7296
6	Іршавська	313,1	35997
7	Свалявська	157,9	27719
8	Керецьківська	301,5	15035
9	Міжгірська	559,6	25025
ОТГ, територія яких знаходиться у зоні впливу Пан'європейського транспортного коридору № 5			
10	Батівська	118,6	12160
11	Горондівська	78	9364
12	Чинадіївська	171,9	14916
13	Полянська	225,5	13899
14	Неліпинська	127,9	5324
15	Пилипецька	201,6	7129
16	Синевирська	256,8	6406
17	Довжанська	260,7	16845
18	Білківська	491,4	10584
19	Кам'янська	72,5	9436
20	Великоберезнянська	111,8	9952
21	Великоберезька	128	6231

Відповідно до ДБН Б.2.2-12: 2019 (Планування та забудова територій) головним об'єктом містобудівного проектування є території адміністративно-територіальних одиниць та їх частин. При цьому «Важливою складовою здійснення містобудівного проектування є ***збалансування загальнодержавних, регіональних інтересів та інтересів територіальних громад*** з врахуванням рішень Генеральної схеми планування території України, іншої містобудівної документації, програм соціально-економічного

[345] Один з напрямів Пан'європейського транспортного коридору № 5 по території Закарпатської області - ПП Косонь-Барабаш (Угорщина) – Гать – Зубівка – Яблунів – Климовиця – Керецьки –Лозянський – Сойми – Лопушне – Ілемня (Івано-Франківська область)

розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, планів об'єднаних територіальних громад, прогнозів і програм розвитку регіону за їх адміністративно-територіальним статусом, профілем та розгалуженістю економічної бази, місцем в системі розселення та економічного районування, надання послуг населенню».

З огляду на поліфункціональність МТК та наявність значного транзитного потенціалу України державну підтримку територій, які знаходяться у зоні їх впливу, доцільно здійснювати на макрорівні (країна), мезорівні (регіон) та мікрорівні (ОТГ).

На макрорівні підтримка розвитку територій, які знаходяться у зоні впливу МТК, передбачатиме в першу чергу розбудову безпосередньо самих автошляхів та транспортної інфраструктури в зоні впливу коридору (розв'язки, під'їзні та дублюючі автошляхи, транспортно-пересадочні вузли, естакади, мости, об'єкти сервісу тощо); проведення можливих інженерно-технічних заходів з нейтралізації забруднення повітряного простору і акустичного дискомфорту. Важливою складовою розвитку інфраструктури МТК є розвиток мережі аеродромів, аеропортів, річкових та морських портів тощо.

Проходження МТК через чи повз крупні промислові та економічні центри розвитку, формування стратегічних транспортних вузлів у місцях перетину автомобільних доріг, залізничних магістралей тощо зумовлює розширення зони їх впливу. Згідно з Концепцією створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні безпосередньому впливу можуть підлягати смуги територій завширшки 150 – 200 км. Тому при реалізації державної регіональної політики ***слід передбачити диференційований підхід при оцінці зони впливу МТК.***

Розвиток МТК стимулюватиме розвиток мережі ***інноваційних об'єктів виробничих територій*** (***технопарків, індустріальних парків, виробничих територій технополісів***). Підтримка їх розвитку на макрорівні і мезорівні дозволить посилити інтенсивність руху автотранспортних засобів та підвищити ефективність реалізації потенціалу розвитку МТК[346].

Однією з функціональних зон є зона транспортно-складської забудови.

На рівні регіону (мезорівні) доцільно підтримувати розвиток територій з пріоритетним розвитком логістичних центрів, складування, доробки та сортування вантажів вздовж міжнародного коридору[347].

---

[346] Відповідно до Планування та забудова територій. ДБН Б.2.2- 12: 2019 (чинні з 2019-10-01), «Індустріальні, інноваційні парки доцільно розташовувати в зоні забезпеченості надійної транспортної доступності автомобільними і залізничними магістралями, транспортними вузлами – морськими і аеропортами, вокзалами і логістичними центрами».

[347] Відповідно до Планування та забудова територій. ДБН Б.2.2- 12: 2019 (чинні з 2019-10-01), «Зону транспортно-складської забудови (логістичні, складські центри) доцільно розміщувати у периферійній зоні населеного пункту або за його межами біля відповідних транспортних комунікацій. Транспортно-складські

5.1. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗОН ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

Розвиток МТК повинен відбуватись з врахуванням вимог забезпечення функціональної цілісності і соціально-економічних зв'язків з основними спорудами та комунікаціями внутрішнього транспорту населеного пункту між собою[348]. Такі коридори повинні проходити поза перспективними межами територій населених пунктів і з'єднуватися дорогами з розв'язками в різних рівнях з магістралями загальноміського значення. При цьому при плануванні трас нових автомобільних обходів населених пунктів для автомобільних доріг державного значення слід передбачати створення нової та модернізацію існуючої мережі місцевих автодоріг, по яких проходять маршрути з підвезення сільського населення до центрів об'єднаних територіальних громад або до зупинок і станцій приміських залізниць.

При розробленні проектів на нове будівництво автомобільних доріг державного та місцевого значення, траси доріг I категорії потрібно[349], а II та III категорій доріг рекомендується прокладати в обхід населених пунктів. У разі проходження ділянок доріг у межах населених пунктів у проектах на реконструкцію потрібно, а на капітальний ремонт рекомендовано, передбачати заходи щодо забезпечення санітарних норм, безпеки для руху пішоходів, прогону тварин, руху місцевого та гужового транспорту.

Проходження маршруту МТК через територію ОТГ чи регіону в цілому не повинне впливати на функціонування адміністративно-територіальної одиниці як цілісної системи.

На рівні ОТГ необхідно враховувати необхідність застосування містобудівних та будівельно-акустичних засобів захисту від шуму (будівництва шумозахисних екранів, забезпечення необхідної звукоізоляції зовнішніх огороджувальних конструкцій будинків).

Також у складі проектної документації на будівництво і реконструкцію автомобільних доріг доцільно передбачати відведення земельних ділянок для розміщення наступних об'єктів сервісу: майданчиків для відпочинку учасників дорожнього руху, кемпінгів, туристичних баз, готелів, мотелів, автозаправних станцій (АЗС), автозаправних газових накопичувальних станцій (АГНС), станцій технічного обслуговування (СТО). Підтримка розвитку таких об'єктів сервісу на мікрорівні (рівні ОТГ) стимулюватиме економічний розвиток території.

комплекси, в яких здійснюються накопичення та формування за відповідними маршрутами контейнерних та інших вантажів, слід розташовувати або передбачати до виносу за межі житлових, ландшафтних та рекреаційних територій, наближаючи до транспортних коридорів переважно в вузлах, де перетинаються декілька видів зовнішнього транспорту, морських і річкових портах, прикордонних пунктах пропуску і з'єднувалися під'їздами з найближчими населеними пунктами».

[348] Планування та забудова територій. ДБН Б.2.2- 12: 2019 (чинні з 2019-10-01)

[349] Автомобільні дороги Частина I. Проектування. Частина II. Будівництво. ДБН В.2.3-4:2015

Згідно чинних норм містобудування[350]:

- відстань між майданчиками рекомендується приймати : на дорогах I-II категорії від 15 км до 20 км для кожного напрямку руху, III- IV категорій – від 20 км до 30 км;
- необхідна відстань між АЗС на дорогах I категорії – від 15 км до 20 км (для кожного напрямку руху), II категорії – від 20 км до 30 км, III – IV категорій – від 30 км до 40 км;
- пункти СТО рекомендується розташовувати на відстані:
- для доріг I категорії – від 50 км до 60 км;
- для доріг II, III категорій – від 60 км до 90 км.

При цьому майданчики відпочинку рекомендується влаштовувати поряд з пунктами громадського харчування, закладами торгівлі, СТО, АЗС та АГНС.

Розбудова мережі МТК сприятиме також розвитку туристичних дестинацій.

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки одним із типів функціональних територій визначено зони впливу МТК, які водночас стають об’єктами державної регіональної політики. Розробка механізмів, інструментів та заходів державної підтримки територій, які потрапляють у зону впливу МТК, повинна ґрунтуватись на особливостях розвитку цих територій залежно від рівня управлінських рішень (ОТГ, регіон, країна). Якщо на рівні країни та регіону можуть прийматися рішення щодо розбудови транспортної інфраструктури та крупних інфраструктурних та інноваційних об’єктів (транспортні розв’язки, мости, аеропорти, індустріальні парки та логістичні центри тощо), то на рівні ОТГ можуть вирішуватись проблеми впливу коридорів на забруднення навколишнього середовища територій, питання розвитку підприємницької діяльності шляхом розбудови придорожньої інфраструктури (заклади громадського харчування, готелі, мотелі, АЗС, СТО тощо), розвитку туристичних маршрутів та побудови транспортних розв’язок, які поєднуватимуть МТК з місцевою транспортною мережею. Важливим є також чітке визначення переліку МТК, інтегрованих у національну мережу транспортних коридорів, та приведення у відповідність з цим всіх чинних документів, які регулюють процеси формування та функціонування МТК. Уточнення потребують і безпосередньо маршрути МТК.

[350] Майданчики для стоянки транспортних засобів і відпочинку учасників дорожнього рух. ГБН В.2.3-37641918-549:2018

Таблиця 5.3

Міжнародні транспортні коридори, які проходять територією України та їх маршрути

Назва МТК (автомобільного)	Регіон	Маршрут
Крітський №3	Львівська область	ПП Краковець- Корчова (Польща) – Брожки – Калинівка – Черчик – Рулево – Добростани – Великополе – Ямельня – Львів (кільцева) - Дубляни – Запитів - Яблунівка – Соколівка - Мамчурі – Броди – Клекотів – (1)Дитиничі (Рівненська область) та (2) Левятин (Рівненська область)
	Рівненська область	(1) Клекотів (Львівська область) – Дитиничі – Рачів – Привільне – Зелений Рай – Рівне – Гоща – Корець – Повчине (Житомирська область) (2) Клекотів (Львівська область) – Левятин – Радивилів – Пустріванне – Бірок – Злинець – Рачин – Липа – Нагірне – Орестів - Рівне – Гоща – Корець – Повчине (Житомирська область)
	Житомирська область[351]	Корець (Рівненська область) – Повчине – Піщів – Дідовичі – Пилиповичі – Новоград-Волинський – Перемога – Нова Романівка – Романівка – Броники – Миколаївка – Улашанівка – Новини – Молодіжна – Слобідка – Бабичівка – Гута Юстинівка – Болярка – Березівка – Іванівка – Сонячне – Житомир – Нова Вигода – Коростишів – Новогородецьке – Царівка – Кочерів – Йосипівка – Ставище – Небелиця (Київська область)
	Київська область[352]	Ставище (Житомирська область) - Небелиця – Завалівка – Калинівка – Березівка – Любимівка – Мрія – Капітанівка – Стоянка – Київ
Крітський №5	Закарпатська область[353]	ПП Косонь-Барабаш (Угорщина) – (1) Гать – Зубівка – Яблунів – Климовиця – Керецьки –Лозянський – Сойми – Лопушне – Ілемня (Івано-Франківська область) ПП Косонь-Барабаш (Угорщина) – (2) Батьово – Бакош –Тисайфалу – Червоне – ПП Чоп-Захонь (Угорщина) – Тийглаш – Ратовці – Холмок – Ужгород – Баранинці – Великі Лази- Нижнє Солотвино – Середнє – Зняцьово – Руське – Іванівці – Мукачеве – Чинадієво – Пасіка – Свалява – Абранка - Тишів – Біласовиця – Латірка – Івашківці (Львівська область)
	Івано-Франківська область	(1)Лопушне (Закарпатська область) - Ілемня – Луги – Князівське –Вербівка – Старий Угринів – Бережниця – Вістова – Боднарів – Поплавники – Більшівці – Дитятин – Боків (Тернопільська область)
	Тернопільська область	(1) Дитятин (Івано-Франківська область) – Боків – Старий Литвинів – Волощина – Підгайці – *Дворище – Тернопіль – Баварів – Панасівка – Полупанівка – Іванівка – Канівка (Хмельницька область)(проектний)*
	Хмельницька область[354]	*(1) Іванівка (Тернопільська область) – Канівка – Ріпна – Куровечка – Волиця – Хмельницький – Перогівці – Меджибіж – Ставниця – Новокостянтинів – Гулі (Вінницька область)(проектний)*
	Львівська область	(2) Латірка (Львівська область) – Івашківці – Долинівка – Нагірне – Липа – Святослав – Сколе – Дубина – Нижнє Синьовидне – Стрий – Угерсько – П'ятничани – Миколаїв – Львів – Новий Яричів – Яблунівка – Мамчурі – Броди – Клекотів - (3)Дитиничі (Рівненська область) та (4) Левятин (Рівненська область)
	Рівненська область	(3) Клекотів (Львівська область) – Дитиничі – Рачів – Привільне – Зелений Рай – Рівне – Малий Житин – Борщівка – Катеринівка – Костянтинівка – Чемерне – Бережниця – Крупове – Городище –Верхній Теребежів (Білорусь)

[351] Схема транспорту Житомирської області. URL: https://ztmbk.gov.ua/portal/apps/webappviewer/index.html?id=6eaa6db37c0140abaf5a1f4c28a73e25

[352] Проект схеми планування території Київської області. Київська обласна державна адміністрація. URL: http://koda.gov.ua/oblderzhadministratsija/struktura/strukturni-pidrozdili-oda/departament-mistobuduvannya-ta-arkhit/proekt-skhemi-planuvannya-teritorii-ki/

[353] Схема планування території Закарпатської області. Закарпатська обласна державна адміністрація. URL: https://carpathia.gov.ua/storinka/shema-planuvannya-terytoriyi-zakarpatskoyi-oblasti

[354] Схема планування території Хмельницької області. Хмельницька ОДА. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=36539

Назва МТК (автомобільного)	Регіон	Маршрут
		(4) Клекотів (Львівська область) – Левятин – Радивилів – Пустріванне – Бірок – Злинець – Рачин – Липа – Нагірне – Орестів - Рівне – Малий Житин – Борщівка – Катеринівка – Костянтинівка – Чемерне – Бережниця – Крупове – Городище –Верхній Теребежів (Білорусь)
Критський №9	Одеська область	Одеса– Дачне - Бурдівка – Веселе – Червонознамянка – Ревова – Старі Маяки – Жовтневе – Мала Василівка- Дмитрівка – Любашівка – Криве Озеро Друге (Миколаївська область)
	Миколаївська область[355]	Любашівка (Одеська область) – Криве озеро Друге – Криве озеро - Мазурове – Очеретня – Дубинове (Одеська область) - Луполове (Кіровоградська область)
	Кіровоградська область	Ладижанка (Черкаська область) – Данилова Балка – Луполове – Дубинове (Одеська область) – Очеретня (Миколаївська область)
	Черкаська область[356]	Данилова Балка (Кіровоградська область) - Ладижинка - Шарів -Умань – Краснопілка – Нестерівка – Зелений Ріг - Жашків - Юрківка (Київська область)
	Київська область	Жашків (Черкаська область) - Юрківка – Сніжки - Винарівка - Кривець – Іванівка – Гостра Могила – Чупира – Черкас – Шкарівка - Біла Церква- Саливінки – Гребінки –Ксаверівка – Кодаки - Митниця – Васильків (кільцева) - Глеваха – Бориспіль (кільцева) – Київ (кільцева) – Велика Олександрівка Безуглівка – Княжичі – Бровари (кільцева) – Калинівка – Залісся - Семиполки – Омелянів (Чернігівська область)
	Чернігівська область[357]	Семиполки (Київська область) - Омелянів –Козелець – Копті = (1) Іванівка – Количівка – Чернігів – Голубичі – Ріпки – Нові Яриловичі –Нова Гута (Білорусь) (2) Ліхачов – Кукшин – Вертіївка – Борзна – Пальчикове – Батурин – Горохове – Поліське – Мар'янівка (Сумська область)
	Сумська область[358]	(2) Поліське (Чернігівська область) – Мар'янівка – Лапшине – Кролевець – Марухи – Береза – Глухів – Товстобубове – Бачівськ – Троєботне (РФ)
Балтійське море – Чорне море[359]	Волинська область[360]	(Польща) ПП Догогуцьк – Яготин – Красна гірка – Довгоноси – Люблинець – Ковель- Городилець – Ворона = (1) Гниле – Старий та Новий Мосир – Озденіш – Богушівка- Гірка Полонка – Мстишин – Лучиці – Боремець (Рівненська область) (2) Колодяжне – Воля-Любитівська – Погіньки – Дарівка – Козин – Рожище – Брище – Сирники – Луцьк – Крупа – Зоряне (Рівненська область)
	Рівненська область	(1) Лучиці (Волинська область) – Боремець – Ярославичі – Надчиці – Новина Добрятинська – Млинів – Панталія – Рачич – Ясенівка - Клипець – Майдан – Кути (Тернопільська область) (2) Крупа (Волинська область) – Зоряне – Новоукраїнка – Брищі – Пугачівка – Ужинець – Озліїв – Аршичин – Панталія – Дубно – Злинець – Дитиничі – Бірок – Судобичі – Смига – Стара Миколаївка – Шепетин – Білокриниця (Тернопільська область)
	Тернопільська область	(1) Майдан (Рівненська область) – Кути – Малі Садки – Сураж – Велика Боровиця (Хмельницька область) (2) Шепетин (Рівненська область) – Білокриниця – Кременець – Підлісне – Вишнівець – Збараж – Чернихівці –Тернопіль =

[355] Схема планування території Миколаївської області. Портал відкритих даних. URL: https://data.gov.ua/dataset/3de98a81-7b2e-4902-b8ac-af782b70de75

[356] Стратегія розвитку Черкаської області на період до 2020. Черкаська обласна державна адміністрація. URL: https://ck-oda.gov.ua/strategiya-rozvitku-cherkaskoyi-oblasti/

[357] Схема планування території Чернігівської області. Портал відкритих даних. URL: https://data.gov.ua/en/dataset/509050db-1630-418a-b0b6-5bad7f8fca25

[358] Схема планування території Сумської області. Сумська обласна державна адміністрація. URL: http://www.sm.gov.ua/ru/oholoshennya/2-uncategorised/16889-skhema-planuvannia-terytorii-sumskoi-oblasti.html

[359] Схема планування території області. Портал відкритих даних. URL: https://data.gov.ua/dataset/612b407c-9c38-4fb9-94d8-8c78fb72cb8a

[360] Про затвердження схеми планування території Волинської області. Волинська обласна рада. URL: http://volynrada.gov.ua/session/13/21

5.1. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗОН ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

Назва МТК (автомобільного)	Регіон	Маршрут
		- (2)-1 Дружба – Теребовля – Копичинці – Чортків – Товсте – Дзвиняч – Кострижівка (Чернівецька область) – (2)-2 Великі Бірки – Підволочиськ – Мислова (Хмельницька область)
	Хмельницька область	(1) Сураж (Тернопільська область) – Велика Боровиця - Іванівка – Жижниківці – Квітневе – Грицики –Чепелівка- Грузевиця – Волиця – Скаржинці – Михалківці – Новосілка – Свобідка Шелехівська – Явтухі – Гармаки (Вінницька область) (2)-2 Підволочиськ (Тернопільська область) – Мислова – Лозова – Війтівці – Медведівка –Волиця – Хмельницький – Копистин – Пирогівці – Голосків – Требухівці – Рудня – Летичів – Вербка – Дяківці (Вінницька область)
	Чернівецька область	(2)-1 Дзвиняч (Тернопільська область) - Кострижівка – Хрещатик – Кадубівці - Заставна – Кіцмань – Мамаївці – Чернівці = – (2)-1-1 Опришени – ПП Порубне – Сірет (Румунія) – (2)-1-2 Новоселиця – ПП Мамалига – Крива (Молдова)
	Вінницька область[361]	(1) Явтухі (Хмельницька область) – Гармаки – територія Вінницької область – Рибки – Кодима (Одеськ область) (2)-2 Вербка (Хмельницька область) – Дяківці – Вінниця – Краснопілка – Івангород (Черкаська область)
	Черкаська область	(2)-2 – Краснопілка (Вінницька область) - Івангород – Сичівка – Мала Севастянівка – Орадівка – Паланка – Умань – Гродзеве – Бабанка - Оксанина - територія Кіровоградської області
	Одеська область	(1) Рибки (Вінницька область) - Кодима – Семено-Карпівка – Борщі – Чапаївка – Федорівка – Долинське – Осинівка – Тімофіївка – Демидове – Березівка – Семихатки - Ряснопіль –Сухине – Комісарівка (Миколаївська область) (2)-2 Луполове (Кіровоградська область) - Голоскове – Криве Озеро (Миколаївська область) – Любашівка- Дмитрівка – Мала Василівка – Жовтневе – Старі Маяки – Ревова – Червонознамянка – Веселе – Бурдівка – Дачне – Одеса – порти Одеси
	Миколаївська область	(1) Сухине (Одеська область) – Комісарівка – Журівка – Калинівка – Кринички – Південний Буг – Миколаїв – Зоря – Мирне – Копані (Херсонська область)
	Херсонська область	(1) Копані (Миколаївська область) –Крутий Яр – Херсон – Цюрупинськ – Клини - Ленінка – Нивокиївка – Новоолександрівка – Ставки – територія АР Крим
Європа - Азія	Закарпатська область	(1) ПП Косонь-Барабаш (Угорщина) – Гать – Зубівка – Яблунів – Климовиця – Керецьки –Лозянський – Сойми – Лопушне – Ілемня (Івано-Франківська область)
	Івано-Франківська область	(1) Лопушне (Закарпатська область) - Ілемня – Луги – Князівське –Вербівка – Старий Угринів – Бережниця – Вістова – Боднарів – Поплавники – Більшівці – Дитятин – Боків (Тернопільська область)
	Тернопільська область	(1) Дитятин (Івано-Франківська область) – Боків – Старий Литвинів – Волощина – Підгайці – *Дворище – Тернопіль – Баварів – Панасівка – Полупанівка – Іванівка – Канівка (Хмельницька область)(проектний)*
	Хмельницька область	(1) *Іванівка (Тернопільська область) – Канівка – Ріпна – Куровечка – Волиця – Хмельницький – Перогівці – Меджибіж – Ставниця – Новокостянтинів – Гулі (Вінницька область)(проектний)*
	Вінницька область	(1) *Новокостянтинів (Хмельницька область) – Гулі – Вінниця – (1а) Рибки – Кодима (Одеська область)(проектний) та (1б) територія Кіровоградської області – Запорожець (Дніпропетровська область)*
	Одеська область	(1а) Рибки (Вінницька область) - Кодима – Семено-Карпівка – Борщі – Чапаївка – Федорівка – Долинське – Осинівка – Тімофіївка – Демидове – Березівка – Семихатки - Ряснопіль –Сухине – Комісарівка (Миколаївська область)
	Миколаївська область	(1а) Сухине (Одеська область) – Комісарівка – Журівка – Калинівка – Кринички – Південний Буг – Миколаїв – Зоря – Мирне – Копані (Херсонська область)

[361] Схема планування території області. Вінницька обласна державна адміністрація. URL: http://vin.gov.ua/info/nabory-vidkrytykh-danykh/22033-skhema-planuvannya-terytoriyi-oblasti

Назва МТК (автомобільного)	Регіон	Маршрут
	Дніпропетровська область[362]	(1б) Запорожець – Поляна – Малософіївка – Барвінок – Рясне – Камяне – Військове – Новоолександрівське – Перевальське – Чаплине – Демурине – Новопавлівка – Словянка (Донецька область)
	Львівська область	(2) ПП Краковець- Корчова (Польща) – Брожки – Калинівка – Черчик – Рулево – Добростани – Великополе – Ямельня – Львів (кільцева) - Дубляни – Запитів - Яблунівка – Соколівка - Мамчурі – Броди – Клекотів – (3)Дитиничі (Рівненська область) та (4) Левятин (Рівненська область)
	Рівенська область	(3) Клекотів (Львівська область) – Дитиничі – Рачів – Привільне – Зелений Рай – Рівне – Гоща – Корець – Повчине (Житомирська область) (4) Клекотів (Львівська область) – Левятин – Радивилів – Пустріванне – Бірок – Злинець – Рачин – Липа – Нагірне – Орестів - Рівне – Гоща – Корець – Повчине (Житомирська область)
	Житомирська область	(3), (4) Корець (Рівненська область) – Повчине – Піщів – Дідовичі – Пилиповичі – Новоград-Волинський – Перемога – Нова Романівка – Романівка – Броники – Миколаївка – Улашанівка – Новини – Молодіжна – Слобідка – Бабичівка – Гута Юстинівка – Болярка – Березівка – Іванівка – Сонячне – Житомир – Нова Вигода – Коростишів – Новогородецьке – Царівка – Кочерів – Йосипівка – Ставище – Небелиця (Київська область)
	Київська область	(3), (4) Небелиця – Завалівка – Калинівка – Березівка= – (3) Любимівка – Мрія – Капітанівка – Стоянка – Київ – (4) Неграші – Липовий Скиток – Глеваха – Васильків – Розпавич – Гвоздів – Нові Безрадичі – Таценки – Плюти – Воронька – Глибоке – Іванків – Бзів – Березань – Семенівка – Памфили – Яготин – Черняхівка – Богданівка – Олексіївка (Полтавська область) (1) Семиполки – Залісся – Калинівка –Бровари – Велика Олександрівка – Бориспіль - Київ
	Полтавська область[363]	(4) Богданівка (Київська область) – Олексіївка – Вікторія – Пирятин – Велика Круча Вили – Пишне – Лубни - Покровська Багачка – Ковтуни – Любкова – Красногорлівка – Коноплянка – Поділ – Любачі – Решетилівка – Циганське – Абзацівка – Полтава – Мале Ладижене – Войнівка – Чутове – Мірошниківка (Харківська область)
	Харківська область[364]	(4) Чутове (Полтавська область) – Андрусівка – Дорофіївка – Ясневе – Сніжків – Гонтів Яр – Валлків – Шарівка - Люботин – Харків – Південне – Камяна Яруга – Чугуїв – Малинівка – Волохів Яр – Веселе – Ізюм – Суха Камянка – Тихоцьке – Долина Краснопілля (Донецька область)
	Донецька область	(4) Тихоцьке (Харківська область) – Долина Краснопілля – Слов'янськ – Привілля – Бахмут – Світлодарськ – Дебальцеве – Фащівка (Луганська область[365]) (1б) Новопавлівка (Дніпропетровська область) - Словянка – Салідове – Новоселівка Друга – Ясинувата – Жданівка – Стрюкове – Ізварине (Луганська область)
Північ - Південь	Одеська область	Одеса – Холодна Балка - Августівка - Красносілка – Переможне– Кремидівка – Степове – Нові шомпони – Петрівка – Сербка – Грекова - Новоподільське – Березівка – Роздол – Ланове – Травневе – Виноградівка (Миколаївська область)

[362] Схема планування території області з додатками. Дніпропетровська обласна рада. URL: https://oblrada.dp.gov.ua/схема-планування-території-області/

[363] Схема планування території Полтавської області (графічні матеріали). Полтавська обласна державна адміністрація. URL: http://www.adm-pl.gov.ua/page/shema-planuvannya-teritoriyi-poltavskoyi-oblasti-grafichni-materiali

[364] Геопортал містобудівного кадастру Харківської області. URL: http://uga-obl.kharkov.ua/ua/map/planning-schemes#map=12//49.63028296505134//35.671920776367195&&layer=9635585433681688-1,100//2203022170794231611-1,100//1635577588204178460-1,100

[365] Схема планування території Луганської область. URL: http://old.loga.gov.ua/netcat_files/5933/5145/h_4b422a995b784dfd7cc1fd1ef31f6cc1

5.1. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗОН ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

Назва МТК (автомобільного)	Регіон	Маршрут
	Миколаївська область	Травневе (Одеська область) - Виноградівка – Боднарівка – Первенець – Веселинове – Урсулівка – Новобілоусівка – Дмитрівка – Дорошівка – Трудове – Василівка – Велика Солона – Камянка – Велідарівка – Дружелюбівка – Малодворянка – Приют – Ольгопіль – Веселий Поділ – Новогригорівка – Завтурове (Кіровоградська область)
	Кіровоградська область	Новогригорівка (Миколаївська область) – Завтурове – Олександрія – Салівка (Полтавська область)
	Полтавська область	Олександрія (Кіровоградська область) - Салівка – Пашківка – Бутеники – Крута Балка - Машівка – Карлівка - Мартинівка - Дондасівка - Оленівка (Харківська область)
	Харківська область	Дондасівка (Полтавська область) - Оленівка – Литовки- Винники – Гаврилівка– Ляшівка – Москальцівка - Нова Водолага – Рокитне– Бідряги - Бистре– Стара Московка– Люботин - Сольоницівка – Польова – Ємці – Дементіївка – Кудіївка - Щербаківка (РФ)
ЧЕС	Одеська область	(Румунія) Ісакча – Орлівка – Котловина – Владичень – Котлабух – Татарбунари – Дивізія – Шабо (Білгород Дністровський) – Роксолани – Барабой –Великий Дальник –Одеса – Красносілка – Нова Вільшанка – Сичавка – Кошари – Коблево (Миколаївська область)
	Миколаївська область	Кошари (Одеська область) – Коблеве – Виноградне – Федорівка – Красне – Щасливе - Калинівка– Кринички – Південний Буг – Миколаїв – Зоря – Луч – Посад – Покровське (Херсонська область)
	Херсонська область	Луч (Миколаївська область) – Посад Покровське – Чорнобаївка – Херсон – Антонівка – Цюрюпинськ – Сергіївка – Роздольне – Петропавлівка – Федорівка – Братське – Нижні Торгаї – Новомиколаївка – Дружбівка – Чорноземне (Запорізька область)
	Запорізька область	Дружбівка (Миколаївська область) – Чорноземне – Червоне поле – Мангуш (Донецька область)
	Донецька область	Червоне поле (Запорізька область) – Мангуш – Маріуполь – Новоазовськ – Маркине – Максимов (РФ)
Євроазіатський	Одеська область	Одеса – Красносілка – Нова Вільшанка – Кошари – Коблево (Миколаївська область)
	Миколаївська область	Кошари (Одеська область) – Коблево – Виноградне – Федорівка – Красне – Щасливе Калинівка– Кринички – Південний Буг – Миколаїв – Зоря = - (1) Копані – Крутий Яр (Херсонська область) - (2) Луч – Посад Покровське (Херсонська область)
	Херсонська область	(1) Копані (Миколаївська область) –Крутий Яр – Херсон – Цюрупинськ – Клини - Ленінка – Нивокиївка – Новоолександрівка – Ставки – Армянськ (АР Крим) – територією АР Крим (2) Луч (Миколаївська область) – Посад Покровське – Чорнобаївка – Херсон – Антонівка – Цюрюпинськ – Сергіївка – Роздольне – Петропавлівка – Зелена Рубанівка – Червоний Перекоп – Подівка – Заозерне – Софіївка – Чкалове – Новотроїцьке – Новоолексіївка – Салькове – Миколаївка – Чонгар – Медведівка (АР Крим) – територією АР Крим

5.2. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОНИ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

Сучасні тенденції розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів (далі МТК) та аналіз світового, в т.ч. і європейського

досвіду їх впливу на розвиток прилеглих територій засвідчують, що зони впливу МТК є особливими функціональними територіями, які на локальному рівні (базовому – рівні ОТГ) повинні насамперед бути інтегрованими до системи просторово-функціонального планування території та не порушувати її цілісність, на регіональному рівні – стати каталізаторами формування нових та розвитку вже існуючих точок економічного зростання, а на національному – сприяти розбудові логістично-транспортної інфраструктури з метою нарощення торговельного та транзитного потенціалів України.

Вплив прокладання МТК через території розселення має радіальний чи «хвилеподібний» характер поширення і сила його дії пропорційна віддалі від МТК[366]. При цьому найбільший імпульс для містобудівного розвитку отримують привузлові території у радіусі 5-15 км від вузла. Аналіз чинних європейських МТК підтверджує, що їх вплив найбільше поширюється на найближчі до МТК територіальні громади. Розвиток функціональної структури територій у зоні впливу МТК стимулюватиме економічну активність у громадах, у т.ч. і у слаборозвинутих.

Відтак на сьогодні на порядку денному першочерговим завданням є забезпечення когерентності державної регіональної політики в контексті виділення функціональних типів території та здійснюваної реформи адміністративно-територіального устрою України, яка розпочалася у 2015 році, і в рамках якої 19 липня 2020 року набрала чинності Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» (№807-IX від 17.07.2020), яка фактично завершила процес формування нового адміністративно-територіального устрою України, ліквідувавши 490 старих райони з утворенням 136 нових районів, до складу яких входять 1469 територіальних громад базового рівня.

МТК тепер проходитимуть територією об'єднаних територіальних громад як цілісних в економічному, соціальному та адміністративних аспектах територій та впливатимуть на їх розвиток. При цьому вплив, який здійснюють МТК, може бути як позитивний, так і негативний. Тому важливо створити необхідні умови для посилення позитивного ефекту на розвиток відповідної території та мінімізувати негативний вплив.

Серед основних напрямів позитивного впливу МТК на розвиток території можемо виділити інфраструктурний, економічний, демографічний та туристично-рекреаційний (див. рис. 5.2).

---

[366] Бобрун Н. В. Принципи розвитку територій в зонах впливу міжнародних транспортних коридорів : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури : 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. 232 с.

Рис. 5.2. Напрями позитивного впливу МТК на територію

Розвиток МТК супроводжується підвищенням ефективності локальної транспортної мережі, покращенням сполучення з віддаленими територіями. Будівництво транспортних розв’язок як нових вузлових елементів зони впливу МТК створюватиме нові інвестиційні можливості для розвитку територій, роблячи їх інвестиційнопривабливими для відкриття нових об’єктів виробництва, зберігання, обслуговування тощо.

Інвестиції у транспортну інфраструктуру здійснюються з метою покращення доступності, якості та/або пропускної спроможності транспортних систем[367]. Покращення доступності забезпечує економію часу в дорозі, сприяє залученню логістичних компаній та відкриттю нових інтермодальних терміналів тощо. Переваги доступності поширюються вздовж відповідного коридору та впливають на всі сектори економіки. Покращена доступність стає перевагою не лише для регіонів, через які проходить транспортний коридор, але й для інших регіонів. Водночас переваги отримають ті території, які

[367] Impact analysis of the TEN-T Core Network Corridors in the Baltic Sea Region. Contribution to the discussion. URL: http://tentacle.eu/a/uploads/dokument/Impact_analysis_TENTacle.pdf

розміщені поряд з вузлами коридору з вищим рівнем доступності, що сприятиме підвищенню рівня їх конкурентоспроможності. Таким чином регіони зазнають різного впливу залежно від їх близькості до транспортного коридору.

Покращення пропускної здатності доріг може призвести до змін у викидах парникових газів, забрудненні повітря та шуму. Залежно від того, чи нарощення потужності призводить до збільшення дорожньо-транспортних потоків чи зменшення заторів, викиди можуть або збільшитися, або зменшитися, принаймні в короткостроковій перспективі. І хоча збільшення швидкості на дорогах зазвичай призводить до збільшення викидів, проте зменшення заторів може зменшити кількість зупинок і рушань, що позитивно вплине на рівень викидів парникових газів. Якщо зміна призводить до зменшення викидів - це сприятиме екологічній безпеці.

У довгостроковій перспективі покращення доступності та/або пропускної спроможності може спричинити збільшення трафіку, що, у свою чергу, створює петлю, де інвестиції, спрямовані на вирішення проблеми доступності/пропускної спроможності, у кінцевому підсумку призводять до збільшення трафіку. З часом транспортна мережа досягне насичення і, таким чином, знову потребуватиме додаткових заходів для покращення доступності та пропускної спроможності.

Інвестиції у транспортну інфраструктуру впливають не лише на функціонування транспортної системи, але й стимулюють розвиток економіки в цілому. Відповідно можна виділити такі основні ефекти[368]:

Агломераційний ефект - як переваги в результаті кластерної організації економічної діяльності в регіоні, який може виникнути через покращення доступності. Покращена доступність підвищує привабливість регіону і впливає на концентрацію суб'єктів господарювання. Це, як правило, призводить до посилення конкуренції, підвищення економічної ефективності господарювання, залучення фінансових ресурсів, розширення спеціалізації та прискорення галузевої диверсифікації. Крім того, у межах регіону агломерація може призвести до економії від масштабу.

Посилення конкуренції між суб'єктами господарювання. Зростання конкуренції на ринках сировини призводить до зниження витрат на виробництво товарів і послуг, що, як наслідок зменшує загальні витрати виробництва. Результатом є подальше посилення конкуренції, оскільки нові суб'єкти виходять на ринок через нижчі витрати виробництва; цей ефект ще більше посилює агломерацію. Більше того, агломерації сприяють перетіканню

[368] Там само.

знань, інновацій та технологій між суб'єктами господарювання, що ще більше підвищує продуктивність та ефективність регіону.

Змінна динаміка на ринках праці. Позитивний вплив транспортних інвестицій також може поширитися на ринок праці. Транспортні витрати, а також час і надійність впливають на рішення людей щодо того, як далеко вони готові їздити на роботу. Для домогосподарств покращена доступність до регіону уможливлює поїздки на роботу до інших міст та регіонів. Покращена доступність у поєднанні з урізноманітненням видів промислової діяльності призводить не лише до збільшення кількості робочих місць, але й до зростання професійних можливостей для більшої кількості працівників. Таким чином регіон може підвищити свою стійкість до коливань економічного циклу.

Зміна вартості землі. Вартість землі на територіях, які зазнають позитивного впливу транспортних коридорів, зростає. Цей ефект пов'язаний із покращенням доступності та привабливості розміщення підприємств та житла у відповідних вузлах та районах.

Відтак розвиток транспортних коридорів може сприяти соціальній стійкості, оскільки інвестиції у транспорт збільшують кількість робочих місць в інших секторах економіки, знижують рівень безробіття та збалансовують попит і пропозицію робочої сили. З точки зору економічної стійкості - сприяють підвищенню економічної продуктивності, а, отже економічному процвітанню в цих областях, які мають покращений доступ до коридору.

Будівництво та розвиток автомагістралей як нової урбаністичної структури вищого порядку визначатиме також у майбутньому напрями розвитку урбанізаційних вузлів, що впливатиме на систему розселення на певній території[369]. МТК стають чинниками урбаністичних змін, провокуючи зростання чисельності населення у певних вузлах.

Території зон впливу МТК містять різноманітні туристичні ресурси, які сьогодні зазвичай є маловідомі та слабо використовуються, тому формування транспортних коридорів сприятиме використанню цих ресурсів[370]. А це, у свою чергу, спричинить економічний, соціальний та містобудівний розвиток територій зони впливу. Для повноцінного облаштування мережі міжнародних транспортних коридорів туристичною інфраструктурою доцільним є формування «туристичних коридорів» у межах зон тяжіння транспортних

[369] Бобрун Н. В. Принципи розвитку територій в зонах впливу міжнародних транспортних коридорів : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури : 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. 232 с.

[370] Яворська В.В ., Коломієць К .В ., Сич В .А . Вплив міжнародних транспортних коридорів на розвиток туризму регіону Українського Причорномор'я. Науковий вісник Херсонського державного університету. В ипуск 7. 2017. С. 248-253.

магістралей. При цьому важливим є ідентифікація у цих коридорах туристичних об'єктів: природних, архітектурних, історико-культурних та інших, які можуть становити значний інтерес для туристів. Облаштувати майданчики для стоянок туристично-екскурсійних автобусів, нові місця короткочасного відпочинку автотуристів та водіїв; встановити інформаційні щити про розташування пам'яток історії, культури, архітектури, місць відпочинку та дорожні знаки, які вказують відстань до них.

Практично у всіх країнах Європи створюються також національні мережі туристичних шляхів загального користування для активного туризму, які є складовими частинами європейської мережі туристичних коридорів (пішохідних - European long-distance tracks та велосипедних - EuroVelo routes). Вони повинні відповідати принципам та рекомендаціям міжнародних організацій у цій галузі, зокрема велосипедні - рекомендаціям Європейської Велосипедної Федерації (ECF), а пішохідні - Європейської Спілки Мандрівників (ERA). Їхні концепції транс'європейських туристичних шляхів практично ідентичні, тому можна говорити про уніфікацію вимог до навігаційної інфраструктури активного туризму. Національні мережі є потужним каталізатором для розвитку в'їзного і внутрішнього туризму, засобом пізнання потенціалу власної країни.

Основними напрямами негативного впливу є адміністративно-територіальний, містобудівний та екологічний (див. рис. 5.3).

Рис. 5.3. Напрями негативного впливу на територію

5.2. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОНИ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

Однією із загроз проходження МТК територією є порушення інтегральності території, насамперед як адміністративно-територіальної одиниці. Розділення колись цілісних в економічному, адміністративному та соціальному планах територій і громад, що проживають на них, вимагають налагодження комунікативних зв'язків як поміж розділеними територіями, так і цих територій з МТК, що в якості компенсації створює нові можливості, зокрема швидке сполучення з віддаленими територіями. Для вирішення завдань оптимізації та адаптації території в зоні впливу МТК необхідно обґрунтувати рекомендовані планувальні заходи[371].

З цією метою зони впливу МТК як функціональний тип території повинен бути відображений у новому виді містобудівної та земельної документації — комплексному плані просторового розвитку території територіальної громади, введеному відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» (від 17 червня 2020 року № 711-I; прийнятого у новій редакції 24 липня 2021 року)[372]. Згідно документу «Планування територій на місцевому рівні здійснюється шляхом розроблення та затвердження комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад, генеральних планів населених пунктів і детальних планів території, їх оновлення та внесення змін до них». При цьому «комплексний план просторового розвитку території територіальної громади це одночасно містобудівна документація на місцевому рівні та документація із землеустрою, що визначає планувальну організацію, функціональне призначення території, основні принципи і напрями формування єдиної системи громадського обслуговування населення, дорожньої мережі, інженерно-транспортної інфраструктури, інженерної підготовки і благоустрою, цивільного захисту території та населення від небезпечних природних і техногенних процесів, охорони земель та інших компонентів навколишнього природного середовища, формування екомережі, охорони і збереження культурної спадщини та традиційного характеру середовища населених пунктів, а також послідовність реалізації рішень, у тому числі етапність освоєння території». Складовою комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади або генерального плану населеного пункту є план зонування території ((зонінг) – документація), що визначає умови та обмеження використання території у межах визначених функціональних зон. При цьому «функціональна зона території – визначена

[371] Бобрун Н. В. Принципи розвитку територій в зонах впливу міжнародних транспортних коридорів : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури : 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури; Міністерство освіти і науки України, НУ «Львівська політехніка». Львів, 2016. 232 с.

[372] Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text

комплексним планом просторового розвитку території територіальної громади, генеральним планом населеного пункту, планом зонування території частина території територіальної громади, щодо якої визначений певний набір дозволених (переважних (основних) та супутніх) видів цільового призначення земельних ділянок та відповідно до законодавства встановлені обмеження у використанні земель у сфері забудови».

У Законі України "Про регулювання містобудівної діяльності" [373] вводиться поняття «концепція інтегрованого розвитку території територіальної громади» як документу стратегічного планування, який може розроблятися на замовлення органу місцевого самоврядування із залученням місцевих мешканців, суб'єктів господарювання, що зареєстровані та/або здійснюють господарську діяльність на території відповідної територіальної громади або мають намір здійснювати таку діяльність у межах відповідної території, і визначає довгострокові, міждисциплінарні, просторові та соціально-економічні пріоритети розвитку території, є вихідними даними для розроблення містобудівної документації на місцевому рівні на принципах сталого розвитку з метою підвищення якості життя, доступності та рівності можливостей, сприяння розвитку соціальних суспільних відносин та ділової активності, оптимізації адміністративної діяльності, відповідає державним і регіональним програмам розвитку та затверджується відповідним органом місцевого самоврядування".

Зони впливу МТК отримають найбільші можливості для розвитку за умови збереження цілісності адміністративно-територіальної одиниці (як приклад ОТГ). Для поєднання «розтятих» територій МТК споруджуються об'єкти транспортної інфраструктури: мости, тунелі і транспортні розв'язки. Території біля них наповнюються об'єктами обслуговування транспорту, виробництва, торгівлі тощо[374].

Залежно від проходження МТК відносно адміністративного центру ОТГ можна виділити такі його типи (див рис. 5.4).

Найкращим варіантом є, коли МТК проходить по межі ОТГ.

Характеристика проходження МТК «Балтійське море – Чорне море» територією ОТГ Волинської області наведена у таблиці 5.4.

---

[373] Закон України "Про регулювання містобудівної діяльності". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text

[374] Бобрун Н. В. Принципи розвитку територій в зонах впливу міжнародних транспортних коридорів : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури : 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. 232 с.

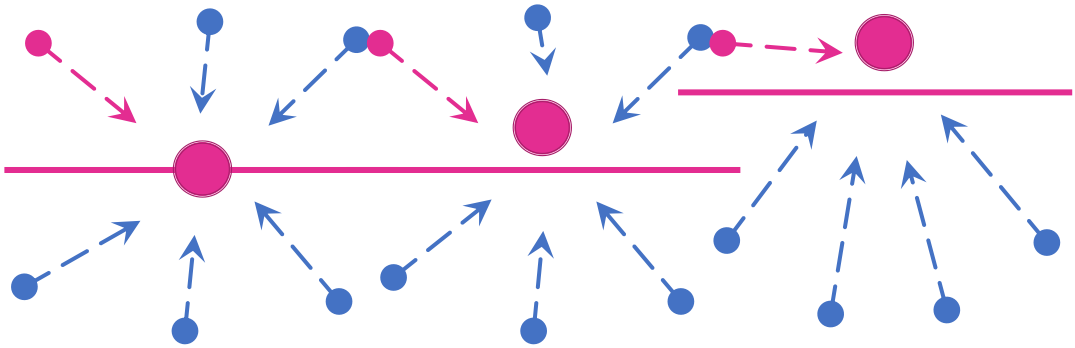

I-ий тип – МТК проходить через адміністративний центр ОТГ

II-ий тип – МТК проходить повз адміністративний центр ОТГ, розділяючи територію приблизно навпіл

III-ій тип – МТК відрізає більшу частину території громади від адміністративного центру ОТГ

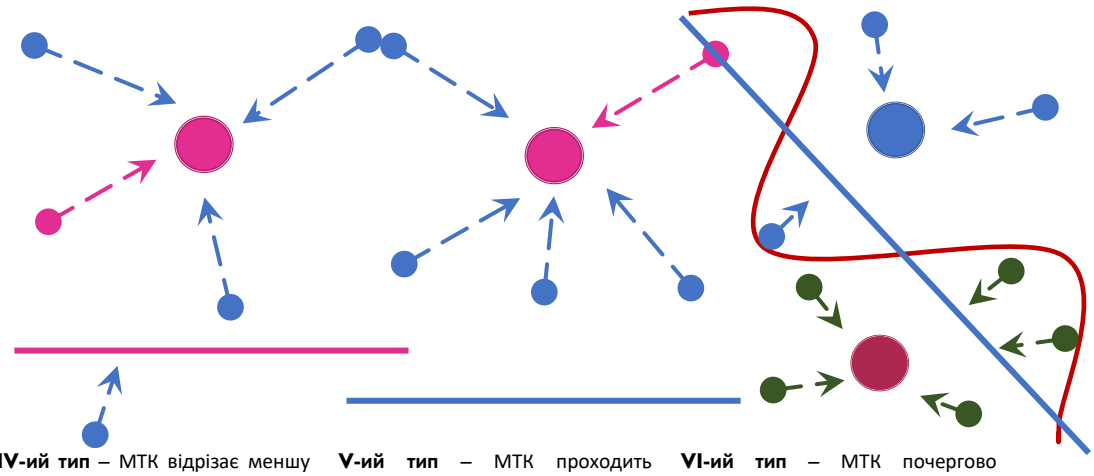

IV-ий тип – МТК відрізає меншу частину території громади від адміністратив-ного центру ОТГ

V-ий тип – МТК проходить практично по межі ОТГ

VI-ий тип – МТК почергово перетинає дві і більше ОТГ

Умовні позначення:

- адміністративний центр громади;
- поселення, які входять до складу ОТГ;
- напрямок функціонального зв'язку;
- міжнародний транспортний коридор

Рис. 5.4. Основні типи проходження МТК відносно адміністративного центру ОТГ

Таблиця 5.4

Характеристика проходження МТК «Балтійське море – Чорне море» територією ОТГ Волинської області

№ п/п	Назва ОТГ	Населення, тис ос.	Площа, $км^2$	Кількість населених пунктів в ОТГ, од.	Кількість населених пунктів в ОТГ, що перетинає МТК, од.	Тип проходження МТК відносно адміністративного центру ОТГ	Природно-заповідний фонд у зоні впливу МТК
1	Рівненська сільська	5,5	333,5	17	1	IV-ий тип	-
2	Вишнівська сільська	8	498,3	21	3	I-ий тип, VI-ий тип	-
3	Любомильська міська	16	296,8	15	0	V-ий тип, VI-ий тип	Лісовий заказник місцевого значення «Підгородецький»
4	Луківська селищна	5,1	161,2	14	0	III-ій тип	-
5	Люблинецька селищна	6,4	115	9	0	III-ій тип	Ландшафтний заказник місцевого значення «Калинівські кринички»
6	Ковельська міська	73,9	311,1	15	1	II-ий тип	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Здоров'я»
7	Колодяжненська сільська	8,4	464,4	19	1-ша гілка МТК – 2 2-га гілка МТК – 2	1-ша гілка МТК – I-ий тип 2-га гілка МТК – II-ий тип	Ландшафтний заказник місцевого значення «Волошки»
8	Голобська селищна	8,7	300,8	23	1-ша гілка МТК – 2 2-га гілка МТК – 2	1-ша гілка МТК – I-ий тип 2-га гілка МТК – IV-ий тип	Ландшафтний заказник місцевого значення «Волошки»; Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Урочище Стахор»; Орнітологічний заказник місцевого значення «Кулики»
9	Рожищенська міська	26,7	461,5	37	1-ша гілка МТК – 2 2-га гілка МТК – 1	1-ша гілка МТК – IV-ий тип 2-га гілка МТК – IV-ий тип	-
10	Копачівська сільська	5,2	178,4	14	1-ша гілка МТК – 2 2-га гілка МТК – 5	1-ша гілка МТК – I-ий тип 2-га гілка МТК – IV-ий тип	Ботанічна пам'ятка місцевого значення «Алея модрини європейської»
11	Луцька міська	241,7	383,1	36	1-ша гілка МТК – 6 2-га гілка МТК – 3	1-ша гілка МТК – II-ий тип 2-га гілка МТК – IV-ий тип	Орнітологічний заказник місцевого значення «Рокинівський»; Гідрологічний заказник місцевого значення «Краєвид»; Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загально-державного значення «Байрак»
12	Підгайцівська сільська	20,4	285	20	1-ша гілка МТК – 2	I-ий тип	-
13	Боратинська сільська	18,4	282,7	24	2-га гілка МТК – 4	III-ій тип	-

5.2. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОНИ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

Основним інфраструктурним об'єктом на МТК є вузли транспортних розв'язок – з'їздів та різнорівневих перетинів доріг державного, регіонального та місцевого значення з МТК. Залежно від рівня урбанізації території розробляються різні моделі розташування інфраструктурних об'єктів автотраси[375]. У районах з низькою щільністю житлової забудови (зокрема, села, хутори, які не мали внутрішнього громадського транспорту) влаштовуються наземні переходи і дворівневі переходи під автострадою для транспорту і пішоходів шириною 12 м (двосмугові). Новостворені підземні або наземні комунікації поперечного до МТК напряму необхідні для відновлення зв'язків місцевої громади з ближніми населеними пунктами та адміністративними центрами регіону, які були порушені внаслідок прокладення МТК. Розташування переходів прослідковується на відстані в межах до 2 км один від одного.

У районах з високою щільністю житлової забудови (міста з кількістю населення, що передбачає наявність громадського транспорту) у районах примикання до МТК влаштовуються дворівневі транспортні розв'язки та з'їзди[376]. Розв'язки розташовуються через кожні 10-20 км на територіях, де відсутні міста, і через 1-13 км біля міст. Кількість розв'язок і відстань між ними залежить від величини міста. Для малих міст проектується один-два з'їзди-виїзди кожні 2-4 км. Для середнього міста влаштовується два-чотири з'їзди-виїзди кожні 4-13 км. Велике місто потребує розташування п'яти-шести з'їздів-виїздів кожні 1,3-9 км. Для більшого міста проектується шість-вісім з'їздів-виїздів кожні 1,5-7 км. Для найбільшого міста влаштовується вісім і більше розв'язок кожні 3-13 км. Однак ці показники можуть змінюватись залежно від розташування міста стосовно автотраси (наприклад, коридор лише дотикається до міста чи обгинає місто навколо). До розв'язок (вузлів) тяжіють об'єкти транспортної інфраструктури, торгівлі і обслуговування, виробництва та складування, відпочинкові.

Для міст із населенням понад 100 тис. осіб розробляються комплексні схеми транспорту (КСТ), а для міст із складним вузлом зовнішнього транспорту та населенням менше 100 тис. осіб може розроблятися комплексна схема організації дорожнього руху (КСОДР). У зазначених документах формуються пріоритетні напрями вирішення транспортних проблем із врахуванням соціально-економічних і транспортно-планувальних особливостей окремого міста[377].

---

[375] Там само.

[376] Там само

[377] ДБН Б.1-2-95. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження і затвердження комплексних схем транспорту для міст України. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/05/DBN-B.1-2-95.pdf

У місцях перетину чи примикання найвищих категорій доріг – МТК і доріг державного та регіонального значення будуються кількарівневі транспортні розв'язки, а прилеглі до них території з часом розбудовуються об'єктами придорожнього сервісу, торгівлі та обслуговування з обох боків магістралі в радіусі 15-20 км. Розташування таких об'єктів найчастіше тяжіє до перехрестя шляхів, але може набувати лінійного характеру вздовж доріг нижчої від МТК категорії.

Розвиток МТК супроводжується збільшенням кількості об'єктів придорожнього сервісу: майданчиків для стоянки транспортних засобів, майданчиків відпочинку, видових майданчиків, автозаправних станцій (АЗС), пунктів технічного обслуговування, мотелів, готелів, складських комплексів тощо. Загроза хаотичного розвитку приавтострадних територій теж може бути нівельованою шляхом розробки комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади.

Зокрема, потужність АЗС (кількість заправок на добу) слід розраховувати на основі інтенсивності руху та складу транспортного потоку. АЗС відносяться до об'єктів підвищеної небезпеки. Тому забороняється будівництво АЗС ближче ніж 100 м від водойм. Також не можна розміщувати АЗС на ділянках з поздовжнім похилом більше 40 ‰ з радіусами кривих у плані менше 1000 м, з радіусом опуклих кривих менше 1000 м – ближче 250 м від залізничних переїздів[378].

Згідно чинних державних будівельних норм щодо проектування будівель готелів «на крупних транзитних магістралях», які сполучають населені пункти, слід розміщувати мотелі. Готелі та готельні комплекси рекомендовано розміщувати в пішохідній доступності від зупинок громадського транспорту (у радіусі 700 м)[379].

Підприємства харчування місткістю 100 і більше місць (ресторани, бари, кафе) доцільно розміщувати в громадських і торгових центрах, на магістралях і площах, поблизу зупинок міського транспорту, станцій метрополітену, вокзалів і аналогічних місцях жвавого руху населення, а також на рекреаційних територіях[380].

До об'єктів дорожнього сервісу відносяться майданчики відпочинку - дорожня споруда для короткотермінового відпочинку учасників дорожнього руху, до складу якої входить майданчик для стоянки, зона відпочинку та

---

[378] Споруди транспорту. Автомобільні дороги. Частина І. Проектування. Частина ІІ. Будівництво. ДБН В.2.3.-4:2007.URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/04/DBN_V.2.3-4-2007.pdf

[379] Будинки і споруди. Готелі. ДБН В.2.2-20:2008. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/DBN-V.2.2-20-2008.pdf

[380] Будинки і споруди. Підприємства харчування (заклади ресторанного господарства). ДБН В.2.2-25:2009. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/71.1.-DBN-V.2.2-252009.-Budinki-i-sporudi.-Pidpriyemstva.pdf

санітарне устаткування. Залежно від місця їхнього розташування їх поділяють на: міжміські (розташовані за межами міської смуги) та приоб'єктні (розташовані на відстані до 1 км або поряд з територією визначних історико-культурних, природних та інших об'єктів, де зупиняються учасники дорожнього руху)[381].

Майданчики відпочинку повинні містити: майданчики для стоянки транспортних засобів; з'єднувальні з'їзди/в'їзди до дороги, зону відпочинку для учасників руху; пішохідні доріжки з твердим покриттям до зони відпочинку та елементів її облаштування; технічні засоби для організації та регулювання дорожнього руху; інженерні комунікації та елементи благоустрою, а також рекомендується влаштувати зону для огляду та профілактичного обслуговування транспортних засобів[382]. Рекомендована відстань між майданчиками відпочинку: на автомобільних дорогах I – II категорій – від 15 км до 20 км для кожного напрямку руху; III – IV категорій – від 20 км до 30 км. При виборі місця розташування майданчика відпочинку слід враховувати: захищеність його від сильних вітрів, рельєф місцевості, наявність мальовничого пейзажу. При визначенні місця розташування майданчика відпочинку рекомендується враховувати наявність необладнаних місць стихійного відпочинку учасників дорожнього руху.

Не можна розміщувати майданчики відпочинку та перехідно-швидкісні смуги руху, які влаштовані на підходах до їх з'єднувальних з'їздів/в'їздів[383]:

а) ближче ніж 150 м від зони транспортних розв'язок (за відсутності перехідно-швидкісних смуг);

б) ближче ніж 25 м від зони транспортної розв'язки (за наявності перехідно-швидкісних смуг);

в) ближче ніж 100 м від мостів, які не є елементами транспортної розв'язки в різних рівнях;

г) ближче ніж 100 м від залізничних переїздів;

д) на перехідно-швидкісних смугах;

е) на пішохідних (тротуарах) і велосипедних доріжках; ж) на зупинках маршрутного транспорту;

з) на ділянках доріг з повздовжнім похилом понад 40 ‰;

і) у місцях, де коефіцієнт безпеки менше ніж 0,8 або коефіцієнт аварійності більше ніж 20;

---

[381] Автомобільні дороги. Майданчики для стоянки транспортних засобів і відпочинку учасників дорожнього руху. Загальні вимоги проектування. ГБН В.2.3-37641918-549:2018. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/GBN-549-ostatochna-redaktsiya.pdf

[382] Там само.

[383] Там само.

к) на ділянках з радіусами вертикальних кривих у поздовжньому профілі менше нормативного для даної категорії.

Міжміські майданчики відпочинку, у разі їх розміщення біля в'їзду/виїзду до міста, призначають окремо на виїзді з міста (розташовують ближче до міста) і на в'їзді у місто (розташовують далі від міста). Відстань між цими майданчиками відпочинку на автомобільній дорозі слід приймати не менше ніж 300 м.

Майданчики відпочинку рекомендується влаштовувати поряд з пунктами громадського харчування, закладами торгівлі, СТО, АЗС та АГНС.

Кожному об'єкту дорожнього будівництва присвоюється категорія його складності, яка визначається на основі класу наслідків (відповідальності), який розраховується за такими характеристиками[384]:

- можлива небезпека для здоров'я і життя людей, які постійно перебувають на об'єкті дорожнього будівництва;
- можлива небезпека для здоров'я і життя людей, які можуть періодично перебувати на об'єкті дорожнього будівництва (для об'єктів дорожнього будівництва, які мають лінійний характер, ця характеристика не нормується);
- можлива небезпека для життєдіяльності людей, які можуть перебувати поза об'єктом дорожнього будівництва, але в зоні його впливу (проживають вздовж об'єкта дорожнього будівництва, що проектується та для яких у проекті передбачаються підземні/надземні пішохідні переходи, місцеві проїзди, тротуари, шумозахисні стінки тощо);
- обсяг можливого економічного збитку від руйнування об'єктів дорожнього будівництва з причин техногенного або природного характеру;
- втрата об'єктів культурної спадщини;
- можливість припинення функціонування об'єктів дорожнього будівництва.

При проходженні МТК є високий ризик порушення екологічного балансу території: здійснює істотний вплив на біорізноманіття, порушує міграційні шляхи тварин та цілісність екосистем. Відповідно до ДБН А.2.2-1-2003 будівництво автомобільних магістралей відноситься до переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку[385].

---

[384] Автомобільні дороги. Визначення класу наслідків (відповідальності) та категорії складності об'єктів дорожнього будівництва. ГБН В.2.3-37641918-552:2015. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/GDN-V.2.3-37641918-552-2015-avtomobilni.pdf

[385] Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд ДБН А.2.2-1-2003. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/4.1.-DBN-A.2.2-1-2003.-Sklad-i-zmist-materialiv-otsinki.pdf

5.2. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОНИ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

Вплив автомобільної дороги на довкілля - це будь-яка зміна в навколишньому середовищі, несприятлива чи сприятлива, яка повністю чи частково спричинена будівництвом, ремонтом та/або експлуатаційним утриманням автомобільних доріг[386].

Вплив автомобільної дороги на навколишнє середовище поділяється на вплив під час виконання будівельних робіт та під час її експлуатації. Під час будівництва безпосередній вплив стосується таких компонентів навколишнього середовища[387]:

- повітряне середовище: викиди відпрацьованих газів, поширення речовин у вигляді суспендованих твердих частинок (пилу, сажі) від будівельної техніки та автотранспорту;
- акустичне середовище: шум, вібрація від роботи машин та механізмів;
- геологічне середовище: можливе виникнення та активізація екзогенних процесів (лінійна та площинна ерозія; зсуви, спливи та осипи при підрізанні схилів та формуванні насипів, просідання поверхні, підтоплення, розвиток карсту тощо);
- гідрогеологічне середовище: можливі тимчасові та постійні зміни режиму, рівнів ґрунтових та підземних вод, їх хімічне забруднення;
- ландшафти: зміни місцевих ландшафтів при будівництві земляного полотна, виконанні протиерозійних та протизсувних заходів, влаштуванні виїмок та насипів, розробці кар'єрів;
- водне середовище: можливі тимчасові та постійні зміни режимів стоку та рівнів води, порушення руслових процесів і розвиток абразії, забруднення водного середовища стічними водами, які містять нафтопродукти та інші хімічні сполуки, забруднення сміттям та замулювання русел;
- ґрунти: зняття рослинного шару ґрунту, деградація ґрунтів внаслідок площинної ерозії та змін фізико-механічних властивостей внаслідок земляних робіт, забруднення стічними водами, що містять нафтопродукти та інші хімічні сполуки, забруднення будівельними відходами;
- земельні ресурси: відчуження земель для будівництва автомобільної дороги та штучних споруд, тимчасове вилучення земель для резервів, кар'єрів, будівельних майданчиків і технологічних проїздів;

---

[386] Споруди транспорту. Охорона довкілля при будівництві, ремонті та експлуатаційному утриманні автомобільних доріг. ГБН В.2.3-218-540:2012. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/GBN_V.2.3-218-540-2012.pdf

[387] Споруди транспорту. Екологічні вимоги до автомобільних доріг. Проектування. ГБН В.2.3-218-007:2012. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/GBN_V.2.3-218-007-2012.pdf

- рослинний і тваринний світ, заповідні об'єкти: вирубування лісонасаджень, розчищення чагарників, порушення біотопів, зміни умов оселення та шляхів міграції диких тварин, деградація екосистем під впливом шуму та речовин у вигляді суспендованих твердих частинок;
- навколишнє соціальне середовище (населення): вилучення земель у постійне і тимчасове користування, знесення будівель, незручності при проведенні будівельних робіт (утруднення проїзду та проходу), забруднення повітряного басейну, техногенний вплив на пам'ятки історії та архітектури;
- навколишнє техногенне середовище: вплив викидів, вібрації на будівлі та споруди, порушення експлуатаційної надійності елементів техногенного середовища, утворення будівельних та побутових відходів.

Під час експлуатації автомобільної дороги безпосередній вплив стосується таких компонентів навколишнього середовища[388]:

- повітряне середовище: забруднення викидами відпрацьованих газів двигунів автомобілів та твердими рештками від зносу автомобільних шин та дорожнього покриття;
- акустичне середовище: шум та вібрація від автомобільного транспорту;
- водне середовище: скиди зливових і талих стічних вод з дорожнього покриття та штучних споруд;
- ґрунти: забруднення побутовим сміттям, скидами зливових і талих стічних вод.
- Опосередкований вплив автомобільної дороги під час її експлуатації стосується таких компонентів навколишнього середовища[389]:
- рослинний і тваринний світ, заповідні об'єкти: зміни умов міграції диких тварин, вплив на біотопи, біологічні та екологічні системи;
- навколишнє соціальне середовище: вилучення земель у постійне користування, зміни умов місцевого та транзитного сполучення;
- навколишнє техногенне середовище: можливий вплив викидів, шуму і вібрації на будівлі та споруди, у тому числі – потенційно-небезпечні техногенні об'єкти.

При виконанні дорожніх будівельно-ремонтних робіт недопустимо розташування будівельних майданчиків, майданчиків для стоянки будівельних машин, матеріальних складів та інших промислових об'єктів у межах водоохоронних зон водних об'єктів та на територіях природно-

[388] Споруди транспорту. Екологічні вимоги до автомобільних доріг. Проектування. ГБН В.2.3-218-007:2012. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/GBN_V.2.3-218-007-2012.pdf
[389] Там само.

заповідного фонду України. Також забороняється скидання стічних вод, звалювання промислових відходів, влаштування приоб'єктних майданчиків для розміщення будівельної техніки та будівництво тимчасових споруд в межах водоохоронних зон і територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Водночас влаштування запруд, перемичок, відводів, підходів до мостів, заходи по очищенню та освітленню води, що скидають з карт намиву, а також її спуск у водостоки та водойми здійснюють тільки за узгодженням відповідних природоохоронних органів. При цьому необхідно забезпечити збереження гідрологічного режиму рибогосподарських водних об'єктів, міграцію риби та інші вимоги щодо збереження біоресурсів та умов їх відновлення. Проте в період масового нересту риби, дорожні будівельно-ремонтні роботи з влаштування мостових споруд у межах акваторії припиняються, а роботи, що передбачають застосування будівельних машин і механізмів на рибогосподарських об'єктах, не повинні призводити до перевищення допустимого рівня шуму[390].

Заправку автомобілів, тракторів та інших самохідних машин паливом і мастилом здійснюють на стаціонарних або пересувних заправних пунктах у спеціально відведених місцях, віддалених від водних об'єктів.

При забрудненні смуги відведення відходами (побутові відходи, будівельні відходи тощо), його систематично збирають та вивозять у відведені для цього місця, а при можливості – утилізують. З метою зниження негативного впливу протиожеледних речовин на рослини, ґрунт, ґрунтові та поверхневі води у місцях з великою кількістю внесених хлоридів забезпечують водовідвід шляхом створення перехоплюючих та водовідвідних дренажів. Задля обмеження забруднення прилеглої до автомобільних доріг території внаслідок використання протиожеледних матеріалів передбачають придорожнє озеленення, яке перешкоджає переносу цих речовин. Використовують стійкі до засолення рослини (акація біла, береза, клен та інші)[391].

Для запобігання загибелі тварин в межах територій їх мешкання і розмноження та на шляхах міграції встановлюють спеціальні огородження, біопереходи для тварин та відлякуючі засоби (катафоти, лампи, звукові сигнали тощо).

При експлуатації автомобільних доріг рівні шуму на території господарського призначення, що потрапляють під вплив автомобільної дороги загального користування не повинні перевищувати встановлених

---

[390] Споруди транспорту. Охорона довкілля при будівництві, ремонті та експлуатаційному утриманні автомобільних доріг. ГБН В.2.3-218-540:2012. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/GBN_V.2.3-218-540-2012.pdf

[391] Там само.

нормативних значень. В разі перевищення нормативних значень рівнів шуму[392] необхідно передбачати шумозахисні заходи.

Основними джерелами зовнішнього техногенного шуму є потоки автомобільного, рейкового, водного, повітряного транспорту, промислові підприємства та їх окремі установки, комунально-складські і транспортні підприємства, автостоянки тощо. Проектування будинків і споруд різного призначення, планування і забудова територій населених пунктів повинна здійснюватися з метою забезпечення захисту людей від шкідливого впливу транспортного шуму. Проектування захисту від транспортного шуму (автомобільних доріг і залізниць загальної мережі, вулично-дорожньої мережі тощо) передбачає[393]:

а) розрахункове (на етапі проектування лінійного об'єкта інженерно транспортної інфраструктури) визначення шумової характеристики транспортного потоку в залежності від складу транспортного потоку, швидкості і інтенсивності руху транспорту, технічних характеристик автомобільної дороги або залізничної колії (тип покриття проїзної частини, тип залізничної колії, поздовжній ухил вулиці або дороги тощо) з урахуванням перспективної інтенсивності руху;

б) розрахункове визначення (за шумовою характеристикою транспортного ДБН В.1.1-31:2013 17 потоку) очікуваних рівнів шуму на прилеглій території з нормованими рівнями шуму і в приміщеннях житлових і громадських будинків;

в) визначення необхідного зниження рівнів шуму на території і в приміщеннях будинків до допустимих величин;

г) розроблення комплексу шумозахисних заходів із забезпечення нормативного шумового режиму на території і в приміщеннях будинків.

Покращенню стану акустичного режиму на сельбищних територіях населених пунктів сприяють такі містобудівні і архітектурно-планувальні заходи:

а) функціональне зонування території з відокремленням санітарно-захисними зонами житлової та громадської забудови і рекреаційних територій від промислових, комунально-складських зон та основних транспортних комунікацій;

---

[392] Шум як несприятливий фізичний фактор навколишнього середовища - це будь-який небажаний звук чи сукупність звуків з випадковими розподілами частот і інтенсивності, що сприймається негативно, заважає слуховому сприйняттю корисної інформації, порушує тишу, завдає шкоди здоров'ю людини і знижує її працездатність (Захист територій, будинків і споруд від шуму ДБН В.1.1-31:2013. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/36.1.-DBN-V.1.1-312013.-Zahist-teritoriy-budinkiv-i-sp.pdf)

[393] Захист територій, будинків і споруд від шуму ДБН В.1.1-31:2013. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/36.1.-DBN-V.1.1-312013.-Zahist-teritoriy-budinkiv-i-sp.pdf

б) прокладання автомобільних доріг швидкісного і вантажного руху і залізниць в обхід житлових районів, зон масового відпочинку, санаторно-курортних зон;

в) диференціація вулично-дорожньої мережі за складом транспортного потоку з виділенням основного об'єму вантажного перевезення на спеціалізовані дороги;

г) концентрація основних транспортних потоків на невеликій кількості магістральних вулиць і доріг з високою пропускною здатністю, що проходять, за можливості, поза житловою забудовою (по межах промислових, комунальноскладських зон, уздовж смуг відведення залізниць);

д) використання шумозахисних властивостей рельєфу місцевості при прокладанні магістральних вулиць і доріг;

е) збільшення міжмагістральних територій для віддалення основних масивів житлової забудови від інтенсивних транспортних потоків;

ж) зосередження джерел шуму значної інтенсивності на територіях промислових зон в окремих комплексах, найбільш віддалених від житлової забудови.

В умовах сформованої міської забудови або у разі проходження автомобільної дороги чи залізниці у межах населеного пункту на відстані від житлової забудови, що не забезпечує необхідного зниження шуму, потрібно для захисту прилеглої території від транспортного шуму застосовувати шумозахисні екрани як найбільш ефективний будівельно-акустичний засіб зниження шуму. У деяких випадках (наприклад, при русі транспорту по мостах, шляхопроводах, естакадах, віадуках) шумозахисні екрани є єдиним будівельно-акустичним засобом із шумозахисту, застосування якого значно скорочує зону шумового забруднення.

При проектуванні будівництва нових автомобільних доріг визначають розрахункову відстань, що забезпечує санітарні умови, у межах якої прогнозують перевищення санітарних нормативів акустичного забруднення. У населених пунктах трасу дороги прокладають, по відношенню до території житлової забудови, на відстані більшій, ніж ширина розрахункової санітарно-захисної смуги по шуму, але не менше, ніж 100 м для доріг I екологічного класу та 50 м – II та III класів[394].

Установлення звуковідбивного шумозахисного екрана з одного боку магістралі призводить до підвищення рівня шуму на протилежному боці примагістральної території завдяки внеску відбитої від екрана звукової енергії. У зв'язку з цим на магістральних вулицях або дорогах з двостороннім розташуванням об'єктів, що потребують захисту від шуму, необхідно

[394] Споруди транспорту. Екологічні вимоги до автомобільних доріг. Проектування. ГБН В.2.3-218-007:2012. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/GBN_V.2.3-218-007-2012.pdf

застосовувати звукопоглинальні шумозахисні екрани (екрани, у яких поверхня з боку джерела шуму облицьована ефективною звукопоглинальною конструкцією). Застосування звукопоглинального облицювання шумозахисного екрана з боку території, що захищається від шуму, недоцільне [395]. Шумозахисні екрани слід встановлювати на мінімально допустимій відстані від проїзної частини з урахуванням вимог щодо безпеки руху, експлуатації дороги і транспортних засобів та експлуатації екрана. При такій установці екрана необхідне зниження рівня шуму забезпечується при найменшій його висоті.

Рівні впливу автомобільної дороги на навколишнє середовище оцінюють в межах прилеглих до проїзної частини територій, на які поширюється прямий чи опосередкований екологічний вплив проектованого об'єкту. У таблиці 5.5 представлено орієнтовні розміри смуги впливу, захисної смуги та резервно-технологічної смуги[396].

Таблиця 5.5

Орієнтовні розміри смуги впливу, захисної смуги, резервнотехнологічної смуги

Найменування прилеглої території, що зазнає впливу дороги	**Відстань від краю проїзної частини для доріг різних екологічних класів, м** *(при умові вільного поширення впливу / за умов наявності перешкод у вигляді рельєфу, забудови, лісу та зелених насаджень, які займають за шириною площу не менше ніж половина смуги)*		
	I клас	**II клас**	**III клас**
Смуга впливу	3000/1500	2000/1000	600
Захисна смуга	300/200	150/90	60/30
Резервно-технологічна смуга	30	12	7,5

Відповідно до ГБН В.2.3-218-007:2012 визначають такі види впливів на екологічну безпеку:

- викиди транспортних засобів, що рухаються по дорозі (транспортні забруднення): відпрацьовані гази, транспортний шум, пил у вигляді твердих викидів і продуктів зносу покриття та шин, що забруднюють повітря, ґрунт і водні об'єкти на прилеглій території;
- зміни у господарських і природних системах внаслідок введення дороги та інженерних споруд в експлуатацію: тимчасове вилучення земель, переформування рельєфу, зміна стоку, рівня і умов руху ґрунтових вод, розділення біосистеми і господарських угідь, існуючої інфраструктури;

[395] Захист територій, будинків і споруд від шуму ДБН В.1.1-31:2013. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/36.1.-DBN-V.1.1-312013.-Zahist-teritoriy-budinkiv-i-sp.pdf

[396] Споруди транспорту. Екологічні вимоги до автомобільних доріг. Проектування. ГБН В.2.3-218-007:2012. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/GBN_V.2.3-218-007-2012.pdf

– технологічні впливи під час виконання будівельних і ремонтних робіт: забруднення атмосферного повітря, ґрунту та водоймищ під час роботи дорожніх машин, виробничий шум, розповсюдження пилу, тимчасове вилучення земель.

До фізичних факторів впливу автомобільної дороги на навколишнє середовище належать: акустичний вплив, вібрація. При будівництві та експлуатації автомобільної дороги основним джерелом фізичного впливу є будівельна техніка та транспортні засоби.

Рівні вібрації в житлових будинках, що розташовані в смузі впливу автомобільної дороги, не повинні перевищувати їх допустимі рівні. Спеціальні розрахунки вібрації та відповідні захисні споруди можуть бути необхідними за умов існування сейсмочутливих будівель і споруд, або ж особливих видів виробництв в зоні дії вібрації. Зона дії вібрації зазвичай не перевищує 30 м від кромки проїзної частини. Для виконання цих вимог трасу дороги прокладають на безпечній відстані від території житлової забудови. При неможливості дотримання необхідної відстані застосовують противібраційні захисні екрани. Захисні екрани розташовують на мінімально допустимій відстані від джерела вібрації, не далі ніж 5-6 м від осі крайньої смуги проїзної частини. По можливості, слід враховувати ґрунтово-геологічні та фізико-механічні характеристики ґрунтів та матеріалів дорожнього одягу[397].

Будівництво та експлуатація автомобільних доріг супроводжуються прямим та опосередкованим впливом на поверхневі водні об’єкти. Безпосереднє забруднення водних об’єктів можливе внаслідок стоку дощових і талих вод з поверхні дорожнього покриття. Опосередкований вплив відбувається внаслідок просочування забруднених стоків та вимивання забруднюючих речовин, що накопичуються в ґрунті за рахунок осідання транспортних викидів, відходів паливно-мастильних матеріалів, розчинних і нерозчинних будівельних та протиожеледних матеріалів тощо. На ділянках доріг, які пролягають в межах водоохоронних зон водоймищ, території особливої охорони, зони санітарної охорони курортів, територій природно-заповідного фонду, рекреаційних зон (місць туризму, спорту і масового відпочинку населення) слід влаштовувати споруди відведення та очищення стоків з поверхні дорожніх покриттів та штучних споруд. Будівництво нових автомобільних доріг слід, по можливості, проектувати на малопродуктивних, найменш придатних для сільськогосподарського використання, вільних від лісонасаджень землях.

[397] Споруди транспорту. Екологічні вимоги до автомобільних доріг. Проектування. ГБН В.2.3-218-007:2012. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/GBN_V.2.3-218-007-2012.pdf

Вплив будівництва та експлуатації автомобільної дороги на рослинний та тваринний світ може бути прямим (механічні пошкодження, знищення, деградація біотопів) або опосередкованим (у результаті забруднення відходами, відпрацьованими газами, забрудненими стоками, осідання речовин у вигляді суспендованих твердих часток, зміни умов міграції диких тварин тощо)[398].

При умові очікуваних негативних впливів на рослинний та тваринний світ передбачають впровадження природоохоронних заходів: на перетині шляхів міграції диких тварин з автомобільними дорогами з інтенсивністю руху (20 річна перспектива) більше, ніж 10000 авт/добу рекомендовано влаштовувати біопереходи та огородження висотою від 2 м до 2,5 м і довжиною не менше ніж 0,5 км по обидві сторони від шляху міграції тварин; запобігати щонайменшим змінам умов протікання водотоку і забезпечувати сприятливу для проходу риби та інших водних живих ресурсів швидкість русла в межах штучних споруд за рахунок достатнього розміру отворів.

При оцінці впливу автомобільної дороги на навколишнє соціальне середовище, необхідно визначати її зону тяжіння, враховувати як позитивний соціально-економічний ефект від покращення транспортних зв’язків і розвитку інфраструктури всього регіону, так і негативні наслідки від впливу автомобільної дороги на соціальні інтереси людей, що проживатимуть в зоні екологічного впливу цієї автомобільної дороги. Додатково необхідно враховувати транспортну доступність об’єктів трудової діяльності, яка повинна характеризуватися: можливістю проїзду до основних об’єктів життєзабезпечення (місць трудової діяльності та соціально-побутового забезпечення) у всі пори року; умовами проживання населення (санітарні, психологічні параметри); економічними інтересами спільноти, землекористування (житло, сільське господарство, ліси, рекреація, дачне господарство), розміщенням промислових та інших підприємств, транспортної інфраструктури (доступність соціальних об'єктів, збереження існуючої системи зв'язків), об'єктів наукового й духовного значення (пам’ятки історії й культури, археології, заповідні території, цінні природні об’єкти тощо); естетикою ландшафту (природного, окультуреного, урбанізованого)[399].

При проектуванні мостових переходів на водотоках необхідно оцінити вплив усього комплексу споруд на територіях, розташованих вище і нижче створу моста за течією за умови урахування виду водокористування. Не допускаються затоплення і заболочування територій, ускладнення для судноплавства. Неорганізоване стікання атмосферних і технологічних

[398] Споруди транспорту. Екологічні вимоги до автомобільних доріг. Проектування. ГБН В.2.3-218-007:2012. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/GBN_V.2.3-218-007-2012.pdf
[399] Там само.

поверхневих вод з мостів і шляхопроводів не допускається. Води мають бути каналізовані і підлягають скиданню у водойми (в місця погоджені органами державного санітарно-епідеміологічного нагляду та природоохоронної служби) тільки після місцевого очищення до ступеня, установленого відповідними нормативами, або спрямовані в дощову каналізацію. Підлягає перевірці й узгодженню вплив проектованої споруди на збереження флори і фауни, у тому числі іхтіофауни, інших водних живих об'єктів[400].

У місцях міграції диких тварин повинні бути передбачені біопереходи над або під автомобільними дорогами і залізницями згідно спеціальних технічних вимог місцевих природоохороних органів[401].

Задля оцінки екологічного впливу автомобільного транспорту на територію розраховано територіальний коефіцієнт екологічного навантаження (див. табл. 5.6, рис. 5.5).

Таблиця 5.6

Розрахунок екологічного навантаження на територію у розрізі регіонів України, *т/км²*

Назва регіону	Територіальний коефіцієнт екологічного навантаження[402], *т/км²*					
	роки					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	2,44	2,67	2,73	2,67	2,73	2,95
АР Крим	-	-	-	-	-	-
області						
Вінницька	1,91	2,02	2,21	2,49	2,19	2,42
Волинська	1,70	1,77	1,76	1,65	1,56	1,74
Дніпропетровська	4,16	4,15	4,16	4,17	4,11	4,83
Донецька	1,93	2,07	2,05	2,06	2,15	2,33
Житомирська	1,87	2,03	2,15	2,01	2,03	2,12
Закарпатська	3,83	3,88	3,69	3,57	2,99	2,89
Запорізька	2,43	2,80	2,95	2,85	2,97	3,21
Івано-Франківська	2,91	3,24	3,06	2,84	2,66	2,71
Київська	4,17	3,98	4,05	4,11	4,67	5,58
Кіровоградська	1,60	1,85	1,73	1,69	1,77	1,89
Луганська	0,54	1,41	0,65	0,63	0,64	0,70
Львівська	4,39	4,65	4,15	3,95	3,88	3,91
Миколаївська	1,56	1,83	1,99	1,88	1,98	2,14
Одеська	2,67	2,80	3,13	2,76	2,81	2,78
Полтавська	2,35	2,92	3,55	3,42	3,25	3,44
Рівненська	1,92	1,91	1,85	1,74	1,76	1,73
Сумська	1,46	1,84	1,98	2,01	1,99	2,14
Тернопільська	2,41	2,62	2,51	2,37	2,36	2,32
Харківська	2,70	2,91	3,03	2,99	3,19	3,62
Херсонська	1,52	1,57	1,59	1,50	1,50	1,60
Хмельницька	2,36	2,49	2,69	2,67	2,54	2,57

[400] Мости та труби. Правила проектування. ДБН В.2.3-14:2006. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/78.1.-DBN-V.2.3-142006-CHastina-1.-Sporudi-transportu.pdf

[401] Там само.

[402] Розрахований як відношення показника викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення (у т) на одиницю площі регіону ($км^2$)

Назва регіону	Територіальний коефіцієнт екологічного навантаження[402], *т/км²*					
	роки					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Черкаська	2,59	2,86	3,11	3,03	2,99	3,23
Чернівецька	3,56	3,40	3,14	2,95	2,68	2,64
Чернігівська	1,05	1,27	1,51	1,31	1,23	1,33

Рис. 5.5. Екологічний вплив автомобільного транспорту на територію

Частка автотранспортної галузі у загальному забрудненні навколишнього природного середовища складає близько 55% [403], на автомобільний транспорт припадає 91% викидів шкідливих речовин у атмосферу від пересувних джерел[404].

Найвищі значення показника територіального коефіцієнта екологічного навантаження протягом 2015-2020 рр. спостерігаються у Київській та Дніпропетровській області, які практично удвічі перевищують його середнє значення по Україні. Це обумовлено насамперед позиціюванням цих областей як центрів ділової та інвестиційної діяльності, високим рівнем її економічного розвитку та активною зовнішньоекономічною

[403] Павленко О.В. Актуальні питання забруднення атмосферного повітря. Офіційний веб-портал Державної екологічної інспекції України. URL: https://www.dei.gov.ua/posts/1563

[404] Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17#Text

діяльністю, що впливає на інтенсивність пасажирських та вантажних перевезень автомобільним транспортом. Крім того, значення показника територіального коефіцієнта екологічного навантаження на територію безпосередньо корелює з довжиною автомобільних доріг (насамперед, міжнародного та національного значення) у регіоні.

Найнижчими є значення досліджуваного коефіцієнта у Чернігівській, Херсонській та Волинській областях. Включно до 2017 року у більшості областях, в окремих регіонах до 2018-2019 років, динаміка цього показника є позитивною. Лише у Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Миколаївській, Сумській та Харківській областях територіальний коефіцієнт екологічного навантаження продовжує зростати і у 2020 році.

Найбільша частка викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення загалом у регіональному розрізі припадає на м. Київ (12,7%), Київську (8,8%) та Дніпропетровську області (8,7%). Динаміка кількості викидів забруднюючих речовин протягом 2015-2020 років свідчить про їхній приріст практично у всіх регіонах України.

Здійснення інвестицій у транспортну інфраструктуру сприятиме більш активному розвитку економічної діяльності в одних регіонах порівняно з іншими. Райони, розташовані далі від коридорів (*corridor void areas*) є прикладами територій, на які може негативно вплинути проходження транспортних коридорів, оскільки вони стають відносно менш привабливими для інвесторів та підприємств, що, у свою чергу, впливає на розселення та економічне зростання. Зростання економічної активності та ринків праці вздовж коридорів знижує рівень зайнятості у віддалених регіонах. Крім того, території, віддалені від коридорів, можуть мати відносно нижчий попит на землю, що призводить до зменшення її вартості, так як вузли коридорів і транзитні зони стають все більш привабливими для інвестування. Подібні ефекти очікуються й для територій, які розташовані в коридорах або поблизу них, але не мають прямого зв'язку з ними. Тобто тут проявляється тунельний ефект (*the tunnel effect*), коли території знаходяться близько до транспортного коридору, але не мають можливості отримати від нього користь. Водночас позитивний вплив інвестицій у транспортну інфраструктуру на вузли та регіони вздовж транспортного коридору є відносним. В умовах підвищеної конкуренції у межах коридору вони будуть також конкурувати між собою, зокрема, за клієнтів. Вплив транспортного коридору є як короткостроковим, так і довгостроковим. Довгостроковий вплив виникає після повного впровадження коридору.

Впровадження транспортних коридорів також впливає на стейкхолдерів залежно від їхнього географічного розташування відносно

коридору та рівня, який вони представляють (національний, регіональний, місцевий). Стейкхолдерів можна поділити на ***державні*** та ***ринкові*** (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

Характеристика впливу МТК на основних його стейкхолдерів

Державні стейкхолдери		***Ринкові стейкхолдери***	
Рівень	**Заходи політики**	**Групи**	**Отримані переваги**
національні органи влади - відповідальні за транспортну політику та управління, ринок праці та економічне зростання	підтримка та вдосконалення функціональної системи транспорту	транспортні оператори – вантажні перевезення	оператори, які розташовані в районах вузлів коридору, отримають значну вигоду від інвестицій у транспортну інфраструктуру
регіональні органи влади - відповідальні за регіональне планування та розвиток громадського транспорту	управління системою розселення, яка зазнає змін внаслідок переміщення робочої сили з одного регіону до іншого, ближче до коридору	транспортні оператори – пасажири	постачальники пасажирських перевезень отримають вигоду, оскільки збільшиться попит на регіональні та певною мірою транскордонні поїздки
місцева влада	пом'якшення наслідків переміщення населення та економічної діяльності	промисловість (здебільшого переробна та експортоорієнтовані підприємства) – товари	у вузлах коридорів і транзитних зонах ці галузі виграють, оскільки стає легше експортувати товари з однієї країни в іншу
		сектор послуг (зокрема, індустрія туризму, консалтингова індустрія) – надання послуг	у вузлах коридорів і транзитних зонах сектор послуг отримає значну вигоду від кращого сполучення, оскільки збільшиться доступ до більшої кількості та більш кваліфікованої робочої сили. Це зумовить зростання попиту на надання послуг. Високий рівень доступності в районах вузлів також привабить фірми, орієнтовані на проведення заходів, конференц-центри, готелі тощо.
		пасажири/користувачі (мандрівники, які подорожують автобусом або автомобілем, а також споживачі товарів і послуг)	користувачі та пасажири, які перебувають у вузлах коридору та транзитних зонах, отримають значну вигоду від сполучення, оскільки доступність між вузлами коридору та час у дорозі значно скоротиться. Крім того, споживачі можуть отримати вигоду від зниження цін на товари та послуги в результаті підвищення продуктивності та зниження транспортних витрат

Складено на основі: [405]

[405] Impact analysis of the TEN-T Core Network Corridors in the Baltic Sea Region. Contribution to the discussion. URL: http://tentacle.eu/a/uploads/dokument/Impact_analysis_TENTacle.pdf

5.2. Аналіз функціонування та перспективи розвитку зони впливу міжнародних транспортних коридорів

Зважаючи на вплив, який здійснюють МТК на прилеглі території та основних стейкхолдерів, заходи політики на національному рівні повинні насамперед забезпечити[406]:

- розвиток функціональних з'єднань (тобто розвиток транспортної інфраструктури, що забезпечує транспортування до вузлів коридору) на національному рівні, щоб з'єднати зони охоплення коридорів і віддалені зони з коридорами та заохочувати регіональних та місцевих стейкхолдерів планувати функціональні зв'язки до транспортних коридорів;
- здійснення моніторингу соціально-економічного розвитку зон впливу транспортних коридорів з метою впровадження заходів політики для посилення позитивних впливів і пом'якшення негативних наслідків. Зокрема, такі як субсидії, заходи податкової політики або ініціативи щодо зростання транзитних зон коридору (якщо відчувається, що вони страждають від ефекту тунелю) та віддалених зон, якщо є необхідність у протидії ефекту поляризації, прискореному функціонуванням коридором.

Регіональні та місцеві органи влади покликані:

- здійснювати моніторинг руху населення, спричинений переміщенням робочої сили в райони вузлів коридору, і, як наслідок, відповідністю між попитом і пропозицією робочої сили, щоб вжити необхідних заходів, наприклад у вивільненні ділянок під житлові проекти та логістичні операції;
- здійснювати моніторинг ринку праці та розвитку бізнесу в зонах охоплення коридорів, щоб пом'якшити будь-які процеси депопуляції та переміщення, які можуть виникнути;
- мобілізувати громадськість та стейкхолдерів ринку для координації дій з метою пом'якшення прогнозованих негативних наслідків від функціонування коридору, наприклад шляхом організації співпраці через адміністративні кордони та сектори для покращення доступу до вузлів коридору, інтеграції послуг громадського транспорту та підключення місцевих галузей до міжнародних мереж.

Стейкхолдери транспортного ринку забезпечують:

- підготовку стратегій адаптації до завершених інвестицій в коридор, з новими можливостями для планування та управління інтермодальними ланцюгами поставок;
- аналіз ринкової перспективи та пошук потенційно альтернативних ринкових ніш для надання послуг, на які негативно впливають інвестиції

[406] Там само.

у транспортні коридори, наприклад поромні перевезення, які втрачають пасажирів через транспортний коридор;

– пошук можливостей створення або приєднання до існуючих систем управління коридором, щоб отримувати інформацію про процес впровадження, впливати на заходи впровадження коридору та отримувати вигоду від завершених інвестицій, зокрема, завдяки транскордонному співробітництву.

Розділ 6. ПРИКОРДОННІ РЕГІОНИ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

6.1. Проблеми ідентифікації прикордонних територій

Поглиблення взаємовідносин України та ЄС завбачає взаєморозуміння та співробітництво в галузі регіональної політики, узгодження методів розробки та реалізації регіональної політики, з особливим акцентом на розвиток неблагополучних районів та територіальній співпраці, включаючи встановлення каналів зв'язку та розширення обміну інформацією між національними, регіональними та місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування, соціально-економічними суб'єктами і громадянським суспільством[407].

Слід відмітити, що Європейський Союз має 40 внутрішніх прикордонних регіонів, які представляють 40% території Союзу та близько 30% населення ЄС[408]. Довідково, Європейський Союз виокремлює два основні типи прикордонних регіонів:

внутрішні прикордонні регіони – ці регіони розташовані на кордонах між державами-членами ЄС та / або Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ);

зовнішні прикордонні регіони - ці регіони за межами ЄС та/або ЄАВТ, які беруть участь у відповідних програмах ЄС.

В ЄС прикордонні регіони визначаються відповідно до номенклатури територіальних одиниць для цілей статистики - NUTS. Номенклатура NUTS стосується лише держав-членів Європейського Союзу. Класифікація NUTS - це ієрархічна система розподілу економічної території ЄС для: збору, розробки та гармонізації регіональної статистики; соціально-економічного аналізу регіонів; визначення регіональної політики ЄС. Принципи NUTS: порогові показники населення; NUTS надає перевагу адміністративному поділу; регулярні та надзвичайні поправки.

Для забезпечення узгодженості і порівняння статистичної інформації, зокрема для внутрішніх прикордонних регіонів, Євростат розроблено та

---

[407] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

[408] Boosting growth and cohesion in EU border regions. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/2014/boosting_growth/com_boosting_borders.pdf

застосовується методологія типології територій[409], що допомагає споживачам розуміти та інтерпретувати широкий спектр офіційної статистики. Відповідно до типології територій Євростат, прикордонна територія визначається відповідно класифікації NUTS на рівні NUTS3. Внутрішні прикордонні регіони ЄС це: регіони вздовж кордону, територія яких дотична до кордону, а також регіони, більше половини населення яких проживає в межах 25 км від кордону.

В 2016 році в ЄС виявлено 463 прикордонних з 1348 регіонів NUTS3, з яких 360 регіонів дотичні до сухопутного кордону і 103 знаходяться в межах 25 км від сухопутного кордону. Слід зауважити, що прикордонний регіон класифікується як переважно міський, проміжний чи переважно сільський регіон. Також прикордонні регіони можуть бути й гірськими.

Згідно з Договором про функціонування Європейського Союзу особлива увага приділяється прикордонним регіонам, коли розробляються та реалізують регіональну політику ЄС, з метою зміцнення та економічної, соціальної та територіальної згуртованості. Отож, прикордонні регіони ЄС - це регіони NUTS 3, які мають право на програми транскордонного співробітництва відповідно до Постанови ЄС про Європейський фонд регіонального розвитку.

В Україні прикордонна територія не визначена законодавством, проте в Законі України «Про державний кордон» визначено поняття «прикордонна смуга» та «контрольований прикордонний район».

Прикордонна смуга встановлюється безпосередньо вздовж державного кордону України на його сухопутних ділянках або вздовж берегів прикордонних річок, озер та інших водойм з урахуванням особливостей місцевості та умов, що визначаються Кабінетом Міністрів України. До прикордонної смуги не включаються населені пункти і місця масового відпочинку населення.

Контрольовані прикордонні райони встановлюються, як правило, в межах території району, міста, селища, сільради, прилеглої до державного кордону України або до узбережжя моря, що охороняється органами Державної прикордонної служби України. До контрольованого прикордонного району включаються також територіальне море України, внутрішні води України і частина вод прикордонних річок, озер та інших водойм України і розташовані в цих водах острови. Перелік міст і районів, на

[409] Methodological manual on territorial typologies. URL:https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Territorial_typologies_manual

території яких установлюються контрольовані прикордонні райони зазначено в Постанові Кабінету Міністрів «Про контрольовані прикордонні райони»[410].

У прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, встановлюється прикордонний режим, який регламентує правила в'їзду, перебування, проживання, пересування громадян України та інших осіб, провадження робіт, обліку та тримання на пристанях, причалах і в пунктах базування самохідних та несамохідних суден, їх плавання та пересування у внутрішніх водах України.

В міжурядових угодах у транскордонному просторі Україна-ЄС щодо місцевого прикордонного руху визначено *прикордонну зону* як територію адміністративних одиниць держав Договірних Сторін, яка не перевищує 30 кілометрів від спільного кордону; якщо частина такої адміністративної одиниці лежить на відстані між 30 та 50 кілометром від лінії кордону, то вона тим не менш визнається частиною прикордонної зони.

У 2020 році в Україні відбулось формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня згідно з методичними рекомендації щодо критеріїв формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня [411], які враховують норми Директиви № 1059/2003 Європейського Парламенту і Ради «Про створення загальної класифікації територіальних одиниць для статистики (NUTS)» від 26 травня 2003 року (із змінами, внесеними директивами № 1319/2013 від 09 грудня 2013 року та № 868/2014 від 08 серпня 2014 року). Рекомендації визначають нижчу межу кількості населення в районі – 150 тисяч жителів. Цей критерій, в свою чергу, базується на «Номенклатурі територіальних одиниць NUTS-3» Європейського Союзу.

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки виокремлено прикордонний регіон як тип території, що потребує особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку.

Прикордонні регіони - регіони, які безпосередньо прилягають до державного кордону. Згідно з Законом України «Про засади державної регіональної політики» регіон – територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя[412]. Проте, якщо визначати прикордонний

---

[410] Про контрольовані прикордонні райони: Постанова Кабінету Міністрів України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1199-98-%D0%BF#Text

[411] Методичні рекомендації щодо критеріїв формування адміністративнотериторіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/439/Metod.recom_.rayon_.pdf

[412] Про засади державної регіональної політики: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text

регіон в Україні відповідно до методології типології територій ЄС, то згідно з новим адміністративно-територіальним устроєм NUTS3 - субрегіональний (районний) рівень в Україні. Зрозуміло, що процесі імплементації методології типології територій ЄС з врахуванням чинного законодавства України в рамках Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки виокремлено прикордонний регіон як територія відповідної прикордонної області та прикордонну територію (прикордонну смугу тісного контакту) як територію районів, які безпосередньо прилягають до державного кордону.

Прикордонний регіон відзначено й в державній програмі розвитку транскордонного співробітництва, що визначає державну регіональну політику України. Державна підтримка розвитку транскордонного співробітництва передбачає: визначення пріоритетних напрямів державної підтримки розвитку транскордонного співробітництва; забезпечення фінансування ініціатив, заходів, проектів, програм та стратегій транскордонного співробітництва, що отримали фінансування в рамках програм міжнародної технічної допомоги; формування та реалізація пільгових митних, валютно-фінансових, податкових та інших умов економічної діяльності для учасників транскордонного співробітництва; укладення міждержавних та міжурядових угод щодо спрощення правил перетину кордону, форм транскордонного співробітництва; відбір проектів (програм) транскордонного співробітництва, які потребують державної підтримки; розроблення та виконання державних програм розвитку транскордонного співробітництва; надання правової, організаційної, методичної, інформаційної допомоги та підтримки суб'єктам і учасникам транскордонного співробітництва України.

Проте, слід відмітити, що саме територіальні громади є суб'єктами транскордонного співробітництва згідно з Законом України «Про транскордонне співробітництво». В рамках реалізації державної регіональної політики України в контексті державної підтримки розвитку транскордонного співробітництва доцільно виокремити територіальні громади як:

- прикордонні територіальні громади - територіальні громади, які безпосередньо прилягають до державного кордону;
- територіальні громади в територіальних межах прикордонного регіону згідно з документами, що визначають державну регіональну політику України (державна стратегія регіонального розвитку, державна програма розвитку транскордонного співробітництва тощо) (табл. 6.1);
- територіальні громади в смузі тісного контакту, в територіальних межах прикордонних районів в рамках реалізації державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки;

6.1. Проблеми ідентифікації прикордонних територій

Таблиця 6.1

Прикордонний регіон як об'єкт Державної регіональної політики України

Прикордонний регіон згідно з Державною програмою розвитку транскордонного співробітництва	Прикордонний регіон згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки	Прикордонна територія – смуга тісного контакту згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки	Прикордонна територія - смуга тісного контакту відповідно до нового адміністративно-територіального устрою України
Львівська область	Львівська область	Сокальський район Жовківський район Яворівський район Мостиський район Старосамбірський район Турківський район	Червоноградський район Львівський район Яворівський район Самбірський район
Закарпатська область	Закарпатська область	Великоберезнянський район Перечинський район Ужгородський район Берегівський район Виноградівський район Хустський район Тячівський район Рахівський район	Ужгородський район Берегівський район Хустський район Тячівський район Рахівський район
Чернівецька область	Чернівецька область	Путильський район Вижницький район Старожинецький район Глибоцький район Герцаївський район Новоселицький район Кельменецький район Сокирянський район	Вижницький район Дністровський район Чернівецький район
Івано-Франківська область	Івано-Франківська область	Верховинський район	Верховинський район
Вінницька область	Вінницька область	Могилів-Подільський район	Могилів-Подільський район
Одеська область	Одеська область	Білгород-Дністровський район Тарутинський район Саратський район Белградський район Ренійський район Измаїлський район Кілійський район	Білгород-Дністровський район Болградський район Ізмаїлський район
Чернігівська область	Чернігівська область	Городнянський район Ріпкинський район Чернігівський район Козелецький район	Чернігівський район
Київська область	Київська область	Поліський район Іванківський район	Вишгородський район
Житомирська область	Житомирська область	Народицький район Овруцький район Олевський район	Коростенський район
Рівненська область	Рівненська область	Зарічненський район Дубровицький район Рожитнівський район	Вараський район Сарненський район
Волинська область	Волинська область	Любешівський район Ратнівський район Шацький район Любомльський район Володимир-Волинський район Іваничівський район	Володимир-Волинський район Ковельський район

Прикордонний регіон згідно з Державною програмою розвитку транскордонного співробітництва	Прикордонний регіон згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки	Прикордонна територія – смуга тісного контакту згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки	Прикордонна територія - смуга тісного контакту відповідно до нового адміністративно-територіального устрою України
Миколаївська область Херсонська область Автономна республіка Крим Запорізька область Донецька область Луганська область Харківська область Сумська область			

– територіальні громади в рамках європейського інструменту сусідства (ЄІС), інструменту «Сусідство, розвиток і міжнародне співробітництво» (NDICI) тощо. До прикладу Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна періоді 2014-2020 у рамках ЄІС спрямована на прикордонні регіони Польщі, Білорусі та України. По польській стороні Програма включає одиниці NUTS3, а в Україні та Білорусі - територіальні одиниці на рівні областей (відповідно до NUTS – NUTS2).

В Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки з питань транскордонного співробітництва визначено в завданнях за такими напрямами:

– *Створення умов для подальшого розвитку гірських територій українських Карпат, відповідно завдання:*

1) Створення ефективної системи співпраці держав, регіонів і громад, що розташовані на території Карпатського макрорегіону, та проведення спільних дій в рамках міжрегіонального та транскордонного співробітництва.
2) Забезпечення активної участі та врахування інтересів України під час формування політик та інструментів ЄС у сфері розвитку Карпатського регіону, в тому числі у рамках підготовки та реалізації макрорегіональної Стратегії ЄС для Карпатського регіону.

– *Розвиток територій української частини Дунайського регіону та транскордонного співробітництва, відповідно завдання:*

1) Забезпечення належного рівня участі представників України в заходах, що здійснюються в рамках Стратегії ЄС для Дунайського регіону, посилення координації з державами—учасницями зазначеної Стратегії з метою розроблення та реалізації спільних проектів.
2) Урахування у секторальних стратегіях пріоритетів Стратегії ЄС для Дунайського регіону у сферах розвитку транспортного сектору, аграрного виробництва, захисту навколишнього природного

середовища, розвитку туризму, промоції та охорони культурної спадщини тощо.

3) Забезпечення активної участі у Конференції парламентарів Дунайського регіону.
4) Сприяння залученню коштів міжнародної технічної допомоги та міжнародних фінансових організацій для сприяння регіональному розвитку, зокрема у басейні річки Дунай.
5) Розроблення проекту Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на період до 2027 року та забезпечення її виконання.
6) Сприяння формуванню та розвитку транскордонних кластерів в Україні.
7) Запровадження механізмів підтримки транскордонних індустріальних та технологічних парків, економічних і промислових зон на території України з метою стимулювання регіонального економічного розвитку.
8) Забезпечення участі України у програмах прикордонного співробітництва на 2021—2027 роки за рахунок коштів ЄС.
9) Забезпечення взаємодії з ЄС щодо підготовки нових програм територіального співробітництва Східного партнерства.
10) Створення умов для соціально-економічного та екологічного розвитку територій української частини Дунайського регіону, що передбачає, зокрема, розвиток інфраструктури транспортного сполучення з придунайськими державами та перетину державного кордону, вирішення питання забезпечення якісним водопостачанням та протипаводкового захисту відповідних територій.

– *Підтримка програм міжрегіональної кооперації та обмінів між регіонами України, відповідно завдання:*

1) Забезпечення розвитку транскордонної, міжмуніципальної та макрорегіональної співпраці у сфері розроблення та реалізації спільних проектів сталого розвитку.

Державна програма розвитку транскордонного співробітництва є інструментом реалізації Державної стратегії регіонального розвитку. В проєкті Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки виокремлено такі напрями:

· *Сприяння реалізації в Україні Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону та Дунайської транснаціональної програми;*

· *Реалізація проєктів (програм), що фінансуються за рахунок міжнародної технічної допомоги, а також в рамках фінансового інструменту «Сусідство, розвиток і міжнародне співробітництво» (NDICI);*

· *Розвиток гірських прикордонних територій Карпат;*

· *Сприяння розвитку недержавних інституцій (громадських організацій) у сфері транскордонного співробітництва.*

Регіональні стратегії розвитку мають відповідати положенням Державної стратегії регіонального розвитку України. Регіональні стратегії розвитку розробляються на період дії Державної стратегії регіонального розвитку України. Слід відмітити, що регіональні стратегії розвитку розроблені та затверджені обласними радами України до затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки. У чверті регіонах, що виокремлено як прикордонні в державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки не відмічене транскордонне співробітництво в стратегічних та оперативних цілях та завданнях їх реалізації в регіональних стратегіях розвитку (табл. 6.2). І лише в одній регіональні й стратегії розвитку виокремлено розвиток транскордонного співробітництва як стратегічна ціль розвитку Волинської області.

Таблиця 6.2

Транскордонне співробітництво в регіональний стратегій розвитку

Прикордонний регіон	Стратегічна ціль / оперативна ціль	Завдання
Львівська область	*Збалансований просторовий розвиток /* Дорожньо-транспортна, логістична, транскордонна та інформаційно комунікаційна інфраструктура	· розвиток транскордонної інфраструктури. Розбудова міжнародних пунктів пропуску; · реалізація великих інфраструктурних проєктів; · поліпшення стану дорожньої мережі та транспортного сполучення населених пунктів з адміністративними центрами громади, субреґіону та реґіону; · розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури громад.
Закарпатська область	*Прискорення досягнення конкурентоспроможності та інноваційності регіональної економіки*	· активне і системне сприяння зростанню в структурі регіональної економічної системи питомої ваги інноваційної економіки, креативної індустрії, підприємництва і сфери послуг, залученню інвестицій і транскордонному співробітництву регіону та його громад; · підтримка на регіональному та місцевому рівні запровадження високоефективних технологій 4 – 6 технологічних укладів у всіх галузях, яке веде до істотного зниження енерго- та матеріалоємності виробництва, зростання продуктивності та доходності праці; · реалізація кластерних ініціатив у авто-агрегатній, лісовій, аграрнопромисловій, туристично-рекреаційній і медико-туристичній, природоохоронній, інформаційно-комунікаційній (ІКТ), науково-освітній і конгресовій галузях із застосуванням механізмів типу „індустріальний парк", „науковий парк", „екопарк", „транскордонний парк та логістичний центр", „бізнес-інкубатор", „стартап інкубатор"; · суттєве оновлення всіх видів інфраструктури Закарпаття: транспортної і дорожньої, комунальної та прикордонної, екологічної, енергетичної, промисловості і зв'язку, соціальної, туризму на основі стандартів і нормативів ЄС; · забезпечення сталого енергетичного розвитку всіх секторів енергоспоживання та його превентивну адаптацію до глобальних змін клімату.
Чернівецька область	*Просторове планування та розвиток інфраструктури області /* Забезпечення розвитку інфраструктури регіону.	· розбудова прикордонної інфраструктури та пунктів пропуску через державний кордон.

6.1. Проблеми ідентифікації прикордонних територій

Прикордонний регіон	Стратегічна ціль / оперативна ціль	Завдання
Івано-Франківська область	*Розвиток інфраструктури області /* Розвиток дорожньо-транспортної, логістичної, прикордонної інфраструктури *Конкурентоспроможна економіка на засадах смарт-спеціалізації /* Розвиток туристично-рекреаційної сфери	· збереження та управління природною та культурною спадщиною - реалізація транскордонних проєктів у сфері туризму; · розроблення проектів схеми планування транскордонних територій, природоохоронних територій міжнародного значення, схеми розміщення об'єктів нетрадиційної енергетики на території області, регіональної схеми розвитку туризму, розвитку та розміщення рекреаційних зон, історико-культурного та природно-ландшафтного потенціалу території області, тощо.
Вінницька область	*Конкурентоздатний регіон на основі інноваційного та сталого розвитку /* Розвиток індустрії лікування та оздоровлення (медичний туризм)	· розвиток інфраструктури, матеріально-технічного оснащення медичних та оздоровчих закладів; · створення умов для запровадження кращого вітчизняного та міжнародного досвіду, підвищення кваліфікації фахівців медичних та оздоровчих закладів; · розвиток інфраструктури та супутніх послуг для підвищення конкурентоздатності медичного туризму; · формування позитивного іміджу регіону як центру надання якісних оздоровчих та лікувальних послуг.
Одеська область	*Ефективний економічний простір /* Приваблива інвестиційна платформа.	· розширення кола закордонних регіонів-партнерів Розвиток всебічного співробітництва з регіонами іноземних країн, в т.ч. в рамках укладених документів про міжрегіональну співпрацю. · налагодження та розвиток співробітництва з науково освітніми установами, підприємствами, громадськими організаціями, об'єднаннями та іншими організаціями з питань транскордонного співробітництва. · сприяння суб'єктам та учасникам транскордонного співробітництва у використанні ними можливостей щодо участі у відповідних програмах за підтримки міжнародної технічної допомоги.
Чернігівська область	-	-
Київська область	*Сталий розвиток територій населених пунктів і громад /* Розвиток територій в інтересах територіальних громад	· підтримка розроблення містобудівної документації регіонального і місцевого рівня як інструменту регулювання планування територій громад та довгострокової стратегії планування та забудови населених пунктів; · впровадження автоматизованої системи баз даних містобудівного кадастру для забезпечення вільного доступу до інформації, сприяння розвитку цифрової трансформації (цифровізації); · відродження економіки територій північної Київщини, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; · розвиток міжрегіонального та транскордонного співробітництва.
Житомирська область	-	-
Рівненська область	-	
Волинська область	*Розвиток транскордонного співробітництва /* Інфраструктурне забезпечення транскордонного співробітництва Стимулювання транскордонного співробітництва регіону	· поліпшення стану дорожньо-транспортної інфраструктури та транспортного сполучення територій; · розвиток прикордонної інфраструктури; · розширення, відкриття нових транскордонних коридорів, в т.ч. авіаційних, та реалізація проєктів логістичного забезпечення транскордонного співробітництва; · розвиток транзитного потенціалу; · стимулювання транскордонного; · стимулювання ділової активності територій для реалізації проєктів економічного співробітництва;

Прикордонний регіон	Стратегічна ціль / оперативна ціль	Завдання
		· сприяння територіям регіону в активізації транскордонної співпраці з розвитку громадського суспільства та соціальної сфери; · підтримка місцевих ініціатив з реалізації екологічних завдань з метою досягнення транскордонного ефекту.

Виходячи з вищезазначеного, в процесі реалізації територіально спрямованої політики розвитку на основі стимулювання використання власного потенціалу прикордонних територій в умовах активізації транскордонного співробітництва доречно:

На державному рівні

1) ***зміцнити інституційну спроможність суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва в контексті державної підтримки розвитку транскордонного співробітництва через***

· правову, фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку формування та розвитку ОЄС та ЄОТС;

· підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів з питань транскордонного співробітництва;

· сприяння розширенню співпраці органів місцевого самоврядування, представників бізнесу та громадських об'єднань у сфері транскордонного співробітництва;

2) ***посилити державну підтримку розвитку прикордонних регіонів, що включатиме:***

· розбудову прикордонної інфраструктури: **розбудова пунктів пропуску та прикордонної дорожньої інфраструктури; підвищення прозорості та ефективності прикордонного і митного контролю;**

· забезпечення реалізації політики транскордонного співробітництва з урахуванням смарт-спеціалізації регіонів **(**приєднання до Європейської Платформи смарт-спеціалізації (S3 Platform), розроблення спільних стратегій з урахуванням смарт-спеціалізації регіонів, виявлення кластерних ініціатив)

· створення належних правових і економічних умов, необхідних для розвитку транскордонних об'єднань (транскордонні кластери, транскордонні парки, транскордонне партнерство тощо);

Компетенція Міністерства розвитку громад та територій України (державний рівень)

на регіональному рівні органів влади та органів місцевого самоврядування

3) *внести зміни в регіональні стратегії розвитку відповідно до державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, що підвищить конкурентоспроможність прикордонних регіонів в умовах*

активізації транскордонного співробітництва (компетенція місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування)

4) *розробити та затвердити регіональні програми транскордонного співробітництва відповідно до державної стратегії регіонального розвитку на 2020-2027 роки та державної програми розвитку транскордонного співробітництва*

Компетенція місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування (регіональний рівень);

на базовому рівні місцевого самоврядування

5) *новоутвореним територіальним громадам* в процесі стратегування розвитку врахувати нові підходи до державної регіональної політики згідно з державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки, державною програмою розвитку транскордонного співробітництва та відповідними регіональними стратегія розвитку та регіональними програмами транскордонного співробітництва, що дозволить впродовж 2021-2027 років залучити додаткові ресурси для вирішення завдань розвитку та підвищити спроможність територіальних громад (компетенція органів місцевого самоврядування)

6.2. РОЗВИТОК ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В КООРДИНАТАХ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У державній стратегії регіонального розвитку на 2021 - 2027 роки виокремлено прикордонний регіон як тип території, що потребує особливої уваги з боку держави та застосування *спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку*. Прикордонні регіони - регіони, які безпосередньо прилягають до державного кордону. Слід відмітити, що в стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки виокремлено 11 прикордонних регіонів (табл. 6.3), водночас в державній програмі розвитку транскордонного співробітництва [413] йдеться про те, що 19 з 27 регіонів держави є прикордонними. При цьому п’ять з одинадцяти прикордонних регіонів межує з країнами- членами ЄС (табл. 6.3), щільність населення в яких вища посеред інших прикордонних регіонах, наприклад, що межують з Білоруссю.

[413] Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021 – 2027 роки. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-rozvitku-transkordonnogo-s140421

Таблиця 6.3

Основні характеристики прикордонних регіонів (адміністративно-територіальні одиниці) в Україні

Прикордонний регіон/ показник	Населення, тис. ос.	Площа, тис. км. кв.	Щільність (густота) населення, ос.км.кв	Смуга тісного контакту (район)	На державному кордоні з
Львівська область	2523,0	21,83	115,57	Червоноградський; Львівський; Яворівський; Самбірський	Республіка Польща
Волинська область	1034,6	20,14	51,37	Ковельський; Камінь-Каширський; Володимир-Волинський	Республіка Польща
Закарпатська область	1257,5	12,78	98,4	Ужгородський; Берегівський; Тячівський; Хустський; Рахівський	Республіка Польща Словацька Республіка Угорщина Румунія
Івано-Франківська область	1371,9	13,90	98,7	Верховинський	Румунія
Чернівецька область	904,0	8,1	111,6	Вижницький; Чернівецький; Дністровський	Румунія Молдова
Одеська область	2414,1	33,31	72,5	Подільський; Роздільнянський; Одеський; Білгород-Дністровський; Болградський; Ізмаїльський	Молдова
Вінницька область	1556,6	26,51	58,7	Могилів-Подільський; Тульчинський; Гайсинський	Молдова
Рівненська область	1156,2	20,05	57,7	Сарненський; Вараський	Білорусь
Житомирська область	1215,4	29,83	40,7	Коростенський	Білорусь
Київська область	1853,8	28,12	65,92	Вишгородський	Білорусь
Чернігівська область	998,6	31,87	31,33	Чернігівський	Білорусь

Складено на основі [414]

Слід відмітити, що особливості соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів різняться на різних ділянках кордону. Значимий обсяг прийнятого в експлуатацію житла в прикордонних регіонах, що межують з країнами – членами ЄС, вказує й на ступінь привабливості території для проживання (табл. 2). Значно вища частка домогосподарств в західних прикордонних регіонах, які уклали кредитні договори в рамках механізмів підтримки заходів з енергоефективності в житловому секторі (табл. 6.4).

Проте, має місце недовикористання можливостей транскордонного співробітництва у сфері зовнішньоекономічної діяльності та інвестиційного розвитку регіону, на що вказують значно нижчі значення показників обсягу експорту та обсяги капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) з розрахунку на одну особу.

[414] Адміністративно-територіальний устрій. URL: https://atu.decentralization.gov.ua/#buttons

Таблиця 6.4

Стан соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів (окремі показники), січень –червень 2021 року*

ПРИКОРДОННИЙ РЕГІОН/ показник	ЗОВНІШНЬО-ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ	ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК	ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ	ЕНЕРГО-ЕФЕКТИВНІСТЬ	РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ	
	Обсяг екпорту на одну особу, дол. США (1 пів 2021 року)[415] ↓↑ до відповідного періоду попереднього року	Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення ↓↑ до відповідного періоду попереднього року	Рівень безробіття населення, % ↓↑ до відповідного періоду попереднього року	Частка домогосподарств, які уклали кредитні договори в рамках механізмів підтримки заходів з енергоефективності в житловому секторі за рахунок коштів державного бюджету, % ↓↑ до відповідного періоду попереднього року	Обсяг прийнятого в експлуатацію житла у розрахунку на 10 тис. осіб, кв. метрів ↓↑ до відповідного періоду попереднього року	Обсяг вантажообороту автомобільного та залізничного транспорту, тис. тонн-кілометрів на 1000 осіб населення ↓↑ до відповідного періоду попереднього року
Львівська область	524,4 ↑	3149,3 ↑	8,1 ↑	0,1 ↓	2813,4 ↑	2488,6 ↑
Волинська область	350 ↑	2660,3 ↓	13 ↑	0,13 ↓	1803, 5 ↓	1966,0 ↑
Закарпатська область	659,6 ↑	1333,2 ↑	12 ↑	0,13 ↓	1538,1 ↑	2442,6 ↑
Івано-Франківська область	406,5 ↑	2532,7 ↑	9,3 ↑	0,1 ↓	1653,1 ↓	670,6 ↑
Чернівецька область	112,9 ↑	1285,2 ↑	9,7 ↑	0,1 ↓	2051,5 ↑	376 ↓
Одеська область	236,9 ↓	2589,8 ↑	7,8 ↑	0,04 ↓	1803,5 ↑	3425,4 ↓
Вінницька область	334,5 ↓	3057,3 ↑	11,6 ↑	0,06 ↓	959,6 ↑	2570,4 ↑
Рівненська область	253,4 ↑	1718,2 ↑	10,2 ↑	0,11 ↓	1092,9 ↑	3850,7 ↑
Житомирська область	320,1 ↑	2665,2 ↑	12,4 ↑	0,07 ↓	610,3 ↑	4119,9 ↑
Київська область	624,8 ↑	6858,8 ↑	7,8 ↑	0,21 ↓	3956 ↑	3529,7 ↑
Чернігівська область	112,9 ↑	2298,6 ↓	12,8 ↑	0,06 ↓	608,3 ↑	1871,4 ↓
Україна	721,1 ↑	4340,7 ↑	10,5 ↑	0,07 ↓	1153,9 ↑	2437, 2 ↓

Складено на основі [416]

В прикордонних регіонах, що межують з країнами – членами ЄС, вищий рівень фінансової інклюзії та фінансової спроможності домогосподарств. Відмічаємо більший обсяг депозитів домогосподарств (на особу) у Львівській області у порівняні з іншими прикордонними регіонами (табл. 6.5). Позаяк населення в прикордонних регіонах використовує можливості транскордонного

[415] Рейтингова оцінка регіонів за січень-червень 2021 року. URL: https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/reytingova-otsinka-regioniv/rejtyngova-oczinka-regioniv-za-sichen-cherven-2021-roku-prezentaczijni-materialy/

[416] Там само.

співробітництва для покращення умов життєдіяльності – йдеться не лише про матеріальне становище, як і отримання досвіду, знань та навичок.

Таблиця 6.5

Депозити домашніх господарств та кредити, надані домашнім господарствам (крім ФОП) депозитними корпораціями на вересень 2021р, тис. грн. на особу*

Прикордонний регіон / показник	Кредити надані домашнім господарствам	Депозити домашніх господарств
Київська область	23,1	56,7
Львівська область	4,2	15,8
Одеська область	3,9	16,7
Україна (крім Київська область і м. Київ)	3,2	11,0
Вінницька область	2,9	8,9
Житомирська область	2,8	8,7
Волинська область	2,7	8,7
Закарпатська область	2,7	5,1
Чернігівська область	2,6	10,4
Івано-Франківська область	2,4	8,1
Рівненська область	2,3	7,9
Чернівецька область	2,2	7,0

Складено на основі [417]

Якщо ж подивитися на структуру перетинів державного кордону, то у 2019 році понад половини перетинала кордон до та з країн ЄС (рис. 6.1).

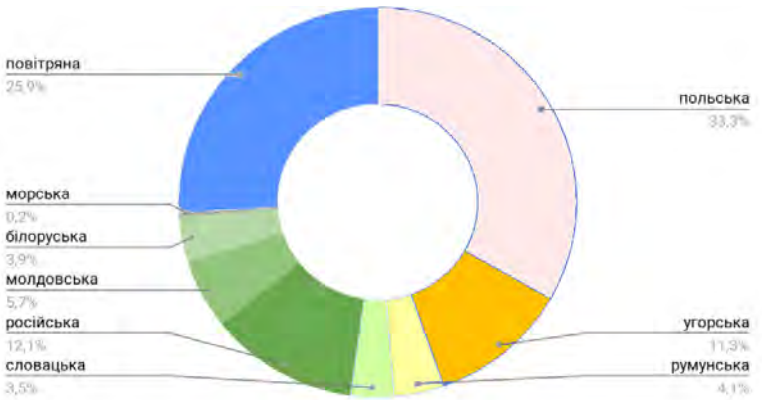

Рис. 6.1. Структура перетинів за ділянками кордону, 2019 р.*

Складено на основі [418]

У 2020 році основним стало питання сільськогосподарських сезонних робіт в ЄС, із яким пов'язані продовольча безпека країн ЄС, ціни на продукти харчування, сталість сільськогосподарської галузі. Важливість сезонної праці демонструє те, що в рекомендаціях Європейської комісії від 30.03.2020 р.

[417] Грошово-кредитна статистика. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial

[418] Аналіз динаміки перетинів кордонів за 2010 – початок 2020 років. URL: https://cedos.org.ua/researches/analiz-dynamiky-peretyniv-kordoniv-za-2010-pochatok-2020-rokiv/

сезонні роботи зараховано до критично значущих, мобільності працівників на яких потрібно сприяти навіть в умовах епідемії. При цьому багато країн ЄС розраховують на імпорт робочої сили в цій галузі. За результатами дослідження соціологічної групи "Рейтинг", яка провела опитування серед 400 жителів Львова, Івано-Франківська, Тернополя, Луцька у віці від 18 років і старше, які протягом останніх п'яти років працювали в Польщі[419] очевидно, що абсолютна більшість українців, які їздили на роботу до Польщі (77%), переважно виконували фізичну роботу, 16% – працювали у сфері послуг, 3% – отримали роботу, пов'язану з інтелектуальною діяльністю, а лише 1% працювали на керівних посадах; 34% працювали у Польщі на сільськогосподарських роботах, 32% – у будівництві, на ремонтних роботах, 8% виконували роботу по дому, 7% працювали в ресторанному бізнесі, 5% – у готелях, 4% доглядали за людьми похилого віку, інвалідами, іншими видами діяльності займалися 3%, працювали у сфері послуг менше ніж 3% опитаних.

Рис. 6.2. Заробітна плата за видами економічної діяльності: Львівська область (Україна) та Підкарпатське воєводство (Польща), 2019 рік, грн.*

Складено на основі [420];

[419] Три чверті українських заробітчан у Польщі виконують фізичну роботу. URL: https://dt.ua/UKRAINE/tri-chverti-ukrayinskih-zarobitchan-u-polschi-vikonuyut-fizichnu-robotu-273340_.html

[420] Головне управління статистики у Львівській області. URL: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/; Urząd Statystyczny w Rzeszowie.URL: https://rzeszow.stat.gov.pl/

Окрім працевлаштування за кордоном жителів прикордоння України, щороку й кількість українських студентів у Польщі зростає. Інформація про можливості отримання вищої освіти в Польщі є скрізь: в Інтернеті, у друкованих ЗМІ, у транспорті, на освітніх виставках. Це результат десятирічної маркетингової кампанії польських вишів на українському ринку. Насамперед для українців є чимало можливостей навчатися безоплатно, зокрема для тих, хто отримав карту поляка. Слід відзначити, що найбільша частка домогосподарств, які мають дітей до 18 років, саме у прикордонних регіонах, що межують з країнами – членами ЄС, у Закарпатській, Чернівецькій, Івано-Франківській та Львівській областях. Більша частка осіб молодше працездатного віку в територіальних громадах в прикордонних регіонах на кордоні Україна - ЄС (рис. 6.3). Враховуючи тенденції відтоку людського капіталу з прикордонних регіонів України, важливо зважати на це при прийнятті рішень на всіх рівнях влади.

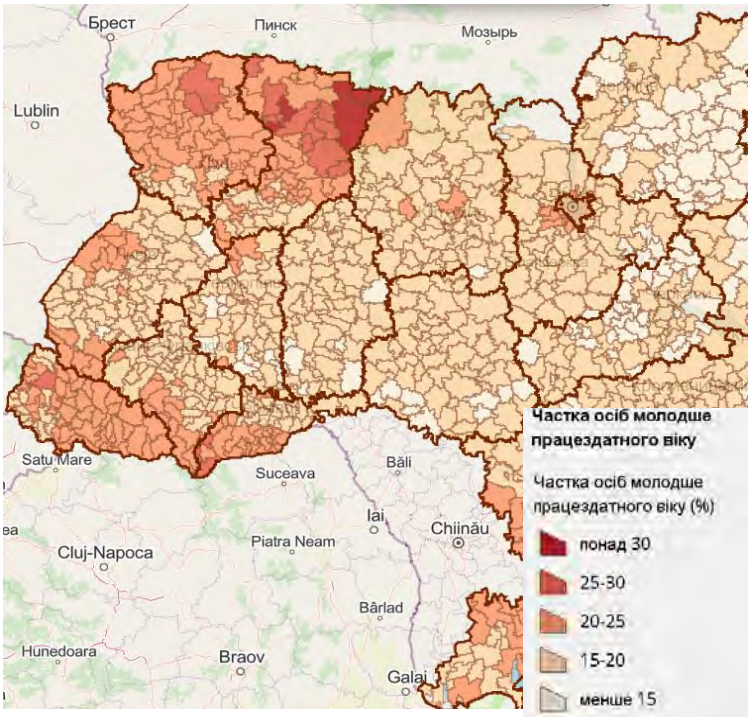

Рис. 6.3. Частка осіб молодше працездатного віку у західних прикордонних областях, 2019 рік, %*

*Складено на основі [421]

Окрім навчання і працевлаштування за кордоном, жителі територіальних громад на прикордонних територіях є активними учасниками транскордонних ринків товарів здійснюючи закупи на суміжних територіях у

[421] Спроможність громад 2021. URL: https://tdukr.maps.arcgis.com/apps/MapJournal/index.html?appid=47f24b79311f44e2863eabe27ccbdc81&fbclid=IwAR3NdmVaXZD_ojyJnqt41UF01jJ5eOuNZLfJALashZLhfl2mg8w5cdv0ohk#

сусідніх країнах. У другому кварталі 2021 року витрати українців у Польщі становили 602,8 млн. злотих (курс польського злотого гривні ~6,6), тоді як витрати польських резидентів в Україні у цей період становили 10 млн. злотих (табл. 6.6). Слід відмітити, що видатки українців в Польщі в середньому 664 злотих на особу (II кв. 2021 р.) водночас видатки німців в Польщі в аналогічний період – 408 злотих на особу. Диверсифікація витрат, також за асортиментною структурою, відбулася серед українців та поляків, які перетинають окремі ділянки кордону. Це пов'язано, серед іншого, зі способом подорожі, метою поїздки, терміном перебування або вигідністю здійснення покупок за кордоном.

Таблиця 6.6

Прикордонний рух та витрати українців у Польщі та поляків в Україні, II квартал 2021 р.*

Прикордонний рух					Видатки				
українців		поляків			українців		поляків		
II кв. 2020 р. тис. осіб	II кв. 2021 р. тис. осіб	II кв. 2020 р. тис. осіб	II кв. 2021 р. тис. осіб	II кв. 2020 р. млн. злотих	II кв. 2021 р. млн. злотих	II кв. 2021 р. злотих/ос.	II кв. 2020 р. млн. злотих	II кв. 2021 р. млн. злотих	II кв. 2021 р. злотих/ос.
310,6	1916,2↑	330,4	79,1↓	273,1	602,8↑	664	304,3	10↓	126,4

Складено на основі[422]

Функціонування пунктів пропуску впливає й на обсяг та структуру надходжень до бюджетів територіальних громад в прикордонних регіонах, особливо територіальних громад, що розташовані неподалік пунктів через державний кордон України з ЄС (рис. 6.4).

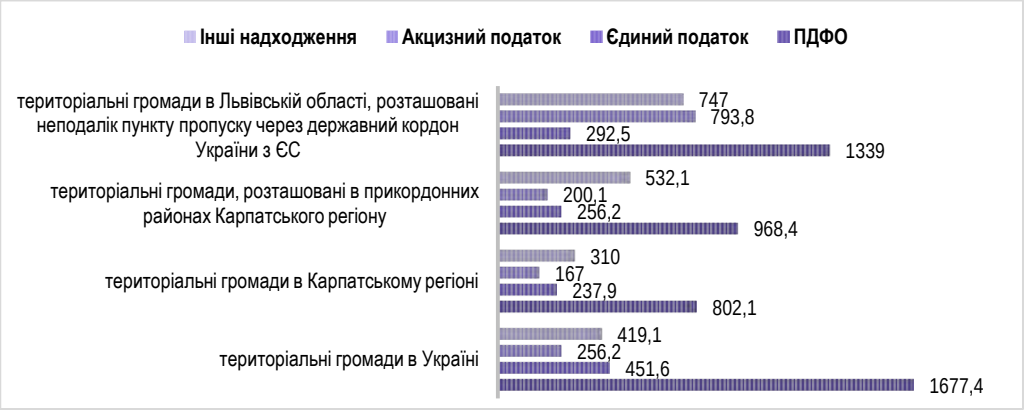

Рис. 6.4. Податкові надходження до бюджетів територіальних громад на одного жителя, 2017 рік, грн*

Розраховано на основі [423]

[422] Główny Urząd Statystyczny URL: https://stat.gov.pl/

[423] Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: https://openbudget.gov.ua/

З впровадженням надзвичайного стану (закриттям кордону 2020 р.) обсяги надходження акцизного податку до місцевих бюджетів (грн/на І жителя) теж більші в територіальних громадах біля пунктів пропуску на кордоні України з країнами ЄС посеред інших територіальних громад розташованих вздовж кордону (рис. 6.5).

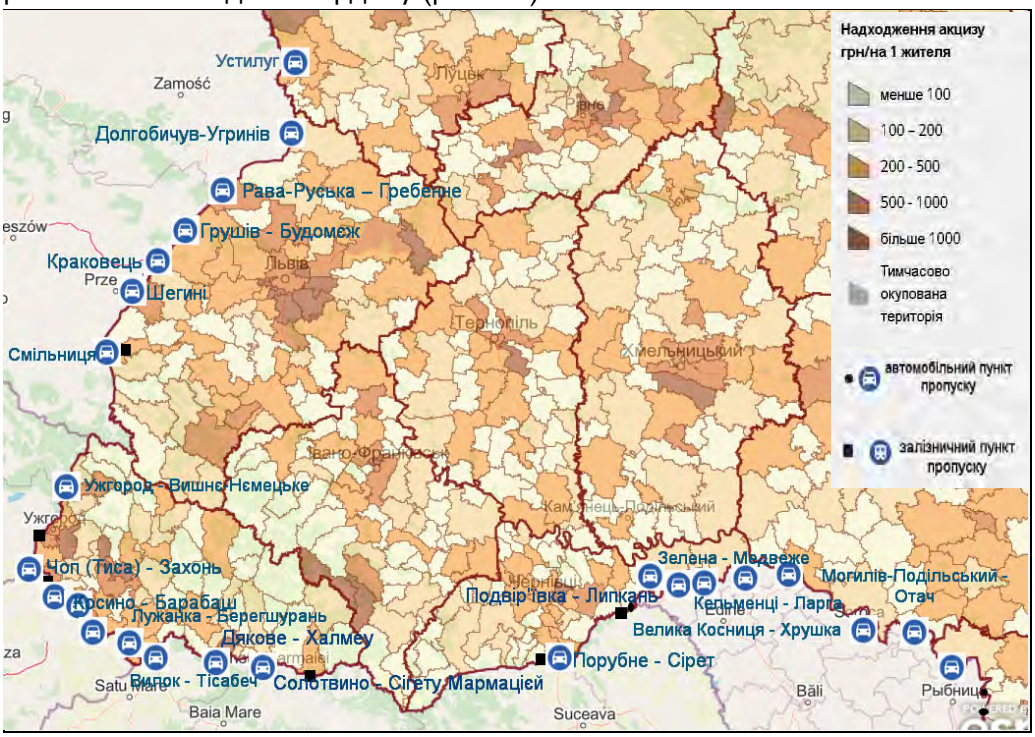

Рис. 6.5. Надходження акцизу, грн/на І жителя, 2020 рік.
Складено на основі [424]

Слід відзначити, що транскордонне співробітництво є складовою політики сусідства ЄС. Програми транскордонного співробітництва ЄС підтримують процеси транскордонного розвитку шляхом співфінансування різних проектів, що сприяють покращенню якості життя (табл. 6.7). *Interreg* є одним із ключових інструментів Європейського Союзу (ЄС), що підтримує транскордонне співробітництво через фінансування проектів. Він спрямований на спільне вирішення загальних проблем і пошук спільних рішень у таких галузях, як охорона здоров'я, навколишнє середовище, дослідження, освіта, транспорт, стійка енергетика тощо.

[424] Портал спроможності громад. URL: https://tdukr.maps.arcgis.com/apps/MapJournal/index.html?appid=47f24b79311f44e2863eabe27ccbdc81&fbclid=IwAR3NdmVaXZD_ojyJnqt41UF01jJ5eOuNZLfJALashZLhfl2mg8w5cdv0ohk; Державна прикордонна служба України. URL: https://dpsu.gov.ua/

Таблиця 6.7

Підтримка транскордонного співробітництва ЄС в розрізі прикордонних регіонів України

Прикордонний регіон України (Державна стратегія регіонального розвитку) показник	Програми транскордонного співробітництва ЄС
Львівська область	Програма транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2021 – 2027
Волинська область	Програма транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2021 – 2027
Закарпатська область	Дунайська транснаціональна програма Програма транскордонного співробітництва Румунія - Україна 2021-2027 Програма транскордонного співробітництва Угорщина- Словаччина – Румунія – Україна 2021 – 2027 Програма транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2021-2027
Івано-Франківська область	Дунайська транснаціональна програма
Чернівецька область	Дунайська транснаціональна програма
Одеська область	Програма транскордонного співробітництва Басейн Чорного моря 2021-2027 Програма транскордонного співробітництва Румунія - Україна 2021-2027 Дунайська транснаціональна програма
Вінницька область	
Рівненська область	Програма транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2021 – 2027
Житомирська область	
Київська область	Київ - Програма транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2021 – 2027
Чернігівська область	

Складено на основі [425]

Формування та реалізація програм транскордонного співробітництва ЄС передбачає виявлення соціально-економічних, просторових та функціональних проблем на основі здійснення соціально-економічного аналізу території підтримки та в результаті проведення діагностичних семінарів з суб'єктами та учасниками транскордонного співробітництва. На приклад SWOT-аналіз розвитку території підтримки Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2021-2027 містить п'ять тематичних блоків: (1) Економіка та інновації; (2) Навколишнє середовище та його захист; (3) Суспільство і культура; (4) Безпека та співробітництво; (5) Мобільність (додаток Д).

З вище зазначеного можна виокремити чинники і явища як сильні і слабкі сторони, а також можливості, що відкриваються перед суб'єктами та учасниками транскордонного співробітництва з української сторони, та загрози в розрізі соціально-економічних сфер розвитку прикордонних території (табл. 6.8).

[425] Interreg. URL: https://interreg.eu/about-interreg/

Таблиця 6.8

Сильні та слабкі сторони, можливості та загрози розвитку прикордонних територій України в рамках підтримки транскордонного співробітництва ЄС

Сильна сторона	*Слабка сторона*
· вигідне географічне розташування · привабливість, зумовлена близькістю до комунікаційних коридорів ЄС · розвинені міцні економічні зв'язки у сфері підтримки · доступ до висококваліфікованих працівників · високий відсоток заповідних територій · унікальні ресурси природної спадщини, внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО · сприятливі кліматичні умови для життя та туризму · наявність народних традицій та народних промислів · поточна співпраця служб у сфері охорони кордону; · поточна співпраця екстреної та медичної служби · доступ до Інтернету · комерційний туризм як форма місцевого, транскордонного економічного зв'язку	· різні правові системи в суміжних країнах · диспропорції між рівнем економічного розвитку · надмірне виробництво відходів і низький рівень повторного використання · недостатній рівень екологічної освіти жителів · великий відсоток неочищених стічних вод, особливо промислових · різке економічне розшарування населення · відсутність транскордонних туристичних продуктів · поганий технічний стан матеріальних ресурсів історико-культурної спадщини · погана комунікація з громадськістю · недостатня кількість прикордонних переходів на кордонах, низька пропускна здатність прикордонних переходів і, як наслідок, довгий час очікування на прикордонних переходах · відтік персоналу · незаконне ввезення товарів з-за кордону · недостатні інвестиції в пожежно-медичні підрозділи – застаріле обладнання та зношені автомобілі
Можливості	*Загрози*
· Програми міжнародного співробітництва, в тому числі транскордонного · великий ринок, який може поглинати послуги, продукти, створені місцевими суб'єктами; · можливість використання наявного туристичного потенціалу для економічного розвитку; · відкритість до міжкультурного обміну та розвитку підприємництва серед мешканців · зростання популярності використання відновлюваної енергії та доступу до екологічних енергоефективних технологій; · зростання попиту на відпочинок у чистому середовищі. · активна діяльність різноманітних культурних та соціальних закладів; · використання існуючих та культурних об'єктів, історико-культурної спадщини, спортивної інфраструктури · пропагування передового досвіду у сфері підвищення рівня громадської безпеки; · відповідність суб'єктів державного управління та суспільства щодо необхідності створення відчуття безпеки; · підвищення інвестиційної та туристичної привабливості за рахунок розриву периферійності; · державні інвестиції в дорожню інфраструктуру державного значення.	· політична нестабільність в Україні · нестабільність українського законодавства у сфері економіки; · недостатня довіра потенційних ділових партнерів · можливий подальший відтік науково-дослідницького персоналу та найбільш професійних активних людей · високий попит на деревину з боку сусідніх країн та інших країн ЄС, що загрожує надмірною вирубкою карпатських лісів · відсутність або недостатнє застосування санкцій під час здійснення діяльності, яка завдає шкоди навколишньому середовищу · відсутність інвестицій в пам'ятники – руйнування об'єктів; · посилення негативних погодних явищ, пов'язаних зі зміною клімату (повені, посухи, урагани); · міграційні переміщення населення, особливо інтенсивного; · обмежені компетенції/досвід деяких людей, які відповідають за функціонування рятувальної системи; · нечіткість майбутнього державного та місцевого управління (в Україні). · старіння інфраструктури

6.2. Розвиток прикордонних територій України в координатах транскордонного співробітництва

Отож для розкриття сильних сторін, використання можливостей, послаблення слабких сторін та уникнення загроз доцільно зосередити увагу на удосконаленні забезпечення активізації транскордонного співробітництва в контексті розвитку прикордонних територій України, а саме:

- *інституційного* забезпечення, зокрема:
  - ✓ посилення інституційної спроможності суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва;
  - ✓ узгодженість правових норм у сфері транскордонного співробітництва з ЄС;
  - ✓ впровадження нових форм транскордонного співробітництва. Запровадження механізмів підтримки транскордонних індустріальних та технологічних парків, економічних і промислових зон на території України з метою стимулювання регіонального економічного розвитку; сприяння формуванню та розвитку транскордонних кластерів в Україні.

Довідково: з вищезазначених форм транскордонного співробітництва законодавчо визначено тільки транскордонний індустріальний парк[426] як індустріальний парк, що створюється і функціонує на підставі міжнародного договору України, який укладається між урядами держав або уповноваженими ними ініціаторами створення.

  - ✓ реалізація інституційної ініціативи для Карпатського регіону. Створення умов для подальшого розвитку гірських територій українських Карпат, відповідно створення ефективної системи співпраці держав, регіонів і громад, що розташовані на території Карпатського макрорегіону, та проведення спільних дій в рамках міжрегіонального та транскордонного співробітництва; забезпечення активної участі та врахування інтересів України під час формування політик та інструментів ЄС у сфері розвитку Карпатського регіону, в тому числі у рамках підготовки та реалізації макрорегіональної Стратегії ЄС для Карпатського регіону.
  - ✓ розвиток міжрегіонального співробітництва прикордонних регіонів. Підтримка програм міжрегіональної кооперації та обмінів між регіонами України, відповідно завдання: забезпечення розвитку транскордонної, міжмуніципальної та макрорегіональної співпраці у сфері розроблення та реалізації спільних проектів сталого розвитку. Налагодження взаємодії представників всіх секторів суспільства (влада, бізнес, громадськість).
- *інфраструктурного* забезпечення, зокрема:
  - ✓ розвиток дорожньо-транспортної, логістичної, транскордонної та інформаційно комунікаційної інфраструктури в контексті стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року;
  - ✓ розвиток прикордонної інфраструктури.

[426] Про індустріальні парки: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text

- *кадрового* забезпечення, зокрема:
  - ✓ підготовка та підвищенні кваліфікації управлінських кадрів з питань транскордонного співробітництва та project-менеджменту в територіальних громад;
  - ✓ розвиток недержавних інституцій, громадських організацій, що здійснюють свою діяльність у сфері транскордонного співробітництва;
- *інформаційного* забезпечення, зокрема:
  - ✓ здійснення постійного моніторингу транскордонного співробітництва
  - ✓ формування системи інформаційного забезпечення активізації транскордонного співробітництва в контексті розвитку прикордонних територій.
- *фінансового* забезпечення, зокрема: співфінансування реалізації проектів (програм), що фінансуються за рахунок міжнародної технічної допомоги, а також в програм прикордонного співробітництва у рамках Європейського територіального співробітництва на 2021-2027 рр. в рамках фінансового інструменту «Сусідство, розвиток і міжнародне співробітництво» (NDICI).

Розділ 7. ПРИКОРДОННІ ТЕРИТОРІЇ У НЕСПРИЯТЛИВИХ УМОВАХ

7.1. Питання ідентифікації прикордонних територій у несприятливих умовах

Одним з головних завдань державної регіональної політики є згладжування диспропорцій розвитку регіонів через механізми підтримки проблемних регіонів. Дія цих механізмів має бути направлена на ліквідацію причин виникнення проблемності та депресивності й сприяння їх всебічного соціально-економічного розвитку. В умовах військових конфліктів особливим видом проблемних територій стають прикордонні території, що зазнають негативного впливу зі сторони держав відносини з якими потребують врегулювання. У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки одним з видів проблемних територій, що потребують особливої уваги з боку держави, визначено ***прикордонні території в несприятливих умовах***. Це специфічний тип територій, конфігурація яких може змінюватись залежно від політичної ситуації та врегулювання конфліктів. В умовах сьогодення до цього функціонального типу відносяться райони, розташовані безпосередньо біля державного кордону України з державами, відносини з якими передбачають додатковий рівень безпеки кордону (Російська Федерація, Придністров'я Республіки Молдова). Внаслідок окупації Криму та ведення бойових дій на Сході України виникли нові для країни проблеми, що пов’язані з втратою територій з потужним економічним потенціалом; фізичним руйнуванням інфраструктури, житла; відпливом капіталів та працездатного населення з прилеглих до зони конфлікту територій; посиленням підприємницьких ризиків навіть на віддалених від конфлікту територіях; необхідністю переорієнтації економік низки регіонів; значним міграційним навантаженням регіонів (насамперед прилеглих) з боку внутрішньо переміщених осіб.

Поняття «прикордонні території у несприятливих умовах» вперше зустрічається у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки та не має нормативного визначення, а тому потребує чіткої детермінації.

В Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: ***«прикордонні території у несприятливих умовах»*** – це територіальні громади, розташовані біля кордону з державами, відносини з якими передбачають додатковий рівень безпеки державного кордону, обмеження

руху товарів та людей, що стримує розвиток місцевої економіки та залучення інвестицій (Російська Федерація, Придністров'я Республіки Молдова) в межах 30-кілометрової доступності, або лінії розмежування відповідно до Закону України "Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції".

1) Потребує уточнення визначення поняття «прикордонні території у несприятливих умовах», як «прикордонні території у несприятливих умовах воєнно-політичних ризиків», оскільки основною відмінністю цих територій від інших є ризик загострення воєнного конфлікту з боку держав, відносини з якими потребують додаткового рівня безпеки. Під діючу назву «прикордонні території в несприятливих умовах» попадають прикордонні території в несприятливих природно-кліматичних умовах (наприклад, гірські, сільські прикордонні території).
2) В тексті Державної стратегії **«прикордонні території в несприятливих умовах»** визначені як територіальні громади, а у картографічному додатку «прикордонні території в несприятливих умовах» позначено як а) області (регіони) розташовані біля державного кордону України з державами, відносини з якими передбачають додатковий рівень безпеки кордону; б) як адміністративні райони, розташовані безпосередньо біля державного кордону України з Російською Федерацією та тимчасово окупованими територіями, Придністров'ям; в) окремо виділені територіальні громади прилеглі до тимчасово окупованих територій. Виникає питання: які адміністративно-територіальні одиниці повинні розглядатись в якості об'єктів державної регіональної політики у цьому контексті ? (табл. 7.1).
3) Потребує вирішення питання: чи обов'язковим для визначення територіальної громади, як прикордонної у несприятливих умовах, є її територіальна дотичність до державного кордону, чи достатньою є умова знаходження її в межах 30-кілометрів від кордону?

Іншим дискусійним питанням є те, яка частина площі району має знаходитись у межах 30-кілометрової віддаленості від кордону для того щоб район ідентифікувався як прикордонний у несприятливих умовах– весь район, більше 50 % площі, чи інше.

Ускладнює процеси ідентифікації проведення реформи адміністративно-територіального устрою, яка «перекроює» райони з метою їх укрупнення. У Стратегії ідентифікація проблемних районів здійснена на основі старого адміністративно-територіального поділу. Тому укрупнення та формування нових районів потребує врахування.

Таблиця 7.1

Визначення базових понять прикордонних територій у різних законодавчих та нормативно-правових актах України

Визначення	*Суть*	*Законодавчий, нормативно-правовий акт*
Прикордонні регіони	регіони, які безпосередньо прилягають до державного кордону;	Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки
	область України, Автономна Республіка Крим, суб'єкт Російської Федерації, території яких прилягають до кордону.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про порядок перетинання українсько-російського державного кордону жителями прикордонних регіонів України та Російської Федерації від 29.03. 2012 р.
Прикордонні території	територія, яка знаходиться в **межах 30 кілометрів** від спільного сухопутного кордону між Україною та державою-членом, а також територія морських портів, зокрема митні зони, та міжнародні аеропорти України й держав-членів.	Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб від 18.06.2007р.
	територія шириною **10 (десять) кілометрів, в**становлена вздовж ділянок суші та прикордонних вод вглиб від державного кордону між Україною та Республікою Молдова для забезпечення нагляду за кордоном та прикордонного контролю	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про реадмісію осіб від 6.10.2017р.
	територія протяжністю **до 30 (тридцяти) кілометрів** в обидві сторони від спільного державного кордону Сторін	Угода між Україною та Республікою Білорусь про реадмісію від 26.10.2018 р.
Прикордонні території в несприятливих умовах	територіальні громади, розташовані біля кордону з державами, відносини з якими передбачають додатковий рівень безпеки державного кордону, обмеження руху товарів та людей, що стримує розвиток місцевої економіки та залучення інвестицій (Російська Федерація, Придністров'я Республіки Молдова) в межах 30-кілометрової доступності, або лінії розмежування відповідно до Закону України "Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції"	Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки
Прикордонна смуга	це ділянка місцевості, яка встановлюється безпосередньо уздовж державного кордону на його сухопутних ділянках або уздовж берегів прикордонних річок, озер та інших водойм у межах територій селищних і сільських рад, прилеглих до державного кордону, але не може бути меншою від ширини смуги місцевості, що розташована в межах від лінії державного кордону до лінії прикордонних інженерних споруджень.	«Про прикордонний режим» Постанова Кабінету Міністрів України; від 27.07.1998 № 1147

Побудовано з використанням законодавчих та нормативно-правових актів України

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки прикордонні території в несприятливих умовах поділяють на :

– прикордонні регіони в несприятливих умовах;

- прикордонні території в несприятливих умовах на межі з Придністров'ям;
- прикордонні території на межі з Російською федерацією та прилеглі до тимчасово окупованих територій;
- територіальні громади прилеглі до тимчасово окупованих територій.

Такий поділ використовує усі рівні адміністративно-територіального поділу – області, райони, територіальні громади, проте одночасно відбувається їх дублювання. На наш погляд, групу «Прикордонні території на межі з Російською федерацією та прилеглі до тимчасово окупованих територій» доцільно розділити на три підгрупи:

- прикордонні території в несприятливих умовах, які межують з тимчасово окупованими територіями;
- прикордонні території в несприятливих умовах на межі з сухопутним кордоном з Росією;
- прикордонні території в несприятливих умовах на межі з морським кордоном з Росією.

Виділення цих підгруп дозволить враховувати такі важливі чинники як ступінь безпеки територій та можливості залучення їх до воєнних дій, тип кордону з державою агресором (сухопутний, морський), які мають важливий вплив на соціально-економічний розвиток цих територій. Це дозволить диференціювати проблеми виділених груп (табл. 7.2).

У 2020 році в Україні налічувалось ***дев'ять прикордонних регіонів у несприятливих умовах***: Донецька, Луганська, Чернігівська, Сумська, Харківська, Запорізька, Херсонська, Одеська, Вінницька області. Ці території займають 255,8 тис. квадратних кілометрів або 42,3 % усієї площі України. У проблемних регіонах у 2019 році проживало 17,7 млн. населення, або 41,8 % (табл. 7.3).

Прикордонні території в несприятливих умовах на межі з Придністров'ям (райони, що прилягають до кордону і знаходяться в 30-ти кілометровій зоні) займають 59,8 тис. квадратних кілометрів (9,9 %) території країни, де проживає 3931,6 тис. осіб населення країни (9,3 %). Межування прилеглих районів Одеської та Вінницької областей з Придністров'ям пов'язане з рядом проблем політичного та економічного характеру. Проблеми політичного характеру пов'язані з існування потенційної військової небезпеки, оскільки Молдова не контролює ділянку державного кордону, яка знаходиться в управлінні невизнаної республіки, а організаційні, фінансові та управлінські можливості України не дозволяють справитися із таким завданням своїми силами.

Таблиця 7.2

Ідентифікація прикордонних територій у несприятливих умовах

		Донецька	*Луганська*	*Чернігівська*	*Сумська*	*Харківська*	*Запорізька*	*Херсонська*	*Одеська*	*Вінницька*
РАЙОНИ	***прикордонні території в несприятливих умовах на межі з Придністров'ям***								Роздільянський Біляєвський Великомихайлівський Захарівський Окнянський Подільський Кодимський	Ямпільський Піщанський
	прикордонні території в несприятливих умовах через межування з тимчасово окупованими територіями	Волновацький Марїнський, Констянтинівський Бахмутський Ясинуватський	Новоайдарський Ставничо-Луганський Попасниський							
	прикордонні території в несприятливих умовах через сухопутний кордон з Росією		Біловодський Міловський Марківський Новопсковський Білокуракинський Троїцький	Семенівський Корюківський Сновський Новгород-Сіверський	Великописарівський Краснопільський Сумський Білопільський Путивльський Глухівський Ямпільський Середино-Будський м.Суми, м.Глухів	Дворічанський Векобурлуцький Вовчанський, Харківський Дергачівський Золочівський Богодухівський м.Харків м. Люботин				
	прикордонні території в несприятливих умовах через морський кордон з Росією	Першотравневий м. Маріуполь					Бердянський Приазовський Приморський Якимівський м.Бердянськ	Генічесвський Чаплінський Новотроїцький Каланчацький		
ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ	***територіальні громади прилеглі до тимчасово окупованих територій***	Світлодарська, Костантинівська, Торецька, Очеретинська, Марїнська, Вугледарська, Ольгінська, Волноватська, Мирненська, Сартанська, м. Горлівка, м. Авдіївка	Станичо-Луганська, Нижньотеплівська, Щастинська, Гірська, Попасниська м.Лисичанськ, м.Первомайськ,					Генічевська Новотроїцька Присиваська Мирненська		

Побудовано з використанням картографічних додатків Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки

Таблиця 7.3

Частка прикордонних територій у несприятливих умовах (населення, площа) в Україні

	прикордонні регіони в несприятливих умовах	Донецька	Луганська	Чернігівська	Сумська	Харківська	Запорізька	Херсонська	Одеська	Вінницька
області	населення , осіб	4148854	2143873	998520	1074833	2667030	1696619	1032777	2378769	1552905
	% до всього по Україні	9,8	5,1	2,4	2,5	6,3	4,0	2,4	5,6	3,7
	площа, км.кв	26 517	26 684	31 903	23 832	31 418	27 183	28 461	33 314	26 492
	% до всього по Україні	4,4	4,4	5,3	3,9	5,2	4,5	4,7	5,5	4,4
райони	прикордонні райони в несприятливих умовах									
	населення , осіб	806615	286893	78622	537342	1884917	227200	148900	263600	59100
	% до всього по області	19,5	13,3	7,8	50,3	70,4	13,3	14,3	11,1	3,8
	площа, км.кв	10561	13335	5928	10561	8989	2550	7913	4560	1400
	% до всього по області	39,8	49,9	18,6	19,5	28,6	25,5	27,9	5,7	5,3
територіальні громади	територіальні громади прилеглі до тимчасово окупованих територій									
	Населення, осіб	368401	273723	-	-	-	-	102351	-	-
	% до всього по області	8,9	12,7	-	-	-	-	9,91	-	-
	площа, км.кв	4196	2233	-	-	-	-	4679	-	-
	% до всього по області	15,8	8,3	-	-	-	-	16,4	-	-

Розраховано за даними Державної служби статистики України

Соціально-економічне становища цих територій характеризується низьким рівнем зайнятості населення та високим рівнем безробіття; значною часткою вантажних перевезень автомобільним транспортом, на низьким пасажиро перевезенням; існуванням нелегальної міграції та контрабанди; порушенням міжрегіональної співпраці, що призводить до капсуляції» цієї території.

Прикордонні території у несприятливих умовах через межування з тимчасово окупованими територіями (райони Донецької, Луганської областей) займають 23,8 тис. квадратних кілометрів території країни (3,0%), де проживає 1093,4 тис. осіб (2,6 %) населення країни. Незважаючи на значний економічний потенціал розвитку Донецької та Луганської областей існувала вузька спеціалізація їх господарств з пріоритетом на важку

промисловість, застаріла матеріально-технічна база, низька рентабельність та погана екологічна ситуація. Воєнні дії посилили проблеми економічного характеру, що відобразилось у зростанні міграційного навантаження з боку внутрішньо переміщених осіб, відтоці капіталу та працездатного населення з прилеглих районів; посиленні інвестиційних та підприємницьких ризиків, порушенні внутрішньорегіональних економічних зв'язків, зростанні рівня безробіття та інші.

Прикордонні райони в несприятливих умовах на межі з сухопутним кордоном з Росією (райони Харківської, Сумської, Чернігівської областей) займають 25,5 тис. квадратних кілометрів території країни (4,2 %), де проживає 2500,7 тис. осіб (5,9 %) населення країни. В умовах війни та ведення бойових дій на Сході країни змінились стратегічні завдання розвитку регіонів, які межують з країною агресором, що викликано необхідністю укріплення східних кордонів країни. Розвиток прикордонних територій цих регіонів є досить диференційований: від депресивних, «вимираючих сіл» прикордонних територій Чернігівської та частково Сумської областей до високо розвинутих територій Харківської області (м. Харків знаходиться у прикордонній зоні).

Особливістю та проблемою розвитку прикордонних територій Чернігівської, Сумської областей є те, що частина сільських населених пунктів перебуває у несприятливих умовах, а саме у посиленні депопуляції населення, низькій його щільності та віддаленості від центрів надання послуг, старінням населення.

Слід зауважити, що м. Харків, що було міжнародним транспортно-торгівельним вузлом, під впливом війни на Сході змінило економічну модель свого розвитку. В умовах війни на Сході воно набуває значення прикордонної фортеці. Економічна переорієнтація Харкова та області відбулась в напрямку розвитку оборонної промисловості через збільшення військово-промислових замовлень, та зростання експорту у сфері послуг.

Прикордонні території в несприятливих умовах на межі з морським кордоном з Росією (райони Запорізької, Херсонської областей) займають 10,6 тис. квадратних кілометрів території країни (1,7 %), де проживає 376,1 тис. осіб (0,9 %) населення країни. Затягування процесу вирішення воєнного конфлікту на Донбасі несе загрозу морського вторгнення на територію України, що потребує забезпечення додаткового захисту приморських територій Херсонської та Запорізької областей. Розвиток цих територій зазнав значних економічних змін в напрямку:

туристичні потоки були переорієнтовані до Одеської, Миколаївської, Херсонської областей. Проблемою курортного-туристичного розвитку цих областей став хаотичних характер, що пов'язано з нелегальним захопленням

ділянок у оздоровчій місцевості, неузгодженням курортного будівництва, порушенням процесів приватизації;

змінилася структура експорту через скорочення промислового потенціалу цих областей та зміщення вектору експорту на сільськогосподарську продукцію. Це в свою чергу посилило залежність від фактору сезонності та актуалізації вирішення традиційних проблем Південного регіону, а саме: вторинного засолення і осолонцювання ґрунтів, дефіциту зрошувальної води, відсутності утилізації дренажних вод та інші.

слабка готовність територій Приазов'я до інтеграції внутрішньо переселених осіб через зношеність об'єктів соціальної інфраструктури.

Територіальні громади прилеглі до тимчасово окупованих територій (територіальні громади Донецької, Луганської, Херсонської областей) займають 11,1тис. квадратних кілометрів території країни (1,8 %), де проживає 744,4 тис. осіб (1,7 %) населення країни. Ці території характеризуються найвищим рівнем небезпеки та проблем соціально-економічного розвитку. Значного негативного впливу внаслідок війни на економіку цих прикордонних територіальних громад завдало фізичне руйнування житла, інфраструктури; виведення з використання землі так званої «сірої» 30-ти кілометрової зони вздовж лінії розмежування; наявність значних площ замінованих територій (560 тис. га. у Донецькій та 120 тис. га. у Луганській областях), відсутність єдиного інформаційного простору та інші. Внаслідок руйнування екологічно-небезпечних підприємств на тимчасово окупованій території порушено екологічну рівновагу та виникли загрози техногенного характеру. Найбільшими проблемами є затоплення шахт та загроза виходу токсичних шахтних вод на поверхню, їх попадання у підземні води, ріки та Азовське море; порушення роботи очисних споруд та сховищ токсичних і радіоактивних відходів; забруднення атмосферного повітря і ґрунтів хімічними продуктами внаслідок вибухів боєприпасів, просідання будинків та розрив комунікацій, що загрожує провалами ґрунту та землетрусами; знищення лісів та інші.

7.2. Прикордонні території у несприятливих умовах: оцінювання проблемності

Відмінними ознаками прикордонних територій у несприятливих умовах є втрата накопиченого економічного потенціалу, ознаки демографічної кризи та значні розміри вимушеної міграції населення,

існування загрози політичної нестабільності. На таких територіях поглиблення економічної кризи може призвести до катастрофічних соціально-економічних деформацій, що вимагає посиленої уваги до підтримки та стимулювання їх розвитку з боку держави.

Нормативно-правове забезпечення стимулювання розвитку регіонів та окремих територій здійснюється в Україні відповідно до низки законів, законодавчих актів, державної та регіональних стратегій розвитку., зокрема, Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [427](2005р.) регламентує особливості державного регулювання депресивних територій. Поняття та засади стимулювання розвитку прикордонних територій (районів) у несприятливих умовах регламентовано «Державною стратегією регіонального розвитку України на 2021-2027 роки» [428] (2020 р.) «Національною економічною стратегією на період до 2030 року» (2021р.), Проектами Законів України «Про особливості стимулювання регіонального розвитку» (2021р.)[429], та «Про стимулювання розвитку регіонів» (2018р.), Проєктом Закону «Про внесення змін до Закону «Про засади державної регіональної політики» (2021 р.)[430].

Проектом Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів»[431] визначено три критерії відповідності прикордонного району у несприятливих умовах вимогам до проблемних регіонів: 1) нижча від середньо регіональної щільність населення; 2) прискорене зниження чисельності населення; 3) рівень приватних капітальних інвестицій на одну особу є нижче від регіонального показника.

Визначені критерії характеризують демографічну ситуацію та притік інвестицій, проте не дозволяють оцінити фінансово-економічний стан та воєнно-політичні ризики розвитку територій. З огляду на це, нами запропоновано додаткові критерії визначення проблемності прикордонних територій у несприятливих умовах – податкові надходження до місцевих бюджетів на одного мешканця, та рівень воєнно-політичних ризиків та необхідність вирішення специфічних проблем.

---

427 Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів». 2005 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15

428 Державна стратегія регіонального розвитку України на 2021-2027 роки. https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/regionalna-politika/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvitku-na-2021-2027-roki-ta-plan-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi

429 Проект Закону України «Про особливості стимулювання регіонального розвитку» Режим доступу https://www.minregion.gov.ua/

430 Проект Закону України "Про внесення змін до Закону про засади державної регіональної політики" Режим доступу https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukraini-pro-zasadi-derzhavnoi-regionalnoi-politiki

431 Проект Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" Режим доступу https://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/elektronni-konsultatsiyi-z-gromadskistyu/proekt-zakonu-ukrayini-pro-stimulyuvannya-rozvitku-regioniv

Перший показник характеризує фінансово-економічний стан розвитку територій і є основним при визначенні фінансової спроможності розвитку територіальних громад. З огляду на укрупнення районів, прикордонні території у майбутньому (з продукуванням статистичної інформації по усім новоствореним територіальним громадам) доцільно оцінювати на рівні територіальних громад.

У розглянутому законопроекті пропонується для порівняння використовувати середньорегіональне значення. У запропонованому нами підході (табл. 7.4) окрім середньо регіонального значення пропонується використовувати середнє по усіх прикордонних районах у несприятливих умовах. Це дозволить оцінити рівень розвиток району не лише на внутрішньо регіональному рівні, але і по відношенню до проблемний районів інших регіонів.

Таблиця 7.4

Визначення рівня проблемності прикордонних районів у несприятливих умовах

напрямки	*критерії*	*Райони із значенням індикаторів вище середньо регіонального рівня*	*Проблемні райони*	*Райони у критичному стані*
Демографічний	Щільність населення району	значення показника вище середньо регіонального та середнього по прикордонним районам у несприятливих умовах;	значення показника в діапазоні між середнім по прикордонним районам у несприятливих умовах та середньо регіональним значенням;	а)значення показника нижче середнього по прикордонним районам у несприятливих умовах б)значення показника нижче середньо регіонального;
	Приріст чисельності населення району			
Фінансово-економічний	Капітальні інвестиції району на одну особу			
	Податкові надходження до місцевих бюджетів на одну особу			
Воєнно-політичний	Рівень воєнно-політичних ризиків та необхідність вирішення специфічних завдань	райони, що межують з країнами, воєнно-політичний конфлікт з якими у стані «замороження»	райони, що межують з країнами, воєнно-політичний конфлікт з якими у активному стані; відсутність фізичного руйнування житла, інфраструктури, тощо	райони, що є прилеглими до районів бойових дій, території, що зазнали фізичного руйнування житла, інфраструктури; екологічно-небезпечних підприємств, затоплення шахт тощо

Авторська розробка

Проведений аналіз прикордонних районів у несприятливих умовах згідно запропонованої методики дозволить виявити особливості їх розвитку та з’ясувати рівень та тип проблем, що необхідно для застосування диференційованого підходу до стимулювання розвитку територій.

За демографічним напрямком

1. Більшість прикордонних районів у несприятливих умовах мають низьку щільність населення (рис. 7.1). Найнижчою вона є у прикордонних районах Чернігівської області: Новоград-Сіверський район - 7,2 осіб на км ^{2}, Семенівський район– 11,7 осіб на км^2. Щільність населення Чернігівської області (32 особи на 1 км ^{2}) є найнижчою в Україні. Проблемою розвитку області є диспропорції системи розселення (віддаленими від регіонального центру на відстань понад 100 км є близько 25 % усіх адміністративних районів). Іншим чинником є міграційні процеси, що відбуваються в прикордонних районах області, та виступають дестабілізуючим фактором, який зумовлює скорочення чисельності населення й негативно впливає на зміну його структури.

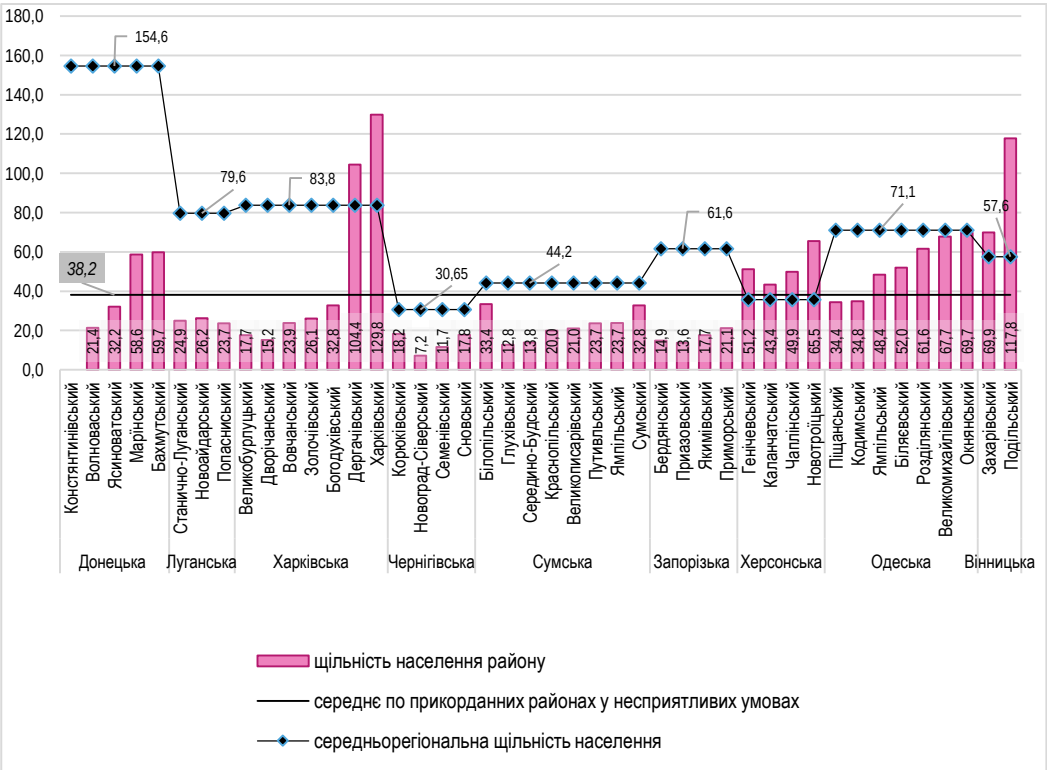

Рис. 7.1. Щільність населення прикордонних районів у несприятливих умовах, 2019 р., осіб на км^2

Побудовано за даними регіональних управлінь статистики

2. Великий розрив між середньою щільністю населення прикордонних територій у несприятливих умовах та середньою щільністю населення у

прикордонних районах Донецької зумовлений особливістю системи розселення області. Станом на 01.01.2019 р. регіон мав найвищу серед інших регіонів України щільність населення – 157 осіб на 1 кв. км (в середньому по Україні – 69,3 особи на 1 кв. км), а також питому вагу населення, що проживає у міських поселеннях – 90,7% (в середньому по Україні – 69,3%).

3. Щодо другого критерію (прискорене зниження чисельності населення), то у більшості прикордонних регіонів у несприятливих умовах скорочення чисельності населення впродовж останніх років відбувалось вищими ніж середньорегіональні темпи. Позитивною динамікою характеризувався Сумський район Сумської області (темпи зростання: 97,8 % проти 95,1% середньо регіонального значення) Дергачівський (98,3%), Харківський (97,8 %,), Богодухівський (97,4 %) райони Харківської області (середньорегіональне значення - 97, 3 %) (рис. 7.2).

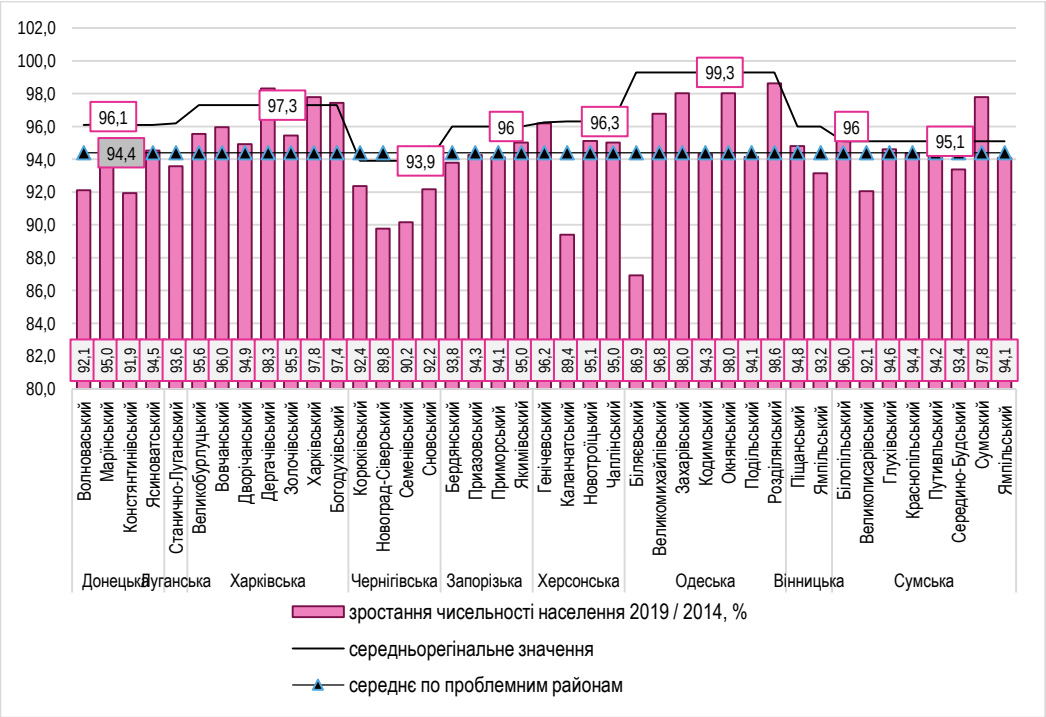

Рис. 7.2. Темпи зростання чисельності населення у прикордонних районах у несприятливих умовах 2014/2019 рр., % *.

*На рис. 7.2 відсутні Бахмутський, Попасниський, Новоайдарський райони, що у 2014 р. змінили адміністративно-територіальні межі.

Побудовано за даними регіональних управлінь статистики

4. Значний приріст населення у прикордонних районах у несприятливих умовах Донецької та Луганської областей спричинений

насамперед їх укрупненням та змінами адміністративних меж. Зокрема, внаслідок формування Бахмутського району (на основі укрупнення Артемівського району) індекс зростання чисельності населення зріс до 1,94 %. Іншим чинником приросту населення стали процеси внутрішнього переселення осіб з зони конфлікту, та не підконтрольних Україні територій.

Найгіршою ситуація зниження чисельності населення була у прикордонних районах Чернігівської області (темпи зростання чисельності населення усіх районів нижче середньо регіонального значення). Отже прикордонні райони Чернігівської області, маючи найнижчу в Україні щільність населення водночас мають серйозні проблеми із скороченням чисельності населення.

Фінансово-економічний напрямок

Критерію (рівень капітальних інвестицій на одну особу, що є нижчим від середньорегіонального показника) відповідають усі райони Вінницької, Одеської, Запорізької, Чернігівської областей (окрім Корюківського району). Натомість вищий рівень капітальних інвестицій на одну особу, ніж середньо регіональне значення є у більшості прикордонних районах Харківської області (рис. 7.3). В структурі джерел фінансування капітальних інвестицій близько 20 % припадає на державні інвестиції та більше 70 % на приватні інвестиції.

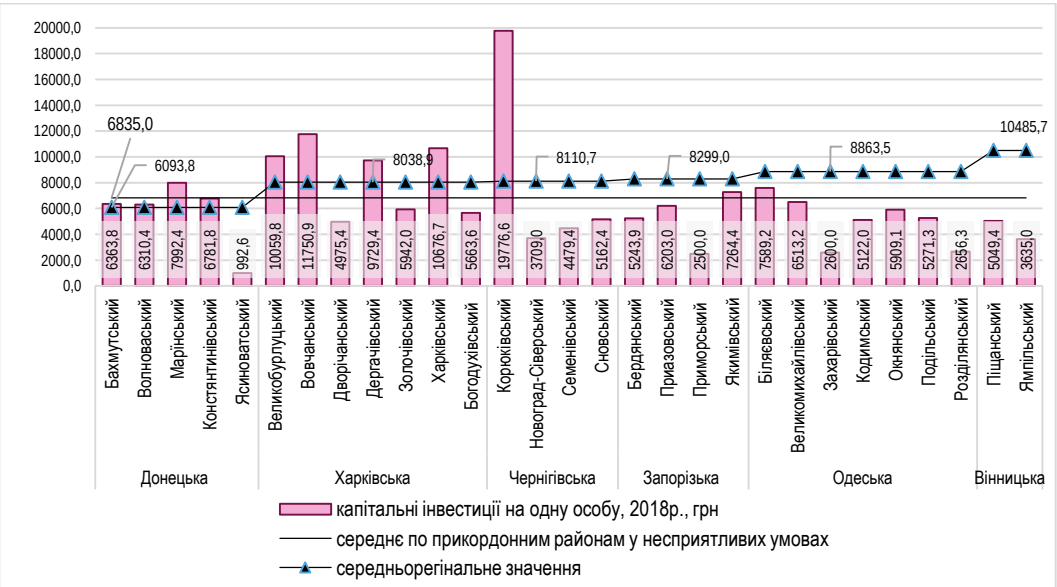

Рис. 7.3 Капітальні інвестиції на одну особу у прикордонних районах у несприятливих умовах, 2018 р.

*Побудовано за даними регіональних управлінь статистики

Щодо другого критерію, то податкові надходження до місцевих бюджетів є сильно диференційованими у регіональному розрізі: з однієї сторони низький обсяг податкових надходжень на одного мешканця приазовських регіонів – Херсонська (середньорегіональне -3684 грн на особу), Запорізька (3840 грн на особу), а з іншої сторони - майже у 1,5 рази більші податкові надходження на одну особу у високо промислових регіонах Донецької (5642 грн на особу), Харківської (5125 грн. на особу), Одеської областей (5294 грн на особу). Проте при високому середньо регіональному рівні податкових надходжень до місцевих бюджетів прикордонні райони у несприятливих умовах Донецької області (крім Костянтинівського) мають низьку дохідність місцевих бюджетів - Бахмутський - 3770 грн. на особу, Волноваський 4144 грн. на особу (рис. 7.4).

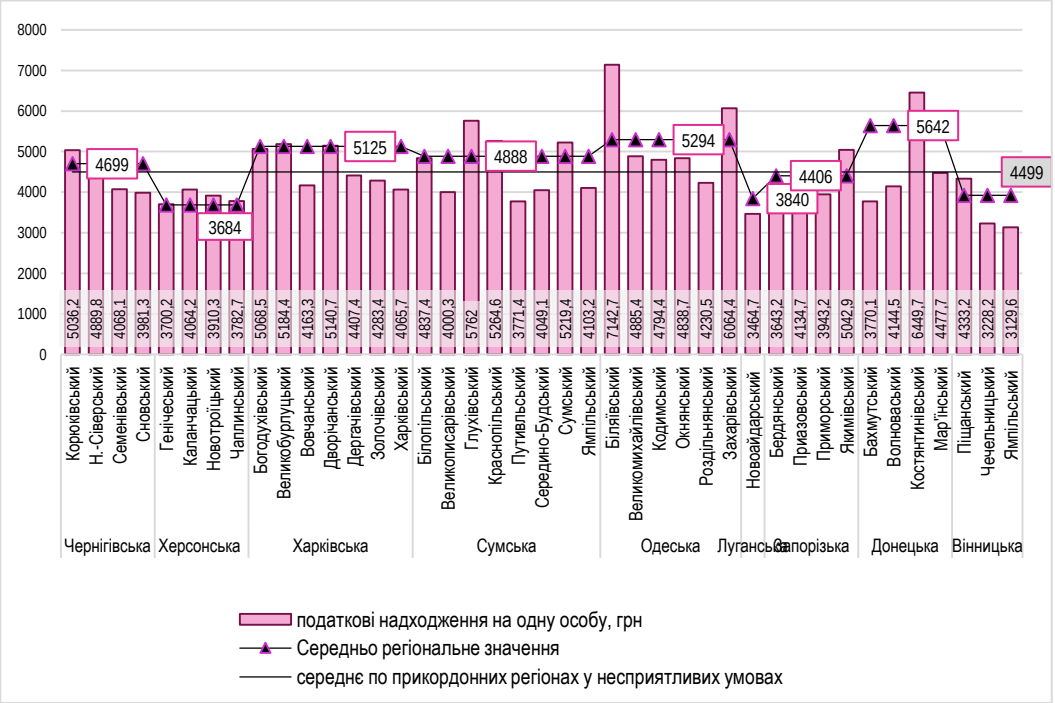

Рис. 7.4 Податкові надходження до місцевих бюджетів на одну особу у прикордонних районах у несприятливих умовах, 2019 р.

*Побудовано за даними Open budget

Групування районів за обраними критеріями дозволило визначити райони, що знаходяться у критичному стані та потребують підвищеної уваги до їх розвитку з боку держави, та виявити регіони розвиток яких є випереджаючим на фоні середньорегіонального (табл. 7.5, рис. 7.5-7.7).

Таблиця 7.5

Групування прикордонних районів у несприятливих умовах за обраними критеріями

	критерії	*Райони із значенням індикаторів вище середньо регіонального рівня*	*Проблемні райони*	*Райони в критичному стані*
Демографічний	*Щільність населення району*	Дергачівський, Харківський, Генічеський, Каланчанський, Чаплінський, Новотроїцький, Подільський	Мар'їнський, Бахмутський, Ямпільський, Біляєвський, Роздільнянський, Великомихайлівський, Окнянський, Захарівський	Костянтинівський, Волноваський, Ясинуватський, Станично-Луганський, Новоайдарський, Попаснянський, Великобурлуцький, Дворічанський, Богодухівський, Вовчанський, Корюківський, Новоград-Сіверський, Семенівський, Сновський, Білопільський, Глухівський, Середино-Будський, Краснопільський, Великописарівський, Путивльський, Ямпільський, Сумський, Бердянський, Приморський, Приазовський, Якимівський, Піщанський, Кодимський, Корюківський, Золочівський
	Приріст чисельності населення району	Новоайдарський, Попаснянський, Бахмутський, Дергачівський, Харківський, Білопільський Глухівський, Сумський	Мар'їнський, Ясинуватський, Вовчанський, Великобурлуцький, Дворічанський, Золочівський, Богодухівський, Якимівський, Генічеський, Новотроїцький, Чаплинський	Костянтинівський, Волноваський, Станично-Луганський, Корюківський, Новоград-Сіверський, Семенівський, Сновський, Бердянський, Приморський, Приазовський, Каланчакський, Біляєвський, Великомихайлівський, Кодимський, Захарівський Окнянський, Подільський, Роздільнянський, Ямпільський, Великописарівський, Краснопільський, Середино-Будський, Путивльський,
Фінансово-економічний	*Капітальні інвестиції району на одну особу*	Мар'їнський, Великобурлуцький, Вовчанський, Дергачівський, Харківський, Чаплинський, Корюківський	Бахмутський, Волноваський, Костянтинівський, Якимівський, Біляєвський, Великомихайлівський, Сумський	Ясинуватський, Дворічанський, Золочівський, Роздільнянський, Богодухівський, Новоград-Сіверський, Семенівський, Сновський, Бердянський, Приморський, Приазовський, Окнянський, Захарівський, Подільський Кодимський, Ямпільський, Піщанський, Генічеський, Ямпільський,
	Податкові надходження до місцевих бюджетів на одну особу	Корюківський, Новоград-Сіверський, Великобурлуцький, Дворічанський, Глухівський, Краснопільський, Сумський, Біляєвський, Захарівський, Якимівський, Костянтинівський	Генічеський, Каланчакський, Чаплинський, Новотроїцький, Богодухівський, Біляєвський, Великомихайлівський, Кодимський, Окнянський, Піщанський,	Семенівський, Сновський, Вовчанський, Дергачівський, Харківський, Золочівський, Великописарівський, Путивльський, Середино-Будський, Роздільнянський, Новоайдарський, Бердянський, Приморський, Приазовський, Бахмутський, Волноваський, Мар'їнський, Ямпільський, Чечелівський
Воєнно-політичний	*воєнно-політичні ризики; необхідність вирішення специфічних завдань*	Біляївський, Великомихайлівський Кодимський Окнянський Роздільнянський Захарівський, Піщанський, Чечелівський, Ямпільський	Великобурлуцький, Дворічанський, Вовчанський, Золочівський, Богодухівський, Дергачівський, Харківський, Корюківський, Новоград-Сіверський, Семенівський, Сновський, Білопільський,	Бахмутський, Волноваський, Костянтинівський, Мар'їнський, Ясинуватський, Станично-Луганський, Новоайдарський, Попаснянський

			Глухівсьткий, Середньо-Будський, Краснопільський, Великописарівський, Путивльський, Ямпільський, Сумський, Бердянський, Приазовський, Якимівський, Причорноморський, Генічеський, Каланчакський, Чаплинський, Новотроїцький	

Райони, що мають, високі воєнно-політичні ризики та необхідність вирішення специфічних проблем	Райони, що мають критичну демографічну та фінансово-економічну ситуацію		
Бахмутський, Волноваський, Костянтинівський, Мар'їнський, Ясинуватський, Станично-Луганський, Новоайдарський, Попаснянський	***фінансово-економічну:*** *Семенівський, Сновський, Золочівський, Великописарівський, Роздільнянський, Приморський, Приазовський, Волноваський, Ямпільський*	***демографічну:*** *Костянтинівський, Волноваський, Станично-Луганський, Корюківський, Новоград-Сіверський, Семенівський, Сновський, Бердянський, Приморський, Приазовський, Ямпільський, Великописарівський, Краснопільський, Середино-Будський, Путивльський*	***одночасно демографічну та фінансово-економічну:*** *Семенівський, Сновський, Великописарівський, Приморський, Приазовський, Волноваський,*

Рис. 7.5. Прикордонні райони у несприятливих умовах (у критичному стані)

Результати проведено аналізу дозволяють зробити висновки щодо особливостей розвитку прикордонних районів у несприятливих умовах:

- ✓ окремі прикордонні райони у несприятливих умовах не слід відносити до проблемних, адже основні індикатори їх розвитку є вищими середньо регіональних: зокрема, Дергачівський та Харківський райони Харківської області характеризуються високим рівнем розвитку та темпами економічного зростання, капітальними інвестиціями, високою щільністю та приростом населення. Для прикладу у 2018 році за обсягом реалізованої продукції на одного мешканця Харківський район (280283 грн на особу), Дергачівський (128885 грн на особу) були лідерами у області та підвищили свою результативність порівняно з 2014 роком у 2 рази;
- ✓ прикордонні райони у несприятливих умовах мають різну демографічну ситуацію: є сильно диференційовані за щільністю населення (17,9 рази) та різняться за приростом населення, віковою структурою населення, що впливає на можливості розвитку. Особливу увагу при побудові механізмів державної підтримки розвитку прикордонних територій у несприятливих умовах слід приділяти тим районам, які мають водночас

критичну демографічну та фінансово-економічну ситуацію;

- ✓ оцінка зростання чисельності населення у Донецькій та Луганській областях ускладнена процесами змін у адміністративно-територіальному поділі цих областей, пов'язаних з воєнними діями, зокрема у 2014 році Новоайдарський район було укрупнено за рахунок приєднання територій Слов'яносербського району, Бахмутський район (колишній Артемівський) – за рахунок приєднання Світлодарської, Сіверської, Соледарської, Торецької, Часовоярської міських та Званівської сільської рад, Попаснянський район укрупнено за рахунок приєднання територій Перевальського району, Первомайської та Кіровської міської ради:

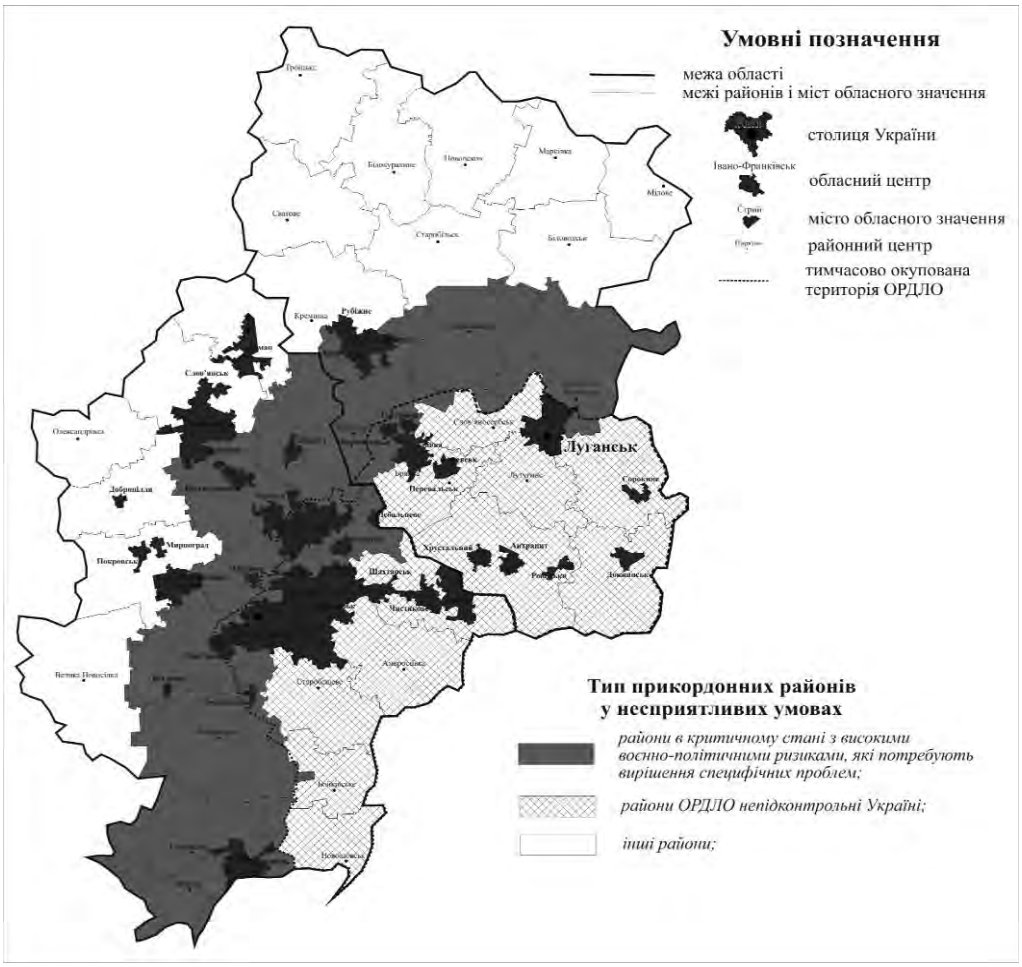

Рис. 7.6. Прикордонні райони України із високими воєнно-політичними ризиками та необхідністю вирішення специфічних проблем

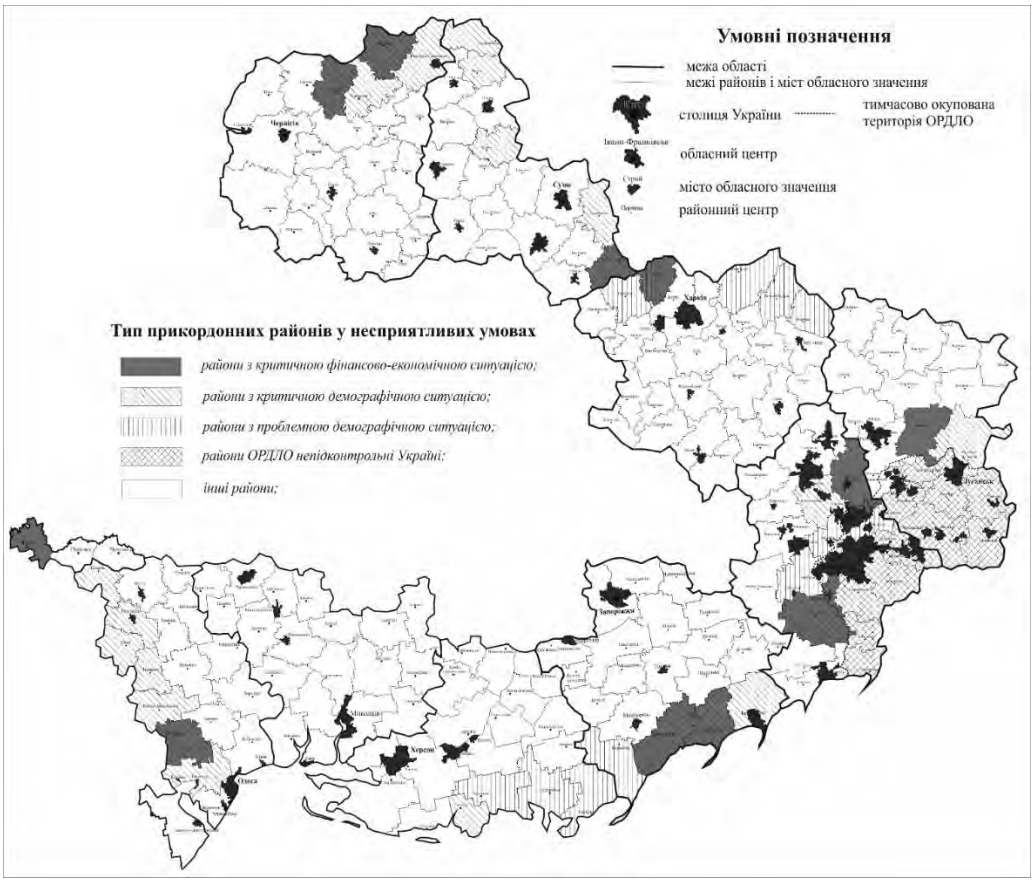

Рис. 7.7. Райони з критичною демографічною та фінансово-економічною ситуацією

- ✓ прикордонні райони у не сприятливих умовах мають високу диференціацію за обсягом капітальних інвестицій на одну особу (19,9 рази) та характеризуються високою асиметричністю капітальних інвестицій в часовому вимірі, що слід враховувати при оцінюванні (використовувати довгі часові періоди);
- ✓ стимулювання розвитку проблемних районів потребує диференційованого підходу з врахування не лише демографічного та фінансово-економічного критеріїв проблемності територій, але і специфічних проблем розвитку. Зокрема першочерговими проблемами розвитку прикордонних регіонів Донецької та Луганської областей є такі: фізичне руйнування житла, інфраструктури; виведення з використання землі так званої «сірої» 30-ти кілометрової зони вздовж лінії розмежування; наявність значних площ замінованих територій, що потребує заходів прямої фінансової підтримки з боку держави;

- ✓ укрупнення районів, проведене в процесі реформи децентралізації, ускладнило проведення аналізу через відсутність статистичних даних. В перспективі вважаєм за доцільним оцінювати прикордонні території у несприятливих умовах на рівні територіальних громад (на сьогодні проведення такого аналізу є неможливе через відсутність статистичної інформації по усім новоствореним об'єднаним територіальним громадам).

Отже, прикордонні території в несприятливих умовах є диференційованими за рівнем їх економічного розвитку, демографічною ситуацією, переліком завдань та проблем, які їм доводиться вирішувати, що вимагає врахування при побудові механізмів стимулювання їх розвитку.

7.3. Стимулювання розвитку прикордонних територій у несприятливих умовах

Зміни державної політики регіонального розвитку в Україні відбуваються у напрямку наближення її принципів, стандартів до регіональної політики Європейського Союзу. Згідно нової парадигми регіональна політика є, передусім, інвестиційною політикою та має бути спрямована на створення нових робочих місць, економічне зростання, поліпшення якості життя людей, покращення екологічної ситуації та сталий розвиток. Вектор змін спрямований з прямої фінансової компенсації проблемним регіонам до виявлення та реалізації прихованого потенціалу кожного регіону, який визначає свої точки зростання, базуючись на власних конкурентних перевагах та враховуючи прогнозовані обсяги державної підтримки такого розвитку. Особливий акцент у реалізації сучасної регіональної політики робиться на її проектний підхід, інтегровані проекти розвитку. [432] Результативність проекту повинна визначатися не за ступенем «освоєння виділених коштів», а досягненням цільових показників стратегічного розвитку.

Особливістю регіональної політики України в умовах сьогодення є використання територіально орієнтованого підходу — визначення типів територій, що потребують особливої уваги з боку держави, та запровадження диференційованих заходів впливу, що застосовуються щодо таких територій органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, укладання угод щодо регіонального розвитку та договорів міжрегіонального

[432] Кашевський В. Підготовка проектів до ДФРР. https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/709/Practychny-Posibnyk-DFRR.pdf

співробітництва.[433] У Законі України «Про особливості стимулювання регіонального розвитку» наголошено на необхідності застосування диференційованого підходу до різних функціональних типів територій, проте запропоновані заходи стимулювання хоч і розділені на заходи державного та регіонального впливу, однак не диференційовані по кожній із груп функціональних територій.

Прикордонні території у несприятливих умовах є особливим типом територій, розвиток яких визначається не лише наявним економічним потенціалом, впливом соціально-економічної політики держави, але і наявністю воєнно-політичних ризиків, що потребує додаткового рівня безпеки та може змінювати завдання розвитку. Значні дисбаланси економічного розвитку регіонів, недовіра мешканців одних регіонів до інших, яка загострилась з розгорянням російсько-української війни на Сході країни, потребує політики, яка б стимулювала процес зближення регіонів, вирівнювала асиметрію їх розвитку, була б аполітичною та прогнозованою.

Існуючі інструменти стимулювання розвитку проблемних територій в Україні, нажаль використовуються недостатньо та часто неефективно, зокрема Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) – основний інструмент держави для фінансування проектів регіонального розвитку, що побудований як частина бюджетного механізму відповідно до європейського досвіду діяльності структурних фондів. Згідно Бюджетного кодексу України, обсяг ДФРР має становити не менше 1% доходів загального фонду держбюджету на відповідний рік. Однак ця норма не дотримувалася з року в рік, замість 1% реально ця цифра у різні роки була у інтервалі 0,3-0,8%.

Аналіз проектів ДФРР, що реалізувались у прикордонних районах у несприятливих умовах у 2015-2020 рр. показав, що у шести з сімнадцяти районів, що віднесені до районів з критичною демографічною та фінансово-економічною ситуацією не реалізувався жоден проект ДФРР (табл. 7.6). Зокрема, у Чернігівській області у чотирьох проблемних регіонах у критичному стані реалізовано лише один проект у сфері освіти. У більшості прикордонних районів, що мають серйозні демографічні та фінансово-економічні проблеми, реалізувались проекти соціальної сфери – освіти, охорони здоров'я, культури тощо. Більше третини проектів, що реалізувались у Сумській області покликані вирішувати питання енергозабезпечення комунальних та державних закладів; у Запорізькій області - питання водопостачання в регіонах (дев'ять з десяти проектів).

[433] Закон України «Про особливості стимулювання регіонального розвитку»

Таблиця 7.6

Фінансування проектів ДФРР прикордонних районів з критичною демографічною та фінансово-економічною ситуацією, 2015-2021 рр.

	район, тип проблем	кількість проектів	проекти до плану заходів з реалізації стратегій	загальний обсяг фінансування, тис.грн	з ДФРР, %	з місцевих бюджетів, %	фінансування на одну особу, грн	сфера реалізації проектів
Сумська	Великописарівський, демографічні, фінансово-економічні	0	0	0	0	0	0	0
	Ямпільський, , демографічні, фінансово-економічні	3	3	15591	82,9	17,1	654,6	освіта (2), охорона здоров'я
	Краснопільський, демографічні	3	0	105939,4	68,6	31,4	3709,6	якість ЖКГ (2), енергозабезпечення
	Путивльський, демографічні	5	2	24968,9	77,7	22,3	898,9	енергозабезпечення (3), культура, здоровий спосіб життя
	Середино-Будський , демографічні	5	2	10491,9	80,5	19,5	637,3	енергозабезпечення (2), культура, здоровий спосіб життя, якість ЖКГ
Чернігівська	Новгород-Сіверський, демографічні	1	1	6126,6	73,5	26,5	482,9	освіта
	Семенівський, , демографічні, фінансово-економічні	0	0	0	0	0	0,0	0
	Сновський, демографічні, фінансово-економічні	0	0	0	0	0	0,0	0
Запорізька	Приазовський , демографічні, фінансово-економічні	3	3	22272,1	89,3	10,7	835,8	водопостачання (2), фізкультура і спорт
	Бердянський, демографічні	6	6	199939,9	87,4	12,6	8114,8	водопостачання (6)
	Якимівський, демографічні	1	1	22272,1	89,9	10,1	677,9	водопостачання (1)
	Приморський , демографічні, фінансово-економічні	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0
Донецька	Волноваський, демографічні, фінансово-економічні	3	3	115783,6	69,4	30,6	804,3	культура, охорона здоров'я, якість ЖКГ
	Костянтинівський, демографічні	5	4	16980,8	72,4	27,6	972,4	освіта (4), культура,
Луганська	Станично-Луганський, демографічні	1	1	24400,4	90,0	10,0	516,5	якість ЖКГ (1),
Харківська	Золочівський, демографічні, фінансово-економічні	0	0	0	0	0	0	0
Одеська	Роздільнянський , демографічні	0	0	0	0	0	0	0

Існує значна диференціація обсягів фінансування проектів різних районів: якщо у Бердянському районі середній обсяг фінансування проекту на одну особу склав 8114,8 грн, то у Новгород-Сіверському лише 482,9 грн (див. табл. 7.6).

Аналіз реалізованих проектів прикордонних районів у несприятливих умовах дозволив виявити такі тенденції та проблеми:

- попри те, що важливим завданням ДФРР є його спрямованість на вирівнювання диспропорцій, а чинна формула розподілу коштів залежить від ВРП та чисельності населення, цей механізм працює не ефективно, про що свідчить мала кількість/відсутність та низькі обсяги фінансування проектів прикордонних районів у несприятливих умовах. Чинна формула розподілу коштів ДФРР залежить лише від двох показників - ВРП та чисельності населення, а інші показники розвитку територій залишаються поза увагою, що не дозволяє враховувати особливості місцевого розвитку. Це зумовило ситуацію, коли найбільш проблемні з точки зору демографії і якості життя райони втратили можливість на отримання коштів з ДФРР через надто стрімке скорочення населення цих територій;
- проблемою є орієнтація більшості проектів ДФРР на вирішення соціальних проблем, що не створює інвестиційну основу для подальшого розвитку економіки територій;
- при виборі тематики проектів недостатньо залученими є мешканці громад у обговоренні проектів, що звужує участь зацікавлених сторін та призводить до фінансування проектів, що не мають широкої підтримки у територіальних громадах. Часто фінансуються проекти без врахування поточної та перспективної демографічної ситуація, які в майбутньому стають тягарем для місцевих бюджетів.
- непрогнозованість коштів ДФРР зумовлена скасуванням його залежності від обсягу загального фонду Державного бюджету України (нестабільність джерел надходжень спеціального фонду робить обсяг ДФРР непрогнозованим).

Стимулювання розвитку регіонів потребує розробки диференційованих заходів впливу для різних функціональних типів територій. Залежно від підтипу територій домінуючими мають бути заходи забезпечуючого чи стимулюючого характеру.

1. Прикордонні території у несприятливих умовах з основними індикаторами розвитку вище середньо регіональних не потребують підвищеної уваги та можуть обмежуватись застосуванням заходів, що діють для усіх типів територій країни. Інструментами такої підтримки є бюджетні (дотації та субвенції з державного бюджету), податкові (податкові пільги,

канікули для малого та середнього бізнесу, та інші податкові преференції, що не пов'язані з усуненням депресивного розвитку територій), кредитні (кредитні угоди на пільгових умовах), інвестиційні (вітчизняні та іноземні інвестиції, програми спільного інвестування) інноваційні (створення бізнес-інкубаторів, технопарків, інноваційні, консалтингові центри, венчурні фонди).

2.*Прикордонні території, що мають критичну демографічну та фінансово-економічну ситуацію* окрім заходів, що діють на усій території потребують додаткової підтримки та розробки заходів спрямованих на подолання депресивності їх розвитку. Серед бюджетних інструментів, окрім використання вирівнюючих дотацій – базової, додаткової, стабілізаційної, важливо використовувати спеціальні цільові субвенції державного бюджету спрямовані на розвиток виробничої, транспортної, соціальної інфраструктури цих територій.

Для територій з низькою щільністю населення та високою депопуляцією: необхідним є проведення заходів стимулювання переселення сімей на території із низькою щільністю населення, сприяння підвищенню зайнятості населення, цільового фінансування програм перекваліфікації та підвищення професійного розвитку трудових ресурсів, зокрема:

1. Запровадження стимулів для створення в малому бізнесі нових робочих місць через впровадження комплексу заходів, які б знижували навантаження на ліквідність малих підприємств у зв'язку з розширенням штату. Цього можна досягти завдяки запровадженню на певний період зниженої ставки ЄСВ, який роботодавець – мале підприємство сплачує за додатково зайнятих працівників. Тобто роботодавець отримує пільгу лише у разі створення нового робочого місця. Такий захід призвів би до незначного недобору внесків Пенсійного фонду України, проте зменшив би видатки бюджету, спрямовані на соціальний захист безробітних.[434]

2. Створення правових умов для більш гнучкого офіційного працевлаштування та зменшення частки неформально зайнятих в економіці регіону, зокрема використання нових не стандартних форм трудових договорів таких як: короткостроковий трудовий договір з нефіксованим робочим часом (можливість оформити трудові відносини в сферах із специфічним наданням послуг, що узаконить фактично присутні трудові відносини), учнівський договір (узаконить працю студентів під час навчання, канікул).

[434] Молдован О. "Щодо удосконалення податкових інструментів підтримки малого підприємництва в Україні". Аналітична записка https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-udoskonalennya-podatkovikh-instrumentiv-pidtrimki-malogo

3. Зменшення кваліфікаційного розриву між потребами ринку праці та можливостями шукачів роботи можна досягти шляхом перегляду програм з підготови та підвищення кваліфікації безробітних з врахуванням переваг локальних роботодавців, за їх безпосередньої участі у розробці переліку спеціальностей, потрібних навичок та компетенцій. Для цього Служба зайнятості має активно контактувати із роботодавцями через проведення опитувань, нарад та підписання меморандумів із місцевими бізнес-спілками. Питання акредитації закладів освіти для надання послуг перекваліфікації має бути у віданні комітету у складі якого є представники Служби зайнятості, ОДА та бізнесу.[435]

Важливим напрямком розвитку *проблемних територій з демографічними та фінансово-економічними проблемами розвитку є* залучення нових інвестицій та підвищення бізнес клімату територій.

Стимулювати притік нових інвестиційних проектів доцільно насамперед через зниження первинних витрат для інвестора. Прикладом може служити створення індустріальних парків (ІП). В Україні є чималий досвід функціонування ІП. Для перетворення їх в ефективний інструмент залучення інвесторів доцільно спростити вимоги до керуючої компанії, на яку покладено усі функції та ризики, та розділити їх з ініціаторами створення парку, обмеживши керуючу компанії функціями обслуговування інфраструктури; збільшити мінімальні ліміти щодо терміну дії ІП (на теперішній час 30 років); забезпечити розвиток інфраструкури ІП через фінансування проектів ДФРР та інше.

2.Посилення ролі державних фінансових інструментів у активізації підприємництва проблемних територій. Цікавим видається досвід Львівської області, що запустила в межах Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» пілотний проект «0% річних на реалізацію інвестиційних проектів для мікро-, малого та середнього підприємництва області». За рахунок обласного бюджету пропонується повністю компенсувати кредити на інвестиційні цілі та за умова створення нових робочих місць за програмою «Доступні кредити 5-7-9». Аналогічні проекти могли б бути реалізовані обласними адміністрація інших областей для підтримки проектів, що реалізуються на території прикордонних регіонів, що мають критичну демографічну та фінансово-економічну ситуацію.

4. Активне використання інструменту «бюджет участі» місцевих бюджетів через їх запровадження у всіх територіальних громадах прикордонних територій у несприятливих умовах та збільшення частки коштів

[435] Аналітичний звіт про оцінку варіантів державної політики у Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областейhttps://ces.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/UA2002-Report-on-assessed-policy-options-March-2021.pdf

на їх фінансування. Це дозволить впливати на соціальний розвиток територій через покращення якості життя у багатьох сферах (комунальне господарство, дороги, транспорт, екологія, культура, туризм та інше). На сьогодні немає законодавчого регулювання частки громадських бюджетів, здебільшого вони варіюють від 0,1 до 1% обсягів місцевого бюджету. Важливо на законодавчому рівні, тобто у Бюджетному кодексі, унормувати бюджети участі у розмірі не менше 1 % видатків місцевих бюджетів, що дозволить цільово використовувати ці кошти.

Території, що мають високі воєнно політичні ризики та потребують вирішення специфічних завдань. До таких територій відносять прикордонні території у несприятливих умовах Донецької та Луганської областей. На відміну від інших територій вони вимагають вирішення специфічних проблем, зокрема фізичного руйнування житла, інфраструктури; порушення екологічної рівноваги через фізичного руйнування екологічно-небезпечних підприємств, затоплення шахт та загроза виходу токсичних шахтних вод на поверхню, їх попадання у підземні води та інші. Регіони потребують ринкових трансформацій, адже структурні проблеми регіону є наслідком тривалих викривлень внаслідок хибної політики. Без кращого бізнес-клімату, верховенства права та антикорупційних зусиль, вибіркові схеми стимулювання для залучення інвесторів, швидше за все, будуть використані не найбільш ефективними суб'єктами господарювання, що матиме негативний вплив на розвиток регіонів.

Важливим кроком до впорядкування розвитку цих територій стало стратегічне планування, зокрема за підтримки Світового банку та ініціативи Президента в Україні розроблено Програму відновлення Східної України «Економіка прихилення умів і сердець»[436], де окреслено основні підходи до побудови стратегії розвитку Донецької та Луганської областей. Програмою запропоновано три базиса стратегії – збалансованість, диференційність, трансформаційність. Рекомендовано стратегію розробляти диференційовано, тобто розробку заходів слід здійснювати для 1)сценарію конфлікту (статус-кво) і 2) сценарію миру (реінтеграція).

Згодом у 2020 році були розроблені Стратегії розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2027 року, в яких представлено три можливі сценарії розвитку регіонів. Вибір сценарію залежатиме від ситуація навколо збройного конфлікту на території області; впровадження загальнодержавних та галузевих реформ та інші.

Згідно розробленої Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року *перший сценарій* (песимістичний) передбачає загострення бойових

[436] Економіка прихилення умів і сердець . Режим доступу https://documents1.worldbank.org/curated/en/344041624600300906/pdf/Overview.pdf

дій на території області, що сприятиме виникненню додаткових проблем та викликів, у тому числі щодо неможливості ефективного впровадження загальнодержавних галузевих реформ, а також управлінських рішень, передбачених проектом Стратегії.

Другий сценарій (реалістичний) – подальший поступовий розвиток ситуації, яка склалася на теперішній час. Цей сценарій передбачає продовження переговорного процесу щодо врегулювання ситуації та реінтеграції території, тимчасово непідконтрольної українській владі, до українського національного простору. За цим сценарієм передбачається подальше впровадження реформи децентралізації та інших загальнодержавних галузевих реформ. Використання позитивних досягнень від цих реформ сприятиме розбудові мирного життя на підконтрольній території регіону, у тому числі шляхом призупинення відтоку населення та економічного падіння, досягнення помірного зростання регіональної економіки, забезпечення розбудови найважливіших об'єктів критичної інфраструктури на якісно новому рівні, підвищення якості надання ключових послуг населенню, вирішення екологічних питань та питань безпеки життєдіяльності населення. Одночасно окупація частини території регіону, а також неконтрольований вплив процесів, що відбуваються на цій території, може призводити до часткового послаблення позитивних досягнень у розвитку Донецької області в економічному, соціальному та екологічному вимірах.

Третій сценарій (оптимістичний) передбачає повне відновлення соціально-економічних зв'язків з тимчасово непідконтрольними територіями, а також поступову їх реінтеграцією в українській державний простір. Прогнозується, що розгортання цих процесів відбуватиметься на фоні максимально ефективного впровадження усіх загальнодержавних галузевих реформ, а також управлінських рішень, що приймаються на регіональному та локальних рівнях. [437]

Отже, прикордонні території, що мають високі воєнно політичні ризики, є особливим типом територій, які потрібно розглядати як території нового розвитку, а заходи підтримки їх розвитку повинні бути комплексними. На наш погляд, система таких заході повинна включати:

1. Заходи забезпечувального характеру передбачають насамперед використання бюджетних інструментів розвитку територій: а) прямих публічних інвестицій, субвенцій державного бюджету у розвиток виробничої, транспортної, енергетичної, фінансової, соціальної інфраструктури; б) зміна

[437] Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 року. Режим доступуhttps://dn.gov.ua/projects/strategiya-rozvitku-doneckoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku

моделі розщеплення податків (ПДФО, екологічного податку) для територій з високими воєнно-політичними ризиками.

На сьогоднішній день ПДФО, що є основним бюджетоутворюючим податком місцевих бюджетів розщеплюється за схемою: 60% надходить до місцевого бюджету району, ОТГ, 15% – до обласного бюджету, 25% – до державного бюджету. Для прикордонних територій, що є на лінії розмежування доцільно змінити цю модель в напрямку збільшення частки надходжень до бюджетів базового рівня за рахунок державного бюджету а саме: 85% до місцевого бюджету району, ОТГ, 15% – до обласного бюджету. Такі зміни дозволять стимулювати розвиток прикордонних територій, водночас вони не матимуть великих негативних втрат для державного бюджету, тому що місцеві бюджети прилеглих до лінії розмежування територій є дотаційними та всі вони отримують базову дотацію з державного бюджету. Зміна моделі розщеплення ПДФО дозволить зменшити обсяг базової дотації з державного бюджету.

Донецька область є найбільшим платником екологічного податку в Україні, бо саме тут знаходиться найбільше екологічно небезпечних підприємств. Найбільша частка екологічного податку припадає на Бахмутський та Мар'їнський райони області. Екологічний податок розщеплюється за схемою: 45 % до загального фонду державного бюджету, 30% до спеціального фонду обласного бюджету та 25 % до спеціального фонду сільських, селищних, міських бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Для Донецької та Луганської областей доцільно надати більше коштів місцевим органам влади, враховуючи реформу децентралізації державної влади та екологічне навантаження регіонів та змінити схему розподілу екологічного податку– 20% до загального фонду державного бюджету та 30% до спеціального фонду обласних бюджетів та 50 % до бюджетів базового рівня. Такий розподіл є доцільним, адже:

екологічний податок, що надходить до державного бюджету попадає у загальний фонд бюджету та як наслідок втрачає функцію цільового призначення;

спрямування основної частки екологічного податку до місцевих бюджетів (сільських, селищних, міських бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад) відповідає принципу децентралізації – субсидіарності – саме базовий рівень місцевого самоврядування найближчий до громадян в питаннях екологічної безпеки. Кошти повинні залишатись та використовуватись там, де розташовані забруднюючі джерела, що дозволить місцевим органам влади цільово використати їх на природоохоронні заходи та підвищити рівень захищеності життя населення.

2. *Заходи стимулюючого характеру* – залучення приватних інвестицій покращення бізнес-клімату тощо. Створення сприятливого бізнес-клімату на таких територіях неможливе без страхування політичних, військових ризиків державою та міжнародними фондами, що дозволить вирівняти ризики інвестування, що нестиме інвестор на територіях поблизу лінії розмежування порівняно з іншими територіями. У випадку пошкодження майна через обстріли або бойові дії власник швидко та без тривалих бюрократичних процедур отримає відшкодування втрат від надійного страховика. Це збільшить ймовірність припливу приватних інвестицій у регіон.

Позитивний міжнародний досвід такого інструменту є у Ізраїлю, де створено спеціальний державний страховий фонд, що фінансується коштом податку на майно. В країні діє державна програма страхування ризиків згідно якої: у разі втраченого майна через обстріли мешканцям виплачують до 20 тисяч євро, а підприємницькі структури отримують відшкодування оціночної вартості об'єктів.

В Україні фахівці пропонують різні варіанти страхування ризиків: через співпрацю із Світовим банком та його підрозділом MIGA; через пряме залучення приватної міжнародної страхової компанії шляхом проведення тендеру; через страхування в українських компаніях та перестрахування в зарубіжній страховій компанії.[438]

Страхові виплати важливо здійснювати не лише за бюджетні кошти, а за рахунок допомоги іноземних партнерів через створення Консорціумного фонду, що об'єднав би для допомоги Донбасу фінансові ресурси країн-донорів та міжнародних організацій, зацікавлених у безпеці та розвитку регіону. Фонд можна створити за прикладом фонду E5P, що утворений та управляється Європейським інвестиційним банком (EIB). Цей трастовий фонд фінансують Австрія, Франція, Латвія, Польща, Швеція, Німеччина, Литва та Великобританія. Ще один вдалий приклад – Чорнобильський фонд "Укриття", який був під управлінням ЄБРР. Така модель фінансування допоможе залучити іноземних донорів та забезпечити централізованість та прозорість розподілу коштів на ці проекти. [439]

Отже, використання територіально орієнтованого підходу — визначення типів територій, що потребують особливої уваги з боку держави, потребує розробки системи заходів їх підтримки і стимулювання. Такі заходи повинні бути диференційовані та носити забезпечуючий чи стимулюючий вплив залежно від типу/підтипу територій.

---

[438] Аналітичний звіт про оцінку варіантів державної політики у Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областейhttps://ces.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/UA2002-Report-on-assessed-policy-options-March-2021.pdf

[439] Утром страхования рисков - вечером инвестиции https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2021/04/12/672880/

Розділ 8. ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ ЯК КОМПОНЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

1.1. Природоохоронні території: вітчизняна та європейська практика ідентифікації

Створення природоохоронних територій передбачено низкою діючих в Україні міжнародних конвенцій та угод, а саме: Конвенцією про охорону біологічного різноманіття (Ріо-де-Жанейро, стаття 8), Конвенцією про водно-болотні угіддя міжнародного значення, головним чином як середовища перебування водоплавних птахів (Рамсарська конвенція, стаття 2), Конвенцією про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція, стаття 4), Конвенцією про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, стаття 2), Конвенцією про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (Конвенція про всесвітню спадщину, стаття 5), Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція, стаття 4), Програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера».

Державною стратегією регіонального розвитку України на період до 2027 року (далі – Стратегія) передбачено формування мережі природоохоронних територій шляхом[440]:

–збільшення площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) місцевого та загальнодержавного значення;

–створення природоохоронних територій міжнародного значення, у тому числі: підготовка номінації для створення нового біосферного резервату програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера" в межах України та включення мережі печер гіпсового карсту Західної України до Попереднього списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та підготовка відповідної номінації;

–здійснення заходів щодо забезпечення збереження, відновлення та збалансованого використання природоохоронних територій. Зокрема, забезпечити збереження тенденції до зростання в кожній області з урахуванням показників регіональних нормативів оптимальної лісистості для досягнення показника щонайменше 17 %;

[440] Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2027 року: Постанова Кабінету Міністрів України (КМУ) від 5 серпня 2020 року № 695. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820

–визначення економічного механізму стимулювання створення та збереження природоохоронних територій;

–забезпечення охорони земель, відтворення екосистем, удосконалення структури земельних угідь та напрямів господарської діяльності з метою формування оптимального співвідношення земельних угідь, підтримання екологічної безпеки і рівноваги території та досягнення нейтрального рівня деградації земель;

–розроблення та впровадження комплексу заходів щодо запобігання та адаптації до зміни клімату територій та найбільш вразливих галузей (сільського, лісового, водного господарства, охорони здоров'я та транспортної інфраструктури) та об'єктів інфраструктури, а також забезпечення розвитку об'єктів і територій національної екологічної мережі;

–забезпечення розвитку та удосконалення державної системи моніторингу навколишнього природного середовища, створення центрів моніторингу навколишнього природного середовища;

–забезпечення розвитку екологічної освіти, просвітницької діяльності з метою формування культури споживання та поваги до навколишнього природного середовища, підвищення рівня поінформованості суспільства щодо значення, переваг та інструментів сталого споживання та виробництва, стану і цінностей біорізноманіття та заходів, які необхідно здійснити для його збереження;

–створення інформаційних еколого-освітніх центрів в установах природно-заповідного фонду, розширення мережі туристичних маршрутів і стежок у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України з використанням інтерактивних методів та інфраструктури для осіб з інвалідністю;

–сприяння підвищенню рівня поінформованості населення про екосистемні послуги, у тому числі рекреаційні та освітні, які є доступними на природоохоронних територіях, з метою розвитку пов'язаного з ними бізнесу.

Відповідно до Стратегії частка природно-заповідного фонду (ПЗФ) до 2027 р. повинна становити 15 % від площі держави, тобто, у найкоротший час мають бути створені численні природно-заповідні території. Досягнути цієї мети можна лише цілеспрямованою роботою в межах кожного регіону та територіальної громади зокрема, що передбачає встановлення належних режимів використання природоохоронних територій.

В контексті визначених завдань постає питання щодо ідентифікації природних комплексів як охоронних територій, підходу в процесі виокремлення їхніх ключових складових, відповідності європейським стандартам та вимогам. У цьому розділі представлені короткі характеристики основних категорій природно-заповідного фонду, в межах яких законодавчо

регламентовані процеси створення охоронних територій в регіонах України, вимоги щодо їхнього збереження та відновлення, стан і проблеми використання в традиційно господарських цілях та з метою розвитку рекреаційної та інших галузей, пов'язаних з наданням екологічних послуг, особливості функціонування на місцевому рівні.

Термін *природоохоронні території*, під яким об'єднують усі категорії природних комплексів та об'єктів, узятих під особливу охорону держави, у вітчизняних нормативних документах не закріплено, а їхній склад формують території, які виділяють та використовують не лише у природоохоронних, а й науково-дослідних, освітньо-виховних, оздоровчо-рекреаційних цілях, для потреб моніторингу навколишнього природного середовища. До таких, згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища»[441], включено території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України. У Стратегії до природоохоронних віднесено території та об'єкти природно-заповідного фонду, їхні функціональні охоронні зони, території, які зарезервовані з метою наступного заповідання, території та об'єкти екомережі, території Смарагдової мережі, *водно-болотні угіддя міжнародного значення* [442], біосферні резервати програми ЮНЕСКО відповідно до Закону України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» [443]. Тобто, у законодавчо-правовій площині відсутній перелік, що упорядковує й обліковує природоохоронні території як такі, а в додатку І Стратегії виокремлено винятково території Смарагдової мережі, які на сьогодні в Україні *не мають особливого охоронного режиму і не є тотожними з природно-заповідними – її ключовою складовою*. В зв'язку з цим особливу увагу зосереджено на законодавчо визначених об'єктах ПЗФ, які не лише домінують в межах природоохоронних територій, але й виступають системоутворюючою складовою екологічної/Смарагдової мереж в Україні.

Території та об'єкти природно-заповідного фонду є основним інструментом охорони довкілля в Україні (закон України «Про природно-

---

[441] Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1268-XII від 26.06.91 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. С. 546.

[442] Відповідно до Рамсарської конвенції (Іран, м. Рамсар, 1971 рік), стороною якої є Україна, під водно-болотними угіддями розуміють – райони маршів, боліт, драговин, торфовиш, чи водойм – природних або штучних, постійних або тимчасових, стоячих або проточних, прісних, солонуватих або солоних, включаючи морські акваторії, глибина яких під час виплину не перевищує 6 метрів.

[443] Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2027 року: Постанова Кабінету Міністрів України (КМУ) від 5 серпня 2020 року № 695. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820

заповідний фонд»[444]). Положення законодавчих актів, які регулюють суспільні відносини у цій галузі, вказують на те, що природно-заповідний фонд:

- це ділянка біосфери (атмосфера, літосфера, гідросфера);
- певний географічний простір (біосфера і соціосфера);
- об'єкт загальнонаціонального надбання;
- має природоохоронну, наукову та іншу особливу цінність;
- створюється з метою збереження природної цілісності ландшафтів, генофонду тваринного й рослинного світу, підтримання загальної екологічної рівноваги та забезпечення сталого розвитку регіонів;
- для нього встановлено режим особливої охорони;
- може бути вилучений з господарського використання (повністю чи частково).

Природно-заповідний фонд [445] класифікують за адміністративним підпорядкуванням, наявністю зонування, статусом, значенням, пріоритетними функціями тощо. Його склад формують *природні території та об'єкти* (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища) та *штучно створені об'єкти* (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва).

Національні природні парки, біосферні та природні заповідники є об'єктами загальнодержавного значення (ст. 3[446]). Регіональні ландшафтні парки, які є аналогом національних природних парків, створюють рішеннями органів місцевого самоврядування (ст.ст. 23, 53[447]). Заповідні урочища є аналогом природних заповідників на місцевому рівні. Решта категорій (заказники, пам'ятки природи, дендропарки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади і зоологічні парки) можуть мати водночас і загальнодержавне значення (у разі створення Указом Президента), і місцеве значення (рішеннями органів місцевого самоврядування).

У таблиці 8.1 представлено структуру кількості та площ природно-заповідних територій України станом на 01.01.2020 р. У 2019 році частка фактичної площі природно-заповідного фонду в загальній площі країни

---

[444] Про природно-заповідний фонд України: Закон України № 2456-XII від 16.06.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. С. 502.

[445] Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

[446] Про природно-заповідний фонд України: Закон України № 2456-XII від 16.06.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. С. 502.

[447] Там само.

становила 6,77 %, що є значно меншою, аніж у більшості країн ЄС, де середній відсоток заповідності становить понад 18 %. У більшості регіонів України наявні площі є недостатніми для запобігання втратам екосистемного та біологічного різноманіття на тлі виснажливого використання природних ресурсів.

Таблиця 8.1

Структура кількості та площ природно-заповідних територій в Україні

	Кількість		Площа	
	об'єктів	відсоток до загальної кількості об'єктів ПЗФ	га	відсоток від загальної площі об'єктів ПЗФ
Природні заповідники	19	0,22	206630,6	5,06
Біосферні заповідники	5	0,06	479110,8	11,7
Національні природні Парки	52	0,6	1378124,0	33,7
Заказники	3354	39,4	1423321,1	34,8
загальнодержавного значення	326		485920,9	
місцевого	3028		937400,2	
Пам'ятки природи	3513	41,3	30204,8	0,7
загальнодержавного значення	136		6311,7	
місцевого	3377		23893,1	
Ботанічні сади	28	0,33	1990,2	0,05
загальнодержавного значення	18		1863,2	
місцевого	10		127,0	
Зоологічні парки	13	0,15	453,9	0,01
загальнодержавного значення	7		111,5	
місцевого	6		342,4	
Дендрологічні парки	61	0,72	1786,3	0,04
загальнодержавного значення	20		1469,0	
місцевого	41		317,3	
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	581	6,82	13314,0	0,3
загальнодержавного значення	89		5720,8	
місцевого	492		7593,2	
Регіональні ландшафтні парки	83	1,0	787859,8	19,3
Заповідні урочища	803	9,4	95723,4	2,3
Всього	8512	100	4085862,4	100

Складено за: [448].

[448] Екологічні паспорти регіонів : Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: https://mepr.gov.ua/content/ekologichni-pasporti-regioniv.html

Трохи більше половини площі ПЗФ України (58,06%) займають території та об'єкти загальнодержавного значення. Серед них 19 природних і 5 біосферних заповідників, 52 національні природні парки, 326 заказників, 136 пам'яток природи, 18 ботанічних садів, 20 дендрологічних та 7 зоологічних парків, 89 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (Додаток Е). Загальна площа територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення становить 2565262,49 га, місцевого – 1853256,45 га. За інформацією Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України площа ПЗФ України за роки незалежності зросла більше, ніж утричі (у 1991 р. вона становила 1310000 га)[449].

Правовий режим природних комплексів визначається Законами України: «Про природно-заповідний фонд України» [450], «Про охорону навколишнього природного середовища України»[451], Земельним кодексом України (ЗКУ)[452] та іншими законодавчо-нормативними актами. Землі ПЗФ, згідно зі ст. 43 ЗКУ, віднесені до особливо цінних земель природоохоронного призначення. Для окремих територій та об'єктів природно-заповідного фонду встановлено диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням[453].

В Україні виділяють два типи заповідників – природні і біосферні, пріоритетною функцією яких є природоохоронна. **Природні заповідники** – природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Основними функціями природних заповідників є: природоохоронна (сприяння збереженню біологічного, екосистемного і ландшафтного різноманіття) та наукова (вивчення функціонування екосистем, здійснення наукових спостережень за ходом природних процесів).

За цією категорією виокремлюють території, які мають:

---

[449] Інформаційно-аналітичні матеріали Міністерства енергетики та захисту довкілля України з питання «Аналіз площ природно-заповідного фонду України в розрізі адміністративно-територіальних одиниць». URL: https://mepr.gov.ua/news/35329.html

[450] Про природно-заповідний фонд України: Закон України № 2456-XII від 16.06.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. С. 502.

[451] Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1268-XII від 26.06.91 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. С. 546.

[452] Земельний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. С. 27.

[453] Поділ території на спеціальні зони з метою встановлення найефективнішого режиму охорони природи та використання природних комплексів.

1) виняткове (міжнародне та національне) природоохоронне та наукове значення, у межах яких поширені місця зростання та проживання найбільш цінних і рідкісних видів, загроза зникнення яких є дуже високою (види, занесені до Червоної книги України, світових та європейських «червоних» переліків, реліктові та ендемічні види тощо);
2) репрезентативний характер, тобто є типовими для певного регіону за геологічною, геоморфологічною будовою, ґрунтовим покривом і відображають основні флористичні, фауністичні, фітоценотичні, ботаніко-географічні риси цього регіону;
3) великі площі.

На території природних заповідників забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню заповідника, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти, допускається лише виконання відновлювальних робіт на землях з порушеними корінними природними комплексами та здійснення протипожежних і санітарних заходів, що не порушують режиму заповідника.

Біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, що створюють з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних чинників.

Біосферні заповідники створюють на базі природних заповідників, національних природних парків із введенням до їхнього складу територій та об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій та інших земель і можуть бути включені в установленому порядку до Всесвітньої глобальної мережі біосферних резерватів.

Національне законодавство закріплює вимоги щодо зонування біосферних заповідників, визнані міжнародною спільнотою та передбачені в міжнародно-правових документах. Відповідно до ст. 18 [454]), для них встановлено функціональне зонування:

заповідна зона – території, призначені для збереження і відновлення найбільш цінних природних та мінімально порушених антропогенними факторами природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу; їх режим визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників;

буферна зона – території, виділені з метою запобігання негативного впливу на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях; її

[454] Про природно-заповідний фонд України: Закон України № 2456-XII від 16.06.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. С. 502.

режим та порядок створення визначається відповідно до вимог, встановлених для охоронних зон природних заповідників;

зона антропогенних ландшафтів – території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, рекреацій та інших видів господарської діяльності;

зони регульованого заповідного режиму, до складу яких включаються регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища з додержанням законодавчо встановлених вимог щодо їхньої охорони.

Території буферної, перехідної зон покликані забезпечувати реалізацію функцій досягнення сталого розвитку території, матеріально-технічного забезпечення[455], попередження втрат природних ресурсів.

Національні природні парки (НПП) – природно-заповідні території рекреаційного призначення, а прийняття Закону України «Про природно-заповідний фонд» дало поштовх до їхнього створення з метою виконання наступних функцій:

- збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об’єктів;
- створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності у природних умовах з дотриманням режиму охорони заповідних природних комплексів та об’єктів;
- проведення наукових досліджень природних комплексів та їхніх змін в умовах рекреаційного використання, розробка наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього природного середовища й ефективного використання природних ресурсів;
- проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

У структурі територій природних комплексів та об'єктів національних природних парків виокремлюють:

заповідну зону – території, призначені для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, режим якої відповідає вимогам, встановленим для природних заповідників;

зону регульованої рекреації, в межах якої проводять короткотривалий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам’ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштовувати і відповідно обладнувати туристичні маршрути та екологічні стежки; тут забороняються вирубки лісу головного користування, промислове рибальство й мисливство та інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів і об’єктів заповідної зони;

[455] Функція матеріально-технічного забезпечення передбачає проведення демонстраційних проектів, екологічної освіти, підготовку кадрів, наукових досліджень і моніторингу, пов’язаних з місцевими, регіональними, національними та глобальними питаннями збереження та сталого розвитку.

зону стаціонарної рекреації – території, призначені для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку;

господарську зону, у межах якої дозволено ведення господарської діяльності, спрямованої на виконання завдань парку; тут розміщені населені пункти, об'єкти комунального призначення, а також території інших землевласників та землекористувачів, що входять до складу парку, на яких господарська діяльність здійснюється з дотриманням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

Проте в Україні відсутні нормативи щодо меж співвідношень площ різних зон, їхньої оптимальної пропорції. Натомість в країнах ЄС для того, щоб національний парк було визнано природоохоронною територією категорії II, площа заповідної зони разом із зоною недоторканих територій повинні займати не менше ніж 75 % площі національного парку. Якщо вона є меншою, то національний парк на міжнародному рівні дістає категорію V – природоохоронний ландшафт. В Європі відносно невелика частина країн має національні парки категорії II.

Згідно з визначенням Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) національний парк є великою територією, яка охоплює одну або декілька *екологічних систем*[456], незмінених або мало змінених експлуатацією і поселенням людини, відзначається різноманітними типами ландшафтів і багатством рослинного й тваринного світу, а також різноманітністю геоморфологічних систем, особливо цінних з наукового, освітнього, виховного та рекреаційного поглядів, або яка характеризується природними пейзажами високої естетичної вартості; де державні органи країни вживають відповідних заходів щодо запобігання та унеможливлення на охоронній території (або її частині) природокористування з метою збереження (або підтримки) природних, екологічних, геоморфологічних, естетичних цінностей цієї території, перебування й рух населення на якій дозволяється за певних умов для відпочинку й культурно-освітніх цілей.

В країнах Європи національним паркам відведено значну роль у збереженні природи, тому до їхніх головних завдань відносять: збереження екосистем як репрезентативних зразків головних біотичних комплексів планети; підтримання екологічного різноманіття природного середовища; збереження генетичних ресурсів тварин і рослин; збереження ділянок та об'єктів культурної спадщини; збереження мальовничих куточків природи; організація туризму та відпочинку.

[456] Екологічна система означає динамічний комплекс угрупувань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також їхнього неживого навколишнього середовища, взаємодіючих як єдине функціональне ціле [Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text].

Дидактичні завдання: забезпечення екологічної освіти населення; проведення наукових досліджень та спостережень за станом природного середовища.

Супутні завдання: підтримання екологічного балансу; збереження продуктивності екосистем; боротьба з ерозією, охорона стоку тощо.

Зони національних парків країн Європи є надзвичайно різноманітними, однак за визначеннями і за режимами охорони природи загалом виділяють 5 типів:

зона 1 – абсолютно заповідна, в якій забороняється будь-яке використання, підтримується режим повного невтручання в перебіг природних процесів (у середньому вона займає майже 20 % площі території парку);

зона 2 – регульованого рекреаційного використання, в якій заборонено втручання у природну динаміку ландшафтів, але дозволяється обмежене контрольоване рекреаційне використання без населених пунктів (45 % площі території);

зона 3 – обмеженого землекористування, що мають відповідати природоохоронним вимогам і цілям. Дозволено деякі традиційні види природокористування, а також заходи щодо уникнення зовнішнього негативного впливу (25 % площі території);

зона 4 – економічного землекористування, де зберігається традиційне господарювання (10 % площі території);

зона 5 – активного менеджменту, до якої належать фермерські території, що мають виняткову природоохоронну цінність і є наслідком традиційного природокористування, зокрема, довготривалі пасовища та сіножаті з високим біорізноманіттям (до 0,5 % площі території).

Законодавчі засади щодо НПП в Україні певною мірою відповідають міжнародним. Проте щодо їхньої практичної реалізації має місце низка проблем. По-перше, законодавчі ініціативи не підкріплені необхідними й достатніми підзаконними актами, щоб надати національним паркам можливість виконувати свої функції у повному обсязі. З іншого боку, не впроваджуються пропоновані підходи з європейського досвіду, що дало б змогу не лише підвищити ефективність функціонування відповідних категорій ПЗФ, а й поглибити міжнародне співробітництво у галузі заповідної справи. По-друге, простежується низький рівень ефективності охоронних заходів через недостатнє фінансування, контролю за виконанням поставлених завдань, моніторингу тенденцій і змін в екосистемах, мають місце протизаконні порушення і зловживання щодо нецільового використання земель природно-заповідних територій тощо.

Загальна площа національних природних парків, природних і біосферних заповідників (76 установ) станом на 01.01.2020 р. становить 2063,9 тис. га (50,5 % від площі ПЗФ і 3,4 % від площі України). Натомість найбільшу частину природно-заповідних територій Європи (56 %) займають об'єкти V категорії (природоохоронні ландшафти, з якими можна співставити в Україні регіональні ландшафтні парки). Тут лідерами є Німеччина, Франція, Великобританія та Іспанія. Скажімо, природні парки (Naturparke) Німеччини охоплюють 19 % країни і значно перевищують за площею інші категорії, зокрема в 9 разів – площу національних парків.

Регіональні ландшафтні парки (РЛП), які протягом останніх десятиріч активно створюються в Україні, вирізняються поліфункціональністю. Основними функціями РЛП є: природоохоронна (збереження особливостей і краси ландшафту, цінних природних комплексів та об'єктів); охорона пам'яток культури та історії; рекреаційна (організація відпочинку і збереження високих рекреаційних якостей середовища); освітньо-пізнавальна (сприяння екологічній освіті, виховання патріотичного ставлення до рідної природи, культури та історії). У законодавстві заповідної справи визначено, що регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення[457]. Необхідно відмітити, що V категорія (території охорони ландшафту) за класифікацією МСОП – це дещо ширше поняття, ніж парк, створений на місцевому рівні. До цієї категорії в різних країнах відносять численні об'єкти, що відповідають їх критеріям, наприклад, територія особливої природної краси (Area of Outstanding Natural Beauty) чи особлива територія (Special Area) тощо.

Функції РЛП реалізуються у таких функціональних зонах як:

заказна (10–25 % від площі РЛП) – найбільш цінні ділянки природи парку;

регульованої рекреації (екскурсійна зона) (50–70 % площі парків) – території, які охоплюють маршрути постійних екскурсій та екологічного туризму;

стаціонарної рекреації (5–10 % території парку) – території, призначені для розміщення об'єктів обслуговування відвідувачів – готелів, мотелів, кемпінгів тощо;

господарська – території населених пунктів, які входять до меж парку.

На територіях зон регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарської забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища та зниження рекреаційної цінності території парку.

---

[457] Про природно-заповідний фонд України: Закон України № 2456-XII від 16.06.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. С. 502.

Мережа РЛП України інтенсивно розвивається у руслі збільшення їх кількості та активізації їхнього функціонування. Станом на 01.01.2020 р. їх нараховується 83, загальною площею 787,8 тис. га, а частка площ територій РЛП у природно-заповідному фонді становить 19,3 %. Проте більшість РЛП створена без надання землі у постійне користування, а це означає, що задекларoване функціональне зонування має винятково рекомендаційний характер.

Заказниками оголошують природні території (акваторії) з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів. Створення заказників провадиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їхніх власників або користувачів. Господарська, наукова та інша діяльність, що не суперечить цілям і завданням заказника, проводиться з додержанням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища. Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених заказником, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження.

Заказники поділяються на типи з певним призначенням: ландшафтні, лісові, ботанічні, загально зоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загально геологічні, палеонтологічні, карстово-спелеологічні. Віднесення заказника до одного з наведених вище типів вказує на той основний об'єкт охорони, заради якого територію було оголошено заказником.

Представлені об'єкти ПЗФ належать до природно-заповідних територій вищого рівня, які формують ядро земель природоохоронного призначення. Загалом природно-заповідний фонд України включає в себе 11 категорій територій та об'єктів. За класифікацією МСОП природно-заповідні території поділяють на 6 категорій[458].

Категорія Іа – природний резерват суворої охорони (Strict Nature Reserve) – ділянка суші та/або моря, яка містить визначні або репрезентативні екосистеми, геологічні або фізіологічні особливості та/або види, які являють собою інтерес для наукових досліджень та/або моніторингу навколишнього середовища. Ці об'єкти охороняються в дуже суворому режимі.

Категорія Іб – територія для збереження дикої природи (Wilderness Area) – це велика незмінена або малозмінена ділянка суші та/або моря, де зберігся природний характер території без великих населених пунктів і постійного її відвідування населенням, охорона та управління якою спрямовані на збереження даної території у природному стані.

[458] Андронов В. А., Варивода Є. О., Тітенко Г. В. Заповідна справа: навч. посіб. Харків.: НУЦЗУ, 2013. 204 с.

Категорія II – національний парк (National Park) – це природна територія, призначена для охорони екологічної цілісності однієї або більшої кількості екосистем, недопущення їх руйнування й експлуатації, що має стати основою для забезпечення духовних, наукових, освітніх, рекреаційних і туристичних потреб населення, сумісних із цілями збереження природного середовища.

Категорія III – пам'ятка природи (Natural Monument) – це невелика природоохоронна територія, яка виділяється для збереження пов'язаних з природою культурних цінностей, які є визначними або унікальними через їх рідкісність, типовість, естетичні якості або культурне значення.

Категорія IV – територія для збереження природних середовищ і видів (Habitat/Species Management Area) – природоохоронна територія, яка виділяється з метою збереження для спеціального управління окремими популяціями видів чи їх місцезнаходженнями.

Категорія V – територія охорони ландшафту/морська акваторія (Protected Landscape/Seascape) – природоохоронна та рекреаційна територія (акваторія), де в результаті тривалої взаємодії людини і природи виникла особлива територія (акваторія) із значною естетичною, екологічною та/або культурною цінністю.

Категорія VI – територія охорони ресурсів (Managed Resource Protected Area) – велика природоохоронна територія, яка виділяється для довготривалої охорони, традиційного і сучасного збалансованого, контрольованого використання й постійного відтворення природних ресурсів і біорізноманіття, переважно незмінених екосистем, а також для невиснажливого використання населенням дарів природи.

В окремих країнах ця класифікація є більш розгорнутою і включає додатково наступні категорії.

Категорія VII – антропологічний резерват (Anthropological Reserve) – створюється для збереження історичних антропологічних цінностей природи, умов проживання популяцій унікальних, рідкісних та вимираючих корінних етносів, відтворення їх генофонду, забезпечення умов для їхнього традиційного ведення господарства тощо.

Категорія VIII – територія багатоцільового використання (Multiple Use Management Area) – створюється як зразок для різностороннього, здебільшого екологічно збалансованого, розвитку соціально-економічної сфери у природокористуванні та природовідтворенні, виваженого і невиснажливого ведення господарства.

Категорія IX – Біосферний резерват (Biosphere Reserve). На прохання зацікавленої держави визначається Міжнародною координаційною радою

Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», тому є визнаним на міжнародному рівні відповідно до існуючих статутних рамок.

Категорія X – об'єкт Світової природної спадщини (Natural World Heritage Sites). Створюється відповідно до вимог Конвенції про всесвітню спадщину.

Перші п'ять категорій спрямовані виключно на збереження біорізноманіття. Найсуворіший режим збереження має місце для перших трьох категорій, хоча можливий на окремих ділянках природоохоронних територій IV–X категорій.

В основу критеріїв виокремлення природно-заповідних територій в Україні та визначення їхніх розмірів покладено біологічні, природоохоронні, наукові, рекреаційні, освітні, культурні та естетичні чинники.

1. *Біологічні* – забезпечення реалізації самовідродження, саморозвитку, самозбереження природного середовища.

2. *Природоохоронні* – забезпечення збереження видів рослин та тварин, унікальних оригінальних природних комплексів; збереження потоків живлення.

3. *Наукові* – достатні для одержання вірогідних та об'єктивних результатів досліджень, що забезпечують вивчення еволюційного процесу в природному середовищі.

4. *Рекреаційні* – достатні для всього населення для відпочинку й оздоровлення.

5. *Освітні та культурні* – забезпечують духовні, моральні, емоційні, психічні, інтелектуальні запити і настрої людини.

Водночас слід відмітити, що вітчизняна нормативно-методична база заповідної справи не визначає, які категорії ПЗФ є територіями, а які – об'єктами[459]. Отож в окремих випадках до територій відносять великі за площею природні комплекси (природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки)[460], а в іншому – усі категорії, окрім пам'яток природи[461] чи зоопарків, які вирізняються скоріше експозиційною функцією, аніж заповідною. Не закріплено на законодавчому рівні й саме поняття *природно-заповідні території*, отож мають місце різні підходи до його визначення:

– як складової частини природно-заповідного фонду;

[459] Касперевич Л. В. Концептуальні аспекти формування категорій «природоохоронні території» та «природно-заповідний фонд». URL: file:///C:/Temp/Zp_2016_4_24.pdf

[460] Стойко С. М. Эталоны природы. Львов : Изд-во при Львов. ун-те, 1980. 28 с.

[461] Ковтун О. М. Правові аспекти охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 20 с.

– розглядають *природно-заповідний фонд* і *природно-заповідні території* як тотожні поняття;
– включають до їх складу природно-заповідний фонд.

Схиляємось до думки, що всі об'єкти заповідання займають деяку територію незалежно від площі, тож правомірно відносити їх до природно-заповідних територій. Крім того природно-заповідні території є складовою частиною природоохоронних, які згідно з Конвенцією про біорізноманіття[462] визначають як географічно означену територію, яка виділяється та використовується для конкретних природоохоронних цілей. Отож природно-заповідна територія включає в себе окремі природоохоронні об'єкти. Натомість національне законодавство заповідної справи розглядає, зокрема, природні і біосферні заповідники як природоохоронні науково-дослідні установи загальнодержавного значення (міжнародного) значення, що суперечить їхній природі і не відповідає змісту концепції цих категорій, які є передусім особливо охоронюваними природними еталонними територіями.

Отже, природно-заповідні території входять до складу природоохоронних, означають географічно означені території, які виділяють, регулюють та використовують у природоохоронних, науково-дослідних, освітньо-виховних, оздоровчо-рекреаційних цілях, для потреб моніторингу навколишнього природного середовища. На сьогодні створення природно-заповідних територій є єдиним реально працюючим в Україні механізмом охорони природних екосистем, ландшафтів, рослинних угруповань та рідкісних видів з тих, охорона яких передбачена національним законодавством. Інші природоохоронні напрями, що існують у законодавчій площині (формування екомережі, ведення Червоної та Зеленої книг тощо), мають практичну реалізацію переважно у формі надання конкретним територіям статусу ПЗФ.

Природно-заповідні об'єкти є складовою частиною *національної екологічної мережі*[463] / *Смарагдової мережі* [464] і формують їхні так звані *ключові території*, які забезпечують збереження найбільш цінних і типових для окремого регіону компонентів ландшафтного та біорізноманіття.

---

[462] Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text

[463] Екологічна мережа – це єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і підлягають особливій охороні (Закон України «Про екологічну мережу» від 24.06.2004р. №1864-IV).

[464] Смарагдова мережа - це мережа природоохоронних територій європейського значення, яка створюється на виконання положень Бернської конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ в Європі.

За своїм значенням ключові території поділяють на три групи:

- ✓ відзначаються різноманітністю або унікальністю біоти;
- ✓ є територією, на якій добре збереглися природні ландшафти, що мають континентальну, національну або регіональну цінність;
- ✓ представляють собою перетворені людиною ландшафти, що мають значну історико-культурну цінність.

Система критеріїв відбору ключових територій екомереж формується за біоекологічною, ландшафтною та територіальною складовою.

1. Біоекологічні критерії:

- *природності* – екосистеми та біота території знаходяться у природному або майже природному (мало порушеному) стані;
- *видової різноманітності* – територія відзначається високим рівнем багатства та різноманітності флори та фауни (вище середнього рівня для регіону в цілому);
- *ценотичної різноманітності* – територія відзначається високим рівнем (вище середнього для регіону) багатства та різноманітності рослинних угруповань;
- *унікальності* та рідкісності біоти – територія відзначається високою концентрацією ендемічних, реліктових та рідкісних видів і рослинних угруповань;
- *репрезентативності* – біота території репрезентативна для відповідного біогеографічного регіону.

2. Ландшафтні критерії:

- *природності* – ландшафти території зберегли свій вигляд у природному або близькому до цього стані;
- *унікальності* – на території наявні унікальні природні ландшафти;
- *ландшафтної різноманітності* – на території має місце значна кількість різних і контрастних видів ландшафтів або природних територіальних комплексів;
- *репрезентативності* – ландшафтна структура території є типовою для даного регіону;
- *культурного значення* – ландшафти території перетворені людиною і мають значну історико-культурну цінність.

3. Територіальні критерії:

- *достатність площі* – площа території достатня для виявлення її біоекологічного, функціонального, ландшафтного, історико-культурного значення в масштабі регіону;
- *територіальної цілісності* – в межах ключової території, цінні у біоекологічному або ландшафтному відношеннях ділянки представлені суцільним масивом, або у такому масиві є незначні за площею вікна

антропогенно-змінених ділянок, або цінні ділянки розміщені неподалік одна від одної і просторово пов'язані у локальну екомережу.

Їхня площа може бути різною в залежності від території, на якій збереглося природне різноманіття, поширення рідкісних видів або функціональних зв'язків з іншими природними територіями, а також від територіального рівня, але не менше 500 га.

Формування регіональної екологічної мережі передбачає подальший розвиток природо-заповідання, особливо в природних та адміністративних районах, в яких недостатньо репрезентовані природні заповідні ландшафти. Регіональна екологічна мережа сприяє збалансуванню структури землекористування, оптимізації ландшафтно-екологічної структури території, що в свою чергу створює сприятливу екологічну ситуацію та високий рівень комфортності природних просторових умов проживання населення.

Натомість ***Смарагдова мережа*** – це пан'європейський проєкт, навколо якого об'єднуються країни *ЄС, СНГ та деякі африканські держави*[465], а її створення для України має рекомендаційний характер. Об'єкти Смарагдової мережі, представлені в додатку І Стратегії, не можуть бути включені до мережі природоохоронних європейських територій Natura 2000, оскільки вітчизняне правове та організаційно-структурне підґрунтя для їхнього створення не відповідає вимогам ЄС, або ж воно взагалі відсутнє. На жаль, дотепер Україною не забезпечено імплементацію Директиви № 92/43/ЄС про збереження природного середовища існування (оселищ), дикої флори та фауни, зі змінами і доповненнями, внесеними Директивами №№ 97/62/ЄС, 2006/105/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003, що зокрема передбачено Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншого[466]. У формуванні національної екологічної мережі та Смарагдових об'єктів Україна спирається на юридично-правовий підхід, не маючи достатньої наукової основи для обґрунтування їхньої структури й конфігурації на *оселищних засадах* у вигляді відповідних баз даних щодо поширення видів і типів оселищ.

В країнах ЄС запроваджені інші критерії до формування екомережі. Смарагдова мережа (мережа Емеральд) є природоохоронною мережею Територій Особливого Природоохоронного Інтересу (Areas of Special Conservation Interest, ASCI), котра формується на загальноєвропейському

---

[465] У 2017 році до їх складу входив Європейський союз та 28 держав його членів, 19 інших європейських країн і 4 африканські держави [Смарагдова мережа Європи - територія захисту дикої флори та фауни. URL: https://rm.coe.int/the-emerald-network-a-tool-for-the-protection-of-european-natural-habi/168072843d]

[466] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.-ua/laws/show/984_011

рівні відповідно до Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі[467]. Основні підходи й принципи, визначені Бернською конвенцією, знайшли деталізацію в директивах щодо збереження диких птахів (Council Directive 79/409/EEC on the conservation of wild birds[468]), яка визначає території спеціальної охорони (Special Protection Areas), а також щодо збереження природних оселищ існування дикої фауни та флори (Council Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora[469]), котра визначає ділянки, важливі для Євросоюзу (Sites of Community Importance) в аспекті збереження біотичної й ландшафтної різноманітності. Ці директиви складають законодавчу основу функціонування мережі Natura 2000, яка на сьогодні охоплює 27312 об'єктів загальною площею 1147956 км^2 [470], а її території діють паралельно до традиційних форм охорони природи і не замінюють їх. Основою розбудови екомережі є біогеографічні засади – реальні дані про поширення видів і місць їхнього існування – оселищ («біотопів», habitats), на підставі яких визначають ділянки (sites) спеціального збереження.

Відсутність в Україні достатніх даних щодо поширення видів і типів оселищ для обґрунтування структурних елементів екомережі зумовило те, що регіональні схеми, розроблені для окремих регіонів, або для коридорів національної екомережі, виявляються не більше як концептуальними моделями, які в подальшому необхідно деталізувати на рівні реальних виділів землекористування[471]. Що ж стосуються об'єктів ПЗФ як ключових територій екомережі, то в більшості випадків необхідним є наукове обґрунтування спроможності виконувати ними ці функції. Крім того, поділ базових елементів екомережі, зокрема природних ядер, за рівнем значущості (локальні, регіональні, національні тощо) суперечить самій ідеї виділення ділянок для охорони за оселищними критеріями, оскільки, згідно з Бернською конвенцією, такими ділянками a priori є території, що мають європейське значення для збереження видів та місць їхнього існування. Тобто, Смарагдова мережа має мету зберегти види та екосистеми, які були визнані рідкісними на рівні Європи. Їхній перелік доступний у Резолюціях 4 та 6 Бернської

---

[467] Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text

[468] Council Directive 79/409/EEC on the conservation of wild birds. URL: https://unece.org/DAM/env/pp/compliance/C2007-18/Communication/SupportingDocumentation2006.12.04/EUKommissionenGuidance_birdsdirect_en.pdf

[469] Council Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. URL: https://www.ejtn.eu/PageFiles/16531/Council%20Directive%2092_43_EEC.pdf

[470] Перевірка доцільності пташиної та оселищної директив: уроки для України. Аналітичний документ. URL: https://www.rac.org.ua/uploads/content/426/files/fitnesschecknatureua2018.pdf

[471] Кагало О. О. Розбудова екологічної мережі в Україні: принципи, проблеми, перспективи. URL: http://www.ecoinst.org.ua/kmv-2009/od2.htm

конвенції. На цю проблемність у виділенні територій Смарагдової мережі в Україні вказують чимало вітчизняних вчених, зокрема Голубець М. А., Кагало О. О., Кіш Р.М., узагальнення досліджень яких дало змогу виокремити такі особливості щодо розбудови мережі природоохоронних територій в Україні[472]:

- ✓ структура національної екомережі/Смарагдової мережі й критерії вибору їхніх ключових територій не відповідають прийнятим у країнах Європи, а законодавчо прийнята концептуальна схема екомереж за рівнем узагальненості практично не відповідає біогеографічним критеріям;
- ✓ фактичне ігнорування базових критеріїв, що полягають у виборі територій спеціальної охорони на підставі даних про поширення видів і типів оселищ. Жодний правовий акт України не визнає базового принципу вибору ділянок для формування елементів екомереж, тобто не визнає категорії «тип оселища» як інструмента визначення об'єктів охорони;
- ✓ практична відсутність підтримки на державному та місцевому рівнях проведення відповідних досліджень щодо поширення видів, класифікації та інвентаризації типів оселищ, що підлягають охороні.

Таким чином, реалізація окреслених Стратегією завдань вимагає удосконалення екологічного/заповідного законодавства щодо:

1) ідентифікації природоохоронних та природно-заповідних територій відповідно до міжнародних вимог та стандартів, позаяк більшість категорій лише в загальних рисах відповідають стандартам МСОП.
2) регламентування створення та функціонування територій Смарагдової мережі;
3) формування національної екомережі.

Розпорядженням Кабінету міністрів України від 21 серпня 2019 року № 686-р «Питання збору даних для моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку» визначено засади моніторингу національних показників Цілей сталого розвитку (ЦСР). Серед показників сталого розвитку визначено ті, що стосуються створення мережі природоохоронних територій (табл. 8.2). Ці завдання мають бути інтегровані в регіональні програми соціально-економічного розвитку та деталізовані на рівні регіональних планів дій з охорони природного середовища АР Крим, областей, мм. Києва і Севастополя, на основі яких будуть розроблені місцеві плани дій з охорони навколишнього природного середовища, підготовлені на рівні територіальних громад, міських, сільських та селищних рад.

[472] Там само.

Таблиця 8.2

Цілі сталого розвитку України щодо створення мережі природоохоронних територій

Цілі (завдання)	Індикатори	Цільовий орієнтир	
		2025 рік	2030 рік
Ціль** 11. **Сталий розвиток міст і громад			
Завдання 11.3. Забезпечити збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору	11.3.3. Площа природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, % від території країни.	7,38	8,85
Ціль** 14. **Збереження морських ресурсів			
Завдання 14.2. Забезпечити стале використання і захист морських та прибережних екосистем, підвищення їх стійкості та відновлення на основі інноваційних технологій	14.2.1. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду приморських областей, % від території приморських областей	95	100
	14.2.2. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду в акваторії Чорного та Азовського морів, тис. га	8,0	10,0
	14.2.3. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду в акваторії Чорного та Азовського морів, тис. га	700,0	752,5
Ціль** 15. **Захист та відновлення екосистем суші			
Завдання 15.1. Забезпечити збереження, відновлення та стале використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем	15.1.1. Площа територій та об'єктів природн заповідного фонду, тис. га.	7545,4	9053,2
	15.1.2. Частка площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду в загальній території країни, %.	12,5	15,0
	15.1.3. Частка площі територій національної екологічної мережі у загальній території країни,%	40,0	41,0
Завдання 15.2. Стале управління лісами	15.2.1. Лісистість території країни, %	18,5	20,0
Завдання 15.3. Відновити деградовані землі та ґрунти з використанням інноваційних технологій	15.3.3. Частка площі орних земель (ріллі) загальній території країни, %	49,3	47,0
Завдання 15.4. Забезпечити збереження гірських екосистем	15.4.1. Площа територій природно-заповідного фонду в гірських регіонах, тис. га	1207,1	1533,0
	15.4.2. Частка територій природно-заповідно фонду в гірських регіонах у загальній терито країни, %	2,0	2,54

Джерело: [473]

Як бачимо, досягнення вказаних цілей зобов'язує владні структури на регіональному та місцевому рівнях передусім до збільшення площ природоохоронних територій. Забезпечення сталого, екологічно

[473] Цілі сталого розвитку. Україна. Національна доповідь. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/%d0%9d%d0%b0%d1%86%d1%96%d0%be%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b0%20%d0%b4%d0%be%d0%bf%d0%be%d0%b2%d1%96%d0%b4%d1%8c%20%d0%a6%d0%a1%d0%a0%20%d0%a3%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d0%b8_%d0%bb%d0%b8%d0%bf%d0%b5%d0%bd%d1%8c%202017%20ukr.pdf

збалансованого розвитку регіону (ОТГ, міста), підвищення його природно-ресурсного потенціалу, збереження цінних природних територій, біологічних ресурсів, що на них знаходяться, генетичного фонду тваринного та рослинного світу вимагають дотримання

оптимального балансу між територіями, що інтенсивно експлуатуються, і такими, щодо яких запроваджуються спеціальні режими охорони та відтворення. Для забезпечення такого балансу й формується мережа природоохоронних територій. Регіональний та місцевий рівні забезпечують формування реальної територіальної системи екологічної/Смарагдової мережі, активні заходи охорони їхньої території та відновлення порушених екосистем, ставлення суспільства до питань збереження природних цінностей. Проте схеми екомереж в регіонах Україні є несумісними з аналогічними схемами європейських країн через фактичне ігнорування «оселищних («біотопних») критеріїв» вибору складових елементів екомережі й абсолютизацію значення територій та об'єктів природно-заповідного фонду як основи екомережі з подальшим, часто штучним, залученням природоохоронних територій іншого статусу (водоохоронних, рекреаційних тощо) як елементів екомережі допоміжного рангу: буферних зон, відновних територій, екокоридорів тощо[474]. З іншого боку, на місцях в умовах децентралізації загострюються питання щодо утримання природоохоронних об'єктів, нецільового використання земель природоохоронного призначення, простежується абсолютно недостатній рівень фінансово-економічного забезпечення їхньої діяльності. Така ситуація не сприяє запровадженню відповідних директив в Україні, а, отже, створює загрози не тільки для погіршення стану збереження унікальних природних цінностей, а й для знищення багатьох природних екосистем та рідкісних видів рослин і тварин.

В сучасних умовах розвитку економічних відносин вирішення актуальних проблем удосконалення практичних аспектів у сфері збереження і сталого використання біорізноманіття потребує нових наукових підходів та ефективних рішень. Часткові і непослідовні кроки на шляху реформування заповідної галузі не забезпечують виконання задекларованих завдань, що зайвий раз вказує на необхідність комплексного підходу до імплементації відповідних механізмів у цю сферу.

[474] Кагало О. О. Розбудова екологічної мережі в Україні: принципи, проблеми, перспективи. URL: http://www.ecoinst.org.ua/kmv-2009/od2.htm

1.2. Стан і загрози збереження природно-заповідних об'єктів в умовах децентралізації та механізми підтримки розвитку природоохоронних територій

Розміщення природно-заповідних об'єктів в Україні нерівномірне. Показник заповідності в областях України коливається від 2,3 до 15,8 %, зокрема в десяти з них – становить до 5 %, у шести має усереднені значення – 5–9 %, у семи областях та мм. Києві і Севастополі – перевищує 10 % (табл. 8.3). Найбільший відсоток територій за показником заповідності зафіксовано в мм. Севастополь (30,37 %) і Київ (21,64 %), Івано-Франківській (15,72 %), Хмельницькій (15,15 %), Закарпатській (15,09 %), Чернівецькій (12,8 %) та Волинській (10,92 %) областях. Найменше природно-заповідних територій у Вінницькій (2,27 %), Харківській (2,38 %), Дніпропетровській (3,12 %), Черкаській (3,09 %), Миколаївській (3,14 %), Луганській (3,49 %) та Донецькій (3,77 %) областях. Така нерівномірність свідчить й про те, що в межах новостворених адміністративно-територіальних утворень природні комплекси не відзначені належним чином відповідно до репрезентованих ділянок ПЗФ.

Таблиця 8.3

Показник заповідності в регіонах України станом на 01.01.2020 рік

Область	Показник заповідності, % території ПЗФ - усього, од./га	Території ПЗФ, од. / га :	
		загальнодержавного значення усього (в т.ч. надані в постійне користування)	місцевого значення (в т.ч. надані в постійне користування)
АР Крим	8,41	…	…
Вінницька	2,27 427 / 66317,3 (20203,4)	43 / 344900,1 (20203,4)	384 / 31872,2 (0)
Волинська	10,92 393 / 235 086,7 (33265,6)	27 / 132636,84 (3326 5 ,63)	366 / 102449,9 (0)
Дніпропетровська	3,12 179 / 99949,11 (0)	32 / 36641,98 (0)	147 / 63307,13 (0)
Донецька	3,77 173 / (99996,67)	21 / 69427,25 (14534,6)	152 / 47263,55 (0)
Житомирська	4,61	20 / 57940,04 (20139,4)	215 / 79661,3 (0)
Закарпатська	15,09	34 / 167250,7 (101267,6)	435 / 25188,1 (0)
Запорізька	5,08 348 / 153248,44 (99543)	24 / 147539,02 (9305)	324 / 18824,44 (238)
Івано-Франківська	15,72 482 / 218886,98 (0)	33 / 131624,1 (0)	449 / 87262 (0)
Київська	10,39	25 / 308742,02 (0)	207 / 35971.3 (5148,7)

8.2. Стан і загрози збереження природно-заповідних об'єктів в умовах децентралізації та механізми підтримки розвитку природоохоронних територій

Область	Показник заповідності, % території ПЗФ - усього, од./га	Території ПЗФ, од. / га :	
		загальнодержавного значення усього (в т.ч. надані в постійне користування)	місцевого значення (в т.ч. надані в постійне користування)
	232 / 344713,3 (5148,7)		
Кіровоградська	4,08 223 / 101312,79 (0)	26 / 5909,8 (0)	197 / 95402,99 (0)
Луганська	3,49 139 / 75756,62 (0)	11 / 13716,2 (0)	128 / 62040,4 (0)
Львівська	7,74 392 / 171114,2 (0)	26 / 76791,32 (0)	366 / 94322,9 (0)
Миколаївська	3,14 147 / 103390,24 (33214,28)	8 / 48952,41 (37630,98)	139 / 55735,31 (0)
Одеська	4,63	16 / 112718,67 (29102,6)	107 / 47252,1 (1366)
Полтавська	4,96 391 / 164997,6 (6979,4)	30 / 64645,9 (6979,44)	361 / 100351,7 (0)
Рівненська	9,95 315 / 203557,3 (42329,8)	28 / 90276,1 (42329,8)	287 / 113281,2 (0)
Сумська	7,49 91 / 178595,6 (19828,7)	19 / 50455,66 (19828,7)	272 / 128139,7 (0)
Тернопільська	8,98 643 / 135536,4 (9875,9)	41 / 40660,96 (9875,9)	602 / 94875,4 (0)
Харківська	2,38 246 / 74843,56 (0)	13 / 23984,6 (0)	233 / 61416,8 (0)
Херсонська	11,20 82 / 346904,5 (0)	15 / 318868,6 (0)	66 / 28035,9 (0)
Хмельницька	15,15 523 / 328590,78 (7319,71)	42 / 280134,65 (7317,5)	481 / 48456,13 (2,21)
Черкаська	3,09 556 / 75826,8 (6035,2)	22 / 36247,6 (5712,14)	534 / 39579,3 (323,1)
Чернівецька	12,80 331 / 103598,3 (11356,1)	25 / 29281,3 (11356,1)	306 / 81312,76 (0)
Чернігівська	7,85	23 / 51865,2 (14731,2)	643 / 209379,11 (0)
м. Київ	21,64	10 / 9290,1	86 / 5424,7
м. Севастополь	30,37	…	…

Джерело: [475]

Найбільший відсоток територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення – у мм. Севастополь (29,73 % – 25689,9 га) та Київ (17,06 % – 14311,77 га), Хмельницькій (13,57 % – 280134,65), Закарпатській (13,36 % – 170672,71) і Херсонській (11,99 % – 341288,44 га) областях. Найменший – у Кіровоградській (0,24 % – 5909,8 га), Луганській (0,54 % – 14389,72), Харківській (0,76 % – 23984,6), Дніпропетровській (1,15% – 36641,98) та Вінницькій (1,30 % – 34490,1 га) областях.

[475] Екологічні паспорти регіонів : Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: https://mepr.gov.ua/content/ekologichni-pasporti-regioniv.html

Центральною ланкою мережі природно-заповідних територій є охорона видів у заповідниках. В Україні функціонують 19 природних заповідників, 6 з яких залишилися в анексованому Криму. Найбільші площі об'єктів строгої заповідності мають місце в Закарпатській, Житомирській, Київській, Рівненській, Одеській та Херсонській областях (додаток Е, табл. Е.1, табл. Е.2). Серед наявних в Україні заповідників – три степових («Асканія-Нова», Луганський, Український степовий), два лісових (Поліський і «Розточчя»), лісостеповий (Канівський), 4 гірських – у Карпатах і Криму (Карпатський, Карадазький, Ялтинський, «Мис Март'ян»), два приморських (Чорноморський і «Дунайські заплави»). Природні заповідники у Житомирській та Рівненській областях демонструють найбільші площі за абсолютним значенням (додаток Е, табл. Е.1). Біосферні заповідники, яких в Україні сьогодні 5 (додаток Е, табл. Е.2), в установленому порядку включаються до Всесвітньої мережі біосферних резерватів у рамках програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та набувають міжнародного статусу.

Під захистом у національних природних парках перебувають 11116 км^2 території, що становить 1,84 % площі України. На відміну від заповідників, де фактично заборонена будь-яка діяльність, однією з цілей створення національних парків є організація відпочинку. Тож НПП представлені у всіх регіонах України, найбільші площі яких мають місце у Волинській, Івано-Франківській та Херсонській областях (додаток Е, табл. Е.3). Найстарішим об'єктом такого типу є Карпатський національний парк.

Впродовж 1992–2004 років мало місце стрімке збільшення кількості регіональних ландшафтних парків. Це пояснюють тим, що у 1992 р. Україна ратифікувала Конвенцію про біологічне різноманіття і зобов'язалася збільшити площу об'єктів ПЗФ. Водночас зростали рекреаційні потреби населення. Значні площі об'єктів цієї категорії функціонують в Кіровоградській, Львівській, Полтавській, Сумській, Чернігівській областях (додаток Е, табл. Е. 4).

Щороку розширюються площі заказників, які залежно від екологічної, наукової, історико-культурної цінності бувають загальнодержавного або місцевого значення (додаток Е, табл. Е.5, табл. Е.6). Вони становлять абсолютну більшість в переліку об'єктів ПЗФ.

За класифікацією МСОП, пам'ятка природи має природоохоронну категорію III, що є проміжною між національними парками і заказниками, відіграють ключову роль в процесах розширення природоохоронних зокрема цілей, стимулюючи природоохоронні функції охоронюваного об'єкта. Від 10 до 13 одиниць об'єктів такого типу загальнодержавного значення простежуються у Вінницькій, Івано-Франківській та Тернопільській областях (додаток Е, табл. Е.8). Загалом їхні площі збільшуються за рахунок об'єктів

місцевого значення (додаток Е, табл. Е.7). Значна частина парків–пам'яток на теренах України була закладена ще у XVII-XIX ст.

Найбільший відсоток територій природно-заповідного фонду місцевого значення у Чернівецькій області (10,04 % – 81312,75 га), м. Київ (9 % – 7550,19), Тернопільській (6,87 % – 94917,27), Чернігівській (6,56 % – 209029,4) та Івано-Франківській областях (6,47 % – 89978,80 га). Найменший – у м. Севастополь (0,64 % – 551,12 га), Запорізькій (0,69 % – 18824,42), Херсонській (0,99 % – 28035,90), Вінницькій (1,21 % – 32151,54) та Київській (1,27 % – 35644,26 га) областях.

В умовах проведення адміністративної реформи відсутнє належне впорядкування чи взагалі як такий *процес ідентифікації, облікування* природоохоронних територій в межах ОТГ. Це пов'язано в певній мірі з тим, що адміністративно-територіальні утворення, які володіють значними природно-заповідними комплексами, часто не мають від цього економічної вигоди і навіть несуть відчутні збитки через встановлені обмеження на допустимі види господарської діяльності, а бюджет – додаткове навантаження без цільових надходжень. Тож, на жаль, чимало об'єктів природоохоронного значення виявляють відсутніми в актуальному переліку заповідних об`єктів на місцях, причинами щодо зникнення яких вказують, зокрема, масове усихання насаджень у зв`язку з різким зниженням рівня ґрунтових вод, стихійні явища, зникнення популяцій тварин, замулення та заростання болотною рослинністю озер, забруднення території радіонуклідами, реконструкцію вулиць та забудову території тощо. В першу чергу це стосується територій дендрологічних парків та заказників місцевого значення. Зростання площі природоохоронних територій часто-густо зумовлює наростання фінансових, економічних і соціальних проблем. В умовах децентралізації гостро назріла потреба доповнити бюджетну модель регулювання у сфері збереження та сталого використання біорізноманіття і відкрити нові можливості для її розвитку.

Показник заповідності у розрізі регіонів, по-перше, не характеризує кількість/площу об'єктів природно-заповідного фонду, що знаходяться в межах новостворених об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Відсутня або бракує інформації щодо цінних природних територій, що резервуються для створення нових об'єктів ПЗФ/розширення вже існуючих. Це викликає занепокоєння, оскільки в перші двадцять років незалежності України вже були втрачені значні площі земель природоохоронного значення через неконтрольовані можливості привласнення заповідних земель з метою незаконного приватного, господарського чи промислового використання. Адже законодавство заповідної справи було доповнено регламентом прийняття рішень щодо скасування об`єктів природно-заповідного фонду або

зміни їхнього статусу лише в 2010 році. На теперішньому етапі – в умовах децентралізації влади – загроза зникнення об'єктів природоохоронних територій і/чи зменшення їхніх площ не менша, аніж десять років тому. Адже в контексті цих змін напрацьовано чимало підзаконних і нормативно-правових актів, які жодним чином не торкнулись питань співіснування адміністративно-територіальних утворень з природно-заповідними територіями і/чи об'єктами в їхніх межах. Має місце недостатня урегульованість земельних відносин щодо національних природних парків та регіональних ландшафтних парків: з одного боку, місцеві громади не завжди бажають віддати центру найбільш цінні природні угіддя, з іншого боку, центр не завжди схильний віддавати землі державної власності для організації регіонального ландшафтного парку. Природно-заповідні території потребують встановлення чітких меж їхніх масивів, розроблення нормативів щодо співвідношення окремих функціональних зон, розташування стосовно одна одної, питань, пов'язаних зі співпаданням територій окремих категорій тощо. Це дозволить, зокрема, покращити екологічний моніторинг природоохоронних територій.

Фінансове забезпечення установ та об'єктів, що функціонують в межах природно-заповідних територій, не відповідає науково-обґрунтованим потребам і характеризується нестабільним надходженням коштів. На їхній розвиток з державного бюджету виділяється 15 грн на 1 га, що призводить до нівелювання можливостей покращення екологічного стану охоронних територій та зниження їхньої оздоровчої функції. Установи та об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення фінансуються за рахунок місцевих бюджетів та коштів землекористувачів за залишковим принципом, а в більшості випадків не фінансуються взагалі. Для фінансового оздоровлення установ ПЗФ важливо збільшувати частку доходів від надання платних послуг у рекреаційній, туристичній, лікувально-оздоровчій, експертній, освітній, науковій, інформаційній сферах, а також від проведення екскурсійної, музейної, бібліотечної та інших видів діяльності. Разом з цим необхідно враховувати, що ресурси ПЗФ – це екологічний ресурс стратегічного призначення, що вимагає належного моніторингу та контролю.

Українське законодавство, наголошуючи на особливій цінності[476] природно-заповідних територій в екологічному відношенні, не передбачає механізм розрахунку вартості природних комплексів у наданні естетичних та

[476] Згідно з ч. 3 ст. 83 та ч. 4 статті 84 ЗКУ до земель державної та комунальної власності, які не можуть передаватись у приватну власність, належать зокрема, землі під об'єктами природно-заповідного фонду, історико-культурного та оздоровчого призначення, що мають особливу екологічну, оздоровчу, наукову, естетичну та історико-культурну цінність, якщо інше не передбачено законом.

екопослуг, пов'язаних зі сферою управління *якістю навколишнього природного середовища*[477].

По-друге, показник заповідності у розрізі регіонів не характеризує кількість об'єктів природно-заповідного фонду (ОПЗФ), що знаходяться в містах, хоча саме в їхніх межах природоохоронні території знаходяться під найвищим антропогенним тиском і тому потребують розробки механізму містобудівного регулювання щодо їхнього збереження та використання. Збереження об'єктів ПЗФ, як сукупності природних елементів, в значній мірі залежить від того, чи є вони частиною природного каркасу міста.

Території ОПЗФ мають потенціал для створення екологічної/Смарагдової мереж, прийнявши на себе роль вузлових територій. Такі міста, як Черкаси, Біла Церква, Запоріжжя, Дніпро, Івано-Франківськ, Суми, Рівне, Херсон, належать до дисперсної системи озеленення[478]. Попри те, що у них є природна вісь міста – річка, озеленені території не ув'язані з нею в єдину систему міського озеленення.

Вище вказані проблеми зумовлюють пріоритетні заходи у реалізації стратегічних завдань на регіональному рівні щодо розвитку природоохоронних територій, оптимізації стану й покращення ефективності управління об'єктами ПЗФ. Таким чином, першочергово необхідно зосередити увагу на таких напрямах:

1. Законодавчо-правовому забезпеченні заповідної справи, що включає:
   - перегляд законодавчо-правових норм в руслі взятих міжнародних зобов'язань;
   - удосконалення відповідно до нових умов господарювання;
   - введення нових положень з метою розширення можливостей інноваційного характеру (надання екопослуг, підтримка якісного життя населення) тощо;
   - узгодження природоохоронного, земельного, водного та лісового законодавства.
2. Фінансовому забезпеченні розвитку охоронних територій.
3. Функціонуванні територій та об'єктів ПЗФ.
4. Освітньо-виховній та просвітницькій діяльності.
5. Наукових дослідженнях щодо ідентифікації видів та оселищ в регіонах.

За вітчизняних умов можливості для розширення природно-заповідних територій є обмеженими, оскільки заповідна справа не відповідає

[477] здатність забезпечувати функціонування екологічних систем, комфортність життєдіяльності людини та збереження фізико-географічної основи територіальних природно-ресурсних комплексів.
[478] https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1573/dysertaciyatupissp2019vak3.pdf

сучасним вимогам у вирішенні існуючих проблем і потребує набуття нових якісних ознак, а це можливо через модернізацію нормативно-правової бази в окресленій сфері.

Кризові явища в заповідній справі зумовили низький рівень системи державного управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду на місцевому рівні, призупинили систему державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства. Не виконується належним чином Указ Президента України щодо передачі земель установам природно-заповідного фонду, бракує висококваліфікованих працівників, спостерігається критичне зменшення фінансування з Державного бюджету природоохоронної сфери тощо[479]. Більшість установ ПЗФ не спроможні налагодити взаємовигідні стосунки з територіальними громадами, органами влади та самоврядування на місцях. Втрачається довіра місцевого населення щодо внеску природоохоронних установ у сталий розвиток місцевих громад та регіонів.

Натомість у ЄС середній розмір витрат на створення та утримання природоохоронної території Natura 2000 становить 63,4 євро/га/рік, з яких 42,6 євро – операційні щорічні витрати[480]. Її формування відбувається за прямої участі Європейської комісії, а головним джерелом фінансування є європейські програми, головним чином LIFE+, в рамках якої не менше 50 % фінансування повинно спрямовуватись на охорону біорізноманіття. Попри значні фінансові ресурси на забезпечення функціонування мережі – близько 6 млрд євро щороку, фінансові вигоди оцінюють у розмірі 200–300 млрд євро на рік. Адже формування активної системи збереження видів, проведення ефективних природоохоронних заходів сприяє формуванню/зміцненню здатності природи надавати ключові екосистемні заходи (самоочищення вод, природна протидія паводкам, попередження повеней тощо), а також створенню нових можливостей в окремих галузях. Так, рекреаційна та туристична галузі отримують близько 50–85 млрд євро щороку доходів, пов'язаних з природоохоронними територіями Natura 2000[481]. Чималі економічні вигоди мають місце на місцевому рівні, передусім у сільській місцевості, через створення робочих місць.

Таким чином, в Україні через неімплементованість директив значна частина видів та оселищ мають несприятливий охоронний стан. Це пояснюється недостатнім прогресом у досягненні спеціальних цілей, а також

---

[479] Заповідній справі – європейські стандарти. URL: https://zakarpattya.net.ua/News/140143-Zapovidnii-spravi-%E2%80%93-ievropeiski-standarty

[480] Екологічний вимір євроінтеграції: два шляхи для України. URL: https://www.eurointegration.com.ua-/experts/2018/04/2/7079781/

[481] Там само.

тим, що основні загрози та фактори негативного тиску й надалі присутні (зміни у землекористуванні, урбанізація тощо).

Обмежене фінансування є одним з головним чинників, що перешкоджає ефективній імплементації директив. Це стосується як створення об'єктів Смарагдової мережі, так і заходів з охорони, правозастосування тощо. Серед інших негативних чинників – низький пріоритет цих питань на місцевому рівні, брак знань та залучення зацікавлених осіб, обмеженість знань про види, їхнє поширення та екологічні потреби, низький рівень кваліфікації та правозастосування з боку органів влади.

На теперішньому етапі важливо не те, щоб, умовно кажучи, площі охоронних територій зростали, а важливо, щоб в їхніх межах були збережені унікальні природні цінності, екосистеми та рідкісні види рослин і тварин. Адже європейські стандарти це не тільки режим абсолютної заповідності, а пташина та оселищна директиви поряд з охороною визначають необхідність досягнення сприятливого стану збереження видів та оселищ у певних регіонах. Тож правомірно, що в Стратегії виокремлено об'єкти Смарагдової мережі як найбільш проблемні з-поміж природоохоронних, проте потребують регулювання та державної підтримки й інші зазначені об'єкти: території природно-заповідного фонду, їхні функціональні охоронні зони, території, які зарезервовані з метою наступного заповідання, території та об'єкти екомережі, водно-болотні угіддя міжнародного значення.

Результати проведеного дослідження щодо регіональних особливостей у заповідній справі не дають чіткої відповіді наскільки той чи інший регіон порівняно близько наблизився до моделі сталості і збалансованого використання *охоронних територій* [482]. Тому важлива комплексна оцінка такого процесу, яка буде своєрідним індикатором вектору руху регіону до моделі сталого розвитку й водночас слугуватиме індикатором дієвості інституцій місцевого самоврядування у сфері збереження біорізноманіття і середовища існування. Така оцінка потрібна для удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання та раціонального використання біологічних ресурсів, які мають важливе значення для збереження біорізноманіття на природоохоронних територіях. Тож очевидним є пошук підходів для здійснення інтегральної оцінки траєкторії руху регіонів до моделі сталого розвитку. Система оціночних показників має відповідати певним вимогам: наявність мети оцінки; об'єктивність і достовірність; універсальність; можливість переводу показників в стандартизований масштаб для їхньої порівнянності.

[482] Територія, що охороняється, згідно з Конвенцією про охорону біологічного різноманіття, означає географічно позначену територію, яка виділяється, регулюється і використовується для досягнення конкретних природоохоронних цілей.

До оціночних критеріїв відносимо ті, які характеризують порядок організації заповідних природних територій, масштаби заповідності та рівень інвестування у досліджувану сферу. Оцінювання проводилося за наступними показниками: часткою площі територій та об'єктів ПЗФ в загальній території регіону, часткою площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення в загальній площі регіону, лісистістю території регіону, площею водно-болотних угідь міжнародного значення, площею територій екомережі, часткою площі орних земель (ріллі) у загальній території регіону, обсягом фінансування сфери збереження біорізноманіття і середовища існування. Визначені показники представлені як в кількісних, так і в якісних характеристиках.

Вихідні дані показників та результати їхнього перетворення в безрозмірні величини[483] представлено в таблицях 8.4–8.7.

Як показали результати оцінювання (рис. 8.1), регіони України були досить віддалені від точки досягнення рівноваги в частині збалансування заходів по підтримці функціонування природоохоронних територій. Так, у 2015 році найбільш наближеними до еталону були Закарпатська, Івано-Франківська, Херсонська, Чернігівська та м. Київ, а найбільш віддаленими від стійкого функціонування природоохоронних об'єктів – Вінницька, Львівська, Миколаївська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська області.

У 2020 році запропонований підхід дав змогу виокремити наступні групи регіонів:

- ***регіони найбільш наближені до еталону***, які інтенсивніше просуваються до моделі сталості і збалансованого використання природоохоронних територій: Київська, Чернігівська, Закарпатська, Херсонська, Волинська, Хмельницька, Івано-Франківська, Рівненська, Чернівецька області та м. Київ.

---

483 Вихідні змінні стандартизуємо виходячи з поділу показників на показники-стимулятори та показники-дестимулятори: $X_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{i\min}}{x_{i\max} - x_{i\min}}$ — для стимуляторів; $X_{ij} = \frac{x_{i\max} - x_{ij}}{x_{i\max} - x_{i\min}}$ — для дестимуляторів, де X_{ij} – нормовані безрозмірні елементи матриці вихідних даних; x_{ij} – фактичне значення j-го показника для і-го об'єкта дослідження; $x_{i\max}$, $x_{i\min}$ – відповідно максимальне та мінімальне значення параметра m по всій сукупності об'єктів дослідження.

Для показників-стимуляторів еталоном виступає максимальне значення показника, а для дестимуляторів – мінімальне. Відстань до еталону розраховуємо наступним чином: $X = \sqrt{\sum_{j=1}^{N}(x_{ij} - x_{oj})^2}$, де X – відстань ознаки до точки еталону; x_{oj} – точка-еталон.

Таблиця 8.4

Система вихідних показників збереження біорізноманіття і середовища існування в 2015 р.

	Частка площі територій та об'єктів ПЗФ у загальній території регіону, %	Частка площі територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення в їхній загальній площі, %	Лісистість території регіону, %	Площа водно-болотних угідь міжнародного значення, тис. га	Площа територій екомережі регіону, тис. га	Частка площі орних земель (ріллі) у загальній території регіону, %	Капітальні інвестиції та поточні витрати у сфер збереження біорізноманіття і середовища існування, тис. грн
1	2	3	4	5	6	7	8
АР Крим	…	…	…	…	…	…	…
Вінницька	2,24	1,3	14,4	5,3943	415,77	65,13	2388,4
Волинська	11,7	6,6	35	57,83	1228,1	33	20286,2
Дніпропетровська	2,93	1,04	6,0	2,56	854,2	66,6	16496,7
Донецька	3,5	2,6	7,7	3,4	840,3	62,3	5878,1
Житомирська	4,5	1,9	37,7	30,3	1836,1	37,3	12838,5
Закарпатська	14	12,2	56,8	-	983,1	15,7	16336,1
Запорізька	4,59	4,9	4,4	36,1	2718,290	70	8916,2
Івано-Франківська	15,7	9,4	45,62	8,639	947,391	28,44	3253,4
Київська	4,06	2,9	23,0	-	1295,126	48,1	45866,2
Кіровоградська	4,04	0,2	7,7	-	665	71,8	2363,1
Луганська	3,92	0,7	13,34	-	1199,99	53,60	26139,6
Львівська	7,2	3,0	31,8	0,037	148,573	36,4	7994,4
Миколаївська	3,07	1,99	5,07	20,2	449,3	69,12	26336,7
Одеська	4,5	3,4	6,69	-	946,8	62,30	16293,4
Полтавська	4,95	1,8	9,95	-	142,446	61,7	19881,5
Рівненська	9,05	3,2	40,2	41,5	1831,39	32,8	12873,4
Сумська	7,4	2,1	19,3	4,27	1524,25	51,4	9016,0
Тернопільська	8,88	2,8	14,6	-	416,305	61,9	785,2
Харківська	2,36	0,8	12,0	-	220,178	61,5	59449,0
Херсонська	10,6	11,4	5,3	432	575,28	62,5	25671,9
Хмельницька	15,17	13,6	13,9	3,07	-	60,7	3783,0
Черкаська	3,0	1,7	16,2	-	776,2	60,8	556,9
Чернівецька	12,8	3,6	31,9	-	103,6	40,9	8505,3
Чернігівська	7,8	1,6	23,2	-	2498,24	44,5	31193,7
м. Київ	24,2	11,1	41,7	-	-	0,6	17648,9
м. Севастополь	…	…	…	…	…	…	…

Таблиця 8.5

Матриця нормованих значень показників та їх рангова оцінка в 2015 р.

	Частка площі територій та об'єктів ПЗФ у загальній території регіону, %	Частка площі територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення у їхній загальній площі, %	Лісистість території регіону, %	Площа водно-болотних угідь міжнародного значення, тис. га	Площа територій екомережі регіону, тис. га	Частка площі орних земель (ріллі) у загальній території регіону, %	Капітальні інвестиції та поточні витрати у сферу збереження біорізноманіття і середовища існування, тис. грн	Відстань до еталона	Рангова оцінка
АР Крим	…	…	…	…	…	…	…	…	…
Вінницька	0	0,082	0,191	0,012	0,119	0,094	0,031	2,2798	25
Волинська	0,43	0,478	0,584	0,134	0,43	0,545	0,335	1,6884	8
Дніпропетровська	0,031	0,063	0,031	0,006	0,287	0,073	0,271	2,0634	21
Донецька	0,057	0,179	0,063	0,008	0,282	0,133	0,09	1,9896	20
Житомирська	0,103	0,129	0,635	0,07	0,663	0,485	0,209	1,9335	15
Закарпатська	0,536	0,896	1	-	0,336	0,788	0,268	1,3505	2
Запорізька	0,107	0,351	0	0,083	1	0,025	0,142	1,9823	19
Івано-Франківська	0,613	0,687	0,787	0,019	0,323	0,609	0,046	1,4438	3
Київська	0,083	0,201	0,355	-	0,456	0,333	0,769	1,6423	6
Кіровоградська	0,082	0	0,063	-	0,215	0	0,031	2,0678	22
Луганська	0,077	0,037	0,171	-	0,419	0,256	0,434	1,7861	11
Львівська	0,226	0,209	0,523	0	0,017	0,497	0,126	2,1046	23
Миколаївська	0,038	0,134	0,013	0,047	0,132	0,038	0,438	2,1513	24
Одеська	0,103	0,239	0,044	-	0,322	0,133	0,267	1,8199	12
Полтавська	0,123	0,119	0,106	-	0,015	0,142	0,328	1,9459	16
Рівненська	0,31	0,224	0,683	0,096	0,661	0,548	0,209	1,7427	10
Сумська	0,235	0,142	0,284	0,009	0,543	0,287	0,144	1,9596	17
Тернопільська	0,302	0,194	0,195	-	0,119	0,139	0,004	1,8901	14
Харківська	0,005	0,045	0,145	-	0,045	0,145	1	1,8884	13
Херсонська	0,381	0,836	0,017	1	0,18	0,131	0,426	1,5477	5
Хмельницька	0,589	1	0,181	0,009	-	0,156	0,055	1,655	7
Черкаська	0,035	0,112	0,225	-	0,257	0,154	0	1,9739	18
Чернівецька	0,481	0,254	0,525	-	0	0,434	0,135	1,7286	9
Чернігівська	0,253	0,104	0,359	-	0,916	0,383	0,52	1,4683	4
м. Київ	1	0,813	0,712	-	-	1	0,29	1,2736	1
м. Севастополь	…	…	…	…	…	…	…	…	…

Таблиця 8.6

Система вихідних показників сфери збереження біорізноманіття і середовища існування в 2020 р.

	Частка площі територій та об'єктів ПЗФ в загальній території регіону, %	Частка площі територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення в загальній площі регіону, %	Лісистість території регіону, %	Площа водно-болотних угідь міжнародного значення, тис. га	Площа територій екомережі регіону, тис. га	Частка площі орних земель (ріллі) у загальній території регіону, %	Капітальні інвестиції та поточні витрати у сферу збереження біорізноманіття і середовища існування, млн грн
1	2	3	4	5	6	7	8
АР Крим	8,41	5,77	…	…	…	…	…
Вінницька	2,27	1,30	14,4	5,3943	415,8	65,1	3,6
Волинська	10,89	6,58	34,6	57,83	1182,5	33,4	68,3
Дніпропетровська	3,12	1,15	6,1	2,56	857,8	67,4	25,2
Донецька	3,77	2,62	7,7	3,40	841,1	62,3	15,8
Житомирська	4,61	1,94	37,7	30,3	1836,1	37,3	10,3
Закарпатська	15,09	13,36	56,8	2,24	983,1	15,7	72,8
Запорізька	5,08	5,43	4,4	36,1	766,202	70	33,3
Івано-Франківська	15,72	9,47	45,95	8,639	806,3	28,77	24,2
Київська	10,39	10,96	23,03	-	1297,026	48,1	96,1
Кіровоградська	4,08	0,24	8,8	-	665	71,8	5,7
Луганська	3,97	0,54	13,41	-	1751,234	53,34	41,7
Львівська	7,74	3,52	31,8	0,037	148,573	35,3	10,6
Миколаївська	3,14	2,00	5,5	20,2	449,3	69,3	44,7
Одеська	4,63	3,49	6,71	107,4	1300,82	62,34	0,2
Полтавська	4,96	2,25	9,95	-	142,473	61,7	37,3
Рівненська	9,95	4,74	40,2	41,5325	1831,39	32,8	25,3
Сумська	7,49	2,46	19,5	4,27	1524,05	51,9	31,6
Тернопільська	8,98	2,94	14,6	-	416,305	62	1,4
Харківська	2,38	0,76	12,0	-	220,178	61,5	250
Херсонська	11,20	11,99	5,4	432	575,28	62,7	42,2
Хмельницька	15,19	13,57	13,9	3,07	-	60,7	9,1
Черкаська	3,1	1,73	16,2	-	776,85	60,8	7,4
Чернівецька	12,8	3,61	31,9	-	103,6	40,8	12,6
Чернігівська	7,85	1,66	23,2	-	2498,24	44,5	69,7
м. Київ	21,64	17,06	41,7	-	-	0,6	232
м. Севастополь	30,37	29,73	…	….	…	…	…

Джерело: Екологічні паспорти областей

Таблиця 8.7

Матриця нормованих значень показників та їх рангова оцінка в 2020 р.

	Частка площі територій та об'єктів ПЗФ у загальній території регіону, %	Частка площі територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення в їхній загальній площі, %	Лісистість території регіону, %	Площа водно-болотних угідь міжнародного значення, тис. га	Площа територій екомережі регіону, тис. га	Частка площі орних земель (ріллі) у загальній території регіону, %	Капітальні інвестиції та поточні витрати у сферу збереження біорізноманіття і середовища існування, тис. грн	Відстань до еталона	Рангова оцінка
АР Крим	…	…	…	…	…	…	…	…	…
Вінницька	0	0,063	0,191	0,012	0,130	0,094	0,014	2,2953	25
Волинська	0,448	0,377	0,576	0,134	0,451	0,539	0.273	1,6562	6
Дніпропетровська	0,047	0,054	0,032	0,006	0,315	0,062	0,1	2,2386	23
Донецька	0,08	0,141	0,063	0,008	0,308	0,133	0,062	2,1961	21
Житомирська	0,124	0,101	0,635	0,07	0,723	0,485	0,04	1,9512	15
Закарпатська	0,665	0,78	1	0,005	0,367	0,788	0,291	1,6355	4
Запорізька	0,148	0,308	0	0,083	0,277	0,025	0,133	1,9488	14
Івано-Франківська	0,698	0,549	0,793	0,019	0,293	0,604	0,096	1,7268	8
Київська	0,422	0,637	0,356	-	0,498	0,333	0,384	1,2739	2
Кіровоградська	0,096	0	0,084	-	0,234	0	0,022	2,2802	24
Луганська	0,09	0,018	0,172	-	0,688	0,259	0,166	1,9270	12
Львівська	0,285	0,195	0,523	0	0,019	0,513	0,042	2,1284	19
Миколаївська	0,048	0,105	0,021	0,047	0,144	0,035	0,178	2,2324	22
Одеська	0,125	0,193	0,044	0,249	0,499	0,133	0	2,0405	18
Полтавська	0,142	0,119	0,106	-	0,016	0,142	0,149	2,0060	17
Рівненська	0,399	0,268	0,683	0,096	0,722	0,548	0,1	1,7327	9
Сумська	0,272	0,132	0,288	0,009	0,593	0,279	0,126	1,9442	13
Тернопільська	0,349	0,161	0,195	-	0,131	0,138	0,005	1,8815	11
Харківська	0,008	0,031	0,145	-	0,049	0,145	1	2,1399	20
Херсонська	0,464	0,699	0,019	1	0,197	0,128	0,168	1,6412	5
Хмельницька	0,67	0,793	0,181	0,007	-	0,156	0,035	1,6626	7
Черкаська	0,046	0,089	0,225	-	0,281	0,154	0,029	1,9556	16
Чернівецька	0,547	0,2	0,525	-	0	0,435	0,049	1,7789	10
Чернігівська	0,291	0,084	0,359	-	1	0,383	0,278	1,5558	3
м. Київ	1	1	0,712	-	-	1	0,928	0,2969	1
м. Севастополь	…	…	…	…	…	…	…	…	…

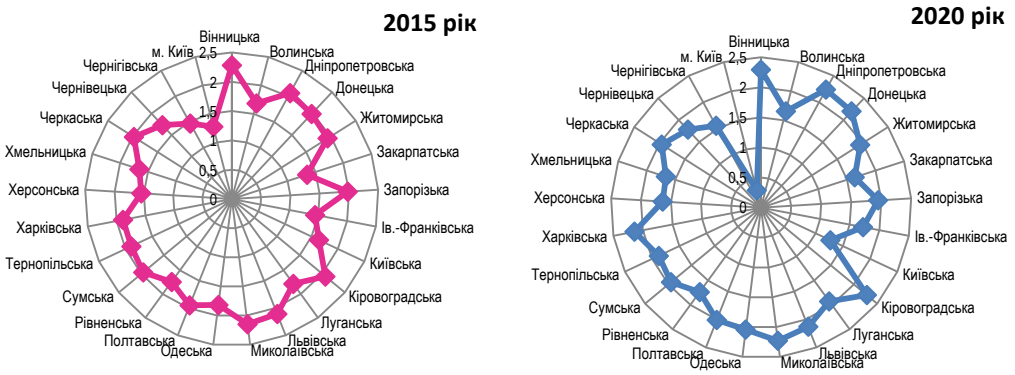

Рис. 8.1. Інтегральна оцінка трансформації природно-заповідної сфери до моделі сталості і збалансованого використання природоохоронних територій

Для них характерні значні площі об'єктів строгої заповідності загальнодержавного значення. Найціннішими у мережі заповідників та національних парків є Київська, Чернігівська і Херсонська області. Проте за низкою критеріїв, зокрема такими як репрезентативність, ключові види та історичні норми, Закарпатська, Волинська, Хмельницька, Івано-Франківська, Рівненська, Чернівецька області та м. Київ володіють високими показниками як серед заповідників, так і серед національних парків (додаток Е). Національні природні парки знаходяться у вищій зоні ризику, що зумовлено наявністю великої кількості громад в їхніх межах. Місцеве населення значною мірою залежить від ресурсів охоронних територій, що вимагає їхнього контрольованого використання. Більшість установ природоохоронних територій є бюджетними, науково-дослідними, неприбутковими.

З іншого боку, у цих регіонах вагомим сегментом є залучення природоохоронних територій в рекреаційний обіг. Рекреаційна діяльність в межах окремих категорій ПЗФ стійко розвивається і належить до пріоритетних напрямів господарювання, зокрема, в областях Карпатського регіону. Оскільки громади гірських територій належать до депресивних, є постійна потреба інвестиційних вливань у розбудову сервісної рекреаційно-туристичної інфраструктури, покращення рівня матеріально-технічної бази, виходу окремих територій на міжнародну арену.

У Київській області мають місце території особливого природокористування – радіоактивно забруднені землі.

- ***регіони найбільш віддалені від досягнення проголошених цілей сталого розвитку***, у яких досліджувана складова екологічного спрямування значною мірою нехтується за більшістю визначених показників: Одеська, Львівська, Харківська, Донецька, Миколаївська, Дніпропетровська, Кіровоградська, Вінницька області.

Ця група переважаючим чином об'єднує промислово орієнтовані області, у межах яких вплив виробничих структур на природні комплекси особливо нищівний. Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Кіровоградській областям притаманні значні площі порушених земель та таких, що зайняті відходами гірничо-видобувної промисловості.

Значні площі рекреаційних природних територій та прибережних смуг в межах Одеської та Миколаївської областей на тлі обмеженого фінансування природоохоронних заходів формують несприятливі умови для збереження екосистем.

Львівська та Вінницька області мають осередки напруженого навантаження на екосистеми, спричиненого функціонуванням промислового сектору. Гірські території Львівської області засвідчують наявність конфліктних ознак у питаннях використання природних ресурсів, зокрема, лісових та водозахисних природних територій, а у Вінницькій – ресурсно-промислових.

У всіх регіонах групи, за винятком Одеської, Львівської та Дніпропетровської областей, недостатньо створено Смарагдових об'єктів.

- ***регіони, які демонструють усереднені значення у досягненні визначених екологічних цілей***: Житомирська, Запорізька, Луганська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Черкаська області.

Включає області, які займають значні позиції як у промисловому секторі, так і сільському господарстві. Саме вони в найближчій перспективі можуть підсилити своєю присутністю дві перші групи. Все залежить від обраної ними стратегії сталого розвитку й пріоритетів екологічного спрямування та практичної їхньої реалізації. В Житомирській, Луганській, Полтавській, Тернопільській та Черкаській областях є необхідність зосередити увагу на екологізації сільськогосподарського виробництва, тоді як Запорізькій та Сумській – на впровадженні інноваційних технологій у промисловому секторі.

У більшості областей цієї групи значний негативний вплив на екосистеми мають сільське господарство та антропогенна зміна природних умов. До найбільш вагомих антропогенних змін природних умов відносять такі види діяльності, як зміни стану водних об'єктів, зміни гідрологічних режимів, зменшення поєднаності оселищ та забір водних ресурсів

Формування ефективної системи збереження біорізноманіття і середовища існування є важливим компонентом якісних змін у регіонах

України в контексті її євроінтеграційних прагнень. У європейській практиці функції природоохоронних територій виходять за межі винятково збереження біорізноманіття. Завдання різних категорій природоохоронних територій включають: збереження культурних і духовних цінностей (категорії Іа, Ів, III, V); екотуризму і рекреації (категорії II, V, VI, меншою мірою Ів, IV), забезпечення місцевого населення соціальними й економічними вигодами (категорії II, V, VI). Резолюція Ради Європи від 26.10.1973 р. визначає чотири категорії біогенетичних резерватів: A, B, C, O, які формують природоохоронні території. Категорія А – природні резервати, що підлягають суворій охороні – мотивує необхідність збереження європейської спадщини флори і фауни, їх довкілля та екосистем. Категорія В – території, де дозволяється традиційна людська діяльність і може мешкати населення (більшість природних парків тощо) – мотивує охорону характеру ландшафту та збереження природних біотопів. Категорія С – об'єднує території, що захищені головним чином завдяки їх культурному та естетичному значенню – мотивує охорону територій, використання яких є комбінованим для соціальних і рекреаційних цілей з підтримкою їхніх біо- й естетичних властивостей. Категорія О – видовжені території (смуги), що мають рекреаційну цінність і є природоохоронними ландшафтами. Європейський досвід засвідчує, що активна участь місцевої влади в плануванні та реалізації проєктів розвитку природоохоронних територій є важливим чинником впровадження сталого розвитку регіонів. Місцеві органи влади, за даними Всесвітньої туристичної організації, повинні бути економічно зацікавленими в розвитку заповідних територій в гармонії з туристичною інфраструктурою. Це передбачає удосконалення законодавчої бази функціонування природно-заповідних територій з наданням більшої самостійності місцевим органам самоврядування у вирішенні проблем місцевого розвитку та активізації туризму, що сприятиме розвитку місцевої економіки, особливо у сільській місцевості, а також поповненню місцевих бюджетів.

Тож природоохоронні території забезпечують:

- ✓ сталий розвиток регіонів та збереження біорізноманіття в їхніх межах;
- ✓ формування ядра природно-екологічного каркасу адміністративно-територіальних утворень;
- ✓ комфортні умови проживання населення;
- ✓ господарську діяльність, а отже, робочими місцями місцеві громади (екотуризм, візит-центри, обслуговування відвідувачів природоохоронних територій тощо)
- ✓ наукові дослідження та моніторинг стану природних комплексів.

Аналіз організаційно-інституційних засад державної політики формування екологічної мережі засвідчує потужний рівень законодавчого

забезпечення для зростання кількісних показників заповідності території і недостатній щодо фінансово-економічного забезпечення діяльності об'єктів ПЗФ України. Традиційні джерела фінансування – бюджетні надходження, платні послуги – не забезпечують належний рівень їхнього функціонування. Природоохоронна діяльність як на державному рівні, так і на місцях вже давно набула фрустраційних ознак, оскільки:

1) має місце низький рівень результативності у виконанні стратегічних (програмних) завдань. Визначені заходи за відсутності їхнього належного виконання не сприяють досягненню мети, скажімо, щодо поліпшення збереження й відновлення ландшафтного та біорізноманіття, отже, втрачається перспективність самої діяльності;

2) діяльність суб'єктів господарювання у сфері збереження біорізноманіття і середовища існування зводиться до надання незначного переліку послуг;

3) через відсутність комплексного підходу до вирішення проблем заповідання зростає масштаб антропогенного впливу на охоронні території, що зумовило хронічну кризову ситуацію у сфері збереження біорізноманіття і середовищ існування.

Для регіонів **групи I** необхідно активізувати діяльність щодо *збереження* та *сталого використання* природоохоронних територій, що потребує належного фінансування. Вирішення наявних проблем передбачає:

Удосконалення фінансово-економічного механізму через встановлення реальної еколого-економічної оцінки природних ресурсів як первинної інформаційної основи для розрахунку ставок і формування інструментів впливу. На основі такої оцінки повинні формуватися нормативи плати за право використання природних ресурсів у межах охоронних територій. Визначена таким чином плата забезпечуватиме реальне відтворення ресурсів після їхнього використання. Еколого-економічну оцінку природних ресурсів слід розглядати конкретно по відношенню до кожного з видів природних ресурсів (послуг) з урахуванням місцевих можливостей та територіальних особливостей.

Встановлення реальної ціни на природні ресурси та видатків на їхню охорону і відтворення стимулюватиме їхнє раціональне використання й охорону, становитиме основу для збільшення надходжень до державного і місцевих бюджетів за їхнє використання і розпорядження.

Реалізацію заходів щодо вирішення питань землекористування. У спектрі політики регулювання земельних відносин щодо земель природоохоронного та несільськогосподарського призначення першочергового значення набуває проблема платежів та фіскальної складової. Передувати цьому процесу має обґрунтування методичних засад

грошової оцінки цих земель. Інформація про реальну їхню вартість дасть можливість максимально ефективно диференціювати ставки платежів й орендної плати. Необхідно завершити заходи щодо винесення і фіксації на місцевості меж територій об'єктів ПЗФ, забезпечити особливий контроль за дотриманням цільового призначення земельних ділянок у їхніх межах.

На рівні ОТГ необхідно провести аудит природоохоронних земель, уточнити фактичну площу та фактичний стан використання природоохоронних територій: під водними об'єктами; під болотними угіддями; під лісами; під землями без рослинного покриву;

Удосконалення економіко-організаційних механізмів у сфері рекреаційного природокористування. Для регіонів вказаної групи туристично-рекреаційна діяльність – один із ключових напрямів розвитку економіки, а для окремих територіальних громад – імпульс стійкого соціально-економічного зростання. Встановлення дозволів, лімітів, квот, ліцензування, екологічне страхування, екологічний аудит як системи непрямих регуляторів якості природних комплексів для рекреаційних ресурсів мають виняткове значення. Ці регулятори торкаються майнових інтересів природокористувачів і мають сприяти оптимізації залежності між економічною вигодою і дотриманням екологічних вимог. При видачі дозволів і використанні природних ресурсів ліміти і квоти їхнього використання необхідно встановлювати із врахуванням екологічних можливостей та рекреаційної місткості території.

Необхідно відкоригувати адміністративні платежі та штрафи за порушення природоохоронного законодавства та закласти реальні вартісні еквіваленти завданих збитків із поправкою на рекреаційну та оздоровчу цінність ресурсу.

Платежі за природні рекреаційні ресурси у вигляді плати за право користування природними ресурсами, плати на відтворення та охорону рекреаційного ресурсу мають містити ресурсозберігаючу складову, в основу якої необхідно покласти екосистемну вартість, яка найповніше відображає споживчу вартість рекреаційного ресурсу у грошовому виразі.

Важливим важелем стимулювання раціонального природокористування та природоохоронної діяльності є фінансово-кредитний механізм, який має включати:

- пільгове кредитування природоохоронних заходів;
- субсидії, що виплачуються підприємствам-забруднювачам за скорочення викидів/скидів;
- позики зі зменшеною відсотковою ставкою;
- інвестиційні субвенції регіонам з пріоритетним розвитком рекреації на природоохоронні цілі на безвідсотковій основі.

Податкове стимулювання раціонального використання природних ресурсів. Окремими інструментами еколого-економічного стимулювання є пільгове оподаткування, пільги зі сплати ресурсних платежів, кредитні механізми, система фондів охорони та відтворення природних ресурсів тощо. В межах природоохоронних територій перспективними важелями управління при оподаткуванні суб'єктів господарювання є:

- зниження податків при інвестуванні у виробництво екологічно чистої та екологічно сприятливої продукції;
- звільнення від оподаткування сум пожертв на екологічні потреби заповідних зон;
- зниження податків на прибуток для інвестицій в обладнання для охорони довкілля;

Налагодження співпраці установ ПЗФ з владою, громадою і бізнесом через запровадження заходів щодо підвищення участі громади у функціонуванні природоохоронних об'єктів; розроблення шляхів впровадження та заохочення волонтерства для сприяння діяльності установ ПЗФ; покращення співпраці з неурядовими організаціями та засобами масової інформації з метою популяризації й громадського захисту охоронних територій.

На території цих регіонів добре зберігся природний рослинний покрив, що дає змогу при формуванні регіональних екомереж як ключові ядра вибирати найцінніші ділянки.

Натомість для регіонів **групи 2** важливо активізувати діяльність щодо створення та *розширення* площ природоохоронних територій передусім шляхом *відновлення* порушених земель. Для таких областей, як Дніпропетровська, Донецька та Кіровоградська, де природний покрив майже повністю знищений, кожна ділянка з рослинністю, близькою до природної, має бути включена до екомережі, а вибір ключових територій здійснений з урахуванням не лише сучасного стану біоти, а й можливостей її відновлення в майбутньому. Відповідно до п. 4 ст. 16 Закону України «Про екологічну мережу України» перелік відновлюваних територій екомережі включає території, що являють собою порушені землі, деградовані і малопродуктивні землі та землі, що зазнали впливу негативних процесів та стихійних явищ, інші території, важливі з точки зору формування просторової цілісності екомережі. У Методичних рекомендаціях щодо розроблення регіональних та місцевих схем екологічної мережі, затверджених наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 13 листопада 2009 р. №

604 [484], цей перелік конкретизується, і до складових відновлювальних територій екомережі включаються території: здавна орані, низькопродуктивні; вдруге засолені внаслідок надмірного зрошення; пасовищні збої, ділянки прогону худоби та місця їх постійної концентрації; забур'янені карантинними видами бур'янів, у т.ч. шкідливими для здоров'я людей; кар'єри, відвали породи тощо; орні землі на схилах, які відводяться під ґрунтозахисні смуги, або постійні ділянки, призначені для розведення диких комах-запилювачів; схили насипів та смуги відчуження вздовж автомобільних доріг, залізниць, нафто- і газопроводів, ЛЕП та інших комунікацій; ділянки відкритих ґрунтів на яких відбуваються, або можуть розвинутися яружні та зсувні процеси; місця постійного відпочинку та інші рекреаційні території; ділянки, що підлягають довгостроковій консервації внаслідок радіаційного, хімічного або іншого забруднення, яке становить загрозу здоров'ю людей та тварин; селітебні території, які підлягають рекультивації – садиби, занедбані ферми тощо. А основним критерієм вибору відновлювальних територій є збереження в них середовищ існування, якщо навіть природне біорізноманіття повністю знищене.

Вище вказане передбачає:

Упорядкування системи фінансування природоохоронних об'єктів через збільшення обсягів фінансування розвитку установ ПЗФ (резервування площ для розширення територій, оновлення обладнання, надання послуг відвідувачам, науково-освітня та інформаційно-популяризаційна діяльність);

Здійснення заходів щодо визначення цінних з природоохоронної точки зору територій з метою їхнього резервування як структурних елементів екомережі;

Стимулювання раціонального природокористування та природоохоронної діяльності. В межах природоохоронних територій перспективними важелями управління при оподаткуванні суб'єктів господарювання є:

- звільнення від оподаткування прибутків від надання послуг щодо збирання та заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини;
- надання пільг при оподаткуванні у сфері використання відходів виробництва;
- звільнення від оподаткування прибутків, отриманих при впровадженні альтернативних джерел енергії.

Для регіонів **групи 3** важливо комбінувати завдання, притаманні для перших двох. Поряд з тим, необхідно зосередитись на здійсненні проблемних

[484] Методичні рекомендації щодо розроблення регіональних та місцевих схем екологічної мережі : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 13 листопада 2009 р. № 604. URL: http://www.menr.gov.ua

досліджень у межах природоохоронних територій. Сталий розвиток заповідних територій має бути забезпечено шляхом підтримання і відновлення традиційних, природозберігаючих технологій природокористування та екологізації місцевої економічної діяльності. В межах природоохоронних територій перспективними важелями управління при оподаткуванні суб'єктів господарювання є податкові пільги при інвестиціях на охорону довкілля у сільському господарстві.

Розвиток природоохоронних територій передбачає створення умов для забезпечення розширення екологічної мережі, формування репрезентативної та ефективно керованої системи територій та об'єктів ПЗФ, зокрема, через екологічне відновлення порушених, засолених і деградованих ґрунтів.

З метою підвищення ролі регіонів у забезпеченні збереження і сталого використання природних ресурсів доцільно:

- ✓ запровадити цільове зарахування надходжень від зборів за використання природних ресурсів до спеціальних фондів;
- ✓ розробити механізми залучення позабюджетних джерел фінансування для розвитку природоохоронних територій;
- ✓ підвищити частку відрахувань ресурсних платежів до місцевих бюджетів.

Створення умов для сталого використання природних ресурсів вимагає активної позиції регіональних і місцевих органів влади, зацікавленості місцевих органів влади у збереженні й відновленні природоохоронних територій та розвитку рекреації в їхніх межах, позаяк розвинута рекреаційна інфраструктура сприяє створенню нових робочих місць і добробуту населення, особливо сільського.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А.

Таблиця А.І

Проектована Київська міська агломерація за даними геопорталу функціональних типів території (після змін адміністративно-територіального устрою 2020 р.)

Територіальна громада	*Район*	*Площа, км²,*	*Населення, осіб*	*Щільність населення, осіб/км²*	*Повністю включено до МА*	*Центри зростання*		
						що мають ядра розвитку (зелений маркер), чисельність населення, осіб	що потребують підтримки (жовтий маркер), чисельність населення, осіб	що гостро потребують допомоги (рожевий маркер), чисельність населення, осіб
Київська міська	Київський	835,58	2 845 023	3405	так	м. Київ, 2 845 023		
Димерська селищна	Вишгородський	956,0	21 042	22	ні			смт. Димер, 5 789
Пірнівська сільська		727,1	6 764	9	ні			
Петрівська сільська		192,3	12 001	62	так			
Вишгородська міська		93,7	33276	355	так	м. Вишгород, 26 536		
Бучанська міська	Бучанський	260,8	57 163	219	так	м. Буча 28 483	смт. Ворзель, 5 677	смт. Бабинці, 2 713
Гостомельська селищна		66,5	28 649	431	так		смт. Гостомель, 14 411	
Бородянська селищна		512,7	25 332	49	ні			
Немішаївська селищна		80,0	15 184	190	так			смт. Немішаєве, 7 193, смт. Клавдієво-Тарасове, 5 069
Ірпінська міська		117,2	69 962	597	так	м. Ірпінь 42 924		
Макарівська селищна		1012,3	27352	27	ні			
Дмитрівська сільська		138,8	17 944	129	так			
Білогородська сільська		151,1	25 392	168	так			

Вишнева міська		17,6	48 357	2748	так		м. Вишневе, 37 457	
Борщагівська сільська		38,7	21 894	566	так			
Коцюбинська селищна		2,4	17 249	7187	так			смт. Коцюбинське, 15 263
Гатненська сільська	Фастівський	36,6	9 417	257	так			
Боярська міська		207,8	53 620	258	так			м. Боярка, 35 320
Чабанівська селищна		12,8	11 404	891	так	смт. Чабани, 4 048		
Бишівська сільська		279,5	6 073	22	ні			
Глевахівська селищна		96,6	12 776	132	так			смт. Глеваха, 8 607
Калинівська селищна		65,8	8 468	129	ні		смт. Калинівка, 5 309	
Феодосіївська сільська	Обухівський	115,0	15 200	132	так			
Козинська селищна		168,6	5 646	33	так	смт. Козин, 3 269		
Васильківська міська		356,5	45 406	127	ні	м Васильків, 36 672		
Обухівська міська		396,8	42 639	107	так			
Українська міська		206,7	20 806	101	так	м Українка, 15 644		
Вороньківська сільська	Бориспільський	667,7	13 806	21	ні			
Золочівська сільська		148,4	5 851	39	так			
Гірська сільська		60,9	6 179	101	так			
Бориспільська міська		527,3	80765	153	ні	м. Бориспіль, 59 545		
Пристолична сільська		104,3	10 994	105	так			
Броварська міська	Броварський	125,2	119 573	955	так			
Великодимерська селищна		530,3	30 237	57	ні	смт. Велика Димерка, 9 623		
Калинівська селищна		193,3	15 777	82	так	смт. Калинівка, 3 774		
Калитянська селищна		245,2	10 565	43	ні			
Зазимська сільська		255,8	9 190	36	так			
Остерська міська	Чернігівська обл., Чернігівський	402,4	9017	22	ні			
Всього*		7265	3 673 580	506	Так 26			
38	8				Ні 12	11	4	7

*Населення та площа територіальних громад, які частково входять за картосхемою до міської агломерації враховані у підсумку лише наполовину, незалежно від конфігурації включення площі територіальної громади до агломерації. Межі мають динамічний характер, в процесі розвитку змінюються, однак повинні бути фіксовані станом на певний період.

*Складено за даними[485]

[485] Гепортал: Функціональні типи територій. URL: https://www.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=3cb1d5b652d24f2cb7d35cb9e5761ddd

Таблиця А.2

Проектована Львівська міська агломерація за даними геопорталу функціональних типів території (після змін адміністративно-територіального устрою 2020 р.)

Територіальна громада	*Район*	*Площа, км²,*	*Кількість населення, осіб*	*Щільність населення, осіб/км²*	*Повністю включено до МА*	*Центри зростання*		
						що мають ядра розвитку (зелені), чисельність населення, осіб	що потребують підтримки (жовті), чисельність населення, осіб	що гостро потребують допомоги (рожеві), чисельність населення, осіб
Львівська міська	Львівський	311,4	780804	67,3	так	м. Львів	смт. Брюхо-вичі, 5 813	м. Дубля-ни, 10 240; смт. Рудне, 6 701
Жовтанецька сільська	Львівський	150,4	10127	83,9	ні			
Новояричівська селищна		221,0	18542	66,1	ні		смт. Запитів, 2 788	смт. Новий Яричів, 2 951
Підберізцівська сільська		124,1	8203	91,5	так			
Давидівська сільська		226,2	20696	76,8	так			
Солонківська сільська		174,4	13391	38,3	так			
Бібрська міська		435,4	16694	158,9	ні			
Пустомитівська міська		95,7	15204	102,1	так	м. Пустомити, 9 111		
Щирецька селищна		114,5	11696	71,5	так		смт. Щирець, 9 111	
Великолюбінська селищна		132,4	9473	105,6	ні		смт. Великий Любінь, 4 571	
Городоцька міська		375,9	39691	153,8	ні	м. Городок, 15 959		
Оброшинська сільська		49,8	7661	256,8	так			
Сокільницька сільська		32,9	8448	636,2	так			
Зимноводівська сільська		30,9	19658	76,2	так			
Жовківська міська		453,6	34560	223,1	ні			
Мурованська сільська		43,1	9617	102,0	так			
Куликівська селищна		114,2	11654	47,1	ні			
Івано-Франківська селищна	Яворівський	420,6	19814	215,8	ні			
Всього*: 18		2043,4	194852	67,3	Так 10 Ні 8	3	4	1

*Населення та площа територіальних громад, які частково входять за картосхемою до міської агломерації враховані у підсумку лише наполовину, незалежно від конфігурації включення площі територіальної громади до агломерації. Межі мають динамічний характер, в процесі розвитку змінюються.

Джерело: складено автором за даними Гепортал: Функціональні типи територій. URL: https://www.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=3cb1d5b652d24f2cb7d35cb9e5761ddd

Таблиця А.3

Орієнтовний склад міських агломерацій України – функціональних типів територій за Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 рр. на основі адміністративно-територіального устрою*

Міська агломерація	Місто-центр агломерації, чисельність населення, станом на 01.01.2020 р., тис. осіб	Адміністративні райони			
		до 07.2020 р. (з містами обласного значення)		Після укрупнення від 07.2020 р.	
		Перший пояс агломерації (приміська зона)	Чисельність населення, станом на 01.01.2020 р., тис. осіб	Перший пояс агломерації (приміська зона)	Чисельність населення, станом на 07.2020 р. тис. осіб
Дніпро-Кам'янська	Дніпро	мм. Вільногірськ, Новомосковськ; Верхньодніпровський, Дніпровський (Дніпропетровський), Петриківський, Криничанський, Солонянський	324,4	Дніпровський	1179,3
	Кам'янське			Кам'янський	439,0
	1232,1				
		Разом МА:	1556,5	Разом МА:	1618,3
Криворізька	Кривий Ріг	Криворізький, Широківський	43,8 25,7	Криворізький	772,3
	622,0	Разом МА:	691,52	Разом МА:	772,3
Запорізька	Запоріжжя	Запорізький	56,4	Запорізький	874,2
	731,9	Разом МА:	788,0	Разом МА:	874,2
Київська	Київ	мм. Васильків, Ірпінь, Буча, Бориспіль, Бровари, Обухів; Вишгородський, Васильківський, Броварський, Бориспільський, К.-Святошинський, Обухівський	859,5	Вишгородський, Броварський, Бориспільський, Обухівський, Фастівський, Бучанський	1324,7
	2967,4	Разом МА:	3810,3	Разом МА:	4292,1
Львівська	Львів	Городоцький, Жовківський, Пустомитівський, Яворівський	426,0	Львівський	1150,4
	756,0	Разом МА:	1181,67	Разом МА:	1150,4
Одеська	Одеса	мм. Біляївка, Чорноморськ; Біляївський, Лиманський, Овідіопольський	327,2	Одеський	1375,9
	1017,7	Разом МА:	1344,9	Разом МА:	1375,9
Харківська	Харків	Харківський, Дергачівський	269	Харківський	1762,8
	1443,2	Разом МА:	1712,2	Разом МА:	1762,8
		Всього МА:	11 085,1	Всього МА:	11 846,0

*Складено за даними Державної служби статистики України

Таблиця А.4

Розподіл чисельності населення, площі, щільності населення та темпу росту населення складових міських агломерацій, областей України за період 2016-2021 рр.

Міська агломерація (МА)	Чисельність наявного населення, тис. осіб станом на 1 січня							Щільність населення у 2021 р., осіб/км²	Площа міста, району у 2018 р., км²	Середньорічний темп росту (скорочення) населення за період 2016-2021 рр., %
	Місто, район (склад міської агломерації)	2016	2017	2018	2019	2020	2021			
Дніпро-Кам'янська	м. Дніпро (міськрада)	986,3	977	1002,9	1000,6	993,2	983,5	2428,4	405	99,95
	м. Кам'янське (міськрада)	246,2	244	242,0	240,3	238,8	236,7	1715,0	138	99,21
	м. Вільногірськ	23,5	23	23,2	23,0	22,7	22,5	2159,4	10,4	99,10
	м. Новомосковськ	71,4	71	70,7	70,6	70,4	70,2	1950,8	36	99,67
	Дніпровський	84,9	84	84,0	84,0	83,9	83,6	59,3	1410	99,68
	Петриківський	25,7	25	25,1	24,8	24,5	24,2	25,8	938	98,79
	Криничанський	35,2	35	35,0	34,6	34,1	33,6	20,0	1684	99,09
	Солонянський	38,9	39	38,3	37,9	37,4	36,9	21,3	1732	98,98
	Верхньодніпровський	53,2	53	52,9	52,2	51,5	50,8	39,5	1286	99,10
	МА	1565,3	1552,07	1574,24	1567,95	1556,47	1542,02	201,9	7639,4	99,70
Криворізька	м. Кривий Ріг (міська рада)	645,1	639	632,4	627,3	622,0	615,5	1426,7	431,4	99,07
	Криворізький	44,8	45	45,1	44,3	43,8	43,2	32,1	1347	99,29
	Широківський	27,3	27	26,9	26,2	25,7	25,1	20,8	1210	98,37
	МА	717,2	711,3	704,4	697,9	691,5	683,8	228,8	2988,4	99,05
Запорізька	м. Запоріжжя	757	751	745,4	739	731,9	722,71	2163,8	334,0	99,08
	Запорізький	58	57	56,9	57	56,4	56,03	38,4	1460,0	99,40
	МА	815	808	802	795	788	779	434,1	1794	99,10
Київська	м. Київ	2906,6	2925,8	2934,5	2950,8	2967,4	2962,18	3494,5	847,7	100,38
	м. Бориспіль	61	61	62	62,3	63	63,67	1720,9	37,0	100,90
	м. Бровари	101	101	104	106,3	108	109,47	3219,8	34,0	101,69
	м. Буча	32	32	34	35,2	36	36,97	1389,9	26,6	103,06
	м. Васильків	37	37	38	37,7	38	37,31	1776,7	21,0	99,96
	м. Ірпінь (міськрада)	83	87	91	95,8	101	104,00	938,7	110,8	104,50
	м. Обухів (міськрада)	34	34	34	33,6	34	33,82	1397,6	24,2	100,04
	Бориспільський	53	52	53	53,2	54	53,92	36,3	1485,0	100,32
	Броварський	68	67	69	68,5	69	68,56	57,2	1198,0	100,20
	Васильківський	58	58	58	57,8	58	57,27	48,4	1184,4	99,74
	Вишгородський	73	73	74	75,1	76	77,77	38,3	2031,0	101,20
	Києво-Святошинський	171	178	187	198,7	210	220,07	303,1	726,0	105,17

Міська агломерація (МА)	Чисельність наявного населення, тис. осіб станом на 1 січня							Щільність населення у 2021 р., осіб/км²	Площа міста, району у 2018 р., км²	Середньорічний темп росту (скорочення) населення за період 2016-2021 рр., %
	Місто, район (склад міської агломерації)	2016	2017	2018	2019	2020	2021			
	Обухівський	36	36	35	35,3	35	35,27	45,6	773,0	99,67
	МА	3713,78	3740,78	3772,89	3810,30	3848,65	3860,29	454,2	8498,7	100,78
Львівська	м. Львів (міськрада)	758,40	758,47	757,88	755,82	756,03	753,83	4141,9	182,0	99,88
	Городоцький	69	69	69	69	68	68,08	93,6	727,0	99,69
	Жовківський	110	110	110	110	110,22	109,78	84,8	1295,0	99,89
	Пустомитівський	117	118	119	120	121	121,22	127,2	953,0	100,78
	Яворівський	125	126	126	126	126	125,67	81,2	1548,0	100,13
	МА	1179,37	1181,91	1182,70	1181,69	1181,67	1178,58	250,5	4705,0	99,99
Одеська	м. Одеса	1010,8	1010,8	1011,494	1013,2	1017,7	1015,8	6270,5	162	100,10
	м. Біляївка (міськрада)	11,9	13,7	14,0	14,1	14,2	14,1	809,5	17,42	103,66
	м. Чорноморськ	72,6	72,5	72,3	72,0	71,7	71,3	2742,6	26	99,64
	Лиманський	71,3	71,2	70,8	71,8	72,6	73,4	49,4	1487	100,59
	Біляївський	82,2	80,3	80,9	81,3	81,2	80,9	54,1	1496	99,68
	Овідіопольський	79,4	81,8	83,4	85,7	87,6	89,7	110,0	815	102,46
	МА	1328,2	1330,3	1332,9	1338,2	1344,9	1345,2	336,0	4003,42	100,26
Харківська	м. Харків	1 450	1439,0	1450,1	1446,1	1443,2	1433,9	4096,8	350	99,78
	Харківський	181,4	180	178	177,1	176	174,844	128,2	1364,3	99,26
	Дергачівський	95,1	95	94	93,5	93	91,975	102,7	895,2	99,33
	МА	1726,3	1713,9	1721,9	1716,8	1712,2	1700,7	651,7	2609,5	99,70
Області	Дніпропетровська	3254,9	3230	3231,1	3206,5	3176,6	3142,0	98,5	31914,0	99,30
	Запорізька	1754	1739	1723,2	1706	1687,4	1666,52	61,3	27180	98,99
	Київська	1728,7	1748,5	1762,2	1767,9	1781	1788,4	63,6	28131,0	100,68
	Львівська	2534	2534	2530	2522	2512	2497,75	114,6	21800,0	99,71
	Одеська	2390,3	2386,52	2383,08	2380,31	2377,23	2368,12	71,1	33313,8	99,81
	Харківська	2718,62	2701	2694	2675,6	2658	2633,83	83,8	31418,5	99,37
	Україна	42761	42585	42386	42153	41902	41588	68,91	603548	99,45

*Складено за даними Державної служби статистики України

Таблиця А.5

Заходи державного та регіонального стимулювання розвитку монофункціональних старопромислових міст

Державне стимулювання	Регіональне стимулювання
цільове спрямування державних капітальних вкладень у розвиток виробничої (у тому числі індустріальних (промислових) парків), комунікаційної, транспортної та соціальної інфраструктури;	розвиток виробничої, комунікаційної, транспортної, логістичної та соціальної інфраструктури;
державна підтримка розвитку МСП, компенсація відсотків за кредитами для суб'єктів малого та середнього підприємництва, що створюють робочі місця на таких територіях;	запровадження механізму фінансової підтримки, у тому числі на грантовій основі, для новостворених суб'єктів МСП;
застосування до новостворених суб'єктів господарювання особливостей оподаткування, визначених Податковим кодексом України і Митним кодексом України;	сприяння розвитку інфраструктури підтримки МСП;
сприяння розвитку інфраструктури підтримки МСП;	
спрямування міжнародної технічної допомоги на розв'язання актуальних соціально-економічних та екологічних проблем;	
сприяння зайнятості населення, забезпечення цільового фінансування програм перекваліфікації та професійного розвитку трудових ресурсів, стимулювання трудової міграції на такі території, удосконалення соціальної сфери;	підвищення кваліфікації, перекваліфікація та сприяння професійному розвитку трудових ресурсів;
сприяння розвитку освіти, культури, соціального захисту населення, охорони здоров'я, у тому числі підтримка розвитку медицини;	
здійснення державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища, адаптації до кліматичних змін;	підтримка інтегрованих проектів розвитку;
стимулювання переселення сімей на території із низькою щільністю населення;	
реалізація інтегрованих проектів розвитку для таких територій;	
інші заходи.	інші заходи.

*Складено за[486]

[486] Про особливості стимулювання регіонального розвитку : проект Закону України № 5649 від 10.06.2021. *Законодавство України*: сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72199

Таблиця А.6

Перелік стратегічних документів, які прямо чи опосередковано впливають на вирішення проблем розвитку монофункціональних старопромислових міст

Назва документу	Цілі та заходи, спрямовані на вирішення проблем розвитку монофункціональних старопромислових міст	Інструменти та заходи реалізації (із завдань та заходів реалізації стратегічних документів)
Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 року	Ціль 1. Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах Оперативна ціль 1 "Стимулювання центрів економічного розвитку (агломерації, міста)". Завдання за напрямом "Посилення використання потенціалу розвитку середніх **та малих міст**".	1. Удосконалення законодавчої та іншої нормативно-правової бази у сфері планування просторового розвитку, зокрема з урахуванням зміни клімату, стійкості до природних та техногенних катаклізмів. 2. Запровадження методики вивчення потреб ринку праці в регіонах та формування державного замовлення на підготовку фахівців відповідного напряму для регіонів. 3. Поліпшення транспортного сполучення міст з регіональними центрами. 4. Забезпечення модернізації міської інфраструктури, що зменшує потребу у невідновлюваних ресурсах, створює стійкість до природних та техногенних катаклізмів, адаптує міську мережу до зміни клімату. 5. Сприяння розширенню зелених насаджень. 6. Стимулювання реновацій та ефективне використання залишених територій і виробничих об'єктів у містах. 7. Сприяння запровадженню інноваційних технологій у системи управління розвитком міст на засадах концепції розумного міста (Smart City).
	Оперативна ціль 2 "Збереження навколишнього природного середовища та стале використання природних ресурсів, посилення можливостей розвитку територій, які потребують державної підтримки (макро- та мікрорівень)	1. Продовження виконання Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, актуалізація та доповнення її новими заходами. 2. Визначення стратегічних орієнтирів та створення умов для послідовної зміни структури економіки, її диверсифікації з урахуванням можливостей розвитку діяльності з високою доданою вартістю та фокусування на унікальних можливостях, компетенціях, ресурсах регіонів і формування альтернативної економічної бази розвитку територій на інноваційній основі. 3. Забезпечення цільового спрямування державних капітальних вкладень у розвиток виробничої, комунікаційної, транспортної та соціальної інфраструктури, в тому числі шляхом розроблення та запровадження окремої державної програми відновлення інфраструктури на територіях, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. 4. Сприяння формуванню таких об'єктів інфраструктури розвитку підприємництва, як бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні та консалтингові центри, венчурні фонди. 5. Сприяння впровадженню інноваційних рішень у сфері видобутку вугілля, використання супутніх ресурсів (зокрема шахтного газу метану, технології підземної газифікації вугілля, шахтних вод тощо), створення належних умов для функціонування вітчизняної традиційної енергетики, стимулювання розвитку альтернативної енергетики. 6. Сприяння залученню інвестицій для розвитку інноваційного виробництва. 7. Забезпечення сталого водопостачання населених пунктів. 8. Забезпечення доступності соціальних сервісів та адміністративних послуг. 9. Забезпечення формування та утвердження оновленого іміджу Донецької та Луганської областей в Україні та за її межами з метою залучення інвестицій.

		10. Забезпечення всіх соціальних закладів широкосмуговим інтернетом швидкістю від 100 Мбіт/с та облаштування відвідувачам та персоналу відкритих Wi-Fi зон. 12. Стимулювання інвестиційної діяльності з метою забезпечення участі підприємців, зокрема представників місцевого бізнесу, у відбудові підприємств та об'єктів інфраструктури. 13. Збільшення в інформаційному просторі контенту, спрямованого на інтеграцію жителів тимчасово окупованих територій до єдиного українського інформаційно-культурного простору. 14. Збільшення території покриття Донецької та Луганської областей наземним (аналоговим та цифровим) ефірним сигналом українських мовників. 15. Відновлення та розбудова транспортної інфраструктури на територіях, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. 16. Створення якісної системи закладів громадського здоров'я та закладів охорони здоров'я (третинна медична допомога), з урахуванням потреб населення.
	Завдання за напрямом "Соціально-економічна трансформація територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства"	1. Розроблення проекту Державної програми соціально-економічної трансформації територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства, на довгостроковий період та забезпечення її виконання. 2. Запровадження програм підвищення кваліфікації, перекваліфікації працівників вугледобувних та вуглепереробних підприємств та членів їх сімей, створення умов для отримання другої освіти тощо. 3. Сприяння розширенню соціальних програм та заходів підтримки вивільнених працівників на випадок безробіття протягом трьох років після втрати роботи. 4. Сприяння створенню нових робочих місць для працевлаштування працівників, які вивільняються з вугледобувних, вуглепереробних підприємств. 5. Спрощення умов та стимулювання започаткування і ведення малого і середнього бізнесу на територіях, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства. розроблення та запровадження програми пільгового кредитування на відкриття власної справи для вивільнених працівників вугільної галузі та членів їх сімей. 6. Створення у разі потреби умов для переїзду вивільнених працівників та членів їх сімей до інших регіонів з метою працевлаштування (шляхом забезпечення доступності до соціальних, медичних, освітніх послуг на інших територіях, поліпшення житлових умов). 7. Сприяння розбудові інфраструктури (інженерної, цифрової, логістичної) територій для залучення інвестицій. 8. Запровадження механізму часткового покриття втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок закриття вугледобувних та вуглепереробних підприємств. 9. Запровадження дієвих механізмів активізації діяльності індустріальних парків на територіях, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства. 10. Залучення інших підприємств вугільної галузі до реалізації соціальних ініціатив та соціальних проектів на територіях, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства.
	Завдання за напрямом "Протидія кризам на територіях з особливими проблемами розвитку (малі монофункціональні міста)"	1. Внесення змін до законодавства у сфері стимулювання розвитку регіонів у частині визначення типів проблемних територій, порядку та критеріїв визначення таких територій, розширення переліку інструментів та механізмів стимулювання їх розвитку.

		2. Розроблення та забезпечення виконання державних програм комплексного розвитку проблемних територій, надання підтримки з розроблення та виконання регіональних програм підтримки розвитку проблемних територій у межах регіону. 3. Спрямування державних капітальних вкладень у розвиток інженерної комунікаційної, транспортної та соціальної інфраструктури проблемних територій відповідно до програм розвитку таких територій. 4. Забезпечення державної підтримки розвитку МСП, компенсації відсотків за кредитами для малих та середніх підприємств, що створюють робочі місця на проблемних територіях, на умовах та в порядку, визначених Кабінетом Міністрів України, сприяння формуванню таких об'єктів інфраструктури розвитку підприємництва, як бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні та консалтингові центри, венчурні фонди. 5. Забезпечення цільового фінансування програм перекваліфікації та професійного розвитку трудових ресурсів, стимулювання міграції до таких територій, у тому числі виконання програм молодіжного житлового будівництва, надання житла відповідним спеціалістам, що переїжджають чи проживають на таких територіях. 6. Підтримка проектів відновлення та розвитку традиційних місцевих ремесел, створення унікальних регіональних продуктів, сприяння їх захисту та просуванню на вітчизняний та міжнародний ринки. 8. Запровадження державної підтримки переселення сімей на території з низькою щільністю населення.
Стратегія економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року	**Стратегічні цілі** підвищення якості життя населення на територіях Донецької та Луганської областей; створення в регіоні сприятливого бізнес-клімату, який стимулюватиме інвестиції та розвиток малого та середнього підприємництва; розвиток ланцюгів доданої вартості, міжнародної торгівлі, виробництва та експорту; розвиток сучасного сільського господарства та переробної промисловості; забезпечення енергетичних ресурсів, необхідних для розвитку регіону; забезпечення транспортної інфраструктурної мережі, необхідної для розвитку регіону; зниження безробіття та підвищення гнучкості ринку праці; збереження довкілля, відновлення та стале використання природних ресурсів, запобігання екологічним катастрофам та покращення екологічної ситуації в регіоні.	**створення територій пріоритетного розвитку з трьома рівнями спеціальних податкових режимів на 10 років** (на території громад, прилеглих до лінії розмежування з тимчасово окупованими територіями; на всій території Донецької та Луганської областей; на території окремих виробничих та рекреаційних кластерів, зокрема інноваційних та індустріальних); нові інструменти захисту інвестицій, зокрема відкриття філіалів міжнародних комерційних арбітражів з розповсюдженням їх юрисдикцій на захист інвестицій, зроблених у рамках територій пріоритетного розвитку Донецької та Луганської областей; **створення системи страхування від воєнних та політичних ризиків;** сприяння законодавчому закріпленню незмінності умов оподаткування господарської діяльності інвесторів, що будуть впроваджені в рамках реалізації Стратегії; запровадження на територіях пріоритетного розвитку експерименту із створення можливостей для зміни системи контролю з боку державних органів на функцію добровільного страхування відповідальності власників бізнесу; усунення надмірного регулювання господарської діяльності шляхом зменшення кількості документів дозвільного характеру, дозвільно-погоджувальних процедур, обов'язкової звітності, спрощення процесу їх адміністрування; забезпечення ефективної координації залучення фінансових ресурсів, у тому числі коштів міжнародних партнерів, на виконання завдань розвитку Донецької та Луганської областей, запровадження проектного менеджменту на рівні громад, а також реалізації угод соціального партнерства з бізнесом; утворення **Фонду консорціумного фінансування** для інвестування проектів, визначених як пріоритетні; створення можливостей фінансування стартапів на територіях пріоритетного розвитку Донецької та Луганської областей або застосування інших форм підтримки нових бізнес-проектів; розроблення правових норм щодо можливості перерозподілу частки податкових надходжень між державним та місцевими бюджетами на територіях пріоритетного розвитку, встановлення особливих умов оподаткування з одночасним забезпеченням принципу збалансованості бюджету; перегляд нормативних підходів до видачі та виконання технічних умов для інженерних мереж; удосконалення регуляторно-податкового законодавства, насамперед для МСП; розвиток міжрегіональної галузевої виробничої кооперації;

	3. Стратегічний напрям - розбудова критичної інфраструктури та логістики. 3.1.2. Захід - трансформація вугільних регіонів та пом'якшення її соціальних наслідків (диверсифікації, у разі можливості, економік шахтарських міст або перегляду оптимального розміщення людських та виробничих ресурсів на територіях). 4. Стратегічний напрям - формування регіонального ринку праці та захист навколишнього природнього середовища. 4.2. Ініціатива - Поліпшення якості життя людей. 4.2.2. Захід - комплекс заходів із збереження та підвищення енергоефективності застарілого житлового фонду та комунальної інфраструктури. 4.2.6. Захід - сприяння розвитку туристичного потенціалу регіону (постіндустріальний туризм – шахти Соледару та вугільні копальні). 4.3. Ініціатива - покращення якості довкілля 4.3.2. Захід - розбудова систем моніторингу довкілля. 4.3.5. Захід - підтримання рівня та очищення шахтних вод.	трансформація вугільної галузі Донецької та Луганської областей, що сприятиме диверсифікації економіки шахтарських монофункціональних міст, та заходи щодо пом'якшення негативних соціально-економічних наслідків у разі закриття вугледобувних та вуглепереробних підприємств (створення енергетичних індустріальних парків на базі окремих державних вугільних шахт); технічне переоснащення та модернізація шахт, зокрема систем вентиляції і дегазації шахт, для забезпечення безпеки працівників гірничих професій; впровадження інноваційних рішень у сфері видобутку вугілля на перспективних шахтах, використання супутніх ресурсів, зокрема газу (метану) вугільних родовищ, шахтних вод, технології підземної газифікації вугілля; залучення інвестицій для впровадження альтернативних джерел енергії; сприяння впровадженню низьковуглецевої економіки та водневої енергетики; розвиток регіональних автоматизованих систем моніторингу довкілля; підвищення якості життя населення на територіях Донецької та Луганської областей та запобігання відпливу з регіону трудових ресурсів; зростання кількості нових робочих місць, зниження безробіття, зменшення професійно-кваліфікаційних дисбалансів та підвищення гнучкості ринку праці, зменшення кваліфікаційного розриву між потребами ринку праці та можливостями шукачів роботи; створення правових умов для більш гнучкого офіційного працевлаштування та зменшення частки осіб, неформально зайнятих в економіці регіону; виконання програм перепідготовки та підвищення рівня кваліфікації фахівців відповідно до потреб ринку праці на засадах партнерства держави та бізнесу, перекваліфікація та навчання працівників містоутворюючих підприємств у монофункціональних містах; збільшення мотивації та фінансової спроможності для навчання у дорослому віці, підвищення трудової мобільності та дистанційної зайнятості; підтримка переміщених закладів вищої освіти, відновлення "прикладних" ланцюгів циклу "освіта-дослідження-виробництво" в промисловості, охороні здоров'я та освіті, зокрема формування університетських центрів інноваційного розвитку та наукових досліджень; проведення заходів освітньої та інформаційно-консультаційної спрямованості для суб'єктів МСП.
Регіональні стратегії розвитку: Стратегія регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року	Стратегічна ціль 1. Посилення економічної конкурентоспроможності регіону. Операційна ціль 1 С. **Диверсифікація економіки монопрофільних міст**.	Створення бізнес-інкубаторів, технопарків; розвиток бізнес-інфраструктури підтримки розвитку бізнесу, зокрема інженерної, транспортної інфраструктури, супровід інвестицій, сприяння бізнес-навчанню.

Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 року	Стратегічна ціль 3. Ефективне управління та безпека в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів. Операційна ціль 3.3. Ефективне управління територіальним розвитком. Завдання 3.3.2. **Підтримка малих монофункціональних міст**	Започаткування підприємницької діяльності вразливими категоріями населення (особливо у населених пунктах з моноструктурною економікою); впровадження проєктів, що сприяють перебудові структури місцевої економіки; стимулювання самозайнятості населення та підтримки розвитку підприємництва; формування можливостей для перекваліфікації, навчання та перенавчання працівників містоутворюючих підприємств; забезпечення рівних можливостей для жінок та чоловіків; відновлення міської інфраструктури тощо.
Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року	Відсутні.	Відсутні
Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років	Відсутні	м. Новий Розділ, м. Сокаль визнано точками економічного зростання (індустріальний парк, логістичний комплекс, розміщення промислових об'єктів), а не ***монофункціональними старопромисловими містами.***
Стратегія розвитку Луганської області на 2021-2027 роки	Ціль 1. Економічне зростання регіону: конкурентоспроможність, смарт-спеціалізація, сприятливе бізнес-середовище. Операційна ціль 1.3. Системна підтримка бізнесу та його диверсифікація. Завдання 1.3.3. Сприяти реіндустріалізації та модернізації вугледобувної галузі регіону	реалізація програм соціальної реконверсії населених пунктів через закриття шахт; реформування системи професійно-технічної освіти для працівників для попередження масового безробіття; реновація вугледобувної галузі області; модернізація шахт для забезпечення діяльності підприємств теплової генерації; адаптація населення територій, на яких розміщуються вугледобувні та вуглепереробні підприємства, що перебувають у стадії ліквідації (консервації) до змін структури ринків праці; розроблення та виконання спеціальних державних програм економічного розвитку територій, які знаходяться в несприятливих умовах; технічне переоснащення шахти ім. Д.Ф. Мельникова ПАТ «Лисичанськвугілля» для забезпечення діяльності Сєвєродонецької ТЕЦ з переведенням її на спалювання енергетичного вугілля марки ДГ місцевого видобутку в обсязі до 1 млн т/рік; реіндустріалізація, шляхом відтворення основних фондів і модернізації вуглевидобутку на шахтах ПАТ «Лисичанськвугілля».
Президентські програми «Велике будівництво», «Велика реставрація»	Розбудова соціальної інфраструктури; формування інфраструктури індустріальних парків; реставрація історичних, культурних будівель	

Складено на основі стратегічних документів

Таблиця А.7

Матриця накладання монофункціональних старопромислових міських територій та інших типів функціональних територій

ФТ	Монофункціональні старопромислові міські території (3)	Кількість міст, од.	Частка міст, %
1	+ **Новояворівськ,** Вільногірськ, Покров, Дніпрорудне, Тернівка	5	20
2	++ **Сокаль** + **Соснівка, Новояворівськ, Стебник**, Дніпрорудне, Першотравенськ, Соледар, Новодружеськ	8	32
3	-	-	-
4	**++ Стебник**	1	4
5	-		
6	++ Новояворівськ, Новогродівка, Українськ, Гірник, Соледар + Вільногірськ, Першотравенськ	7	28
7	++ **Сокаль, Соснівка, Новояворівськ, Новий Розділ**	4	16
8	++ Білозерське, Добропілля, Білицьке, Родинське, Новогродівка, Українськ, Гірник, Вугледар, Соледар, Привілля, Новодружеськ, Гірське, Золоте, Торецьк, Залізне + Покров, Дніпрорудне, Тернівка, Першотравенськ	19	76
9	-	-	-
10	+ Новогродівка, Українськ, Гірник, Вугледар, Соледар, Привілля, Новодружеськ, Гірське, Золоте, Торецьк, Залізне	11	44
11	++ Першотравенськ + Покров, Дніпрорудне, Тернівка, Білозерське, Добропілля, Білицьке, Родинське)	8	32

Примітка: + поблизу; ++ накладання (одночасне перебування); - відсутнє накладання.

Сокаль – міста Західного регіону України.

ФТ державної підтримки

ФТ державного стимулювання

Цифрами позначено ФТ:

1.Міські агломерації. 2. Центри економічного розвитку (великі, середні, малі міста). 3. Монофункціональні старопромислові міські території (з фокусом на вугільні регіони). 4. Гірські території Українських Карпат. 5.Макрорегіон «Азов-Чорне море». 6. Зони впливу міжнародних транспортних коридорів. 7. Прикордонні регіони (два підтипи). 8. Прикордонні території у несприятливих умовах (4 градації на підтипи). 9. Природоохоронні території (Смарагдова мережа). 10. Тимчасово окуповані території України. 11. Сільські території у несприятливих умовах.

Джерело: побудовано автором за даними Геопорталу[487]

[487] Функціональні типи територій, які потребують державної підтримки. Геопортал. Сайт. URL: https://mrbu.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=3cb1d5b652d24f2cb7d35cb9e5761ddd

Додаток Б

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТИПУ ТЕРИТОРІЙ В АДМІНІСТРАТИВНИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ

Таблиця Б.1

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Вінницької області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Барський	1102,1	45,4	33,80	-	-	-	-	1102,1	50000
2	Бершадський	1285,8	44,2	22,02	-	-	-	-	1285,8	56776
3	Вінницький *954,8 до2016*	910,4	89,3	20,98	-	-	-	-	910,4	81278
4	Гайсинський	1102,5	50,2	46,13	-	-	-	-	1102,5	55331
5	Жмеринський	1127,4	28,9	13,72	-	-	-	-	1127,4	32552
6	Іллінецький	914,5	39,6	41,36	-	-	-	-	914,5	36249
7	Калинівський	1085,8	51,8	33,18	-	-	-	-	1085,8	56268
8	Козятинський	1118,9	33,6	14,15	-	-	-	-	1118,9	37618
9	Крижопільський	884,3	36,3	26,84	-	-	-	-	884,3	32134
10	Липовецький	969,4	37,3	39,68	-	-	-	-	969,4	36123
11	Літинський	959,8	35,1	19,38	-	-	-	-	959,8	33691
12	Могилів-Подільський	932,9	34,1	11,64	-	-	-	-	932,9	31793
13	Мурованокуриловецький	886,5	27,0	23,92	-	-	-	-	886,5	23971
14	Немирівський	1292,0	36,3	40,08	-	-	-	-	1292,0	46906
15	Оратівський	872,4	22,7	13,70	-	-	-	-	872,4	19809
16	Піщанський	595,3	33,6	31,62	-	-	-	-	595,3	20021
17	Погребищенський	1199,9	23,6	33,24	-	-	-	-	1199,9	28321
18	Теплицький	808,9	33,3	22,78	-	-	-	-	808,9	26946
19	Тиврівський	881,6	46,3	54,11	-	-	881,6	40873	-	-
20	Томашпільський	778,5	41,0	40,00	-	-	-	-	778,5	31944
21	Тростянецький	856,5	40,0	22,11	-	-	-	-	856,5	34304
22	Тульчинський	1123,0	47,6	42,70	-	-	-	-	1123,0	53426
23	Хмільницький	1253,3	27,6	0	-	-	-	-	1253,3	34576
24	Чернівецький	591,6	34,2	12,94	-	-	-	-	591,6	20209
25	Чечельницький	759,1	26,5	24,24	-	-	-	-	759,1	20120
26	Шаргородський	1136,8	48,7	12,6	-	-	-	-	1136,8	55359
27	Ямпільський	788,4	48,3	28,75	-	-	-	-	788,4	38110
	Всього по районах	26217,6	39,5	51,38/27,84	-	-	1/881,6	1/40873	26/25336,0	26/993835

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році (попередні дані). Статистична інформація. Головне управління статистики у Вінницькій області, 2020.: http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/arhiv2019/6000-2010-11-26-08-09-32.html

Таблиця Б.2

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Волинської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Володимир-Волинський	1038,2	23,6	8,49	-	-	-	-	1038,2	24545
2	Горохівський	1122,2	44,8	29,24	-	-	-	-	1122,2	50220
3	Іваничівський	645,2	48,4	20,49	-	-	-	-	645,2	31231
4	Камінь-Каширський	1747,2	36,6	19,49	-	-	-	-	1747,2	63919
5	Ківерцівський	1414,3	45,0	31,08	-	-	-	-	1414,3	63576
6	Ковельський	1723,1	23,4	21,15	-	-	-	-	1723,1	40395
7	Локачинський	711,7	30,3	17,37	-	-	-	-	711,7	21586
8	Луцький	973,4	68,7	9,23	-	-	-	-	973,4	66875
9	Любешівський	1450,1	24,2	16,08	-	-	-	-	1450,1	35134
10	Любомльський	1480,8	26,0	34,63	-	-	-	-	1480,8	38578
11	Маневицький	2264,5	23,6	27,56	-	-	-	-	2264,5	53481
12	Ратнівський	1436,7	36,1	27,33	-	-	-	-	1436,7	51817
13	Рожищенський	928,1	41,3	38,17	-	-	-	-	928,1	38359
14	Старовижівський	1121,8	26,4	17,24	-	-	-	-	1121,8	29660
15	Турійський	1205,2	21,5	34,03	-	-	-	-	1205,2	25889
16	Шацький	758,9	21,8	31,82	-	-	-	-	758,9	16585
	Всього по районах	20021,7	32,6	24,48	-	-	-	-	16/20021,7	16/651850

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. – Головне управління статистики у Волинській області, 2020.: http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/

Таблиця Б.3

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Дніпропетровської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Апостолівський	1380,0	38,7	50,18	-	-	1380,0	52509	-	-
2	Васильківський	1330,0	23,7	52,56	-	-	1330,0	31093	-	-
3	Верхньодніпровський	1286,0	40,8	68,90	-	-	1286,0	51469	-	-
4	Дніпровський	1435,0	59,6	50,31	-	-	1435,0	83879	-	-
5	Криворізький	1347,0	32,8	11,90	-	-	-	-	1347,0	43807
6	Криничанський	1684,0	20,6	31,75	-	-	-	-	1684,0	34133
7	Магдалинівський	1599,0	20,7	18,91	-	-	-	-	1599,0	32844
8	Межівський	1251,0	18,4	36,40	-	-	-	-	1251,0	22579
9	Нікопольський	1943,0	20,3	15,89	-	-	-	-	1943,0	38879
10	Новомосковський	1991,0	36,4	41,34	-	-	-	-	1991,0	71613
11	Павлоградський	1453,0	18,6	0	-	-	-	-	1453,0	26723
12	Петриківський	927,8	26,7	33,42	-	-	-	-	927,8	24479
13	Петропавлівський	1248,8	20,4	28,03	-	-	-	-	1248,8	25119
14	Покровський	1209,0	27,9	43,64	-	-	-	-	1209,0	33134
15	П'ятихатський	1659,0	26,7	52,17	-	-	1659,0	43469	-	-
16	Синельниківський	1648,0	22,6	34,84	-	-	-	-	1648,0	36845
17	Солонянський	1738,0	21,9	24,65	-	-	-	-	1738,0	37429
18	Софіївський	1363,6	15,4	31,43	-	-	-	-	1363,6	20562
19	Томаківський	1191,0	20,3	28,29	-	-	-	-	1191,0	23749
20	Царичанський	902,9	29,4	27,73	-	-	-	-	902,9	26079
21	Широківський	1214,0	21,7	38,31	-	-	-	-	1214,0	25696
22	Юр'ївський	902,0	14,2	17,15	-	-	-	-	902,0	12643
	Всього по районах	30703,1	26,0	36,76	-	-	5/7090,0	5/262419	17/23613,1	17/536313

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність наявного населення по містах та районах Дніпропетровської області на 1 січня 2020 року[1]. Експрес-випуск. Головне управління статистики у Дніпропетровській області, 2020. http://www.dneprstat.gov.ua/expres/2020/02/19_02_2020/ChN_12.pdf 19.02.2020 р.

Таблиця Б.4

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Донецької області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Амвросіївський	1455,0	30,1	52,43	-	-	1455,0	43759	-	-
2	*Бахмутський*	1922,1	54,6	72,00	-	-	1922,1	105041	-	-
3	*Бойківський*	812,9	16,9	30,99	-	-	-	-	812,9	13773
4	Великоновосілківський	1901,0	19,5	14,74	-	-	-	-	1901,0	37145
5	Волноваський	2526,6	37,9	54,69	-	-	2526,6	95804	-	-
6	Добропільський	949,0	15,7	12,31	-	-	-	-	949,0	14901
7	Костянтинівський	1172,0	14,6	0	-	-	-	-	1172,0	17166
8	*Лиманська* міська ОТГ	1209,8	34,5	74,37	-	-	1209,8	41720	-	-
9	*Мангушський*	795,0	32,1	50,20	-	-	795,0	25524	-	-
10	Мар'їнський	1350,0	58,6	66,51	-	-	1350,0	79117	-	-
11	*Нікольський*	1222,0	22,4	28,92	-	-	-	-	1222,0	27337
12	Новоазовський	818,6	32,9	50,96	-	-	818,6	26952	-	-
13	Олександрівський	1010,0	17,4	19,39	-	-	-	-	1010,0	17615
14	*Покровський*	1316,0	22,4	23,31	-	-	-	-	1316,0	29449
15	Слов'янський	1278,8	35,9	61,66	-	-	1278,8	45917	-	-
16	Старобешівський	1255,0	39,3	53,88	-	-	1255,0	49313	-	-
17	Шахтарський	1194,0	15,8	0	-	-	-	-	1194,0	18878
18	Ясинуватський	809,0	32,1	30,61	-	-	-	-	809,0	25942
	Всього по районах	22996,8	31,1	42,80	-	-	9/12610,9	9/513147	9/10385,9	9/202206

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) по містах та районах на 1 січня 2020 року[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Донецькій області, 2020. http://donetskstat.gov.ua/statinform1/demohrafichna-ta-sotsialna-statystyka/naselennia-ta-mihratsiia/chyselnist-naselennya-(-za-otsinkoyu-)-po-mistakh-ta-rayonakh/

Таблиця Б.5

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Житомирської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Андрушівський	956,0	33,5	35,09	-	-	-	-	956,0	32030
2	Баранівський	1000,0	38,5	63,77	-	-	1000,0	38510	-	-
3	Бердичівський	865,0	31,9	14,98	-	-	-	-	865,0	27587
4	Брусилівський	626,0	23,2	32,74	-	-	-	-	626,0	14539
5	Ємільчинський	2112,0	15,0	23,81	-	-	-	-	2112,0	31615
6	Житомирський	1441,0	50,1	17,60	-	-	-	-	1441,0	72213
7	Коростенський	1726,2	14,6	0	-	-	-	-	1726,2	25297
8	Коростишівський	974,0	40,5	57,92	-	-	974,0	39432	-	-
9	Лугинський	994,0	15,8	28,76	-	-	-	-	994,0	15691
10	Любарський	757,0	34,4	7,99	-	-	-	-	757,0	26032
11	Малинський	1467,0	12,3	17,98	-	-	-	-	1467,0	18010
12	Народицький	1284,0	7,4	29,88	-	-	-	-	1284,0	9458
13	Новоград-Волинський	2092,2	20,9	11,95	-	-	-	-	2092,2	43789
14	Овруцький	3221,0	16,7	32,98	-	-	-	-	3221,0	53916
15	Олевський	2247,0	18,1	37,23	-	-	-	-	2247,0	40721
16	Попільнянський	1037,0	29,0	24,98	-	-	-	-	1037,0	30106
17	*Пулинський*	853,0	26,0	23,77	-	-	-	-	853,0	22193
18	Радомишльський	1297,0	27,8	37,63	-	-	-	-	1297,0	36069
19	Романівський	928,0	29,4	16,28	-	-	-	-	928,0	27334
20	Ружинський	1002,0	25,5	20,56	-	-	-	-	1002,0	25520
21	*Хорошівський*	870,0	38,9	57,70	-	-	870,0	33828	-	-
22	Черняхівський	850,0	32,3	40,49	-	-	-	-	850,0	27464
23	Чуднівський	1037,0	32,1	37,70	-	-	-	-	1037,0	33247
	Всього по районах	29636,4	24,4	32,05			3/2844,0	3/111770	20/26792,4	20/612831

* Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1] . Головне управління статистики у Житомирській області, 2019, : http://www.zt.ukrstat.gov.ua/

Таблиця Б.6

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Закарпатської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Берегівський	654,3	76,7	5,95	-	-	-	-	654,3	50196
2	Великоберезнянський	809,9	32,2	28,95	-	-	-	-	809,9	26060
3	Виноградівський	695,0	173,8	32,02	-	-	-	-	695,0	120795
4	Воловецький	543,9	43,6	26,03	-	-	-	-	543,9	23709
5	Іршавський	944,5	106,2	9,23	-	-	-	-	944,5	100294
6	Міжгірський	1163,4	40,7	20,12	-	-	-	-	1163,4	47360
7	Мукачівський	997,0	99,8	11,14	-	-	-	-	997,0	99518
8	Перечинський	631,3	50,2	20,98	-	-	-	-	631,3	31688
9	Рахівський	1892,1	48,9	39,84	-	-	-	-	1892,1	92543
10	Свалявський	675,6	80,1	31,67	-	-	-	-	675,6	54138
11	Тячівський	1817,5	93,3	25,84	-	-	-	-	1817,5	175048
12	Ужгородський	866,0	82,7	5,97	-	-	-	-	866,0	71640
13	Хустський	998,4	95,3	8,68	-	-	-	-	998,4	95195
	Всього по районах	12688,9	77,9	20,60	-	-	-	-	13/12688,9	13/988184

* Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Закарпатській області, 2020. http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/2020/nasel_0101_2020.pdf

Таблиця Б.7

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Запорізької області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20 осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Бердянський	1776,1	13,7	11,18	-	-	-	-	1776,1	24274
2	*Більмацький*	1335,4	15,7	41,74	-	-	-	-	1335,4	20922
3	Василівський	1621,4	37,6	58,25	-	-	1621,4	60962	-	-
4	Великобілозерський	469,3	16,3	0	-	-	-	-	469,3	7644
5	Веселівський	1128,8	18,3	46,33	-	-	-	-	1128,8	20672
6	Вільнянський	1272,5	35,8	35,14	-	-	-	-	1272,5	45621
7	Гуляйпільський	1300,5	19,5	56,31	-	-	1300,5	25337	-	-
8	Запорізький	1436,1	39,2	30,59	-	-	-	-	1436,1	56364
9	Кам'янсько-Дніпровський	1179,3	32,5	32,44	-	-	-	-	1179,3	38365
10	Мелітопольський	1787,2	27,0	6,04	-	-	-	-	1787,2	48191
11	Михайлівський	1066,7	26,1	53,50	-	-	1066,7	27862	-	-
12	Новомиколаївський	915,4	16,5	42,59	-	-	-	-	915,4	15068
13	Оріхівський	1597,9	27,6	44,19	-	-	-	-	1597,9	44114
14	Пологівський	1343,9	28,7	48,28	-	-	-	-	1343,9	38636
15	Приазовський	1947,2	13,5	33,14	-	-	-	-	1947,2	26280
16	Приморський	1397,7	20,6	39,88	-	-	-	-	1397,7	28866
17	Розівський	610,0	13,6	37,15	-	-	-	-	610,0	8277
18	Токмацький	1442,5	14,8	29,61	-	-	-	-	1442,5	21330
19	Чернігівський	1200,2	13,4	35,13	-	-	-	-	1200,2	16145
20	Якимівський	1855,9	17,5	45,49	-	-	-	-	1855,9	32490
	Всього по районах	26684,0	22,8	37,72	-	-	3/3988,6	3/114161	17/22695,4	17/493259

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Запорізькій області, 2019. : http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/47-novyny-misiats/390-novini-misyats

Таблиця Б.8

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Івано-Франківської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Богородчанський	799,0	85,8	17,40	-	-	-	-	799,0	68952
2	Верховинський	1254,3	24,3	19,07	-	-	-	-	1254,3	30479
3	Галицький	723,4	58,0	19,12	-	-	-	-	723,4	41948
4	Городенківський	747,2	68,8	20,53	-	-	-	-	747,2	51370
5	Долинський	1248,2	54,7	33,43	-	-	-	-	1248,2	68266
6	Калуський	647,0	88,7	4,55	-	-	-	-	647,0	57409
7	Коломийський	1026,1	94,1	12,93	-	-	-	-	1026,1	96573
8	Косівський	902,9	95,9	16,81	-	-	-	-	902,9	86615
9	Надвірнянський	1293,6	88,6	37,51	-	-	-	-	1293,6	114625
10	Рогатинський	815,4	47,4	22,91	-	-	-	-	815,4	38653
11	Рожнятівський	1302,8	55,0	30,81	-	-	-	-	1302,8	71707
12	Снятинський	602,0	105,6	21,75	-	-	-	-	602,0	63545
13	Тисменицький	736,3	111,1	18,24	-	-	-	-	736,3	81796
14	Тлумацький	683,5	66,9	25,67	-	-	-	-	683,5	45699
	Всього по районах	12781,7	71,8	22,11	-	-	-	-	14/12781,7	14/917637

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Івано-Франківській області, 2019. : http://www.ifstat.gov.ua/

Таблиця Б. 9

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Київської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ) > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Баришівський	958,0	37,1	30,95	-	-	-	-	958,0	34577
2	Білоцерківський	1277,0	37,9	28,06	-	-	-	-	1277,0	48440
3	Богуславський	772,0	43,2	48,40	-	-	-	-	772,0	33318
4	Бориспільський	1468,0	36,5	0	-	-			1468,0	53619
5	Бородянський	934,0	61,0	62,36	-	-	934,0	56967	-	-
6	Броварський	1188,0	57,8	26,42	-	-	-	-	1188,0	68688
7	Васильківський	1184,0	46,7	37,53	-	-	-	-	1184,0	57613
8	Вишгородський	2031,0	37,6	47,24	-	-	-	-	2031,0	76347
9	Володарський	646,0	25,5	35,49	-	-	-	-	646,0	16484
10	Згурівський	763,0	20,3	31,69	-	-	-	-	763,0	15503
11	Іванківський	3616,0	8,1	35,46	-	-	-	-	3616,0	29174
12	Кагарлицький	926,0	34,9	41,28	-	-	-	-	926,0	32346
13	Києво-Святошинський	726,0	289,4	41,26	-	-	-	-	726,0	210123
14	Макарівський	1364,0	26,1	31,56	-	-	-	-	1364,0	35640
15	Миронівський	904,0	36,6	34,20	-	-	-	-	904,0	33114
16	Обухівський	760,0	46,4	55,11	-	-	760,0	35278	-	-
17	Переяслав-Хмельницький	1456,0	18,6	0	-	-	-	-	1456,0	27019
18	Поліський	1288,0	4,2	11,19	-	-	-	-	1288,0	5456
19	Рокитнянський	661,0	38,9	41,82	-	-	-	-	661,0	25729
20	Сквирський	980,0	36,4	43,74	-	-	-	-	980,0	35669
21	Ставищенський	674,0	31,1	29,63	-	-	-	-	674,0	20983
22	Таращанський	758,0	34,9	37,69	-	-	-	-	758,0	26468
23	Тетіївський	757,0	41,0	41,40	-	-	-	-	757,0	31001
24	Фастівський	897,0	33,8	30,38	-	-			897,0	30331
25	Яготинський	793,0	27,3	60,99	-	-	793,0	31624	-	-
	Всього по районах	27781,0	38,6	37,14	-	-	3/2487	3/123869	22/25294	22/947642

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Київській області, 2019. : http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=1539&lang=1

Таблиця Б.10

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Кіровоградської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	*Благовіщенський*	700,8	29,7	27,35	-	-	-	-	700,8	21802
2	Бобринецький	1496,3	16,5	42,84	-	-	-	-	1496,3	24702
3	Вільшанський	645,1	18,6	37,71	-	-	-	-	645,1	12003
4	Гайворонський	695,0	52,0	56,58	-	-	695,0	36171	-	-
5	Голованівський	992,1	29,7	39,25	-	-	-	-	992,1	29452
6	Добровеличківський	1296,5	25,1	44,12	-	-	-	-	1296,5	32511
7	Долинський	1275,9	25,6	60,36	-	-	1275,9	32610	-	-
8	Знам'янський	1327,9	16,4	0	-	-	-	-	1327,9	21755
9	Компаніївський	967,5	15,2	29,63	-	-	-	-	967,5	14694
10	*Кропивницький*	1557,0	23,3	0	-	-	-	-	1557,0	36353
11	Маловисківський	1248,0	33,0	47,64	-	-	-	-	1248,0	41251
12	Новгородківський	996,6	14,9	37,47	-	-	-	-	996,6	14831
13	Новоархангельський	1205,8	19,5	25,65	-	-	-	-	1205,8	23524
14	Новомиргородський	1032,2	26,5	49,05	-	-	-	-	1032,2	27395
15	Новоукраїнський	1667,8	24,0	41,25	-	-	-	-	1667,8	39968
16	Олександрівський	1158,9	22,3	41,14	-	-	-	-	1158,9	25800
17	Олександрійський	1842,0	18,3	28,46	-	-	-	-	1842,0	33659
18	Онуфріївський	889,1	19,4	48,47	-	-	-	-	889,1	17250
19	Петрівський	1194,9	19,2	34,03	-	-	-	-	1194,9	22946
20	Світловодський	1219,0	9,3	0	-	-	-	-	1219,0	11397
21	Устинівський	942,4	13,1	27,08	-	-	-	-	942,4	12311
	Всього по районах	24350,8	21,9	36,14	-	-	2/1970,9	2/68681	19/22379,9	19/463704

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Кіровоградській області, 2020. : http://www.kr.ukrstat.gov.ua/?r=stat/2020/02/demogr/stat_inf_oper_demogr3

Таблиця Б.11

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Луганської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Антрацитівський	1662,	18,1	54,84	-	-	1662,	30007	-	-
2	**Біловодський**	1598,	14,3	34,07	-	-	-	-	1598,	22856
3	**Білокуракинський**	1436,	12,7	39,80	-	-	-	-	1436,	18307
4	*Довжанський*	1132,	10,3	34,07	-	-	-	-	1132,	11644
5	**Кремінський**	1627,	23,2	59,57	-	-	1627,	37753	-	-
6	Лутугинський	1057,	61,6	73,53	-	-	1057,	65071	-	-
7	**Марківський**	1166,	12,2	39,60	-	-	-	-	1166,	14242
8	**Міловський**	971,	15,3	38,77	-	-	-	-	971,	14885
9	**Новоайдарський**	1835,	21,6	49,62	-	-	-	-	1835,	39700
10	**Новопсковський**	1623,	20,4	40,08	-	-	-	-	1623,	33173
11	Перевальський	722,	87,2	93,88	722,	63054	-	-	-	-
12	**Попаснянський**	1467,	50,5	88,29	1467,	74028	-	-	-	-
13	**Сватівський**	1740,	19,1	55,79	-	-	1740,	33302	-	-
14	Слов'яносербський	829,	58,0	71,87	-	-	829,	48102	-	-
15	*Сорокинський*	1400,	20,7	33,78	-	-	-	-	1400,	28943
16	**Станично-Луганський**	1900,	24,6	37,28	-	-	-	-	1900,	46672
17	**Старобільський**	1580,	27,0	38,85	-	-	-	-	1580,	42693
18	**Троїцький**	1600,	11,8	38,30	-	-	-	-	1600,	18932
	Всього по районах	25346,8	25,4	58,88	2/2189,6	2/137082	5/6915,3	5/214235	11/16241,9	11/29204

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Соціально-економічне становище Луганської області за січень 2020 року. Статистичний бюлетень. – Сєвєродонецьк, Головне управління статистики у Луганській області, 2020. – 70 с.: http://lg.ukrstat.gov.ua/Public2016.php.htm

Таблиця Б.12

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Львівської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Бродівський	1162,0	49,4	43,94	-	-	-	-	1162,0	57457
2	Буський	850,1	54,0	35,76	-	-	-	-	850,1	45934
3	Городоцький	725,6	94,3	35,73	-	-	-	-	725,6	68428
4	Дрогобицький	1210,1	61,1	9,03	-	-	-	-	1210,1	73993
5	Жидачівський	996,0	65,4	43,09	-	-	-	-	996,0	65186
6	Жовківський	1294,2	85,2	34,87	-	-	-	-	1294,2	110223
7	Золочівський	1097,0	62,3	41,51	-	-	-	-	1097,0	68394
8	Кам'янка-Бузький	867,6	66,1	40,17	-	-	-	-	867,6	57389
9	Миколаївський	698,4	89,5	27,60	-	-	-	-	698,4	62537
10	Мостиський	845,3	66,5	28,17	-	-	-	-	845,3	56206
11	Перемишлянський	917,9	41,1	27,50	-	-	-	-	917,9	37740
12	Пустомитівський	948,3	127,5	12,67	-	-	-	-	948,3	120872
13	Радехівський	1143,8	40,8	27,89	-	-	-	-	1143,8	46634
14	Самбірський	933,7	71,8	16,68	-	-	-	-	933,7	67063
15	Сколівський	1470,9	32,0	27,78	-	-	-	-	1470,9	46996
16	Сокальський	1575,0	64,6	44,12	-	-	-	-	1575,0	101748[1]
17	Старосамбірський	1245,2	61,1	23,42	-	-	-	-	1245,2	76099
18	Стрийський	809,5	75,2	3,88	-	-	-	-	809,5	60912
19	Турківський	1193,4	41,0	17,18	-	-	-	-	1193,4	48933
20	Яворівський	1542,0	81,8	47,39	-	-	-	-	1542,0	126115
	Всього по районах	21526,0	65,0	30,04	-	-	-	-	20/21526,0	20/1398859

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Львівській області, 2019. : http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/oper/2019/t181219_1.pdf

Таблиця Б.13

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Миколаївської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20 осіб| км²	Відсоток міського населення станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Арбузинський	968,7	19,9	42,89	-	-	-	-	968,7	19269
2	Баштанський	1706,2	21,4	33,90	-	-	-	-	1706,2	36507
3	Березанський	1378,2	16,3	18,10	-	-	-	-	1378,2	22422
4	Березнегуватський	1263,7	15,3	38,35	-	-	-	-	1263,7	19344
5	Братський	1129,2	15,2	29,69	-	-	-	-	1129,2	17129
6	Веселинівський	1244,7	17,7	34,92	-	-	-	-	1244,7	22091
7	*Вітовський*	1460,4	33,8	15,09	-	-	-	-	1460,4	49432
8	Вознесенський	1391,9	21,0	17,56	-	-	-	-	1391,9	29241
9	Врадіївський	801,0	21,0	48,49	-	-	-	-	801,0	16836
10	Доманівський	1458,0	16,8	24,10	-	-	-	-	1458,0	24447
11	Єланецький	1017,7	14,6	32,10	-	-	-	-	1017,7	14863
12	Казанківський	1349,2	13,7	36,75	-	-	-	-	1349,2	18540
13	Кривоозерський	814,4	29,2	31,44	-	-	-	-	814,4	23825
14	Миколаївський	1429,9	20,6	12,29	-	-	-	-	1429,9	29389
15	Новобузький	1242,8	24,0	50,48	-	-	1242,8	29851	-	-
16	Новоодеський	1428,5	22,6	36,38	-	-	-	-	1428,5	32239
17	Очаківський	1500,2	9,9	0	-	-	-	-	1500,2	14832
18	Первомайський	1318,7	21,8	7,54	-	-	-	-	1318,7	28729
19	Снігурівський	1350,2	28,8	31,79	-	-	-	-	1350,2	38849
	Всього по районах	24253,6	20,1	27,80	-	-	1/1242,8	1/29851	18/23010,8	18/457984

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Миколаївській області, 2019. : http://www.mk.ukrstat.gov.ua/

Таблиця Б.14

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Одеської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20 осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ, > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Ананьївський	1049,8	24,2	31,31	-	-	-	-	1049,8	25393
2	Арцизький	1379,2	31,7	33,30	-	-	-	-	1379,2	43774
3	Балтський *(1340 км)*	1317,3	6,2	0	-	-	-	-	1317,3	8164
4	Березівський	1636,9	20,0	37,40	-	-	-	-	1636,9	32760
5	Білгород-Дністровський	1848,9	32,1	0	-	-	-	-	1848,9	59349
6	Біляївський	1492,5	54,4	3,16	-	-	-	-	1492,5	81171
7	Болградський	1363,6	48,9	22,38	-	-	-	-	1363,6	66666
8	Великомихайлівський	1435,9	21,0	27,16	-	-	-	-	1435,9	30166
9	*Захарівський*	956,1	20,7	44,11	-	-	-	-	956,1	19824
10	Іванівський	1162,0	22,2	33,03	-	-	-	-	1162,0	25743
11	Ізмаїльський	1194,0	42,4	9,01	-	-	-	-	1194,0	50568
12	Кілійський	1358, 7	37,1	53,99	-	-	1358, 7	50386	-	-
13	Кодимський	818,4	34,6	38,55	-	-	-	-	818,4	28282
14	*Лиманський*	1488,7	48,8	19,56	-	-	-	-	1488,7	72605
15	Любашівський	1100,3	26,6	35,55	-	-	-	-	1100,3	29253
16	Миколаївський	1092,9	14,1	17,53	-	-	-	-	1092,9	15399
17	Овідіопольський	814,8	107,4	40,52	-	-	-	-	814,8	87551
18	*Окнянський*	1012,9	19,4	26,69	-	-	-	-	1012,9	19606
19	*Подільський*	1026,2	24,9	0	-	-	-	-	1026,2	25524
20	Ренійський	861,4	41,9	50,73	-	-	861,4	36117	-	-
21	Роздільнянський	1368,0	41,8	43,69	-	-	-	-	1368,0	57209
22	Савранський	617,5	29,4	33,96	-	-	-	-	617,5	18167
23	Саратський	1474,5	30,0	9,56	-	-	-	-	1474,5	44171
24	Тарутинський	1873,6	21,4	31,06	-	-	-	-	1873,6	40054
25	Татарбунарський	1747,6	21,8	28,71	-	-	-	-	1747,6	38065
26	Ширяївський	1501,8	17.5	24,61	-	-	-	-	1501,8	26325
	Всього по районах	32993,5	24,2	26,34	-	-	2/2220,1	2/86503	24/30773,4	24/946289

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Одеській області, 2019. : http://www.od.ukrstat.gov.ua/

Таблиця Б.15

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Полтавської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Великобагачанський	1020,0	23,0	33,46	-	-	-	-	1020,0	23456
2	Гадяцький	1595,0	17,2	0	-	-	-	-	1595,0	27508
3	Глобинський	2470,0	16,7	37,20	-	-	-	-	2470,0	41270
4	Гребінківський	595,0	36,3	48,97	-	-	-	-	595,0	21601
5	Диканський	680,0	26,6	41,69	-	-	-	-	680,0	18118
6	Зіньківський	1360,0	24,1	44,44	-	-	-	-	1360,0	32763
7	Карлівський	854,0	38,1	43,87	-	-	-	-	854,0	32539
8	Кобеляцький	1823,0	22,0	36,03	-	-	-	-	1823,0	40172
9	Козельщинський	930,0	19,8	31,15	-	-	-	-	930,0	18380
10	Котелевський	800,0	23,2	63,29	-	-	800,0	18950	-	-
11	Кременчуцький	1020,0	38,0	0	-	-	-	-	1020,0	38814
12	Лохвицький	1300,0	31,2	47,04	-	-	-	-	1300,0	40617
13	Лубенський	1378,0	22,0	0	-	-	-	-	1378,0	30260
14	Машівський	889,0	21,0	19,64	-	-	-	-	889,0	18686
15	Миргородський	1540,0	19,3	16,02	-	-	-	-	1540,0	29743
16	Новосанжарський	1270,0	25,8	24,56	-	-	-	-	1270,0	32824
17	Оржицький	980,0	23,2	22,77	-	-	-	-	980,0	22741
18	Пирятинський	863.5	35,0	50,29	-	-	863.5	30195	-	-
19	Полтавський	1259,9	54,1	0	-	-	-	-	1259,9	68174
20	Решетилівський	1009,8	25,1	36,01	-	-	-	-	1009,8	25336
21	Семенівський	1280,0	18,5	25,17	-	-	-	-	1280,0	23722
22	Хорольський	1062,0	30,8	39,06	-	-	-	-	1062,0	32705
23	Чорнухинський	682,0	15,5	23,09	-	-	-	-	682,0	10568
24	Чутівський	861,0	25,6	42,15	-	-	-	-	861,0	22082
25	Шишацький	790,0	24,6	22,06	-	-	-	-	790,0	19413
	Всього по районах	28312,2	25,4	28,10	-	-	2/1663,5	2/49145	23/26648,7	23/671492

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Полтавській області, 2019. : http://www.pl.ukrstat.gov.ua/

Таблиця Б.16

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Рівненської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Березнівський	1714,6	37,2	23,89	-	-	-	-	1714,6	63716
2	Володимирецький	1941,6	33,7	19,52	-	-	-	-	1941,6	65501
3	Гощанський	691,5	49,7	15,36	-	-	-	-	691,5	34401
4	Демидівський	377,4	37,2	17,89	-	-	-	-	377,4	14057
5	Дубенський	1201,4	36,9	5,96	-	-	-	-	1201,4	44352
6	Дубровицький	1818,5	25,7	20,01	-	-	-	-	1818,5	46727
7	Зарічненський	1442,0	24,1	20,96	-	-	-	-	1442,0	34722
8	Здолбунівський	659,2	85,1	49,99	-	-	-	-	659,2	56109
9	Корецький	720,2	45,2	21,41	-	-	-	-	720,2	32553
10	Костопільський	1496,5	42,4	49,03	-	-	-	-	1496,5	63462
11	Млинівський	944,7	38,9	22,28	-	-	-	-	944,7	36771
12	Острозький	693,4	40,0	0	-	-	-	-	693,4	27744
13	Радивилівський	744,9	48,9	28,56	-	-	-	-	744,9	36435
14	Рівненський	1175,5	79,1	21,35	-	-	-	-	1175,5	92981
15	Рокитнівський	2350,3	24,8	15,82	-	-	-	-	2350,3	58223
16	Сарненський	1971,5	52,9	36,44	-	-	-	-	1971,5	104037
	Всього по районах	19943,2	37,2	25,47	-	-	-	-	16/19943,2	16/811791

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Рівненській області, 2019. : http://www.gusrv.gov.ua./

Таблиця Б.17

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Сумської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Білопільський	1443,1	33,4	60,53	-	-	1443,1	48264		
2	Буринський	1104,1	20,8	36,48	-	-	-	-	1104,1	22962
3	Великописарівський	830,6	21,0	38,56	-	-	-	-	830,6	17482
4	Глухівський	1660,5	12,8	16,82	-	-	-	-	1660,5	21243
5	Конотопський	1666,6	16,1	8,93	-	-	-	-	1666,6	26838
6	Краснопільський	1351,5	20,0	36,55	-	-	-	-	1351,5	26988
7	Кролевецький	1283,7	28,3	61,91	-	-	1283,7	36390	-	-
8	Лебединський	1542,3	12,0	0	-	-	-	-	1542,3	18510
9	Липоводолинський	882,1	20,1	28,28	-	-	-	-	882,1	17713
10	Недригайлівський	1035,7	22,2	35,85	-	-	-	-	1035,7	22972
11	Охтирський	1284,5	19,6	8,80	-	-	-	-	1284,5	25234
12	Путивльський	1103,4	23,7	58,04	-	-	1103,4	26194	-	-
13	Роменський	1858,6	16,6	0	-	-	-	-	1858,6	30876
14	Середино-Будський	1122,7	13,9	56,91	-	-	1122,7	15561		
15	Сумський *1855,3 до 2016*	1853,6	33,4	17,18	-	-	-	-	1853,6	61836
16	Тростянецький	1047,8	31,9	59,70	-	-	1047,8	33413	-	-
17	Шосткинський	1210,9	16,0	34,64	-	-	-	-	1210,9	19420
18	Ямпільський	943,1	23,8	68,43	-	-	943,1	22412	-	-
	Всього по районах	23224,8	21,3	35,35	-	-	6/6943,8	6/182234	12/16281,0	12/312074

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Сумській області, 2019. : http://sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=99&article_id=11833

Таблиця Б.18

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Тернопільської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Бережанський	612,2	33,4	0	-	-	-	-	612,2	20453
2	Борщівський	1005,9	64,6	28,64	-	-	-	-	1005,9	64966
3	Бучацький	802,1	77,6	23,59	-	-	-	-	802,1	62242
4	Гусятинський	1016,2	57,0	38,03	-	-	-	-	1016,2	57964
5	Заліщицький	683,9	65,7	27,16	-	-	-	-	683,9	44966
6	Збаразький	863,1	64,7	30,12	-	-	-	-	863,1	55844
7	Зборівський	977,4	40,9	22,92	-	-	-	-	977,4	39947
8	Козівський	694,3	52,4	29,31	-	-	-	-	694,3	36394
9	Кременецький	898,7	51,0	16,73	-	-	-	-	898,7	45884
10	Лановецький	632,3	44,9	29,25	-	-	-	-	632,3	28410
11	Монастириський	558,2	46,4	33,37	-	-	-	-	558,2	25889
12	Підволочиський	837,3	48,6	28,39	-	-	-	-	837,3	40668
13	Підгаєцький	496,4	35,3	15,12	-	-	-	-	496,4	17534
14	Теребовлянський	1130,0	55,7	29,68	-	-	-	-	1130,0	62962
15	Тернопільський	749,1	89,7	17,54	-	-	-	-	749,1	67199
16	Чортківський	892,2	48,0	7,72	-	-	-	-	892,2	42832
17	Шумський	838,0	38,9	16,59	-	-	-	-	838,0	32625
	Всього по районах	13687,3	54,6	24,41	-	-	-	-	17/13687,3	17/746779

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Тернопільській області, 2019. : http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/DS/arxivDS/DS1_201912.htm

Таблиця Б.19

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Харківської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20 осіб/ км²	Відсоток міського населення станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Балаклійський	1 986,5	39,4	63,60	-	-	1 986,5	78337	-	-
2	Барвінківський	1 364,5	14,7	41,43	-	-	-	-	1 364,5	20087
3	Близнюківський	1 380,0	12,9	20,06	-	-	-	-	1 380,0	17799
4	Богодухівський	1 160,3	32,4	48,59	-	-	-	-	1 160,3	37563
5	Борівський	875,3	18,2	33,08	-	-	-	-	875,3	15972
6	Валківський	1 010,5	30,5	44,19	-	-	-	-	1 010,5	30791
7	Великобурлуць-кий	1 220,8	17,4	26,86	-	-	-	-	1 220,8	21256
8	Вовчанський	1 888,6	23,5	60,06	-	-	1 888,6	44448	-	-
9	Дворічанський	1 112,4	14,9	20,94	-	-	-	-	1 112,4	16568
10	Дергачівський	895,2	103,7	71,34	-	-	895,2	92829	-	-
11	Зачепилівський	794,0	18,2	23,66	-	-	-	-	794,0	14491
12	Зміївський	1 364,7	50,7	46,37	-	-	-	-	1 364,7	69135
13	Золочівський	968,6	25,5	32,83	-	-	-	-	968,6	24739
14	Ізюмський	1 553,5	10,6	0	-	-	-	-	1 553,5	16416
15	Кегичівський	782,5	26,0	41,80	-	-	-	-	782,5	20353
16	Коломацький	329,5	20,3	40,65	-	-	-	-	329,5	6677
17	Красноградський	985,1	43,7	47,00	-	-	-	-	985,1	43034
18	Краснокутський	1 040,8	25,8	31,50	-	-	-	-	1 040,8	26907
19	Куп'янський	1 280,3	18,1	0	-	-	-	-	1 280,3	23180
20	Лозівський	1 403,5	19,5	35,81	-	-	-	-	1 403,5	27331
21	Нововодолазький	1 182,7	26,6	35,86	-	-	-	-	1 182,7	31472
22	Первомайський	1 194,5	12,3	0	-	-	-	-	1 194,5	14747
23	Печенізький	467,5	20,6	52,95	-	-	467,5	9617	-	-
24	Сахновщинський	1 169,9	17,2	34,98	-	-	-	-	1 169,9	20181
25	Харківський	1 364,3	129,1	67,34	-	-	1 364,3	176186	-	-
26	Чугуївський	1 148,6	39,5	58,87	-	-	1 148,6	45362	-	-
27	Шевченківський	977,4	20,1	34,20	-	-	-	-	977,4	19694
	Всього по районах	30901,5	31,2	48,60	-	-	6/5764,2	6/368442	21/25137,3	21/596730

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Харківській області, 2020. : http://kh.ukrstat.gov.ua/2020chisnas/3411-chiselnist-naselennya-za-otsinkoyu-na-1-sichnya-2020-roku-ta-serednya-chiselnist-u-2019-rotsi

Таблиця Б.20

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Херсонської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Бериславський	1721,0	26,7	34,72	-	-	-	-	1721,0	45931
2	Білозерський	1534,0	42,2	14,66	-	-	-	-	1534,0	64790
3	Великолепети-ський	1000,0	16,0	49,72	-	-	-	-	1000,0	15961
4	Великоолександ-рівський	1540,0	15,9	37,51	-	-	-	-	1540,0	24494
5	Верхньорога-чицький	915,0	12,2	47,25	-	-	-	-	915,0	11217
6	Високопільський	701,0	20,1	40,42	-	-	-	-	701,0	14119
7	Генічеський	3008,0	19,4	56,60	-	-	3008,0	58331	-	-
8	Голопристанський	3411,0	13,1	0	-	-	-	-	3411,0	44639
9	Горностаївський	1018,0	18,6	34,44	-	-	-	-	1018,0	18993
10	Іванівський	1120,0	11,8	32,98	-	-	-	-	1120,0	13172
11	Каланчацький	916,0	23,0	52,47	-	-	916,0	21032	-	-
12	Каховський	1451,0	23,8	16,04	-	-	-	-	1451,0	34521
13	Нижньосірогозький	1209,0	12,4	30,63	-	-	-	-	1209,0	15033
14	Нововоронцовський	1005,0	20,2	30,32	-	-	-	-	1005,0	20251
15	Новотроїцький	2298,0	15,1	42,44	-	-	-	-	2298,0	34747
16	*Олешківський*	1759,0	39,9	50,62	-	-	1759,0	70128	-	-
17	Скадовський	1456,0	31,6	45,15	-	-	-	-	1456,0	46043
18	Чаплинський	1722,0	19,8	35,88	-	-	-	-	1722,0	34149
	Всього по районах	27784,0	21,1	35,39	-	-	3/5683,0	3/149491	15/22101,0	15/438060

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Херсонській області, 2019. : http://www.ks.ukrstat.gov.ua/arkhiv-2019-roku/2339-chiselnist-naselennya-za-otsinkoyu-ta-serednya-chiselnist-u-2019-rotsi/7782-chiselnist-naselennya-za-otsinkoyu-na-1-sichnya-2020-roku-ta-serednya-chiselnist-u-2019-rotsi.html

Таблиця Б.21

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Хмельницької області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20 осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Білогірський	776,0	32,7	27,49	-	-	-	-	776,0	25403
2	Віньковецький	653,0	34,8	26,44	-	-	-	-	653,0	22740
3	Волочиський	1104,0	44,9	42,66	-	-	-	-	1104,0	48875
4	Городоцький	1111,0	40,9	39,96	-	-	-	-	1111,0	45429
5	Деражнянський	916,0	33,2	45,55	-	-	-	-	916,0	30458
6	Дунаєвецький	1182,0	51,1	33,48	-	-	-	-	1182,0	59576
7	Ізяславський	1253,0	33,5	38,71	-	-	-	-	1253,0	41972
8	Кам'янець-Подільський	1537,0	41,2	3.33	-	-	-	-	1537,0	63302
9	Красилівський	1181,0	41,8	42,07	-	-	-	-	1181,0	49345
10	Летичівський	951,0	27,8	43,35	-	-	-	-	951,0	26490
11	Новоушицький	853,0	31,6	14,84	-	-	-	-	853,0	26983
12	Полонський	866,0	49,2	64,90	-	-	866,0	42648	-	-
13	Славутський	1163,0	24,1	0	-	-	-	-	1163,0	28018
14	Старокостянтинівський	1214,0	22,2	0	-	-	-	-	1214,0	27023
15	Старосинявський	662,0	28,8	27,32	-	-	-	-	662,0	19093
16	Теофіпольський	716,0	35,4	31,20	-	-	-	-	716,0	25353
17	Хмельницький	1220,0	43,4	1,82	-	-	-	-	1220,0	52955
18	Чемеровецький	928,0	41,8	16,79	-	-	-	-	928,0	38770
19	Шепетівський	1162,0	26,7	10,80	-	-	-	-	1162,0	32100
20	Ярмолинецький	898,0	31,0	26,06	-	-	-	-	898,0	27866
	Всього по районах	20346,0	36,1	27,17	-	-	1/866,0	1/42648	19/19480,0	19/691751

*Примітка: Складено за джерелами:

1.Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf

2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Хмельницькій області, 2019. : http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm

Таблиця Б.22

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Черкаської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Городищенський	883,0	43,6	45,55	-	-	-	-	883,0	38487
2	Драбівський	1161,0	28,4	18,88	-	-	-	-	1161,0	32932
3	Жашківський	964,0	36,4	38,03	-	-	-	-	964,0	35145
4	Звенигородський	1010,0	41,8	39,25	-	-	-	-	1010,0	42176
5	Золотоніський	1493,0	26,4	0	-	-	-	-	1493,0	39348
6	Кам'янський	725,0	35,5	43,91	-	-	-	-	725,0	25767
7	Канівський	1283,0	14,5	0	-	-	-	-	1283,0	18587
8	Катеринопільський	672,0	34,4	40,42	-	-	-	-	672,0	23093
9	Корсунь-Шевченківський	896,0	45,3	51,25	-	-	896,0	40625	-	-
10	Лисянський	746,0	29,8	34,06	-	-	-	-	746,0	22202
11	Маньківський	765,0	34,3	35,32	-	-	-	-	765,0	26211
12	Монастирищенський	719,0	48,4	34,59	-	-	-	-	719,0	34817
13	Смілянський	934,0	33,5	0	-	-	-	-	934,0	31267
14	Тальнівський	917,0	34,8	40,95	-	-	-	-	917,0	31874
15	Уманський	1400,0	30,0	5,27	-	-	-	-	1400,0	41994
16	Христинівський	632,0	53,0	41,32	-	-	-	-	632,0	33479
17	Черкаський	1609,0	45,9	1,05	-	-	-	-	1609,0	73883
18	Чигиринський	1217,0	20,9	33,37	-	-	-	-	1217,0	25410
19	Чорнобаївський	1554,0	25,3	17,94	-	-	-	-	1554,0	39347
20	Шполянський	1105,0	37,3	39,87	-	-	-	-	1105,0	41211
	Всього по районах	20685,0	33,7	26,63	-	-	1/896,0	1/40625	19/19789	19/657230

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Соціально-економічне становище Черкаської області за січень 2020 року. Статистичний бюлетень. – Черкаси, Головне управління статистики у Черкаській області, 2020. – 76 с. : http://www.ck.ukrstat.gov.ua/?p=bul_soc_ek

Таблиця Б.23

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Чернівецької області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Вижницький	903,5	61,0	30,67	-	-	-	-	903,5	55095
2	Герцаївський	308,7	107,6	6,38	-	-	-	-	308,7	33175
3	Глибоцький	673,2	110,1	12,72	-	-	-	-	673,2	74131
4	Заставнівський	619,2	78,6	21,66	-	-	-	-	619,2	48198
5	Кельменецький	670,2	59,2	18,18	-	-	-	-	670,2	39157
6	Кіцманський	608,5	112,3	19,87	-	-	-	-	608,5	68027
7	Новоселицький	738,0	104,6	9,83	-	-	-	-	738,0	76744
8	Путильський	878,0	30,0	13,06	-	-	-	-	878,0	26304
9	Сокирянський	668,0	63,1	21,06	-	-	-	-	668,0	41686
10	Сторожинецький	1159,9	87,0	24.33	-	-	-	-	1159,9	100918
11	Хотинський	715,9	85,4	14,98	-	-	-	-	715,9	60515
	Всього по районах	7943,1	78,5	18,09	-	-	-	-	11/7943,1	11/623950

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Чернівецькій області, 2019. : http://www.cv.ukrstat.gov.ua/

Таблиця Б.24

Характеристики стану територій та їх класифікація в адміністративних районах Чернігівської області*

№ п/п	Назва адміністративного району	Площа, км²	Густота наявного населення на 1.01.20, осіб| км²	Відсоток міського населення, станом на 1.01.19 р	Тип території згідно класифікації ЄС					
					переважно міська (ПМТ), > 80% міського населення)		проміжна (ПТ), (>50% ≤80% міського населення)		переважно сільська (ПСТ), (<50% міського населення)	
					км²	осіб	км²	осіб	км²	осіб
1	Бахмацький	1488,0	28,5	51,83	-	-	1488,0	42381	-	-
2	Бобровицький	1418,0	22,2	34,78	-	-	-	-	1418,0	31435
3	Борзнянський	1608,0	18,7	33,04	-	-	-	-	1608,0	29500
4	Варвинський	590,0	25,7	50,97	-	-	590,0	15186	-	-
5	Городнянський	1566,0	17,1	44,04	-	-	-	-	1566,0	26850
6	Ічнянський	1576,0	18,8	46,93	-	-	-	-	1576,0	29658
7	Козелецький	2660,0	15,9	48,93	-	-	-	-	2660,0	42282
8	Коропський	1312,0	16,5	32,87	-	-	-	-	1312,0	21620
9	Корюківський	1424,0	17,8	58,86	-	-	1424,0	25422	-	-
10	Куликівський	944,0	16,7	32,51	-	-	-	-	944,0	15730
11	Менський	1376,0	25,0	52,51	-	-	1376,0	33730	-	-
12	Ніжинський	1514,0	17,0	14,44	-	-	-	-	1514,0	25716
13	Новгород-Сіверський	1751,0	7,0	0	-	-	-	-	1751,0	12340
14	Носівський	1152,0	24,1	47,69	-	-	-	-	1152,0	27749
15	Прилуцький	1793,0	19,2	30,54	-	-	-	-	1793,0	34406
16	Ріпкинський	2085,0	12,3	53,69	-	-	2085,0	25646	-	-
17	Семенівський	1470,0	11,4	47,96	-	-	-	-	1470,0	16790
18	*Сновський*	1283,0	17,5	48,35	-	-	-	-	1283,0	22405
19	Сосницький	916,0	19,0	38,82	-	-	-	-	916,0	17377
20	Срібнянський	579,0	18,5	40,08	-	-	-	-	579,0	10691
21	Талалаївський	633,0	19,1	38,90	-	-	-	-	633,0	12065
22	Чернігівський	2548,0	20,1	18,03	-	-	-	-	2548,0	51152
	Всього по районах	31686,0	18,0	39,76	-	-	5/6963,0	5/142365	17/24723,0	17/427766

*Примітка: Складено за джерелами:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. – Київ, Державна служба статистики України, 2019. – 83 с. http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. Головне управління статистики у Чернігівській області, 2019. : http://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Demog/2019/dem1_12.htm

Додаток В.

Таблиця В.1

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Вінницької області станом на 01.01.20 р..

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по районах*	39,2	- 40981*	- 4,1*	- 13660*	70*	+ 7,1	3945,8	-	8**/ 428991	18**/ 564844	5**/ 123798
Барський	45,4	- 1989	- 3,8	- 663	75	+ 11,9	3068,6	-	-	50000	-
Бершадський	44,2	- 2435	- 4,1	- 812	70	+ 5,0	3512,0	-	56776	-	-
Вінницький	89,3	+ 1035	+1,3	+ 345	×	+ 8,9	3909,6	-	81278	-	-
Гайсинський	50,2	- 1489	- 2.6	- 499	111	+ 7,7	5362,7	-	55331	-	-
Жмеринський	28,9	- 1637	- 4,8	- 546	60	+ 8,9	2660,3	-	-	32552	32552
Іллінецький	*39,6*	- 1042	- 3.0	- 347	104	+ 2,7	4790,7	-	36249	-	-
Калинівський	51,8	- 1666	- 2.9	- 555	101	+ 2,4	4966,6	-	56268	-	-
Козятинський	33,6	- 1994	- 5.0	- 665	57	+ 18,5	4238,0	-	-	37618	-
Крижопільський	36,3	- 1278	- 3,8	- 426	75	+ 6,8	4627,6	-	-	32134	-
Липовецький	37,3	- 1604	- 4,2	- 535	68	+ 0,2	4083,8	-	-	36123	-
Літинський	35,1	- 1678	- 4,7	- 559	60	+ 4,5	3503,6	-	-	33691	-
Могилів-Подільський	34,1	- 1190	- 3,6	- 397	80	+ 6,5	3074,0	-	-	31793	-
Мурованокуриловецький	27,0	- 1376	- 5,4	- 459	52	+ 6,3	3338,8	-	-	23971	23971
Немирівський	36,3	- 2121	- 4,3	- 707	66	+ 8,9	4615,2	-	-	46906	-
Оратівський	22,7	- 1433	- 6.7	- 478	41	+ 7,0	4796,7	-	-	19809	-
Піщанський	33,6	- 853	- 4,1	- 284	70	+ 2,9	4333,2	-	-	20021	-
Погребищенський	23,6	- 1616	- 5,4	- 539	52	+ 7,0	4762,1	-	-	28321	-
Теплицький	33,3	- 1259	- 4,5	- 420	64	-0,7	3176,1	-	-	26946	26946

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Томашпільський	41,0	- 1335	- 4,0	- 445	72	- 0,2	4157,6	-	-	31944	-
Тростянецький	40,0	- 1273	- 3,6	- 424	81	+ 11,7	4461,1	-	34304	-	-
Тульчинський	47,6	- 2019	- 3,6	- 673	79	+ 12,9	4203,7	-	53426	-	-
Хмільницький	27,6	- 1754	- 4,8	- 585	60	+ 8,6	3652,0	-	-	34576	-
Чернівецький	34,2	- 1129	- 5,3	- 376	54	+ 7,5	3177,8	-	-	20209	20209
Чечельницький	26,5	- 1107	- 5,2	- 369	54	+ 2,9	3228,2	-	-	20120	20120
Шаргородський	48,7	- 1726	- 3,0	- 576	96	+ 7,6	2752,7	-	55359	-	-
Ямпільський	48,3	- 1882	- 4,7	- 627	61	+ 3,6	3129,6	-	-	38110	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році (попередні дані). Статистична інформація. Головне управління статистики у Вінницькій області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/arhiv2019/6000-2010-11-26-08-09-32.html (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new11/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Основні дані ЄДРПОУ по Вінницькій області: Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Вінницькій області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/2010-11-24-12-15-18/531.html (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021), Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).*

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.2

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Волинської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території (ЛЗ$_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього						Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%	середньорічна, осіб						Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
Всього по районах*	32,6	- 9314*	- 1,7*	- 3105*	175*	+ 5,8	2908,9	1**/ 66875	2**/ 103971	13**/ 481004	2**/ 64794
Володимир-Волинський	23,6	- 753	- 3,0	- 251	98	+ 25,3	4232,6	-	-	24545	-
Горохівський	44,8	- 1386	- 2,9	- 462	109	+ 6,7	2649,7	-	-	50220	-
Іваничівський	48,4	- 730	- 2,3	- 243	128	+ 3,8	2614,1	-	-	31231	-
Камінь-Каширський	36,6	- 283	- 0,4	- 94	680	+ 8,7	1464,3	-	-	63919	-
Ківерцівський	45,0	- 275	- 0,6	- 92	691	+1,7	2715,3	-	63576	-	-
Ковельський	23,4	+ 43	+ 0,1	+ 14	×	+ 5,7	2494,0	-	40395	-	-
Локачинський	30,3	- 651	- 2,9	- 217	99	+ 1,8	2814,8	-	-	21586	-
Луцький	68,7	+ 3019	+ 4,7	+ 1006	×	+ 16,2	6739,4	66875	-	-	-
Любешівський	24,2	- 853	- 2,3	- 284	124	- 7,0	1719,2	-	-	35134	35134
Любомльський	26,0	- 817	- 2,1	- 272	145	+ 1,5	3535,3	-	-	38578	-
Маневицький	23,6	- 1036	- 1,9	- 345	155	+ 3,3	2834,3	-	-	53481	-
Ратнівський	36,1	- 402	- 0,8	- 134	387	+ 6,5	1665,7	-	-	51817	-
Рожищенський	41,3	- 899	- 2,3	- 300	128	+ 6,6	2533,7	-	-	38359	-
Старовижівський	26,4	- 717	- 2,4	- 239	124	- 0,5	1828,4	-	-	29660	29660
Турійський	21,5	- 213	- 0,8	- 71	365	- 0,2	2906,8	-	-	25889	-
Шацький	21,8	- 299	- 1,8	- 100	166	+ 0,3	2549,2	-	-	16585	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: 1. Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році[1]. Статистична інформація. – Головне управління статистики у Волинській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/(дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Показники Єдиного державного реєстру підприємств та*

організацій України: Кількість юридичних осіб. Головне управління статистики у Волинській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021).; Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

[*] Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

[**] Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.3

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Дніпропетровської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по районах*	22,7	-20310*	- 3,8*	- 6770*	79*	+ 7,5	5536,7	-	2**/ 115420	15**/ 420893	4 **/ 92676
Криворізький	32,8	-1413	-3,3	- 471	93	+ 3,1	4852,5	-	43807	-	-
Криничанський	20,6	- 1085	- 3,1	- 362	94	+ 8,4	4311,7	-	-	34133	-
Магдалинівський	20,7	- 904	- 2,7	- 301	109	+ 5,0	4874,2	-	-	32844	-
Межівський	18,4	- 1162	- 4,9	- 387	58	- 6,9	4454,2	-	-	22579	22579
Нікопольський	20,3	- 1538	- 3,8	- 513	76	+ 3,7	5706,7	-		38879	-
Новомосковський	36,4	- 2271	- 3,1	- 757	95	+ 11,5	5875,2	-	71613	-	-
Павлоградський	18,6	- 837	- 3,0	- 279	96	+ 9,4	14880,5	-	-	26723	-
Петриківський	26,4	930	- 3,7	- 310	79	+ 13,0	5333,5	-	-	24479	-
Петропавлівський	20,4	- 1171	- 4,4	- 390	64	+ 0,7	5791,1	-	-	25119	-
Покровський	27,9	- 1357	- 3,9	- 452	73	+ 3,6	3394,0	-	-	33134	-
Криворізький	32,8	-1413	-3,3	- 471	93	+ 3,1	4852,5	-	43807	-	-
Синельниківський	22,6	- 1168	- 3,1	- 389	95	+ 14,7	4048,4	-	-	36845	-
Солонянський	21,9	- 1120	- 2,9	- 373	100	+ 11,3	4180,8	-	-	37429	-
Софіївський	15,4	- 1256	- 5,8	- 419	49	+ 5,2	4676,7	-	-	20562	20562

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Томаківський	20,3	- 1259	- 5,0	- 420	56	- 4,8	3923,3	-	-	23749	23749
Царичанський	29,4	- 953	- 3,5	- 318	82	+ 7,3	3625,3	-	-	26079	-
Широківський	21,7	- 1380	- 5,1	- 460	56	- 0,2	10125,4	-	-	25696	25696
Юр'ївський	14,2	- 507	- 3,8	- 169	75	+ 1,0	5579,7	-	-	12643	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державної служби України з питань геодезії, картографії і кадастру [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність наявного населення по містах та районах Дніпропетровської області на 1 січня 2020 року. Експрес-випуск. Головне управління статистики у Дніпропетровській області, 2020. http://www.dneprstat.gov.ua/expres/2020/02/19_02_2020/ChN_12.pdf 19.02.2020 р. (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: (05.04.2020); Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ): Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Дніпропетровській області, 2020.: http://www.dneprstat.gov.ua/edrpo/subjects/include/edrpo3.pdf (дата звернення: 20.03.2020); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).*

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.4

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Донецької області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по районах *	19,4	- 8468*	-4,2*	- 2823*	72*	+ 3,0	4013,7	-	1 **/ 25449	8 **/ 172757	3 **/ 58593
Бойківський	16,9	- 390	-2,8	- 130	106	- 0,8	0,0	-	-	13773	13773
Великоновосілківський	19,5	- 1874	- 4,8	- 625	59	+ 3,4	3570,5	-	-	37145	-
Добропільський	15,7	- 794	-5,0	- 265	56	+ 4,0	9222,9	-	-	14901	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Костянтинівський	14,6	- 947	- 5,2	- 316	54	+ 1,1	6449,7	-	-	17166	-
Нікольський	22,4	- 1156	- 4,0	- 385	71	+ 3,7	4012,0	-	-	27337	-
Олександрівський	17,4	- 985	- 5,3	- 328	54	- 1,3	4461,7	-	-	17615	-
Покровський	22,4	- 1204	- 3,9	- 401	73	+ 5,1	6806,6	-	29449	-	-
Шахтарський	15,8	- 237	- 1,2	- 79	238	0	0,0	-	-	18878	18878
Ясинуватський	32,1	- 881	- 3,3	- 293	88	+ 1,5	1515,5	-	-	25942	25942

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) по містах та районах на 1 січня 2020 року1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Донецькій області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://donetskstat.gov.ua/statinform11/demohrafichna-ta-sotsialna-statystyka/naselennia-ta-mihratsiia/chyselnist-naselennya-(-za-otsinkoyu-)-po-mistakh-ta-rayonakh/ (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України: Кількість юридичних осіб. Головне управління статистики у Донецькій області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://donetskstat.gov.ua/reestr/pokaznyky/pokaznyky_za_pravovym_statusom_ta_terutoriyamy/20200101/ (дата звернення: 20.03.2021); .Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).*

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.5

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Житомирської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території (ЛЗ$_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по районах*	22,9	- 19296*	-3,1*	- 6432*	95*	+4,6	4135,0	1**/ 72213	-	19**/ 540618	4**/ 110680
Андрушівський	33,5	- 1331	- 4,0	- 444	72	+5,8	4067,4	-	-	32030	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Бердичівський	31,9	- 616	- 2,2	- 205	125	+ 9,4	3359,0	-	-	27587	-
Брусилівський	23,2	- 570	- 3,8	- 190	76	+ 5,7	4445,4	-	-	14539	-
Ємільчинський	15,0	- 1513	- 4,6	- 504	63	+ 0,2	2807,4	-	-	31615	31615
Житомирський	50,1	+ 223	+ 0,3	+ 74	×	+ 13,0	5648,3	72213	-	-	-
Коростенський	14,6	- 1245	- 4,7	- 415	61	+ 4,6	7159,6	-	-	25297	-
Лугинський	15,8	- 798	- 4,8	- 266	59	+ 1,6	3103,1	-	-	15691	15691
Любарський	34,4	- 747	- 2,8	- 249	104	- 3,2	4145,0	-	-	26032	-
Малинський	12,3	- 736	- 3,9	- 245	74	+ 6,8	5267,0	-	-	18010	-
Народицький	7,4	+ 12	+ 0,1	+ 4	×	0	4297,1	-	-	9458	9458
Новоград-Волинський	20,9	- 1638	- 3,6	- 546	80	+5,1	3686,6	-	-	43789	-
Овруцький	16,7	- 2323	- 4,1	- 774	70	- 0,8	3817,4	-	-	53916	53916
Олевський	18,1	- 865	- 2,1	- 288	141	+8,1	2869,3	-	-	40721	-
Попільнянський	29,0	- 1355	- 4,3	- 452	67	+ 2,2	5386,1	-	-	30106	-
Пулинський	26,0	- 744	- 3,2	- 248	89	+ 0,7	2407,0	-	-	22193	-
Радомишльський	27,8	- 1501	- 4,0	- 500	72	- 4,4	4372,0	-	-	36069	-
Романівський	29,4	- 996	- 3,5	- 332	82	+ 7,3	3196,0	-	-	27334	-
Ружинський	25,5	- 1536	- 5,8	- 512	50	+ 9,6	4200,2	-	-	25520	-
Черняхівський	32,3	- 1060	- 3,7	- 353	78	+ 5,8	3214,3	-	-	27464	-
Чуднівський	32,1	- 1722	- 4,9	- 574	58	+ 2,1	4151,9	-	-	33247	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1 . Головне управління статистики у Житомирській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: : http://www.zt.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ): Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Житомирській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zt.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).*

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.6

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Закарпатської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території (ЛЗ$_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
Всього по районах*	77,9	- 6051*	- 0,6*	- 2017*	454*	+ 4.9	2343,7	1**/ 71640	1**/ 120795	11**/ 795749	5**/ 246843
Берегівський	76,7	- 880	- 1,7	- 293	171	+ 13,1	2636,7	-	-	50196	50196
Великоберезнянський	32,2	- 529	- 2,0	- 176	148	+ 2,4	2646,3	-	-	26060	26060
Виноградівський	173,8	- 292	- 0,2	- 97	1245	+ 2,6	2480,6	-	120795	-	-
Воловецький	43,6	- 586	- 2,4	- 195	122	- 1,8	2697,1	-	-	23709	23709
Іршавський	106,2	- 38	- 0, 03	- 13	7714	+ 8,6	1786,6	-	-	100294	-
Міжгірський	40,7	- 599	- 1,2	- 200	237	- 0,7	1867,0	-	-	47360	47360
Мукачівський	99,8	- 1397	- 1,4	- 466	214	+ 8,0	2236,4	-	-	99518	99518
Перечинський	50,2	- 238	- 0,7	- 79	401	+ 3,2	2635,3	-	-	31688	-
Рахівський	48,9	- 121	- 0,1	- 40	2314	+ 3,1	2092,2	-	-	92543	-
Свалявський	80,1	- 520	- 1,0	- 173	313	+ 5,7	3198,1	-	-	54138	-
Тячівський	93,3	- 391	- 0,2	- 130	1346	+ 2,4	1861,9	-	-	175048	-
Ужгородський	82,7	+ 370	+ 0,5	+ 123	×	+ 6,0	5136,1	71640	-	-	-
Хустський	95,3	- 460	- 0,5	- 153	622	+ 7,8	1235,2	-	-	95195	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Закарпатській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/2020/nasel_0101_2020.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України (ЄДРПОУ): Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/edrpou/2020/edrpou_reg_0101_2020.pdf (дата звернення: 20.03.2021);*

5.Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.7

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Запорізької області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
Всього по районах*	21,7	-18952*	- 3,8*	-6317*	78*	+ 3,2	4145,1	-	3**/ 140621	14**/ 352638	3**/ 45344
Бердянський	13,7	- 939	- 3,7	- 313	78	- 4,5	3643,2	-	-	24274	-
Більмацький	15,7	- 1213	- 5,5	- 404	52	- 2,2	4821,5	-	-	20922	20922
Великобілозерський	16,3	- 304	- 3,8	- 101	76	+ 3,1	4747,5	-	-	7644	-
Веселівський	18,3	- 878	- 4,1	- 293	70	+ 5,5	3942,9	-	-	20672	-
Вільнянський	35,8	- 1595	- 3,4	- 532	86	+ 5,7	4098,3	-	45621	-	-
Запорізький	39,2	- 1119	- 1,9	- 373	152	+ 11,4	3685,5	-	56364	-	-
Кам'янсько-Дніпровський	32,5	- 1747	- 4,4	- 582	66	+ 7,1	2790,0	-	-	38365	-
Мелітопольський	27,0	- 1243	- 2,5	- 414	116	+ 3,1	3276,8	-	-	48191	-
Новомиколаївський	16,5	- 823	- 5,2	- 274	55	+ 2,9	4451,0	-	-	15068	-
Оріхівський	27,6	- 1647	- 3,6	- 549	80	- 2,4	3628,5	-	-	44114	-
Пологівський	28,7	- 1516	- 3,8	- 505	76	+ 1,2	6336,0	-	38636	-	-
Приазовський	13,5	- 1054	- 3,8	- 351	63	+ 5,4	4134,7	-	-	26280	-
Приморський	20,6	- 1201	- 4,0	- 400	72	0	3943,2	-	-	28866	-
Розівський	13,6	- 521	- 5,9	- 174	48	- 2,6	5857,0	-	-	8277	8277
Токмацький	14,8	- 1064	- 4,8	- 355	60	+ 9,8	4447,5	-	-	21330	-
Чернігівський	13,4	- 970	- 5,7	- 323	50	- 7,2	4693,9	-	-	16145	16145
Якимівський	17,5	- 1118	- 3,3	- 373	87	+ 9,4	5042,9	-	-	32490	-

Джерело: розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Запорізькій області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/47-novyny-misiats/390-novini-misyats (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/yedynyi-derzhavnyi-reiestr-pidpryiemstv-i-orhanizatsii-ukrainy/27-yedynyi-derzhavnyi-reiestr-pidpryiemstv-i-orhanizatsii-ukrainy/123-kilkist-yuridichnikh-osib-po-mistakh-ta-rajonakh (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.8

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Івано-Франківської області станом на 01.01.20 р.

Адміністративні райони	Густота наявного населення в межах переважно сільських територій (осіб/км²)	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 роки (+/-)			Лаг знелюд-нення переважно сільських територій, $ЛЗ_{пст}$ (років)	Зміна кількості юридичних осіб за 2017-2019 роки (+/-%)	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення (осіб)			
		Всього		середньо-річної (осіб)				Більш розвинені (Інтегровані-ІПСТ)	Перехідні (Дискретні-ДПСТ)	Проблемні (Неблагополучні -НПСТ)	
		осіб	%							Всього	з них занепадаючі - ЗПСТ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Разом *	71,8	- 19586*	- 2,1*	- 6529*	140*	+ 10,1	2509,0	-	3**/ 265373	11**/ 652264	3**/ 114831
Богородчанський	85,8	- 964	- 1,4	- 321	214	+ 13,1	2185,4	-	68952	-	-
Верховинський	24,3	- 179	- 0,6	- 60	511	+ 14,0	996,6	-	-	30479	30479
Галицький	58,0	- 1693	- 3,9	- 564	74	+ 6,2	5175,7	-	-	41948	-
Городенківський	68,8	- 1794	- 3,4	- 598	86	+ 15,3	2371,2	-	-	51370	-
Долинський	54,7	- 1207	- 1,7	- 402	170	+ 12,4	5208,7	-	-	68266	-
Калуський	88,7	- 1635	- 2,8	- 545	105	+ 5,7	1465,6	-	-	57409	-
Коломийський	94,1	- 2427	- 2,4	- 809	119	+ 12,5	1309,0	-	-	96573	-
Косівський	95,9	- 1495	- 1,7	- 498	174	+ 5,9	1482,7	-	-	86615	-
Надвірнянський	88,6	- 535	- 0,5	- 178	643	+ 10,2	2496,9	-	114625	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Рогатинський	47,4	- 2080	- 5,1	- 693	56	+ 9,2	3378,0	-	-	38653	38653
Рожнятівський	55,0	- 977	- 1,3	- 326	220	+ 8,4	2196,6	-	-	71707	-
Снятинський	105,6	- 1463	- 2,2	- 488	130	+ 17,8	2273,7	-	-	63545	-
Тисменицький	111,1	- 1211	- 1,4	- 404	203	+ 8,6	3193,4	-	81796	-	-
Тлумацький	66,9	- 1926	- 4,0	- 642	71	+ 5,3	1686,4	-	-	45699	45699

Джерело: *розраховано авторами за даними:Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020);Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Івано-Франківській області, 2019. : http://www.ifstat.gov.ua/ дата звернення: 05.04.2020); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021). 6. Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І. З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с.*

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.9

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Київської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по районах*	37,5	-18748*	- 3,0*	- 6249*	97*	+ 14,8	8053,0	4**/ 412771	2**/ 84620	16**/ 450251	8**/ 183753
Баришівський	37,1	- 1033	- 2,9	- 344	100	+ 4,6	4196,1	-	-	34577	-
Білоцерківський	37,9	- 1427	- 2,9	- 476	102	+ 7,9	5893,8	-	-	48440	-
Богуславський	43,2	- 1113	- 3,2	- 371	90	+ 5,3	3825,7	-	-	33318	33318
Бориспільський	36,5	+ 1179	+ 2,2	+ 393	×	+ 9,0	16892,2	-	53619	-	-
Броварський	57,8	+ 1323	+ 2,0	+ 441	×	+ 21,6	7940,7	68688	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Васильківський	46,7	+ 53	+ 0,09	+ 18	×	+ 8,9	7982,7	57613	-	-	-
Вишгородський	37,6	+ 3100	+ 4,2	+ 1033	×	+ 1,4	8922,1	76347	-	-	-
Володарський	25,5	- 1033	- 5,9	- 344	51	+ 17,5	5587,3	-	-	16484	16484
Згурівський	20,3	- 811	- 5,0	- 270	57	+ 3,1	6810,5	-	-	15503	15503
Іванківський	8,1	- 633	- 2,1	- 211	138	+ 9,5	6458,9	-	-	29174	29174
Кагарлицький	34,9	- 743	- 2,2	- 248	131	+ 10,6	4536,3	-	-	32346	-
Києво-Святошинський	289,4	+ 32497	+ 18,3	+ 10832	×	+ 26,3	11722,3	210123	-	-	-
Макарівський	26,1	- 784	- 2,2	- 261	136	+ 12,0	7147,8	-	-	35640	-
Миронівський	36,6	- 1051	- 3,1	- 350	94	+ 4,6	8123,8	-	-	33114	-
Переяслав-Хмельницький	18,6	- 1077	- 3,8	- 359	78	+ 6,3	6514,1	-	-	27019	27019
Поліський	4,2	- 287	- 5,0	- 96	57	+ 5,9	4113,9	-	-	5456	5456
Рокитнянський	38,9	- 1265	- 4,7	- 422	61	+ 5,3	5209,6	-	-	25729	-
Сквирський	36,4	- 1683	- 4,5	- 561	64	+ 6,0	5056,7	-	-	35669	-
Ставищенський	31,1	- 1150	- 5,2	- 383	55	+ 2,7	5360,0	-	-	20983	-
Таращанський	34,9	- 1474	- 5,3	- 491	54	+ 5,6	4259,9	-	-	26468	26468
Тетіївський	41,0	- 913	- 2,9	- 304	102	+ 2,6	6462,6	-	31001	-	-
Фастівський	33,8	- 446	- 1,4	- 149	204	+ 6,7	3266,7	-	-	30331	30331

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Київській області, [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=1539&lang=1 (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Київській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=1526&lang=1 (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).*

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.10

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Кіровоградської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території (ЛЗ$_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
Всього по районах*	20,7	- 20062	-4,3	-6687	69	+ 4,2	5518,4	-	3**/ 96259	16**/ 367345	5**/ 70216
Благовіщенський	29,7	- 831	- 3,7	- 277	79	+ 1,9	4379,7	-	-	21802	-
Бобринецький	16,5	- 1044	- 4,0	- 348	71	+ 4,4	4533,7	-	-	24702	-
Вільшанський	18,6	- 546	- 4,4	- 182	66	- 3,7	4464,6	-	-	12003	12003
Голованівський	29,7	- 1308	- 4,2	- 436	68	+ 4,2	4764,0	-	-	29452	-
Добровеличківський	25,1	- 1244	- 3,7	- 415	78	+ 1,9	6374,9	-	32511	-	-
Знам'янський	16,4	- 982	- 4,3	- 327	66	- 3,4	6475,6	-	-	21755	21755
Компаніївський	15,2	- 673	- 4,4	- 224	66	+ 5,6	5288,3	-	-	14694	-
Кропивницький	23,3	- 718	- 1,9	- 239	152	+ 14,8	6436,1	-	36353	-	-
Маловисківський	33,0	- 1821	- 4,2	- 607	68	+ 5,0	4723,3	-	-	41251	-
Новгородківський	14,9	- 676	- 4,4	- 225	66	+ 3,3	5533,8	-	-	14831	-
Новоархангельський	19,5	- 1011	- 4,1	- 337	70	+ 0,8	4956,7	-	-	23524	-
Новомиргородський	26,5	- 973	- 3,4	- 324	84	+ 1,1	4851,4	-	27395	-	-
Новоукраїнський	24,0	- 1759	- 4,3	- 586	68	- 4,3	5163,6	-	-	39968	-
Олександрівський	22,3	- 1322	- 4,9	- 441	58	+ 6,4	5173,0	-	-	25800	-
Олександрійський	18,3	- 1572	- 4,5	- 524	64	+ 5,7	5663,6	-	-	33659	-
Онуфріївський	19,4	- 925	- 5,1	- 308	56	+ 4,2	4360,2	-	-	17250	17250
Петрівський	19,2	- 1099	- 4,6	- 366	63	+ 3,7	9851,7	-	-	22946	-
Світловодський	9,3	- 847	- 6,9	- 282	40	+ 3,0	5955,5	-	-	11397	11397
Устинівський	13,1	- 711	- 5,4	- 237	52	- 0,3	5794,1	-	-	12311	12311

Джерело: розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у

Кіровоградській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kr.ukrstat.gov.ua/?r=stat/2020/02/demogr/stat_inf_oper_demogr3 (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Показники ЄДРПОУ по Кіровоградській області: Кількість юридичних осіб станом на 1 квітня 2020 року. Головне управління статистики у Кіровоградській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kr.ukrstat.gov.ua/?r=state-register/pedrpou/2020/04/ed_reestr_kilkist1 (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»)

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.11

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Луганської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
Всього по районах*	18,0	- 11560*	- 4,0*	- 3853*	76*	+ 4,3	3779,0	-	1**/ 33173	10**/ 258874	1**/ 14885
Біловодський	14,3	- 890	- 3,7	- 297	77	+ 2,6	4095,0	-	-	22856	-
Білокуракинський	12,7	- 828	- 4,3	- 276	66	+ 9,9	4849,6	-	-	18307	-
Довжанський	10,3	- 110	- 0,9	- 37	315	0	д/в	-	-	11644	-
Марківський	12,2	- 738	- 4,9	- 246	58	+ 1,8	4993,3	-	-	14242	-
Міловський	15,3	- 368	- 2,4	- 123	121	- 3,8	3183,8	-	-	14885	14885
Новоайдарський	21,6	- 1718	- 4,1	- 573	69	+ 6,3	3464,7	-	-	39700	-
Новопсковський	20,4	- 1060	- 3,1	- 353	88	+ 4,8	3504,1	-	33173	-	-
Сорокинський	20,7	- 307	- 1,0	- 102	284	0	2,1	-	-	28943	-
Станично-Луганський	24,6	- 1840	- 3,8	- 613	76	+ 10,0	2176,5	-	-	46672	-
Старобільський	27,0	- 1725	- 3,9	- 575	74	+ 6,1	4541,3	-	-	42693	-
Троїцький	11,8	- 994	- 5,0	- 331	57	+ 5,8	5274,5	-	-	18932	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Соціально-економічне становище Луганської області за січень 2020 року. Статистичний бюлетень. – Сєвєродонецьк, Головне управління статистики у Луганській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lg.ukrstat.gov.ua/Public2016.php.htm (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ): Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Луганській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lg.ukrstat.gov.ua/sinf/edrpou/edrpou0117your_os_mist_ray.php.htm (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); 6. Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).*

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.12

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Львівської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по районах*	65,0	- 18189*	- 1,6*	- 6063*	180*	+ 10,1	3645,1	3**/ 304376	4**/ 248083	13**/ 846400	5**/ 311207
Бродівський	49,4	-1530	-2,6	-510	113	+ 13,0	4266,7	-	-	57457	-
Буський	54,0	- 472	- 1.0	- 157	292	+ 1,3	3153,0	-	-	45934	-
Городоцький	94,3	- 751	- 1,1	- 250	273	+ 14,5	3717,7	-	68428	-	-
Дрогобицький	61,1	- 711	- 1,0	- 237	312	+ 6,1	1782,6	-	-	73993	73993
Жидачівський	65,4	- 2504	- 3,7	- 835	78	+ 7,8	3093,3	-	-	65186	65186

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Жовківський	85,2	- 271	- 0,2	- 90	1220	+ 8,8	3040,3	-	-	110223	-
Золочівський	62,3	- 1013	- 1,4	- 338	202	+ 5,6	3449,5	-	-	68394	-
Кам'янка-Бузький	66,1	+ 19	+ 0,03	+ 6	×	+ 12,6	5040,4	57389	-	-	-
Миколаївський	89,5	- 643	- 1,0	- 214	292	+ 14,6	3337,2	-	62537	-	-
Мостиський	66,5	- 854	- 1,5	- 285	183	+ 6,8	2749,4	-	56206	-	-
Перемишлянський	41,1	- 985	- 2,5	- 328	115	+ 6,2	3282,1	-	-	37740	-
Пустомитівський	127,5	+ 2688	+ 2,3	+ 896	×	+ 19,1	5400,6	120872	-	-	-
Радехівський	40,8	- 977	- 2,1	- 326	143	+ 8,6	3373,7	-	-	46634	-
Самбірський	71,8	- 1164	- 1,7	- 388	173	+ 9,3	2252,3	-	-	67063	-
Сколівський	32,0	- 645	- 1.4	- 215	218	+ 11,3	5142,7	-	-	46996	46996
Сокальський	64,6	- 2009	- 1,9	- 670	152	+ 6,1	5572,5	-	-	101748	-
Старосамбірський	61,1	- 1733	- 2,2	- 578	132	+ 9,3	1690,8	-	-	76099	76099
Стрийський	75,2	- 979	- 1,6	- 326	187	+ 11,2	4970,2	-	60912	-	-
Турківський	41,0	- 858	- 1,7	- 286	171	+ 5,7	1482,8	-	-	48933	48933
Яворівський	81,8	+ 536	+ 0,4	+ 179	×	+ 9,0	4593,2	126115	-	-	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Львівській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/oper/2019/t181219_1.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ): Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Львівській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/oper/2020/t300120_1.pdf (дата звернення: 20.03.2021);* Open Budget. *Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).*

[*] Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

[**] Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.13

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Миколаївської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
Всього по районах*	19,9	- 14602*	- 3,2*	- 4867*	94*	+ 3,9	4331,1	-	4**/ 154177	14**/ 303807	5**/ 95107
Арбузинський	19,9	- 679	- 3,4	- 226	85	+ 6,2	5009,7	-	-	19269	-
Баштанський	21,4	- 1016	- 2,7	- 339	108	+ 2,3	4161,8	-	36507	-	-
Березанський	16,3	- 748	- 3,2	- 249	90	+ 6,6	5751,2	-	-	22422	-
Березнегуватський	15,3	- 860	- 4,2	- 287	67	- 5,6	3633,6	-	-	19344	19344
Братський	15,2	- 679	- 3,8	- 226	76	+ 0,9	4360,5	-	-	17129	-
Веселинівський	17,7	- 775	- 3,4	- 258	86	+ 1,6	4014,9	-	-	22091	-
Вітовський	33,8	- 808	- 1,6	- 269	184	+ 19,2	5348,0	-	49432	-	-
Вознесенський	21,0	- 961	- 3,2	- 320	91	+ 6,3	3558,5	-	-	29241	-
Врадіївський	21,0	- 570	- 3,3	- 190	87	+ 0,2	3939,8	-	-	16836	-
Доманівський	16,8	- 835	- 3,3	- 278	88	+ 0,3	3505,2	-	-	24447	24447
Єланецький	14,6	- 500	- 3,3	- 167	89	- 0,2	4300,8	-	-	14863	14863
Казанківський	13,7	- 916	- 4,7	- 305	61	- 1,8	4420,7	-	-	18540	18540
Кривоозерський	29,2	- 751	- 3,0	- 250	95	+ 2,2	3273,2	-	-	-23825	-
Миколаївський	20,6	- 729	- 2,4	- 243	121	+ 11,2	5319,0	-	29389	-	-
Новоодеський	22,6	- 1096	- 3,3	- 365	88	+ 4,1	3911,6	-	-	32239	-
Очаківський	9,9	- 446	- 2,9	- 149	100	- 4,5	3672,8	-	-	14832	14832
Первомайський	21,8	- 1129	- 3,8	- 376	76	+ 1,9	5092,9	-	-	28729	-
Снігурівський	28,8	- 1104	- 2,8	- 368	106	+ 2,2	3736,8	-	38849	-	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Миколаївській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mk.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України*

на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України (ЄДРПОУ): Кількість юридичних осіб по містах та районах Миколаївської області. Головне управління статистики у Миколаївській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mk.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.
** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.14

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Одеської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по районах*	30,8	-18641*	- 2,0*	- 6214*	152*	+ 5,8	5128,2	3**/ 160156	4**/ 114486	17**/ 671647	6**/ 121900
Ананьївський	24,2	- 1230	- 4,6	- 410	62	+ 1,8	3634,2	-	-	25393	25393
Арцизький	31,7	- 1229	- 2,7	- 410	107	- 1,0	4449,8	-	-	43774	-
Балтський (1340 км)	6,2	- 581	- 6,6	- 194	42	- 1,0	21340,1	-	-	8164	8164
Березівський	20,0	- 958	- 2,8	- 319	102	+ 1,6	4182,7	-	-	32760	-
Білгород-Дністровський	32,1	- 1111	- 1,8	- 370	160	+ 4,2	3302,2	-	-	59349	-
Біляївський	54,4	+ 836	+ 1,0	- 279	×	+ 14,4	7142,7	81171	-	-	-
Болградський	48,9	- 1863	- 2,7	- 621	107	+ 5,3	2594,4	-	-	66666	-
Великомихайлівський	21,0	- 642	- 2,1	- 214	141	+ 5,5	4885,4	-	30166	-	-
Захарівський	20,7	- 270	- 1,3	- 90	220	+ 3,5	6064,4	-	19824	-	-
Іванівський	22,2	- 749	- 2,8	- 250	103	+ 5,2	4284,1	-		25743	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ізмаїльський	42,4	- 870	- 1,7	- 290	173	+ 1,7	2903,4	-	-	50568	-
Кодимський	34,6	- 843	- 2,9	- 281	101	- 2,1	4794,4	-	-	28282	-
Лиманський	48,8	+ 1448	+ 2,0	+ 483	×	+ 12,6	9595,0	72605	-	-	
Любашівський	26,6	- 1153	- 3.8	- 384	76	+ 8,6	4432,9	-	-	29253	29253
Миколаївський	14,1	- 531	- 3,3	- 177	87	- 3,5	4092,6	-	-	15399	15399
Овідіопольський	107,4	+ 5757	+ 7,0	+ 1919	×	+ 11,7	6965,1	87551	-	-	-
Окнянський	19,4	- 450	- 2,2	- 150	131	- 7,1	4838,7	-	-	19606	-
Подільський	24,9	- 1010	- 3,8	- 337	76	- 13,9	6418,3	-	-	25524	25524
Роздільнянський	41,8	- 950	- 1,6	- 317	181	+ 3,2	4230,5	-	-	57209	-
Савранський	29,4	- 737	- 3,9	- 246	74	- 1,4	3284,1	-	-	18167	18167
Саратський	30,0	- 797	- 1,8	- 266	166	+ 6,7	4441,0	-	44171	-	-
Тарутинський	21,4	- 1269	- 3,1	- 423	95	+ 6,0	4051,3	-	-	40054	-
Татарбунарський	21,8	- 772	- 2.0	- 257	148	+ 4,4	3474,3	-	-	-38065	-
Ширяївський	17.5	- 626	- 2,3	- 209	126	+ 1,2	4445,0	-	26325	-	

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Одеській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.od.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Одеській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.od.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).*

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.15

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Полтавської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по районах*	25,2	- 28408*	- 4,2*	- 9469*	69*	+ 4,9	6215,1	1**/ 68174	4**/ 105563	18**/ 497755	4**/ 75411
Великобагачанський	23,0	- 1226	- 5,0	- 407	57	+ 3,1	5983,3	-	-	23456	-
Гадяцький	17,2	- 1669	- 5,7	- 556	49	+ 9,4	8399,4	-	-	27508	-
Глобинський	16,7	- 2109	- 4,9	- 703	59	+ 2,8	6560,0	-	-	41270	-
Гребінківський	36,3	- 807	- 3,6	- 269	80	- 0,2	5723,3	-	-	21601	-
Диканський	26,6	- 719	- 3,8	- 239	76	+ 1,0	6647,4	-	18118	-	-
Зіньківський	24,1	- 1539	- 4,9	- 513	64	+ 6,8	7018,6	-	-	27633	-
Карлівський	38,1	- 1246	- 3,7	- 415	78	+ 7,3	7207,3	-	32539	-	-
Кобеляцький	22,0	- 1718	- 4,1	- 573	70	+ 0,8	4202,0	-	-	40172	-
Козельщинський	19,8	- 873	- 4,5	- 291	63	+ 6,9	4985,6	-	-	18380	18380
Кременчуцький	38,0	- 1048	- 2,6	- 349	111	+ 7,9	3751,9	-	-	-38814	-
Лохвицький	31,2	- 1906	- 4,5	- 635	64	+ 8,8	8729,8	-	-	40617	-
Лубенський	22,0	- 1217	- 3,9	- 406	75	+ 3,6	4473,1	-	-	30260	-
Машівський	21,0	- 735	- 3,8	- 245	76	+ 3,2	10416,8	-	-	18686	-
Миргородський	19,3	- 1699	- 5,4	- 566	53	+ 2,4	7151,5	-	-	29743	-
Новосанжарський	25,8	- 1342	- 3,9	- 477	74	+ 1,8	5457,2	-	32824	-	-
Оржицький	23,2	- 1445	- 4,8	- 382	60	- 1,8	5323,7	-	-	22741	22741
Полтавський	54,1	+ 1314	+ 2,0	+ 438	×	+ 13,2	5727,3	68174	-	-	-
Решетилівський	25,1	- 892	- 3,4	- 297	85	+ 9,4	5452,8	-	-	25336	-
Семенівський	18,5	- 1266	- 5,1	- 422	56	+ 0,5	5167,5	-	-	23722	23722
Хорольський	30,8	- 1482	- 4,3	- 494	66	+ 5,5	5762,9	-	-	32705	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Чорнухинський	15,5	- 646	- 5,8	- 215	49	- 2,6	5921,6	-	-	10568	10568
Чутівський	25,6	- 657	- 2,9	- 219	101	+ 5,1	6038,2	-	22082	-	-
Шишацький	24,6	- 757	- 3,8	- 252	77	+ 1,0	9299,1	-	-	19413	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Полтавській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pl.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Полтавській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pl.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).*

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.16

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Рівненської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по районах*	40,7	- 9922*	1,6*	- 3314*	180*	+ 6,9	2892,6	1/** 92981	3**/ 223618	12**/ 495192	5**/ 160021
Березнівський	37,2	- 305	- 0,5	- 102	626	+ 4,6	2203,8	-	-	63716	-
Володимирецький	33,7	+ 526	+ 0,8	+ 175	×	+ 5,5	1687,8	-	-	65501	-
Гощанський	49,7	- 809	- 2,3	- 270	128	+ 9,0	3296,8	-	-	34401	-
Демидівський	37,2	- 479	- 3,3	- 160	88	- 3,3	3187,5	-	-	14057	14057

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Дубенський	36,9	- 1233	- 2,7	- 411	108	+ 4,9	3102,1	-	-	44352	-
Дубровицький	25,7	- 1149	- 2,4	- 383	122	+ 5,4	2010,4	-	-	46727	46727
Зарічненський	24,1	- 586	- 1,7	- 195	178	+ 4,6	1768,1	-	-	34722	34722
Здолбунівський	85,1	- 919	- 1,6	- 306	183	+ 7,5	3674,8	-	56109	-	-
Корецький	45,2	- 1026	- 3,1	- 342	95	+ 5,3	2380,5	-	-	32553	-
Костопільський	42,4	- 933	- 1,4	- 311	204	+ 8,4	3230,5	-	63462	-	-
Млинівський	38,9	- 823	- 2,2	- 274	134	- 5,6	2909,5	-	-	36771	36771
Острозький	40,0	- 811	- 2,8	- 270	103	+ 13,8	2163,4	-	-	27744	27744
Радивилівський	48,9	- 842	- 2,2	- 280	130	+ 5,6	3425,0	-	-	36435	-
Рівненський	79,1	+ 629	+ 0,7	+ 210	×	+ 11,4	4672,8	92981	-	-	-
Рокитнівський	24,8	+ 1044	+ 1,8	+ 348	×	+ 4,3	1947,0	-	-	58223	-
Сарненський	52,9	- 27	- 0,02	- 9	11560	+ 9,5	3054,3	-	104037	-	-

Джерело: *розраховано авторами за даними:*
Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Рівненській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gusrv.gov.ua./ (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України (ЄДРПОУ): Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Рівненській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gusrv.gov.ua./ (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.
** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.17

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Сумської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
Всього по районах*	19,2	- 15913*	-5,1*	- 5304*	59*	+ 5,7	5277,6	-	3/** 104783	9**/ 207291	2**/ 50296
Буринський	20,8	- 1686	- 6,8	- 562	41	- 2,4	4707,3	-	-	22962	-
Великописарівський	21,0	- 1389	- 7,4	- 463	38	+ 2,5	4000,3	-	-	17482	-
Глухівський	12,8	- 1474	- 6,5	- 491	43	+ 6,7	5762,0	-	-	21243	-
Конотопський	16,1	- 1715	- 6,0	- 572	47	+ 3,1	5217,8	-	-	26838	-
Краснопільський	20,0	- 1376	- 4,8	- 459	59	+ 4,7	5264,6	-	-	26988	-
Лебединський	12,0	- 1051	- 5,4	- 350	53	+ 2,9	5443,6	-	-	18510	-
Липоводолинський	20,1	- 878	- 4,7	- 292	61	+ 11,9	5495,3	-	17713	-	-
Недригайлівський	22,2	- 1256	- 5,2	- 419	55	- 2,4	4548,1	-	-	22972	-
Охтирський	19,6	- 1115	- 4,2	- 372	68	+ 17,8	6542,0	-	25234	-	-
Роменський	16,6	- 1866	- 5,7	- 622	50	- 1,7	6910,2	-	-	30876	30876
Сумський	33,4	- 1108	- 1.8	- 369	167	+ 12,2	5219,4	-	61836	-	-
Шосткинський	16,0	- 1009	- 4,9	- 336	58	+ 7,4	3144,4	-	-	19420	19420

Розраховано за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/; Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Сумській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=99&article_id=11833; Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf; Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Кількість юридичних осіб по містах та районах станом на 1 січня 2017 року. Головне управління статистики у Сумській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=267&article_id=8484; Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/; Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. .

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів. ** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.18

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Тернопільської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
Всього по районах*	54,6	- 24300*	- 3.2*	- 8100*	92*	+ 6,1	2807,1	-	2**/ 123043	15**/ 623736	5**/ 132954
Бережанський	33,4	- 701	- 3.3	- 234	88	+ 13,9	1984,0	-	-	20453	20453
Борщівський	64,6	- 2078	- 3,1	- 693	94	+ 6,1	2273,4	-	-	64966	-
Бучацький	77,6	- 1292	- 2,0	- 431	144	+ 6,6	2050,6	-	-	62242	-
Гусятинський	57,0	- 1993	- 3,3	- 664	87	+ 10,0	3054,5	-	-	57964	-
Заліщицький	65,7	- 1673	- 3,6	- 558	84	+ 7,6	2087,5	-	-	44966	-
Збаразький	64,7	- 1763	- 3,1	- 588	95	+ 5,4	2724,7	-	55844	-	-
Зборівський	40,9	- 1537	- 3,7	- 512	78	+ 1,7	2480,0	-	-	39947	-
Козівський	52,4	- 1528	- 4.0	- 509	71	+ 0,6	3119,8	-	-	36394	-
Кременецький	51,0	- 1042	- 2,2	- 347	132	+ 11,8	2115,2	-	-	45884	-
Лановецький	44,9	- 1169	- 4,0	- 390	73	- 2,9	2860,6	-	-	28410	28410
Монастириський	46,4	- 1937	- 7,0	- 646	40	+ 2,4	1891,9	-	-	25889	25889
Підволочиський	48,6	- 1645	- 3.9	- 548	74	- 1,8	3495,8	-	-	40668	40668
Підгаєцький	35,3	- 833	- 4,5	- 278	63	- 1,7	3525,4	-	-	17534	17534
Теребовлянський	55,7	- 2536	- 3,9	- 845	74	+ 13,2	2872,0	-	-	62962	-
Тернопільський	89,7	- 32	- 0,05	- 11	6300	+ 13,0	5297,6	-	67199	-	-
Чортківський	48,0	- 1786	- 4,0	- 595	72	+ 6,8	2363,1	-	-	42832	-
Шумський	38,9	- 755	- 2,3	- 252	130	+ 0,2	2422,9	-	-	32625	-

Джерело: розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Тернопільській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/DS/arxivDS/DS1_201912.htm (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ): Кількість юридичних осіб станом на 1 січня 2020 року. Головне управління статистики у Тернопільській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/EDR/EDR1_20194.htm (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.19

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Харківської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по районах*	22,4	- 24539*	- 4,1*	- 8190*	73*	+ 5,3	5248,4	-	5**/ 200876	16**/ 317517	5**/ 91860
Барвінківський	14,7	- 1337	- 6,2	- 446	45	+ 1,9	4919,2	-	-	20087	-
Близнюківський	12,9	- 1189	- 6,3	- 396	45	+ 1,9	5413,5	-	-	17799	-
Богодухівський	32,4	- 1448	- 3,7	- 483	78	+ 4,5	5068,5	-	37563	-	-
Борівський	18,2	- 887	- 5,3	- 296	54	+ 4,0	4588,2	-	-	15972	-
Валківський	30,5	- 1012	- 3,2	- 337	91	+ 6,0	4904,8	-	30791	-	-
Великобурлуцький	17,4	- 1164	-5,2	- 388	55	+ 2,6	5184,4	-	-	21256	-
Дворічанський	14,9	- 1026	- 5,8	- 342	48	+ 7,3	5140,7	-	-	16568	-
Зачепилівський	18,2	- 760	- 5,0	- 253	57	+ 5,1	4343,3	-	-	14491	14491
Зміївський	50,7	- 2539	- 3,5	- 846	82	+ 14,6	4464,6	-	69135	-	-
Золочівський	25,5	- 1580	- 6,0	- 527	47	+ 3,5	4283,4	-	-	24739	-
Ізюмський	10,6	- 775	- 4,5	- 258	64	+ 9,9	4993,0	-	-	16416	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кегичівський	26,0	- 684	- 3,3	- 228	89	+ 5,1	5854,6	-	20353	-	-
Коломацький	20,3	- 351	- 5,0	- 117	57	- 0,7	6924,6	-	-	6677	6677
Красноградський	43,7	- 1552	- 3,9	- 517	83	+ 5,6	7837,5	-	43034	-	-
Краснокутський	25,8	- 1163	- 4,1	- 388	69	+ 5,5	7038,5	-	-	26907	-
Куп'янський	18,1	- 1393	- 5,7	- 464	50	+ 2,0	3630,8	-	-	23180	23180
Лозівський	19,5	- 1596	- 5,5	- 532	51	- 9,1	1292,9	-	-	27331	27331
Нововодолазький	26,6	- 1346	- 4,1	- 449	70	+ 0,9	7654,7	-	-	31472	-
Первомайський	12,3	- 1044	- 6,6	- 348	42	+ 6,0	7813,7	-	-	14747	-
Сахновщинський	17,2	- 947	- 4,5	- 316	64	- 2,0	4150,7	-	-	20181	20181
Шевченківський	20,1	- 747	- 3,7	- 249	79	0	5369,3	-	-	19694	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Харківській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: : http://kh.ukrstat.gov.ua/2020chisnas/3411-chiselnist-naselennya-za-otsinkoyu-na-1-sichnya-2020-roku-ta-serednya-chiselnist-u-2019-rotsi (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Кількість юридичних осіб по містах та районах станом на 1 січня 2020 року. Головне управління статистики у Харківській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kh.ukrstat.gov.ua/2020urosib/3418-arkhiv-kilkist-yuridichnikh-osib-stanom-na-1-sichnya-2020-roku (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).*

[*] Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

[**] Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.ть районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.20

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Херсонської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
Всього по районах*	19,8	- 14398*	- 2,9*	- 4799*	91*	+ 8,7	3514,1	-	2**/ 110833	13**/ 327227	1**/ 11217
Бериславський	26,7	- 1661	- 3,5	- 554	83	+ 4,4	3159,5	-	-	45931	-
Білозерський	42,2	- 1398	- 2,1	- 466	139	+ 8,4	3055,5	-	64790	-	-
Великолепетиський	16,0	- 644	- 3,9	- 215	74	+ 1,0	4434,0	-	-	15961	-
Великоолександрівський	15,9	- 1203	- 4,7	- 401	61	+ 9,1	4085,1	-	-	24494	-
Верхньорогачицький	12,2	- 618	- 5,2	- 206	54	- 1,2	3523,2	-	-	11217	11217
Високопільський	20,1	- 896	- 6,0	- 299	47	0	3442,6	-	-	14119	-
Голопристанський	13,1	- 905	- 2,0	- 302	148	+ 10,4	2553,1	-	-	44639	-
Горностаївський	18,6	- 641	- 3,3	- 214	89	+ 1,8	3221,7	-	-	18993	-
Іванівський	11,8	- 671	- 4,8	- 224	59	+ 2,3	5150,4	-	-	13172	-
Каховський	23,8	- 1242	- 3,5	- 414	83	+ 6,8	4471,5	-	-	34521	-
Нижньосірогозький	12,4	- 786	- 5,0	- 262	57	+ 4,3	5171,1	-	-	15033	-
Нововоронцовський	20,2	- 961	- 4,5	- 320	63	+ 6,9	2801,9	-	-	20251	-
Новотроїцький	15,1	- 794	- 2,2	- 265	131	+ 6,7	3910,3	-	-	34747	-
Скадовський	31,6	- 1499	- 3,2	- 500	92	+ 8,4	3037,2	-	46043	-	-
Чаплинський	19,8	- 909	- 2,6	- 303	113	+ 8,0	3782,7	-	-	34149	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Херсонській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ks.ukrstat.gov.ua/arkhiv-2019-roku/2339-chiselnist-naselennya-za-otsinkoyu-ta-serednya-chiselnist-u-2019-rotsi/7782-chiselnist-naselennya-za-otsinkoyu-na-1-sichnya-2020-roku-ta-serednya-chiselnist-u-2019-rotsi.html (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Єдиний державний реєстр підприємств та організацій*

України (ЄДРПОУ). Кількість юридичних осіб на 1 січня 2020 року. Головне управління статистики у Херсонській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ks.ukrstat.gov.ua/arkhiv-2020-roku/2476-kilkist-yuridichnikh-osib-u-2020-rotsi/7812-kilkist-yuridichnikh-osib-na-1-sichnya-2020-roku.html (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.ть районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.21

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Хмельницької області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по районах*	35,5	- 29714*	- 4,3*	- 9904*	70*	+ 3,8	3788,4	-	2**/ 116257	17**/ 575494	4**/ 98781
Білогірський	32,7	- 1290	- 4,8	- 430	59	+ 2,3	3461,3	-	-	25403	-
Віньковецький	34,8	- 1310	- 5,4	- 437	52	+ 7,8	3073,4	-	-	22740	22740
Волочиський	44,9	- 2122	- 4,2	- 707	69	+ 7,1	4785,6	-	-	48875	-
Городоцький	40,9	- 2160	- 4,5	- 720	63	+ 1,8	3782,8	-	-	45429	-
Деражнянський	33,2	- 1331	- 4,2	- 444	69	+ 7,1	3209,6	-	-	30458	30458
Дунаєвецький	51,1	- 2455	- 4,0	- 818	73	+ 0,2	2979,3	-	-	59576	-
Ізяславський	33,5	- 2007	- 4,6	- 669	63	+ 4,4	3655,2	-	-	41972	-
Кам'янець-Подільський	41,2	- 2279	- 3,5	- 760	83	+ 8,3	3548,4	-	63302	-	-
Красилівський	41,8	- 2181	- 4,2	- 727	68	+ 8,3	4138,7	-	-	49345	-
Летичівський	27,8	- 1272	- 4,6	- 424	62	- 4,5	4015,1	-	-	26490	26490
Новоушицький	31,6	- 1419	- 5,0	- 473	57	+ 0,8	2822,9	-	-	26983	-
Славутський	24,1	- 1176	- 4,0	- 392	72	- 2,9	3579,2	-	-	28018	-
Старокостянтинівський	22,2	- 1580	- 5,5	- 527	51	+ 4,4	4786,5	-	-	27023	-
Старосинявський	28,8	- 1115	- 5,5	- 372	51	- 1,1	3631,3	-	-	19093	19093

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Теофіпольський	35,4	- 1407	- 5,2	- 469	54	+ 6,5	3952,3	-	-	25353	-
Хмельницький	43,4	- 248	- 0,5	- 83	641	+ 2,4	4351,7	-	52955	-	-
Чемеровецький	41,8	- 1704	- 4,2	- 568	68	+ 0,4	3645,1	-	-	38770	-
Шепетівський	26,7	- 1118	- 3,4	- 373	86	+ 7,6	3615,2	-	-	32100	-
Ярмолинецький	31,0	- 1540	- 5,2	- 513	54	+ 3,2	4671,2	-	-	27866	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Хмельницькій області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Хмельницькій області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).*

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.22

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Черкаської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території (ЛЗ$_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по районах*	33,2	- 27387	- 4,2	- 9129	72	+ 6,2	4715,7	-	6/ 232638	13/ 424592	2**/ 40789
Городищенський	43,6	- 1663	- 4,1	- 554	69	+ 3,5	3685,1	-	-	38487	-
Драбівський	28,4	- 1802	- 5,2	- 601	55	+ 4,5	4785,2	-	-	32932	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Жашківський	36,4	- 1458	- 4,0	- 486	72	+ 8,8	5384,2	-	35145	-	-
Звенигородський	41,8	- 1900	- 4,3	- 633	67	+ 5,7	4034,9	-	-	42176	-
Золотоніський	26,4	- 1544	- 3,8	- 514	76	+ 12,7	5787,5	-	-	39348	-
Кам'янський	35,5	- 1196	- 4,4	- 399	65	+ 4,0	4429,0	-	25767	-	-
Канівський	14,5	- 208	- 1,1	- 69	268	- 3,1	7427,7	-	-	18587	18587
Катеринопільський	34,4	- 892	- 3,7	- 297	78	+ 5,0	5409,7	-	23093	-	-
Лисянський	29,8	- 1196	- 5,1	- 399	56	0	4309,6	-	-	22202	22202
Маньківський	34,3	- 1111	- 4,1	- 370	71	+ 5,7	5375,2	-	-	26211	-
Монастирищенський	48,4	- 1144	- 3,2	- 381	91	+ 10,9	3269,8	-	-	34817	-
Смілянський	33,5	- 414	- 1,3	- 138	226	+ 5,2	3716,8	-	-	31267	-
Тальнівський	34,8	- 1801	- 5,3	- 600	53	+ 3,5	5158,8	-	-	31874	-
Уманський	30,0	- 413	- 1,0	- 138	305	+ 9,7	5519,8	-	-	41994	-
Христинівський	53,0	- 1380	- 4,0	- 460	73	+ 5,4	4547,5	-	33479	-	-
Черкаський	45,9	- 1345	- 1,8	- 448	165	+ 11,8	4011,9	-	73883	-	-
Чигиринський	20,9	- 1048	- 4,0	- 349	73	+ 20,4	3881,3	-	-	25410	-
Чорнобаївський	25,3	- 1176	- 2,9	- 392	100	- 9,5	5417,9	-	-	39347	-
Шполянський	37,3	- 610	- 1,4	- 203	203	+ 4,2	5148,3	-	41211	-	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Соціально-економічне становище Черкаської області за січень 2020 року. Статистичний бюлетень. – Черкаси, Головне управління статистики у Черкаській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/?p=bul_soc_ek (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Черкаській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2020/mist_ray_0520.pdf (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).*

[*] Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

[**] Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.23

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Чернівецької області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території (ЛЗ$_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього						Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%	середньорічна, осіб						Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
Всього по районах*	78,5	- 7989*	1,9*	1997*	208*	+ 2,0	2005,4	1/** 74131	1**/ 68027	9**/ 481792	3**/ 107147
Вижницький	61,0	- 406	- 0,7	- 135	407	+ 0,8	2180,5	-	-	55095	-
Герцаївський	107,6	+ 72	+ 0,2	+ 24	×	+ 0,8	1348,2	-	-	33175	-
Глибоцький	110,1	+ 37	+ 0,05	+ 12	×	+ 4,4	2038,1	74131	-	-	-
Заставнівський	78,6	- 957	- 1,9	- 319	151	+ 0,4	2028,4	-	-	48198	-
Кельменецький	59,2	- 1476	- 3,6	- 492	80	- 2,3	2334,5	-	-	39157	39157
Кіцманський	112,3	- 816	- 1,2	- 272	250	+ 3,9	2236,6	-	68027	-	-
Новоселицький	104,6	- 570	- 0,7	- 190	404	- 0,7	2135,7	-	-	76744	-
Путильський	30,0	- 61	- 0,2	- 20	1315	- 6,5	2081,0	-	-	26304	26304
Сокирянський	63,1	- 1249	- 2,9	- 416	100	+ 3,7	2369,8	-	-	41686	41686
Сторожинецький	87,0	+ 653	+ 0,7	+ 218	×	+ 8,6	1604,2	-	-	100918	
Хотинський	85,4	- 1694	- 2,7	- 565	107	+ 2,6	1888,2	-	-	60515	-

Джерело: *розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Чернівецькій області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cv.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 05.04.2020); Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Кількість юридичних осіб по містах та районах. Головне управління статистики у Чернівецькій області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cv.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 20.03.2021); 5.Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); 6. Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с.*

* Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів. ** Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Таблиця В.24

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Чернігівської області станом на 01.01.20 р.

Назва адміністративного району	Густота наявного населення станом 1.01.20 р.	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр., +/-			Лаг знелюдн. території ($ЛЗ_{пст}$), років	Зміна кількості юросіб за 2017-2019 рр, %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р, грн.	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення станом на 1.01.20 року			
		Всього		середньорічна, осіб				Більш розвинені (Інтегровані – ІПСТ), осіб	Перехідні (Дискретні – ДПСТ), осіб	Проблемні (Неблагополучні – НПСТ)	
		осіб	%							Всього , осіб	з них занепадаючі – ЗПСТ, осіб
Всього по районах*	17,3	- 22612*	- 5,3*	- 7537*	57*	+ 3,7	4535,1	-	3**/ 113307	14**/ 314459	6**/ 109573
Бобровицький	22,2	- 1474	- 4,5	- 491	64	- 8,0	5469,2	-	-	31435	-
Борзнянський	18,7	- 1906	- 6,1	- 635	46	+ 4,2	4043,6	-	-	29500	-
Городнянський	17,1	- 1376	- 4,9	- 459	58	+ 3,3	3646,2	-	-	26850	-
Ічнянський	18,8	- 1532	- 4,9	- 511	58	- 1,0	5239,6	-	-	29658	-
Козелецький	15,9	- 2961	- 6,5	- 987	43	+ 9,6	5309,6	-	-	42282	-
Коропський	16,5	- 1455	- 6,3	- 485	44	- 5,4	3202,4	-	-	21620	21620
Куликівський	16,7	- 1096	- 6,5	- 365	43	- 2,5	3949,9	-	-	15730	15730
Ніжинський	17,0	- 1503	- 5,5	- 501	51	+ 8,8	3708,2	-	-	25716	25716
Новгород-Сіверський	7,0	- 862	- 6,5	- 287	43	+ 7,6	4889,8	-	-	12340	12340
Носівський	24,1	- 1331	- 4,6	- 444	62	+ 4,9	4693,7	-	27749	-	-
Прилуцький	19,2	- 1086	- 3,0	- 362	95	+ 3,8	5070,5	-	34406	-	-
Семенівський	11,4	- 991	- 5,6	- 330	51	- 4,6	4068,1	-	-	16790	16790
Сновський	17,5	- 1146	- 4,9	- 382	59	- 9,7	3981,3	-	-	22405	-
Сосницький	19,0	- 1125	- 6,1	- 375	46	- 2,7	3173,5	-	-	17377	17377
Срібнянський	18,5	- 559	- 5,0	- 186	57	- 7,0	5387,6	-	-	10691	-
Талалаївський	19,1	- 850	- 6,6	- 283	42	- 1,0	6209,2	-	-	12065	-
Чернігівський	20,1	- 1359	- 2,6	- 453	113	+ 11,9	4574,7	-	51152	-	-

Джерело: розраховано авторами за даними: Форми 6-зем станом на 1січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державої служби України з питань геодезії, картографії і кадастру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/ (дата звернення: 28.07.2020); Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році1. Статистична інформація. Головне управління статистики у Чернігівській області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Demog/2019/dem1_12.htm (дата звернення: 05.04.2020);

3. Чисельність наявного населення України на і січня 2019 року: Статистичний збірник. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 05.04.2020); Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Кількість юридичних осіб по містах та районах станом на 1 січня 2020 року. Головне управління статистики у Чернігівській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.chernigivstat.gov.ua/reestr/2020/misto-raj_01.php (дата звернення: 20.03.2021); Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 25.05.2021); Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

[*] Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.
[**] Кількість районів області, які належать до означеного типу територій.

Додаток Г

ПРОЄКТ

З А К О Н У К Р А Ї Н И

Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку у гірських зонах України

Цей Закон визначає порядок запровадження та функціонування спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку у гірських зонах України.

Стаття І. Визначення термінів

У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

територія пріоритетного розвитку – територія, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови, незадовільний стан зайнятості населення та на якій запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності для активізації економічного розвитку, створення нових робочих місць; вирішення соціальних проблем; *запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності на таких територіях здійснюється відповідно до окремих законів про території пріоритетного розвитку у визначених такими законами межах;**

спеціальний режим інвестиційної діяльності – правовий режим, який передбачає введення податкових митних та інших пільг, а також відшкодувань і дотацій, передбачених цим Законом, для суб'єктів підприємницької діяльності, що реалізують у порядку, визначеному цим Законом, інвестиційні проєкти, затверджені органом управління територією пріоритетного розвитку;

орган управління територією пріоритетного розвитку – орган місцевого самоврядування *чи інший спеціально створений у відповідності до статті 9 Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон»* орган управління, на який покладаються функції управління нею;

гірські зони – території з абсолютними висотами 400 і більше метрів над рівнем моря, а також території *сільських, селищних, міських рад* (*територіальних громад), що включають* населені пункти, яким надано статус гірських у відповідності до Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні»;

реструктуризація підприємства – здійснення організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його управління, форми власності, організаційно-правової форми, з метою фінансового оздоровлення підприємства, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва;

реконструкція підприємства – переобладнання існуючих виробничих потужностей, пов'язане з удосконаленням виробництва і підвищенням його техніко-економічного рівня на основі науково-технічних досягнень, що здійснюється за комплексним проектом реконструкції підприємства з метою збільшення виробничих потужностей, поліпшення якості та зміни номенклатури продукції, поліпшення умов праці та охорони навколишнього природного середовища;

перепрофілювання підприємства – зміна технології виробничого процесу для випуску нової продукції (виконання робіт, надання послуг).

Стаття 2. Мета запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності

Спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку у гірських зонах України запроваджується з метою залучення інвестицій у пріоритетні види економічної діяльності для підвищення рівня економічного розвитку, створення нових робочих місць, ліквідації диспропорцій у рівні життя *мешканців* гірських зон та *рівнинних територій*, уникнення депопуляції гірських зон та втрати етнокультурної спадщини місцевого населення, для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, збільшення обсягів високоякісних товарів та послуг, створення сучасної виробничої, соціальної, транспортної та ринкової інфраструктури, ефективного використання природних ресурсів *й збереження природного довкілля* гір.

Стаття 3. Запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності

1. Спеціальний режим інвестиційної діяльності запроваджується на територіях пріоритетного розвитку у гірських зонах України і діє протягом 30 років при реалізації в порядку, визначеному цим Законом, інвестиційних проєктів у пріоритетних видах економічної діяльності (далі – інвестиційні проєкти), перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України.

Початком реалізації інвестиційного проєкту є дата фактичного внесення інвестиції чи її першої частини у відповідності до погодженого з органом управління територією пріоритетного розвитку графіку надходження інвестицій.

2. *Території* пріоритетного розвитку у гірських зонах України можуть *створюватися у встановленому законодавством України порядку в адміністративно-територіальних межах окремих сільських, селищних, міських рад, що включають населені пункти,* яким надано статус гірських *(гірських територіальних громад), усіх чи групи гірських територіальних громад в межах адміністративного району, а також у межах адміністративного району, усі населені пункти якого* отримали статус гірських.

Стаття 4. Особливості дії законодавства України на території пріоритетного розвитку

1. Законодавство України на території пріоритетного розвитку діє в межах Конституції України з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом

2. Органи місцевого самоврядування та органи державної виконавчої влади у період запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності діють у межах повноважень, передбачених Конституцією та законами України, з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.

Стаття 5. Органи управління територіями пріоритетного розвитку

Органами управління територіями пріоритетного розвитку є:

- районні ради та районні державні адміністрації (в частині окремо делегованих районними радами повноважень) у випадку створення території пріоритетного розвитку в межах адміністративного району;
- органи *управління адміністративно-територіальної одиниці базового рівня* у випадку створення території пріоритетного розвитку у межах однієї *гірської територіальної громади;*

- ради з питань території пріоритетного розвитку - у випадку включення до неї *групи гірських територіальних громад* адміністративного району. До складу Ради включаються представники усіх адміністративно-територіальних одиниць, у межах *яких* створюється територія пріоритетного розвитку, *районної ради* та районної державної адміністрації. Склад Ради та Положення, яке регламентує її повноваження, затверджується рішенням *відповідної районної ради*. Ради з питань територій пріоритетного розвитку є юридичними особами. Ради можуть делегувати виконання своїх окремих повноважень районним державним адміністраціям.

Стаття 6. Повноваження органів управління територіями пріоритетного розвитку

1. Органи управління здійснюють свої повноваження на територіях пріоритетного розвитку відповідно до Конституції та законів України з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

2. До сфери повноважень органів управління територіями пріоритетного розвитку також належать:

розроблення та забезпечення реалізації стратегії та поточних програм розвитку території пріоритетного розвитку;

розгляд і затвердження інвестиційних проєктів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

видача свідоцтв про затвердження інвестиційних проєктів;

укладення договору (контракту) з суб'єктом підприємницької діяльності щодо умов реалізації на території пріоритетного розвитку інвестиційного проєкту в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

здійснення в межах своїх повноважень згідно з цим Законом відповідного контролю за реалізацією інвестиційних проєктів суб'єктами підприємницької діяльності на території пріоритетного розвитку;

підготовка відповідних пропозицій щодо встановлення ставок орендної плати, плати за комунальні послуги, тарифів та інших платежів;

організація підготовки та перепідготовки кадрів;

прийняття у межах своєї компетенції рішень, обов'язкових до виконання на території пріоритетного розвитку при реалізації інвестиційних проєктів;

розгляд у досудовому порядку спорів, що виникають між органами *управління територіями пріоритетного розвитку* та суб'єктами підприємницької діяльності при реалізації інвестиційних проєктів;

внесення пропозицій про зміни в статусі території пріоритетного розвитку у порядку, встановленому законодавством України;

забезпечення необхідних умов функціонування державних органів, розташованих на території пріоритетного розвитку;

регулювання залучення до роботи на території пріоритетного розвитку іноземних працівників;

надання Міністерству фінансів України та Міністерству *економіки* України інформації щодо наслідків запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності;

реалізація інших повноважень, передбачених цим Законом.

3. Матеріально-технічне забезпечення органів управління територіями пріоритетного розвитку здійснюється за рахунок відповідних місцевих бюджетів. Воно може також здійснюватися за рахунок відрахувань суб'єктів підприємницької діяльності,

які реалізують інвестиційні проєкти. Розмір відрахувань встановлюється органом управління за погодженням з Міністерством фінансів України.

Кошторис витрат Рад з питань територій пріоритетного розвитку затверджується районними радами за погодженням з органами місцевого самоврядування адміністративно-територіальних одиниць, включених до території пріоритетного розвитку.

Стаття 7. Умови провадження підприємницької діяльності на територіях пріоритетного розвитку

1. Підприємницька діяльність на територіях пріоритетного розвитку провадитися відповідно до законодавства України.

2. Спеціальний правовий режим підприємницької діяльності, встановлений на території пріоритетного розвитку, поширюється на суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб виключно під час реалізації ними на цій території інвестиційних проєктів *вартістю еквівалентною не менш ніж 100 тис. дол. США,* затверджених у встановленому цим Законом порядку, і лише у частині діяльності, що проводиться у рамках затверджених інвестиційних проєктів.

3. Затвердження інвестиційного проєкту та видача свідоцтва про його затвердження є підставою для укладення договору (контракту) з суб'єктом підприємницької діяльності щодо умов реалізації інвестиційного проєкту, укладення договорів оренди землі, приміщень тощо. Порядок укладення договору (контракту) за формою, затвердженою Кабінетом Міністрів України, визначається органом управління територією пріоритетного розвитку.

4. У разі невиконання або неналежного виконання суб'єктом підприємницької діяльності умов договору (контракту), укладеного з органом управління територією пріоритетного розвитку, такий суб'єкт підприємницької діяльності несе майнову та іншу відповідальність, передбачену законом та відповідним договором (контрактом).

5. У разі порушення суб'єктом підприємницької діяльності законодавства України, установчих документів, договору (контракту) з органом управління територією пріоритетного розвитку щодо умов реалізації затвердженого у встановленому цим Законом порядку інвестиційного проекту, орган управління *може скасувати у встановленому законодавством порядку* рішення про затвердження інвестиційного проєкту та розірвати договір (контракт), укладений з суб'єктом підприємницької діяльності.

Стаття 8. Спеціальний режим інвестиційної діяльності

1. До суб’єктів підприємницької діяльності під час реалізації ними інвестиційних проєктів, затверджених у встановленому цим Законом порядку, застосовуються запроваджений цим Законом спеціальний правовий режим підприємницької діяльності та надаються передбачені цим Законом пільги щодо сплати ввізного мита, податку на додану вартість, податку на прибуток підприємств, а також часткові відшкодування інвестиційних вкладень інвесторів та бюджетні дотації за створення нових робочих місць.

2. Звільняються від сплати ввізного мита на період реалізації затверджених у встановленому цим Законом порядку інвестиційних проєктів, але не більше ніж на п’ять років, суб’єкти підприємницької діяльності, які ввозять на митну територію України – на територію пріоритетного розвитку – для потреб власного виробництва, пов’язаного з реалізацією цих інвестиційних проєктів:

матеріали та сировину, перелік та обсяги ввезення яких визначаються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

устаткування, обладнання та комплектуючі до них.

Перелік товарних кодів та описів за УКТЗЕД, щодо яких можуть застосовуються пільги, передбачені цим пунктом статті 8 Закону, визначається в окремих законах про створення територій пріоритетного розвитку.

Ця пільга не застосовується при ввезенні на митну територію України підакцизних товарів.

У разі нецільового використання зазначених матеріалів, сировини, устаткування, обладнання та комплектуючих до них платник податку зобов'язаний сплатити ввізне мито у встановленому Законом порядку.

3. Звільняються від оподаткування податком на додану вартість на період реалізації затверджених у встановленому цим Законом порядку інвестиційних проєктів, але не більше ніж на п'ять років, операції з ввезення (пересилання) на митну територію України – на територію пріоритетного розвитку – суб’єктами підприємницької діяльності для потреб власного виробництва, пов’язаного з реалізацією цих інвестиційних проєктів, устаткування, обладнання та комплектуючих до них.

Ця пільга не застосовується при ввезенні на митну територію України підакцизних товарів.

У разі нецільового використання зазначених устаткування, обладнання та комплектуючих до них податок на додану вартість справляється виходячи з їх договірної (контрактної) вартості, але не нижче за митну вартість, перераховану в гривні за валютним (обмінним) курсом, встановленим Національним банком України на день оформлення ввізної вантажної митної декларації, з урахуванням пені, нарахованої на таку суму податку, виходячи з 120 відсотків облікової ставки Національного банку України, що діяла на день збільшення податкового зобов'язання, за період від дати ввезення таких товарів на митну територію України до дати збільшення податкового зобов'язання.

4. Звільняється на три роки від оподаткування прибуток (у частині, одержаній від освоєння інвестицій) новоствореного, перепрофільованого, реконструйованого підприємства, *що реалізує на території пріоритетного розвитку інвестиційний проєкт, затверджений у порядку, встановленому цим Законом.*

Прибуток таких підприємств, одержаний від реалізації інвестиційного проєкту з четвертого по шостий рік включно, оподатковується за ставкою у розмірі 50 відсотків діючої ставки оподаткування.

Ця норма застосовується з моменту одержання зазначеними підприємствами першого прибутку.

Порядок обліку та обчислення прибутку, одержаного від реалізації інвестиційного проекту, визначається Державною податковою службою України.

У разі, коли протягом звітного (податкового) періоду відбувається часткове або повне відчуження інвестиції, суб’єкт підприємницької діяльності, який одержав інвестицію, зобов'язаний сплатити у повному обсязі податок з прибутку, одержаний у такому звітному (податковому) періоді.

5. До валового доходу підприємства, нарахованого з метою оподаткування, не включається сума інвестицій, одержана згідно із затвердженим у встановленому цим Законом порядком інвестиційним проектом, що реалізується на території пріоритетного розвитку, у вигляді:

коштів;

матеріальних цінностей;

нематеріальних активів, включаючи легалізовані на території України авторські права, права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, ноу-хау тощо, вартість яких у конвертованій валюті підтверджено згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями, а також експертною оцінкою в Україні.

6. Пільги щодо сплати податку на прибуток, передбачені цією статтею, не поширюються на частину прибутку, одержану суб'єктами підприємницької діяльності від освоєння інвестицій, що були здійснені за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів та цільових державних фондів.

7. Часткове відшкодування інвестиційних вкладень суб'єктам підприємницької діяльності, що реалізують у відповідності до цього закону інвестиційні проєкти на території пріоритетного розвитку (інвесторам), здійснюється у порядку, встановленому Міністерством фінансів України з коштів Державного бюджету України (державного фонду регіонального розвитку) у розмірі 10 % від обсягу інвестицій для реалізації проєкту, зазначеного у договорі (контракті) на реалізацію інвестиційного проєкту, за умови закінчення інвестування у сумі та *в* терміни, передбачені договором (контрактом). Відшкодування проводиться на підставі клопотання на адресу Міністерства фінансів України не пізніше року, наступного за другим роком забезпечення планованих річних обсягів випуску продукції (надання послуг), зазначених у договорі (контракті) на реалізацію інвестиційного проєкту, що підтверджується відповідним звітом. Форма звіту затверджується Міністерством фінансів України.

8. Бюджетні дотації за створення нових робочих місць надаються суб'єктам підприємницької діяльності, що реалізують на території пріоритетного розвитку затверджені у встановленому цим Законом порядком інвестиційні проєкти, з Державного бюджету України (державного фонду регіонального розвитку) в розмірі 10 % від діючих в Україні на момент надання дотацій нормативів вартості створення робочого місця у відповідних галузях економіки. Ці дотації надаються інвесторам на підставі їх клопотання на адресу Міністерства фінансів України та звіту, що підтверджує середньооблікову кількість штатних працівників, за кожне створене при реалізації затверджених інвестиційних проєктів на території пріоритетного розвитку нове робоче місце не пізніше року, наступного за третім роком його функціонування. Форма звіту затверджується Міністерством фінансів України та Міністерством соціальної політики України.

9. Суб'єкти підприємницької діяльності, що реалізують на території пріоритетного розвитку затверджені у встановленому цим Законом порядком інвестиційні проєкти, складають звіт про цільове використання ввезених ними матеріалів, сировини, устаткування, обладнання та комплектуючих до них відповідно до порядку, встановленого Державною податковою службою України.

10. Пільги, відшкодування та дотації, передбачені цією статтею, застосовуються виключно стосовно суб'єктів підприємницької діяльності, що реалізують інвестиційні проєкти на території пріоритетного розвитку у порядку, встановленому цим Законом.

11. У разі, якщо суб'єкти підприємницької діяльності, що реалізують на території пріоритетного розвитку затверджені у встановленому цим Законом інвестиційні проєкти, ведуть також іншу діяльність, вони зобов'язані вести окремі баланс та податкову звітність у частині результатів діяльності з реалізації затвердженого інвестиційного проєкту. Порядок їх ведення встановлюється Державною податковою службою України.

Стаття 9. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, *наступного за днем його опублікування*.

2. Кабінету Міністрів України:

у двомісячний строк визначити перелік *пріоритетних видів економічної діяльності, за якими здійснюватиметься підтримка інвестиційних проєктів на територіях пріоритетного розвитку у гірських зонах України, та ввести в дію порядок розгляду і затвердження інвестиційних проєктів, що реалізуються у пріоритетних видах економічної діяльності на територіях пріоритетного розвитку у гірських зонах України й визначення переліку та обсягів матеріалів і сировини, які ввозяться для потреб власного виробництва, пов'язаного з реалізацією таких інвестиційних проєктів;*

у двомісячний строк з дня набрання чинності цим Законом привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити *приведення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.*

3. Держава гарантує стабільність встановленого цим Законом спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку на весь строк, визначений у статті 3 цього Закону.

Президент України

*Примітка: *курсивом виділено зміни та доповнення до тексту законопроєкту, зареєстрованого Верховною Радою України за № 4102 від 18.02.2016 р.*

Додаток Д
SWOT-аналіз розвитку території підтримки Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2021-2027*

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЇ	
Сильна сторона	*Слабка сторона*
· вигідне географічне розташування зони підтримки; · привабливість, зумовлена близькістю до комунікаційних коридорів ЄС; · відносно високий рівень інновацій у деяких регіонах польської та білоруської частини зони підтримки; · розвинені міцні економічні зв'язки у сфері підтримки; · багатство природних і рекреаційних ресурсів; · існуючі центри досліджень і розробок на польській стороні; · доступ до висококваліфікованих працівників.	· різні правові системи в країнах зони підтримки; · диспропорції між рівнем економічного розвитку в кожній країні; · погані дослідницькі засоби з білоруської та української сторони; · надмірна бюрократія, що заважає веденню підприємницької діяльності; · відтік персоналу із зони підтримки; · незаконне ввезення товарів з-за кордону.
Можливості	*Загрози*
· програми міжнародного співробітництва, у тому числі транскордонного; · великий ринок, який може поглинати послуги, продукти, створені місцевими суб'єктами; · можливість використання наявного туристичного потенціалу для економічного розвитку; · відкритість до міжкультурного обміну та розвитку підприємництва серед мешканців; · інвестиційні зони.	· політична нестабільність в Україні; · нестабільність українського законодавства у сфері економіки; · недостатня довіра потенційних ділових партнерів у різних країнах; · можливий подальший відтік науково-дослідницького персоналу та найбільш професійно активних людей у райони з більш високим потенціалом розвитку.
НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЙОГО ЗАХИСТ	
Сильна сторона	*Слабка сторона*
· високий відсоток заповідних територій та недоторканих екосистем; · унікальні ресурси природної спадщини, внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; · сприятливі кліматичні умови для життя та туризму; · висока кваліфікація природоохоронних та лісогосподарських служб.	· відсутність диверсифікації джерел енергії (особливо в частині використання відновлюваної енергії); · зниження рівня води в природних водоймах; · надмірне виробництво відходів і низький рівень повторного використання; · недостатній рівень екологічної освіти жителів району; · погана якість повітря; · недостатньо розвинена система каналізації та водопостачання; · великий відсоток неочищених стічних вод, особливо промислових.
Можливості	*Загрози*
· наявність програм міжнародного співробітництва, у тому числі транскордонного; · зростання популярності використання відновлюваної енергії та доступу до екологічних енергоефективних технологій; · зростання попиту на відпочинок у чистому середовищі. ·	· загрози від інвазійних видів рослин і тварин; · високий попит на деревину з боку сусідніх країн та інших країн ЄС, що загрожує надмірною вирубкою карпатських лісів; · високий тиск людини та технологій на навколишнє середовище; · відсутність або недостатнє застосування санкцій під час здійснення діяльності, яка завдає шкоди навколишньому середовищу.
СУСПІЛЬСТВО І КУЛЬТУРА	
Сильна сторона	*Слабка сторона*
· підвищення рівня професійної діяльності; · багатонаціональність та полікультурність території підтримки; · наявність народних традицій та народних промислів; · наявні матеріальні ресурси історико-культурної спадщини; · досвід та знання інституцій/юридичних осіб, які є результатом реалізованих на даний момент проектів; · численні партнерства в галузі історії та культури;	· несприятлива демографічна структура; · зменшення чисельності населення (від'ємна народжуваність, від'ємне сальдо міграції); · різке економічне розшарування населення; · відсутність спільного управління територіями історико-культурної спадщини; · відсутність транскордонних туристичних продуктів; · відродження історичних конфліктів;

· збільшення кількості туристів.	· поганий технічний стан матеріальних ресурсів історико-культурної спадщини.
Можливості	*Загрози*
· програми міжнародного співробітництва, у тому числі транскордонного; · активна діяльність різноманітних культурних та соціальних закладів; · використання існуючих та культурних об'єктів, історико-культурної спадщини, спортивної інфраструктури.	· відсутність інвестицій в пам'ятники – руйнування об'єктів; · несприятливі демографічні зміни з несприятливими перспективами на майбутнє; · націоналістичні рухи, що набирають силу.
БЕЗПЕКА ТА СПІВРОБІТНИЦТВО	
Сильна сторона	*Слабка сторона*
· кваліфікований персонал; · розроблені рішення, системи та процедури– особливо в Польщі, якими можна поділитися; · поточна співпраця служб у сфері охорони кордону; · поточна співпраця екстреної та медичної служби; · доступ військових служб до людських ресурсів – великий інтерес до роботи в таких структурах; · існуючі медичні навчальні заклади.	· недостатні інвестиції в пожежно-медичні підрозділи – застаріле обладнання та зношені автомобілі; · відмінності в процедурах між країнами; · велика дисперсія пацієнтів, які потребують допомоги; · дефіцит кадрів, нестача кваліфікованих кадрів; · складні процедури підбору лікарів з Білорусі та України; · відсутність транскордонних рятувальних процедур; · наявність районів з підвищеним рівнем злочинності; · відсутність синхронізації в роботі митної та прикордонної служб; · низька обізнаність мешканців (різних вікових груп) у сфері профілактичної охорони здоров'я та безпеки; · недостатня публічна інформація про різні види небезпеки (інфекційні захворювання, пожежна безпека тощо); · низька культура водіння на дорозі.
Можливості	*Загрози*
· доступність технології; · пропагування передового досвіду у сфері підвищення рівня громадської безпеки; · відповідність суб'єктів державного управління та суспільства щодо необхідності створення відчуття безпеки; · наявність програм міжнародного співробітництва, у тому числі транскордонного.	· посилення негативних погодних явищ, пов'язаних зі зміною клімату (повені, посухи, урагани); · міграційні переміщення населення, особливо інтенсивного; · обмежені компетенції/досвід деяких людей, які відповідають за функціонування рятувальної системи; · нечіткість майбутнього державного та місцевого управління (в Україні). · непередбачувані епідемічні загрози
МОБІЛЬНІСТЬ	
Сильна сторона	*Слабка сторона*
· широкий доступ до Інтернету; · транснаціональні шляхи сполучення; · обладнання на прикордонних переходах; · існуюча залізнична інфраструктура, що дозволяє здійснювати інтермодальні перевезення; · комерційний туризм як форма місцевого, транскордонного економічного зв'язку.	· погана комунікація з громадськістю в зоні підтримки; · інформаційна фрагментація областей; · недостатня кількість прикордонних переходів на кордонах; · низька пропускна здатність прикордонних переходів і, як наслідок, довгий час очікування на прикордонних переходах.
Можливості	*Загрози*
· Програми міжнародного співробітництва, у тому числі транскордонного; · підвищення інвестиційної та туристичної привабливості за рахунок розриву периферійності; · державні інвестиції в дорожню інфраструктуру державного значення.	· закриття прикордонного руху; · старіння інфраструктури; · контрабанда.

*складено на основі[488]

[488] Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна. URL: https://www.pbu2020.eu/files/uploads/pages_en/pbu2021-2027/documents/PBU%202021-2027%20Socio%E2%80%93economic%20analysis%20of%20the%20Programme%20area.pdf

Додаток Е

Таблиця Е.1

Динаміка територій природних заповідників в регіонах України, од. / га

Область	Природні заповідники				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	-	-	-	-	-
Волинська	1 / 2975,7	1 / 2975,7	1 / 2975,7	1 / 2975,7	1 / 2975,7
Дніпропетровська	1 / 3766,2	1 / 3766,2	1 / 3766,2	1 / 3766,2	1 / 3766,2
Донецька	1 / 3033,2	1 / 3033,2	1 / 3033,2	1 / 3033,2	1 / 3033,2
Житомирська	2 / 50976,84	2 / 50976,84	2 / 50976,84	2 / 50976,84	2 / 50976,84
Закарпатська	-	-	-	-	-
Запорізька	1 / 100	1 / 100	1 / 100	1 / 100	1 / 100
Івано-Франківська	1 / 5344,2	1 / 5344,2	1 / 5344,2	1 / 5344,2	1 / 5344,2
Київська	-	-	-	-	-
Кіровоградська	-	-	-	-	-
Луганська	1 / 4815,5	1 / 4815,5	1 / 4815,5	1 / 4815,5	1 / 4815,5
Львівська	1 / 2084,5	1 / 2084,5	1 / 2084,5	1 / 2084,5	1 / 2084,5
Миколаївська	1 / 1675,7	1 / 1675,7	1 / 3010,65	1 / 3010,65	1 / 3010,65
Одеська	-	-	-	-	-
Полтавська	-	-	-	-	-
Рівненська	1 / 42289	1 / 42289	1 / 42289	1 / 42289	1 / 42289
Сумська	1 / 882,9	1 / 882,9	1 / 882,9	1 / 882,9	1 / 882,9
Тернопільська	1 / 9516,7	1 / 9516,7	1 / 9516,7	1 / 9516,7	1 / 9516,7
Харківська	-	-	-	-	-
Херсонська	-	-	-	-	-
Хмельницька	-	-	-	-	-
Черкаська	1 / 8634,88	1 / 8657,2	1 / 8657,2	1 / 8657,2	1 / 8657,2
Чернівецька	-	-	-	-	-
Чернігівська	-	-	-	-	-
м. Київ	-	-	-	-	-
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.2

Динаміка територій біосферних заповідників в регіонах України, од. / га

Область	Біосферні заповідники, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	-	-	-	-	-
Волинська	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	-	-	-	-	-
Донецька	-	-	-	-	-
Житомирська	-	-	-	-	-
Закарпатська	1 / 58035,8	1 / 58035,8	1 / 58035,8	1 / 58035,8	1 / 58035,8
Запорізька	-	-	-	-	-
Івано-Франківська	-	-	-	-	-
Київська	-	-	1 / 226964,7	1 / 226964,7	1 / 226964,7
Кіровоградська	-	-	-	-	-
Луганська	-	-	-	-	-
Львівська	-	-	-	-	-
Миколаївська	1 / 2741	1 / 2741	1 / 2741	1 / 2741	1 / 2741
Одеська	1 / 51547,9	1 / 51547,9	1 / 51547,9	1 / 51547,9	1 / 51547,9
Полтавська	-	-	-	-	-
Рівненська	-	-	-	-	-
Сумська	-	-	-	-	-

Область	Біосферні заповідники, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
Тернопільська	-	-	-	-	-
Харківська	-	-	-	-	-
Херсонська	2 / 139821,4	2 / 121193,4	2 / 139814,6	2 / 13331,4	2 / 13331,4
Хмельницька	-	-	-	-	-
Черкаська	-	-	-	-	-
Чернівецька	-	-	-	-	-
Чернігівська	-	-	-	-	-
м. Київ	-	-	-	-	-
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.3

Динаміка територій національних природних парків в регіонах України, од. / га

Область	Національні природні парки				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	1 / 15393,9	1 / 15393,9	1 / 20203,4	1 / 20203,4	1 / 20203,4
Волинська	3 / 121767,84	3 / 121767,84	3 / 121767,84	3 / 121767,84	3 / 121767,84
Дніпропетровська	-	-	-	-	-
Донецька	2 / 61326,45	2 / 61326,45	2 / 61326,45	2 / 61326,45	2 / 61326,45
Житомирська	-	-	-	-	-
Закарпатська	3 / 87964,3	3 / 87964,3	3 / 87964,3	3 / 87964,3	3 / 99680,5
Запорізька	2 / 94882,92	2 / 94882,92	2 / 94882,92	2 / 94882,92	2 / 94882,92
Івано-Франківська	5 / 120339,7	5 / 120339,7	5 / 120339,7	5 / 120339,7	5 / 120339,7
Київська	2 / 17206,72	2 / 17206,72	2 / 17206,72	2 / 17206,72	2 / 17206,72
Кіровоградська	-	-	-	-	-
Луганська	1 / 7002	1 / 7002	1 / 7002	1 / 7269	1 / 7269
Львівська	3 / 58350,5	3 / 58350,5	3 / 58350,5	3 / 58350,5	4 / 70590,52
Миколаївська	2 / 41361,28	2 / 41361,28	2 / 41361,28	2 / 41361,28	2 / 41361,28
Одеська	2 / 49176,1	2 / 49176,1	2 / 49176,1	2 / 49176,1	2 / 49176,1
Полтавська	2 / 22792,62	2 / 22792,62	2 / 22792,62	2 / 22792,62	2 / 22792,62
Рівненська	1 / 5448,3	1 / 5448,3	1 / 5448,3	1 / 5448,3	2 / 30767,1
Сумська	2 / 39575,2	2 / 39575,2	2 / 39575,2	2 / 39575,2	2 / 39575,2
Тернопільська	2 / 17780,38	2 / 17780,38	2 / 17780,38	2 / 17780,38	2 / 18681,48
Харківська		3 / 22690	3 / 22690	3 / 22690	3 / 22690
Херсонська	4 / 150780,9	4 / 150780,9	4 / 150780,9	4 / 150780,9	5 / 166692,7
Хмельницька	2 / 270078,7	2 / 270078,7	2 / 270078,7	2 / 270078,7	2 / 270078,7
Черкаська	2 / 11227,23	2 / 11227,23	2 / 11227,23	2 / 11227,23	2 / 11227,23
Чернівецька	3 / 27801,6	3 / 27801,6	3 / 27801,6	3 / 27801,6	3 / 27801,6
Чернігівська	2/41988,5	2/41988,5	2/41988,5	2/41988,5	2/41988,5
м. Київ	1/10988,1	1/10988,1	1/10988,1	3/8474,7	1/8324,82
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.4

Динаміка територій регіональних ландшафтних парків в регіонах України, од. / га

Область	Регіональні ландшафтні парки, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	4 / 17517,78	4 / 17517,78	4 / 18468,4	4 / 18468,4	4 / 18468,4
Волинська	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	4 / 14000,1	4 / 14000,1	4 / 14000,1	4 / 14000,1	4 / 14077,1
Донецька	6 / 28927,3	6 / 28927,3	6 / 28927,3	6 / 28927,3	6 / 28927,3

Область	Регіональні ландшафтні парки, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
Житомирська	-	-	-	-	-
Закарпатська	2 / 14961,96	2 / 14961,96	2 / 14961,96	2 / 14961,96	2 / 14961,96
Запорізька	1 / 1025	1 / 1025	1 / 1025	1 / 1025	1 / 1025
Івано-Франківська	3 / 38417	3 / 38417	3 / 38417	3 / 38417	3 / 38417
Київська	2 / 5156,2	2 / 5156,2	3 / 5623	4 / 5754,6	4 / 5754,6
Кіровоградська	2 / 77850,73	2 / 77850,73	2 / 77850,73	2 / 77850,73	2 / 78758,08
Луганська	1 / 14011	1 / 14011	1 / 14011	1 / 14011	1 / 14011
Львівська	5 / 56288,9	5 / 56288,9	5 / 56288,9	5 / 56288,9	5 / 56540,68
Миколаївська	5 / 39345,2	5 / 39345,2	5 / 39345,2	5 / 39345,2	5 / 39345,2
Одеська	2 / 15320	2 / 15320	2 / 15320	2 / 15320	2 / 15320
Полтавська	4 / 53028,3	5 / 53056,45	5 / 53056,45	5 / 53056,45	5 / 53056,45
Рівненська	3 / 58708	3 / 58708	3 / 58708	3 / 58708	3 / 58708
Сумська	1 / 98857,9	1 / 98857,9	1 / 98857,9	1 / 98857,9	1 / 98857,9
Тернопільська	3 / 42997	3 / 42997	3 / 42997	3 / 42997	3 / 42997
Харківська	7 / 20544,33	7 / 20544,33	7 / 20544,33	7 / 20544,33	7 / 20544,33
Херсонська	-	-	-	-	-
Хмельницька	1 / 16915,3	1 / 16915,3	1 / 16915,3	1 / 16915,3	1 / 16915,3
Черкаська	1 / 5562,5	1 / 5562,5	1 / 5562,5	1 / 5562,5	1 / 5562,5
Чернівецька	2 / 36473,3	2 / 36473,3	2 / 36473,3	2 / 36473,3	2 / 36473,3
Чернігівська	3/85045,3	3/85045,3	3/85045,3	3/85045,3	3/85045,3
м. Київ	3/1428,7	3/1428,71	4/1454,9	3/1336,2	3/1336,1
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.5

Динаміка територій заказників загальнодержавного значення в регіонах України, од. / га

Область	Заказники загальнодержавного значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	21 / 13563,7	21 / 13563,7	21 / 13563,7	21 / 13563,7	21 / 13563,7
Волинська	15 / 7731,8	15 / 7731,8	15 / 7731,8	15 / 7731,8	15 / 7731,8
Дніпропетровська	23 / 26280,5	24 / 29036,66	24 / 29036,66	24 / 29036,66	25 / 32574,78
Донецька	7 / 4628,6	7 / 4628,6	7 / 4628,6	7 / 4628,6	7 / 4628,6
Житомирська	10 / 6757	10 / 6757	10 / 6757	10 / 6757	10 / 6757
Закарпатська	19 / 9218	19 / 9218	19 / 9218	19 / 9218	19 / 9218
Запорізька	12 / 38998,1	12 / 38998,1	12 / 38998,1	12 / 38998,1	13 / 52113,1
Івано-Франківська	10 / 5423,8	10 / 5421,8	10 / 5421,8	10 / 5421,8	10 / 5421,8
Київська	15 / 62715,9	16 / 63276,9	16 / 63276,9	16 / 63584,3	16 / 63584,3
Кіровоградська	21 / 5728	21 / 5728	21 / 5728	21 / 5728	21 / 5728
Луганська	1 / 1065	5 / 1416,46	5 / 1416,46	5 / 1416,46	5 / 1416,46
Львівська	9 / 3303,0	9 / 3303,0	9 / 3303,0	9 / 3303,0	9 / 3303,0
Миколаївська	1 / 1782	1 / 1782	1 / 1782	1 / 1782	1 / 1782
Одеська	8 / 11913	8 / 11913	8 / 11913	8 / 11913	8 / 11913
Полтавська	20 / 41193,2	20 / 41193,2	20 / 41226,9	20 / 41226,9	20 / 41226,9
Рівненська	13 / 16720	13 / 16720	13 / 16720	13 / 16720	13 / 16720
Сумська	10 / 9658	10 / 9658	10 / 9658	10 / 9658	10 / 9658
Тернопільська	15 / 11744	18 / 11937,58	18 / 11937,58	18 / 11937,58	18 / 11937,58
Харківська	3 / 1038	3 / 1038	3 / 1038	3 / 1038	3 / 1038
Херсонська	7 / 34487	8 / 34607	8 / 34607	8 / 34607	8 / 34607
Хмельницька	25 / 9660,8	25 / 9660,8	25 / 9660,8	25 / 9660,8	25 / 9660,8
Черкаська	5 / 13882,01	5 / 13882,01	5 / 14013,7	5 / 14013,7	5 / 14013,7
Чернівецька	10 / 1261,8	10 / 1261,8	10 / 1261,8	10 / 1261,8	10 / 1261,8
Чернігівська	11/9326	11/9326	11/9326	11/9326	12/10421,7
м. Київ	1/1110,2	1/1110,2	1/1110,2	-	-
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.6

Динаміка територій заказників місцевого значення в регіонах України, од. / га

Область	Заказники місцевого значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	119 / 11161.43	117 / 10971.23	130 / 11532.7	130 / 11532.7	136 / 11867,6
Волинська	207 / 89333,3	206 / 90782,55	207 / 86738,48	208 / 86840,05	208 / 86840,05
Дніпропетровська	81 / 47959,4	81 / 47959,4	81 / 47959,4	81 / 47959,4	81 / 47959,4
Донецька	45 / 9998,72	47 / 10141,4	51 / 10549,3	75 / 14300,4	100 / 17036,14
Житомирська	137 / 77013,26	145 / 78304,66	146 / 78474,66	152 / 78797,33	159 / 79324,1
Закарпатська	53 / 6627,4	55 / 6906,1	55 / 6906,1	56 / 7098,9	56 / 7098,9
Запорізька	224 / 6560,8	226 / 16658,8	226 / 16658,8	226 / 16658,8	226 / 16658,8
Івано-Франківська	54 / 40505,9	54 / 40505,9	54 / 40505,9	57 / 40566,44	57 / 40566,44
Київська	82 / 24245,1	85 / 26393,4	86 / 26416,24	89 / 27842,5	90 / 28093/1
Кіровоградська	83 / 12765	84 / 12818,9	84 / 12818,9	84 / 12818,9	84 / 12818,9
Луганська	55 / 1022,7	55 / 1022,7	56 / 41174,7	56 / 41174,7	56 / 41174,7
Львівська	34 /27601,92	35 / 27771,34	35 / 27771,34	48 / 27955,69	66 / 31834,69
Миколаївська	54 / 0657,92	54 / 10657,92	54 / 10657,92	54 / 10657,92	60 / 12272,15
Одеська	31 / 6440,35	31 / 16440,35	31 / 16440,35	31 / 16440,35	31 / 16440,35
Полтавська	155 / 38040,68	156 / 38154,88	156 / 38154,88	157 / 38182,88	158 / 38257,68
Рівненська	112 /53887,3	112 / 53887,3	112 / 53887,3	112 / 53887,3	113 / 50713
Сумська	90 / 26423,2	93 / 26614,1	96 / 26710,9	102 / 26930,4	115 / 28490,9
Тернопільська	108 /49854,1	113 / 50032,2	115 / 50032,2	113 / 50022,3	114 / 50034,3
Харківська	166 / 36921,5	166 / 36921,56	167 / 37207,16	170 / 37613,82	170 / 37613,82
Херсонська	13 / 26892,8	13 / 26892,8	13 / 26892,8	13 / 26892,8	13 / 26892,8
Хмельницька	132 / 27793,49	132 / 27793,49	132 / 27793,49	133 / 27933,39	133 / 27933,39
Черкаська	217 / 28308,05	217 / 28308,05	217 / 28474,2	226 / 28684,3	231 / 28821,7
Чернівецька	47 / 42875,1	47 / 42875,1	47 / 42875,1	47 / 42875,1	47 / 42875,1
Чернігівська	435/105357	436/105362,5	438/105443,4	439/105459,4	441/105543,6
м. Київ	15/4167,2	15/4167,2	15/4179,4	16/3570,9	18/3749,4
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.7

Динаміка територій пам’яток природи місцевого значення в регіонах України, од. / га

Область	Пам'ятки природи місцевого значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	186 / 682,49	186 / 682,49	186 / 685,6	186 / 685,6	187 / 685,64
Волинська	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	50 / 356,9	50 / 356,9	50 / 356,9	50 / 356,9	50 / 356,9
Донецька	30 / 469,34	30 / 469,34	30 / 469,34	31 / 469,4	31 / 469,4
Житомирська	35 / 93,69	35 / 93,69	35 / 93,69	35 / 93,69	35 / 93,69
Закарпатська	329 / 388,1	329 / 388,1	329 / 388,1	329 / 388,1	329 / 384,3
Запорізька	77 / 580,4	77 / 580,4	77 / 580,4	77 / 580,4	77 / 580,4
Івано-Франківська	178 / 861,9	177 / 860,9	176 / 860,9	181 / 865,2	181 / 865,2
Київська	59 / 362,9	67 / 363,3	72 / 365,7	80 / 366,07	85 / 366,1
Кіровоградська	50 / 525,48	50 / 525,48	50 / 525,48	50 / 525,48	50 / 525,48
Луганська	47 / 40654	47 / 40654	53 / 4386,8	53 / 4386,8	53 / 4386,8
Львівська	183 / 1772,0	186 / 2237,39	187 / 2241,39	193 / 2241,39	197 / 2346,594
Миколаївська	43 / 285,96	43 / 285,96	43 / 285,96	43 / 285,96	43 / 285,96
Одеська	47 / 11,19	47 / 11,19	47 / 11,19	47 / 11,19	47 / 11,19
Полтавська	133 / 1733,115	134 / 1733,215	134 / 1733,215	134 / 1734,025	136 / 1734,085

Область	Пам'ятки природи місцевого значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
Рівненська	59 / 394,4	59 / 394,4	59 / 394,4	62 / 394,4	62 / 394,4
Сумська	98 / 154,8	98 / 154,8	101 / 171,8	101 / 172,1	104 / 174,1
Тернопільська	445 / 1214,1	452 / 1214,5	455 / 1217,6	457 / 1217,6	459 / 1217,7
Харківська		44 / 645,9	44 / 645,9	44 / 645,9	44 / 645,9
Херсонська	30 / 26,1	30 / 26,1	30 / 26,1	30 / 26,1	30 / 26,1
Хмельницька	292 / 1520,58	292 / 1520,58	292 / 1520,58	292 / 1520,58	293 / 1618,1
Черкаська	186 / 719,09	187 / 721,3	186 / 721,4	192 / 721,5	192 / 721,5
Чернівецька	175 / 606,76	175 / 606,76	175 / 606,76	175 / 606,76	175 / 606,76
Чернігівська	130/571,3	130/571,3	130/571,3	130/571,3	130/571,3
м. Київ	132/131,8	132/131,8	135/131,9	46/121,3	52/162,9
м. Севастополь	…	…	….	…	…

Таблиця Е.8

Динаміка територій пам'яток природи загальнодержавного значення в регіонах України, од. / га

Область	Пам'ятки природи загальнодержавного значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	10 / 322,0	10 / 322,0	10 / 322,0	10 / 322,0	10 / 322,0
Волинська	3 / 120	3 / 120	4 / 122,9	4 / 122,9	4 / 122,9
Дніпропетровська	3 / 148	3 / 148	3 / 148	3 / 148	3 / 148
Донецька	10 / 236	10 / 236	10 / 236	10 / 236	10 / 236
Житомирська	2 / 51	2 / 51	2 / 51	2 / 51	2 / 51
Закарпатська	9 / 192	9 / 192	9 / 192	9 / 192	9 / 192
Запорізька	7 / 412	7 / 412	7 / 412	7 / 412	7 / 412
Івано-Франківська	12 / 374,4	13 / 375,4	13 / 375,4	13 / 375,4	13 / 375,4
Київська	2 / 92	2 / 92	2 / 92	2 / 92	2 / 92
Кіровоградська	2 / 9,1	2 / 9,1	2 / 9,1	2 / 9,1	2 / 9,1
Луганська	3 / 165,24	3 / 165,24	3 / 165,24	3 / 165,24	3 / 165,24
Львівська	2 / 592,8	2 / 592,8	2 / 592,8	2 / 592,8	2 / 592,8
Миколаївська	1 / 11	1 / 11	1 / 11	1 / 11	1 / 11
Одеська	2 / 10,17	2 / 10,17	2 / 10,17	2 / 10,17	2 / 10,17
Полтавська	1 / 145	1 / 145	1 / 145	1 / 145	1 / 145
Рівненська	8 / 420,2	8 / 420,2	8 / 420,2	8 / 420,2	8 / 420,2
Сумська	3 / 7,1	3 / 7,1	3 / 7,1	3 / 7,1	3 / 7,1
Тернопільська	12 / 126,2	12 / 126,2	12 / 126,2	12 / 126,2	12 / 126,2
Харківська	-	-	-	-	-
Херсонська	-	-	-	-	-
Хмельницька	5 / 173,2	5 / 173,2	5 / 173,2	5 / 173,2	5 / 173,2
Черкаська	6 / 680	6 / 680	6 / 680	6 / 680	6 / 680
Чернівецька	9 / 192,1	9 / 192,1	9 / 192,1	9 / 192,1	9 / 192,1
Чернігівська	7/297	7/297	7/297	7/297	7/297
м. Київ	1/30	1/30	1/30	1/30	1/30
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.9

Динаміка територій заповідних урочищ в регіонах України, од. / га

Область	Заповідні урочища, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	30 / 734,4	30 / 734,4	30 / 734,4	30 / 734,4	1 / 20203
Волинська	-	27 / 15060,12	27 / 15060,12	27 / 15060,12	27 / 15060,12
Дніпропетровська	3 / 466,4	3 / 466,4	3 / 466,4	3 / 466,4	3 / 466,4
Донецька	12 / 800,7	12 / 800,7	12 / 800,7	12 / 800,7	12 / 800,7
Житомирська	-	-	-	-	-
Закарпатська	9 / 881,3	9 / 881,3	12 / 2546,1	12 / 2546,1	12 / 2546,1
Запорізька	2 / 95	2 / 95	2 / 95	2 / 95	2 / 95
Івано-Франківська	196 / 7319,8	196 / 7319,8	196 / 7319,8	196 / 7319,8	196 / 7319,8
Київська	17 / 1571,7	17 / 1571,7	17 / 1571,7	17 / 1571,7	17 / 1571,7
Кіровоградська	55 / 3192,76	55 / 3192,76	55 / 3192,76	55 / 3192,76	55 / 3192,76
Луганська	18 / 2585.2	19 / 2600,1	19 / 2600,1	19 / 2600,1	19 / 2600,1
Львівська	48 / 6502,4	48 / 6502,4	48 / 6502,4	48 / 6502,4	37 / 2822,7
Миколаївська	13 / 3656,7	13 / 3656,7	13 / 3656,7	13 / 3656,7	13 / 3656,7
Одеська	4 / 13879	4 / 13879	4 / 13879	4 / 13879	4 / 13879
Полтавська	48 / 7116,2	48 / 7116,2	48 / 7116,2	48 / 7116,2	48 / 7116,2
Рівненська	97 / 3454,9	97 / 3454,9	97 / 3454,9	97 / 3454,9	96 / 3328,6
Сумська	26 / 268,4	26 / 268,4	26 / 268,4	26 / 268,4	26 / 268,4
Тернопільська	5 / 492,2	5 / 492,2	5 / 492,2	5 / 492,2	5 / 492,2
Харківська		9 / 2537,2	9 / 2537,2	9 / 2537,2	9 / 2537,2
Херсонська	10 / 942	10 / 942	10 / 942	10 / 942	10 / 942
Хмельницька	21 / 1648,5	21 / 1648,5	21 / 1648,5	20 / 1538,5	20 / 1538,5
Черкаська	52 / 3743,09	52 / 3743,09	52 / 3743,09	52 / 3743,09	52 / 3743,09
Чернівецька	38 / 1072,5	38 / 1072,5	38 / 1072,5	38 / 1072,5	38 / 1072,5
Чернігівська	52/17538,2	52/17538,2	52/17958,3	52/17958,3	52/17958,3
м. Київ	-	-	-	-	-
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.10

Динаміка територій ботанічних садів загальнодержавного значення в регіонах України, од. / га

Область	Ботанічні сади загальнодержавного значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	..	…	…	…	…
Вінницька	-	-	-	-	-
Волинська	1 / 10	1 / 10	1 / 10	1 / 10	1 / 10
Дніпропетровська	2 / 108	2 / 108	2 / 108	2 / 108	2 / 108
Донецька	1 / 203	1 / 203	1 / 203	1 / 203	1 / 203
Житомирська	1 / 35,4	1 / 35,4	1 / 35,4	1 / 35,4	1 / 35,4
Закарпатська	1 / 86,4	1 / 86,4	1 / 86,4	1 / 86,4	1 / 86,4
Запорізька	-	-	-	-	-
Івано-Франківська	-	-	-	-	-
Київська	-	-	-	-	--
Кіровоградська	-	-	-	-	-
Луганська	-	-	-	-	-
Львівська	2 / 41,2	2 / 41,2	2 / 41,2	2 / 41,2	2 / 41,2
Миколаївська	-	-	-	-	-
Одеська	1 / 16	1 / 16	1 / 16	1 / 16	1 / 16
Полтавська	1 / 18	1 / 18	1 / 18	1 / 18	1 / 18

Область	Ботанічні сади загальнодержавного значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
Рівненська	-	-	-	-	-
Сумська	-	-	-	-	-
Тернопільська	1 / 200	1 / 200	1 / 200	1 / 200	1 / 200
Харківська		1 / 41,9	1 / 41,9	1 / 41,9	1 / 41,9
Херсонська	-	-	-	-	-
Хмельницька	1 / 17,5	1 / 17,5	1 / 17,5	1 / 17,5	1 / 17,5
Черкаська	-	-	-	-	-
Чернівецька	1 / 3,5	1 / 3,5	1 / 3,5	1 / 3,5	1 / 3,5
Чернігівська	-	-	-	-	-
м. Київ	3/205,4	3/205,4	3/205,4	-	-
м. Севастополь	…	…	…	….	…

Таблиця Е.І І

Динаміка територій ботанічних садів місцевого значення в регіонах України, од. / га

Область	Ботанічні сади місцевого значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	-	-	-	-	-
Волинська	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	1 / 27	1 / 27	1 / 27	1 / 27	1 / 27
Донецька	--	-	-	-	-
Житомирська	-	-	-	-	-
Закарпатська	-	-	-	-	-
Запорізька	-	-	-	-	-
Івано-Франківська	-	-	-	-	-
Київська	-	-	-	-	-
Кіровоградська	-	-	-	-	-
Луганська	-	-	-	-	-
Львівська	1 / 1,5	1 / 1,5	1 / 1,5	1 / 1,5	1 / 1,5
Миколаївська	-	-	-	-	-
Одеська	-	-	-	-	-
Полтавська	-	-	-	-	-
Рівненська	-	-	-	-	-
Сумська	3 / 17,04	3 / 17,04	3 / 17,04	3 / 17,04	3 / 17,04
Тернопільська	2 / 32,86	2 / 32,86	2 / 32,86	2 / 32,86	2 / 32,86
Харківська		1 / 13,25	1 / 13,25	1 / 13,25	1 / 13,25
Херсонська	-	-	-	-	-
Хмельницька	1 / 2,21	1 / 2,21	1 / 2,21	1 / 2,21	1 / 2,21
Черкаська	-	-	-	-	-
Чернівецька	-	-	-	-	-
Чернігівська	-	-	-	-	-
м. Київ	-	-	-	-	-
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.12

Динаміка територій дендрологічних парків загальнодержавного значення в регіонах України, од. / га

Область	Дендрологічні парки загальнодержавного значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	-	-	-	-	-
Волинська	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	-	-	-	-	-
Донецька	-	-	-	-	-
Житомирська	-	-	-	-	-
Закарпатська	-	-	-	-	-
Запорізька	-	-	-	-	-
Івано-Франківська	-	--	-	-	-
Київська	1 / 405,8	1 / 405,8	1 / 405,8	1 / 405,8	1 / 405,8
Кіровоградська	1 / 109	1 / 109	1 / 109	1 / 109	1 / 109
Луганська	-	-	-	-	-
Львівська	2 / 64,0	2 / 64,0	2 / 64,0	2 / 64,0	2 / 64,0
Миколаївська	-	-	-	-	-
Одеська	-	-	-	-	-
Полтавська	1 / 8,9	1 / 8,9	1 / 8,9	1 / 8,9	1 / 8,9
Рівненська	1 / 29,5	1 / 29,5	1 / 29,5	1 / 29,5	1 / 29,5
Сумська	1 / 21	1 / 21	1 / 21	1 / 21	1 / 21
Тернопільська	2 / 74	2 / 74	2 / 74	2 / 74	2 / 74
Харківська		1 / 22,8	1 / 22,8	1 / 22,8	1 / 22,8
Херсонська	1 / 183,2	1 / 167,3	1 / 167,3	1 / 167,3	1 / 167,3
Хмельницька	-	-	-	-	-
Черкаська	1 / 179,18	1 / 179,18	1 / 179,18	1 / 179,18	1 / 179,18
Чернівецька	2 / 22,3	2 / 22,3	2 / 22,3	2 / 22,3	2 / 22,3
Чернігівська	1/204,7	1/204,7	1/204,7	1/204,7	1/204,7
м. Київ	1/7,5	1/7,5	1/7,5	-	-
м. Севастополь	….	…	…	…	…

Таблиця Е.13

Динаміка територій дендрологічних парків місцевого значення в регіонах України, од. / га

Область	Дендрологічні парки місцевого значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	-	-	-	-	-
Волинська	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	1 / 2,8	1 / 2,8	1 / 2,8	1 / 2,8	1 / 2,8
Донецька	-	-	-	-	-
Житомирська	3 / 14,9	3 / 14,9	3 / 14,9	3 / 14,9	3 / 14,9
Закарпатська	2 / 34,9	2 / 34,9	2 / 34,9	2 / 34,9	2 / 34,9
Запорізька	1 / 7,5	1 / 7,5	1 / 7,5	1 / 7,5	1 / 7,5
Івано-Франківська	-	-	-	-	-
Київська	-	-	-	-	-
Кіровоградська	-	-	-	-	-
Луганська	-	-	-	-	-
Львівська	-	-	-	-	3 / 3,44434

Область	Дендрологічні парки місцевого значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
Миколаївська	-	-	-	-	-
Одеська	-	-	-	-	-
Полтавська	1 / 7,6	1 / 7,6	1 / 7,6	1 / 7,6	1 / 7,6
Рівненська	-	-	-	-	-
Сумська	3 / 5,04	3 / 5,04	3 / 5,04	3 / 5,04	3 / 5,04
Тернопільська	7 / 35,7	7 / 35,7	7 / 35,7	7 / 35,7	7 / 35,7
Харківська		1 / 51,5	1 / 51,5	1 / 51,5	1 / 51,5
Херсонська	-	-	-	-	-
Хмельницька	5 / 63,35	5 / 63,35	5 / 63,35	5 / 63,35	5 / 63,35
Черкаська	-	-	-	-	-
Чернівецька	4 / 41,2	4 / 41,2	4 / 41,2	4 / 41,2	4 / 41,2
Чернігівська	1/11,9	1/11,9	1/11,9	1/11,9	1/11,9
м. Київ	1/13,7	1/13,7	1/13,7	-	-
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.І4

Динаміка територій зоологічних парків загальнодержавного значення в регіонах України, од. / га

Область	Зоологічні парки загальнодержавного значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	1 / 10,0	1 / 10,0	1 / 10,0	1 / 10,0	1 / 10,0
Волинська	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	-	-	-	-	-
Донецька	-	-	-	-	-
Житомирська	-	-	-	-	-
Закарпатська	-	-	-	-	-
Запорізька	-	-	-	-	-
Івано-Франківська	-	-	-	-	-
Київська	-	-	-	-	-
Кіровоградська	-	-	-	-	-
Луганська	-	-	-	-	-
Львівська	-	-	-	-	-
Миколаївська	1 / 18,48	1 / 18,48	1 / 18,48	1 / 18,48	1 / 18,48
Одеська	1 / 6,5	1 / 6,5	1 / 6,5	1 / 6,5	1 / 6,5
Полтавська	-	-	-	-	-
Рівненська	1 / 11,6	1 / 11,6	1 / 11,6	1 / 11,6	1 / 11,6
Сумська	-	-	-	-	-
Тернопільська	-	-	-	-	-
Харківська		1 / 22	1 / 22	1 / 22	1 / 22
Херсонська	-	-	-	-	-
Хмельницька	-	-	-	-	-
Черкаська	1 / 4,37	1 / 4,37	1 / 4,37	1 / 4,37	1 / 4,37
Чернівецька	-	-	-	-	-
Чернігівська	1/9,00	1/9,00	1/9,00	1/9,00	1/9,00
м. Київ	1/33,6	1/33,6	1/33,6	1/33,6	1/33,6
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.15

Динаміка територій зоологічних парків місцевого значення в регіонах України, од. / га

Область	Зоологічні парки місцевого значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	-	-	-	-	-
Волинська	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	-	-	-	-	-
Донецька	-	-	-	-	-
Житомирська	-	-	-	-	-
Закарпатська	-	-	-	-	-
Запорізька	1 / 290	1 / 290	1 / 290	1 / 290	1 / 290
Івано-Франківська	-	-	-	-	-
Київська	-	-	-	-	-
Кіровоградська	-	-	-	-	-
Луганська	-	-	-	-	-
Львівська	1 / 5,9	1 / 5,9	1 / 5,9	1 / 5,9	1 / 5,9
Миколаївська	-	-	-	-	-
Одеська	-	-	-	-	-
Полтавська	-	-	-	-	-
Рівненська	-	-	-	-	-
Сумська	-	-	-	-	-
Тернопільська	1 / 10	1 / 10	1 / 10	1 / 10	1 / 10
Харківська	-	-	-	-	-
Херсонська	-	-	-	-	-
Хмельницька	1 / 1,57	1 / 1,57	1 / 1,57	1 / 1,57	1 / 1,57
Черкаська	-	-	-	-	-
Чернівецька	-	-	-	-	-
Чернігівська	-	-	-	-	-
м. Київ	-	-	-	-	-
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.16

Динаміка територій парків-пам’яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення в регіонах України, од. / га

Область	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	11 / 401	11/ 401	11 / 401	11 / 401	26 / 383,4
Волинська	3 / 28,6	3 / 28,6	3 / 28,6	3 / 28,6	3 / 28,6
Дніпропетровська	1 / 45	1 / 45	1 / 45	1 / 45	1 / 45
Донецька	-	-	-	-	-
Житомирська	5 / 119,8	5 / 119,8	5 / 119,8	5 / 119,8	5 / 119,8
Закарпатська	1 / 38	1 / 38	1 / 38	1 / 38	1 / 38
Запорізька	1 / 31	1 / 31	1 / 31	1 / 31	1 / 31
Івано-Франківська	1 / 7	1 / 7	1 / 7	1 / 7	1 / 7
Київська	3 / 488,5	3 / 488,5	3 / 488,5	3 / 488,5	3 / 488,5
Кіровоградська	2 / 63,7	2 / 63,7	2 / 63,7	2 / 63,7	2 / 63,7
Луганська	1 / 50	1 / 50	1 / 50	1 / 50	1 / 50
Львівська	6 / 115,3	6 / 115,3	6 / 115,3	6 / 115,3	6 / 115,3
Миколаївська	1 / 28	1 / 28	1 / 28	1 / 28	1 / 28
Одеська	1 / 49	1 / 49	1 / 49	1 / 49	1 / 49

Область	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
Полтавська	4 / 442,5	4 / 442,5	4 / 442,5	4 / 442,5	4 / 442,5
Рівненська	2 / 39	2 / 39	2 / 39	2 / 39	2 / 39
Сумська	2 / 311,66	2 / 311,66	2 / 311,66	2 / 311,66	2 / 311,66
Тернопільська	4 / 65	4 / 65	4 / 65	4 / 65	4 / 65
Харківська		4 / 169,9	4 / 169,9	4 / 169,9	4 / 169,9
Херсонська	-	-	-	-	-
Хмельницька	9 / 197,7	9 / 204,45	9 / 204,45	9 / 204,45	9 / 204,45
Черкаська	6 / 688,89	6 / 688,89	6 / 688,89	6 / 688,89	6 / 688,89
Чернівецька	-	-	-	-	-
Чернігівська	1/40,0	1/40,0	1/40,0	1/40,0	1/40,0
м. Київ	9/1931,7	9/1931,7	9/1931,7	7/871,6	7/871,6
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Таблиця Е.17

Динаміка територій парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення в регіонах України, од. / га

Область	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення, од. / га				
	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
АР Крим	…	…	…	…	…
Вінницька	25 / 367,1	25 / 367,1	26 / 396,1	26 / 396,1	30 / 734,4
Волинська	8 / 79,13	8 / 80,33	8 / 80,33	9 / 82,03	9 / 82,03
Дніпропетровська	7 / 417,5	7 / 417,5	7 / 417,5	7 / 417,5	7 / 417,5
Донецька	3 / 30	3 / 30	3 / 30	3 / 30	3 / 30
Житомирська	18 / 242,04	18 / 242,04	18 / 228,67	18 / 228,67	18 / 228,67
Закарпатська	34 / 138,3	34 / 138,3	34 / 138,3	34 / 138,3	34 / 138,3
Запорізька	16 / 167,7	16 / 167,7	16 / 167,7	16 / 167,7	16 / 167,7
Івано-Франківська	8 / 83,4	8 / 83,4	8 / 83,4	8 / 83,4	8 / 83,4
Київська	11 / 185,9	11 / 185,9	11 / 185,9	11 / 185,9	11 / 185,9
Кіровоградська	5 / 104,47	5 / 104,47	6 / 107,75	6 / 107,75	6 / 107,75
Луганська	2 / 33	2 / 33	2 / 33	2 / 33	2 / 33
Львівська	56 / 790,07	56 / 790,07	56 / 790,07	56 / 790,07	57 / 767,36
Миколаївська	18 / 186,3	18 / 186,3	18 / 186,3	18 / 186,3	18 / 186,3
Одеська					
Полтавська	14 / 191,6	14 / 191,6	13 / 179,6	13 / 179,6	13 / 179,6
Рівненська	12 / 128	13 / 140,2	12 / 133,6	13 / 137,2	13 / 137,2
Сумська	20 / 326,41	20 / 326,41	20 / 326,41	20 / 326,41	20 / 326,41
Тернопільська	11 / 55,63	11 / 55,63	11 / 55,63	11 / 55,63	11 / 55,63
Харківська		1 / 10,8	1 / 10,8	1 / 10,8	1 / 10,8
Херсонська	13 / 175	13 / 175	13 / 175	13 / 175	13 / 175
Хмельницька	27 / 389,55	27 / 389,55	27 / 389,55	27 / 389,55	27 / 389,55
Черкаська	49 / 682,5	51 / 683,3	53 / 697,7	54 / 700,8	58 / 730,5
Чернівецька	40 / 243,9	40 / 243,9	40 / 243,9	40 / 243,9	40 / 243,9
Чернігівська	18/332,9	18/332,9	18/332,9	18/332,9	18/332,9
м. Київ	13/195,4	13/195,4	14/209,1	14/206,3	14/206,3
м. Севастополь	…	…	…	…	…

Підписано до друку 11.01.2022 р.
Папір офсетний. Друк на різографі. Умов. друк. арк. 38,62
Тираж 100 прим.
Друк: ПП «Арал»
м. Львів, вул. Козельницька, 4 Тел: (050) 371-62-80